ALMANAH LUCEAFĂRUL 1987

„A lupta pentru independența și libertatea popoarelor, pentru pace, înseamnă a face totul pentru dezarmare, pentru lichidarea politicii de încordare și război, pentru soluționarea tuturor problemelor dintre state — fie ele oricît de complicate și de grele — numai și numai pe calea politică, a tratativelor"

NICOLAE CEAUȘESCU

ROMÂNIA, PREȘEDINTELE EI
gînd și faptă în opera de edificare a păcii

EXEMPLUL ROMÂNESC

Nu este prima oară cînd demersurile politice românești captează atenția internațională. Izvorîte dintr-o firească și statornică grijă față de soarta umanității, a civilizației lumii de azi și de mîine, cle, aceste demersuri, au avut și au un strălucit reazim de spirit în gîndirea și opera președintelui nostru, în activitatea teoretică și practică pe care secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, o desfășoară în fruntea partidului și statului de mai bine de două decenii, configurînd un statut de epocă întregii acestei perioade, tuturor înfăptuirilor care dau pregnanță materială și spirituală voinței și vocației de a construi, de a edifica o țară și un popor în libertate și independență, pe măsura marilor idealuri care ne animă ființa și ne conferă o identitate nouă, socialistă. Văzute din acest unghi, programele dezvoltării noastre pe calea progresului și civilizației sînt inseparabil legate de condiția păcii și constituie ele însele o contribuție importantă la realizarea acestei condiții. Idealurile socialismului sînt prin definiție legate de om și umanitate, de pace, ele exprimă, în cel mai înalt grad, esența umanistă a făuririi unei noi societăți. Socialismul cu poporul și pentru popor, o teză de extracție și fundamentare românească, poartă în pecetea și răsfrîngerea sa ideologică, moral-politică, socială, și semnificația ideii de pace.

Către un destin al păcii amplu și generos, eliberat de insecurități și practici pe care istoria le-a strîns în cele mai multe din capitolele sale și din care practici și insecurități s-au produs și se produc atîtea prejudicii în lume, către un destin care să însemne și durată și rațiune, și încredere, și înțelegere, creație, muncă și speranță, către un astfel de destin duc căile și demersurile politice românești. Apreciat pe bună dreptate ca Erou al Păcii, președintele României fundamentează prin doctrina și rațiunea păcii însăși nevoia de progres și civilizație, condiția libertății și independenței popoarelor, accesul la binefacerile științei și tehnicii, înțelegerea, respectul, cooperarea, afirmarea valorilor culturii și artei, păstrarea și dezvoltarea tezaurului umanității.

O lume fără arme și fără războaie este ținta supremă a acestei doctrine, o lume mai bună și mai dreaptă pe planeta noastră este scopul profund și edificator al unei politici care izvorăște din rațiunea acestui timp și care vizează îndreptarea — cu pași concreți, trecînd de la cuvinte la fapte — spre orizonturi noi de speranță. Nădejdile lumii de mîine trec prin clipele și așteptările generațiilor de azi, iar impactul lor se poate asemui cu o răspîndere de conștiință care să elibereze viitorul de coșmarurile unei catastrofe care ar pune în pericol însăși existența pe planetă. Avertizează asupra acestui fapt cu desăvîrșire vital pentru soarta umanității însăși realitatea acumulării de arme nimicitoare, această atît de imensă și catastrofală deturnare a științei și tehnicii de la rosturile lor civilizatoare, umaniste, pentru a fi transformate în mijloace ale distrugerii planetei și speciei umane. Avertizează asupra acestui fapt cu puterea evidenței celei mai exacte calculele care arată către ce se duc — și cu ce posibile și tragice consecințe ! — multe din energiile de azi ale lumii și către ce ar putea să ducă — și cu ce posibile și salvatoare rezultate ! — dacă în lume ar triumfa spiritul păcii.

Demonstrează aceasta și cel mai recent demers politic românesc, un îndemn pentru ceea ce în pledoaria noastră pentru înțelegere și pace ar putea fi numit și va fi numit, desigur, exemplul românesc.

ÎNALTA SEMNIFICAȚIE

Un gînd și o faptă la temelia păcii, aceasta este semnificația, aceasta este rațiunea propunerii președintelui României de a efectua reducerea unilaterală cu 5 la sută a armamentelor, efectivelor și cheltuielilor militare. Ideea a primit consensul Congresului Oamenilor Muncii, s-a transformat în hotărîre a forumului legislativ suprem al țării, Marea Adunare Națională, și a urmat calea unui referendum. A acelui consens de inimă și conștiință prin care poporul a spus DA nu numai ideii de pace, ci și mijloacelor concrete prin care aceasta se poate realiza.

Pentru a putea avansa pe calea dezarmării, a păcii și colaborării, sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, România consideră că este necesară o abordare nouă, mai îndrăzneață, a situației internaționale actuale, pornind de la noile realități, și, în acest sens, „trecerea la asemenea măsuri reprezintă un eveniment care trebuie să constituie o mîndrie pentru partidul și poporul nostru". Acest exemplu românesc dă o semnificație mai amplă însești ideii de posibilitate care trece din lumea declarațiilor de intenții în aceea a faptelor. Acest exemplu românesc poate angaja posibilități noi și din acest motiv el rămîne ca un capitol distinct în istoria începuturilor dezarmării, a începuturilor construcției păcii mondiale al cărei scop final este „realizarea programului de reducere radicală a tuturor armamentelor, de eliminare a armelor nucleare".

Pe aceste coordonate se înscrie exemplul românesc iar referendumul care a avut loc l-a confirmat în toată dinamica și sub toate semnificațiile sale. El, acest exemplu, este unul din acei pași vii și concreți care pot trezi ecouri și pot lăsa urme adînci în perspectivă, pentru că pacea este o datorie a tuturor națiunilor, a tuturor popoarelor. Spunem aceasta, știind că unul din adevărurile esențiale ale istoriei noastre ca națiune și popor se leagă de o neîncetată și răzbătătoare operă a păcii, de acest neîncetat și prodigios edificiu în spirit care este modul de a vedea și construi pacea. În această accepție converg evenimentele cruciale ale existenței noastre materiale și spirituale, pe acest traiect se înscriu faptele cele mai de seamă ale înaintașilor, după cum tot la o asemenea vastă și edificatoare altitudine se ridică însăși cultura, știința și arta, construind în pace și vizionar punți trainice de înțelegere, legături vii de conștiință și cooperare pentru umanitate. Reies toate acestea în evidență și atunci cînd ne omagiem trecutul de luptă și jertfă pentru apărarea ființei neamului, cînd ne sărbătorim ideile și aspirațiile care au dat și dau sens acestei lupte, și atunci cînd ne referim la spațiul culturii și artei, la valorile ei înalt-umaniste care alcătuiesc harta de spirit a poporului nostru. Și nu numai atît, căci în oricare bună și cinstită evidență a lumii contemporane, aceste valori figurează și ca o certă și originală contribuție la universalitate. La această civilizație a universalului care, în spațiul său de răsfrîngere, se cuprinde și de opera constructivă a poporului român, de afirmarea sa pe multiple planuri în contemporaneitate. Sînt nenumărate recunoașteri în acest sens, nenumărate argumente și dovezi care întregesc de fapt un fir lung și călăuzitor al istoriei, al tradiției. Și nu mai puțin al unei neobosite și responsabile rațiuni prin care ideile de libertate și independență se îngemănează strîns cu acelea ale păcii și înțelegerii, cu principiile care trebuie să stea la baza tuturor demersurilor de azi și de mîine ale lumii, în folosul însuși al progresului și civilizației.

PUNȚI VII ÎNTINSE CĂTRE LUME

De la afirmarea ideilor și principiilor păcii, România, președintele ei, cheamă să se treacă la fapte reale, la pași siguri și concreți pe calea restabilirii și întăririi încrederii între țări și popoare, a unirii tuturor eforturilor pentru edificarea celei mai vaste și mai necesare opere care este pacea, o vitală deschidere și înălțare către om, către umanitate, către dăinuirea lor și a legănului civilizației, Pămîntul. Propuneri și măsuri concrete au izvorît și izvorăsc în acest scop de pe pămîntul românesc, din conștiința apartenenței noastre la cauza și interesele supreme ale omenirii, la idealurile civilizației universale. Cu acea experiență și acel hotărîtor sentiment al răspunderii cu care știm că ne-am edificat și ne continuăm eforturile de dezvoltare socialistă multilaterală, avînd temeiurile noastre proprii specifice muncii și creației, libertății și independenței, ca și credinței nestrămutate în victoria rațiunii. Au rădăcini istorice adînci toate aceste temeiuri după cum au și o motivație amplă, economică și socială în întreaga realitate pe care o trăim și la orizonturile căreia se disting liniile însești ale viitorului. Dar au și rădăcini de natură culturală toate acestea, poartă în ele și pecetea, ca și substanța unei inconfundabile mărturii de spirit, poartă un legămînt întreg al culturii și al valorilor acesteia, o vocație cu care se moștenesc și se continuă între ele generațiile și de care, sîntem siguri, va lua act și se va cuprinde și omenirea de mîine.

Acei pași, acele fapte reale, concrete la care se referă președintele nostru înseamnă tot atîtea punți întinse către lume, avînd în permanență în vedere relațiile și cerințele de azi. Problema este cum pregătim această lume, cum pregătim acest viitor și în această privință contribuția, apelurile, demersurile românești rămîn un bun serviciu adus cauzei contemporaneității, ca și un exemplu față de tot ceea ce s-ar putea înfăptui. Contribuie la această inestimabilă și atît de cerută, atît de așteptată operă a păcii, ca o dovadă și o rațiune a progresului și civilizației, lupta și răspunderea tuturor popoarelor, a tuturor forțelor înaintate, răspunderea și misiunea șefilor de state, datori față de prezentul și viitorul omenirii, datori față de existența pe planetă.

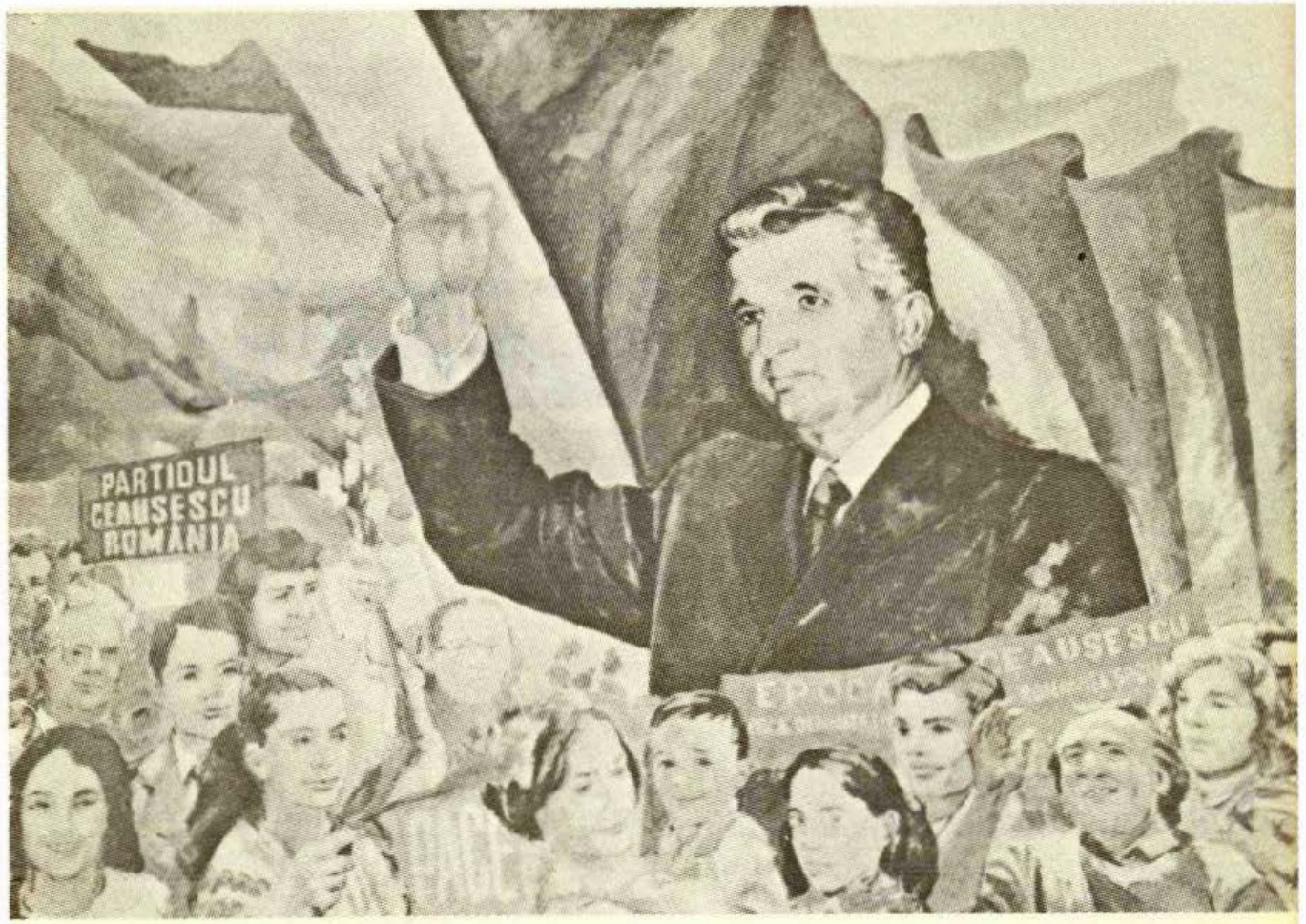

ÎNSUȘI MODUL DE A DĂINUI

Una din semnificațiile majore pe care le consacră inițiativa președintelui României — organizarea și desfășurarea referendumului în legătură cu reducerea cu 5 la sută a armamentelor efectivelor și cheltuielilor militare — este aceea a unei prezențe active, deosebite în cadrul Anului Internațional al Păcii. Ea, această inițiativă, își are reazimul său în întreg ansamblul politicii noastre cu privire la făurirea unei lumi mai bune și mai drepte pe planetă, a unor noi raporturi între state și popoare, raporturi în care respectul libertății, al independenței și suveranității să se manifeste ca adevăr și realitate, în lumina cerințelor însesi ale umanității, ale progresului și civilizației. Acest reazim își trage la rîndul lui puterea din întreaga experiență a edificării unei noi societăți. Ansamblul lumii s-a schimbat enorm iar în condițiile actuale noua revoluție științifico-tehnică îi dimensionează și mai mult trăsăturile, avînd un impact hotărîtor asupra viitorului. Pacea este inseparabil legată de realitatea de azi și de mîine, este inseparabil legată de însuși modul de a dăinui al umanității. Pacea este legată de prezent și viitor ca speranță, ca ideal, ca luptă, ca acțiune concretă, conștientă a popoarelor, a națiunilor, a factorilor responsabili din viața internațională. Avertizînd nu o dată asupra cursului periculos al înarmărilor și îndeosebi al înarmărilor nucleare, președintele României, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a edificat și o rațiune, o conștiință a păcii, propunînd de fiecare dată măsuri și acțiuni concrete, insistînd asupra momentului trecerii în chip hotărît de la declarații la fapte, de la vorbe la pași concreți în direcția asigurării păcii, a eliminării pericolului de război, pentru dezarmare. În acest sens, ideea referendumului românesc urmează în linie ascendentă unor măsuri și propuneri pentru edificarea unei atît de necesare speranțe a păcii. Speranță care să se poată transforma în realitate, în dimensiune a actualității și perspectivei, în trăsătură de cea mai înaltă extracție umanistă a progresului și civilizației.

În Anul Internațional al Păcii, România s-a prezentat, așadar, cu un gînd și o faptă care pot însemna un început pe calea așezării lumii în dreptul unor speranțe reale de pace. Cu un gînd și o faptă care, așezate la temelia păcii, pot chema alte gînduri și alte fapte din partea altor țări și popoare, edificînd astfel acel consens al înțelegerii, al rațiunii și răspunderii față de soarta umanității. Socialismul rămîne în esența sa ca o cucerire a celor mai înaintate idei despre lume și societate, a idealurilor de luptă pentru emanciparea omului, a salvgardării ființei sale.

TINERETUL ŞI PACEA

Pacea este condiția fundamentală a progresului și civilizației omenirii iar prin această măsură românească socialismul și pacea primesc încă un argument de fond al rațiunii care le unește și prin care se exprimă ele în cea mai autentică și mai firească sintagmă a contemporaneității. Referendumul prin care am spus un DA hotărît păcii și vieții rămîne ca o probă de conștiință a țării, o probă a unității de nezdruncinat dintre partid, popor și conducător, știind că în acest fel s-au putut produce toate marile realizări ale epocii, după cum tot în acest chip se vor produce și înfăptuirile viitoare care decurg din amplele programe ale dezvoltării noastre socialiste. Acel DA pronunțat în cadrul referendumului rămîne un DA acordat prezentului și viitorului, un DA acordat lumii în sensul regăsirii ei pe calea liniștii, a rațiunii, în afara spectrului distrugător al războaielor, al cataclismelor nucleare.

Făurirea unei puternice conștiințe a păcii este în chip necesar legată de astfel de măsuri concrete iar exemplul românesc poate fi un bun și solidar argument în această privință, un imbold care să trezească ecouri și fapte similare.

După cum se știe, printr-un Decret al Consiliului de Stat privind organizarea și desfășurarea referendumului în legătură cu reducerea, de către Republica Socialistă România, cu 5 la sută a armamentelor, efectivelor și cheltuielilor militare, la vot au putut participa și tinerii între 14 și 18 ani. Pentru că problema păcii interesează în cel mai înalt grad tînăra generație. Se află în această prevedere o semnificație mai amplă, de certă importanță, pentru ceea ce s-ar putea numi acea operă generală de făurire a păcii, operă în care tînăra generație are, ca în toate domeniile de activitate, un rol deosebit. Contemporană cu cele mai mari realizări din istoria țării, cu cele mai înaintate cuceriri ale științei și tehnicii și participantă activă în același timp, angajată prin întregul său talent pe frontul creației, al progresului și civilizației, tînăra generație rămîne părtașă și la acest front al edificării păcii, al luptei pentru salvgardarea menirii și a afirmării umaniste, a promovării idealurilor de pace.

OAMENII DE ŞTIINȚĂ ŞI PACEA

Otară a păcii fiind, România militează pentru pace, elanul ei constructiv o definește azi printre țările și popoarele lumii Astfel, semnificația referendumului ei depășește granițele și se înscrie între actele de civilizație și progres, fiind un îndemn în mod posibil și necesar de urmat pentru ca în continuare să se poată face alți și alți pași pe calea acestei civilizări a ideii și speranței de pace. Știința și tehnica trebuind să treacă la rosturile lor constructive, să ajute omul și umanitatea, să ajute pămîntul să înflorească. Pentru că, tot cu ajutorul științei, calculele sînt enorm de exacte : Pămîntul, în cazul — aproape imposibil de imaginat — al unei catastrofe nucleare, devine o planetă moartă, războiul nu mai are nici învinși și nici învingători. Victoria vieții pe Pămînt e pacea, acum cît nu este prea tîrziu, a spus și o spune președintele României, acum cît încă n-au căzut primele bombe. Pentru că dezastrul va fi în lanț, orbește și Pămîntul, orbesc și stelele. Știința și pacea sînt în inseparabilă legătură și în această privință acționează tot o exemplară inițiativă românească, un adevărat cod de comportament politic și social, Comitetul Național „Oamenii de știință și pacea", condus de tovarășa academician doctor inginer Elena Ceaușescu, remarcabil om politic român și savant de renume mondial. În inseparabila lor legătură, știința și pacea au o consonantă a realității, a construcției pașnice, a contribuției românești pentru făurirea unei lumi mai bune și mai drepte pe planeta noastră. Este ceea ce a consacrat, printr-un DA unanim, referendumul la care ne-a chemat președintele, secretarul general al partidului. Este acest exemplu prin care pacea, ideea și fapta de pace au primit și primesc un semn și un impuls real către împlinire.

DREPTUL SUPREM

Nimic mai important la ora actuală, pentru perspectiva însăși a vieții, a civilizației materiale și spirituale pe planeta noastră, decît pacea. Nimic mai necesar și mai demn pentru specia umană — decît pacea și spiritul călăuzitor al acesteia, transformarea speranței, a dorinței de pace, în realitate vie, inestricabilă a lumii, în principiu și normă a ei. Căile care duc către aceasta sînt multiple desigur, dar imperative rămîn dezarmarea nucleară și dezarmarea generală.

Potențialul distrugerii întrece orice limită a imaginației și plasează acest sfîrșit de secol în lumina nefastă a morții planetare. Uriașele resurse ale științei și tehnicii au fost deviate de la cauza și rostul lor uman, fiind puse să susțină și să dezvolte teroarea atomică. Cursa este demențială cum demențial este și scopul. De aceea un sănătos simț al rațiunii ca și al moralei a îndemnat și îndeamnă la cumpănire, la regăsirea soluției de echilibru al lumii, a soluției de salvgardare și apărare a vieții, a soluției de așezare a umanității pe temeliurile progresului și civilizației eliberate de spectrul cataclismului nuclear. În acest sens, spiritul românesc de pace, politica României și a președintelui ei se înscriu ca un capitol distinct în istoria luptei pentru făurirea și apărarea păcii, problemă fundamentală a lumii contemporane. În acest sens și cu asemenea ample semnificații se înfățișează azi, ca în atîtea alte rînduri, demersul și contribuția noastră în materie de edificare a păcii. A acelei păci vii și durabile care, în concepția secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, reprezintă însuși dreptul la viață, la libertate, la independență al tuturor țărilor și popoarelor, dreptul la afirmare liberă, neîngrădită, al tuturor națiunilor, eliberarea lumii de coșmarul pustiitor al autodistrugerii și eliminarea din practica internațională a forței și a amenințării cu forța. Respectul independenței și suveranității este o componentă a acestei lumi a păcii tot așa cum înțelegerea, cooperarea, accesul la valorile științei și tehnicii, ale culturii și artei, dezvoltarea spiritului creator, umanist, formează, în esența lor, chipul de azi și de mîine al păcii, durata și rezistența sa.

Relația pace-dezvoltare, pace-cooperare, pace-construcție, pace-progres și civilizație trece prin filiera unei doctrine românești care se întemeiază pe realități istorice concrete ca și pe o clară și profundă analiză a situației internaționale actuale, pe o viziune umanistă care, în esența ei, conține și modalitățile cele mai optime de acțiune. Trecerea de la cuvînt la faptă, de la stadiul declarațiilor de bune intenții la acela al acțiunii practice reprezintă una din explicațiile și trăsăturile acestei doctrine care poartă și în această privință numele inspiratorului și făuritorului ei. Astfel chemarea tovarășului Nicolae Ceaușescu adresată poporului, țării întregi, de a spune un DA hotărît în cadrul referendumului pentru reducerea cu 5 la sută a armamentelor, efectivelor și cheltuielilor militare înseamnă consacrarea însăși a unui exemplu și în același timp consacrarea unui început prin care se pot găsi în continuare multiple alte posibilități.

Ideea de pace și principiile acesteia, mesajul înalt umanist al măsurii căreia i-am dat consensul nostru de inimă și conștiință la referendumul din 23 noiembrie au în echivalența lor materială și spirituală și contribuția culturii și artei, a celor ce slujesc prin scris gîndurile și sentimentele țării, înaltele aspirații ale poporului. Lumea culturii și artei este și rămîne astfel un orizont de certă expresie morală, politică și socială a ideilor și principiilor care călăuzesc afirmarea păcii și înțelegerii, realizarea celei mai durabile și mai necesare opere a umanității de azi și de mîine, salvgardarea și apărarea civilizației înseși.

RAȚIUNEA SUPREMĂ

Coincidența a făcut ca exact în zilele cînd se împlineau doi ani de la istoricul eveniment pe care l-a reprezentat Congresul al XIII-lea al P.C.R., țara, poporul întreg să participe la unul din momentele esențiale și cu mare putere de exemplu pentru umanitate, răspunzînd astfel chemării președintelui României, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Referendumul păcii, al voinței și acțiunii de pace, în acest fel ar putea fi numit acest moment care, în toată motivația sa, are vii și adînci trimiteri în munca și viața națiunii, în știință, cultură și artă, după cum are adînci și vii temeiuri în toată istoria noastră mai mult decît bimilenară. Acest referendum prin care am spus DA păcii, DA vieții, muncii și creației. Este o voință unanimă în acest gest, după cum o voință unanimă este în tot ce a spus, în tot ce ne îndeamnă și călăuzește președintele țării.

Dreptul suprem al oamenilor la viață, dreptul suprem al popoarelor la libertate, independență, iată echivalența reală, moral-politică și socială a ideii de pace și a faptei de pace. O regăsim formulată în Raportul pe care secretarul general al partidului l-a prezentat în fața marelui forum comunist de acum doi ani, o regăsim în multe din cuvîntările pe care le-a rostit de atunci și pînă azi, ea alcătuiește sensul și substanța unei adevărate doctrine a realității lumii de azi și de mîine, după cum alcătuiește și sensul unic, major, al tuturor demersurilor și propunerilor prin care România, prin conducătorul său, aduce o certă și însuflețitoare lumină între aspirațiile de pace și liniște ale lumii. Și este cît se poate de elocvent exemplul pe care țara noastră l-a dat în chiar Anul Internațional al Păcii. Pentru că referendumul și unanimul nostru DA despre aceasta vorbește și în acest chip va rămîne într-o viitoare istorie a păcii planetare.

VOTUL UNANIM

Un DA hotărît păcii, un DA hotărît vieții, muncii și creației, acesta a fost răspunsul, dintr-o unanimă voință și unanimă conștiință prin care națiunea română, urmînd îndemnului și chemării președintelui său, a decis reducerea cu 5 la sută a armamentelor, efectivelor și cheltuielilor militare, gest pe cît de real, pe cît de concret pe atît de simbolic și cît se poate de explicit în toată motivația și semnificația sa. Comunicatul comisiei centrale pentru referendum oferă această amplă imagine a unanimității. Sub președinția tovarășului Nicolae Ceaușescu a avut loc ședința Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. în cadrul căreia au fost analizate rezultatele referendumului. S-a subliniat că acest act al României s-a desfășurat într-o atmosferă de puternică unitate, de intensă angajare patriotică și responsabilitate civică, s-a constituit într-o vibrantă expresie a stimei, recunoștinței și deosebitei prețuiri pe care întreaga noastră națiune le manifestă față de strălucita activitate desfășurată de tovarășul Nicolae Ceaușescu pe arena mondială, față de inițiativele și acțiunile sale consacrate păcii și dezarmării, asigurării tuturor condițiilor pentru ca poporul român să-și poată înfăptui planurile și programele sale de dezvoltare socialistă a țării, într-un climat de liniște, colaborare și deplină securitate internațională. Țara noastră a semnat un prim și elocvent act de certificare a posibilității de realizare a dezideratului vital al omenirii pentru înfăptuirea acelor idealuri și principii ale umanității fără de care este pusă sub semnul întrebării însăși existența pe planetă. Împrejurările internaționale sînt de așa natură — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea rostită în fața marii adunări populare din Capitală, cu puțin timp înaintea referendumului — încît, azi, nimic nu poate fi mai important decît trecerea la acțiuni concrete de dezarmare, la adoptarea unor măsuri care să ducă la eliberarea omenirii de pericolul unui război nuclear nimicitor. Este necesar să se facă totul pentru oprirea cursei înarmărilor, în primul rînd a înarmărilor nucleare, pentru dezarmare, pentru asigurarea păcii, a dreptului vital al tuturor popoarelor, al oamenilor — la existență, la libertate, la viață, la pace !

O strălucită analiză politică, științifică a situației internaționale actuale, cuvîntarea secretarului general al partidului rămîne un document de referință pentru tot ceea ce a însemnat și înseamnă consensul nostru exprimat în cadrul referendumului. Este acel mod pilduitor de a spune lucrurilor pe nume și a înfățișa țării și poporului, adevărurile lumii în care trăim, căile de a acționa pentru triumful idealurilor de dreptate și libertate, abordînd cu curaj și înțelepciune realități care nu pot fi escamotate, soluții și opțiuni prin care factorii politici contemporani pot contribui la realizarea înțelegerii și cooperării între popoare, la făurirea și apărarea păcii mondiale. Am spus DA, așa cum ne-a îndemnat președintele, Erou al Păcii, pentru că prin noua și strălucita sa inițiativă sîntem mîndri că am putut și putem contribui la edificarea unei lumi mai bune și mai drepte, a unei lumi fără arme și fără războaie.

Scopul este nobil și împlinirea lui stă în puterea tuturor popoarelor. Exemplul nostru poate fi socotit de aceea un bun început de drum. Exemplul nostru poate fi urmat, pentru că, așa cum spune tovarășul Nicolae Ceaușescu, pornind de la caracterul umanist al socialismului, al politicii partidului nostru, al însuși felului de a fi al poporului român, am ajuns la concluzia că trebuie să facem ceva, să acționăm cît de puțin, atît cît stă în puterile noastre, și să demonstrăm voința de pace. De aceea, am ajuns la concluzia că trebuie să reducem cheltuielile militare și armamentele, în numele poporului, al generațiilor de azi și de mîine, al copiilor patriei noastre, al copiilor întregii lumi !

Trebuie să facem, trebuie făcut ceva ! — iată ideea forță care izvorăște dintr-o mare grijă și înțelegere față de soarta umanității, a libertății

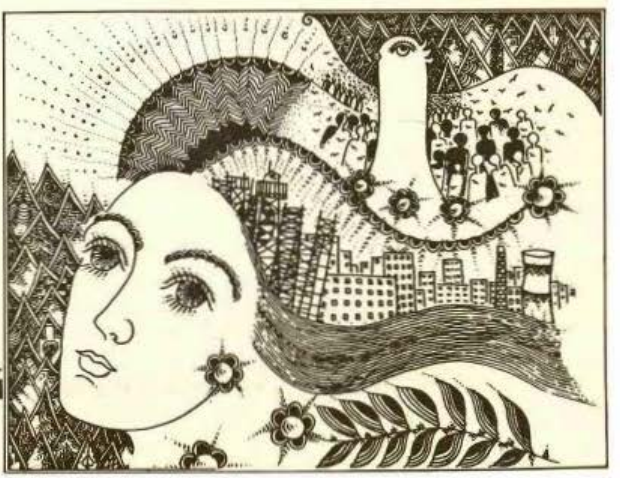

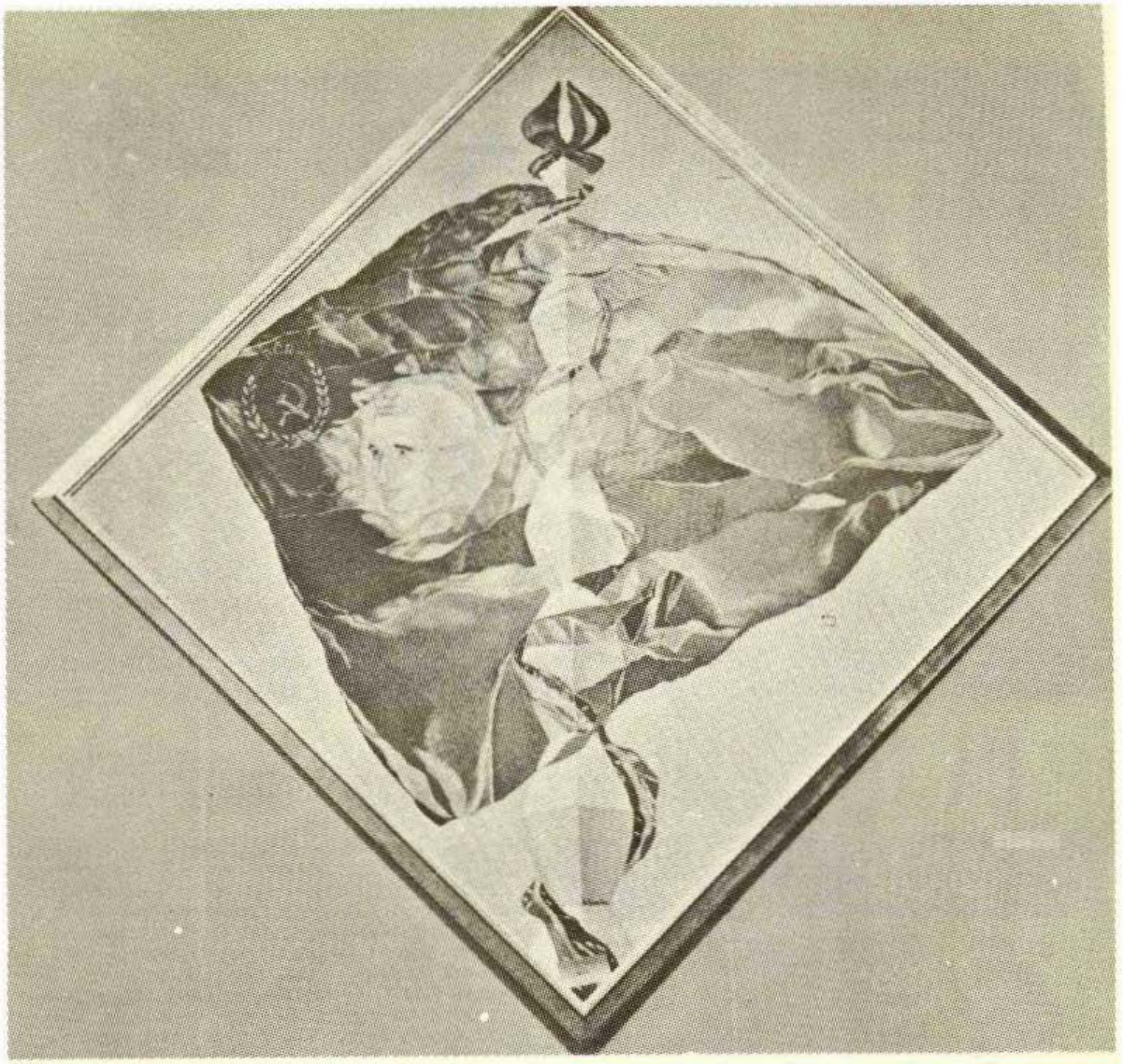

și independenței patriei, a viitorului poporului și națiunii noastre. Trebuie să facem, trebuie făcut ceva — și în această convingere întemeiată pe realitatea ca și pe idealurile pe care le slujim a izvorît acest prim exemplu al măsurilor și pașilor concreți către edificarea unui adevărat program al păcii. Este timpul faptelor și în acest fel România și-a spus cuvîntul. „Înțelegem că măsurile pe care le ia România nu pot schimba cursul de înarmare, dar am ajuns la concluzia că pot exercita o influență și pot demonstra, spune președintele, că trebuie — pornind de la răspunderea față de viitorul popoarelor, al tineretului, al copiilor — să se treacă la dezarmare, să se treacă de la declarații la fapte".

Votul unanim dat în cadrul referendumului încunună nu numai gîndul și ideea de pace, normele și principiile acesteia, ci și voința, puterea de a le transforma în faptă, în conduită de muncă și viață, în responsabilitate față de noi înșine, față de destinul nostru și al lumii întregi. Coborîtă din imperiul declarațiilor, pacea strălucește și poate străluci cu mult mai reală și mai exactă printre oameni, în relațiile dintre țări, în respectul față de contribuția tuturor națiunilor la cauza progresului și civilizației, în respectul față de cauza libertății, a independenței și suveranității fiecărui popor.

LUMEA ACESTUI DA!

Lumea acestui DA unanim dat păcii, muncii și vieții rămîne să semnifice pentru noi și un sentiment istoric deosebit, acela al unității și unirii prin care existăm. S-a petrecut referendumul cu puțin timp înaintea unei sărbători scumpe inimii și conștiinței noastre, aceea a Marii Uniri. Tot astfel atunci, în urma luptei eroice pentru întregirea neamului, s-a rostit un DA al conștiinței aparținerii la aceeași matcă și țara și-a văzut realizat un vis nepieritor. Astfel, și acum, dintr-un sentiment adînc și nepieritor a izvorît acest DA, dintr-o cuprindere care este a ființei însesi a țării, știindu-se condusă cu strălucire și ridicată pe cele mai înalte culmi ale existenței sale, într-o epocă de împliniri fără precedent. Într-o epocă în care, erou între eroii neamului, cel mai iubit și mai cutezător fiu al său binemerită de la noi toți și de la conștiința însăși a lumii titlul și consacrarea de Erou al Păcii.

Luceafărul

O LUME A PĂCII

Un factor al securității mondiale

SECURITATEA EUROPEANĂ ÎN EPOCA MODERNĂ

Securitatea europeană — cu cele două componente ale sale, securitatea individuală și securitatea colectivă — a început să devină „o problemă practică" a vieții politice a continentului după primul război mondial cînd statele, confruntate cu experiența tragică a unui conflict de proporții continentale, simțeau nevoia unor măsuri de protecție împotriva pericolelor anunțate de norii întunecați ai forțelor malefice, fascismul, în primul rînd, ce amenințau orizontul omenirii. Pentru țările mici și mijlocii această necesitate era vitală și ele au fost acelea care au căutat cu febrilitate soluții de securitate în stare să pună stavilă politicii „echilibrului de forțe" sau „concernului european" propagate asiduu de marile puteri pentru propulsarea intereselor lor vizînd dobîndirea supremației militare și economice pe continent, revendicări teritoriale după „legea celui mai tare". Ne aflăm încă în perioada cînd nu exista o concepție bine închegată asupra modului în care poate fi asigurată securitatea statelor.

Un moment important în istoria relațiilor interstate îl reprezintă crearea Ligii Națiunilor (Societatea Națiunilor) prin Tratatul de pace de la Versailles (28 iunie 1919) avînd ca scop „dezvoltarea cooperării între popoare, garantarea păcii și securității internaționale". România se număra printre statele fondatoare, iar reprezentantul său, ilustrul diplomat Nicolae Titulescu, a fost ales de două ori președinte al Adunării Ligii. Principalul document care a stat la baza organizării și activității Ligii, Pactul Ligii Națiunilor (1920), înscrie pentru prima oară într-un act juridic internațional principiul securității colective. Totuși, mecanismul de securitate al Ligii, reflectînd compromisul realizat între interesele atît de contradictorii ale marilor puteri imperialiste, prezenta încă numeroase lacune, cea mai importantă dintre acestea fiind menținerea posibilității recurgerii la război ca mijloc de reglementare a diferendelor dintre state. Unele formulări echivoce ale Pactului au creat posibilitatea neaplicării prevederilor privind sancțiunile militare și economice, iar interpretarea diferită, uneori cu rea credință, de către unele state ale Consiliului Ligii — organ în sarcina căruia cădea stabilirea răspunderii agresorului și recomandarea măsurilor colective de sancționare a acestuia — a dus deseori la paralizarea activității Ligii și Consiliului său.

NICOLAE TITULESCU — UN ARHITECT AL SECURITĂȚII ȘI PĂCII

În perioada dintre cele două războaie mondiale, România a avut, prin diplomatul și omul politic de reputație internațională, Nicolae Titulescu, un rol de prim ordin în căutarea și susținerea unor soluții care să prezerve pacea și să asigure securitatea tuturor statelor europene, cu precădere a celor mici și mijlocii, primele amenințate de politica agresivă a „celor mari". Nicolae Titulescu era un împătimit al ideii că promovarea unui sistem de securitate colectivă în Europa constituia singurul mijloc eficace de a pune stavilă amenințării agresiunii

fasciste, iar prodigioasa sa activitate diplomatică a legat numele României de cele mai importante acțiuni întreprinse în această direcție în deceniul al treilea și concretizată în numeroase instrumente internaționale. Amintesc aici acordurile multilaterale care au stat la baza Micii Înțelegerii (1920—1938) și Înțelegerii Balcanice (1934—1940).

Preocupat ca nimeni altul de consolidarea Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice ca factori ai păcii și securității în Europa, Nicolae Titulescu întreprinde un turneu diplomatic european, prilej de a-și susține în discuțiile cu factori politici și ziariști concepția sa asupra securității care „trebuie să fie preventivă, iar nu represivă" și „eliberînd națiunile de grija frontierelor lor" să permită acestora „să se dedea în liniște muncii creatoare, care singură poate să permită Lumii să iasă din criza generală care s-a abătut asupra ei". La sfîrșitul turneului, într-un interviu acordat presei din Belgrad la 17 iunie 1928, ilustrul diplomat român afirma : „Pacea este o necesitate absolută pentru Europa întreagă. Această necesitate este realizată de către toate națiunile conștiente de transformările produse de război și urmările sale, și de către nevoia imperioasă de a fi pregătiți oricînd, pentru a rezista unei dezorganizări vătămătoare pentru toți, printr-o muncă neîntreruptă de reclădire" (subl. ns.).

Doi ani mai tîrziu, ani de susținută muncă în slujba intereselor României și păcii pe continent, Nicolae Titulescu își dezvolta ideile privind „progresul păcii" într-o conferință ținută la Universitatea din Cambridge, 19 noiembrie 1930. Cu un acut simț al realităților politice, el arăta că „Dezarmarea, sau mai curînd, pentru a întrebuința expresia tehnică corectă : limitarea armamentelor, este o absolută necesitate a păcii". Titulescu găsea argumente pertinente pentru a combate pe cei care alimentau controversa sterilă : trebuie ca securitatea să preceadă dezarmarea sau ca dezarmarea să preceadă securitatea ? El considera, pe bună dreptate, că soluția trebuie căutată „în domeniul faptelor", arătînd că chiar în conceptul vechi de securitate, bazat pe înarmare, sub aripa mult citatei expresii latine „Si vis pacem, para bellum" (cine vrea pace, să se pregătească de război), „există o elasticitate care nu poate fi negată" și că „un stat e tot atît de bine înarmat cu atît la sută în plus sau în minus". Diplomatul român susține că utilizarea acestei „elasticități" trebuie să se facă „în interesul contracțiunii" (subl. ns.), ceea ce ar constitui o „primă etapă", „un început", condiție sine qua non a oricărui proces de dezarmare. Avem în ideea „contracțiunii" a lui Titulescu o soluție ce-și păstrează nealterată valabilitatea și astăzi, unele dintre propunerile prezentate de țara noastră forumurilor consacrate securității și dezarmării în Europa, în anii noștri, constituind

Demonstrație a femeilor britanice în fața bazei Greenham Common împotriva instalării armelor nucleare

tocmai astfel de „etape", de „începuturi" ale unui proces ce se anunță anevoios și de lungă durată.

Nicolae Titulescu, așa cum am arătat mai sus, a pledat cu energie și elocință pentru completarea și armonizarea Pactului Ligii Națiunilor cu alte instrumente juridice, în special Pactul Briand-Kellog (27 august 1928) prin care se renunța la război ca instrument al politicii naționale și era condamnată recurgerea la război pentru rezolvarea conflictelor internaționale.

Eforturile pentru instaurarea securității europene în perioada interbelică au rămas însă infructuoase. În înfruntarea cu puterile fasciste, Liga Națiunilor s-a dovedit neputincioasă, iar apelurile repetate ale unor politicieni lucizi, precum Nicolae Titulescu, la acțiuni concertate ale tuturor statelor pentru realizarea dezarmării și securității individuale și colective n-au dat roadele așteptate. Edificiul securității n-a putut fi ridicat la timp. Între cauzele complexe care i-au minat construcția se cer amintite puternicele contradicții interimperialiste, politicile conciliante față de statele agresoare, abandonarea statelor mici și mijlocii pentru interese ținînd de prezervarea imperiilor coloniale.

INSTITUȚIA SECURITĂȚII INTERNAȚIONALE DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Construirea unui sistem de securitate internațională eficient s-a aflat în centrul preocupărilor statelor după cel de-al doilea război mondial, găsindu-și consacrarea în cel mai important document internațional al epocii noastre — Carta Organizației Națiunilor Unite (24 octombrie 1945), document care marchează o nouă etapă în dezvoltarea normelor de conviețuire a statelor destinate să servească pacea și securitatea popoarelor. Securitatea internațională este văzută ca un țel suprem al Națiunilor Unite și a fost concepută ca un mod de organizare a relațiilor internaționale din sfera cărora forța și amenințarea cu forța au fost excluse : „Toți membrii organizației — se arată în art. 2, par. 4 din Cartă — se vor abține, în relațiile lor internaționale, de a recurge la amenințarea cu forța sau la folosirea ei, fie împotriva integrității teritoriale ori independenței politice a vreunui stat, fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite". Carta O.N.U. consacră și alte norme și principii fundamentale ale relațiilor dintre state, concepute într-un sistem unitar, într-un raport de interconexiune, a căror aplicare cu scrupulozitate și bună credință ar fi de natură să asigure pacea și securitatea pe planeta noastră.

Analiza sistemului de securitate internațională instituit prin Carta O.N.U. îngăduie precizarea raportului dintre securitatea europeană și securitatea mondială, un raport de strînsă interdependență. România sublinia acest fapt în răspunsul la scrisoarea secretarului general al O.N.U. referitoare la îndeplinirea Declarației asupra întăririi securității internaționale din 1 februarie 1971 : Guvernul român desfășoară o activitate susținută pentru normalizarea relațiilor și dezvoltarea colaborării între statele Europei, pentru înfăptuirea securității pe continent și dorește să contribuie la realizarea în Europa a unor astfel de relații între state care să excludă folosirea forței sau amenințării cu forța, să asigure dezvoltarea liberă a schimburilor economice, științifice și culturale, pentru ca acest continent să fie transformat într-un continent al păcii și colaborării pașnice. În concepția guvernului român, înfăptuirea securității în Europa reclamă, de asemenea, realizarea unor măsuri eficiente de destindere militară și dezarmare pe plan european."

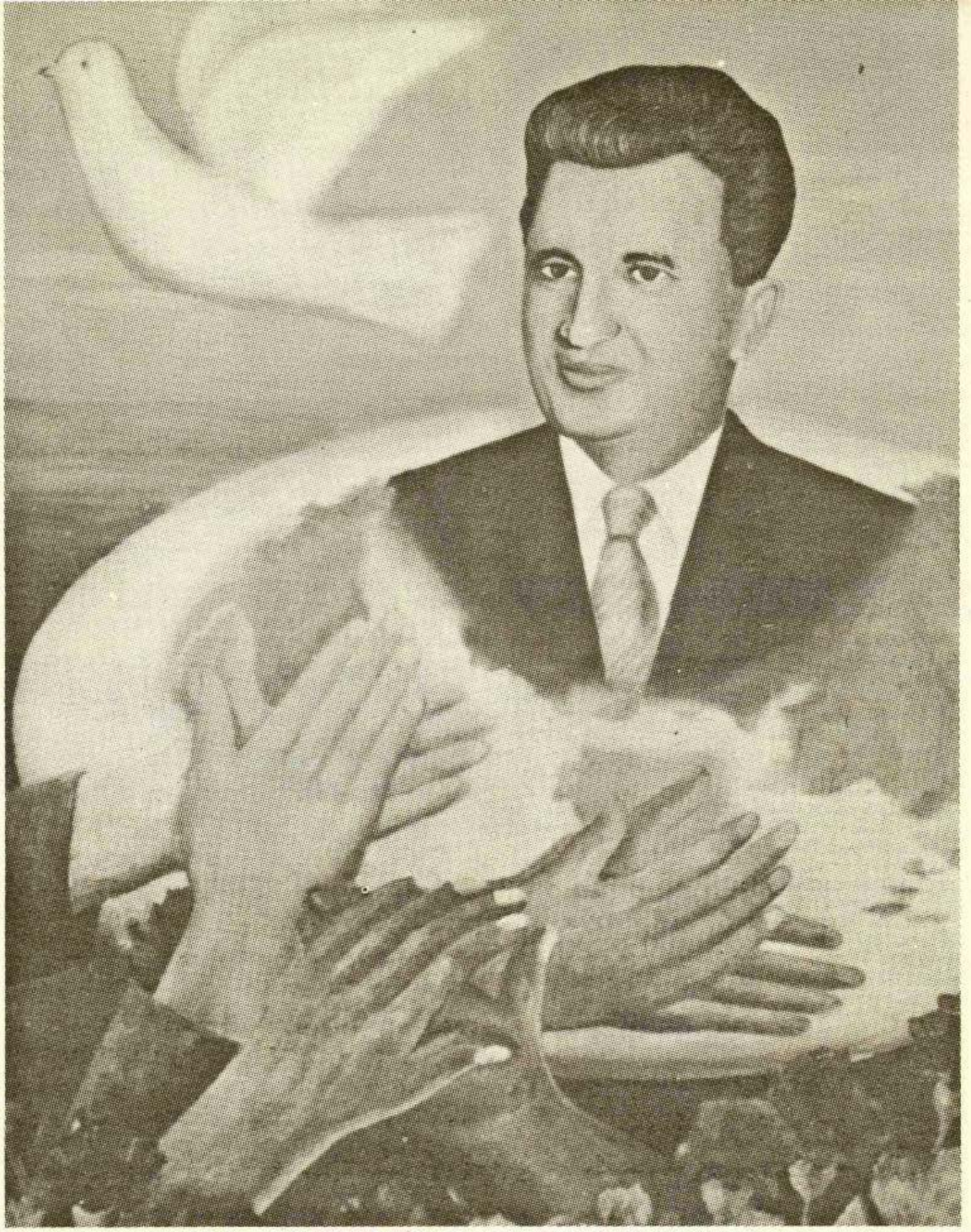

CONTRIBUȚIA ROMÂNIEI, A PREȘEDINTELUI NICOLAE CEAUȘESCU LA FUNDAMENTAREA ȘI PROPAGAREA NOULUI CONCEPT DE SECURITATE EUROPEANĂ

România, președintele Nicolae Ceaușescu au desfășurat o laborioasă și susținută activitate pentru fundamentarea din punct de vedere teoretic a noului concept **de securitate europeană ca și pentru propagarea și transpunerea sa în viața politică a continentului. Încă din anul 1970, adresîndu-se participanților la cel de-al doilea colocviu științific organizat la București de Asociația de drept internațional și relații internaționale din România, președintele Nicolae Ceaușescu prezintă o definiție ce-și păstrează întru totul valabilitatea și azi : „Securitatea europeană reclamă, după convingerea noastră, un sistem de angajamente ferme din partea tuturor statelor, precum și măsuri concrete de natură să ducă la excluderea forței din relațiile internaționale, să ofere tu-**

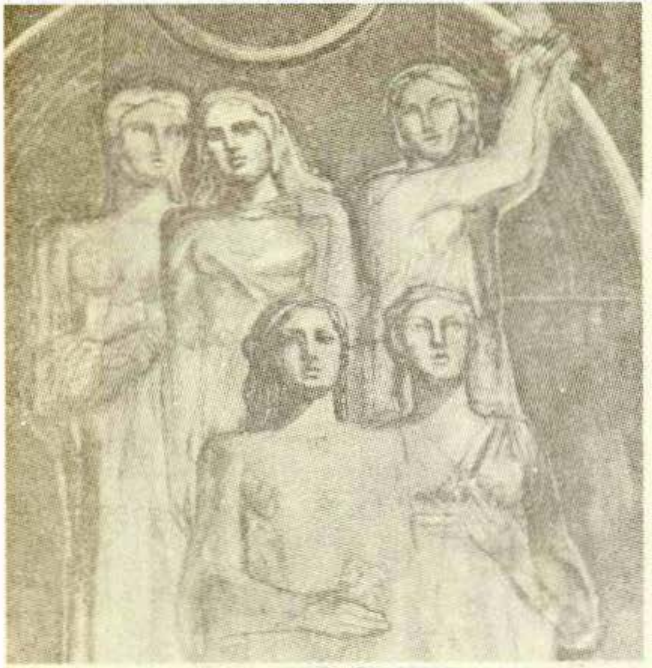

„Marșul păcii" – tablou de G. Mermeze

turor țărilor garanții depline că se află la adăpost de orice act de agresiune". Definiția citată a fost apreciată ca fiind cea mai completă dimensionare a conceptului modern de securitate europeană. Ea cuprinde elementele fundamentale ale concepției românești asupra securității europene, categoriile de sistem de securitate, angajamente asumate de către statele participante, măsuri care să facă imposibilă recurgerea la forță sau la amenințarea cu forța, garanții că țările europene vor fi la adăpost de orice act de agresiune.

România a avut, de la bun început, conștiința necesității statornicirii unor relații noi între statele europene, corespunzătoare noilor realități politice instaurate în perioada postbelică, a întrevăzut importanța istorică pe care ar avea-o realizarea acestei năzuințe de veacuri a popoarelor europene și, convinsă de existența unor reale posibilități de transformare a Europei într-un continent al păcii și securității, a acționat cu hotărîre și perseverență în această direcție.

Probarea vocației europene a politicii sale externe, România a făcut-o manifestîndu-se ca una dintre cele mai active țări în pregătirea și convocarea Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa (august 1975), care a adoptat Actul final de la Helsinki, considerat o „Cartă" a noilor relații general-europene. Pe bună dreptate, inițiativele Republicii Socialiste România sînt citate între elementele principale ale politicii de destindere care a precedat Conferința pentru securitate și cooperare în Europa (C.S.C.E.) și a cărei încununare poate fi socotită însăși convocarea conferinței. Alături de celelalte state socialiste europene, România a participat activ la elaborarea Declarației cu privire la întărirea păcii și securității în Europa de la București, din 6 iulie 1966, document care a avut meritul de a fi mers mai departe decît avansarea ideii unei conferințe a statelor de pe continent, idee vehiculată și înainte de publicarea Declarației, propunînd principii și obiective concrete care au generat dezbateri în cercuri politice, inclusiv în cercuri guvernamentale. Acestea au început să fie preocupate de problemele securității și cooperării europene, vădindu-și dorința expresă de a căuta, prin negocieri și discuții, soluții realiste problemelor în suspensie, de a-și fundamenta relații interstatale pe baze noi, din care să fie exclusă folosirea forței și a amenințării cu forța, prevalente fiind relațiile de cooperare pe baza respectului reciproc al suveranității și independenței naționale, neamestecului în afacerile interne, avantajului reciproc.

După o îndelungată perioadă în care dominase „strategia divizării Europei", Declarația de la București a constituit un determinant al propagării și activării ideilor cooperării și securității. Putem afirma acum, după douăzeci de ani de la adoptarea acestui important document, că forța sa de iradiere s-a datorat, pe de o parte, analizei multilaterale, obiective a realităților politice existente pe continent în acel moment istoric, iar, pe de altă parte, faptului că obiectivele sale corespundeau intereselor tuturor popoarelor europene, imperativelor consolidării păcii și securității în Europa. Împreună cu alte documente comune ale statelor socialiste europene adoptate ulterior, Budapesta, 17 martie 1969, Praga, 31 octombrie 1969, Budapesta, 22 iunie 1970, Berlin, 2 decembrie 1970, Praga, 26 ianuarie 1972, inițiativele lansate din capitala țării noastre au fost considerate între cele mai semnificative pentru asigurarea păcii și securității europene din perioada postbelică de pînă atunci.

DEZARMAREA – ELEMENT INDISOLUBIL AL UNUI SISTEM DE SECURITATE EUROPEANĂ

Încă din faza premergătoare Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa, conceptul românesc punea accent pe dimensiunea militară a securității, considerînd-o fundamentală pentru procesul C.S.C.E. Într-adevăr, cum susținea țara noastră, nu poate fi vorba de asigurarea unei securități trainice pe continentul european fără adoptarea unor măsuri hotărîte și concrete în domeniul militar.

Domeniul militar nu este numai un aspect fundamental al securității europene, ci și unul foarte complex și controversat, el tinzînd, după unii autori, către o anume „independență" față de factorii politici, revendicîndu-și „legi" proprii de dezvoltare în funcție de „logica militară", absorbind părți însemnate din bugetele statelor, forțe umane și științifice din ce în ce mai numeroase, extinzîndu-și aria de acțiune nu numai pe vaste zone ale globului, ci penetrînd și în spațiul extraterestru și ținînd sub o permanentă amenințare întreaga omenire, chiar însăși viața planetei.

SECURITATEA ÎN ERA NUCLEARĂ

În mințile planificatorilor militari, conceptul de securitate a extrapolat, odată cu era nucleară, de la apărarea granițelor proprii la „strategii globale" clamînd drept „zone de securitate" regiuni întregi aflate la mii de kilometri de granițele statelor naționale. Mai mult decît atît. Departe de a contribui la menținerea păcii, acumularea, fără precedent istoric, de arme, cu deosebire cele nucleare (Europa situîndu-se la „cea mai înaltă cotă", în această privință) tinde să conducă la dispariția clasicei distincții dintre „război" și „pace", „exigențele" planificatorilor nucleari revendicînd o „permanentizare a mobilizării maxime a potențialelor militare ale statelor", îndeosebi a celor mari. Argumente irefutabile împotriva unor asemenea concepții, rezultate din analiza complicatului mecanism al „sistemului nuclear" ce domină lumea și Europa de peste 40 de ani, am găsit într-o recentă lucrare, „Nuclear Battlefields" (Cîmpurile de luptă nucleare) a doi cunoscuți specialiști americani, William M. Arkin și Richard W. Fieldhouse. Ei condamnă „retorica" planificatorilor nucleari care, pentru a disimula adevărata față a lucrurilor și gravitatea lor, ca și efectele devastatoare ale unui război nuclear, au lansat și susțin teorii precum cea a „celui mai rău caz", reclamînd o ripostă masivă, implicînd ținte numeroase și diverse, inclusiv centre economice și industriale, civile, precum și cereri tot mai mari de arme din ce în ce mai distrugătoare. Alte doctrine ca „răspunsul flexibil", pledînd doar în teorie pentru o „mai mare reținere" în cazul unui conflict nuclear, ca și cea a „ferestrei de vulnerabilitate", clamînd necesitatea evitării rămînerii în urmă în cursa înarmărilor nucleare, contribuie, de asemenea, la dezvoltarea și perfecționarea celor mai distrugătoare arme și așa suficiente să transforme planeta noastră într-un pustiu.

Un substanțial capitol al lucrării citate este consacrat Europei, continentul cu cea mai mare densitate de armament nuclear și care constituie „obiectul" celor mai discutate scenarii pentru un război purtat cu arme nucleare, scenarii ce pornesc de la scopuri de supremație militară și nu de securitate. Cu cele peste 9 000 de încărcături nucleare desfășurate în Europa, la care se adaugă încărcăturile nucleare amplasate pe nave aflate în apele adiacente continentului, obținem fantasticul total de o treime (!) din arsenalele nucleare ale lumii contemporane.

Să ne oprim și la o altă caracteristică a situației militare a Europei pusă în lumină de autori — integrarea puternică a armamentului nuclear în structura blocurilor, ceea ce ar face, în opinia experților, ca orice conflict să se transforme rapid într-unul nuclear. Către o asemenea concluzie îngrijorătoare converg și aprecierile strategiilor potrivit cărora, în cazul unui conflict militar în Europa, armele nucleare ar fi folosite atît pentru scopuri ofensive (împotriva unor obiective greu de atins și distrus cu arme clasice și considerate de primă importanță), cît și defensive (pentru stoparea unui atac masiv cu forțe clasice).

Nu în ultimul rînd, cei doi autori consideră că, în fapt, teatrul de luptă european se extinde de la Pacific pînă în țările Lumii a treia,

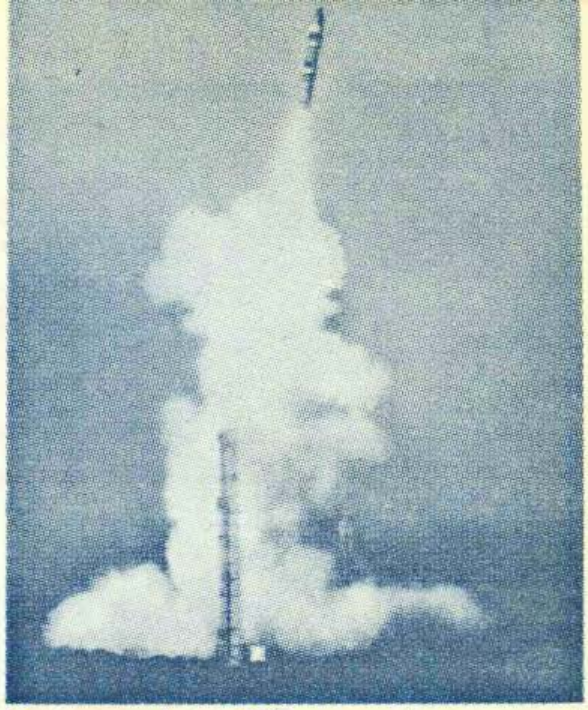

Testarea rachetei M.X. — una dintre cele mai distructive arme din arsenalul nuclear al S.U.A.

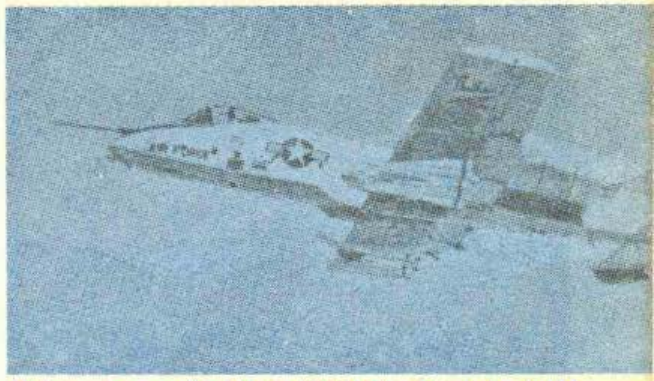

Avion de asalt A-10 (S.U.A.) avînd la bord rachete și bombe

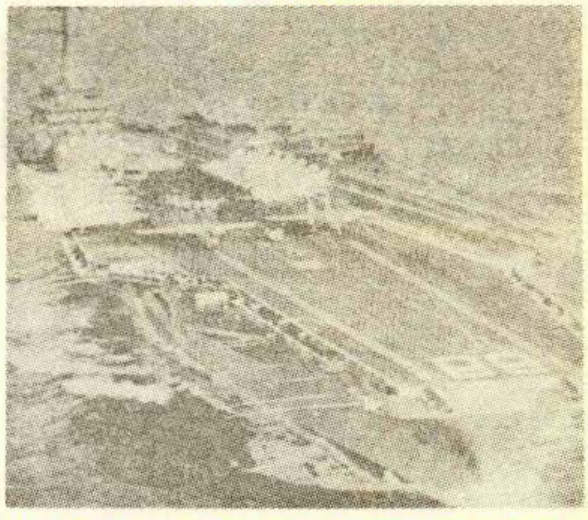

Una dintre cele mai mari nave atomice purtătoare de avioane ale S.U.A. avînd la bord armament nuclear

Miliarde de dolari vor fi cheltuite numai pentru „necesitățile" aviației

Tancuri și nave din ce în ce mai moderne și mai costisitoare

Investiții din ce în ce mai mari pentru achiziționarea de armament nuclear

și un război nuclear, implicînd Europa, ar putea izbucni în oricare punct mai puțin stabil al acestei întinse arii.

În fața unor asemenea realități îngrijorătoare, apelurile hotărîte, perseverente, ale președintelui Nicolae Ceaușescu la oprirea cursei înarmărilor, a trecerii la dezarmare și, în primul rînd, la dezarmarea nucleară — considerate a fi „problema fundamentală a epocii noastre", capătă o rezonanță adîncă și o semnificație ce nu poate fi ignorată.

SECURITATEA EUROPEI — FACTOR AL SECURITĂȚII MONDIALE

România, președintele Nicolae Ceaușescu au acordat și acordă o însemnătate primordială atît situației existente pe continent, cît și rolului și răspunderii Europei în soluționarea problemelor grave din viața internațională, direct proporțională cu ponderea sa militară, politică, economică, tehnico-științifică și culturală și cu condiția sa de factor important al dezarmării nucleare. Într-un spirit lucid, adînc marcat de preocuparea pentru destinul Europei, România a analizat totdeauna cu obiectivitate realitățile îngrijorătoare, mai cu seamă pe plan militar, cu care se confruntă continentul, pe solul căruia se găsesc cele mai mari cantități de arme nucleare, chimice și clasice și dispozitivele armate ale celor două alianțe militare majore ale lumii — N.A.T.O. și Tratatul de la Varșovia.

Nu poate să nu stîrnească o vie îngrijorare faptul că statelor europene, împreună cu S.U.A. și Canada, le revin 80 la sută din totalul cheltuielilor militare mondiale, adică circa 800 de miliarde de dolari ! Popoarele europene se află sub amenințarea permanentă, de maximă anvergură, a armelor nucleare instalate sau în curs de instalare în Europa și spectrul cumplit conturat de concentrarea celei mai mari părți a arsenalelor nucleare mondiale în spațiul european sau vizînd continentul nostru. Orice conflict declanșat în Europa și care ar degenera într-unul nuclear ar avea repercusiuni ireparabile nu numai la scara continentului, ci și la cea a întregului glob.

Avionul „multifuncțional" — Tornado F 2 din dotarea forțelor aeriene ale N.A.T.O. (jos, stînga) ● **Distrugătorul american Buchanan în căutarea unui post de acostare** (jos, dreapta)

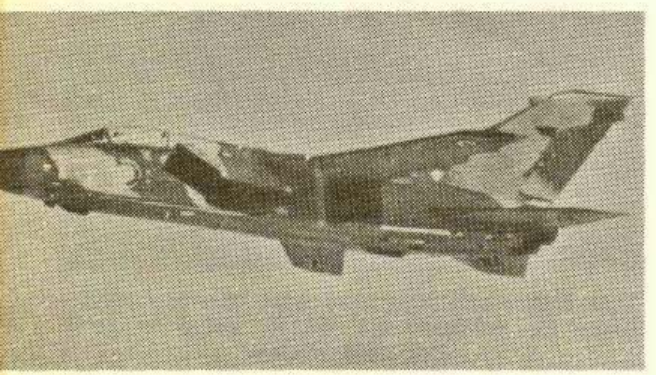

Toate aceste realităţi dramatice, evidenţiate în mod repetat şi ferm de preşedintele Nicolae Ceauşescu, îndreptăţesc şi dau greutate noii chemări adresată de la înalta tribună a Marii Adunări Naţionale a Republicii Socialiste România, tuturor statelor europene, S.U.A. şi Canadei, de a acţiona cu întreaga hotărîre, mai activ, **pentru** o conlucrare mai strînsă **în soluţionarea problemelor securităţii, dezarmării şi păcii, ca şi ale dezvoltării economice şi sociale. Subliniind marea răspundere ce incumbă guvernelor statelor europene în faţa popoarelor lor şi a întregii lumi, România consideră că este de datoria acestora să întărească colaborarea şi unitatea, căci,** numai unită, **Europa va putea juca un rol mai important în găsirea unor soluţii pozitive problemelor complexe ce grevează viaţa internaţională, conducînd către instaurarea unei păci durabile pe continent şi în lume.**

Ilustraţii de Sabin Ştefănuţă

Amplă demonstraţie pentru pace la Paris

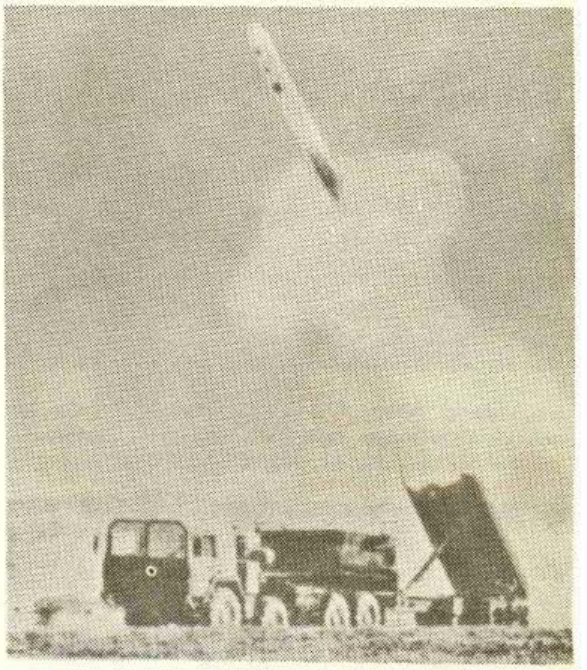

Rachetă „Cruise" cu rază medie de acţiune din dotarea forţelor N.A.T.O. ● Bombardierul strategic B 1 B cu rază de acţiune pînă la 12 000 km

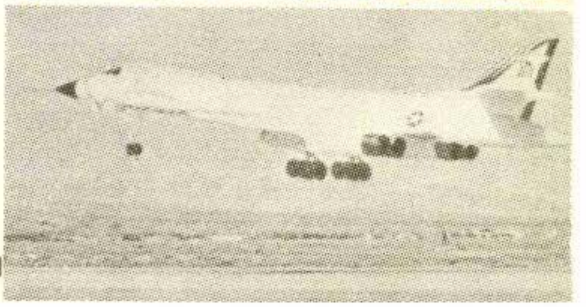

O RAZĂ DE LUMINĂ PE CERUL EUROPEI

Sfîrșitul anului politic 1986, declarat de O.N.U. Anul Internațional al Păcii, a fost marcat de o serie de evenimente de o certă semnificație pentru manifestarea voinței politice a statelor de dinamizare și concretizare a procesului de edificare a unui sistem trainic de securitate și cooperare în Europa — una dintre preocupările majore ale politicii externe ale României socialiste, ale președintelui Nicolae Ceaușescu, neobosit promotor al unor țeluri vitale pentru viitorul continentului și al omenirii, în ansamblu.

Un eveniment major a reprezentat încheierea cu succes a primei faze a Conferinței pentru măsuri de încredere și securitate și pentru dezarmare în Europa de la Stockholm, eveniment politic major, apreciat de președintele României cu o inspirată și plastică formulare — ca ivirea unei raze de lumină în această situație internațională gravă, ca o demonstrație că înțelegerea între state este posibilă. Documentele foarte importante, adoptate de Conferința de la Stockholm, menite să contribuie la sporirea încrederii și angajarea fermă pe calea dezarmării, au primit o înaltă apreciere din partea conducătorului statului și partidului nostru, în concepția căruia ele corespund pe deplin cerințelor popoarelor din Europa și din întreaga lume și creează condițiile trecerii, în continuare, la tratative în vederea realizării unor acorduri acceptabile în domeniul dezarmării. Acum, a sosit timpul materializării acordurilor convenite în acțiuni concrete ale tuturor statelor.

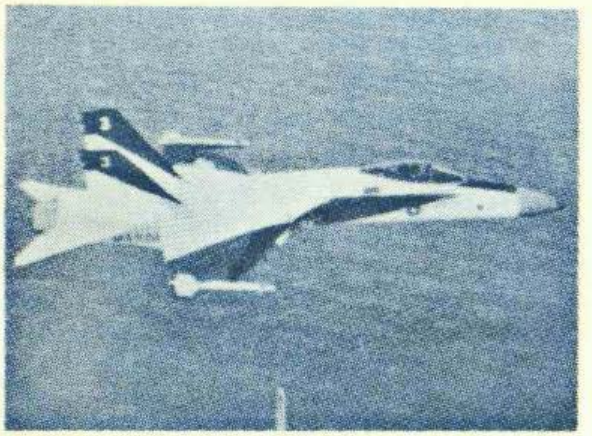

Costisitorul avion F/A–18, unul dintre cele mai noi și sofisticate aparate ale flotei aeriene a S.U.A., în cursul testărilor

SÎNT NECESARE SOLUȚII REALISTE ȘI EFICIENTE

Întîlnirea la nivel înalt sovieto-americană de la Reykjavik din octombrie 1986, încheiată fără rezultate concrete, a pus din nou, cu acuitate, problema necesității căutării unor soluții realiste și eficiente, problemelor securității și dezarmării. În acest sens, România consideră că ar avea o mare însemnătate realizarea unei înțelegeri între țările Tratatului de la Varșovia și țările N.A.T.O. și intensificarea eforturilor acestor țări pentru înfăptuirea securității, dezarmării și păcii în Europa.

Abordînd într-un mod realist cele discutate la întîlnirea din Islanda, pozițiile apropiate în problemele rachetelor cu rază medie de acțiune din Europa, România consideră că este necesar să se continue negocierile pentru încheierea, în cel mai scurt timp, a unui acord privind oprirea amplasării rachetelor de acest tip în Europa și retragerea celor existente și, apoi, să asigure, pe baza tratativelor, — la care să participe țările celor două alianțe — eliminarea definitivă a armelor nucleare de pe continentul nostru.

Una dintre concluziile care se pot desprinde pentru viitor din analiza a ceea ce se cunoaște despre întîlnirea din Islanda este aceea că toate statele nucleare trebuie să renunțe la concepția perimată după care armele nucleare întăresc capacitatea de apărare, de securitate și contribuie la menținerea păcii.

În concepția României socialiste, dezarmarea în Europa trebuie să includă și o reducere radicală a armamentelor convenționale, în așa fel încît, pînă în anul 2000, să se realizeze o reducere cu cel puțin 50 la sută a armamentelor,

Țările vest-europene cheltuiesc sume considerabile pentru modernizarea armamentului clasic. În fotografie un tanc „Leopard 2" produs în R.F.G. ● Crucișătorul american New-Jersey, reactivat și dotat cu rachete

efectivelor și cheltuielilor militare. O primă etapă, importantă, în dezarmarea convențională ar putea-o constitui Apelul-program al țărilor socialiste membre ale Tratatului de la Varșovia privind reducerea cu 25 la sută a armamentelor, efectivelor și cheltuielilor militare pînă în anul 1990.

DE LA DECLARAȚII LA ACȚIUNI CONCRETE

Dezvoltarea încrederii, întărirea securității și realizarea dezarmării în Europa și în lume în actuala situație internațională, grevată de tensiuni, încordare și continuarea cursei înarmărilor, necesită, mai mult decît oricînd, să se treacă de la declarații, la acțiuni concrete. În acest sens, pornind de la politica sa consecventă de dezarmare și pace, România s-a declarat gata să treacă la realizarea în întregime a programului de dezarmare convențională, considerînd aceasta ca o primă etapă în reducerea radicală, cu cel puțin 50 la sută pînă în anul 2 000, a armamentelor convenționale.

O expresie elocventă a dorinței de a contribui activ la cauza asigurării securității, dezarmării și păcii în Europa și, totodată, un exemplu stimulator pentru alte țări îl constituie fără îndoială, modul profund democratic în care toți cetățenii României socialiste au fost chemați să-și facă cunoscută voința în cadrul referendumului de la sfîrșitul lunii noiembrie privind reducerea, încă din anul 1986, cu 5 la sută a efectivelor, armamentelor și cheltuielilor militare ale țării noastre.

De la înalta tribună a Marii Adunări Naționale, președintele Nicolae Ceaușescu a adresat, în numele poporului român, un apel solemn tuturor statelor europene, precum și Statelor Unite ale Americii și Canadei, pentru trecerea de către fiecare, în mod unilateral, la o reducere cu 5 la sută a armamentelor și cheltuielilor militare. Făcînd acest apel, România a arătat, totodată, că o asemenea măsură nu va pune și nu poate pune în pericol nici securitatea și nici suveranitatea vreunui stat, ea fiind menită să antreneze națiunile europene pe calea unor acțiuni concrete, demonstrînd voința lor de a acționa pentru diminuarea încordării și pericolului de război, primii pași către dezarmarea generală și o colaborare fără restricții, pentru o pace trainică în Europa și în lume.

Venind cu o concepție originală, cu propuneri stimulative care vizează dinamizarea și concretizarea întregului proces al dezarmării, de la măsuri unilaterale, bilaterale, la tratative multilaterale, România consideră, în general, că este necesară o abordare nouă, mai îndrăzneață, a problematicii complexe a securității și dezarmării, pornindu-se de la noile realități în care trebuie găsite elementele ce pot asigura avansarea pe drumul, dorit de toate popoarele, al dezarmării, al păcii și colaborării.

Într-un asemenea spirit ar putea fi încheiată, cu rezultate pozitive și într-un timp scurt, conferința de la Viena pentru reducerea unor efective militare din Centrul Europei. Finalizarea ei ar avea, în optica țării noastre, o însemnătate nu atît militară, cît una politică, demonstrînd, încă o dată, că este posibilă realizarea unor acorduri concrete de dezarmare în Europa.

O contribuție substanțială la construirea edificiului securității și colaborării europene ar avea-o transformarea Balcanilor într-o zonă a păcii și colaborării, fără arme nucleare și chimice, România fiind inițiatoarea mai multor propuneri în acest sens și acționînd hotărît pentru dezvoltarea unei conlucrări fructuoase și prietenii strînse cu toate statele din această regiune. Totodată, țara noastră s-a pronunțat pentru crearea unor asemenea zone în nordul și centrul Europei.

Procesul inceput în urmă cu peste zece ani la Helsinki, menit să facă din Europa un continent al păcii și colaborării, în care cele 35 de state participante la Conferința pentru securitate și cooperare în Europa să se afle la adăpost de orice amenințare cu forța sau folosirea forței, pășind împreună pe calea progresului, se cere întărit și dinamizat printr-o participare activă, responsabilă a tuturor. Noua conferință general-europeană de la Viena trebuie, în concepția României socialiste, să jaloneze noi piloni pe care să se poată dezvolta, amplă și rezistentă, construcția la care năzuiesc toate popoarele europene — o Europă unită, a păcii și colaborării, lipsită de arme, în care să domnească înțelegerea și securitatea deplină a tuturor.

Sistem reactiv MLRS din dotarea forțelor N.A.T.O.

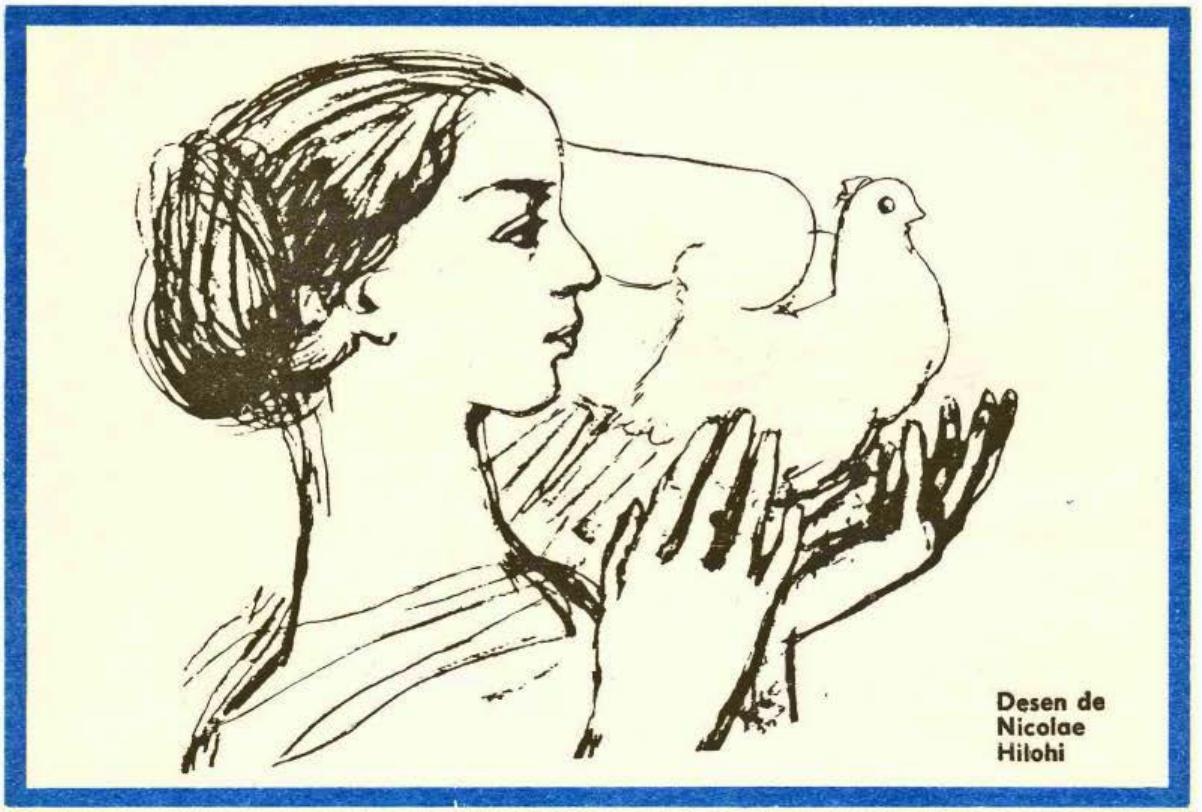

Desen de Nicolae Hilohi

ESTE POSIBILĂ SECURITATEA EUROPEI

Întrebarea sub care am așezat această scurtă analiză își păstrează actualitatea deși, așa cum am arătat, epoca postbelică a adus problemele securității europene pe un făgaș nou, atît în ceea ce privește aspectul conceptual, cît și căile practice de înfăptuire a acestui deziderat de veacuri al popoarelor europene.

Dacă, din punct de vedere conceptual, astăzi nu mai există state care să susțină, în mod deschis, dreptul la folosirea forței în relațiile interstatale, practica desfășurării vieții internaționale a furnizat nu puține exemple în care forța și amenințarea cu forța și-au mai spus cuvîntul. Nu trebuie uitat nici faptul că, pe lîngă oamenii politici lucizi, acționînd constructiv pentru instaurarea unei securități europene și internaționale trainice, mai există forțe și „gînditori" pentru care propria securitate este echivalentă cu insecuritatea tuturor celorlalți, cu posibilitatea și chiar practica folosirii forței și a amenințării cu forța, în variatele ei ipostaze — militară, economică sau de altă natură.

Între apărătorii cei mai fervenți și inflexibili ai „securității cu ajutorul forței" se numără, cum am văzut, planificatorii sistemelor nucleare, atît de prinși în „jocurile lor simulate de-a războiul nuclear" încît realitatea însăși pare să fi dispărut pentru ei, singurele comandamente care le dictează planurile și acțiunile fiind parametrii și forța armelor, vulnerabilitatea și importanța țintelor, viteza și precizia rachetelor, cucerirea unor noi zone de amplasament pentru armele nucleare, cît mai departe de propriul teritoriu, pînă și în Cosmos.

Un mare risc prezintă, de asemenea, tendința către o dezvoltare independentă a factorului militar, tendință accentuată de adevărata revoluție tehnologică produsă în producția de armamente moderne, care a sporit enorm vitezele de atingere a țintelor și a comprimat la maximum timpul de decizie, punînd sub semnul întrebării capacitatea factorilor politici de a putea interveni cu succes într-o situație de criză nucleară.

Toți acești factori negativi contribuie la agravarea fără precedent a situației internaționale în general și a celei europene, în mod particular, întîrzie și împiedică realizarea unor progrese palpabile în forurile de negociere consacrate securității și dezarmării.

Securitatea europeană este însă posibilă! Astăzi, mai mult decît oricînd în trecutul istoric al continentului. Procesul edificării securității și cooperării europene, pe baze principial noi, declanșat în urmă cu peste zece ani la Helsinki și la care România și-a adus o contribuție originală, concretă, perseverentă, nu poate fi stopat fără repercusiuni dintre cele mai grave, nu doar pentru țările europene, ci pentru omenire în ansamblul ei. Glasul rațiunii, voința politică, idealurile de pace și securitate se vor impune. Pentru o asemenea evoluție pozitivă s-au pronunțat și se pronunță cu cea mai mare hotărîre România, președintele Nicolae Ceaușescu, avînd ca ideal suprem izbăvirea Europei de coșmarul războiului, edificarea pe continent a unei securități trainice și unei cooperări fructuoase, în beneficiul tuturor popoarelor.

Leon Talpă

Destin

Nu am rîvnit la dreptul nimănui
Noi am trăit din truda și nevoia noastră
O altă mai înaltă cinste nu-i
Sub streașina-nstelărilor, albastră.

Am dat la toți, și buni și răi, chiar dacă
N-a prisosit din ce ni s-a luat
Căci nu acel ce sfruntător se-mbracă-n
Armuri teribile, și-adună, e bogat,

Ci cel care se dăruie și tace
Pentru statornica, — a Libertății Pace
Cel care dă cu drag și nu așteaptă
Decît doar înțelegerea cea dreaptă.

Ca pasărea măiastră din poveste
Chemarea mea peste vremelnicii și peste
A vremilor sminteală ea veghează
Spre dincolo de margini, în Amiază.

Teohar Mihadaș

Nimbări

Sînt liniști și-i lumină ca-n cristale,
bat orele în ritm de inimi, lin.
Din cele patru roze cardinale
visează veacl ramuri de măslin.

Zvicnesc, pe zare, nimburi de columbe
ținînd pămîntu-n echilibru pur
acolo unde soarele irumpe
la mările de marmură și-azur.

Lungi fluvii desfășoară steaguri albe
prin țarinile lui brumar în jos
pe unde brazda blîndă ca un fald en-
bunăvestirea spicului mănos.

E-o pace-n irizată decantare,
plimbată-n sunet și-n coloraturi
și-n auritul semn de exclamare
ritmat de milioanele de guri.

Ecuator de mîini rotind veriga
inelul, aura- cu veacu-n rînd,
de parcă hora de la Frumusica
sen-vîrte-n jurul lumii, jubilînd.

Alexandru Andrițoiu

Imn de iubire

Patria e zîmbet de copil
Și surîsul mamei fericite.
E azurul limpezit de trii,
Alb noian de vise înflorite.

Zbor suprem de gînd și porumbei
Înălțat din sufletele noastre,
E al Păcii pămîntesc temei
Împotriva marilor dezastre.

Ea e crezul vieții neînfrînte,
Doinele ce-n veacuri au izvoare,
Limba ce-o vorbin pe-acest pămînt
Cu belșug de irizări stelare.

Ne e veșnic anotimp bogat
Peste glii de fapte în rodire,
Iar în inimi dor neegalat
Pentru calde imnuri de iubire.

Constantin Atomii

600 DE ANI DE LA URCAREA PE TRON A MARELUI VOIEVOD

MIRCEA CEL MARE

VICTORIA ROMÂNEASCĂ DE LA ROVINE

17 MAI 1395

DATARE, DESFĂŞURARE,
IMPORTANŢA INTERNAŢIONALĂ

Bătălia de la Rovine – Stampă în colecția B.A.R.S.R.

Cunoaștem cu toții cuvintele marelui învățat Miron Costin, care este de fapt întîiul nostru istoric în deplina accepțiune a termenului : „Toate lucrurile, dacă să încep a spune din ceputul său, mai lesne să înțăleg."[1]) Vom începe deci și noi prin a răspunde la întrebarea : cum s-a ajuns ca pentru bătălia de la Rovine să avem două date — 10 octombrie 1394 și 17 mai 1395 ?

În anul 1877, Bogdan Petriceicu Hasdeu, ocupîndu-se de Originile Craiovei[2]) a descoperit cu bucurie în scrierile italienilor Luccari și Mauro Orbini[3]) știrea — de altfel neîntemeiată — potrivit căreia numele orașului ar veni de la vestitul erou al eposului sud-dunărean Marko Kralevici, cel ce-l însoțise — împreună cu Constantin Dejanovici (Dragaș) și Ștefan Lazarevici — pe sultanul Baiazid I în campania sa contra Țării Românești și-și găsise moartea, după cum spun cronicile sîrbești și Viața lui Ștefan Lazarevici de Konstantin Kostenețki, în lupta cruntă dintre români și otomani. După Luccari și Orbini această luptă s-ar fi dat lîngă Craiova și, murind acolo Marko Kralevici, localitatea i-ar fi preluat numele.

Informația celor doi a dat prilejul lui Hasdeu să lege figura marelui domn de istoria orașului oltean, paragraful respectiv din articolul său numindu-se Mircea cel Mare în fața Craiovei. Nici Orbini și nici Luccari nu dădeau însă data bătăliei, iar cronicile sîrbești mai vechi, ca și Viața lui Ștefan Lazarevici, menționează numai anul 6903 — după cronologia bizantină —, ceea ce înseamnă intervalul cuprins între 1 septembrie 1394 și 31 august 1395 (știut fiind că anul bizantin începe la 1 septembrie). Geniul lui B.P. Hasdeu a găsit imediat soluția pentru a stabili cu precizie data : în cronicile sîrbești, ca și în amintita biografie, se spune limpede că în lupta de la „rovini" (na rovinah) au murit atît Marko Kralevici, cît și Constantin Dragaș. Or, ziua morții acestuia din urmă este trecută într-un izvor contemporan : Tipiconul lui Romanov de la mănăstirea Hilandar, editat de Fr. Miklosich și apoi de V. Jagić. Este 17 mai, fără an. Căutînd-se după cronicile sîrbești și după Viața lui Ștefan Lazarevici, încă Miklosich a stabilit că anul nu poate fi decît 1395, deci — a tras concluzia Hasdeu — bătălia s-a dat la 17 mai 1395. Așa s-a ajuns la prima datare.

Cu un an înainte apăruse la Praga, în versiunea germană care va face autoritate internațională, Istoria bulgarilor scrisă de istoricul ceh Constantin Josef Jireček. Dorind să lămurească evenimentele ce au precedat moartea țarului bulgar Ivan Șișman, el se ocupă și de expediția sultanului Baiazid în Țara Românească și utilizează, pentru prima oară, o variantă mai tîrzie a cronicilor sîrbești în care se găsea nu numai anul 6903, ci și data de 10 octombrie[4]). Ca urmare, el vorbește de expediția „din toamnă" a lui Baiazid și datează bătălia decisivă la 10 octombrie 1394. Așa a apărut cea de-a doua datare.

Dacă urmărim, în perspectiva unui secol ce a trecut de atunci, care a fost soarta fiecărei dintre aceste două date, vom constata o deosebire esențială : în timp ce pentru data de 17 mai 1395 au apărut noi dovezi documentare, pînă la aceea,

„Marele Voievod Mircea cel Mare" — sculptură de Paul Vasilescu

decisivă, ivită chiar în zilele aniversării celor 600 de ani de la urcarea pe tron a lui Mircea cel Mare, în schimb, pentru 10 octombrie 1394 nu s-a adus nici un argument, ba dimpotrivă, valoarea documentară a variantei respective a cronicilor sîrbești a fost serios zdruncinată, ca să nu zicem anulată de către istoricul sîrb George Spasoievič Radojičić[5])

De ce atunci majoritatea istoricilor noștri de autoritate — începînd cu Nicolae Iorga și Dimitrie Onciul, și încheind cu C.C. Giurescu și P.P. Panaitescu — au optat pentru 10 octombrie 1394 și nu pentru datarea propusă de Hasdeu ? Tocmai fiindcă cel ce o propusese a fost Hasdeu ! Uneori motive de ordin subiectiv pot determina opțiuni științifice foarte importante și este exact cazul de față. Prietenia Iorga-Jireček, ca și binecunoscuta concurență, transformată în conflict personal, Iorga-Hasdeu, la care trebuie adăugate opoziția dintre Junimea — al cărui reprezentant de seamă a fost Onciul — și părintele Istoriei critice, ca și înrudirea dintre I. Bogdan și cel mai mare istoric al românilor, N. Iorga, sînt tot atîtea motive care și-au avut partea lor în a influența opiniile tuturor celor de mai sus, ca și ale altora necitați aici. Cînd patimile s-au stins, numele încărcate de autoritate științifică ale lui Onciul, Iorga și Bogdan dăduseră deja greutate datei de 10 octombrie 1394, transformînd-o într-o adevărată dogmă istoriografică, față de care nimeni, în istoriografia noastră veche, nu s-a mai simțit capabil să-i opună argumente viabile. Cu o singură excepție : Constantin Litzica.

De formație bizantinolog, C. Litzica aduce, în anul 1901, un document de mare greutate în sprijinul datei propuse de Hasdeu[3]). Este vorba de dania făcută mănăstirii Petra din Constantinopol de către împăratul bizantin Manuel II Paleologul și soția sa Elena, fiica despotului Constantin Dragaș. În acest act se afirmă că monahii trebuie să comemoreze amintirea defunctului Constantin Dragas prin patru slujbe : două imediat, „ca de 40 de zile și de 3 luni, iar celelalte două pe viitor, la timpul de 6 și 9 luni de la moartea lui." Datînd din octombrie 1395, documentul dovedește cu certitudine că în acel moment nu trecuseră încă 6 luni de la moartea lui Constantin, dar se împliniseră trei, fapt ce infirmă categoric data de 10 octombrie 1394 și o confirmă pe cea de 17 mai 1395. Deși Nicolae Iorga a replicat prompt, încercînd să șteargă efectul demonstrației lui Litzica și să-l minimalizeze pe autor,[7]) replica sa a fost și rămîne ineficientă, după cum nu l-a putut convinge pe un om, totuși foarte serios, cum era Dimitrie Onciul. Acesta din urmă n-a mai găsit decît o singură soluție, dată ca explicație, pentru a salva data de 10 octombrie 1394 : a împărțit, pur și simplu, în două bătălia de la Rovine și a emis teoria că, de fapt, a fost un război care a durat din toamna lui 1394 pînă în primăvara lui 1395, și că în decursul său au avut loc două bătălii : una la 10 octombrie 1394, cînd a murit Marko Kralevici, și alta la 17 mai 1395, cînd a murit Constantin Dragaș.

Pe ce se baza D. Onciul cînd opera această diviziune, făcînd dintr-o singură bătălie, atestată ca atare de absolut toate izvoarele, două bătălii ? Pe nimic ! Dimpotrivă. El contrazicea unanimitatea tuturor mărturiilor istorice, care spun limpede că amîndoi principii balcanici au murit în aceeași bătălie. Din acest moment se produce un fapt cu consecințe nebănuite pentru istoriografia problemei : locul realității istorice va fi luat tot mai mult de ficțiunea istoriografică, mai ales prin combinarea cu un element documentar, neadus pînă acum în discuție. Iată despre ce este vorba !

În anul 1891 Ioan Bogdan a publicat[8]) o cronică descoperită de el într-un sbornic slavon copiat în Moldova în secolul al XVI-lea și ajuns, nu se știe cum, în Biblioteca Universității din Kiev. În această cronică se află cea mai amplă și mai patetică descriere a luptei de la Rovine și ea fusese cunoscută pînă atunci numai datorită traducerii românești a lui Mihail Moxa, traducere care, publicată de Hasdeu în primul volum din Cuvente den bătrîni (1878), servise lui Mihai Eminescu, ca izvor principal și punct de plecare, pentru a elabora Scrisoarea III. Din textul lui Moxa lipsea însă un amănunt care a intrat în circulație abia în 1891. Este vorba de informația că deși Baiazid s-a speriat și a fugit, „totuși pe un oarecare dintre vlasteli l-a pus să conducă țara. Iar Mircea a fugit în Țara Ungurească". Prin urmare, iată cum bătălia de la

Rovine — pe care Letopiseţul Ţării Româneşti, din secolul XVII, şi Cronograful lui Moxa o înfăţişaseră ca pe o strălucită şi deplină victorie a domnului român — s-a transformat peste noapte într-o înfrîngere finală, militară şi politică, din moment ce Mircea cel Mare fuge din ţară şi este înlocuit de sultan cu un vlastel.

Trebuie spus, spre onoarea lui, că editorul, Ioan Bogdan, a fost cel dintîi care a sesizat contradicţia cronicii, scriind : „Ciudat, cronica bulgară se contrazice ea însăşi, susţinînd, pe de o parte, că Mircea ar fi repurtat victoria şi totuşi s-ar fi refugiat la unguri, pe de altă parte susţine că Baiazid, fiind învins, ar fi căutat scăpare dincolo de Dunăre şi totuşi ar fi numit pe un boier al ţării ca domn în locul lui Mircea."[9]) Faţă de acesta, acelaşi C. Jireček, la numai un an, s-a grăbit să construiască un scenariu din care domnul român ne apare, din victorios, înfrînt şi fugar.[10]) Iată care sînt tezele istoricului de la Viena, aşa cum au fost ele rezumate în 1901 de C. Litzica : „În toamna anului 1394 Baiazid a venit în Muntenia cu o armată în care erau principii vasali sîrbi Ştefan, Marco şi Constantin ; a ocupat Nicopolea Mică (Tr. Măgurele) şi a înaintat apoi în interior. Mircea îşi duse locuitorii slabi la munte şi apoi hărţui pe turci ; într-o regiune păduroasă dădu o bătălie mare, la Rovine, după analele sîrbeşti şi româneşti, la Argeş, după istoriile turceşti ; Mircea a fost învins şi bătălia s-a întîmplat la 10 octombrie 1394. Voievodul român fuge la unguri, căci, la 7 martie, îl găsim la Braşov. Baiazid pune un alt domn dintre boieri, lasă o garnizoană la Tr. Măgurele şi trece peste Dunăre. Dar, în mai şi iunie 1395, Sigismund vine în Ţara Românească, pune iar pe Mircea pe tron şi ia Tr. Măgurele de la turci ; la întoarcere e atacat în munţi de nişte cete române, atac provenit probabil de la partizanii fostului domn, pus de turci."[11])

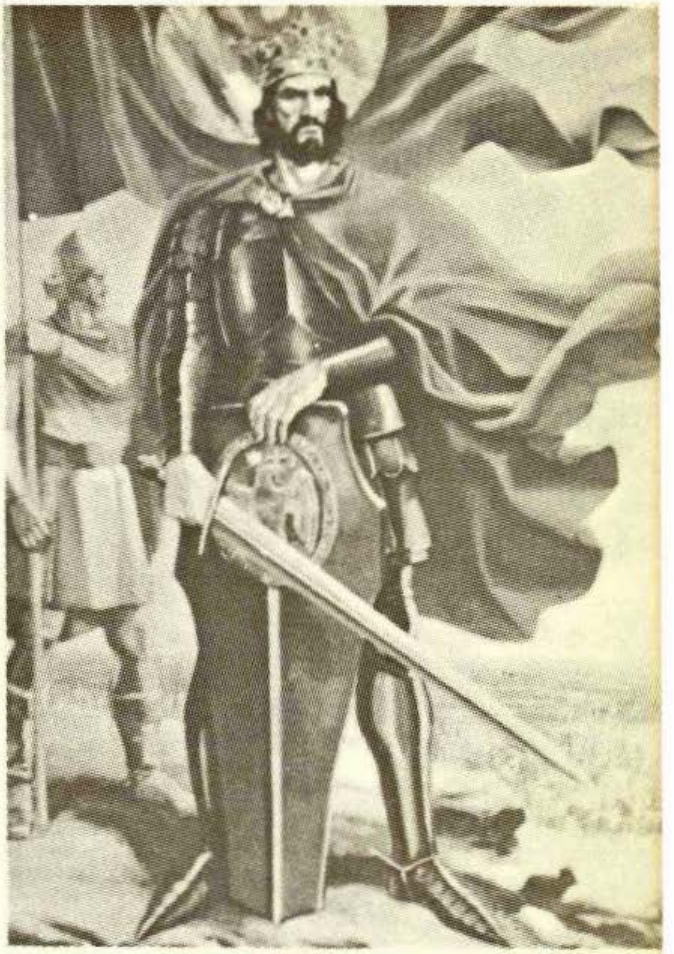

„La Marea cea Mare" — tablou de Valentin Tănase

u excepţia afirmaţiei că Mircea a fost înfrînt, recunoaştem, în acest rezumat, întreg scenariul cu care ne-am obişnuit de atîta vreme, dar care, la o analiză atentă, nu de mult întreprinsă de către Ciprian Zaharia şi, mai apoi, de semnatarul acestor rînduri, şi-a dovedit, în totalitate, netemeinicia.

Dar, din păcate, timp de aproape un secol, istoricii noştri s-au înfeudat acestei viziuni a lui Jireček, parcă spre a confirma reflexia amară a lui Nicolae Iorga (el însuşi ilustrînd-o în acest caz !) : „Noi sîntem de o simplitate apostolică atunci cînd este vorba să primim lucruri în dauna noastră."[12]) Plecîndu-se de la datarea greşită a bătăliei — 10 octombrie 1394 — şi combinînd-o cu ştirea despre fuga şi înlocuirea lui Mircea cel Mare după Rovine, generaţie după generaţie istoricii au vorbit despre Mircea „fugarul" care, fără ţară şi armată, ba chiar fără pecete, se duce la Braşov la mila lui Sigismund, de la care obţine sprijin repetat pentru a-şi redobîndi tronul prin puterea oştilor străine. Ce este adevărat în toate acestea ? În afară de reflecţia amară a lui N. Iorga, absolut nimic !

În primul rînd, nu au existat niciodată două bătălii, una la 10 octombrie, alta la 17 mai. Este o pură invenţie, rezultată din încercarea lui Onciul de a împăca atît datarea lui Jireček, la care se raliaseră toţi, cît şi data morţii lui Constantin Dragaş, care este, incontestabil, 17 mai 1395. Toţi istoricii care l-au urmat — Victor Motogna, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu şi alţii — au fost obligaţi la o adevărată risipă de imaginaţie şi ipoteză spre a explica în ce fel au decurs cele două bătălii, pe unde s-au dat ele şi cum se face că, deşi victorios (ei ţineau măcar la ideea de victorie, fie ea şi parţială), Mircea a trebuit să fugă. Ar fi pierdere de vreme să mai reamintim aici toate aceste castele din cărţi de joc prăbuşite instantaneu de vreme ce data reală a bătăliei a fost stabilită : 17 mai 1395.

În sprijinul acestei datări au apărut, în anul aniversării a şase veacuri de la întronarea lui Mircea cel Mare, două argumente hotărîtoare : 1. Scrisoarea lui Timur Lenk, viitorul adversar al lui Baiazid, scrisoare ce datează din iarna anului 1395/1396 şi din care rezultă clar — cum a arătat Tahsin Gemil — că expediţia sultanului Baiazid nu a avut loc în anul 1394, ci în anul următor, 1395 ; 2. Mărturia hotărîtoare, descoperită de Valeriu Veliman[13]) unul dintre cei mai mari turcologi români, alături de Cantemir, Aurel Decei şi Nicoară Beldiceanu. Valeriu Veliman transcrie şi traduce, de pe microfilmul manuscrisului inedit al cronicii clasicului istoriografiei otomane Kemalpaşazade (Ibn Kemal), pasajul în care este înfăţişată, pe bază de izvoare contemporane, confruntarea româno-otomană de pe riul Argeş. Se spune clar că sultanul Baiazid, în faţa apropierii iernii, şi-a aminat campania împotriva Ţării Româneşti, campanie pe care a întreprins-o primăvara următoare, iar în bătălia de pe Argeş a căzut printul de Kiustendil, care nu este altul decît Constantin Dragaş, cel care ştim că a pierit la 17 mai 1395.

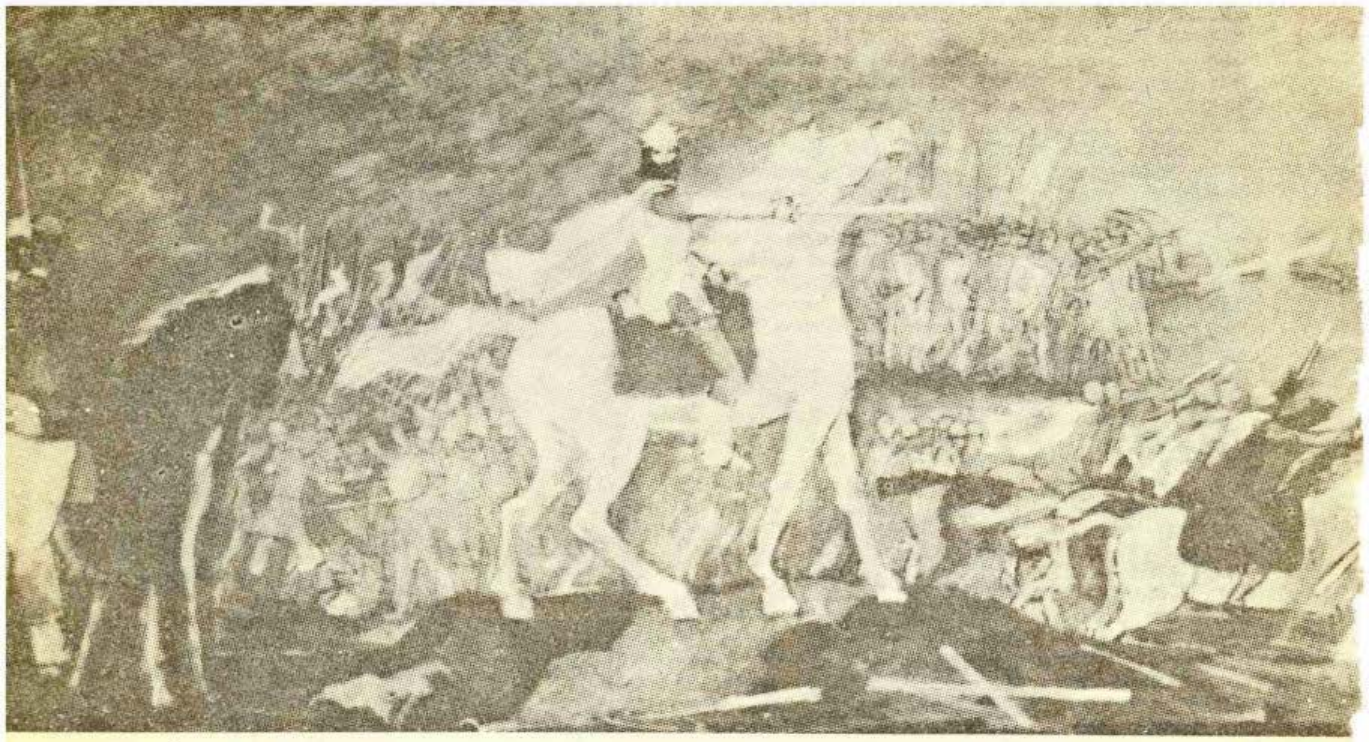

Întrucît toate izvoarele — atît cele otomane, cît și cele creștine — cunosc o singură mare bătălie între Mircea cel Mare și Baiazid, nu două, și amintesc de moartea lui Marko Kralevici și Constantin Dragaș în această bătălie (Ibn Kemal vorbește numai de Constantin Dragaș, care era personalitatea cea mai însemnată, ca socru al împăratului bizantin și despot peste un întins teritoriu vasal sultanului), este indiscutabil că expediția lui Baiazid în Țara Românească s-a desfășurat în lunile aprilie și mai ale anului 1395, iar bătălia de la Rovine a avut loc la data de 17 mai.

Ce înseamnă această restituire a datei adevărate a bătăliei de la Rovine ? Înseamnă, în primul rînd, că la 7 martie 1395, cînd Mircea cel Mare încheie cu regele Sigismund de Luxemburg, la Brașov, întîiul tratat antiotoman din diplomația europeană, el nu era fugar, ci stăpîn pe țară și pe armată. Bătălia nu se dăduse încă. Expediția lui Baiazid era iminentă, dar nu avusese loc.

Înseamnă, în al doilea rînd, că lupta de la Rovine sau de la Argeș (două denumiri pentru același loc și eveniment militar) s-a dat exclusiv între armata română și cea otomană, fără participarea oștilor regatului ungar, care apar pe teritoriul Țării Românești abia în primele zile ale lunii iulie, cînd Baiazid și grosul trupelor nu mai erau în țară, fapt recunoscut de însuși Sigismund.

Care a fost desfășurarea campaniei, unde s-a dat bătălia și ce rezultat a avut ea ?

Se poate afirma cu certitudine că expediția sultanală din primăvara anului 1395 în nordul Dunării a fost cea mai importantă și mai bine organizată din cîte avuseseră loc pînă atunci în Europa. Pentru întîia oară întreaga armată a imperiului, cîtă putea fi mobilizată într-o astfel de expediție, absente fiind doar trupele de ocupație lăsate în diferitele teritorii cucerite, a fost chemată sub steagul profetului, în frunte fiind însuși Baiazid. Au fost aduși și toți vasalii creștini, precum și principii musulmani vasali. Este o adevărată Invincibila armada sau Grande armée a secolului al XIV-lea pornită spre răfuială definitivă, așa cum vor porni, mai tîrziu, oștile spaniole contra Angliei, iar Napoleon împotriva Rusiei.

O evaluare realistă a efectivelor dă cifra de 40 000 de oșteni otomani și 8 000 de oșteni ai vasalilor creștini, ceea ce era o oaste enormă pentru vremea aceea. Cronicile otomane descriu expediția în culori apocaliptice, asemuind-o cu marile dezlănțuiri ale naturii, ceea ce arată că ea s-a păstrat ca atare în memorie.

Baiazid a conceput această campanie ca pe un război total și nu ca pe o confruntare militară exclusivă. Izvoarele vorbesc de pustiirea cumplită a țării, de trupe de pradă și terorizare. Se urmărește cu asiduitate cucerirea tuturor punctelor întărite, începînd cu cetatea Turnu, precum și distrugerea moralului adversarului prin dezlănțuirea terorii generale în rîndul populației.

La acest război total, purtat în maniera de atunci, Mircea cel Mare răspunde cu strategia și tactica specific românească : ridicarea la luptă a întregului popor și folosirea reliefului și florei ca aliați în luptă. Ceea ce va fi marea și furtuna pentru Invincibila armada și cumplitul ger al Rusiei pentru La grande armée a lui Napoleon, pentru Baiazid a fost „rîul și ramul", pădurea de mlaștina, dar și citadela munților, spre care se retrăgeau strategic românii.

Mai mult de o lună și jumătate i-a trebuit sultanului să ajungă la locul ales de domn pentru înfruntarea decisivă, ceea ce ne arată cît de puternică a fost rezistența. Citim adesea formula „o oaste mică" ce ar fi ținut piept și înfrînt pe Baiazid. Formula face parte din bogatul arsenal de ficțiuni istoriografice. În realitate, la o populație de aproape un milion de oameni, cît avea, după ultimele calcule, Țara Românească pe vremea lui Mircea cel Mare, oastea Țării Românești se ridica la rîndul ei pînă la cca 40 000 de

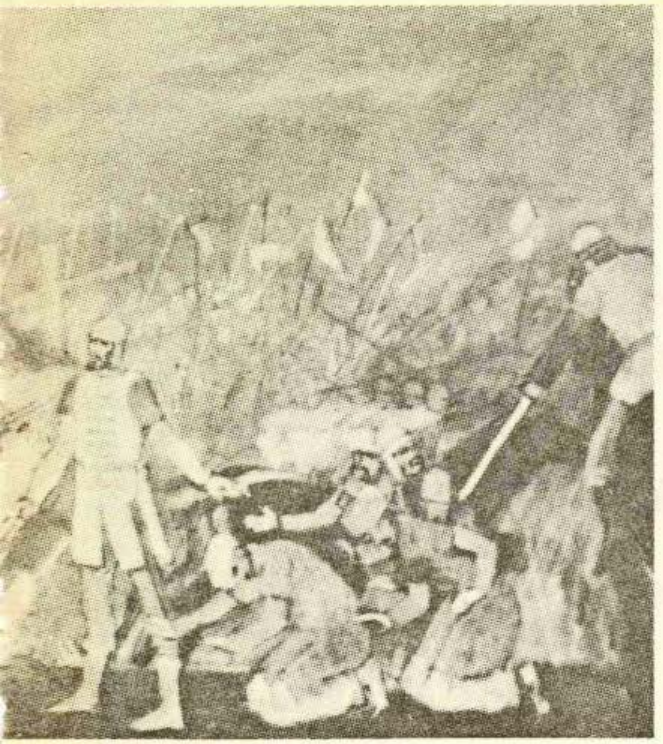

„Bătălia de la Rovine" — tablou de Valentin Scărlătescu ● Mircea Voievod — pictură murală

oameni, fiind deci una din cele mai mari și mai puternice oștiri europene. Era mai ales o oaste omogenă, alcătuită din oameni decișI să-și apere glia pînă la ultima suflare. Baza o forma țărănimea liberă, care la sud de Dunăre dispăruse, ceea ce explică incapacitatea șefilor de stat balcanici de a mai ridica în calea iureșului otoman altceva decît reduse oști feudale.

Bătălia s-a dat, indiscutabil, pe rîul Arges, după ce oastea țării hărțuise și demoralizase pe adversar în cel dintîi mare război de gherilă pe care-l înregistrează istoria militară a Europei medievale. Nu putem arăta cu certitudine unde au fost „rovinile" adică șanțurile (rov în slavă nu înseamnă mlaștină, ci șanț, rîpă), cum nu știm nici unde a fost „Podul Înalt", dar știm că undeva în apropierea capitalei țării, Arges, și nu pe Ialomița și nici lîngă Craiova. Arheologii cred că au descoperit urme de incendiu pustiitor în Curtea de Arges la sfîrșitul secolului XIV, ceea ce face posibilă o confruntare la nord de capitală. Toate izvoarele, și cele creștine și cele otomane, sînt unanime în a sublinia caracterul extrem de sîngeros al bătăliei, care a durat o zi întreagă, și în care o uriașă mulțime de oameni și-au pierdut viața de ambele părți. Este încă un indiciu că Baiazid nu s-a confruntat cu o „mică oaste", de feudali, ci cu totalitatea puterii armate a Țării Românești, și, mai ales, cu o oaste decisă să facă din Dunăre hotarul permanent al libertății românești.

Care a fost rezultatul bătăliei? Să-i dăm cuvîntul celui mai apropiat în timp dintre martorii epocii, vestitul propagator al cruciadei, Philippe de Mezières. El nu a fost martor ocular, dar înregistrează ecoul, modul în care lumea creștină contemporană a transmis evenimentul, și versiunea care i-a ajuns lui în Creta, unde se afla, și unde scria la numai trei ani după consumarea evenimentelor : „De asemenea și fiul său, Baiazid (se vorbise anterior de isprăvile lui Murad I) — au trecut cam trei ani de atunci —, a avut o altă bătălie contra românilor în care a fost înfrînt cu desăvîrșire și a pierdut în jurul a 30 000 de turci, care au murit în bătălie. Și o mare mulțime de creștini (= români) de asemenea a murit". Konstantin Kostenețki, autorul Vieții lui Ștefan Lazarevici, care deținea informația sa direct de la cel a cărui biografie avea să o scrie prin 1431, confirmă la fel victoria și nu știe nimic nici de vreo fugă a lui Mircea, nici de vreun vlastel lăsat de Baiazid. Adaugă însă amănuntul că după ce Baiazid s-a întors la ale sale, a făcut pace cu românii. Vom vedea care este sensul.

Din corespondența dintre Baiazid și Sigismund despre care luăm cunoștință datorită rapoartelor confidențiale ale trimisului ducelui de Mantua la curtea de la Buda — în noiembrie 1395 — aflăm că regele Ungariei se lăudase în toată Europa că Baiazid a fugit din Țara Românească fără să-i mai aștepte venirea. Baiazid îi răspunde că nu de frica lui a fugit, ci din alte motive, și că-i va dovedi aceasta venind în anul următor să-l înfrunte chiar în Ungaria. Este deci limpede că Baiazid s-a retras înainte de sosirea oștilor conduse de Sigismund. La 3 iunie era deja la Filipopole, iar regele a trecut în Țara Românească abia la 6 iulie și nu i-a mai rămas de îndeplinit decît o ispravă : împreună cu oștile lui Mircea, recucerirea cetății Turnu de la garnizoana otomană lăsată de Baiazid. Se întîm-

„Marele Mircea Voievod" — tablou de Florin Muste

plase că, izbutind să cucerească la venire această fortificație românească de la cel ce o construise, oastea otomană a reușit la întoarcere să păstreze doar acest cap de pod și domnul însuși n-a mai reușit să-și reia cetatea, fiind nevoie de colaborarea cu Sigismund de Luxemburg.

Expediția sultanului Baiazid s-a terminat deci cu un dezastru. E ceea ce aflăm și din cronica grecească, pusă în circulație în ultima vreme, păstrată într-un manuscris din anul 1624. „În anul 6903 porni însuși sultanul Baiazid Ildirim spre Dunăre împotriva lui Mircea voievodul românilor. Și a fost înfrînt de către români și Mircea cu românii a înfrînt armata lui și i-a luat lui Baiazid bunurile și l-a urmărit pînă la Dunăre. Și atunci a fost ucis craiul Marko și Constantin domnul de la Żegligovo. Și Ildirim Baiazid a scăpat cu greutate cu puțini oameni". Cronicile otomane cele mai apropiate de eveniment lasă doar să se întrevadă rezultatul bătăliei — înfrîngerea. Dar să nu uităm că romanii aveau obiceiul să organizeze după fiecare înfrîngere o întoarcere triumfală, care să mascheze adevărul, și că nu ne putem aștepta de la niște cronicari pentru care slăvirea stăpînilor era obiectul esențial, iar adevărul nu conta niciodată, să spună mai mult decît au spus Enveri și Orudj.

O poziție aparte ocupă izvorul cel mai influent — cronica descoperită de Ioan Bogdan. Și ea recunoaște victoria : „Iar rîul acela curgea însîngerat de mulțimea cadavrelor omenești, încît însuși Baiazid s-a înspăimîntat și a fugit". Dar după aceste cuvinte urmează „informația" despre punerea „vlastelului" și fuga lui Mircea. Pe de altă parte, și cronicarii bizantini, care scriu în a doua jumătate a secolului al XV-lea, recunoscînd victoria lui Mircea și neavînd cunoștință de nici un vlastel și de nici o fugă, afirmă că pînă la urmă Mircea a făcut pace și a acceptat plata tributului.

Iată deci cîteva probleme noi, care țin de etapa „post-Rovine" și pe care istoriografia noastră, din păcate, le-a rezolvat totdeauna în paguba

imaginii domnului român. Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. și grija personală pe care secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a acordat-o desfășurării acestei aniversări, unice în felul ei prin rezultatele noi la care a dus, s-au soldat cu încheieri benefice, am zice chiar spectaculoase și în privința modului cum au evoluat lucrurile după înfringerea sultanului Baiazid. Deoarece nu ne-am propus să arătăm aici cum s-a ajuns la aceste rezultate, totuși vom enumera succint concluziile demersului științific întreprins.

În primul rînd, instalarea lui Vlad, supranumit — de altfel greșit — Uzurpatorul, nu a avut loc după lupta de la Rovine, ci în împrejurările noi ce s-au creat în toamna anului 1395, cînd Sigismund de Luxemburg, care proiectase o mare expediție de liberare a Balcanilor de sub jugul otoman, a părăsit atît planul inițial, cît și cîmpul de luptă, reîntorcîndu-se la Buda și lăsîndu-i pe români singuri în fața unei noi ofensive otomane care începe prin a ataca însuși regatul ungar. Nu este vorba de o mare expediție sultanală, ci de o presiune generală, combinată cu o acțiune diplomatică abilă, care duce la o antantă între Imperiul otoman și regatul polon, îndreptată contra lui Sigismund de Luxemburg. În aceste condiții noi, în urma unei acțiuni concertate polono-otomane, a fost instalat la Argeș, Vlad, cel mai devreme în decembrie 1395 și cel mai tîrziu la începutul anului 1396. Mircea nu a fugit însă din țară, ci a rezistat pe o parte din teritoriu, probabil în Oltenia și ducatele de peste munți, Almaș și Făgăraș, ceea ce i-a permis să participe cu o oaste numeroasă la bătălia de la Nicopole, din septembrie 1396.

Există opinia, inventată de istoricii străini și români, că voievodul Transilvaniei, Stibor, l-ar fi readus pe Mircea pe tron și acestui fapt i se datorează posibilitatea de a participa la Nicopole. Dar și aceasta s-a dovedit că este o simplă „ficțiune istoriografică". În realitate, Mircea a venit la Nicopole ca domn peste o parte de țară și cu oastea ce-i rămăsese credincioasă.

Bătălia s-a soldat cu un aparent dezastru pentru cruciați, dar Baiazid a fost pus în fața unei situații deosebit de grave pentru el : se făcuse dovada că, în fața amenințării sale, întreaga Europă se putea uni și, dacă șansa i-a surîs datorită nechibzuinței cavalerilor burgunzi, data următoare putea să nu mai fie de partea lui. Mircea cel Mare și-a dat seama limpede că sultanul nu mai dorește o nouă confruntare cu o coaliție de acest gen și a folosit momentul spre a-i propune o pace care însemna obligația reciprocă de a nu se mai ataca. Aceasta este pacea încheiată prin solii trimiși cu darurile de rigoare, care intrau în ceremonialul epocii, dar care nu implica nici închinarea țării și nici tribut. Faimoasa capitulație între Mircea și Baiazid, prin care se stipula închinarea și plata a 3 000 de „bani roși", nu este decît un fals naiv, fabricat de istoricul grec Dionisie Fotino în 1818, cum s-a demonstrat categoric, chiar în ultimele zile, de un istoric de la Craiova. În realitate, pacea încheiată de Mircea cu Baiazid în toamna lui 1396, imediat după bătălia de la Nicopole, are exact același caracter ca pacea încheiată de Iancu de Hunedoara cu Murad II și cea dintre Matei Corvin și sultanul Baiazid II. Este o pace între două mari puteri militare și politice, așa cum se dovediseră Imperiul otoman, dar și Țara Românească. Pacea a fost respectată reciproc și singurul incident a fost, în 1400, retragerea prin Țara Românească a unei expediții de pradă trimisă în Ungaria. Soarta celor rătăciți a fost tragică și puțini au scăpat. Baiazid n-a mai avut vreme să reacționeze căci în curînd va dispărea de pe scena istoriei. S-a vorbit adesea de expediția din 1397 condusă tot de sultan și terminată cu o strălucită victorie a lui Mircea. Este paradoxal că atîția istorici — care i-au înjumătățit victoria reală din 1395, făcînd din ea o semi-înfringere, de fapt, în final o înfringere, și militară (fiindcă ar fi fugit din țară) și politică (fiindcă a fost înlocuit pe tron) — s-au grăbit să-i acorde fără rezerve marea victorie din 1397, care n-a existat niciodată fiindcă această expediție n-a existat decît în imaginația unora.

Două cuvinte, în încheiere, despre însemnătatea internațională a victoriei de la Rovine. Este prima victorie creștină categorică asupra oștii otomane, socotită pînă atunci invincibilă și este unica victorie a unui șef de stat creștin împotriva oștii otomane condusă personal de sultan, din cîte înregistrează istoria Imperiului otoman. Poate de aceea atîția istorici străini se nevoiesc să ne-o ciuntească și să ne-o acopere de umbră ! Din păcate, cel puțin pînă acum, și cu asidua noastră colaborare.

Victoria de la Poitiers a lui Carol cel Mare asupra sarazinilor a fixat hotarul expansiunii islamice la Pirinei, lăsînd numai Spania ca teritoriu european de civilizație islamică, marcat de moschei și de amintirea profetului semilunci. Victoria de la Rovine a oprit islamul la Dunărea de Jos pentru totdeauna. Și dacă oștile lui Soliman Magnificul au urcat pe Dunăre pînă la Buda și au înfipt pe colinele ei steagul profetului, la nord de Dunăre Imperiul otoman n-a reușit niciodată să-și împingă hotarele, ceea ce a creat un pămînt al libertății, de unde s-a lucrat apoi cinci veacuri pentru eliberarea tuturor. Între victoria de la Rovine și victoria de la Plevna s-a desfășurat drama confruntării dintre două lumi. Și noi am biruit !

Alexandru V. Diță

---

1) Miron Costin, **Opere**, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 244.

2) B. P. Hasdeu, **Originile Craiovei**, în „Columna lui Traian", VII (1877), p. 668.

3) Luccari, **Copioso ristretto degli anali di Rausa**, Veneția, 1605 ; Mauro Orbini, **Il regno degli slavi**, Pesaro, 1601.

4) C. Jireček, **Geschichte der Bulgaren**, Prag, 1876, p. 353—354.

5) Dj. Sp. Radojičić, **Jedna glava iz života Stefana Lazarevića od Constantina Filozofa**, în „Hrisćanski Zivot", IV (1927), p. 158—144.

6) C. Litzica, **Din domnia lui Mircea Vodă**, în „Convorbiri literare", XXXV (1901), p. 377.

7) N. Iorga, **Cu privire la luptele lui Mircea cu turcii**, în „Convorbiri literare", XXXV (1901), p. 473—476.

8) I. Bogdan, **Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung**, în „Archiv für slavische Philologie", XIII (1891), p. 481—513.

9) Idem, **Scrieri alese**, ed. G. Mihăilă, București, 1968, p. 266.

10) C. Jireček, **Zur Würdigung der neuentdeckten bulgarischen Chronik**, în „Archiv für slavische Philologie", XIV (1892), p. 267—269.

11) C. Litzica, **art. cit.**, p. 371.

12) N. Iorga, **Cursul de istorie universală**, 1933/1934, p. 500.

13) Valeriu Veliman, **O cronică turcească despre domnia lui Mircea cel Mare**, în „Revista arhivelor", nr. 4/1986, p. 372—585.

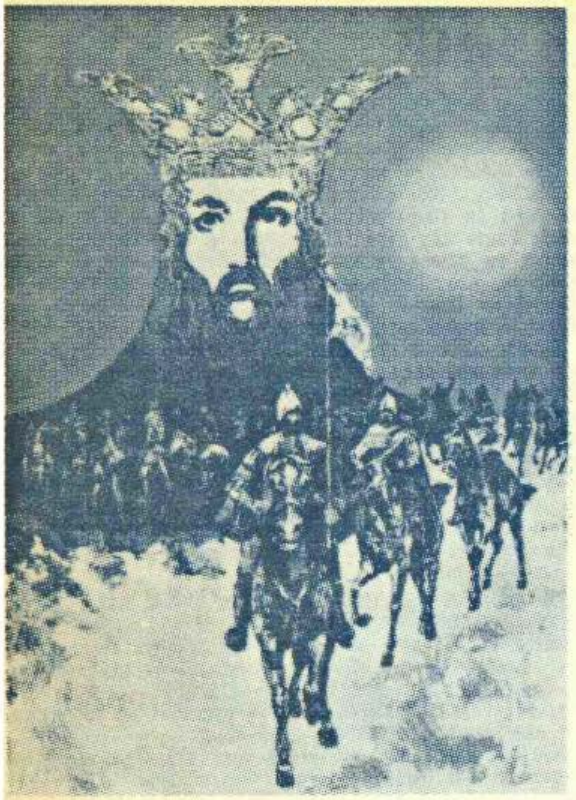

TÎNĂRUL VOIEVOD ŞI MIRCEA CEL MARE

Într-o operaţie de analiză a străfundurilor creaţiei literare, Lucian Blaga a decupat în poezia lui Eminescu efigia tînărului voievod ca proiecţie fundamentală a psihologiei şi artei lui literare. Răvaşul tînărului prinţ din **Scrisoarea III** este una din cheile prin care Lucian Blaga pătrunde în laboratorul secret al poeziei eminesciene pentru a ne aduce la suprafaţă o imagine cu un rost tematic definitoriu. Voievodul în postură tînără este imaginea secretă care dictează arhitectura nevăzută a poeziilor lui Eminescu fie despre societate, fie despre natură. Sondajul şi demonstraţia lui Lucian Blaga sînt convingătoare, însemnînd totodată una din cele mai fine şi mai acute analize a poeziei eminesciene, rezultate ale unei metode proprii de investigare şi interogare a literaturii.

Interesant de văzut, adăugăm, este că la marele emul şi urmaş al poetului, Mihail Sadoveanu, chipul tînărului voievod are aceeaşi semnificaţie şi frecvenţă. Nicăieri însă, Lucian Blaga nu ne explică de ce voievodul epic al poeziei lui Eminescu, Mircea din **Scrisoarea III** este „bătrîn.". Avem de-a face aici cu o inconsecvenţă, cu o inerţie ? De vreme ce imaginea cheie de raportare a voievodului este la Eminescu tinereţea, de ce voievodul care înfrînge pe Baiazid în **Scrisoarea III** este „bătrîn" ? Să fie astfel pentru că în mod curent şi inerţial în timpul vieţii lui Eminescu, Mircea era „cel Bătrîn" ? Dar „Mircea cel Mare" e o formă moştenită din secolul trecut.

Un răspuns la această întrebare mi-l dă publicistica poetului, în care pe lîngă voievodul restauraţiei, Matei Basarab, ultima epocă fericită căreia îi este opusă, antitetic, cea fanariotă, Ştefan cel Mare şi Mircea sînt invocaţi cu o mare frecvenţă, de foarte multe ori alături, pereche voievodală reper în istoriografia reconstituită de Eminescu pentru trecutul românilor. Interesant este că în cele peste patruzeci de invocări ale umbrei lui Mircea în articolele politice care au precedat şi au urmat **Scrisorii III**, Mircea este „cel Bătrîn", o dată înainte (vol. XI, p. 123, în 1880), altă dată după, sub forma „Mircea Bătrînul" (vol. XIII, p. 235, în 1882), în aproape toate celelalte cazuri Mircea fiind fie întîiul, cu cifră romană, fie Mircea Vodă, fie Mircea Basarab, fie Mircea cel Mare, fie Mircea cel mai mare domnitor pe care l-au avut muntenii. Personajul din **Scrisoarea III**, plasat între cele două singuratice intitulări „Mircea cel Bătrîn" şi „Mircea Bătrînul", are, deci, comparat cu proiecţia din articolele politice ale poetului, o semnificaţie particulară, care nu ţine de inerţia denominativă a momentului, de altfel şi aceasta diversă. Mircea din articolele lui Mihai Eminescu este mult mai aproape de „tînărul voievod" constructiv al interpretării lui Lucian Blaga, decît de imaginea cu o funcţie particulară din poemul bătăliei de la Rovine. Dar pînă la a încerca dezlegarea acestei funcţii, este util a trece prin desele trimiteri ale poetului la numele lui Mircea. „Mircea I, scrie M. Eminescu, — acest prototip luminos şi al artei războinice şi al celei diplomatice la români — n-a gîndit toată viaţa lui decît la mănţinerea neatîrnării." (XI, p. 19). Pentru ca apoi : „O politică analogă a contrapunerii iscusite a puterilor creş-

tine, a luptei directe cu turcii, au susținut Ștefan cel Mare." (op. cit. p. 20). Această împerechere este caracteristică scrisului eminescian. Altădată „țara lui Ștefan și a lui Mircea" este opusă țării „ofiliților și parfumaților caraghioși", care-și „petrec zilele dormind și nopțile prin Bal-Mabille" (XI, p. 228)). Antiteza (articolul e din 20 iunie 1880) din **Scrisoarea III** se anunță de pe acum. Altădată, în același an, 22 iulie 1880, ni se vorbește despre „vechiul popor al lui Mircea Basarab" (XI, p. 259), care dispare și emigrează sub ochii noii „rase americane" și suprapuse, fabricată de liberali. În chestiunea Dobrogei, Eminescu ține să precizeze că „turcii au luat-o de la Mircea Vodă într-un timp cînd regatul de la Tîrnova încetase de mult a mai exista" (XI, p. 349). Pe 4 noiembrie 1880, Eminescu scrie: „neamul nobil și drept care cutremura odată pămîntul la un semn al lui Mircea Basarab sărăcește și moare" (XI, p. 405). Fărîme din imaginile și sonurile viitoarei **Scrisori III** se află aici, ceea ce ne arată încă o dată cît de solidară este poezia eminesciană cu scrisul său de gazetă.

În 1881, anul de apariție a **Scrisorii III,** titulatura de Mircea cel Mare apare și se impune definitiv în articolele lui M. Eminescu. La 23 ianuarie 1881, într-o discuție istoriografică, Mircea este **cel Mare** (XII, p. 40), pentru ca în pagina următoare să se scrie: „noi am avut norocirea de-a avea după-olaltă, odată în Muntenia pe-un Mircea, apoi în Moldova pe Ștefan cel Mare. Acesta din urmă era fiu de suflet al lui Mircea; el copilărise la Curtea de Argeș și la Tîrgoviște, el avea aceeași tendință de a uni creștinătatea în contra Semilunei; e-un cuvînt avea o idee superioară individualității sale. Ceilalți toți sînt contagiați de spiritul ambițios al veacului lor" (XII, p. 41). Viziunea istorică în care rolul cardinal este al Munteniei lui Mircea, „cel Mare" după Eminescu, rămîne de reținut. Altădată Mircea este „I", fără completări, iar mai tîrziu „Mare Voevod" după titulatura-i oficială (op. cit., p. 90). Cînd are de pus în inferioritate Casa de Hohenzollern ajunsă pe „tronul lui Mircea cel Mare și al lui Ștefan cel Sfînt" (XII, p. 158)). **Scrisoarea III** apăruse pe 1 mai 1881 în **Convorbiri literare.** Citata referință la Mircea cel Mare e din 4—5 mai în **Timpul,** iar tot aici va apare, pe 10 mai, **Scrisoarea III.** Cînd citim, pe 30 iulie, în **Timpul** că vigoarea extraordinară a începuturilor noastre istorice, figura lui Mircea sau Ștefan cel Mare sînt contrazise de lipsa de vigoare a succesorilor lor politici, ne mișcăm în cercul de idei al celebrei **Scrisori.** Doar aici în **Scrisoare** Mircea e „Bătrînul", în articole este „Mircea Vodă" (XII, p. 284) sau simplu Mircea, cînd se vorbește despre „epoca lui de aur" (p. 395). Alături de Timur Lenk, de Baiazid I, Mircea va fi din nou „cel Mare", care „punea și scotea pe tronul otomanilor la împărați după plac" (XIII, p. 75—76).

În comentariul la **Columna lui Traian,** secolul al XVI-lea aparține „lui Mircea cel Mare" (p. 89), la pag. 98 avem formula „plugul lui Mircea cel Mare", după care explicațiile pentru titulatura de „cel Mare": Cozia „unde e înmormîntat Mircea I, cel mai mare domn al Țării Românești, acela sub care țara cuprindea amîndouă malurile Dunării pînă la mare" (XIII, p. 188). „Locul de repaus al celui mai mare domn al Țării Românești", Cozia, e din nou pomenită (XIII, p. 280). Apoi „mormîntul lui Mircea cel Mare" (p. 317) ca și „Cancelaria lui Mircea cel Mare" (p. 315) după cum „Mircea și Ștefan cel Sfînt" (p. 356) etc. Din toate aceste articole se impune imaginea unui domn măreț în cuget și faptă, predecesor și model al lui Ștefan cel Mare, domn pe care Eminescu îl numește fie Mircea Vodă, fie Mircea I, fie Mircea cel mai mare domn al Țării Românești, fie, mai pe scurt, Mircea cel Mare. Apelativul de „bătrîn" („cel Bătrîn" și „Bătrînul") are un caracter accidental în gazetăria eminesciană.

Mircea este „cel Mare" și pentru doi contemporani ai lui Mihai Eminescu: B.P. Hasdeu și A.D. Xenopol. Cum odată cu cristalizarea viziunii lui Eminescu asupra istoriei naționale se fixează și imaginea superlativă a

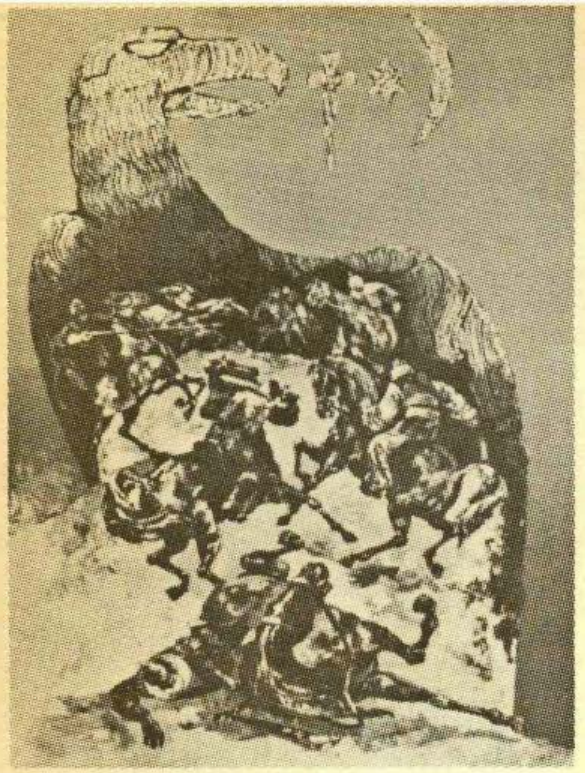

Ilustrație de Dumitru Ionescu la „Scrisoarea a III-a" de M. Eminescu ● Ilustrație de Ioan Al. Brătescu-Voinești la volumul „Poezii" de M. Eminescu

lui Mircea, ca și titulatura de „cel Mare", „cel mai mare" nu vedem o contradicție între concluziile lui Lucian Blaga și proiecțiile voievodale prezente în gazetăria eminesciană.

Circulația **Scrisorii III** a făcut ca pentru toți cunoscătorii ei Mircea să fie „cel Bărîn". Adevărata optică asupra voievodului se află însă în gazetăria eminesciană. Bătrînul din poem are o funcție artistică, face parte dintr-o parabolă. Despre încărcătura culturală a **Scrisorii III** s-a scris mult și se mai pot scrie multe. În confruntarea dintre Mircea și Baiazid se poate citi, ca într-un palimpsest, întîlnirea dintre Dromichete și Lisimach, care este, totodată, confruntarea dintre înțelepciune și lipsă de cuget, dintre un popor bătrîn și unul tînăr. În această pildă, istoricitatea personajelor nu mai este importantă, ele devenind funcții ale unei organizări semantice dirijate. Aceeași este și situația lui Mircea în scrisoarea eminesciană. El nu este un personaj istoric, ci, cum zice chiar Eminescu undeva, un „prototip". Convorbirea dintre Mircea și Baiazid devine versiunea înnoită a celei puse la cale de Dromichete. Pentru o astfel de întîlnire, Mircea trebuie să fie „bătrîn" indiferent de vîrsta reală. Orgolioasa închipuire eminesciană a înfățișat aici o întîlnire a „vechimii" cu „noul", a unei civilizații și culturi bătrîne, descrisă în poemele sale dacice, cu un eveniment proaspăt și inseriabil. Un exponent al „vechimii", **domnitorul,** nu putea fi decît „vechi", „prototipal", „arhaic", Bătrînul din **Scrisoarea III** nu este Mircea „cel Bătrîn" al istoricilor, pentru că Eminescu nu și-a propus să întărească opinia acestora, ci viziunea sa despre civilizația românilor. „Arhaitatea" eminesciană nu înseamnă „primitivism", ci mai ales limpezime și înălțime de cuget, pe amîndouă avîndu-le „bătrînul" **Scrisorii III,** care poate fi la fel de bine Odin din Arald, deci o funcție dincolo de cele lumești. Cel mai bine l-a înțeles pe Eminescu, în această dimensiune spirituală a arhaicului, Mihail Sadoveanu, limpiditatea operei sadoveniene de după primul război mondial datorînd enorm și în primul rînd comunicării adînci cu viziunea eminesciană. Cu cît se va eminescianiza, cu atît opera lui Mihail Sadoveanu va apela la proiecții voievodale ale căror alcătuire și sens pot fi interpretate pe linia propusă de Lucian Blaga pentru Eminescu.

M. Ungheanu

„Bătălia de la Rovine" – tablou de I. Pandele

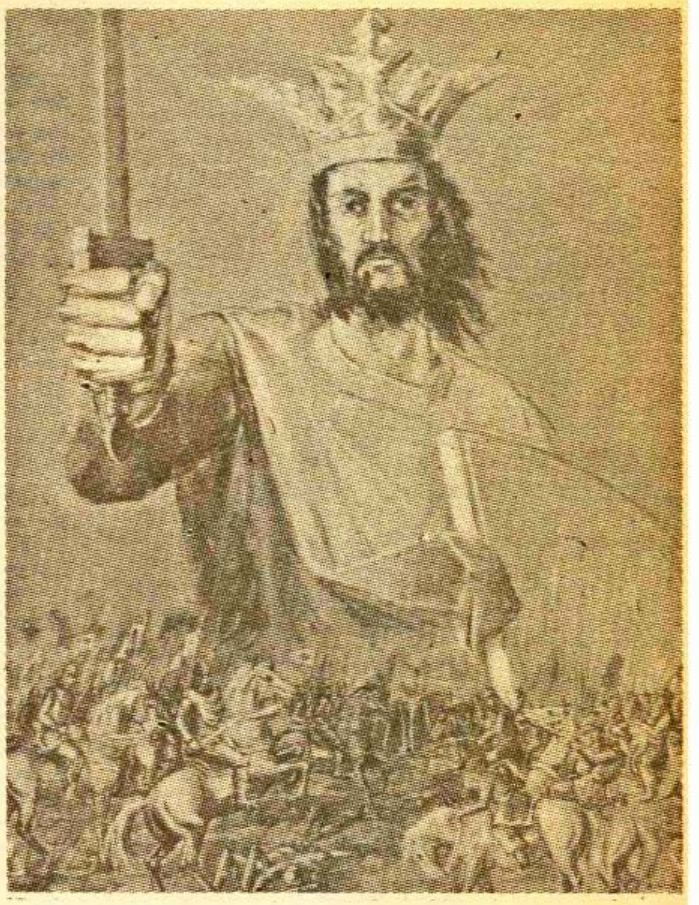

DE DIN VALE DE ROVINE

Ştiindu-mă fascinat de istoria veche, de matca motivelor poetice, legendelor şi miturilor româneşti, prietenul Ciprian Zaharia, acest nou Domentian care-a reintrodus Bistriţa lui Alexandru cel Bun în circuitul valorilor moderne, după o jumătate de mileniu de plutire în uitare, îmi trimite cartea sa Iosif Muşat I (în curs de apariţie) ca să-mi vrăjească două nopţi din aprilie. Încă din copilărie, care-i ţara mirării flexibile, nu înţelegeam un lucru : de ce din lungul şir de voievozi ai Ţării Româneşti singurul pe care manualul îl numea „cel Mare" ridicindu-l lîngă steaua lui Ştefan, domnul Moldovei, este doar Radu cel Mare ? În schimb cel ce-şi zicea „Io Mircea Voievod" şi care-a întins hotarul Ţării Româneşti pînă la Marea cea Mare şi a făcut din Ţara Românească unul din cele mai de seamă state europene ale timpului era doar Mircea cel Bătrîn I ? De ce-ar fi, deci, Radu vodă „cel Mare" iar Mircea numai „cel Bătrîn" ? În şcoală, nici un profesor n-a ştiut să-mi dea răspuns la întrebarea-mi obsesivă (ponderată şi insolentă), fapt care, prin timp, m-a alinial părerii celor care susţin că trecutul e mult mai imprevizibil decît viitorul. „Cel Bătrîn" i-au zis şi Grigore Alexandrescu în „Umbra lui Mircea. La Cozia" şi Mihai Eminescu în „Scrisoarea a III-a".

Cum îl numeau cei din vechime ? Radu cel Mare, ctitorul Mănăstirii Dealului, unul din urmaşii la domnie, i-a zis cel dintîi aşa cum se cuvine „velikii Io Mircea voevod" adică „Marele Io Mircea Voevod". Apoi ce plină de riuri bogate şi adînci şi despicătoare de veacuri sună în gura lui Matei Basarab zicerea ca o detunătură în bronzuri solemne : „Bătrînul Mircea Voevod cel Mare". Un cronicar turc îl numea „regele regilor creştini din vremea sa", iar turcologul german Leunclavius, din vremea Renaşterii : „principe între creştini cel mai viteaz şi mai ager". Zugravii de la Cozia, apoi cei de la Argeş şi Bolniţa Coziei, muindu-şi pensulele în vinul florilor de deasupra Tablei lui Traian, în timpla Oltului, l-au dăruit nemuririi ca pe un tînăr cavaler cruciat, de altminteri singurul învingător dintre ei. Pentru că Mircea cel Mare e singurul voievod creştin care a obţinut o victorie împotriva unei ordii otomane, conduse de însuşi sultanul – şi poate cel mai teribil dintre ei – Baiazid. Prin biruinţa de la Rovine (aflăm azi, datorită cercetărilor lui Ciprian Zaharia, că bătălia s-a dat la 17 mai 1395 şi nu la 10 octombrie 1394, cum greşit au socotit pînă acum

„Mircea" – grafică de Bogdan Stihi

istoricii, cu excepția fabulosului Hașdeu), Mircea cel Mare a fixat Țara Românească în mindria și respectul Europei, creîndu-i un nou statut politic, ajungînd în cele din urmă să arbitreze chiar urcarea la tron a urmașilor lui Baiazid.

Cînd unii din cei de demult i-au zis doar Mircea cel Bătrîn (cronicarul Radu Popescu), ei se refereau cu siguranță la Mircea voievod, cel care fixase vatra și zarea istoriei noastre, ci nu la un bătrîn vlăguit, secat de puteri, și cred că nici la Bătrînul văzut doar ca patriarh înțelept și resemnat, un idol fără supuși. Grigore Alexandrescu și Mihai Eminescu, în genialele lor creații, au împrumutat termenul cronicarului Radu Popescu spre a zidi în conștiința urmașilor vechimea, tăria pămîntului nostru, gloria, înțelepciunea neamului românesc. Dar noi sîntem datori să-l așezăm în constelație alături de Ștefan cel Mare pe biruitorul, nu numai al sultanului Baiazid, ci și al tuturor îndoielilor noastre, căci el ne-a croit Destinul de slavă și dăruire, el e cel ce-a oprit în malul Dunării pulberea păginătății și pieirea noastră, întunericul ca o noapte ținînd cinci sute de ani la sud de Dunăre n-a putut urca și la nord de marele fluviu, pentru că n-a găsit cărare pe spada marelui domn. Și-atunci de ce numai „cel Bătrîn" ?

Hașdeu și apoi Xenopol i-au păstrat în nemurire numele, numele cel aurit de Matei Basarab : „Mircea cel Mare". Dar în 1901, Onciul, în „Convorbiri Literare", impune diamantul mai puțin șlefuit, cu ape mai scăzute și mai rare : „Cel Bătrîn". Vor sorbi din această clătinare (ce păcat !). P. P. Panaitescu și C. C. Giurescu. Și-mi vine să cred că este singura biruință nedreaptă a Poeziei, pentru că cei trei s-au sprijinit în toiagul de „cel Bătrîn", subjugați de monumentele Eminescu și Alexandrescu. La 600 de ani de la urcarea pe tron a lui Mircea cel Bătrîn, eu aș dori ca istoricii (în genunchi iertare Alexandrescului și Eminescului) să ni-l redăruiască sub adevăratul său nume : Mircea cel Mare.

Ciprian Zaharia, întemeindu-se pe izvoare descifrate de Hașdeu și ignorate de ceilalți istorici – data morții despotului sîrb Constantin, fiul lui Dejan Dragoș, căzut în luptă în ziua de 17 mai 1395, în formidabila înfruntare „de la Argeș", cum o numesc cronicile otomane – așează în întreaga ei măreție figura lui Mircea cel Mare și bătălia de la Rovine. Căci, lăsînd să persiste prin veacuri eroarea că ea a avut loc pe 10 octombrie 1394 și nu 17 mai 1395, istoricii îl fac pe Mircea cel Mare să dispară o bucată de timp din cronica neamului. Cum oare ar fi putut semna un tratat de alianță, pe picior de egalitate cu Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei, și viitor împărat al Germaniei, cu un ieșit din istorie ? ! cu o persoană nereprezentînd nimic. Eroarea fundamentală, care a dăinuit pînă în zilele noastre, e că Mircea cel Mare s-a bătut cu turcii la Rovine (pe Argeș) și abia după aceea a încheiat un tratat de alianță cu Sigismund, pentru ducerea aceleiași bătălii.

Adevărul, demonstrat temeinic de Ciprian Zaharia, atîrnă de amarul vieții și rigoarea logicii : întîi a fost încheiată alianța la 7 martie 1395 – și apoi a avut loc bătălia, indiferent că împăratul (pe atunci rege) a ajuns în Țara Românească numai în clipa cînd turcii erau pleavă vînturată.

Încheind, spre zori, cartea lui Ciprian Zaharia, am întins mîna și am scos din raft volumul lui Grigore Alexandrescu :

...Mircea ! îmi răspunde dealul : Mircea !
Oltul repetează,
Acest sunet, acest nume valurile-l priimesc.
Unul altuia îl spune ; Dunărea se-nștiințează,
Și-ale ei spumate unde către mare îl pornesc.
Sărutare, umbră veche ! primește-nchinăciune
De la fiii României care tu o ai cinstit :
Noi venim mirarea noastră la mormîntu-ți
a depune ;
Veacurile ce-nghit neamuri al tău nume
l-au hrănit.

Fănuș Neagu

«STRĂBUNII NOȘTRI S-AU LUPTAT! MOȘIE MÎNDRĂ NE-AU LĂSAT.»

Dar adesea...

Dar adesea pe cînd caii dorm în neagra depărtare,
Luna, zîna Daciei, vine la a zeilor serbare ;
Soarele, copil de aur al albastrei sfintei mări,
Vine ostenit de drumuri și la masă se așează.
Aerul se aurește de-a lui față luminoasă,
Sala verde din pădure strălucește în cîntări.

Și ca zugrăviți stau zeii în lumina cea de soare.
Părul lor cel alb lucește, barba-n briu li curge mare,
Creții buzei lor să numeri poți în aerul cel clar ;
Hainele întunecate albe par în strălucire
Și ei rid cu veselie l-a păharelor ciocnire,
Iară luna rușinoasă pe sub gene s-uită rar.

Haina lungă și albastră e cusută numa-n stele.
Iară albii sîni de neauă strălucesc, cu de mărgele
Și mărgăritare salbă pe un fir de aur prins ;
Părul-i lung de aur galben e-mpletit în cozi pe spate,
Ochii ei căprii se uită la cerescu-i mîndru frate
Și de melancolici gînduri al ei suflet e cuprins.

Înainte de plecare — ea, doinind din frunză, cheamă
Zimbrii codrilor cei vecinici, li desmiardă sura coamă
Li îndoaie a lor coarne, pe grumaz îi bate lin
Și pe frunți ea îi sărută, de rămîn steme pe ele,
Apoi urcă negrul munte, pe șivoaiele de stele,
Lin alunecă și-alene drumul cerului senin.

Mihai Eminescu
„Memento mori"

Înșine strămbuni...

Zdrobit-au hoardele de tătari,
De unguri, turci prin munții mari ;
Înfrînt-au leși prin codrii tari.
În lungi războaie, necurmat
Strămbunii noștri s-au luptat !
Moșie mîndră ne-au lăsat.

A noastră sfîntă datorie
E : să păstrăm neam și moșie,
Ce ei scăpat-au din robie ;
Să le păstrăm, să le mărim —
Și drept și bine să muncim
Ca, înșine, strămbuni să fim.

Ioan Nenițescu

Spartacus

Atlet cu mușchi de criță din vremile
bătrîne,
Erou al răzvrătirii, voinic între voinici,
Spartacus, las gîndirea să meargă înspre
tine,
Spartacus, tu, eroul-eroilor antici.

Murit-ai ca vitejii cu sabia în mînă,
Stăpînii tăi în lanțuri nu te-au putut ține.
Frumoasa libertate, a lumilor stăpînă,
În scurta ta viață a fost iubita ta !

Cum arătat-ai lumii ce este libertatea,
Cum robii sînt în stare să lupte ca eroi,
Cum pălmuit-ai groaznic, sublim,
antichitatea,
Spartacus — omul plebei — pe oamenii
de soi !...

Zadarnic înspre tine a Romei legioane
Porneau să te înece în sîngele-ți fierbinte,
Căci tu duceai în contra urdiilor dușmane
Stindardul libertății și-a tale jurăminte ;

Ele-și duceau robia, rușinea, înjosirea,
Tu, gloria, dorința de moarte sau de trai ;
Ele-și duceau stindardul cu vorba :
umilirea,
Tu steagul roș de astăzi, al foamei
jalnic grai :

De-aceea l-ai tău nume smerit plec a mea
frunte
Cu toți ai mei tovarăși din vremile
de azi...
Cum stîncile din vale salută-naltul munte
Te salutăm, Spartacus, străbunule viteaz !

C. Mille

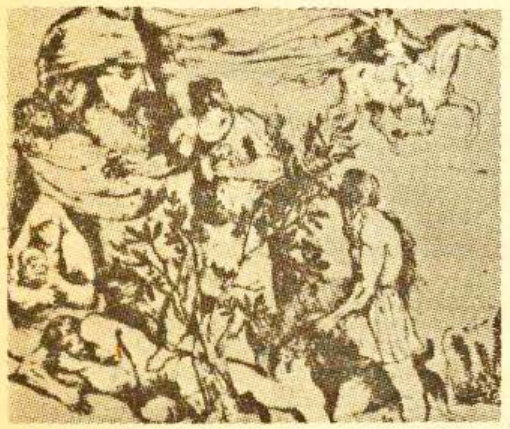

„Daci" — alegorie de Bogdan Stihi

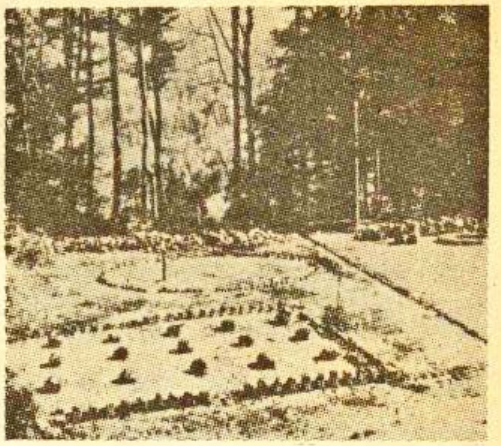

Dacica

Mă uit la tine șubred vas de lut.
Trei mii de ani ai încăput.
Veci de veci, pe care le înfrunți,
S-au adunat în golul tău, mărunți,
Și fiecare vîrstă din vecie.
Lăsînd un fir de praf drept mărturie,
L-a pus tihnit în ciobul păstrător.
Clipa trăiește, veacurile mor.

Tu, plin de taine și știrbit în gură,
Ai stat ascuns adînc în arătură.
Nici oasele nu i s-au pomenit
Ale aceluia ce-n zmalț te-a-ncremenit
Și, frămîntînd, ți-a dat obîrșii noi.
N-a mai rămas măcar din el gunoi
Tot un pămînt, la fel de bun, la fel
de prost :
Tu ești aci. El parcă nici n-a fost.

Dar înmuiată-n sînge și sudoare,
Unghia lui ți-a pus un zbenghi de floare
Și, ocolindu-ți coapsa cu subțire
Chenar, i-a dat noroiului simțire.
Tu poți să fii, el poate să nu fie,
Zgîriietura-i teafără și vie.
Nu ești al singurului Dumnezeu.
Ca luna, ca o stea, ca o pustie.
Ești și al semenului meu.
Briul tău viu, cînd mîinile-au murit,
Dă biruință gîngașului pipăit.

Olarul drept pe plama lui te-a pus
Și-ai scos răspuns, la deget, în auz.
Fragedul sunet, dulce, lin,
E-ntreg și nou ca la-nceput, și plin.

Urciorule de vis și de pămînt,
El ți-a dat glas. Eu îți voi da cuvînt.

Tudor Arghezi

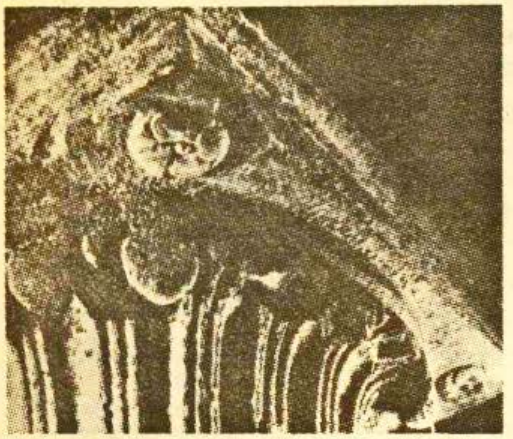

Strămoşii

Strămoşii mei, desigur, pe-aici au stat
şi ei...
Păstori pribegi cu turme şi herghelii
grozave,
Ei nu aveau palate măreţe, n-aveau
nave ;
Dar îşi iubeau pămintul blagoslovit de zei.

. . . . . .

Strămoşii mei desigur s-au chinuit pe-aici...
Tăind cu plugul brazde adinci
şi roditoare,
Cu aurul din cimpuri, legind pe cel
din soare,
Erau mai altfel, poate, decit i-aş crede —
mici

Tăcuţi şi arşi de soare, sau răcoriţi
de vintul
Ce le-aducea din zare al vremurilor semn,
Din zori şi pină-n seară arau din greu
pămintul,
Cu braţele crispate pe plugul lor
de lemn...

Strămoşii mei, desigur, aicea au murit
Porneau tăcuţi şi paşnici pe-al nefiinţei
drum,
Spre zeul grav şi rece, de piatră, astfel
cum
Doar mintea lor săracă şi l-ar fi închipuit.

Şi-atuncea cind duşmanii se arătau
în zare,
Uitind şi plug şi turme, în cale le ieşeau ;
Homer ne spune, însă, că-n vremuri
legendare,
Desigur că, în lupte, şi ei atunci mureau.

. . . . . .

Mihail Săulescu

Pe decindea Dunării

Pe decindea Dunării, la vale,
Printre triste mirişti cu ciulini,
Trece-n baltă, legănat agale,
Un chervan cu coviltir de rogojini.

In tot cimpul hici un fir nu-i verde,
Mişcă vintul albe colilii
Drumul larg în zări pustii se pierde
Sub un cer de mari melancolii.

Boii mei se lasă pe tinjeală
Grebenele roase-i dor,
Osiile gem cu-ncetineală,
Şi slomnesc un fel de doină-a lor.

Omul stă cu capul gol şi mină,
Infundat în maldărul din car ;
Şi-aţipit, cu jordia în mină,
Se tot duce drum fără hotar.

Cit un urs, intins el dormitează
Peste sarica din patru piei de oi,
Numai chioaga aprigă veghează
Ghintuită cu alămuri noi.

Cind deschide ochii, vultureşte,
Peste roata zărilor năprui,
Inima-i se umple-n piept şi-i creşte
Parcă şesul tot ar fi moşia lui.

„Foaie verde firul peliniţii"...
Cintă cărăuşul cătinel
Şi, treziţi, cu el odată cintă sciţii
Ce-au trecut cindva prin stepă ca şi el !

Vasile Voiculescu

Ion Grigore : „Strămoşii"

Sarmisegetuza

De vînt cînd scuturate
Cad nucile grămadă
Și prunele brumate
Și perele-n livadă

Și pe araci în vie
Atîrnă grea ciorchina
Obscură sau plăvie
Mai dulce ca smochina

La zăgaz mă duc
În riu mă scald
Și mă usuc
Pe prundișul cald.

Și-astfel purificat
Pe trup și picioare
Cu flori încununat
Mă urc în tocitoare.

Intrînd în hora lată
Tot într-un chiuit
De-o spumă-mbălsămată
Pe dește înroșit.

E-o sărbătoare sfîntă
Cu strigăte și-alai,
Pe drum băieții cîntă
Din fluiere și nai.

Moșneagul prinde vlagă
Și baba-ntinerește,
De mînă toți se leagă
Și saltă nebunește.

Solemn cornutul rage
Nechează vesel calul
Un duh la joacă trage
Din cadă curge valul.

Bărbatul fata strînge
În brațul său robust
Pe barbă ca de sînge
Împurpurat de must.

La suc strămoșii vin.
Nu-i de mirare dacă
Și Decebal vrea vin
Din țara noastră dacă.

Cu haina pîn-la gleznă
El este călăuza
Ce ne conduce-n beznă
Spre Sarmisegetuza.

G. Călinescu

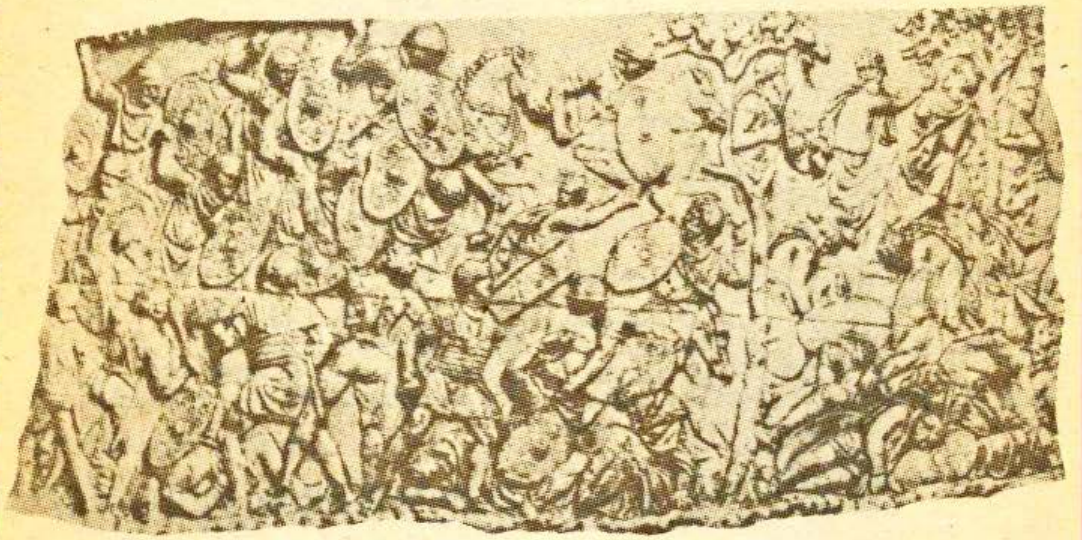

Strămoșii

Nu, nu, eu nu-s un călător pe mare
Purtat pe valuri oarbe, nu, să știți ;
Crescut din vlaga brazdei milenare,
Le sînt urmaș cohortelor de sciți.

Aud mereu, în fiecare noapte,
Cum vine-adus pe clocotul din zări
Și mă-mpresoară-ncet un roi de șoapte,
De plîns, de cînt, de aprige chemări.

Și cînd coboară-amurgurile roșii
Pe culmi de dealuri, umbre și mister,
M-ajung din goana cailor strămoșii ;
Mă prind de mîini, mă caută, mă cer.

Iar dacă urlă trăsnetu-n cîmpie
Și ceru-i strîmt, sălbatic și-ncruntat,
Îi văd cum trec în zbir de vijelie
Și cum îl fring pe Darie-mpărat...

Aici sînt toți, din vremuri tumultoase,
Hotnogi de strajă-n calea tuturor.
În țărna asta-i pulberea de oase
Și-n vînt aleargă sufletele lor.

Cînd vor porni zăpoare lungi cocorii
Și-or cerne codrii frunze pe poteci,
Cu glas domol să-mi cînte roata morii,
S-adorm în paza liniștii de veci.

Și pururi visul meu să nu se curme,
Așa precum îl știu de la bătrîni,
Și cît va fi Ceahlăul baci la turme,
S-ascult ce spune doina de la stîni.

George Tutoveanu

2500

BIZANȚUL ÎNAINTE DE BIZANȚ

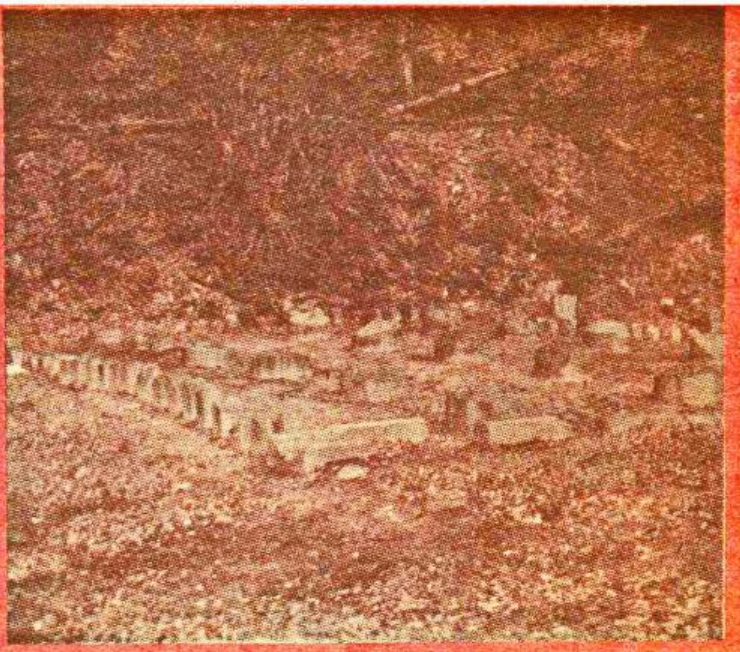

Sanctuarul dacic de la Grădiștea Muncelului

Motto :

„GEȚII SÎNT CEI CARE SE ÎNTIND SPRE PONT ȘI SPRE RĂSĂRIT, IAR DACII CEI CARE LOCUIESC ÎN PARTEA OPUSĂ, SPRE GERMANIA ȘI SPRE IZVOARELE ISTRULUI".

STRABO

„DUPĂ INDIENI, SEMINȚIA TRACILOR ESTE CEA MAI NUMEROASĂ; DACĂ AR AVEA O SINGURĂ CONDUCERE ȘI S-AR ÎNȚELEGE ÎNTRE EI, AR FI, DUPĂ PĂREREA MEA, DE NEÎNFRÎNT ȘI CU MULT MAI PUTERNICI DECÎT TOATE SEMINȚIILE PĂMÎNTULUI".

HERODOT

PAGINI DINTR-UN DICȚIONAR NESCRIS

Odinioară centrul lumii se afla în Mediterana de răsărit, la Constantinopol, al cărui nume vechi era Bizantion, de unde Bizanț. Marile evenimente ale lumii moderne de atunci s-au desfășurat în Sud Estul Europei și al Asiei Mici, antrenînd popoarele și civilizațiile din raza dinamicii acestui centru. Ulterior, occidentalii au trecut în umbră Bizanțul, cea mai mare capitală imperială a antichității, model de măreție și de lux, strivitor pentru fruștii cavaleri ai cruciadelor care descopereau cu uluire o lume mai bogată și mai rafinată decît în cele mai desfătate vise pe care le avuseseră. Acest Bizanț a fost modelul și impulsul occidentului de mai tîrziu. Istoriografia apuseană a refulat apoi acest început, tratînd capitala imperială de răsărit drept un centru al decadenței, ceva condamnabil care poate fi trecut sub tăcere. A fost desigur o pierdere culturală de anvergură.

Originea civilizației occidentale așa cum ne este prezentată astăzi stă într-un fond de barbarie revendicativă și uzurpatoare. Înaintea statelor medievale occidentale a fost Bizanțul. Înaintea acestuia a fost Roma. Iar înainte de Roma a fost Atena și mai înainte Troia ai cărei supraviețuitori în refugiu au întemeiat Roma. Lîngă Troia s-a ridicat Constantinopolul, țința inițială fiind de a ridica noua capitală imperială pe fundațiile vechii Troie. Nicolae Iorga a desemnat prin inspirata formulă „Bizanțul după Bizanț" seriile de puternice întipăriri bizantine care au supraviețuit căderii Bizanțului. Se datorau aceste întipăriri exclusiv Bizanțului ? La rîndu-i Bizanțul a crescut pe structurile moștenite specifice Sud Estului Europei și celor din Asia Mică.

Înaintea Imperiului roman s-a ridicat din acest Sud Est european energia și mintea lui Alexandru devenit mai tîrziu „cel Mare", voință și vocație războinică tracă, capabilă să traseze un nou orizont civilizației mediteraneene. Iar dacă ne gîndim că modelul lui Alexandru a fost epopeea homericului Ilion, adică a Troiei, iar exemplul cel mai rîvnit de acesta, Achile, ne putem gîndi la un Bizanț înainte de Bizanț. Un pre-Bizanț de energie și voință tracă turnat în tipare elene. Ce este Achile decît un erou de sorginte tracă glorificat de un cîntăreț orb pe care și-l dispută orașele Greciei vechi? Și ce sînt acești cîntăreți decît urmași ai miticului cîntăreț nordic, Orfeu, întruparea sublimității muzicii și a spiritului ?

Moartea lui Orfeu. Detaliu de pe un vas antic. Circa 450 î.e.n.

ORFEU

Orfeu, tracul, cîntărețul din liră, înseamnă muzica și începuturile ei. În absența unor dicționare de cultură și civilizație tracă poate fi găsit în dicționarele culturii clasice grecești, care și l-a revendicat, deși nici spiritul, nici originea acestui personaj mitologic nu sînt grecești. Legenda ne spune că era un prinț trac, născut din muza Calliope sau din zeița Clio și din zeul Apollo. Orfeu era un cîntăreț din liră, la ale cărui versuri și muzică intrau în vibrație armonică lucrurile, plantele și ființele. Cele mai sălbatice fiare erau îmblînzite de muzica prințului trac. Virtuțile acestei muzici au făcut ca Orfeu să ia parte la expediția argonauților plecați să recupe-

reze „lîna de aur" ajunsă în Colchida. Rostul lui Orfeu era de a ritma prin muzica sa eforturile vislaşilor şi a întreţine starea de spirit propice atingerii ţintei. Muzica lui Orfeu a avut deci în expediţia organizată un rol de prim ordin în învingerea distanţelor, a dificultăţilor. Iason, eroul acestei legende şi şeful expediţiei, a fost un tesaliot, iar punctul de start, ca şi punctul terminus al expediţiei sale, a fost Tesalia. Întoarcerea, ca şi la Odiseu, este plină de peripeţii, iar itinerariile returului variază. După unii, Tesalia a fost atinsă după ce mai întîi s-a circulat pe lîngă coastele Italiei, Siciliei, Africii, s-ar fi navigat chiar pe Pad. Alt itinerariu indică insula Creta, altul Cicladele. Pe noi ne interesează cel care indică Dunărea drept drumul fără pulbere al întoarcerii, ca şi situarea în Tesalia tracică.

Întors acasă, Orfeu se îndrăgosteşte de nimfa tracă Euridice, „fata tracă", după expresia lui Lucian Blaga, dar aceasta moare chiar în ziua nunţii muşcată de un şarpe. Vinovat de moartea Euridicei fusese păstorul Aristeu, fiu şi el al lui Apollo şi al Cyrenei, care a voit s-o fure. Apărîndu-se, Euridice va fi muşcată de şarpe. Nimfele, furioase, răzbună pe Euridice distrugînd „albinele lui Aristeu", pentru care păstorul avea un cult. Sfătuit de mama lui să ceară sfatul lui Proteu, proorocitorul şi fiinţa cu nesfîrşite înfăţişări, Aristeu îl găseşte pe acesta dormind în insula Carpathos şi-l leagă în lanţuri. În schimbul libertăţii sale, Proteu învaţă pe Ariston cum să-şi recapete albinele şi scapă din Carpathos. (Carpathos, nu seamănă din întîmplare cu numele Carpaţilor. Numele-i vine de la o populaţie tracă coborîtă către sudul Mediteranei care a dat şi numele acestei insule de sud-est în vecinătatea coastelor Asiei Mici şi ale Egiptului. Astăzi Scarpanto, insula atestă difuziunea puternică a tracilor în bazinul mediteranean.) Rămas singur, Orfeu îşi va pune la încercare virtuţile-i artistice excepţionale. Datorită muzicii sale fascinante, Orfeu înşeală vigilenţa Cerberului de la poarta Infernului, cîştigă pe stăpînul acestuia, Pluton, care-i restituie pe Euridice, cu condiţia să n-o privească decît după ce va ieşi la lumina soarelui. Orfeu nu respectă interdicţia şi încă în

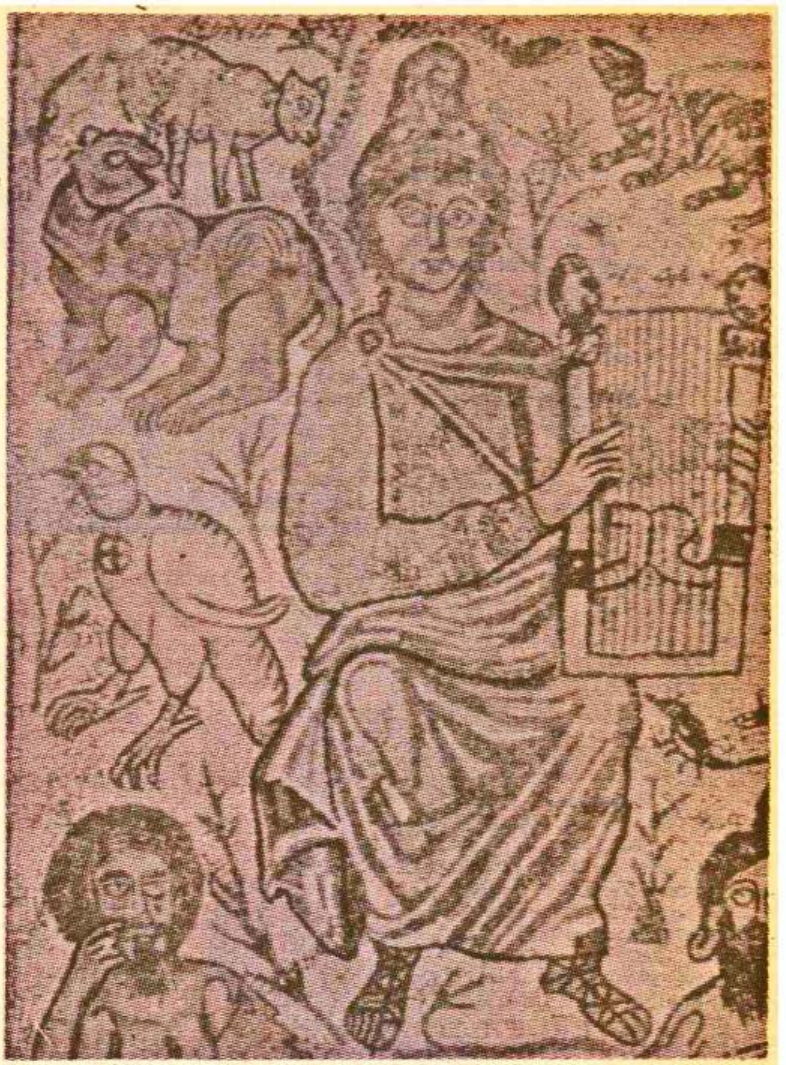

Un mozaic bizantin : Legendarul Orfeu îmblînzind cu lira sa fiarele (sus) ● O statuetă plăcă înfăţişîndu-l pe Orfeu — sec IV i.e.n. (jos)

gura Infernului întoarce capul, gest care o va prăvăli pe Euridice, „fecioara tracă", în hăul de dedesubt.

Pierderea Euridicei îi provoacă lui Orfeu o adîncă melancolie datorită căreia lira sa tace. Îndrăgostit încă de Euridice, prinţul trac Orfeu respinge chemările preoteselor lui Dionisos, menadele, iar acestea se răzbună sfîşiindu-l. Corpul lui Orfeu a fost aruncat în Ebru, actualul Maritza, iar capul său desprins de trup, dus de valuri, a continuat multă vreme să pronunţe numele pierdutei Euridice. Valurile au aruncat trupul lui Orfeu pe insula Lesbos unde a fost îngropat. Aceeaşi legendă spune că pe mormîntul său cîntă privighetorile dulce ca nicăieri altunde în lume.

În Bacantele, Eschil descrie cum menadele, însoţitoarele lui Dionisos, au sfîşiat pe un

adversar al credinței lor, pe regele Penteu, purtîndu-i capul ca pe un trofeu către palat. Atît legenda lui Orfeu, cît și istoria regelui Penteu din Baeantele, surprind o fază nouă în credințele tracilor, apariția unui cult nou, acela al lui Dionisos. Universul legendei lui Orfeu, ca și principalele sale personaje și evenimente sînt tracice. Muzica vine, în Grecia veche, din nord.

Orfeu nu înseamnă însă numai începuturile muzicii, ci totodată și una din marile teme ale libretelor muzicale (balet, operă, operetă, cantată, oratoriu). Ovidiu Varga în Tracul Orfeu și destinul muzicii, Ed. Muzicală, 1980, înfățișează extraordinara carieră a temei Orfeu în muzica europeană, recapitulînd 60 de compoziții muzicale închinate cîntărețului trac și iubitei sale Euridice. Prima apare la 1476 la Mantua, Orfeu de Germi și Poliziano, ultima, Sonet către Orfeu de Hilda Jerea, în 1977 la București. Între aceste compoziții mai amintim opera L'intransigeant Pluto ou Orphée aux Enfers de Marcel Mihalovici, la București și Paris, baletul Orfeus și Rodope de bulgarul Tzvetan Tzvetanov, în 1960, ca și tragedia lirică Orfeu de Gheorghe Dumitrescu. București, 1977—78.

Dar Orfeu n-a dat Europei numai primele instrumente muzicale și primele compoziții tulburătoare, n-a dat numai un erou memorabil prin dragostea pentru Euridice, arhetip profund al tutror „love story"-urile ce vor urma, ci și o credință nouă. Acest trac a procurat lumii grecești din sud o inițiere spirituală, care a produs o nouă religie, orfismul.

Orfeu, Euridice și Hermes — copie romană după un basorelief din sec. al V-lea î.e.n.

Lupta dintre greci și troieni. Detaliu de pe friza estică a Tezaurului Sifnienilor de la Delphi. Circa 325 î.e.n.

TROIA

raș cetate așezat avantajos la trecerea dintre Marea Egee și Marea de Marmara, Troia a intrat în istoria umanității datorită războiului troian pe care-l descrie Iliada. Iliada este epopeea Troiei pentru că Iliada vine de la Ilion, după cum Troada, romanul occidental de mai tîrziu pe urmele epopeii homerice, calchiază titlul Iliadei. Din punct de vedere comercial, Troia era un punct de transbordare. Aici vasele își lăsau încărcătura pentru a înfrunta, mai ușoare, strîmtoarea din fața Troiei, după care își preluau de pe uscat încărcătura. Înflorirea Troiei este deci legată de acest rol de tranzit pe care l-a avut, înflorire atinsă mai ales la sfîrșitul mileniului trei și apoi în cel de al doilea.

În secolul trecut, în 1870, un amator de geniu, sedus de epopeea homerică, a căutat să identifice la fața locului geografia descrisă de Homer și, înfruntînd prejudecățile și concepția general acreditată că Iliada este o operă de ficțiune, a descoperit un mare oraș pe care l-a considerat Troia. Săpăturile începute atunci și continuate după aceea au procurat numeroase dovezi arheologice importante pentru trecutul orașului.

Eneas părăsind Troia

Grecii au consemnat legenda Troiei care e foarte puțin greacă. Dardanos a întemeiat Dardania pe coastele muntelui Ida. Dardanos are ca fii pe Ilos și pe Erihtonios. Erihtonios va avea un fiu cu numele Tros. De la acesta va veni numele troienilor. Tros îi va avea pe Ilos, pe Asarcos și pe Ganimede. Luat de zei pentru frumusețea sa, Ganimede nu participă la ramificația urmașilor. Ilos îi va avea ca urmași pe Laomedon, pe Priam și pe Hector. Astarcos îi va avea ca urmași pe Capis, pe Anhise și pe Enea.

Cu Ilos începe povestea Troiei. Plecat în Frigia și cîștigător al concursurilor de lupte de acolo, Ilos e dăruit de rege

cu 50 de tineri şi cincizeci de fecioare, plus o vacă bălţată : unde se va aşeza aceasta va avea drept Ilos la cetate. Vaca bălţată a indicat locul oraşului Ilion. Sub Laomedon zidurile Troiei au fost ridicate de Poseidon împreună cu Apollo. Tot sub Laomedon, oraşul Troia a fost atacat şi cucerit de Hercule, care ucide pe rege şi pe fiii acestuia, cu excepţia lui Podarces. Vîndut şi răscumpărat de mama lui, Hesiona (condiţia a fost impusă de Hercule), Podarces devine Priam, care înseamnă „cumpărat". Soţia lui Priam, frígiana Hecabe (Hecuba), ca şi alte soţii ale lui Priam (ceea ce ne indică o familie de tip poligamic, neelenică), i-au dăruit acestuia cincizeci de fii şi douăsprezece fiice. Între fii : Hector, Paris, Troilos, Deifob, Helen, Polidoros ; între fete : Laodice, Cerusa, Polixenia şi Casandra. Prevestirile au arătat la naşterea lui Paris că acesta va duce cetatea la pierzare. Drept urmare a fost părăsit şi crescut de păstori. Între aceştia fiind, chipeşul păstor este ales să fie arbitrul celor trei zeiţe : Atena, Hera şi Afrodita în concursul lor de frumuseţe. Paris o preferă pe Afrodita şi aceasta îi hărăzeşte pe cea mai frumoasă femeie din lume. Cu o corabie, Paris ajunge în Sparta, fură, ajutat de Afrodita, pe soţia lui Menelau, odată cu averile acestuia, şi fuge către casă prin Egipt, Fenicia. Pentru răzbunarea dublului rapt se formează o coaliţie greacă, care pune în poziţie de luptă peste 1 000 de corăbii şi peste 100 000 de oameni, forţe net superioare Troiei şi aliaţilor acesteia. Această expediţie a fost pregătită în zece ani. Troia i-a opus propriile forţe, dar şi ostaşi din Tracia şi din Asia Mică. Aceste trupe întrunite n-au putut împiedica debarcarea, troienii trebuind să se retragă între ziduri. Urmează un asediu de nouă ani. „Iliada" descrie ultimul an al acestei bătălii, mai exact cincizeci şi cinci de zile din această bătălie.

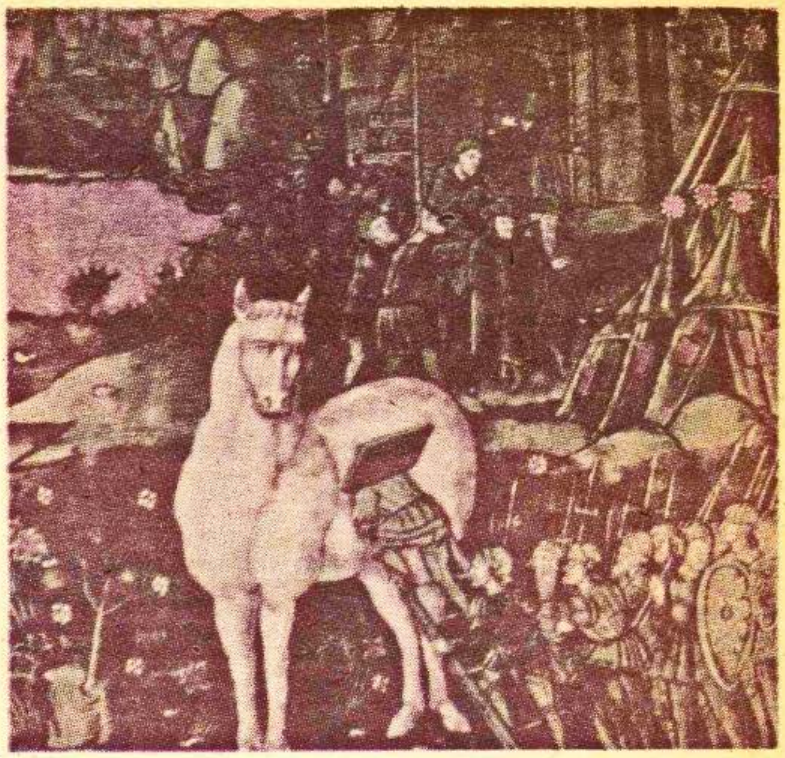

nceputul Iliadei ni-l arată pe Achile mînios refuzînd să mai participe la luptă şi interzicînd şi mîrmidonilor săi să se mai bată contra Troiei. Absenţa lui Achile evidenţiază pe fiul lui Priam, Hector, care învinge de mai multe ori pe greci, aducîndu-i în pragul disperării. Patrocle roagă pe Achile să-i lase pe mîrmidonii săi să participe la luptă. Achile consimte cu multă greutate. Patrocle este ucis de Hector. Achile îşi uită mînia şi intră în luptă, ucigînd pe Hector. Cu funeraliile lui Hector ia sfîrşit epopeea homerică.

Alte surse ne spun că tracii trimit în ajutorul Troiei pe amazoana Pentesilea, cu luptătoarele ei, pe care Achile o ucide. Vine în ajutorul Troiei şi Memnon, cu etiopienii lui, dar este şi el ucis, în duel, de către Achile. Vine rîndul lui Achile să fie ucis de către Paris care-l loveşte-n călcîi cu săgeata. Grecii recurg la ajutorul lui Filoctet, pe care-l aduc din insula Lemnos unde-l părăsiseră rănit şi-i vindecă rana. Acum grecii pot profita de săgeţile miraculoase ale lui Hercule aduse cu el de

Calul troian. Email pictat în sec. al XVI-lea (sus) ● Răpirea Elenei — platou ceramic din sec. al V-lea i.e.n. (jos)

Hector luîndu-şi rămas bun de la Andromaca. Detaliu de pe un crater calcidic. Circa 525 î.e.n.

Filoctet, care-l ucide, cu ajutorul lor, pe Paris. Asediul continuă, dar Troia rămîne inexpugnabilă. Acum se foloseşte viclenia calului de lemn : armata grecilor se retrage şi lasă pe plajă un cal de lemn, care va fi introdus în cetate, ostaşii ascunşi în el urmînd să aducă victoria greacă şi distrugerea Troiei.

Oraşul a fost trecut prin foc şi sabie şi amănuntele nu mai interesează acum. Doar doi urmaşi ai familiei regale troiene s-au salvat : Antenor şi Enea. Primului i se îngăduie să plece pe mare cu o ceată de eneţi sau veneţi din Paflagonia, aliaţi ai Troiei, în nordul Adriaticii, unde după ce învinge pe barbarii locului fondează oraşul Patavium, Padova de astăzi. Din acelaşi grup de veneţi se rupe un grup care fundează oraşul ce le va purta numele : Veneţia. Legenda, ca orice legendă, este puţin clară, dar informaţia despre asemenea colonizări trebuie reţinută. Nord-estul Italiei are o altă fizionomie umană şi socială decît restul peninsulei. Dacă Enea a emigrat sau nu către vestul Europei nu se ştie cu precizie. După mai multe ştiri el ar fi rămas să refacă cetatea şi a domnit la Troia după Priam, care, după anume opinii, îl trădase grecilor în ultima fază. După altele, grecii i-au permis emigrarea alături de o ceată numeroasă şi astfel ar fi ajuns în mijlocul peninsulei Italice, unde a întemeiat o nouă Troie, care va fi viitoarea Romă. Sigur este că prăpădul a produs un exod şi că mai multe grupuri organizate şi-au căutat alte locuri de viaţă. Acest transport de la Răsărit la Apus a fondat viitoarea putere a Romei. Rezultă însă clar, din ceea ce ştim pînă aici, că Troia n-a fost greacă şi că războiul grecilor împotriva Troiei este un război împotriva unei societăţi mai prospere şi negreceşti.

Xerses, în marşul său militar către Grecia, s-a oprit la Troia unde a sacrificat o mie de cornute zeiţei protectoare a oraşului, Atena iliacă, magii săi făcînd libaţii pentru eroii căzuţi în războiul troian.

În sens invers mergînd, Alexandru cel Mare se va opri şi el la Troia, va aduce ofrande zeiţei Atena, va face libaţii pentru eroii războiului Troiei, a jertfit lui Priam şi l-a rugat să ierte pe Neoptolem din al cărui neam, molos, era şi el prin mamă. Piatra funerară a lui Achile s-a bucurat de o atenţie specială din partea lui Alexandru cel Mare care a îndeplinit toate obligaţiile de ceremonial cerute de aceasta. Evident îl interesa Achile şi nu Paris şi o spune cu acest prilej. Cît despre armele troienilor, ele au fost luate cu el de Alexandru, pe care l-au însoţit, ca nişte amulete, într-un car special, în toate luptele.

Intrarea romanilor în Asia Mică a însemnat o cinstire specială adusă Troiei în care romanii vedeau originea lor nobilă. Oraşul venerat de romani a devenit strălucitor, dar a produs şi invidii vecine, care au căutat să-i distrugă faima.

Cîţiva scriitori antici ai cetăţilor vecine au contestat Troiei dreptul de a se considera urmaşa celebrei Troia pentru că datele oraşului nu corespundeau celei din epopeea homerică. Oraşele uzurpatoare erau Alexandria-Troada şi Skepsis.

În timpul războiului cu Mitridate, rebelul roman Fim-

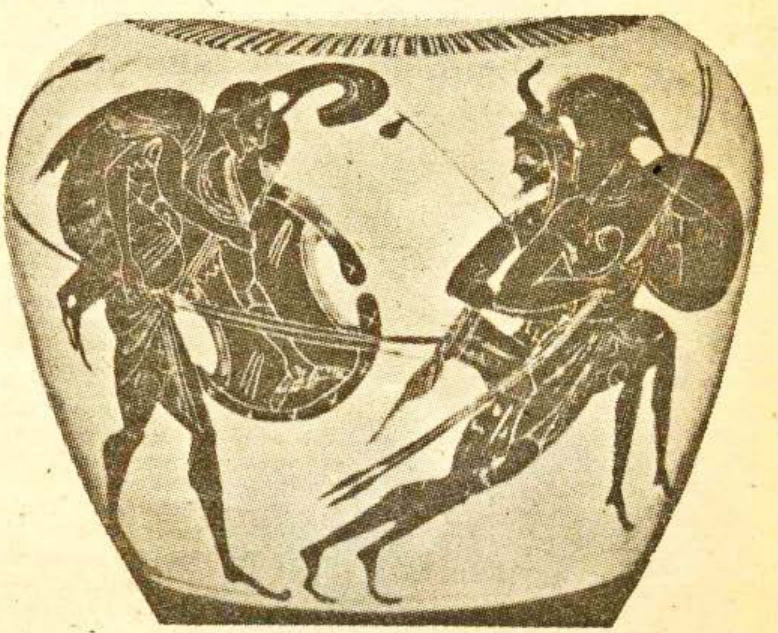

Anhise purtat de Eneas fugind din Troia. Detaliu de pe o oenohoe antică. Circa 530 î.e.n.

Cucerirea Troiei. Cupă de Brigos. Circa 500 i.e.n.

bria asediază şi ia Troia în zece zile, trecînd-o prin foc şi sabie. Sylla este cel ce o emancipează.

În calitate de guvernator al Asiei, Iuliu Cezar a vizitat Ilionul şi i-a acordat sprijinul său pentru care lucru este pomenit între protectorii oraşului. După Suetoniu, mai tirziu, Iuliu Cezar voia să mute la Troia capitala imperiului roman.

Ovidiu a vizitat şi el Troia.

Împăratul Claudius a scutit Troia de dări, considerînd-o strămoaşa Romei. Caracalla a organizat cu armata sacrificii la mormîntul lui Achile şi i-a ridicat acestuia o statuie de bronz. Caracalla nu s-a mărginit doar la atît : la moartea bunului său prieten Festus, el a organizat o înmormîntare fastuoasă, prin analogie cu înmormîntarea lui Patrocle, prietenul lui Achile.

Constantin cel Mare cînd şi-a căutat locul de capitală a imperiului în locul vechii Rome, l-a găsit în preajma Troiei, la Sigeowion. Oraşul începuse a fi construit cînd s-a mutat întreaga construcţie la Bizantion, mai corespunzător intereselor imperiale.

De la Troia la Roma şi de la Roma din nou la Troia.

Bizanţ, înainte de Bizanţ !

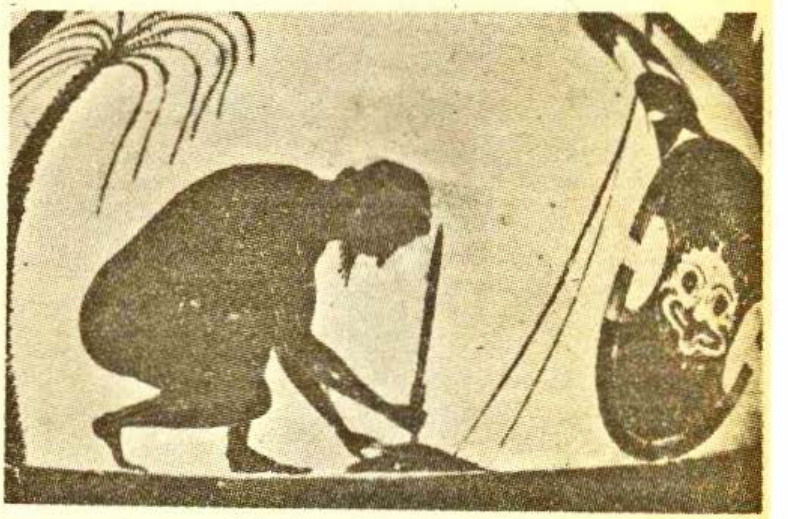

Sinuciderea lui Ajax. Detaliu de pe o amforă atribuită lui Exekias. Circa 540 i.e.n. (sus) ● Regele Priam implorînd pe Ahile să-i dea trupul fiului său Hector. Seifos antic al pictorului Brigos. Sec. al V-lea i.e.n. (jos)

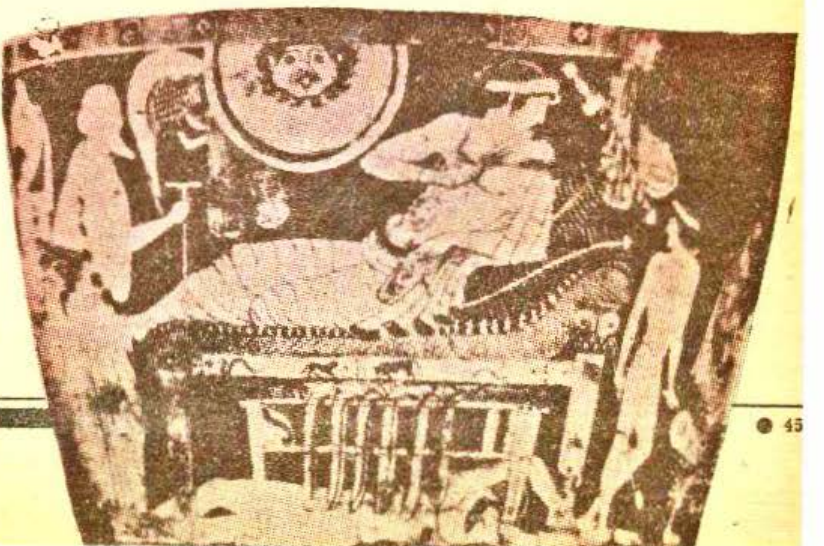

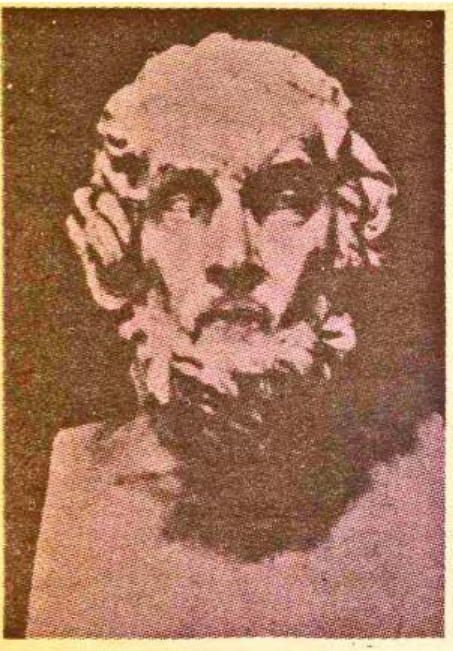

moderni. Fiecare strat își are semnul și caracteristicile lui. Cea mai veche Troie, cam cu 3 000 de ani înaintea erei noastre, avea ziduri și turnuri, produse de bronz și o cultură primitivă. Cea de a doua Troie, pe la 2 500—2 200 înaintea erei noastre, conținea un tezaur de obiecte de aramă, bronz, electron, argint și aur. Cea de a treia, a patra și a cincea este rurală, ținînd pînă pe la 1 800 î.e.n. Troia 6 este de civilizație miceniană, a durat circa 500 de ani și s-a sfîrșit după toate aparențele datorită unui cutremur. Troia care ne interesează este cea de a șaptea Troie, care are la rîndul ei trei straturi de civilizație. Aceasta e Troia regelui Priam. După cataclismul care a distrus Troia VI, cetatea a fost refăcută și locuită de vechii ei locuitori. A șaptea Troie a fost distrusă de micenieni între 1 260 și 1 200, în acest interval situîndu-se întîmplările din ILIADA. A mai fost descoperită după săpăturile lui H. Schliemann și o Troia opt și Troia nouă. Caracteristic este că cea de a opta Troie este greacă, iar cea de a noua, elenistică. Faptul va fi înțeles și mai bine, dacă adăugăm că Troia 7, care e Troia lui Priam, este în bună măsură o TROIE TRACĂ. Cercetările arheologice din România și Bulgaria din secolul nostru au adus la lumină acele dovezi care arată

Homer. Copie romană după un portret imaginar din sec. al II-lea î.e.n. (sus) ● Cucerirea Troiei. Detaliu de pe o cupă de Brigos. Circa 490 î.e.n. (mijloc) ● Diomede ducîndu-și partea sa de pradă ; Paladion-ul — statuia zeiței Palas, protectoarea Troiei. Pictură pe o cupă. Circa 400 i.e.n. (jos)

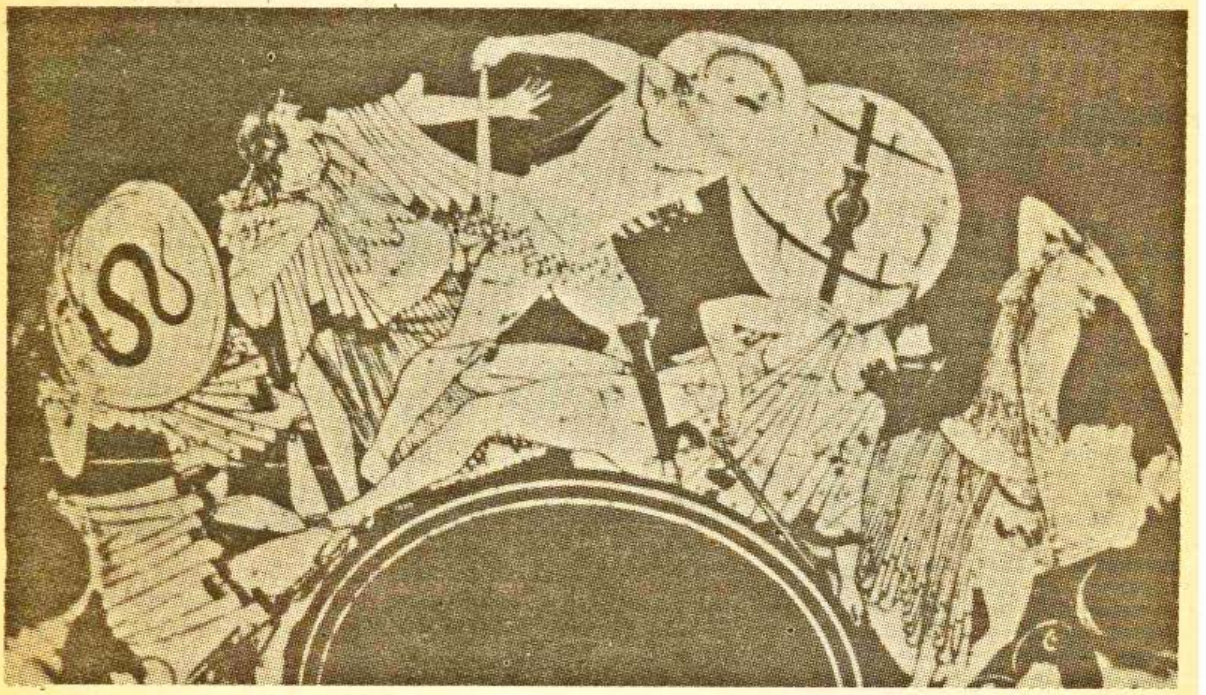

Umblînd „Pe urmele lui Homer", H. Schliemann a descoperit la Hisarlîc șapte orașe. Aceste șapte orașe suprapuse sînt Troia de 7 ori la altă vîrstă istorică. Pentru lămurirea apartenenței acestor straturi nu-l vom mai urma pe H. Schlieman, ci pe arheologii

similitudini de civilizație între Troia I și mai ales Troia VII, adică Troia ILIADEI homerice. Încă din secolul 12 î.e.n. au pătruns în Troia culturi trace ilustrînd faza de tranziție de la bronz la fier. Aceste popoare care s-au deplasat pe o direcție nord-sud și vest-est, integrate de cercetători în curentul „marii migrații egeene" din secolele 13—12 î.e.n., dînd o nouă consistență Troiei, veneau de la Dunărea de jos și din nordul actualei Bulgarii. Troia care se bate cu grecii

este de sînge trac, ceea ce nu-i împiedică pe aceştia din urmă să aibă între ei reprezentanţi de seamă ai lumii trace din Tesalia, cum este de pildă viteazul vitejilor Achile. De altfel, aliaţii troienilor vin mai ales dintr-o lume tracică şi din acea parte a Asiei mici care s-a împrospătat mereu cu elemente tracice de dincolo de Helespont. Repartizarea zeilor partizani, lîngă troieni sau lîngă greci, este şi ea vorbitoare : unii ţin de un panteon „grecesc", alţii ţin de vechiul pantheon tracic, cum este de pildă Marte, al cărui nume tracic nu-l ştim, cum este de pildă Apollo, venit şi el din nord. După moarte, Achile este dus în Insula Leuce, insulă identificată cu insula Şerpilor din faţa gurilor Dunării.

Troia a concentrat energiile omeneşti pe o mare rază teritorială, aşa cum o va face şi Bizanţul mai tîrziu. Forţa de gravitaţie a Troiei a fost după toate semnele la fel de mare ca şi a cetăţii întemeiate ulterior de Constantin cel Mare.

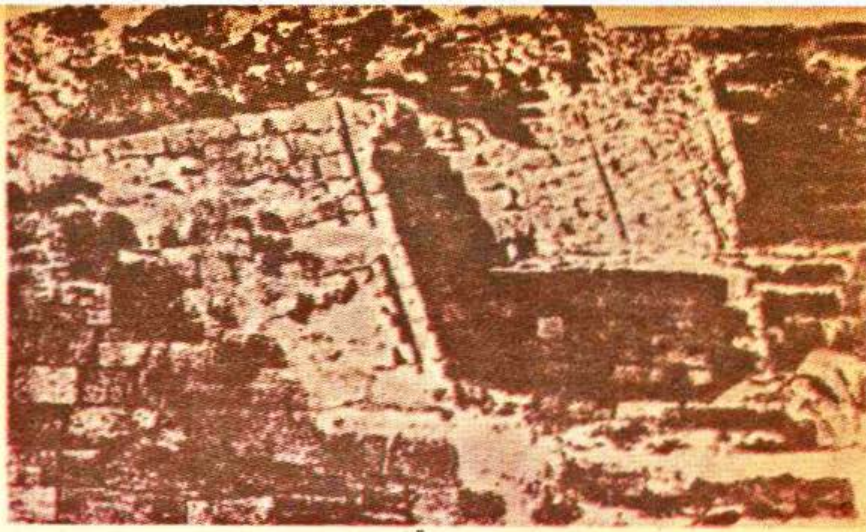

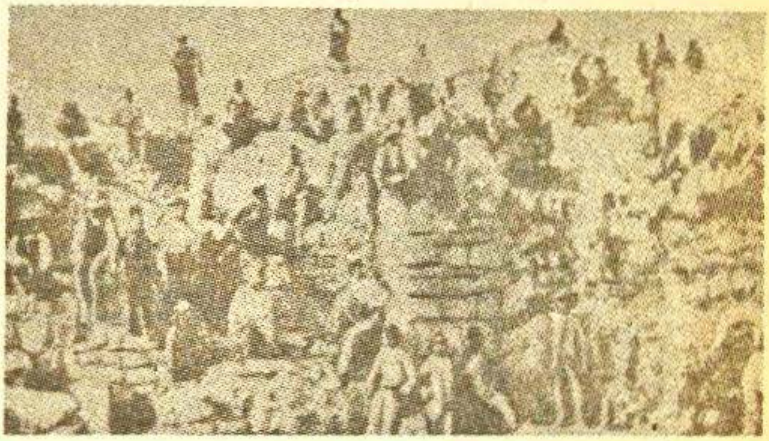

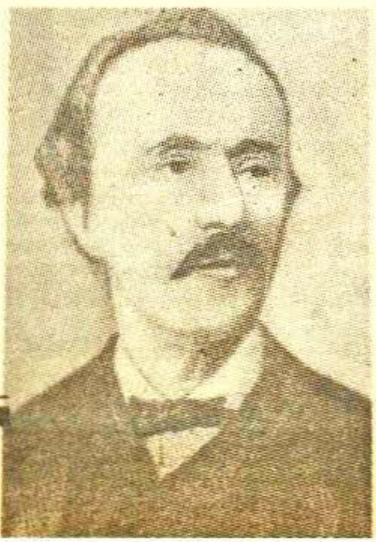

Întrebare se pune : ce a făcut celebră Troia ? Propria ei bogăţie ? Războiul troian ? Sau epopeea lui Homer ? Întrebările nu-s fără rost. Este uşor de răspuns că înainte de a fi epopeea a fost oraşul, a fost războiul, au fost cîntecele despre acest război şi că din ele s-a născut ILIADA. Oraşul şi-a avut faima sa înainte de apariţia operei literare, pe care a determinat-o. La rîndu-i, opera literară a determinat o sporire a faimei Troiei şi un cult troian. A fi nobil însemna a te trage din Troia. Acesta era marele trunchi genealogic. Expresia cea mai însemnată a afişării nobilei descendente este ENEIDA, cartea peregrinărilor lui Enea, care la capătul drumului său va întemeia Roma. Virgiliu dă acestei întemeieri accepţiunea de Noua Troie, ceea ce la rîndu-i va da o semnificaţie aparte întemeierii NOII ROME DIN RĂSĂRIT pe coasta Asiei Mici, la Troia veche, de către Constantin cel Mare.

Ruinele cetăţii Troia (sus) ● Două aspecte de la săpăturile efectuate la Hissarlîk (mijloc) ● Schliemann — descoperitor al Troiei şi cercetător al Micenei

Troia, orașul VI. Zidul de incintă, turnul cel mare și poarta de est. Sec. al XIV-lea i.e.n. (stînga) ● Troia, orașul II ● Rampa ducînd la poarta de sud-vest (jos)

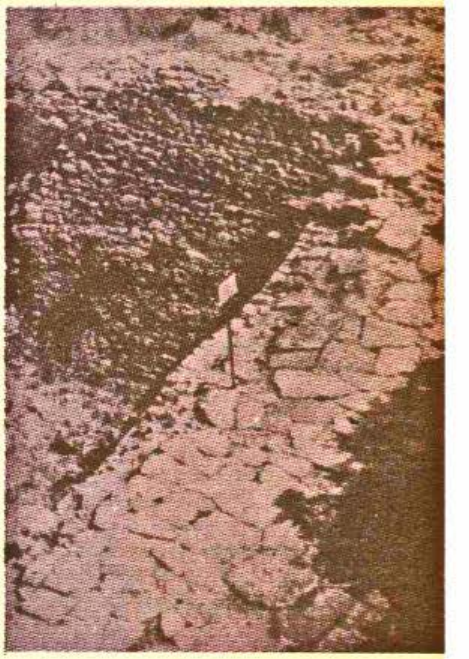

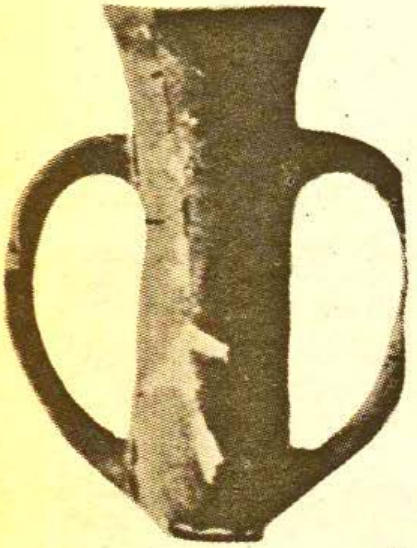

Troia. Pahar cu două toarte denumit „depas amfikypelon" (ceramică)

Cîte Troie au fost ? Una sau mai multe ? Desigur, cea de referință culturală este una, dar întrebarea își are justificarea ei. În Cartea labirinturilor, **Paolo Santarcangeli**, care semnalează o prestigioasă identificare sau confuzie între Creta și Troia, stă scris : „Numărul de cetăți, reale sau legendare, care poartă numele de Troia este surprinzător de mare. Ucigașul lui Siegfried din poemul **Nibelungii** se numește Hagen din Troia sau Tronje, căreia i se spune uneori «Xanten». Un manuscris al curiei episcopale din acest oraș atribuie întemeierea sa lui «Hector din Troia căruia noi îi spunem Hagen din Troia, fiul regelui Priam». Pe lîngă Xanten au mai fost considerate ca fiind întemeiate de fugari din Troia orașele Troyes, Pars și Bonn". **Troia se bucură de o reputație extraordinară paralel cu gloria încă vie a Bizanțului și ceea ce este foarte interesant, faima ei, susținută de scriitori, se încrucișează cu aceea a lui Alexandru cel Mare în atenția acelorași.**

O serie întreagă de scriitori, mai ales francezi, englezi, germani și scandinavi, încep din secolul XI să se ocupe de istoria Troiei. Aceste scrieri fac și ele ca și Eneida arbori genealogici troieni. Anume cronici galeze susțin că un strănepot al lui Enea, pe nume Prydain sau Brutus, și el refugiat din războiul troian, ar fi ajuns pe malurile Tamisei înființînd cetatea Caerdroi Newydd, în traducere: Noua cetate Troia. Acest nume ar fi fost transformat în Troinovant, iar mai tîrziu în Caer ludd, în cinstea eroului Ludd, nepotul unui Caswallon, adversar al lui Cezar. Din „ludd" s-a făcut „Lundun" și iată că și Londra se trage de la Troia. Prestigiul Troiei lui Priam a născut nenumărate alte toponimice Troia.

S-a perpetuat cuvîntul și în limba română ? Foarte probabil că da. Și dacă n-ar fi apărut în istoria dacilor numele împăratului Traian, este de presupus că vechiul cuvînt ro-

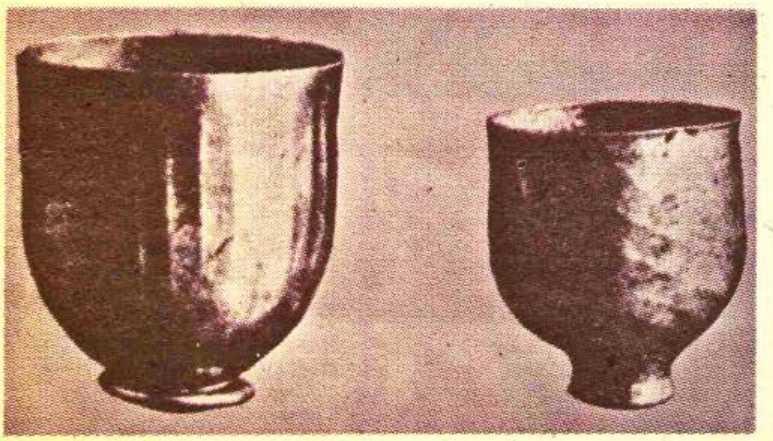

Pahar de aur (stînga) și electron (dreapta) descoperite la Troia, orașul II

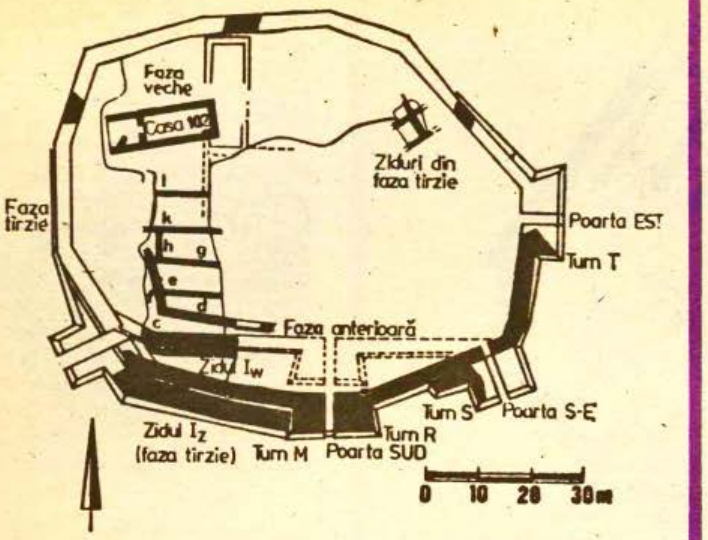

Troia — planul primei faze de construcție

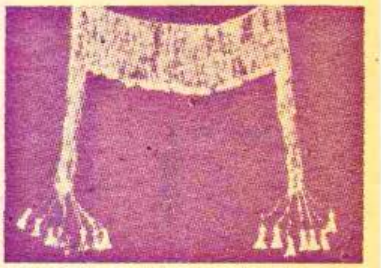

mânesc „troian" s-ar fi explicat mai simplu decît il dau explicațiile orbite de prestigiul imperial al cuceritorului Daciei. Obstinația cu care se derivă „troian" din Traian este un caz de fixație lingvistică. Evident că între un „troian de zăpadă" și „împăratul Traian" distanța este enormă, oricită sofistică ar desfășura unele etimologii, care nu pot explica nici transformările fonetice și nici pe cele semantice. Obstinația și sofisica amintită vin foarte probabil din credința că înainte de Traian, locuitorii de la Dunăre și Carpați nu vorbeau nici o limbă și că au așteptat să învețe toate cuvintele de la cuceritorii romani. După toate semnele, cuvîntul „troian" vine de dinainte de instalarea limbii romane și a fi-

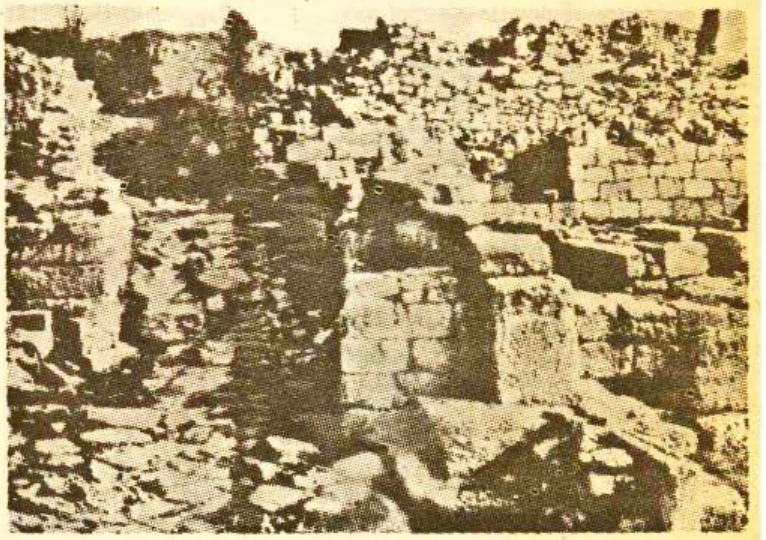

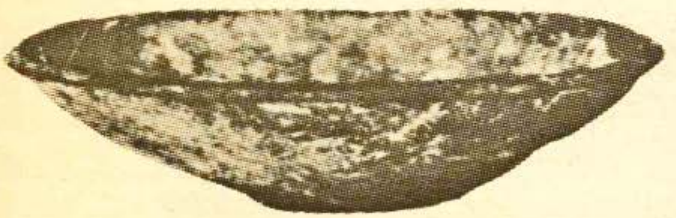

Cupă „mezomfalos" de argint descoperită la Troia (orașul II)

Vas circular cu cix, ceramică, epoca veche a bronzului. Troia, orașul II (sus) ● Parură de aur II (sus) ● Parură de aur („Marea diademă"). Troia, orașul II (mijloc) ● Troia, orașul VI. Poarta de sud a zidului de incintă și casa cu pilaștri (jos)

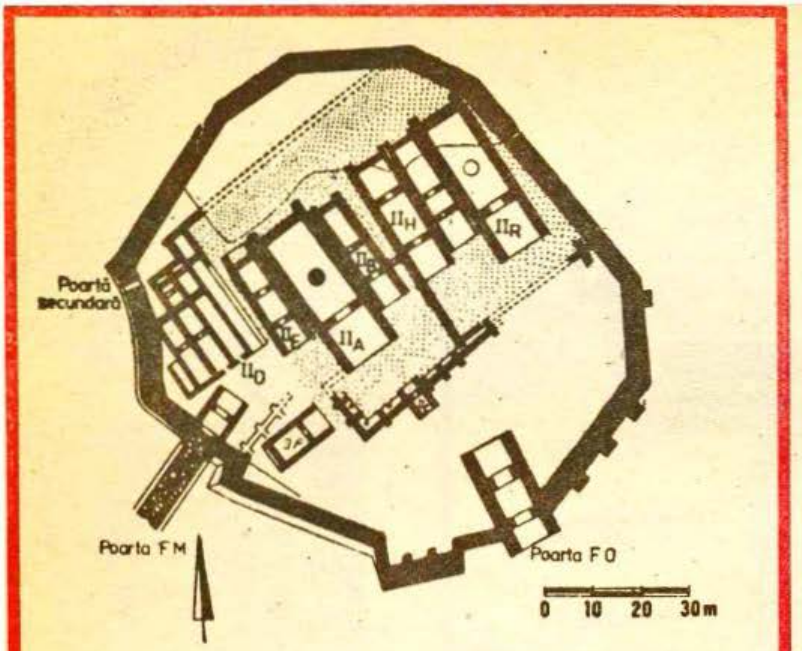

Troia — planul orașului II

N-aveți oare, ziseră ei, pămînt în țara voastră de care să vă folosiți ?" **Întrebarea era inevitabilă, răspunsul francezului mai puțin așteptat, după cum și mai puțin așteptată este replica vlahilor asănești :** „N-ați auzit, îi întrebă la rîndul său, cum a fost distrusă Troia cea mare și din vina cui ?" — „Ba da, răspunseră vlahii și cumanii, am auzit vorbindu-se, și mult e de atunci". — „Ba, **replică Pierre de Bracheux,** Troia a fost a strămoșilor noștri, iar cei care au scăpat s-au așezat acolo de unde am venit noi ; și pentru că a fost a strămoșilor noștri, am venit aici să cucerim pămînt". **Foarte caracteristică este motivația cruciatului francez, care în spiritul vremii trebuie să ofere o explicație valabilă în ochii interlocutorilor săi : el invocă de aceea un strămoș la Troia,**

gurii lui Traian pe pămînturile vechii Dacii și este inutil a forța rosturile limbii acolo unde rezultatul e neconvingător.

Mai aproape de Troia decît scandinavii și locuitorii insulelor britanice erau locuitorii de la Carpați și de la Dunăre. Plecînd de la două mozaice conservate la Sarmisegetuza, pînă la un moment dat, astăzi consultabile doar în copii desenate, B.P. Hașdeu a identificat în scenele lor personaje din Iliada, și ceea ce este mai interesant, mai ales pe eroii troieni. Mozaicele de la Sarmisegetuza atestă prezența dacilor într-un cerc cultural firesc, dacă ne amintim că Troia războiului homeric era o Troie ai cărei aliați au fost și cei de la Dunăre.

Înaintînd cunoașterea izvoarelor, istoricii români au adus interesante elemente privind imaginea Troiei la români. Cel care citează un izvor grăitor este Gh. I. Brătianu, iar izvorul citat este Robert de Clari, Cucerirea Constantinopolului. **Cruciatul Pierre de Bracheux, ambasador în tabăra vlahă a împăratului Ioniță Asan, trebuie să răspundă următoarei întrebări :** „Ne minunăm mult de buna voastră cavalerie, și ne minunăm mult că ați venit în țara aceasta, care sînteți din țări atît de depărtate, care ați venit aici să cuceriți pămînt.

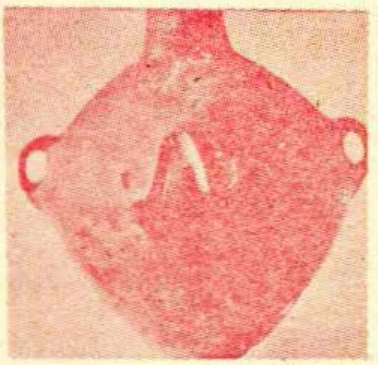

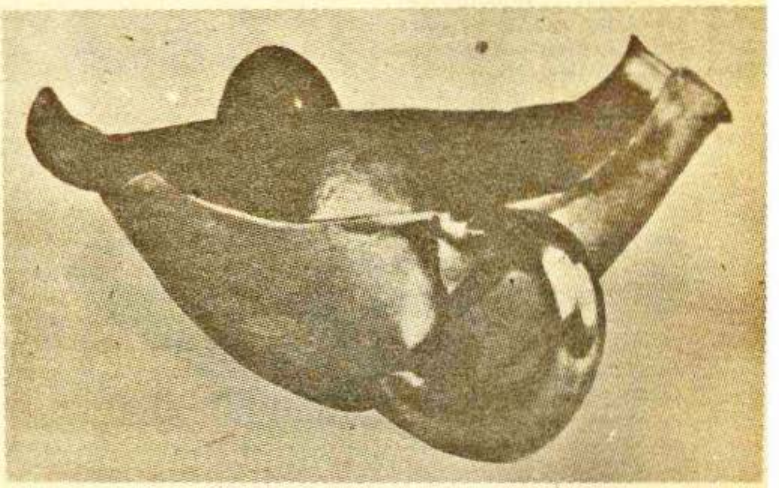

Troia. Vas antropomorf. Ceramică (sus) ● Chip de ceramică decorat în relief cu un motiv amintind litera „Omega" (mijloc) ● Cupă de aur cu două ciocuri (jos)

de unde și dreptul revendicării pămînturilor răsăritene. Știm cum s-a terminat raportul vlaho-cruciat și în înfrîngerea de către autohtoni a oștirilor apusene trebuie căutată adevărata legitimitate a acestei discuții. Gh. I. Brătianu, care dăduse mai înainte citate de cronică franceză pentru a dovedi valoarea excepțională a vlahilor („cei mai temuți și cei mai tari ai întregului imperiu și chiar ai pămîntului"), adăuga prin acest citat o dovadă a nivelului lor cultural. „Mai interesant desigur decît povestea cu Troia și descendența francilor — deci și a francezilor — din troieni, veche legendă care circula încă din vremea merovingienilor, pentru a împodobi genealogia noilor stăpîni ai Galiei, este, zice istoricul român, faptul că vlahii cunosc și ei o versiune a romanului Troiei, atît de răspîndită în lumea medievală apuseană". A circulat probabil între vlahi o versiune populară de tipul Alexandriei, așa cum circula în secolul XII la greci, de unde putea trece la nord, la tracii acum romanizați de a căror capacitate militară tremurau atît bizantinii, cît și cruciații. „Desigur, faptul în sine nu arată la ei o dezvoltare culturală deosebită, dar nu apar nici pe departe atît de înapoiați, cum le convine unora să-i descrie. Ei se arată din punct de vedere militar, politic și cultural pe aceeași treaptă cu cele mai multe popoare din această vreme, a Europei feudale".

Troia a fost mai întîi o cetate, apoi o legendă, după aceea o epopee cu o posteritate extraordinară și plină de consecințe. A devenit și un roman european: Romanul Troadei. După anul 1 000 al Europei, ideea „recuceririi Troiei" făcea parte din arsenalul ei ideologic cel mai dinamic. Un motiv în plus să vorbim despre Bizanț înainte de Bizanț.

Troia, orașul VI. Zidul de incintă în „dinți de fierăstrău"

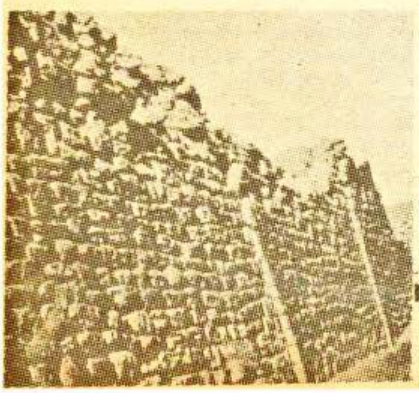

Alexandru în bătălia de la Issos. Detaliu de pe un mozaic de la Herculanum după un original de la sfîrșitul secolului al IV-lea (sus) ● Tetradrahmă a lui Filip al II-lea al Macedoniei

ALEXANDRU CEL MARE

Alexandru cel Mare este numele cu care trebuie să înceapă orice dicționar destinat să arate ce datorează Europa Peninsulei Balcanice și tracilor. De obicei, dicționarele l-au dat drept grec și Grecia s-a mîndrit cu faptele lui Alexandru cel Mare. Primul mare împărat cunoscut de lumea europeană era însă un macedonean instruit în limba greacă și adăpat la izvoarele culturii elene pe care le-a înțeles și le-a adaptat firii sale, foarte deosebită de cea grecilor, pe care i-a supus și i-a condus, ori de cîte ori a fost nevoie. S-a născut la anul 356 pentru ca în 336 să preia tronul tatălui său regele Filip al Macedoniei, ucis de un om al palatului. Bănuiala a plutit și asupra lui Alexandru, dar ea nu i-a împiedicat ascensiunea. În scurtă vreme Alexandru a învins pe dușmanii de la nord ai statului macedonean al cărui rege era, după care a redus la tăcere cetățile grecești care credeau că găsiseră momentul emancipării de sub dominația nordică. Stăpîn în Europa, Alexandru va trece în anul 334 în Asia. Aici înfrînge pe Darius, distruge Tyrul fenician care i se opusese și intră fără lupte în Egipt, unde aduce ofrande zeului Amon și devine fiu al zeului, deci stăpîn legitim al Egiptului. Încercarea împăratului persan Darius III de a-și reciștiga împărăția, deși se bizuia, după unele opinii, pe aproape un milion de ostași, este spulberată de geniul și norocul militar al macedoneanului. Uriașa visterie a fostului împărat intră în mîinile lui Alexandru. Poate acum să înainteze spre est prin Porțile Caspicii și cucerește una după alta Parția, Bactria, Sogdiana. Aici a avut îndelungate lupte cu masageții. Între timp Alexandru se „orientalizează", adică adoptă ceremoniile, titlurile statelor pe care le cucerește, dar, mai mult decît atît, introduce în aparatul de stat și cel militar, odată cu eticheta orientală, aristo-

craţia locului. Totodată Alexandru perfecţionă armata, ducînd stilul macedonean de luptă la expresia lui cea mai tăioasă. Ultima mare bătălie o dă cu Porus pe un afluent al Indusului, Hyphasis, şi o cîştigă. Armata, după opt ani de bătălii în Asia, speriată de luptele cu elefanţi, murmură.

Ameninţat de o ciocnire fără precedent dincolo de Hyphasis, unde suveranul Magadhei îl aştepta cu o armată uriaşă, echivalentă valoric celei macedonene, dar mai odihnită, Alexandru concede că trebuie să se retragă. Întoarcerea are loc pe trei rute, cu întîlnirea la punct fix, în Caramania, la zece ani după debarcarea în Asia Mică.

În primul an după întoarcere, 323. Alexandru cel Mare moare, lăsînd în urmă un mare imperiu antic, după părerea europenilor cel mai mare din antichitate, sigur imperiul care cuprindea aproape întreaga lume cunoscută atunci de europeni. Hotarele aproximative ale acestui imperiu ţineau, în apus, de la Adriatica, pînă la Oceanul Indian şi Indus, în răsărit; de la Dunăre, Marea Neagră, Caucaz şi Caspica, la nord, pînă în Sudanul african. Un teritoriu uriaş în care Alexandru a încercat să-i „contopească" pe ocupanţi şi clientela lor, tracă şi greacă, cu localnicii, oferind comerţului şi culturii greceşti un debuşeu fără precedent. Astfel apare epoca helenistică, care nu s-ar fi putut concepe fără Alexandru cel Mare, ceea ce nu-i suficient pentru a-l trece în patrimoniul grec. Minţile lucide l-au considerat tot ce poate fi mai negrecesc: „Familia sa pretindea că descinde din Heracles şi pe acest temei putea să concureze la jocurile olimpice; însă atît lui Alexandru cît şi tatălui său, Filip, îi lipseau anumite trăsături de caracter tipic elenice: cumpătarea, simţul măsurii şi convingerea intimă că omul nu poate şi nici nu trebuie să ajungă egal cu zeii. Cînd Alexandru a cerut pentru el, după numeroase victorii, onoruri care în Grecia se acordau numai nemuritorilor, el n-a făcut decît să asculte de obiceiurile popoarelor pe care le cucerise. Îi făcea desigur plăcere să dea autorităţii sale un prestigiu supraomenesc, dar n-a aşteptat oare să aibă la activul său numeroase acţiuni strălucite, ca să trateze pe Olimpieni de la egal la egal, să pretindă că adevăratul său tată era un zeu (331), să smulgă de la Pythia un răspuns într-o perioadă a anului cînd oracolul tăcea (336) şi să forţeze destinul tăind la Gordian nodul pe care, conform unei preziceri, trebuia să-l dezlege cel ce va deveni stăpînul Asiei (334). Alexandru excela în imaginaţie, un dar neobişnuit la greci. Cu toate că în adolescenţă a avut ca dascăl pe filozoful cu spiritul critic cel mai accentuat, învăţătura lui Aristotel s-a dovedit neputincioasă în faţa acestei avalanşe de idei şi proiecte. Ele l-au minat în aventuri atît de nesăbuite, încît, în spiritele hrănite cu poezia lui Pindar şi Eschil, un eventual eşec putea fi interpretat ca o ilustrare strălucită a pedepsei divine pentru lipsa de măsură" (Pierre Devambez, Enciclopedia civilizaţiei greceşti, Meridiane 1970, p. 41).

Darurile în care excela Alexandru erau neobişnuite la greci sînt mai multe. Tot ceea ce face este atît de negrecesc, încît a-l revendica pentru patrimoniul grec este o greşeală, plină de consecinţe pentru integritatea spiritului elenic. În patrimoniul elenic, Alexandru cel Mare e singular, în patrimoniul tracic el este la el acasă.

Călăreţ macedonean. Reversul unei monede.

Într-o carte în care studiază evoluţia ideii de libertate, 1928, N. Iorga face interesante consideraţii comparînd libertatea grecilor cu libertatea celor pe care grecii îi numeau barbari. Dar cît de barbari erau aceşti vecini pentru greci? „Cînd ia cineva izvoarele greceşti, scrie N. Iorga, impresiunea pe care o are este că acolo existau numai greci şi numai un fel de greci". Dar nu este aşa, ne spune tot el. Vom descoperi presărate şi nume de regi traci şi macedoneni, o împletire a grecilor cu barbarii. Important este să nu ne luăm după impresiuni, ci după ceea ce este cu adevărat dincolo de aparenţă: „aparenţa, fără îndoială, este grecească, continuă marele savant. Alexandru cel Mare a cetit Iliada, vrea să fie Achile, pretinde să reprezinte cauza elenică şi să răzbune războaiele medice". Şi acum reversul: „Numai că nu este aşa. Alexandru cel Mare cu macedonenii lui, reprezintă ultima fază a unei coborîri a oamenilor din Nord". Macedonenii sînt „barbarii din interior", oameni deloc elenizaţi sau elenizaţi superficial şi, mai ales, deloc anexaţi. Macedonenii reprezintă o lume bine definită cu fizionomie şi energie proprii, cu ţinte proprii. Ţăranii aceştia traci sau iliri, aidoma albanezilor de azi, întreabă Iorga, se uitau cu un sentiment de nesfîrşită veneraţie la cetăţile greceşti? Eroare. Ei nu doreau deloc să fie atenieni, să se împărtăşească de „libertatea" ateniană, de vreme ce aveau tipul lor de autentică libertate, organică. Ştirile pe care le avem despre macedoneni sînt greceşti. Ele au fatalmente un coeficient de sublectivitate. Punctul de vedere al scrierilor elenice nu poate fi şi punctul de vedere al macedonenilor. Mai mult decît atît, adăuga Iorga, nu numai grecii au influenţat: „cred că şi de dincolo, de la barbari, prin pătrundere sau influenţă, care nu s-a oprit

niciodată, a fost o astfel de înrîurire, exercitată, din timpurile cele mai vechi și în chip foarte adînc, asupra poporului grecesc. Și originalitatea aceasta grecească este atacabilă, după tot ce vedem astăzi din două părți : întîi o influență orientală hotărîtoare, aceea care desface, produce cea dintîi mișcare, și apoi o necontenită influență transformatoare, care vine de la acești barbari din Nord".

Iorga observă cum desenul ceramicii cretane, atît de pitoresc, se transformă într-o compoziție abstractă la grecii peninsulari. Această geometrizare, această „matematizare" nu este o influență a popoarelor din Nord asupra grecilor ?

Toată construcția lui Iorga este polemică. El nu admite preluarea izvorului grec fără spirit critic. La greci, care și l-au asumat pe Alexandru cel Mare, fără ca acesta să fie al lor, istoria campaniilor acestuia este prea triumfătoare : „Bietul Dariu Codoman apare ca un minuscul rege, fricos și fugar, care piere înaintea lui Alexandru cel Mare. Societatea persană apare ca o societate de oameni nevrednici, incapabili de a se apăra care, cînd vine eroul macedonean, înmărmurește în neputința de a reacționa. Pe cînd explicația stă aiurea : stă în faptul că nu Alexandru cel Mare a cucerit pe perși, ci el a bătut o armată persană și-a doua zi după ce a bătut-o, Persia l-a cucerit, l-a asimilat, pe Alexandru. Alexandru devine astfel un Dariu".

Iorga era ca de obicei subtil. Izvorul grec este întors pe dos. El trebuie crezut și folosit cu circumspecție. Autorul grec a fost interesat de tot ceea ce era și părea grec și a ignorat restul. Acest „rest" este esențial și dinamitard. În personalitatea lui Alexandru cel Mare, Iorga deosebește trei straturi : 1. „cînd este vorba de discutiuni filozofice, de citati poeti elini, el este elevul lui Aristotel, un tînăr foarte inteligent și bine crescut" ; **2.** „cînd este vorba de pozat în fața supușilor orientali este un Xerse înviat" ; **3.** „și la un moment dat el zvîrle toată purpura orientală și e gata să bea cu ai lui, care ar fi fost în stare să apuce sabia fiecare, și să dea în celălalt, fără să se gîndească că acesta este regele Macedoniei, cuceritorul Orientului, succesorul celor mai mari stăpînitori de oameni".

Alexandru (fragment dintr-o statuie de marmură)

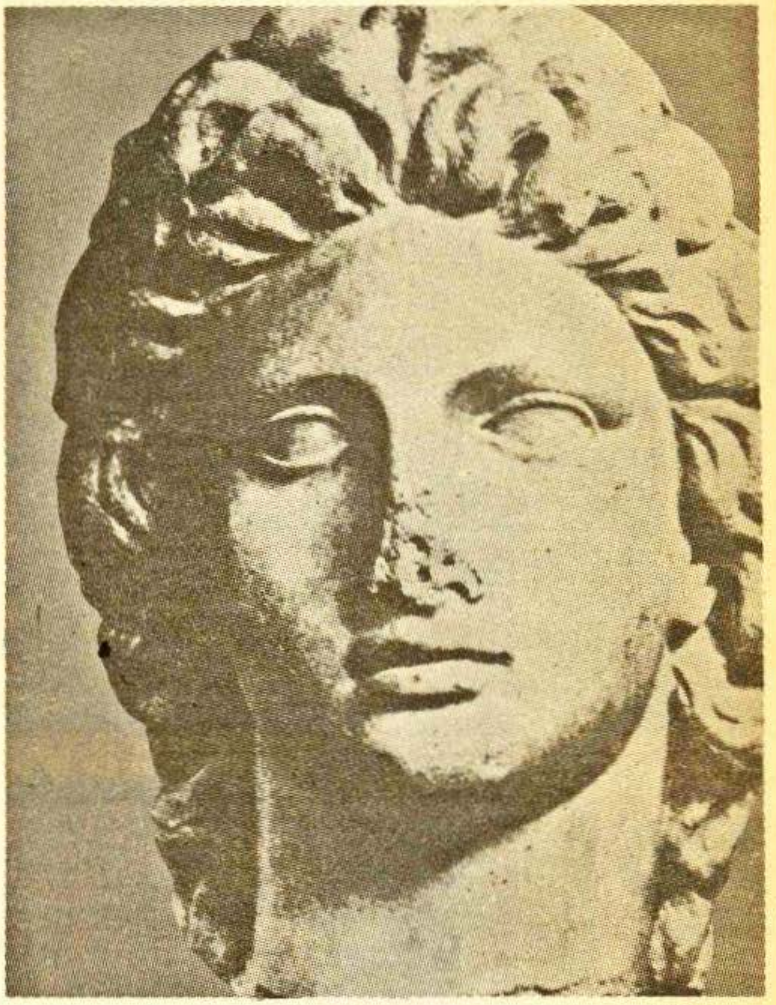

Sub straturile superficiale stă fondul trac, care izbucnește energic cu orice prilej. Stratul cel mai superficial este cel grecesc. Iorga descrie aici tipuri de mentalități și este limpede pentru el că mentalitatea macedonenilor și în speță a lui Alexandru nu este elenă. Își poate cineva imagina dialogul dintre Pericle și un țăran din împrejurimile Atenei, se întreabă Iorga ? Pentru un om în a cărui minte țăranul este beoțianul absolut, adică prostul fără cusur, dialogul este imposibil. Ei bine, ceea ce era de neconceput pentru Pericle era valabil pentru Alexandru cel Mare. El dialoghează cu tracii lui, țărani din văile macedonene. Aceștia sînt camarazii săi, oamenii cu ajutorul cărora și-a făcut celebrele campanii. Nu este un gest artificial, ci unul natural. Alexandru cel Mare este produsul altei mentalități decît aceea produsă de cetățile grecești. Contactul cu instrucția greacă nu i-a modificat mentalitatea rurală.

Foarte negrecească și foarte macedoneană este soarta imperiului macedonean după moartea lui Alexandru. Deși Alexandru a fost monarh și cel mai mare om al timpului său, succesiunea nu se reglementează după regula monarhiei, prin transmisiune sacră către cel mai în drept. Lupta diadohilor lui Alexandru este un fenomen nou în istoria antichității, ne asigură Iorga. Acești urmași nu au disciplina greacă și nici misticismul monarhic al Orientului : fiecare se consideră, în credința unei depline egalități, îndreptățit la tronul cel mare. Este aici mentalitatea obștiilor militare țărănești, a acelei barbarii căreia nu-i pasă de polisul grec, de care nu s-a lăsat contaminată.

Bătălia de la Issos (fragment) ● Victoria lui Alexandru

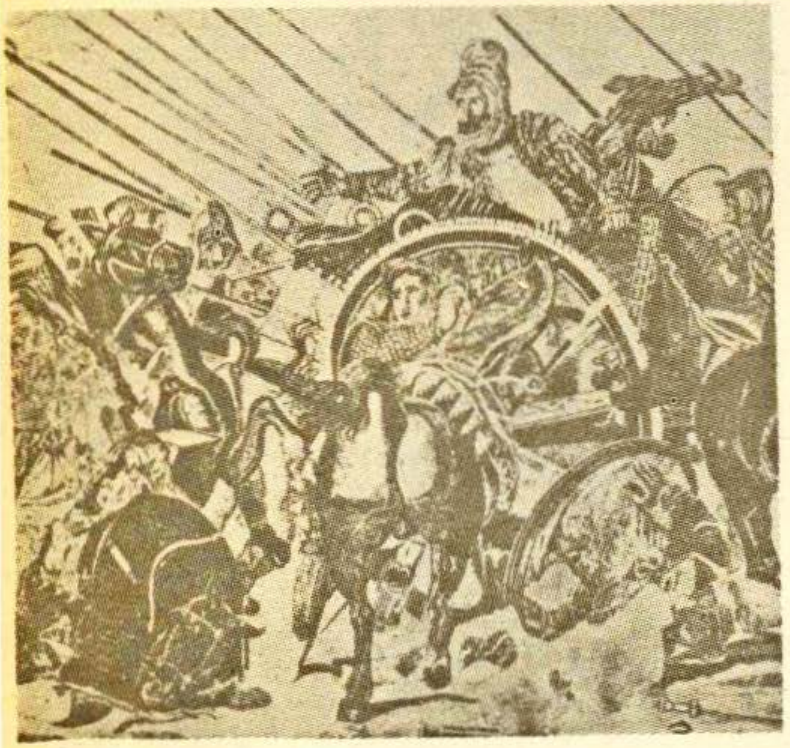

Pierre Devambez are neîndoielnic dreptate : spiritul lui Alexandru nu e grecesc. Aristotel n-a reușit să modifice fibra strămoșească. Pentru Iorga, Alexandru are conduita unui Skanderbeg al altei vremi. Cînd vorbește despre Alexandru în cursul Oameni reprezentativi în purtarea războaielor, Iorga este și mai precis : imaginea lui Alexandru este o construcție interesată de necesitatea de a oferi exemplul unui erou stimulator. Unii au vrut să-l facă grec, alții zeu. Amîndouă tentativele sînt grecești, amîndouă cuprind o notă idealizantă, falsificatorie. „Dar Alexandru cel Mare este un barbar, exclamă Iorga, și prin calitatea aceasta este în legătură cu strămoșii noștri cei mai depărtați, care fac parte din aceeași lume barbară a regiunii Pindului, a regiunii balcanice, a Carpaților. El are și în figura lui înfățișarea barbarului : nu este nimic elenic în profilul lui Alexandru cel Mare, un profil crud, în care se vede foarte bine originea lui din văile pline de o populație rustică a Vestului Peninsulei Balcanice". Că Alexandru cel Mare este al tracilor ca energie și mentalitate, ca apartenență etnică și culturală, nu și ca instrucție, care era greacă, este indiscutabil. Oamenii cu care a făcut campania din Asia sînt în primul rînd tracii Macedoniei natale. „El a mobilizat toată țărănimea din Balcani și cine a vrut

să meargă cu dînsul a mers ; oameni deprinși să lupte între ei, să năvălească în dreapta, în stînga, unde aveau posibilitate, oameni care trăiau într-o continuă agitație războinică, oameni mai mult de încăierare decît de război. Și atunci el a plecat cu acești oameni. Grecii i-au dat o flotă, cîțiva sfătuitori ; unii dintre generalii lui poartă nume grecești, dar nimeni nu poate ști care este adevărata origine, foarte probabil macedoneană".

Direct spus, Iorga afirmă că nici mentalitatea greacă, nici energia ei, nici tipul de organizare socială și politică, nici dispoziția războinică nu aparțineau grecilor. Războaiele lui Alexandru cel Mare aparțin unui cerc de manifestare nordic, care-și ia pretexte din cultura greacă. De pildă, revanșa grecilor împotriva perșilor. E o motivație a elanului războinic tracic care capătă astfel un sens. Tipul de război al lui Alexandru cel Mare, ne spune Iorga, nu era elin. Aceștia n-au făcut decît un război întîmplător, de incidente, fără pregătire, fără perspective, fără plan. Energia desfășurată în războaiele grecești n-a fost niciodată colosală. Ele n-au nici o legătură cu războaiele și cu ostașii lui Alexandru cel Mare, la care războiul are o pregătire, urmează un proiect, nu se desfășoară la voia întîmplării, nu cedează ispitelor de moment. E un plan în toate. Astfel de războaie n-au dus grecii, precizează Iorga, iar a-și atribui tipul acesta de energie militară și de calculare a inițiativei este tot ce poate fi mai puțin elin.

Se va zice că acest calcul vine din Iliada și că Ahile a fost eroul pe care l-a urmat Alexandru, ceea ce este perfect adevărat. Dar mii de greci au citit Iliada și nici unul dintre ei n-a voit să reconstituie prin propriu efort fapta lui Achile. Acest gest este al tracului Alexandru.

Teoria „regreciZării" macedonenilor, care chipurile ar fi fost pierduți de grecitate în favoarea tracilor și recîștigați mai tîrziu, este o teorie palidă, făcută de adepții unei teorii care susțin superioritatea absolută a lumii grecești, deci imposibilitatea ca vreun fragment al lumii elîne să fie coruptă de vreo alta, inferioară, cum era

în ochii grecilor cea tracică. De ce a comunicat Alexandru cu Achile este simplu, dacă constatăm „homerismul" personajului, tipul său de energie, într-o grecitate destul de impură, cu multe transporturi nordice. Achile nu e un „spirit critic", un ins echilibrat, el nu e un prototip grec. El face parte dintr-un conglomerat de popoare pe care cititorul chiar cult îl consideră elin pentru că este comasat în Iliada. Dar nu toți eroii Iliadei sînt greci și nici măcar toți adversarii Troiei nu sînt cu adevărat greci. Iorga, care citea atent textele vechi, a reținut diferențele : „Odinioară, viața mergea de la Nord la Sud, scria el. Macedonenii și Tracii se supun Atenei și Atena are nevoie de mijloacele Spartei, dar acum Sparta este învinsă de Teba. Vedeți că s-a schimbat rostul lumii: regiunile uzate fac loc regiunilor proaspete. Deasupra Beoției există Tesalia, care este o regiune de cai, încît Atena este o regiune de negustori, Sparta este o regiune de moșneni, Beotia este o regiune de văcari și Tesalia, este, cum este pusta ungurească astăzi, o regiune unde se cresc caii. Achile, care vine de acolo, este înainte de toate un cavaler, de aceea se spune că în **Iliada** este o Ahileiadă la care s-a adaus, partea lui Ahile, părții lui Agamemnon, care este de la Tirint și Micena. Agamemnon este omul de jos și Ahile este omul de sus. Se poate ca rolul lui Ahile să se fi fost impus în Iliada în măsura în care Tesalia s-a impus vieții grecești". Sus și jos înseamnă nord și sud, iar venirea lui Ahile din Sus înseamnă venirea din nord, adică din zonele tracice. Exegeza operei homerice vădește de altfel realități etnice mai complicate decît reprezentările simple ale celor două tabere : troieni și greci.

În viziunea lui Iorga înfăptuirea extraordinară a lui Alexandru cel Mare ilustrează modul în care energiile și inteligențele exemplare, în cazul nostru, este vorba de inteligența și energia tracică a macedoneanului Alexandru, au susținut marile idei ale epocii. Alexandru cel Mare restaurează pe un plan major, „mondial" sau „universal", ideea monarhiei divine, ecumenice, de origine microasiatică. Marea realizare a lui Alexandru cel Mare este acest imperiu mondial a cărui idee stăruia și în Grecia și în regiunile nordice ale Tracilor. Alexandru cel Mare i-a dat o consistență și o calitate nouă.

Alexandru ținînd fulgerul

În imperiul macedonean, plecat din Balcani și de la Dunăre, și-a găsit modelul imperiul roman de mai tîrziu, de la care se revendică cea mai mare parte a Europei, model care nu poartă însă o ștampilă occidentală, ci una a Sud-Estului european în comunicare directă cu Orientul Apropiat. Vatra lumii moderne a fost creată de Alexandru cel Mare. Nu este întîmplător că odată cu creșterea sa imperiul roman gravitează către răsărit, către centrele imperiale macedonene. Fenomenul de repetiție este foarte important : Alexandru era sedus de Troia, Roma a fost sedusă de exemplul lui Alexandru, iar Constantinopolul, ultima mare capitală a imperiului roman, care-și declara originea troiană, să nu uităm, este ridicată alături de Troia. Există un Bizanț înaintea Bizanțului, de a cărui consistență și realitate trebuie să ținem seamă.

Vorbind despre modul în care occidentalii se raportează la aceste fapte, Iorga le constata inadecvarea. Explicația el le-o găsea în distanța față de fenomen, altfel zis în superficialitate sau ignoranță. „Oamenii aceștia judecă astfel, trăind cine știe unde, neavînd contact direct cu formele prin care s-a perpetuat acea barbarie de pe vremea tracilor și a macedonenilor în vremurile noastre, nevăzînd ultimul ei termen, care nu este numai înaintea noastră, dar chiar noi sîntem în acest termen, pentru că noi trăim în mijlocul acestei societăți și ne dăm seamă de lucruri de care istoricii își dau seamă cu mult mai greu, căci trecutul trăiește în prezent". Cartea Evoluția ideii de libertate apărea în

Farul din Alexandria (Relief pe un vas antic)

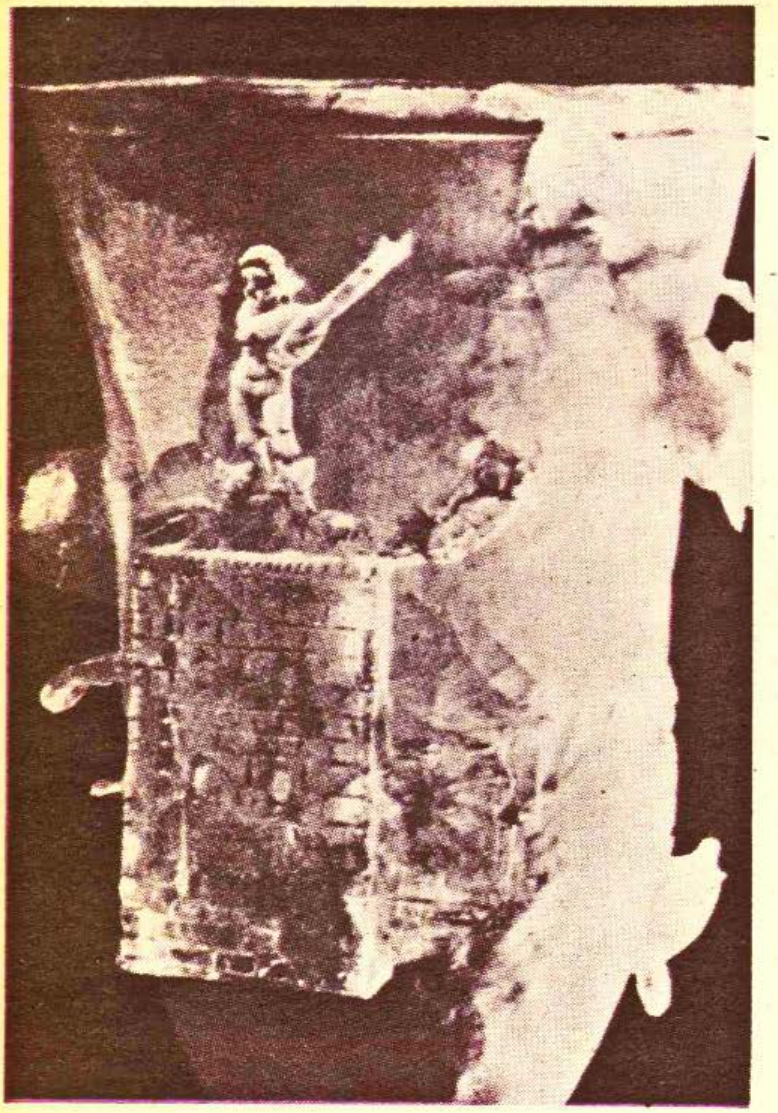

1928 şi era un curs universitar. Epoca însă gîndea astfel şi ea. Mihail Sadoveanu, emul al lui Nicolae Iorga, era în acel moment unul din promotorii autohtonismului, unul din cei care credea că „morţii poruncesc celor vii" şi că vechile forme de viaţă socială a băştinaşilor sînt decisive pentru spiritualitatea românească. Referindu-se la opticile neavertizate asupra acestor realităţi Iorga scria : „Dar acei care nu văd viaţa actuală a regiunii Carpaţilor, a Peninsulei Balcanice şi a părţilor vecine din Ucraina şi din Ungaria, care nu cunosc acest sud-est european, aşa cum el trăieşte astăzi, în cea mai mare parte cu aşezămintele vechi, cu spiritul politic de care au fost însufleţite acele timpuri, aceia natural nu înţeleg, după simple izvoare, ceea ce noi înţelegem prin contactul cu o realitate vie şi, mai mult, prin partea din această realitate vie care se găseşte şi în noi înşine. NOI ÎNŞINE SIMŢIM TRACIC şi MACEDONEAN". **Iorga, care n-a exhibat vreodată manii de substrat, revendică dintr-o perspectivă foarte modernă valoarea substratului tracic şi macedonean, mai bine zis îi evidenţiază valoarea, care ea, la rîndu-i, îi revendică pe urmaşi. Alexandru cel Mare nu este un epifenomen elenic, ci**

Tapiserie modernă înfăţişîndu-l pe Alexandru cel Mare într-o bătălie

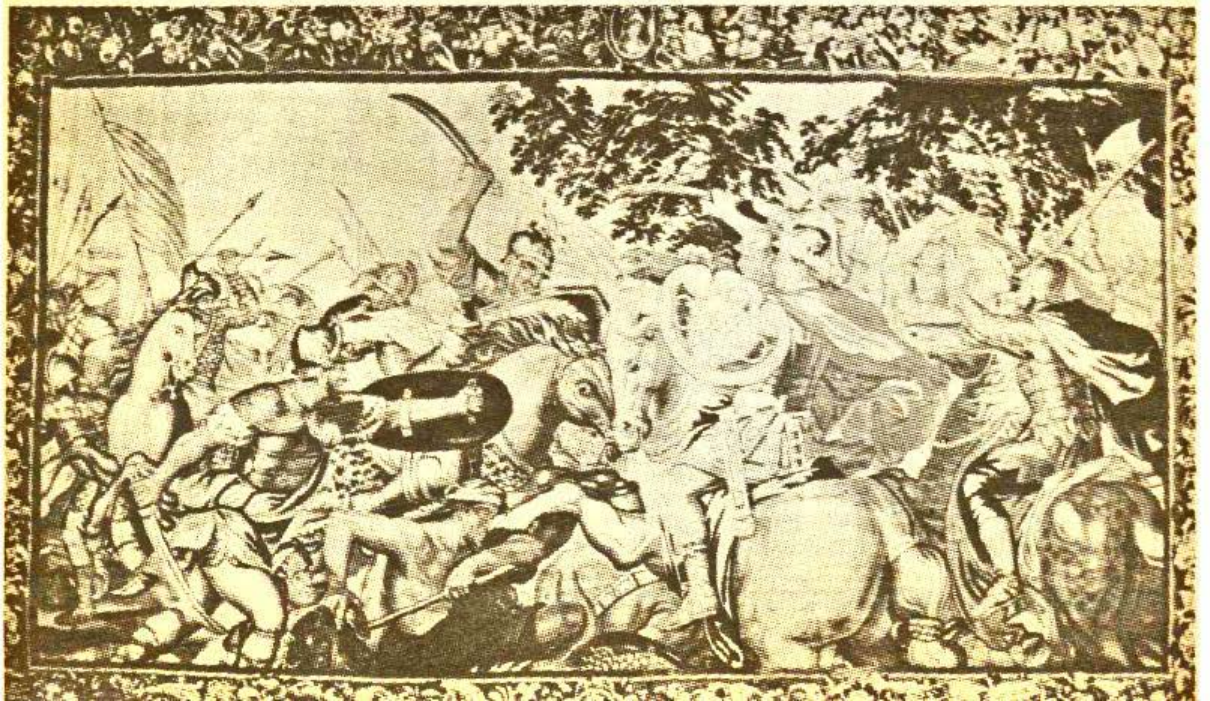

o tipică manifestare tracică, un test al capacității acestei lumi europene de a face istorie universală și de a participa la ea. Modelul lui Alexandru cel Mare este unul din marile modele ale istoriei occidentale, o datorie a acestuia, uitată, către răsăritul mediteranean al Europei.

Se știe că Alexandru s-a închinat lui Amon, că s-a căsătorit cu o asiatică, că a făcut accesibilă propria sa armată celor învinși, că a făcut din căsătoria macedonenilor săi cu fete de nobili persani o acțiune sistematică. Care este rostul acestor gesturi? Ce l-a făcut pe Alexandru cel Mare să treacă peste atîtea interdicții, să înfrunte toate nemulțumirile și comploturile care au decurs din aceste neobișnuite gesturi pentru lumea din care venea? Sensul de „cel mare" al supranumelui său se va lămuri poate răspunzînd la aceste întrebări.

Moștenirea pe care acest trac a lăsat-o Europei moderne vine tocmai de aici, din încălcarea tradițiilor grecești. În Civilizația grecească, **A. Bonnard, îl completează de minune pe N. Iorga:** „Ceea ce era de înțeles e mai întîi că Alexandru nu era grec, că nu are nici un motiv înnăscut să accepte ca pe un lucru de la sine înțeles diviziunea oamenilor în două rase ireductibile una la cealaltă, aceea a grecilor și aceea a negrecilor, pe care grecii îi numesc barbari. Această disociere care, Demosthene și după el mulți alții, făcea din el stăpînul lumii, Alexandru, un barbar? El și-a pus întrebarea, nu se putea să nu și-o pună".

Dacă inițial „barbar" însemna cel a cărui limbă este o bîlbîială, un strigăt animalic, mai tîrziu cuvîntul căpăta un sens discriminatoriu precis de ființă grosolană, incultă, inferioară, născută pentru sclavie. «Acest sens „rasist" al cuvîntului barbar se citește cu toată claritatea la Platon. Pentru autorul Republicii, barbarii sînt „din natură" dușmanii noștri. Ura pe care le-o purtăm este „naturală": trebuie să ducem deci război cu ei și să-i nimicim. Pentru Aristotel care l-a învățat pe Alexandru să gîndească, barbarii nu sînt numai barbari „din natură", ci sînt și sclavi „din natură". Astfel dintr-o scrisoare adresată lui Alexandru însuși și din care Plutarh ne-a păstrat cîteva rînduri, Aristotel îl sfătuia pe suveran „să-i trateze pe greci ca un tată, pe barbari ca un stăpîn, pe cei dintîi ca pe niște prieteni și intimi, și să-i folosească pe ceilalți așa cum se folosesc animalele sau plantele". Pentru Alexandru, care, dimpotrivă, rezistă cu tărie în această privință părerii maestrului său, nu există cîtuși de puțin greci sau barbari „din natură". În această chestiune, nașterea și sîngele nu înseamnă nimic: devenim una sau alta „prin cultură". Acesta este sensul revoluționar al isprăvii lui Alexandru cel Mare. E limpede că aceste opinii „dădeau tonul gîndirii grecești din vremea sa. În capodopera sa **Ifigenia**, Euripide făcea pe nenorocita fiică a lui Agamemnon să rostească acest vers oribil: „Barbarul este născut pentru sclavie, iar grecul pentru libertate". Antagonismul greci-barbari devenise o axiomă».

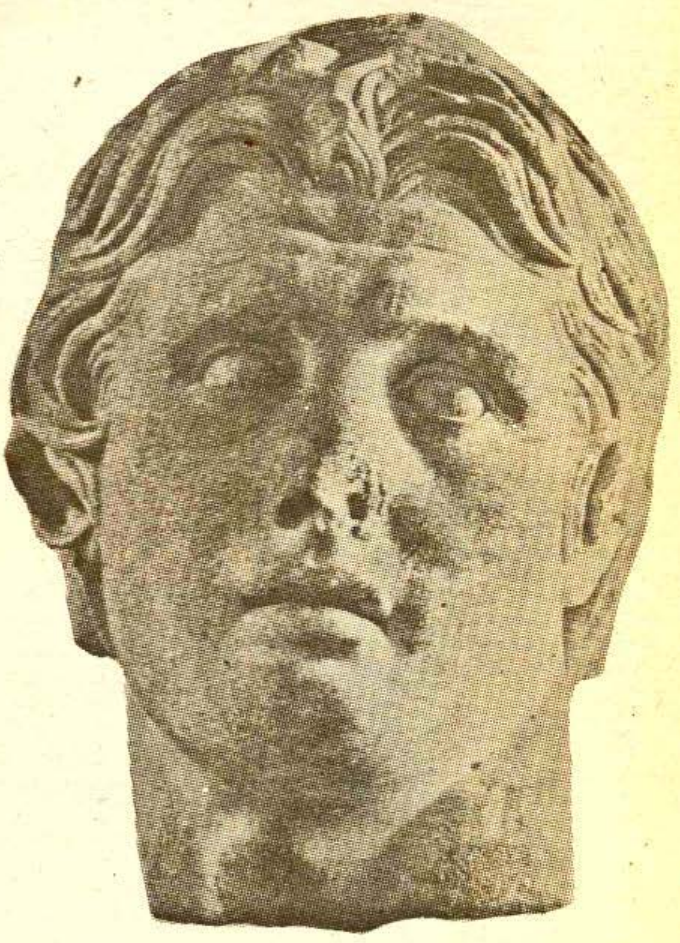

Alexandru din Pergam

O mentalitate datorită căreia tot ceea ce este bun este grecesc, tot ceea ce este rău vine de la barbari. Simplificatoarea viziune a pătruns adînc în cultura greacă, constituind o perdea opacă față de culturile și realizările popoarelor din jur. Moștenim de la greci o viziune exclusivistă, pe care cercetătorul modern al culturii și civilizației antice este adesea obligat s-o corecteze. Unul din primii și în

orice caz cel mai mare revizuitor de optică elină a fost Alexandru cel Mare. Pentru el, care era „barbar", barbarul nu putea fi din naștere sclav, iar grecul din naștere stăpîn. Marele suveran a încercat să dizolve această prejudecată, plină de consecințe, prin contopirea popoarelor. Într-un limbaj uzual astăzi, Alexandru cel Mare este primul „internaționalist" al lumii. Superioritatea lui de viziune este evidentă și în faptul că n-a încercat să întoarcă ecuația grecească „pe dos", să facă din barbar un stăpîn „din natură", iar din grec un sclav „din natură". Un pas important în această clarificare l-a constituit campania din Egipt și mai ales întîlnirea cu doctrina lui Amon Ra. Era altceva decît credințele grecești, mai aproape de hibrysul sufletului tracic. Pentru Amon-Ra, oamenii nu se împărțeau în greci și barbari. Ei erau mai presus de asta, dar se împărțeau și ei în două : oameni vituoși și lipsiți de virtute, oameni buni și oameni răi. Acest element raționalist al judecării oamenilor a devenit ideea directoare a lui Alexandru cel Mare. Iată ce-l face să pună alături de macedoneni pe greci și alături de aceștia pe persani și toate popoarele cu care voia să trăiască în concordie. Nu întîmplător i s-a adus acuza că s-a închinat lui Amon și că astă-i răpește legitimitatea de suveran. Obiecția era „greacă". În numele aceleiași egalizări a popoarelor a introdus Alexandru obiceiul „plecăciunii", fără a face din respectarea lui o obligație. Dar atunci cînd nepotul lui Aristotel, Calisthenes, în numele aceleiași divizări „rasiste" în greci și barbari, a protestat programatic împotriva adoptării acestui obicei persan, Alexandru l-a sacrificat fără milă, ca pe un reprezentant al unui exclusivism elen contrariu politicii sale. Marele suveran dorea împăcarea și concordia popoarelor.

Rămîne celebră în istoria antică scena căsătoriilor de la Susa unde macedonenii și grecii lui Alexandru cel Mare iau în căsătorii fete persane pentru a uni prin copii ginților. A fost o mare ceremonie, fastuoasă, care exprimă în gradul cel mai înalt concepția și pacea universală la care visa Alexandru. Micile separații nu-l interesează. Semnul vieții sale este prietenia. El nu vorbește ca membru al unei comunități mărunte ci ca al unei mari comunități omenești. El dorește să împrietenească oamenii. Cucerește, dar se lasă cucerit de uni-

Bătălia de la Issos (sus) ● Sarcofagul zis al lui Alexandru (jos)

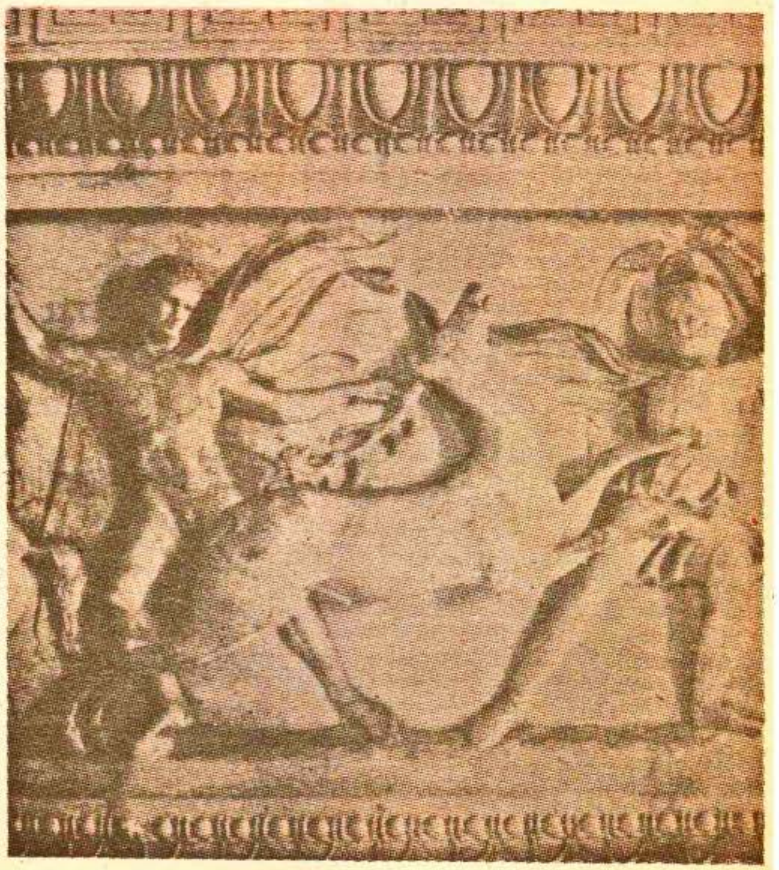

versul celor cuceriți. La capătul lumii indianul Poros, inamicul său, devine prietenul său. Fraternizarea este semnul cel mare al lui Alexandru, descoperitorul și înfrățitorul de popoare.

După veacuri un apostol și un mucenic al prieteniei a fost tot un om din spița foștilor „barbari" : Panait Istrati, care a pus mai presus de orice prietenia și a murit lipsit de alinarea ei. Modul acesta pasional al fraternizării îl vom găsi și în „Zorba Grecul" al lui N. Kazantzakis, care tocmai prin pasionaitatea lui, prin „zurba" lui continuă, ca și prin nevoia lui de fraternizare cu toată lumea nu este grec. De altfel, după unele opinii, modelul real al acestui „Zorba" ar fi fost chiar Panait Istrati.

Dar acest excurs nu poate fi finalul prezentării modernului Alexandru cel Mare, modern tocmai pentru că nu era grec ci barbar și pentru că voia dizolvarea exclusivismului grec în „barbarie". A. Bonnard scrie : „pentru prima dată, cel puțin în lumea occidentală, ideea că toți oamenii sînt frați apare aici, indirect exprimată". Interesant este că lumea occidentală devine extrem de extensibilă atunci cînd își asumă bunurile neoccidentale. Ideea aceasta a fraternizării universale înfăptuită printr-o acțiune măreață de proporții „mondiale" nu ia naștere în lumea apuseană, ci în răsăritul Europei și este opera unui trac îndrăgostit de cultura greacă, care-și pune nativa-i energie în slujba unui scop care-i la antipodul exclusivismului helenic. Alexandru cel Mare a arătat pentru prima dată că toți oamenii sînt cetățenii lumii, deci prin aceasta sînt oameni egali. Filozoful stoic din secolul III, urmaș lui Alexandru cel Mare, Zenon, a dat chip filozofic ideilor acestuia despre fraternitatea și egalitatea oamenilor. Alexandru cel Mare a văzut și a demonstrat prin toată viața lui că „barbarul" nu e cu nimic inferior „grecului". A realizat de altfel cu tracii lui un imperiu nevisat vreodată de eleni.

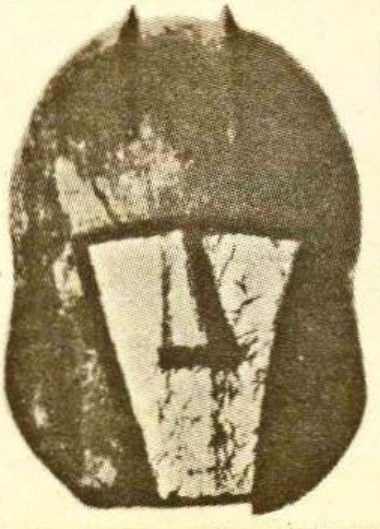

Alexandru divinizat (sus) ● Cască de bronz și mască funerară de aur. Macedonia, sec. al VI-lea (jos)

ALISĂNDRIA

Alexandria, roman popular, pe românește alisândria, este una din cărțile cele mai populare ale evului mediu romanic și sud-est european. Cartea reface istoria lui Alexandru cel Mare și-și trage în bună măsură faima de la faima marelui erou antic. Originea romanului stă în scrierile antice, cele mai multe contemporane eroului, care

i-au încercat cronica sau istoria. Ele au circulat mai ales pe spațiul în care el și-a încercat forțele și unde a ridicat marele său imperiu. Din vechile scrieri și din legendele populare legate de Alexandru, un autor necunoscut, pe vremea Ptolemeilor, a alcătuit romanul lui Alexandru cel Mare. Acesta este romanul care s-a difuzat în toate ținuturile elenistice fiind peste tot rescris, modificat, amplificat. Eroul aparținea tuturor, iar legea drepturilor de autor nu funcționa. Textul originar, „ptolemeic", nu se mai păstrează, dar o sumă de manuscrise bizantine care-i consemnează metamorfoza, circa 20 la număr, ni s-au păstrat. N. Cartojan care s-a ocupat de acest roman popular și de circulația lui europeană specifica existența unei variante mai apropiată de faptele istorice, probabil o formă mai veche, după cum și, la polul opus, existența unei variante în care apare elementul miraculos și creștin scoțind complet cartea din registrul istoric și realist. Mai ales această variantă este cea care stă la temelia ALISANDRIEI cunoscută la noi.

Cuprinsul romanului urmează, firesc, viața lui Alexandru din copilărie pînă la moarte. Fiind o viață scurtă și excepțională, cariera lui Alexandru intră în tiparele clasice ale

„Alexandria" ilustrată de Năstase Negrule

romanului. Cartea îi atribuie o origine fabuloasă, calități de semizeu (care face însă omagiu creștin în roman !), o ascensiune de Făt Frumos, adică, postura de personaj infailibil și invincibil. Cine confruntă istoria obiectivă a eroului cu cea din Alexandria reține că liniile mari sînt aceleași, dar că anecdotica și pitorescul diferă. Geografia și umanitatea întîlnită de Alexandru este fantastică. Alisandria înseamnă fabulosul.

Circulația cărții rămîne impresionantă. Creație a lumii helenistice care și-a celebrat astfel eroul, romanul Alexandria a circulat, mai întîi către Orientul alexandrinizat, după care pe filieră bizantină spre nord, la Dunărea țaratului bulgar, de aici mai departe la ruși, pe filiera slavonismului. Simultan, romanul a luat drumul Occidentului, pe calea Mediteranei, înflorind cu precădere la popoarele romanice, pentru a ajunge apoi și în nordul germanic. Iată cum răsăritul Mediteranei și marele erou al tracilor a procurat

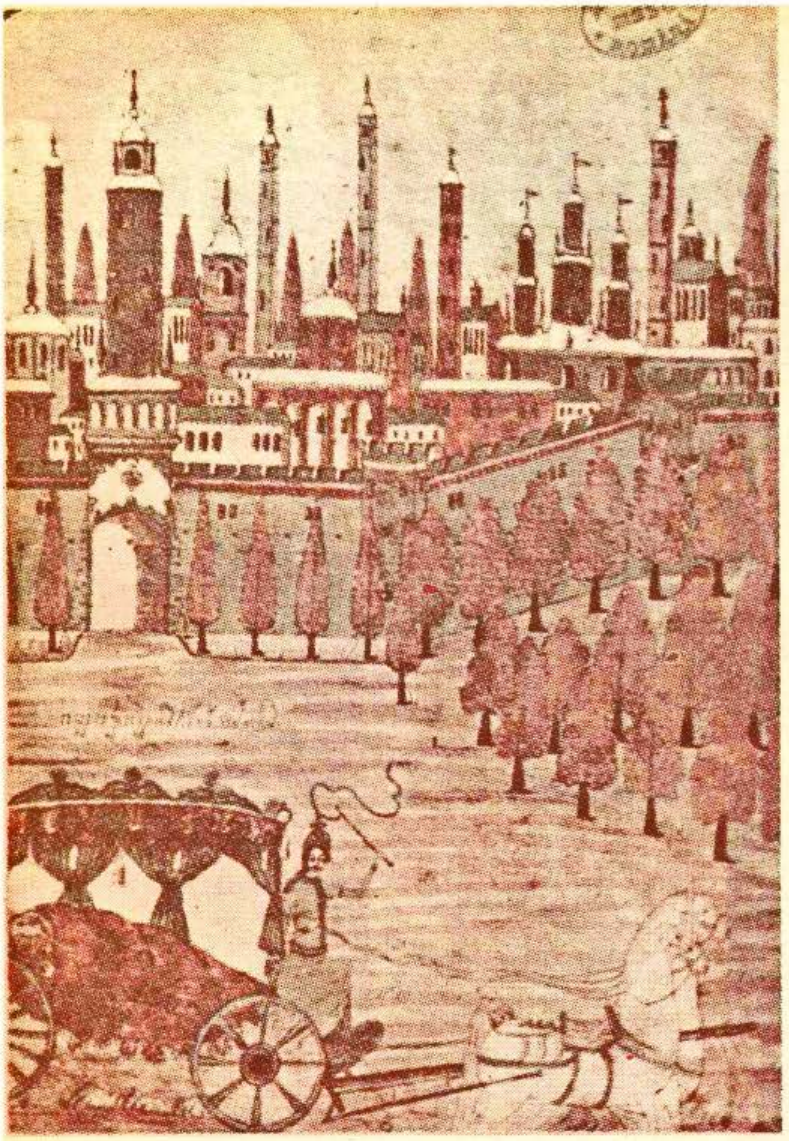

substanța și succesul unei cărți, care a făcut înconjurul occidentului pentru a se întoarce înapoi în răsărit.

După reconstituirea lui N. Cartojan, Alexandria și-a găsit un al doilea sediu în Franța, unde a fost rescrisă după tipicul romanelor cavalerești. De aici ar fi ajuns în Italia și din Italia în Serbia. De la sîrbi Alexandria ar fi ajuns la români. În orice caz acesta este drumul atestat de manuscrisele existente.

Comparat cu versiunea sîrbească, cea românească prezintă interesante deosebiri, care nu provin doar din eliminări. Versiunea românească conține detalii și episoade ce nu se află în textul sîrbesc. Chestiunea circulației și a originii Alisăndriei la români este deci sub semnul întrebării, cum este și pentru bulgari sau sîrbi. De ce trebuie neapărat ca Alexandria să fi rătăcit la occidentali pentru a deveni o carte cultivată în Sud Estul Europei ? Nu este aici o prejudecată de situare ? Nu era mai firesc ca acest model occidental, clădit pe cel inițial bizantin, să fi întărit o imagine literară moștenită în răsăritul Europei ? Cum altfel explicăm diferențele dintre textul român și cel slav ? În sfîrșit, nu aceasta e chestiunea cheie. Important este să arătăm că fondul cultural răsăritean și tracic a procurat Europei una din cărțile ei reprezentative. Din dicționarul datoriilor pe care Europa occidentală le are față de Europa răsăriteană, Alexandria face parte la loc de cinste.

MARSYAS

Marsyas, înaintе de Orfeu a fost Marsyas. Legendele din Frigia vorbesc despre un legendar cîntăreț din fluier, Marsyas, pe vremea la fel de legendarului rege Midas. Marsyas avea talentul de a învolbura apele prin cîntecul său din fluier, de a le face să iasă din matcă. Se spune că însoțea întotdeauna pe zeița Gybela cu muzica sa. Pare să fi fost un fel de preot al Gybelei. Legenda greacă consemnează o competiție muzicală între Marsyas și Apollo arbitrată întîi de regele Midas, apoi de Muze. Mai întîi a cîștigat Marsyas datorită arbitrajului lui Midas. Furios, zeul învins l-a dăruit pe Midas cu celebrele sale urechi de măgar pe care le ascundea sub „boneta frigiană". (Iată și explicația particularei forme a bonetei frigiene, identică de altfel cu bonetele nobililor daci și cușmele turtite ale țăranilor români de mai tîrziu !) În a doua etapă a concursului muzical a cîștigat Apollo, decizia fiind obținută greu și doar cu concursul muzei Caliope, iubita lui Apollo. Altă furie a lui Apollo, cîștigător se pare nedrept al competiției cu Marsyas, duce la jupuirea acestuia. Cadravul i-a fost spînzurat de arbore, iar sîngele scurs s-a transformat în fluviu care curgînd către mare a trîmbițat gloria muzicală a lui Apollo. Marsyas era un silen, adică un muritor, Apollo un zeu. Competiția a opus fluierul lui Marsyas lirei lui Apollo, deci instrumentele de suflat celor de coarde. După unele variante, Apollo regretînd totul ar fi rupt coardele lirei și ar fi depus propriul instrument alături de acela al lui Marsyas într-o peșteră.

A încerca identificări în spatele acestor întîmplări mitice este hazardat, dar este vizibil că variantele exprimă straturi din diferite timpuri ale legendei. Înfățișarea foarte helenică a legendei este cea care vorbește de victoria lui Apollo. Stratul care vorbește despre arbitrajul lui Midas și de urechile de măgar ale acestuia trebuie să fie mai vechi, probabil primul, cel originar. Ultimul acordă victoria lirei, deci Greciei, și declară inferior instrumentul de suflat,

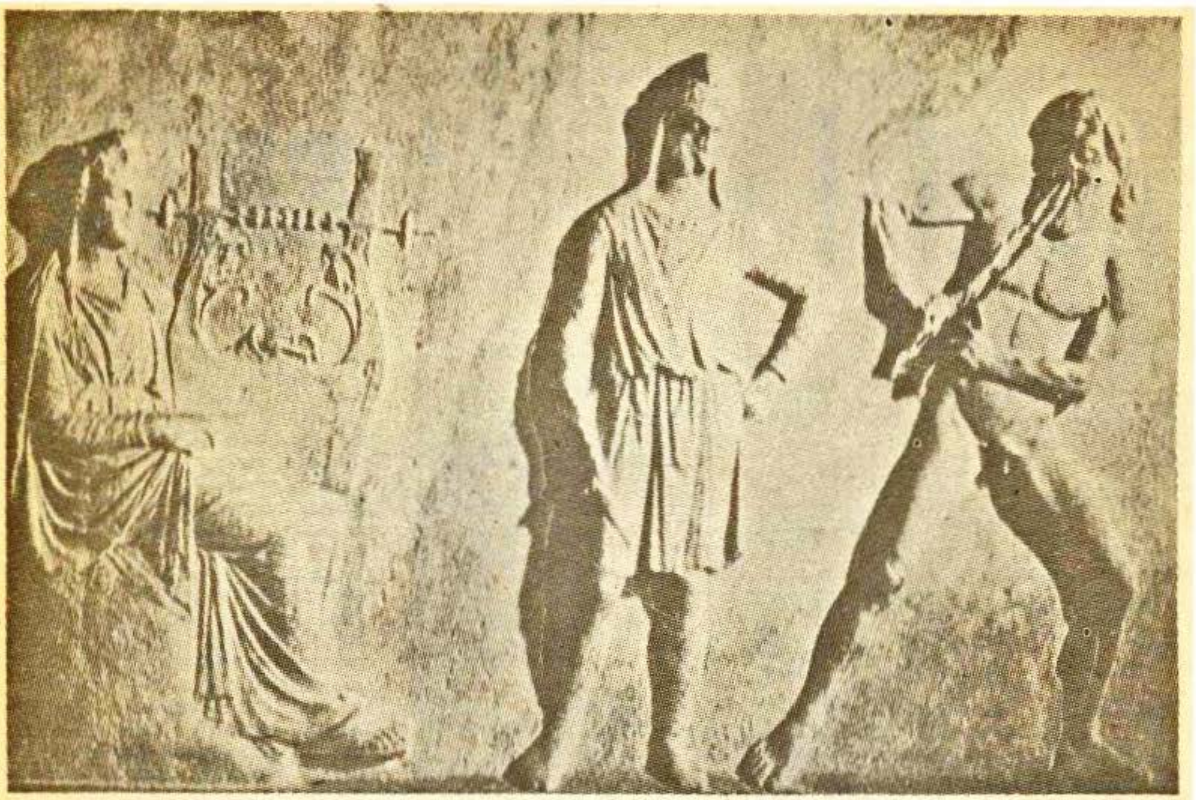

rusticizat într-adevăr cu timpul. Este etapa în care Grecia pierduse conștiința originii poporului și zeilor săi. Apollo este un hiperborean, un nordic coborît în Grecia, cu lira sa cu tot. După cum tot dintr-acolo va cobori Orfeu. Nici instrumentele de suflat, fluier (flaut), nai nu sînt originar grecești, ci aduse în peninsulă. Frigia era tracică și unnașul lui Marsyas va fi tot un muritor ; tracul Orfeu.

AMAZOANE

mazoane, iată un nume care amintește tinerilor de un șlagăr ieșit din circuit, și de un fluviu în America Latină. Botezul marelui fluviu brazilian s-a făcut cu un nume adus din Europa și încă din partea ei cea mai veche, din răsărit. Mitologia greacă a conservat amintirea unor femei războinice de o mare faimă, ale căror siluete decorează foarte mult din vasele grecești. Ceea ce știau despre ele grecii era că veneau dinspre nord și dinspre est și că au participat la războiul Troiei.

Amazoanele au un nume care le indică o trăsătură caracteristică : A = fără, MASTOS = sîn indică pe femeile războinice, ale antichității. AMAZOANELE reprezentau o societate alcătuită exclusiv din femei cu îndeletniciri războinice. Pentru a încorda arcul, ele își tăiau sînul drept. Desigur, plutim în cea mai densă legendă. Locul lor de origine ar fi fost malul Mării Negre. Pentru a-și împrospăta societatea matriarhală ele se întîlneau o dată pe an cu bărbații, păstrînd doar fetițele și suprimînd pe băieți. Aceste fe-

Disputa dintre Apollo și Marsyas — operă atribuită lui Praxiteles

●

Lupta grecilor cu amazoanele. Detaliu de pe friza estică a Mausoleului din Halicarnas, atribuită lui Scopas. Circa 350 î.e.n.

mei bărbătoase au dat totuşi cîteva iubite celebre în mitologia veche. Amazoana Antiopa a avut cu Tezeu pe Hipolyt, Mirtha ca iubită a lui Apollo a născut pe Myrthale. Thalestris a fost iubita lui Alexandru cel Mare.

Amazoanele au inspirat în antichitate fascinaţie şi teamă. Fiind fiicele lui Neptun (Poseidon) constructorul Troiei, amazoanele au intrat în luptă alături de troieni. Ele sînt după Homer de spiţă tracică sau getică. Eşalonul frumoaselor şi crudelor războinice, care prefigurează pe valkiriile germanice, a fost înfrînt doar prin intervenţia lui Achile, iar regina Amazoanelor, Penthesileea, a plătit cu viaţa intervenţia ei, fiind ucisă chiar de Achile. Legenda spune că voind să-i ia armele şi platoşa, Achile ar fi dezbrăcat-o pe regina Penthesileea şi că frumuseţea reginei ucise l-a aruncat în extaz şi apoi în plîns. Chiorul şi răutăciosul Thersit l-a batjocorit pe Achile pentru slăbiciune şi

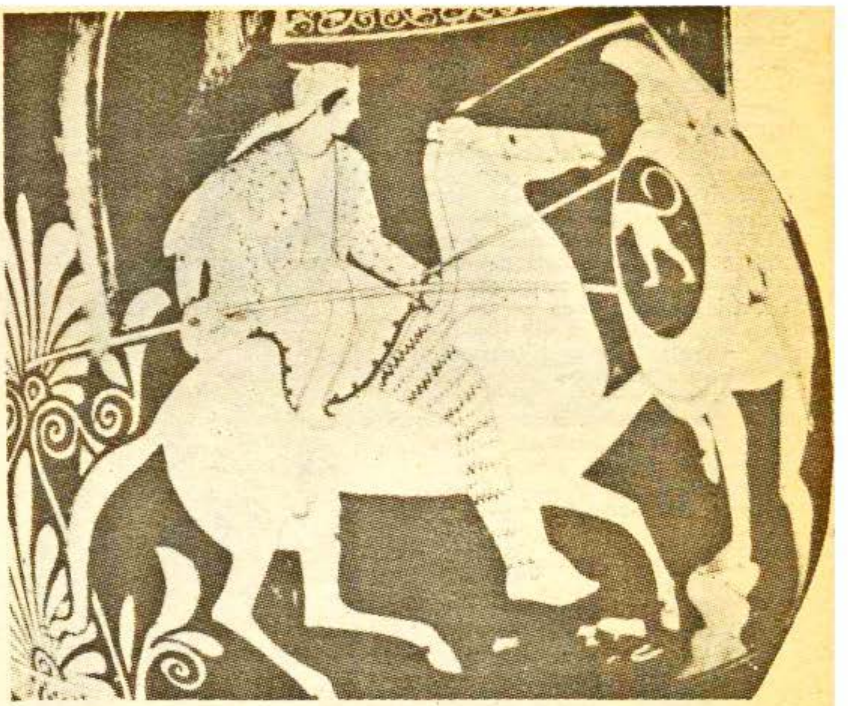

a batjocorit şi cadravul Penthesileei, scoţîndu-i ochii. Achile l-a ucis pe Thersit pentru profanarea frumoasei amazoane.

Despre Amazoane ne-a vorbit şi Herodot, care povesteşte că Cyrus a străbătut Marea Neagră şi a mers să supună pe Masageţi în Scythia. Acolo domnea însă Amazoana Thomyris, care a condus lupta contra lui Cyrus, l-a învins şi l-a luat prizonier. Regina Tomyris l-a decapitat pe Cyrus şi i-a zvîrlit căpăţîna într-un vas cu sînge spunînd : „Bea din sîngele de care ai fost atît de setos“ .Alţi istorici, de după Herodot, susţin că Cyrus a murit de moarte bună la el acasă. Important este să reţinem legenda şi aburul ei.

Amazoană îmbrăcată în tunică şi pantaloni (anaxyrides). Detaliu de pe o „pelike“ executată în atelierul lui Polianot. Circa 440 î.e.n. (sus) ● Amazonomahie (jos)

Pentru greci, Amazoanele au fost adversarul perpetuu, un duşman fascinant şi temut, ele vin totdeauna din nord sau din est, pătrund pe teritoriul grec ori ripostează la intruziunile greceşti în teritoriul propriu.

Amazoanele sînt pictate pe multe vase greceşti şi au inspirat şi pe sculptori. Este încă o realitate străină şi ostilă Greciei pe care artiştii aceştia încearcă s-o îmblînzească şi s-o ia în posesiune pe calea artei. În desenele greceşti Amazoanele apar de cele mai multe ori pe jos, în uniforme războinice din cele mai diferite. Pe vremea marii duşmănii dintre greci şi perşi ele au costum persan, ceea ce ne arată încă o dată că ele însemnau pentru greci întruparea ostilităţii. Imaginea sub care au intrat în circuitul european este a războinicilor călări. Situarea lor în războiul troian de partea Troiei, originea lor nord-estică, ne indică apartenenţa lor tracică.

a originea motivului fetei băieţoase, a femeii războinice, care a făcut o frumoasă carieră în literatura modernă, stă acest prototip negrecesc al oştirilor femeieşti care participă călare la bătăi mînuind la fel de bine arcul ca şi securea. Legenda şi imaginea lor a pătruns pe diverse căi în occident, dar unul dintre cele mai interesante vehicule culturale, prea puţin luat în considerare, este acela al maselor de războinici goţi care se deplasează de la răsărit la apus, ducînd cu ei o zestre culturală la care nu pot sau nu vor să renunţe. Lumea geţilor între care au trăit goţii a lăsat, se pare, asupra lor o impresie deosebită, devreme ce ei îi perpetuează amintirea transferind în propriul patrimoniu legendele getice. Prestigiul get era atît de mare încît germanicii şi-au declarat multă vreme o origine getică, folosind şi apropierea parţială dintre etnonimele get şi got. Aşa cum mai vechile popoare europene, peste care coborau acum în occident goţii, îşi revendicau o nobilă origine răsăriteană troiană, îşi revendicau şi goţii una echivalentă din geţi. Scriind istoria goţilor ca istorie a Spaniei, atît Orosius cît şi Jimenez de Rada acordă o atenţie cu totul specială Amazoanelor. Aceşti urmaşi de goţi creştinaţi prezintă faptele pentru a le condamna şi pentru a le opune superioritatea lumii creştine. Celebrale războinice care au umplut antichitatea de sunetul armelor şi isprăvilor lor sînt la aceşti cronicari spanioli femeile geţilor scăpate de sub control bărbătesc. Păgînismul get a permis, după ei, atît la femei cît şi la bărbaţi ciudata emancipare a Amazoanelor în opinia lui Orosius. Ca şi Orosius şi Jimenez de Rada, om al bisericii, imaginează o istorie a goţilor în care înglobează elementele convieţuirii cu tracii de la nordul Dunării, adică amintirile gete. La el Amazoanele sînt soţiile goţilor, femei „gete", mai exact „masagete", care şi-au părăsit soţii pentru a întemeia un regat propriu, Amazonia, undeva în Caucaz, pe stîncile Marespiei. Aventurile lor, numeroase, pe care noi nu le-am reprodus în întregime, sînt redate pe larg de istoricul goţilor-geţi. Reţinem din istoria lui deplasarea acestui regat matriarhal din Caucaz între geţii dunăreni, pe malul Mării Negre. Aici are loc confruntarea militară dintre regina amazoană Tomyris şi împăratul persan Cyrus, cu uciderea acestuia din urmă chiar de Tomyris, după care viteaza regină coboară în Mysia sau Moesia şi întemeiază oraşul Tamer, după alţii Thomes. Fascinaţia produsă de această legendă a fost atît de mare în cazul lui Jimenez de Rada, încît el a garantat că aceste Amazoane mai trăiesc şi în vremea lui, în secolul 13.

Amazoană. Copie romană după statuia lui Cresilas. Circa 450 i.e.n. (sus) ● Copie romană a unui fragment din scutul lui Partenos : Lupta dintre un grec şi o amazoană (jos)

că societatea lor matriarhală este un model de bună gospodărire și de vitejie militară, că se află la Dunărea geților (goți pentru istoricul spaniol), că Tamer sau Thomes este Tomis din Scythia Minor, iar țara se numește Foeminia. Teritoriile getice atît de exotice pentru istoriograful spaniol treceau în momentul dării la iveală a scrierii lui, 1 243, printr-un proces de clarificare socială și politică care va duce la întemeierea țărilor românești, la celebra victorie de la Posada a lui Basarab I contra lui Carol Robert, obținută nu cu Amazoane, ci cu bărbați, ca și la apariția Țării românești a Cărvunei sub domnia lui Balica, aliatul Paleologilor, pe acolo pe unde ar fi fost după Jimenez de Rada o Foeminia.

Prin Amazoane lumea tracă a procurat Europei materia unui mit și a unui traiect literar și artistic. Persistența amintirilor în Apus în secolul 13 vorbește mult despre densitatea universului mitic al lumii geto-trace, despre capacitatea acestuia de a influența spiritele, de a avea posteritate. Credinței curente că abia turneele în răsărit ale cavalerilor cruciați au adus primele transporturi culturale răsăritene în Europa apuseană trebuie să i se aducă unele corecturi. Migrația gotă de la est la vest a constituit după toate semnele primul mare vehicol cultural al spiritualității din răsăritul Europei. Conform unei inerții, prima întrebare pe care și-a pus-o omul de știință român a fost : ce a împrumutat omul carpatic de la goți ? Se pare că mult mai fructuoasă ar fi cealaltă întrebare : ce au luat cu ei de pe aceste locuri goții ?

Roma. Luptă de gladiatori cu fiarele

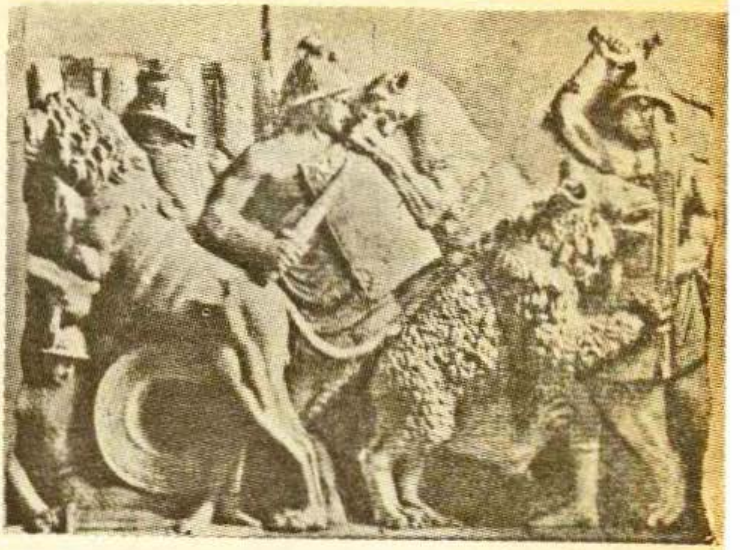

SPARTACUS

Spartacus, gladiator trac din secolul I al erei trecute, înseamnă mai mult decît un nume în cultura Europei. El este întruchiparea la un grad, pe care-l vom întîlni numai la Decebal și dacii lui, a spiritului insurecțional, a ideii de libertate. Nenumărați militari au dus războaie. De foarte puțini eroi poate fi legată ideea de libertate trăită atît de integral cum poate fi legată de acest trac din munții Rodopei. La 168 î.e.n., la Pidna, imperiul roman înfrîngea oastea macedoneană. Era ultimul act al supunerii rămășițelor fostului mare imperiu macedonean fărîmițat de diadohi. Roma este stăpînă în Asia Mică, în Peloponez, în Tracia de pînă la Dunăre. Ea începe să recruteze de aici soldați. Spartacus intră ca mercenar în armata romană, de unde fuge, dar este prins. Este făcut sclav, muncește în minele de aur din Numidia, de unde ajunge la școala de gladiatori a lui Lentulus Batiatus din Capua, unde a fost eliberat și a devenit instructor de gladiatori. Este posibil ca cititorul de astăzi să nu știe ce este gladiatorul. Pe scurt, era un prizonier al războaielor romane redus la condiția de sclav și pus să lupte în arenă cu alți gladiatori, cu arme reale pînă cînd unul cădea răpus. Rănit sau la pămînt, mai ridica un deget implorînd publicului viața. Care i se acorda sau nu. Viața gladiatorilor era foarte ieftină. Instructorii coborau și ei în arenă.

În anul 73 î.e.n. acești sclavi organizează la Capua o conspirație. Din 200 conjurați izbutesc să scape doar 70, care se refugiază pe muntele Vezuviu. Aici începe epopeea gladiatorilor evadați. Alți fugiți li se adaugă. Detașamentele militare trimise împotriva lor sînt învinse pe rînd și armele lor capturate. Să nu uităm că acești gladiatori știau să lupte. Rebelii își aleg doi conducători : unul este Spartacus, tracul, altul este Crixus. Proaspeții comandanți și-au dovedit

Lupta grecilor cu amazoanele

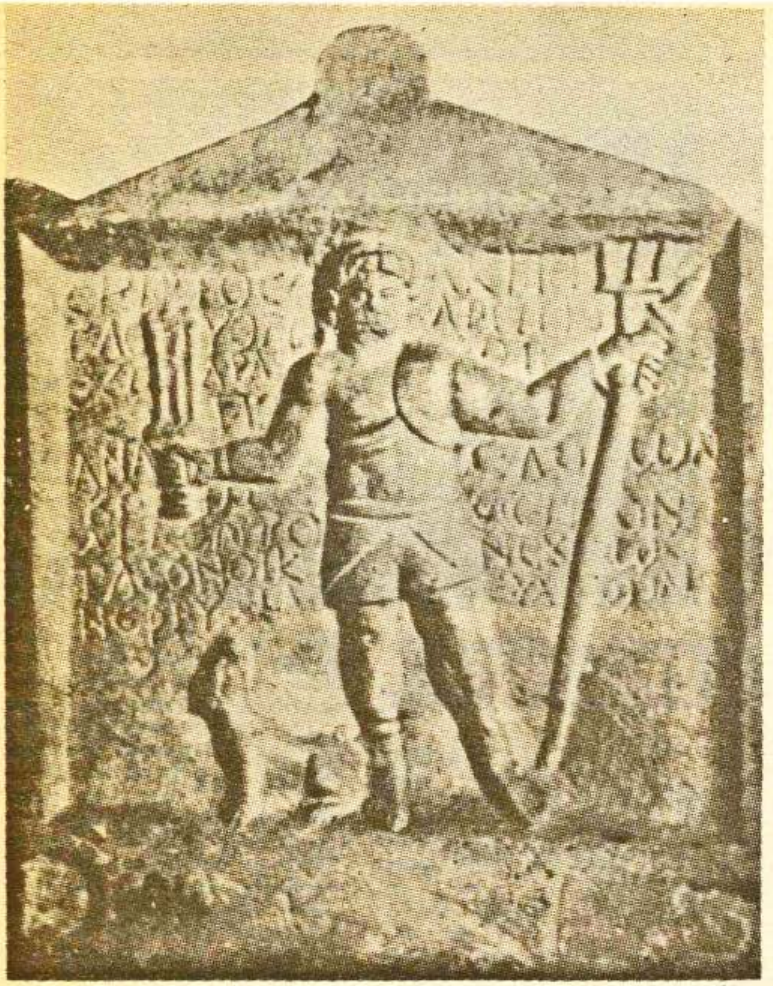

Stelă funerară a gladiatorului dac Skirtos Dakesis, găsită la Tomis

priceperea învingînd printr-o ambuscadă armata de 3 000 de oameni trimisă împotriva lor sub comanda lui Claudius Glabrio. Răscoala cuprinde Campania, numărul armatei revoltaților ajunge la 70 000 de oameni. Vin nu numai sclavi fugiți, gladiatori, dar și păstori și oameni liberi. Spartacus dorește să părăsească Italia, Crixus vrea să rămînă. Se formează două curente și apar neînțelegeri. Armata se scindează și cei doi consuli, Gellius și Lentulus, trimiși împotriva răsculaților distrug la Mons Garganus-Apulia fracțiunea lui Crixus.

Spartacus se întoarce din drum, zdrobește armata lui Lentulus și îngroapă pe Crixus și tovarășii lui cu mare pompă. De aici renunță la părăsirea Italiei, pornește în marș forțat către nordul ei și la Mutina învinge trupele guvernatorului Galiei Cisalpine, Cassius. Deși mai avea în față doar Alpii, Spartacus nu părăsește Italia. La Picenum, în centrul Italiei bate trupele ambilor consuli, în fruntea unei armate de 100 000 de oameni. Intenția lui Spartacus este de a cuceri Roma. Aristocrația romană care disprețuise pînă atunci acest „război de sclavi" retrăiește groaza pe care i-a produs-o Hanibal tăbărînd la porțile Romei. Este trimis Crassus în întîmpinarea noului Hanibal, dar Crassus pierde mai multe lupte și trebuie chemat în ajutor guvernatorul Macedoniei și chiar Pompeius, din Spania.

Deși victorios, Spartacus revine la ideea de a părăsi Italia. Merge în sud în Lucania și le capătul peninsulei Bruttium tratează cu pirații cilicieni transbordarea armatei sale în Sicilia, dar pirații nu-și țin cuvîntul. Răsculații vor să treacă strîmtoarea Messina cu plute făcute de ei, dar nu reușesc. Crassus ajutat de Lucullus încercuie în peninsula Bruttium armata lui Spartacus, dar nici încercuirea, nici capcana șanțului împrejmuitor nu-i oprește pe răsculați, care umplu șanțul cu cadavrele tovarășilor morți și sparg încercuirea lui Crassus, războind dincolo de liniile lor.

Faptele de arme ale lui Spartacus sînt ieșite din comun. Armata romană se confruntă cu un tip de luptă nou și cu un conducător de vocație militară excepțională. Străpungerea încercuirii avea un scop : traversarea mării către Iliria și Tracia. Plecarea urma să aibă loc din portul Brundisium. O altă facțiune dizidentă strategic, de 12 000 de oameni, condusă de Ganitius și Castus, este între timp zdrobită în Lucania. Brundisium nu poate fi atins pentru că drumul e închis de Terentius Lucullus.

Ultima bătălie dintre Spartacus și Crassus se dă în Lucania. Slăbiți de numeroase marșuri forțate, de pierderi, de sciziuni, răsculații pierd această luptă în care Spartacus, care și-a entuziasmat dușmanii prin vitejia sa, a pierit pe cîmpul de luptă. În drumul de la Capua la Roma, Crassus a răstignit 6 000 de prizoneri. Resturi ale trupelor lui Spartacus mai luptau la un an de zile după moartea acestuia în Etruria, după alți șase ani romanii avînd de eliberat de răsculații lui Spartacus orașul Thuri din sudul Italiei. Spartacus murise dar spiritul său insurecțional trăia. Răscoala sclavilor condusă de Spartacus a uimit prin demonstrarea imposibilului. Împotriva tuturor împrejurărilor el a constituit o armată, a bătut celebrele legiuni ale Romei, a făcut să tremure Roma și mai mult indecizia altora decît a comandantului a împiedicat realizarea țelului său : traversarea mării către Tracia natală.

ăsunetul acestei insurecții condusă de o personalitate atît de puternică a fost deosebit. Faptul că pentru a-l învinge pe Spartacus și oamenii săi a fost nevoie de o armată de zece legiuni, cam cît au trebuit pentru cucerirea Galiei, nu poate fi uitat ușor. Mai ales că împotriva acestei armate cumplite, de foști sclavi și

gladiatori, legionarii romani au luptat ca în zilele de glorie ale armatei romane, iar Crassus n-a făcut erori de strategie sau tactică. Practic, înfrîngerea lui Spartacus a fost nu numai o mare victorie politică, dar şi una militară.

Mitul lui Spartacus a supravieţuit antichităţii. Cultura europeană l-a dus cu ea mai departe. Numele lui Spartacus este purtat ca o emblemă a nevoii de libertate şi de justiţie socială

Este de altfel foarte grăitor că Spartacus a interesat, ca erou al insurecţiei celor asupriţi, mai ales pe scriitorii cu idei de stînga.

În secolul trecut, Constantin Mille este cel care i-a închinat o inspirată poezie marelui erou antic privindu-l din punctul de vedere al marilor idealuri ale socialismului românesc. În secolul nostru, tot un poet cu idei de stînga, un mare scriitor militant, Mihai Beniuc, i-a închinat o poezie intitulată Spartac pe care o reproducem mai jos :

Apusul tău a fost ospăţ de lei
În circul plin de cărnuri şi de sînge ;
Nici n-apucaseşi a ofta ori plînge,
Pînă-au răzbit cu colţi şi gheara ei.

Patricieni, matroane, cavaleri
Se răsfăţau în purpuri şi miresme
Şi te-arătau : „Copilul unei iesme
Se vrea mai mare peste Azi şi Ieri,

Spunînd că el a fost trimis de Mine
S-aducă legea nouă şi s-o pună
În locul nu ştiu cărei legi bătrîne,

Săracul !“ Şi-o matroană chicotea,
Căci cavalerul Crispus lînă ea
Îi povestea o anecdotă bună.

(din vol. : Lumini crepusculare, 1970)

După război Spartacus a devenit un erou popular printre cititorii români de toate vîrstele, după traducerea în româneşte a romanului Spartacus de Rafaello Giovagnoli, tipărit în mai multe ediţii de sute de mii de exemplare, adoptîndu-l ca pe un erou al lor.

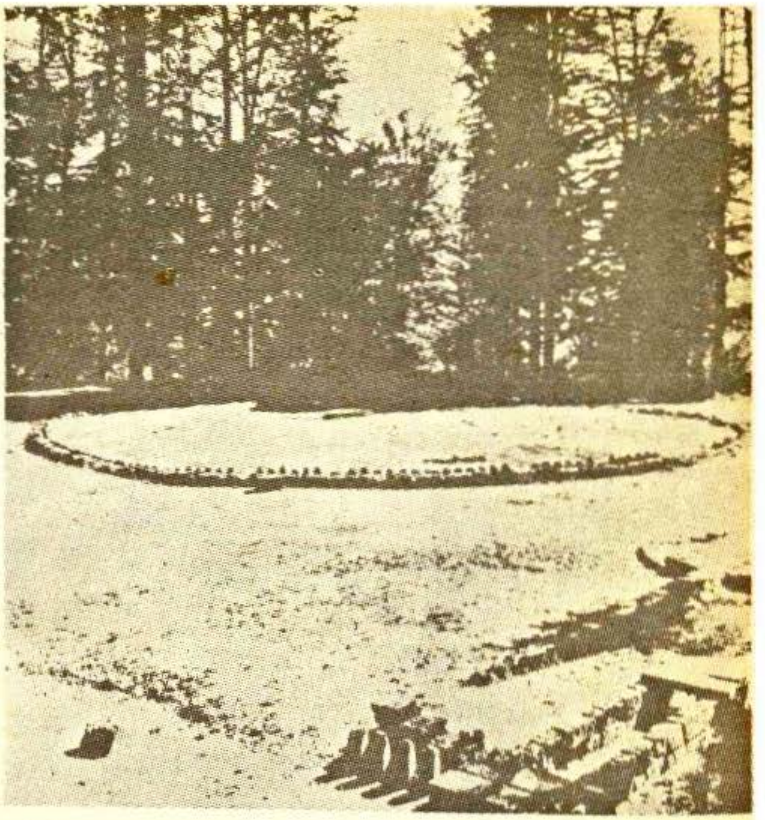

Sarmizegetusa Regia. Incinta sacră. Sanctuarul mare circular cu caracter de calendar şi altarul cu lespezi, denumit soarele de andezit

TRACII

Tracii reprezintă o noţiune vastă : nici un dicţionar nu i-a dat de capăt pînă acum. Într-o accepţie curentă în cultura română interbelică tracii înseamnă un popor antic la sud de Dunăre întins pînă în nordul Greciei. Dincolo de Dunăre erau dacii. Cercetările lui Vasile Pârvan din Getica n-au modificat această părere ci au întărit-o, marele savant accentuînd diferenţa dintre traci şi daci. Progresul cercetărilor arheologice a lărgit însă orizontul cunoştinţelor noastre despre traci. Sursele scrise au fost interogate din nou după aceste noi cuceriri şi desenul actual e mai aproape de ştirile şi perspectiva dată de antichitate. Tracii au fost unul din cele mai numeroase, mai viteze şi cunoscute popoare al antichităţii. Perimetrul aşezărilor lor ţine la sud de limita Mării Mediterane, fără a lua în seamă penetraţiile mai depărtate, iar la nord de ţărmurile Mării Baltice. La vest, limita laxă e a Europei centrale, la est fluviile de deasupra Mării Negre. Pentru Greci, Tracia începea la nord de Grecia şi se sfîrşea în necunoscut. Ea coincide cu Hyperboreea, de unde grecilor le-au venit informaţii ciudate, zei şi legende pe care mitologia lor i-a răscroit pe măsura propriului pantheon. Dacii, geţii fac parte din marea familie a popoarelor trace, care a ocupat practic răsăritul Europei şi are rude şi în Asia Mică. Cele mai importante triburi sînt cele ale geto-dacilor, ale odrizilor, bessilor, tribakilor, moesilor. Erau înrudiţi îndeaproape cu ilirii, cu cimerienii, cu sciţii, cu care-şi împart osmotic teritoriile de deasupra Mării Negre. De origine tracă sînt şi populaţiile Bithyniei, Misiei, Frigiei, Troadei. Aceste deplasări de populaţie tracă fac parte din aşazisa Mare migraţie egeeană (sec. 13—11 î.e.n.), migraţie

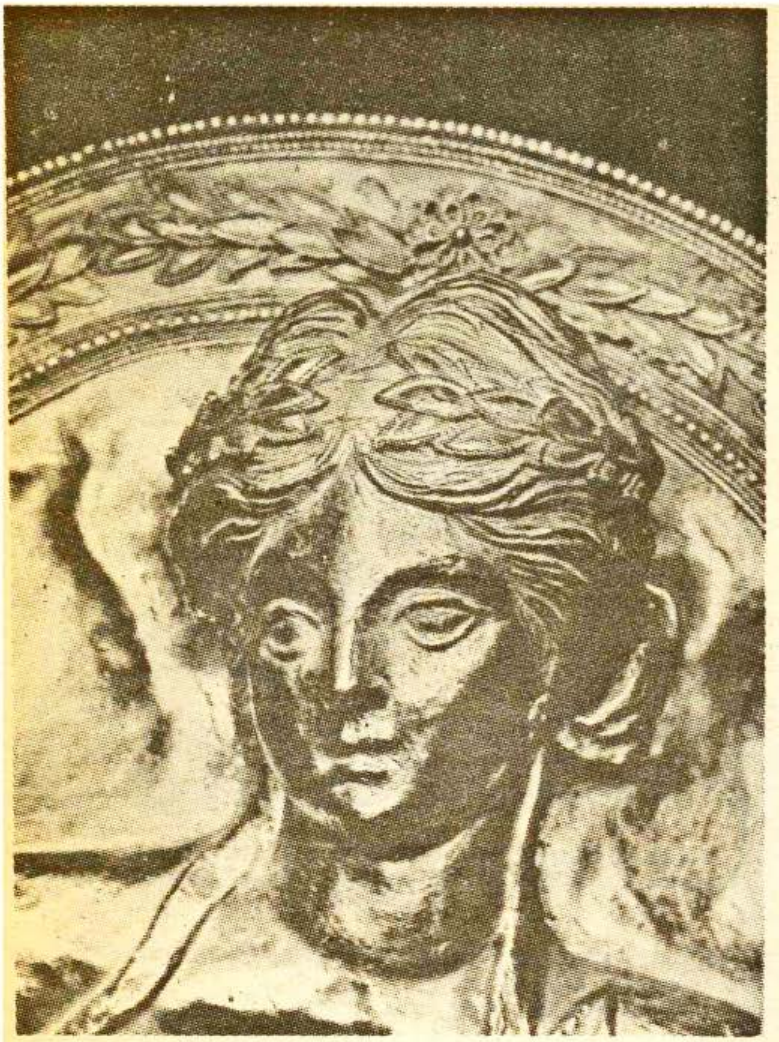

care a cuprins întreg malul Mediteranei răsăritene. O insulă din sud estul Mediteranei, Scarpanto, nu este altceva decît insula Carpathos, dovadă a acestei migrații către est și sud a tracilor. În cadrul acestei migrații, tracii au devenit stăpînii Troiei și ei sînt cei ce se înfruntă cu grecii în epopeica bătălie pentru vestita cetate cîntată de Homer. Dar la o cercetare mai atentă rudele din Asia Mică sînt mai multe și trebuie numite după popoare și nu după țări. Vin întîi la rînd hitiții, autorii unei mari civilizații, apoi thynii și bithynii, după care frigienii, furnizorii de seamă al tabloului mitologic antic, și mysii — varianta microasiatică a moesilor dunăreni. Lista nu se oprește aici : continuă cu carii sau carienii, cuceritorii coastei Asiei Mici, cu lydienii, constructorii templului Artemisei, zeiță de origină tracică, la Efes, edificiu impresionant, incendiat de Erostratos și refăcut după aceea. O aripă emigrată a lydienilor ar fi dat pe etrusci, după unele opinii, respinse de altele. Lydia, Luda sau Meonia a fost o țară prosperă al cărei simbol rămîne celebrul Cressus. Intre triburile emigrate în Asia Mică din vatra tracică danubiano-balcanică ar fi fost și Philistinii, care au dat numele Palestinei. După cum se vede știrile cele mai multe și mai amănunțite despre traci, din care noi am spicuit cîteva, sînt cele sudice. Remorcați de această optică, istoricii moderni n-au cercetat ramurile de nord ale marelui popor tracic. Dar întinderea lor pînă la Baltică, acolo unde vom întîlni mai tîrziu pe pruși, pe lituanieni, pe estoni este incontestabilă. Întinderea și dinamica marelui popor tracic are un singur echivalent european contemporan : existența și dinamica celților. Cele două mari popoare, tracii și celții, au intrat în contact și conflict, trăind după legile războiului și ale păcii. O osmoză celto-dacică este incontestabilă. Prezența celților, mai ales în vestul actualei Românii, pare indiscutabilă deși toponime care să le indice prezența sînt presărate și în alte puncte cardinale ale teritoriului intra și extracarpatic. Dacă urmașii celților, în special francezii, profitînd de prosperitatea și prestigiul cultural al Franței, au produs și au impus o literatură de autoritate despre celți, lucrurile nu stau astfel cu tracii. Cele mai importante state constituite pe teritoriul tracic sînt cel român și cel bulgar. Abia după al doilea război mondial cercetările au început să procure materia unei noi perspective asupra contribuției trace la istoria Europei. Pînă astăzi au predominat privirile parțiale asu-

Piesă de aur descoperită la Callatis (Mangalia) denumită Marele pectoral de la Callatis (sus) ● Riton de aur cu corp și cap de capră din tezaurul de la Panaghiuriște (jos)

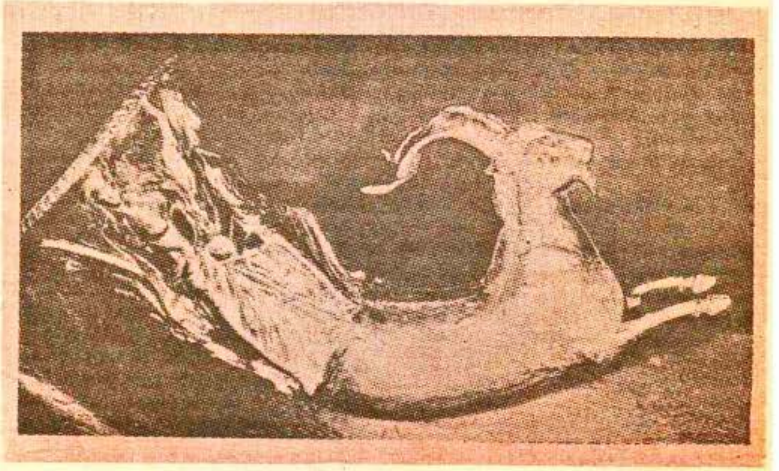

Cap de amazoană decorînd apărătoarea de genunchi a uneia din cnemidele de argint ciocănit din tezaurul funerar de la Agighiol

pra contribuției lor. Masa informației existente cere un alt tratament, un gest de unificare a materiei și o optică unică a tratării. Creatori de state și culturi de rezonanță, tracii Europei și ai Asiei Mici merită desigur o mai bună cunoaștere.

În Europa primul stat tracic, dacă trecem peste alcătuirea regatului bosforan cu contribuție cimerică, este regatul odris sau Tracia Mică, după care trebuie menționat regatul Epirului. Marea realizare politică tracică este statul macedonean al lui Filip al II-lea și al lui Alexandru cel Mare, care i-a împins granițele atît de departe încît a devenit un imperiu, de caracter mondial pentru vremea lui și cunoștințele europenilor. Înfățișată din unghi de vedere grecesc marea ispravă a lui Alexandru cel Mare n-a profitat decît mai tîrziu de avantajoasele raportări la lumea tracică, unde-și găsește numeroase corespondențe de energie și de mentalitate. Înaintarea imperiului roman către răsărit, războaiele și cuceririle lui au scos încă o dată la lumină capacitatea militară și politică a întinsei lumi de factură tracică.

Din rîndul tracilor sud-dunăreni se ridică la Roma o excepțională figură insurecțională, un teribil luptător pentru libertate, gladiatorul trac Spartacus. Dorința lui de a străbate cu armata în spațiul tracic acordă acestei insurecții un caracter supraindividual și un sens mai profund. Vin apoi istoricește la rînd statele dacice ale lui Dromichete, Burebista și Decebal, de fapt același stat în ipostaze istorice diferite. Cea mai puternică formație statală de proporții imperiale este aceea a lui Burebista. Camille Julien, reînsuflețitorul trecutului celtic, este primul care vede în fenomenul tracic, prin Burebista, o manifestare istorică de valoarea și importanța celei celtice. Celebru a devenit însă Decebal pentru că Traian l-a celebrat înfrîngerea și a scos din anonimatul ei o societate care, după toate semnele, a impresionat profund lumea romană. Figura lui Decebal se ridică grandioasă peste clamările victoriei romane. Ultimă redută a tracilor în fața înaintării imperiului roman cade odată cu Decebal. Procesul romanizării, început dinaintea acestei cuceriri, își continuă drumul. La nordul Dunării, pe trunchiul tracic rămîne altoiul roman, la sud, pe trunchiul tracic altoiului romanic i se adaugă un altoi slav, iar mai tîrziu, odată cu apariția bulgarilor, i se adaugă unul turanic. Sub noile straturi etnice și culturale, stratul cel vechi și-a dus mai departe misiunea. Este substratul tracic. B.P. Hasdeu l-a teoretizat, a vorbit despre o unitate culturală și lingvistică a popoarelor

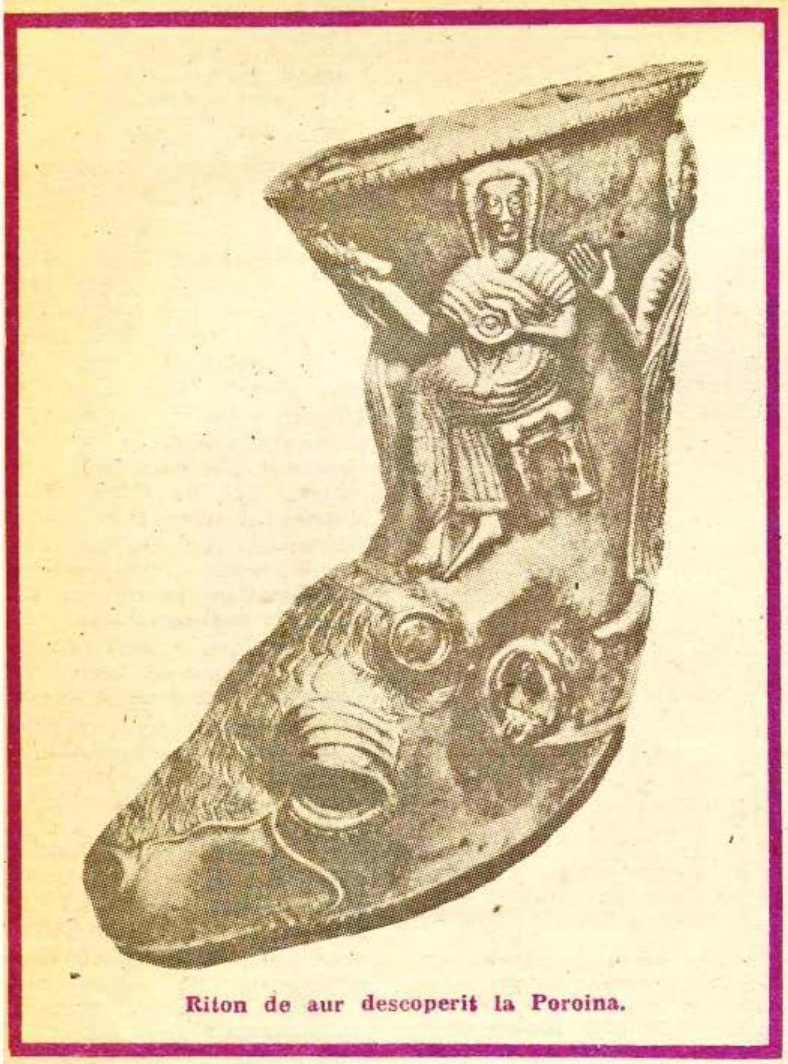

Riton de aur descoperit la Poroina.

ridicate din trunchiul tracic. A deschis și ferestre către Lituania. L-a urmat Eminescu, evocator neîntrecut al unei Dacii cu aureolă nordică. Limba română este o limbă romanică clădită pe un puternic substrat lingvistic autohton. Gh. Ivănescu în cea mai recentă și mai doctă Istorie a limbii române a demonstrat-o pe larg. Limba bulgară, deși limbă slavă, are aceeași structură cu limba română, o structură gramaticală românească ilustrată cu cuvinte slave, a zis un lingvist suedez. Strămoșii dispar mai greu decît o doresc unii din urmași. Tracii mai sînt încă o realitate pentru români, după cum ne-o arată cercetările științifice moderne. În cîteva cuvinte, se poate spune că tracii reprezintă un mare popor și o mare cultură, o etnie profund diversificată și repartizată geografic, cu mari realizări sociale și politice, cu o audiență specială în lumea antichității. Deși au fost intitulați „barbari", ei nu poartă semnele „barbariei", decît dacă acceptăm că barbar este cel ce nu știe grecește. Cultura lor spirituală a împrospătat mereu dintr-un rezervor nesecat viața spirituală a grecilor. Credințele lor au pregătit și au ușurat apariția creștinismului și a extinderii lui pe teritoriile de origine tracică. Umbrită de minunata sinteză greacă, contribuția culturală a tracilor își impune astăzi dreptul de a fi considerată în sine. Prin sărbătorirea celor 2 050 de ani de la statul lui Burebista și cei 2 500 de la prima atestare a dacilor, România socialistă și-a adus omagiul ei față de acești strămoși pe care nu-i interesau gloriile terestre.

ORFISMUL

Orfismul, învățătură care a plecat de la Orfeu, sistematizată și ridicată la grad de religie, răspîndită în cercuri închise a făcut o importantă carieră în Grecia antică. Orfismul oferea o poveste încifrată a lumii, în care se concentra în chip figurat învățătura orfică, iar orficii participau la ritualuri colective și individuale de purificare. O definiție unică și sigură a orfismului nu se poate da. De cele mai multe ori se pun cap la cap știrile despre orfici și orfism și se încearcă suplinirea lacunelor. Se știe că ei credeau că sufletul supraviețuiește trupului și că se reîncarnează. De aceea nu se hrăneau cu carne și preferau vegetalele. Viața lor se compunea din renunțări și din abstinențe. Dar cel mai bine este să-l lăsăm să vorbească pe Erwin Rohde, care în cartea sa PSYCHÉ s-a ocupat de viața sufletească a vechilor greci și de împrumuturile spirituale pe care ei le făceau de la traci : **„În legătură cu comunitățile orfice și cu obiceiurile lor nu avem nici o mărturie mai veche decît cea a lui Herodot (2, 81), care subliniază concordanța dintre anumite precepte ascetice ale preoților egipteni și cultele secrete „orfice și bahice". După părerea istoricului, acestea erau egiptene și pitagoreice, adică organizate după model egiptean de Pitagora sau de discipolii săi ; ele nu puteau fi deci instituite înainte de ultimele decenii ale secolului al XI-lea. Herodot auzise deci vorbindu-se la Atena, fie altundeva în călătoriile sale, despre comunități închise care, luîndu-și numele de la Orfeu, figură legendară a artei trace a cîntecului, recunoșteau originea tracă a credinței și cultului lor și-l venerau pe Bakhos, zeul trac. Că orficii greci îl venerau într-adevăr, mai presus de toți ceilalți zei, pe Dyonisos, stăpînul vieții și al morții, o dovedesc limpede resturile de care dispunem ale poeziei teologice create de ei. Orfeu însuși, presupus a fi întemeietorul comunităților orfice, este socotit a fi și cel care a instituit ceremoniile**

inițiatice dionisiace. În numele lui Orfeu s-au reunit adepții unui cult special, cel al lui Dionysos ; constituiți în comunități, ei practicau un cult pe care cultul oficial al zeilor nu-l cunoștea sau îl repudia. În orașe existau multe și felurite comunități închise de acest fel, tolerate de stat, care se țineau departe de religia practicată în mod public. Este vorba în cele mai multe cazuri, de străini, chiar dacă localnicii nu erau nici ei excluși, care venerau, după riturile din patria lor, zei străini. Dionysos însă, zeul comunităților orfice, nu mai era străin pe pămîntul grec ; venit din Tracia el se limpezise și se maturizase sub soarele umanității grecești și devenise un zeu grec, un membru demn al Olimpului grec. Dar în această nouă ipostază, el putea fi înstrăinat de el însuși adoratorilor vechiului zeu trac Dionysos ; tocmai de aceea, despărțindu-se de cultul oficial, ei se reuneau pentru a-i aduce un cult în cadrul căruia își puteau găsi expresia deplină vechile concepții ale religiei din patria lor. Un nou val venit din nord îl readucea astfel, alături de demult elenizatul Dionysos, pe vechiul zeu trac pe care cultul oficial nu mai avea nici forța și nici voința de a-l asimila. El și-a găsit de aceea adoratorii în cadrul unor comunități care îl cinsteau după legile lor proprii. Nu știm dacă tracii au fost cei care au restabilit pe pămîntul Greciei vechiul lor cult al lui Dionysos, așa cum restabiliseră cultul neîmblînzit al zeițelor Bendis și Kotyto. Pentru viața grecească acest cult special nu ar fi avut nici o importanță dacă nu i s-ar fi alăturat grecii, crescuți în ideile religioase ale patriei lor, dar care, sub numele de „orfici", l-au readaptat pe zeul trac, în alt fel decît o făcuse mai înainte cultul oficial grec, modului de a simți al grecilor. Nimic nu ne permite să credem că secte orfice s-au constituit în Grecia înainte de cea de-a doua jumătate a secolului al VI-lea, adică înainte de acea epocă crucială, în care gîndirea mistică a dat naștere în mai multe locuri unei teosofii care năzuia să devină filozofie. De această năzuință este pătrunsă și poezia religioasă orfică, fără însă a putea merge pînă la capăt pe acest drum." (p. 264, 265) Asemenea poezii orfice s-au găsit nu numai în Grecia ci și în sudul Italiei, ceea ce ridică problema originii lor. Cînd s-a deplasat în Sicilia, Pitagora a găsit acolo comunități orfice, după toate semnele. Interesant de reținut este că acest sud al Italiei primise în vechime un aflux de populație din țările trace. Edwin Rohde ne ajută să înțelegem cît de strînse și reciproc îndatorate erau legăturile între popoarele și țările antice care respirau prin Marea Neagră și Mediterană. Orfismul este un transport cultural și spiritual adaptat. Este un caz de mutare în alte tipare sudice și grecești, în plus urbane, a unor alte tipare, nordice, tracice și naturiste. „Vechiul cult trac al lui Dionysos, nemărginit în aspirațiile sale, se desfășura tumultuos noaptea sub bolta vastă a cerului, în munți și păduri, departe de civilizație, în mijlocul naturii sălbatice. Cum s-a încadrat acest cult în limitele înguste ale vieții citadine este greu să ne imaginăm, chiar dacă presupunem că multe din excesele reale ale serbărilor din țările din nordul Greciei se reduceau acum doar la ritmuri menite să le amintească doar simbolic. Mai clară ne este latura practică a activității religioase prin care orficii veneau în contact, dincolo de comunitatea lor închisă, cu lumea profană. Orfeu însuși, modelul lor suprem, este, potrivit tradiției, nu numai cîntărețul inspirat al zeilor, ci și un prezicător, un medic care cunoștea leacuri miraculoase și un preot purificator ; orficii, urmîndu-i exemplul, își exercitau și ei activitatea în toate aceste domenii. Concepțiile cathartice care s-au dezvoltat pe pămîntul Greciei au intrat, la orficii greci, într-o alianță cît se

Decebal (după o gravură germană)

poate de firească cu vechiul cult trac al lui Dionysos". Ca urmare a cultului lui Orfeu, a practicilor prin care se întreținea acest cult, s-au dezvoltat, ne spune Erwin Rohde, ideile purității, ale desprinderii de ceea ce este terestru și perisabil, ale ascezei. „Contopindu-se cu ideile de bază ale religiei trace a lui Dionysos, aceste idei au dat credinței și vieții însăși a adepților acestor secte un timbru specific, o orientare proprie". Această orientare proprie a distins orfismul grecilor, de cel vechi al tracilor. Drama orfică pleacă de la sfișierea taurului sacru și înghițirea lui de către titani. Elementul binelui se amestecă cu cel al răului, puritatea este imaculată. Titanii sînt loviți de fulgerul lui Zeus și reduși la cenușă. Din această cenușă au apărut oamenii, dar ei poartă în ființa lor amestecul zeiesc și titanesc, motiv pentru care trebuie să se purifice pentru a intra în comuniune doar cu zeul și a lepăda partea titanică a ființei omenești. Omul este deci impur, iar orfismul îl învață să se purifice, să se înalțe către starea zeilor. Sfișierea taurului este tracă. După cum la fel de nordică este și credința în nemurirea și transmutarea sufletelor. Grecii au sistematizat vechiul mit prin introducerea titanilor. Orfismul a devenit o știință pentru purificarea sufletului. După moarte sufletul e judecat de un tribunal. Cei ce nu s-au purificat prin orgiile orfice cad în Tartar unde-i așteaptă chinuri groaznice. Participantul la practicile orfice poate însă să asigure iertarea chiar a celor duși înaintea lui pe cealaltă lume. Curățenia lui îi salvează pe ceilalți. După moarte va locui lîngă zei. „Ai sentimentul, scrie Erwin Rohde, să te afli în prezența unor concepții nu grecești, ci trace, atunci cînd auzi vorbindu-se despre „ospățul celor puri" și despre beția nesfîrșită de care aceștia se bucură". Orfismul vădește cel mai bine legătura tracilor cu grecii.

DECENEU

Deceneu, personaj istoric real, pomenit de scriitorii antici ca poet și sfetnic al regelui-regilor Burebista (sec. 1 i.e.n.). Ca preot, Deceneu făcea legătura între puterea divină pe care o întrupa și cea lumească, care aparținea regelui. L-a ajutat în chip decisiv pe Burebista prin sfaturile sale să realizeze unirea triburilor dace și trace într-un singur stat, cel mai mare stat tracic cunoscut de-a lungul întregii istorii antice. Deceneu este celebru prin mijlocul găsit pentru a-i disciplina și a-i aduce pe bărbații daci la sentimente virile : el a hotărît tăierea viței de vie și a stîrpit beția din rîndurile dacilor. Știrile pe care le avem despre el sînt puține și inexplicabile. Este sigur că reprezenta o altă ipostază a lui Zalmoxe și că era ca și acesta un inițiat, capabil de a oferi soluții surprinzătoare și eficiente. Succesul statului burebistan este totodată și succesul lui Deceneu. După asasinarea lui Burebista (44 i.e.n.), Deceneu a preluat prerogativele regale în statul dac din interiorul arcului carpatin. Preot și rege în același timp, el este una din verigile lanțului care duce de la Burebista la Decebal. Interesantă și puțin cunoscută este posteritatea lui Deceneu în vestul Europei. Strabon ni-l prezentase pe Deceneu ca pe un preot inițiat în Egipt, asemeni lui Zalmoxis, un cititor în stele, un profet, un reformator moral, un zeu. Zalmoxis, mai vechi, este uitat, Deceneu trece înainte. Tradiția acestor preoți ai dacilor, asemănători zeilor, a trecut în Spania, unde a făcut carieră. Goții ajunși în Spania au dus cu ei împrumutată de la geți această imagine măgulitoare : „Nu le-au lipsit, scrie episcopul Jimenez de Rada, oamenii care să-i învețe înțelepciunea, — și pentru acest motiv goții au fost mai înțelepți decît toți barbarii, asemenea grecilor, după cum arată Dion, care a compus istoria lor în limba greacă ; iar nobilii lor se numesc pileati și dintre ei se alegeau regii și sacerdoții". Pe lîngă Burebista, Deceneu îndeplinea rol de sfetnic politic : „Și după sfatul lui Dicineus, au ocupat pămînturile

Deceneu — sculptură de Constantin Iordache

germanilor, pe care acum le țin francii ; și i-a dat Boruista o putere aproape regească". Exercițiul regalității, ne spune această cronică, Deceneu l-a avut înainte de moartea lui Burebista, pe care l-a dublat încă din timpul vieții. „Cezar, care a supus imperiului său pe toată lumea, n-a putut supune regatul goților (a se citi geților), deși a încercat ; și nici Gaius Tiberius, al treilea împărat al romanilor, cu toate că adesea s-a gîndit s-o facă". Confuzia între goți și geți este puternică și neîntîmplătoare. Deceneu este un mit gotic, fără a fi încetat să fie personaj istoric de la Dunăre pe timpul

lui Burebista : Linia sacră, a înțelepților, filozofilor, inițiaților este urmărită mai departe în istoria goților : „Iar după moartea lui Dicineus, au avut aproape aceeași veneratie pentru Eumosicus (după alte izvoare Comosicus) care nu era mai puțin iscusit decît el. Datorită priceperii sale, acesta a fost cinstit ca un rege pontif și judeca poporul cu cea mai mare dreptate. Iar cînd a părăsit lumea i-a urmat la domnie, după multă vreme, Dorpaneus". Dorpaneus este Decebal și iată cum istoria dacilor, o istorie tracă, apare într-o cronică spaniolă ca un titlu de cinste pentru urmașii acestora. Deceneu ocupă un loc special în panteonul goților apuseni în occidentul medieval în clipa cînd apar zorii statelor naționale. Regula răsunetului este după cîte se pare să glorifice cît mai departe de centrul care a produs faptele răsunătoare.

HASDEU

Hașdeu Bogdan Petriceicu, (1838—1907), unul din cei mai mari lingviști și istorici români, care prin publicarea studiului Perit-au dacii ? (1860) a deschis în mod convingător seria cercetărilor privitoare la daci respingînd exclusivismul romanoman al Școlii Ardelene, care tăgăduia participarea dacilor la etnogeneza poporului român. Prin acest studiu Hașdeu fixează locul moștenirii dace în tezaurul culturii române. Tot Hașdeu este creatorul conceptului de substrat și al teoriei însoțitoare, prin care s-a clarificat modelul dezvoltării istorice a limbii române. De la Hașdeu acest model va trece în cel mai fecund chip la N. Iorga. Tot Hașdeu s-a ocupat de limba și mitologia dacilor stabilind modul în care pot fi identificate cuvintele române de origine dacică și al motivelor culturale de substrat. În tracologie contribuțiile dacice ale lui Bogdan Petriceicu Hașdeu ocupă un loc excepțional. Geniul savantului și-a depășit într-atît de mult epoca încît, neînțeles, a intrat în uitare și abia astăzi i se redescoperă, fără consecvență, contururile, valabilitatea și actualitatea științifică. Eminescu și Iorga, Pârvan și Blaga, Voiculescu și Eliade, nu pot fi imaginați în cultura română fără geniala defrișare hașdeiană. Dăm cîteva din titlurile obligatorii ale unei bibliografii daco-trace : Perit-au dacii ? (1860), Mosaice de la Sarmisegetuza (1860), Cine-au fost dacii ? (1868), Ovidiu la gurile Dunării (1872), Originea civilizației (1873), Alfabetul dacic (1873), Viața de codru în Dacia (1873), Istoria critică a românilor, I—II. 1873—1875, Originile agriculturii la români (1874), Originile viticulturii la români (1874), Originile păstoriei la români, Elemente dacice (1874), Principie de filologie comparativă ario-europea, cuprinzînd grupurile indo-persotracic, geto-italo-celtic, letoslavo-germanic, cu aplicațiuni la istoria limbii române, Curs (1875), „Cucul și turturica" la români și la persieni (1876), Fragmente pentru istoria limbii române, Elemente dacice, (1876), Bradul și viișoara, Baladă populară albaneză (1876), Un descîntec român și un descîntec sanscrit din Vede (1876), Zina Filma, goții și gepizii în Dacia, (1877), Balade poporană „Cucul și turturica" în Persia și Francia (1877), Cuvente den bătrîni, tom. I—III, 1877, 1879, 1881 (interesante prin etimologiile din albaneză, lituaniană, limbile Asiei Mici, etc), Daci, Notiță critică (1881), Doina, Origina poesiei poporane la români (1882), Din istoria limbii române (1883), „Doina" răstoarnă pe Roesler (1882), Bourel melc și culbec. Dacii și latinii într-o scoică, (1883), Etymologicum Magnum Romaniae, I—IV, (1887—1898), Strat și substrat, Genealogia popoarelor balcanice (1892), Prelegeri de etnopsihologie (1892), Cine sînt albanezii ? (1901), Elemente dacice în limba română (curs

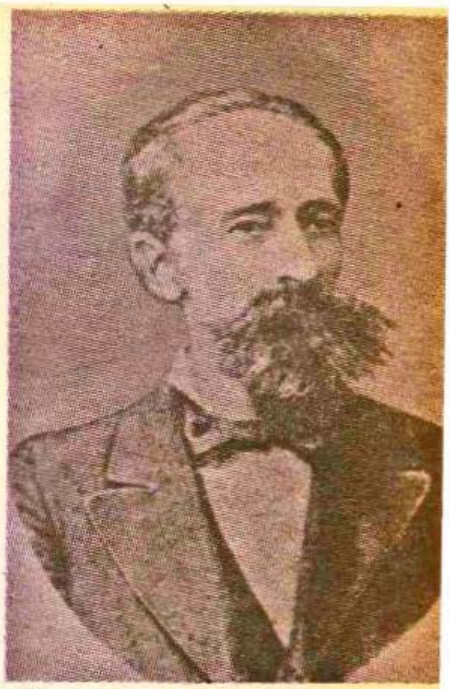

Decebal — basorelief de Constantin Iordache

universitar la Arhivele statului), etc. B.P. Hașdeu a lăsat și alte contribuții pe aceeași temă în revistele timpului. O ediție a contribuțiilor hașdeiene privitoare la substrat se lasă încă așteptată. Pionier în toate domeniile substratului, Hașdeu a pus una din pietrele fundamentale ale edificiului umanistic românesc.

ersonalitate copleșitoare a timpului său, incomodă pentru contemporani, B. P. Hașdeu n-a găsit întotdeauna nici ecoul, nici sprijinul necesar întreprinderilor sale. Etymologicum Magnum Romaniae, suspendat la cuvîntul „bărbat", rămîne o rană a culturii românești. Dus pînă la capăt, marele dicționar ar fi schimbat probabil cursul întregii direcții culturale românești. B.P. Hașdeu s-a așezat deobicei deacurmezișul acestui curs, cu egală seriozitate și maliție. Perit-au dacii ? nu este un simplu articol, ci un manifest științific îndreptat împotriva unei direcții culturale interne, care satisfăcea din păcate și o campanie antiromânească externă cu aspect științific. Din afirmația că românii sînt exclusiv latini o istoriografie interesată ungaro-germană constituia premiza unei demostrații a românilor ca veniți la Carpați din sudul Dunării. Demonstrînd continuitatea dacică, Hașdeu oferea totodată și o probă a continuității românilor, dînd o ripostă pulverizantă teoriilor roesleriene. Nu toți contemporanii i-au înțeles gestul, în egală măsură științific și patriotic, iar după 1860, data cînd tipărește Perit-au dacii ?, B.P. Hașdeu are de suportat consecințele nealinierii la înrădăcinata linie romanomană. Abia peste opt ani, savantul va putea reveni la demonstrația amplă a tezelor sale privind vechimea poporului român prin trunchiul tracic. Năzuința mărturisită a lui B.P. Hașdeu a fost să scrie mitologia dacilor și poate că această pierdere este mai mare decît aceea a întreruperii dicționarului său etimologic. Spiritul critic și disociativ al savantului, erudiția sa uimitoare ar fi produs desigur o operă de urmări incalculabile astăzi, dar de bănuit. Termenii de comparație cu care lucra Hașdeu pe terenul mitologic, al anticelor credințe, era mai vechi decît al Greciei, fiind cel al Asiei Mici, direcție în care-l va avea ca urmaș pe Mircea Eliade.

Teoria substratului la Hașdeu nu este decît necesara teorie științifică a disocierilor pe straturi temporale a civilizațiilor și limbilor, scoaterea din vag a comparatisticii lingvistice, care nu putea ignora etajele culturale în curgerea secolelor. Hașdeu a înțeles, ca nimeni altul, că numeroase fapte de limbă și de istorie nu se pot explica doar pe etajul latin al culturii române și că trebuie coborît mai jos, pe etajele intermediare. Hașdeu a scos ca zeii din apele oceanului insula limbii dace, coborînd în substrat la etajul limbii albaneze. Aspectele lingvistice comune românei și albanezei sînt elementele limbii române de substrat. Operația româno-albaneză fiind amplă a rămas, s-a impus, cu toate minimalizările unor urmași mai puțin clarvăzători. Cealaltă operație de coborîre în substrat, la etajul româno-lituanian, deși formulată atît de pregnant în cazul cuvîntului „doină" și repetată în Cuvente den bătrîni de mai multe ori, n-a găsit nici un ecou, nici continuatori. Darul a rămas ignorat pînă după a doua jumătate a secolului XX cînd o sumă de iubitori ai adevărului în materie de istoria limbii române redescoperă cu argumente noi acest raport lingvistic de substrat cu lituaniana și limbile baltice. De mare interes este polemica lui Hașdeu cu Roesler pe tema goților, în a căror limbă adversarul poporului român căuta elemente gote și pentru că nu le găsea socotea că românii n-au fost la nordul Dunării. Pe acest coridor tematic deschis de Hașdeu timpul a inversat termenii problemei, nu românii trebuiau să primească de la goți, ci invers, populația mobilă de la cea sedentară.

După toate semnele, goții n-au plecat de la Dunăre și Carpați numai cu zestrea arianismului, ci după unii și cu aceea mai veche a amintirii lui Zalmoxis, Deceneu, Burebista și Decebal, pe care i-au dus cu ei în Spania, ca și cu stindardul dacic, dragonul filfiitor cu cap de lup. Informațiile existente la îndemîna savantului, a cărui erudiție era totuși înspăimîntătoare, nu-i permiteau atunci o asemenea perspectivă. Noile cuceriri stau însă pe temelia hașdeiană.

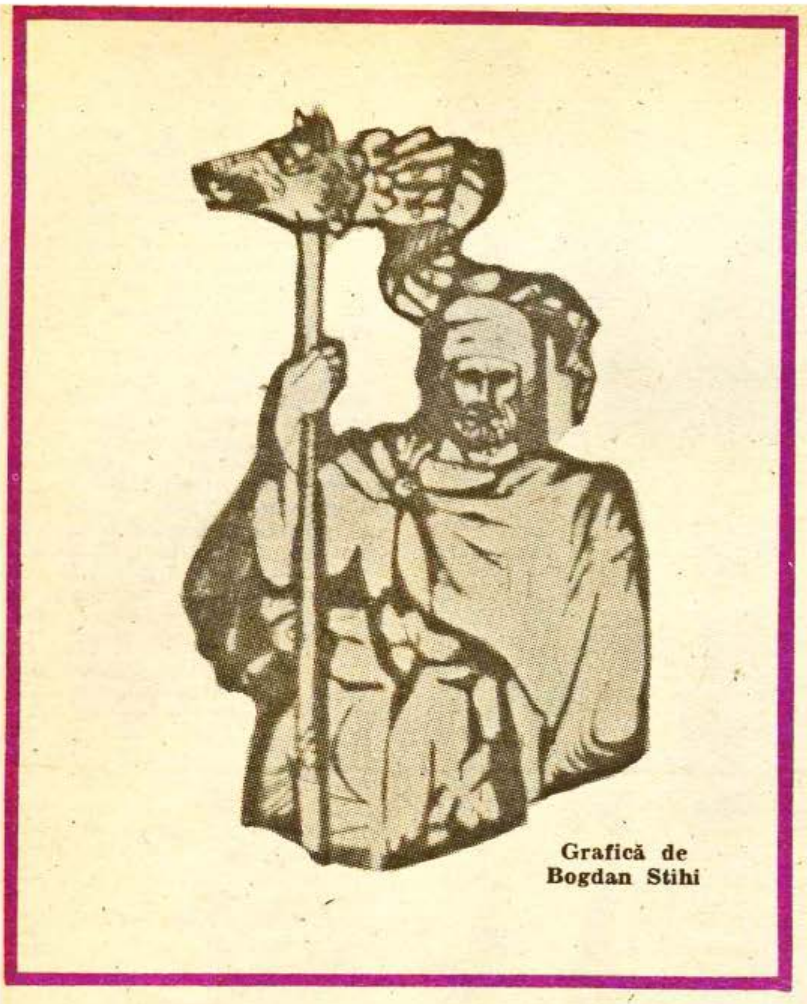

Grafică de
Bogdan Stihi

LUP, LUPII

Lup, lupii, noțiune care face parte din dicționarul tracic. Numele lupului nu e atestat în dacă și tracă, dar a putut fi dedus. În trecutul tracilor de la nordul Dunării, adică al dacilor sau geților, lupul a ocupat un loc important. Dicționarul de istorie veche a României nu cuprinde noțiunea „lup", pe care o credeam indispensabilă aici. Orice istorie a românilor descrie steagul dacic care avea cap de lup și coadă de balaur. Dar în acest dicționar nu vom găsi nici noțiunea de steag, nici de balaur, nici de dragon. Steagul dacic rămîne extrem de important prin semnificațiile pe care le comportă. După N. Iorga, șarpele, balaurul din steagul dacic nu e „numai un simbol animalic, ci esența religiei strămoșești". Cu alte cuvinte stindardul dacic avea o semnificație spirituală și așa cum o presupunem pentru balaur, trebuie s-o presupunem și pentru lup. În De la Zalmoxis la Gengis-Han, Mircea Eliade avansează o interpetare a acestui simbol sub titlul Dacii și lupii. Ea pleacă de la numele de daoi pe care-l dă Strabon dacilor și de la substantivul daos, care în frigiană înseamnă lup. Daoi ar însemna lupii. Rădăcina cuvîntului ar fi dhău — a apăsa, a strînge, a sugruma, din care derivă iliricul dhaunos — lup, zeul Daunus, sau alt zeu, trac, al războiului Kandaon sau lidianul Kandaules. Mircea Eliade își alege exemplele din aria lingvistică de sigură înrudire cu tracii și cu dacii. Orașul Daous-dava, din Moesia inferior, între Dunăre și Balcani, însemna „satul lupilor". O ramură scită care bîntuia la răsărit de Caspica se numea daoi, după latini Dahae, iar după greci daai, foarte probabil din rădăcina iraniană dahae — lup. La sud de Caspica era Hyrcania, în iraniana de răsărit Vehrkana, în cea de apus Varkana, din rădăcina vehrka — lup. Toate înseamnă „țara lupilor".

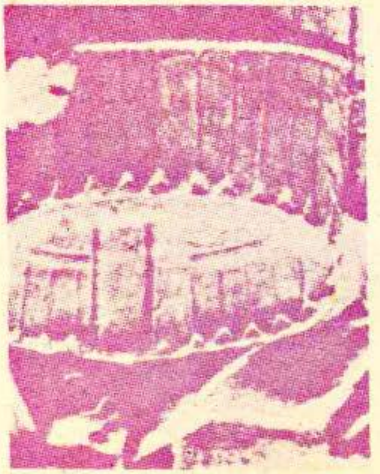

La Arcadia erau lycaonii, după cum Lycaonia sau Lucaonia în Asia Mică. Laconia spartanilor ține tot de această rădăcină. Exista tot în Arcadia un Zeus Lycaios, după cum exista și un Apollon Lycagenetul. Lyca corespunde lui lup, iar Apollo este cel născut din lupoaică. Exemplele lui Mircea Eliade sînt mai numeroase și ele pot fi sporite. Demonstrația este făcută din unghiul antropologic al popoarelor care poartă numele unui animal, în cazul nostru, al lupului. Explicația prezenței capului de lup pe steagul dacilor trebuie căutată aici. Mai complicat este ritualul de inițiere al tinerilor lupi, adică al tinerilor organizați în asociații bărbătești închise al căror rost este de a trece acele examene care să-i facă să semene cu carnasiera pe care și-au ales-o ca emblemă. De obicei, cel care vrea să împrumute pînă la confundare calitățile fiarei pe care o vînează este vînătorul. Ucigînd-o, îmbrăcîndu-i pielea el se transformă în animalul-zeu. Carnasierul este modelul exemplar al războinicului. Este interesant că dansuri ale lupilor se joacă de anumite triburi înaintea plecării la război. Pentru Mircea Eliade dacii sînt o confrerie războinică al cărei simbol a fost lupul. Dificultatea ar fi aceea a deosebirii de nume : dacii (deci lupii) sînt tracii nord dunăreni din vest, pe cînd cei din răsărit se numesc geți. Sînt și aceștia tot

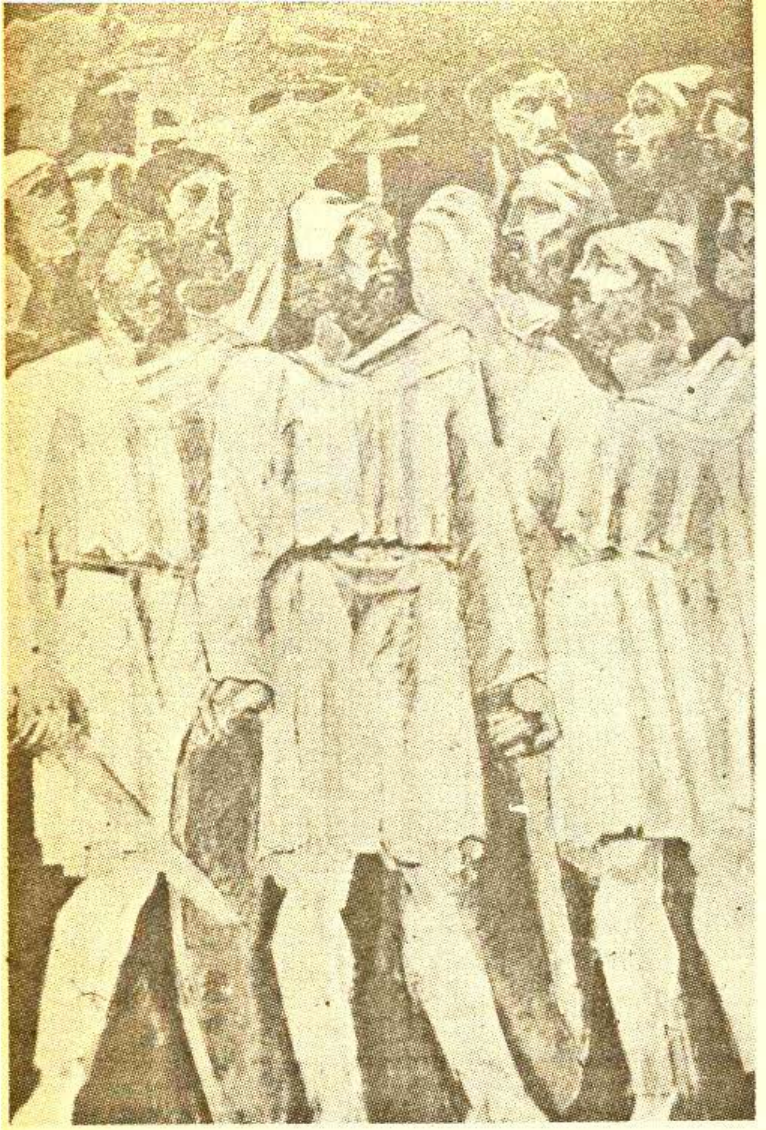

„Strămoșii" — tablou de Aurel Nedel

lupi ? Exemplele privind Hercinia, deci orientul, ar fi un răspuns. Dar mai sînt și altele. Răsăritul se închina și el lupului. Persanii aveau un stindard cu lup. În Turkestan s-a păstrat imaginea unui stindard compus dintr-un cap de lup și un dragon. În nord-vestul Iranului și în Armenia, corpurile de elită ale ostașilor purtau stindarde cu dragoni. Informațiile ni le dă Mircea Eliade. Asemenea stindarde au pătruns și în armata romană. Dat fiind că ea era alcătuită din elemente etnice răsăritene, faptul nu e de mirare. Dar ceea ce vrea să rețină Mircea Eliade este frecvența simbolului lupului la traci, la iranieni și la germani. La aceștia din urmă el menționează obiceiul de a îmbrăca blana animalului (lup sau urs) ca și frecvența numelui Wulf-Wolf. (Apostolul creștin al goților se numea Wulfila).

Dacă răsfoim cărțile literaturii române lupul ne apare ca personaj la Mihail Sadoveanu de mai multe ori, ca și la Vasile Voiculescu, care i-a închinat cîteva povestiri memorabile între care Luparul, **Spiridon Popescu, alt scriitor al „Vieții Românești" îndrăgostit de vînătoare ca și Sadoveanu, a scris o carte de însemnări despre vînătorile de lupi. Este o carte scrisă cu știință despre obiceiurile lupului și mijloacele cu care trebuie să fie prins. I.G. Vissarion a istorisit și el cum se prinde lupul în capcană. Mai toți scriitorii care au avut și patima vînătorii au scris despre lupi. Dinu Nicodim a compus o carte mare intitulată** Lupii. **Alături de Vasile Voiculescu la care lupul capătă o proiecție mitică se află însă poeții. Dintre poeziile literaturii române închinate faimoasei și totemicei jivine citățm aici** Lupul **de Octavian Goga.**

Te-am auzit cum hăuleai departe, / Înfiorind pădurea-nzăpezită, / Bătrîne lup, cu gura istovită, / Etern pribeag al cîmpurilor moarte. / Te-am auzit cum hăuleai departe.

Te-am auzit, și-n ceasurile grele / Ce mă gonesc cu vifore turbate, / Am priceput chemarea ta de frate, / Și-am priceput că-n noaptea fără stele / Tu ești tovarăș visurilor mele...

Tu numai tu, neîmblînzită fiară, / Ce-ți strigi pustiei patima flămîndă, / Și,-n prigonirea cîinilor la pîndă, / Îți plîngi prin codri ura solitară — / Tu înțelegi un suflet fără țară...

tradiție a oamenilor lupi este atestată de Herodot și pentru neuri, locuitori străvechi ai actualului pămînt românesc : „Aceești oameni au reputația de a fi vrăjitori, căci atît sciții, cît și elinii stabiliți în Sciția spun că o dată pe an fiecare dintre neuri se preschimbă în lup, pentru puține zile, și că pe urmă își recapătă îndată forma". **Practicile și superstițiile lycantropice au dăinuit din cele mai vechi timpuri pînă astăzi în România. Obiceiuri care se mai văd și astăzi prezintă oameni care poartă mască de lup. Romulus Vulcănescu compară în** Măștile populare **aceste măști de lup cu măștile de lemn ale**

capetelor de șacal din Egiptul antic. Credința în lycantropi (oameni lupi) a conservat după el fragmente rituale dintr-un cult al lupului. În sfîrșit folclorul vorbește și el de lupi, ca animale fantastice. Mai multe basme conferă lupului un rol decisiv, superior chiar celui al lui Făt Frumos, dependent în aceste versiuni de el. Citãm dintre ele pe cel din colecția Ispirescu, Lupul cel năzdrăvan. Literatura cultă oferă și ea puncte de sprijin în direcția persistenței unui interes specific față de această sălbăticiune. Mihail Sadoveanu atinge tema. Spiridon Popescu scrie Din povestirile unui vînător de lupi. Voiculescu îi reține semnificația magică și mitică în Schimnicul și în mijlocul lupilor. Calendarul păgîn ascuns în spatele celui creștin consemnează multe zile ale lupilor între care plină de temei rămîne Sf. Andrei (despre care Nicolae Gane a scris o povestire). Foarte numeroase sînt numele Lupu în onomastica românească. Se știe, de altfel, că cea mai veche onomastică românească este cea care preia numele de referință din flora și fauna locului. Două sînt numele care trec din sfera faunei carpatice în onomastica masculină românească : Lupu și Ursu. Restul sînt supranume (porecle) și nu au regimul de excepție al acestora care indică un trăiect vechi către cultul celor două sălbătăciuni. Evident, aceasta e onomastica veche, slavul Vilcu traducînd (ca și ungurescul Farcaș) pe mai vechiul Lupu, adică inversul a ceea ce au afirmat unii glosari ai onomasticii românești. Din onomastică Lupu a intrat și în toponimie. G. Coșbuc reținea răspîndirea numelui Lupu. În orizontul tracic lupii au ocupat, alături de urși, ca ființe cu valori supranaturale, un loc de rangul întîi, ale cărei urme le constatăm și azi.

IORGA

IORGA, NICOLAE (1871—1940), mare istoric român, care s-a ilustrat mai ales ca profesor de istorie universală. Tema de pornire a ilustrului savant au fost cruciadele, din care cercetare s-a configurat o a doua mare temă de cercetare și sinteză : lumea bizantină. Firesc i-a urmat o istorie a imperiului otoman ca imperiu de succesiune și de substituție față de cel bizantin. Prin cercetarea asupra Imperiului Roman de Răsărit, cu capitala la Constantinopole, N. Iorga pășește către problemele specifice ale sud estului european.

N. Iorga s-a considerat întotdeauna un profesor de istorie universală și aceasta a fost în primul rînd. Perioada care i-a absorbit toate forțele a fost mai ales Evul Mediu. Preocupările de istorie veche i-au fost impuse marelui istoric de încercarea de a stabili caracterele și întinderea moștenirii bizantine în sud estul Europei. De la concluzia că aici anume identități de forme și de tradiții se datorează Bizanțului, N. Iorga a evoluat către o alta, după care unitatea sud estului european nu o asigură numai factorul și stratul bizantin ci și altele mai vechi. Acesta a fost drumul profesorului de istorie universală către o istorie regională și în cele din urmă către una locală. Ultima mare operă a profesorului de istorie universală N. Iorga a fost Istoria românilor în 10 volume. Scriind-o din cele mai vechi timpuri N. Iorga a tratat și perioadele preistorice și cele de istorie veche care intră fatalmente în istoria poporului român. Fără a-și declina vreo aplecare și pregătire specială în această direcție, N. Iorga a realizat însă în primele volume ale istoriei românilor o recapitulare de probleme și o sinteză remarcabilă. Ignorat sub aspectul aportului său tracologic, N. Iorga rămîne un cercetător și un istoriograf uimitor de informat, de asociativ și de sugestiv și aici. Pe filieră eminesciană el preia noțiunea și conceptul de „substrat", pe care-l formulase, de altfel, foarte clar B.P. Hașdeu.

N. Iorga

N. Iorga a ținut însă, din motive pe care oricum nu le putem clarifica aici, să se delimiteze de Hașdeu și să nu figureze în echipa de discipoli a acestuia. Practic e un urmaș al acestuia. Puțini istorici au ca N. Iorga viziunea desfășurării istoriei pe straturi etno-culturale și etnolingvistice. El este de părere că în orice cercetare pentru a da de adevăr trebuie mers la elementul cel mai vechi, care în ciuda oricăror aparențe este cel mai puternic și rămîne decisiv. Cînd n-a procedat astfel, N. Iorga a căutat în prezent stereotipurile de manifestare pentru a descîlci cu ajutorul lor trecutul unde stereotipul trebuia să fie, după marele savant, identic. Cu alte cuvinte, un mereu același scenariu se desfășoară la epoci succesive pe aceleași regiuni sociale și politice avînd la temelie aceeași geografie fizică și umană. Fără dispoziția teoretică, conceptuală și demonstrativă a lui Hașdeu și fără să se revendice din aceasta, N. Iorga rămîne practic în posteritatea acestuia cel mai expresiv hașdeian. Toate istoriile popoarelor pe care le-a scris N. Iorga acordă o atenție specială vechilor straturi etno-culturale și poli-

tice, stăruinței acestora în diverse forme pînă în epocile cele mai moderne. Demonstrația topirii francilor în masa galică sau a bulgarilor în masa slavilor de sud sînt moduri de a sublinia forța substratului. În societatea și istoria românilor a evidențiat întotdeauna energiile și direcțiile substratului. Ruralismul lui cultural și politic pleacă din această viziune în care adîncurile au structuri puternice capabile de a penetra și modela prezentul. Dăm cititorului cîteva titluri care sînt legate fie de evidențierea forței modelatoare a substratului, fie direct de chestiunea tracică. Mai întîi : Observații ale unui nespecialist asupra istoriei antice, 1916 ; Evoluția ideii de libertate, 1928 (carte ale cărei prime capitole ilustrează direct tema tracică dintr-un unghi extrem de angajat) ; Oameni reprezentativi în purtarea războaielor, 1943 (unde iarăși primele capitole care vorbesc despre lumea veche și despre Alexandru cel Mare expun explicit tezele și interpretările lui N. Iorga asupra chestiunii și valorii substratului, în speță la Alexandru Macedon) ; Istoria poporului francez, 1919 (ca istorie a substratului galic) ; Vederi din Grecia de azi, 1931 (unde notele de drum sînt completate cu conferințe revelatoare pentru observarea interferențelor traco-eline) ; Istoria românilor, vol. I partea I, Strămoșii — înainte de romani, partea a II-a ; Sigiliul Romei, 1936 ; vol I, Oamenii pămîntului (pînă la anul 1000), 1936 (volume în care contribuția tracologică a lui N. Iorga este de prim rang și pe cît de importantă pe atît de neconsultată) ; Materiale pentru o istoriologie umană, 1968 (care ar fi fost sinteza finală a savantului cu atît mai prețioasă cu cît această încununare venea după revelația importanței substratului prin cercetarea la obiect pentru Istoria românilor. Incontestabil, chestiunea lumii vechi, a lumii tracice mai este atinsă și în alte titluri ale imensei bibliografii N. Iorga. Un dicționar românesc de tracologie îl poate așeza pe N. Iorga printre autorii de referință.

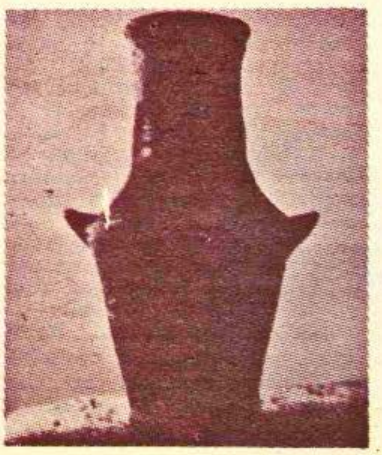

BALADA

Balada este un termen francez pentru a numi cîntecul de joc, dar aici ne interesează balada românească populară. La români balada folclorică mai poartă și numele de cîntec bătrînesc în sensul de voce a veacurilor trecute. Ele au fost împărțite în mai multe categorii, dar cele care ne interesează aici sînt cele „fantastice", ca Soarele și Luna și Iovan Iorgovan. Ne oprim deci asupra acelor balade cu referință la un trecut fabulos, mitic. Prima culegere folclorică făcută de romanticii secolului trecut a fost cea a baladelor sîrbe, provenite adică dintr-o regiune, Dardania, intrată în referințele mitice ale antichității. După aceea au urmat și baladele românești culese și prezentate de Vasile Alecsandri. Cercetările folcloriștilor au arătat că există o mare asemănare între baladele sîrbești, albaneze, bulgărești, grecești și românești, adică baladele unei regiuni europene de puternică osmoză etnică și culturală. Explicația s-a căutat întîi în nivelarea produsă de ocupația turcească, care n-a funcționat însă pentru români. Apoi s-a împins mai înapoi căutîndu-se o unitate provenită dintr-o puternică influență bizantină. Cea mai plauzibilă teorie este cea hașdeiană a substratului tracic și ilir, comun pentru Peninsula Balcanică și pentru români. Deși baladei românești i s-au contestat, de regulă, rădăcini istorice și cu atît mai puțin mitice, există cercetători care susțin că anume porțiuni și motive baladești sînt de origine foarte veche și că trecerea temelor și motivelor din miturile antice în folclorul popoarelor din răsăritul Europei este o ipoteză de lucru obligatorie. Exemple: darul pe care-l face lui Ahile tatăl său este un cal năzdrăvan. Acest cal prezice moartea eroului. Calul lui Ahile se numește Balios, iar în aromână găsim epitetul Bal'u, după cum în dacoromână Bălan. Cel care formulează ipoteza este C. Poghirc. Cu mult înaintea lui, scriind Istoria vieții bizantine, N. Iorga se oprise asupra nu-

melor pe care le purta calul marelui bizantin Belizarie (de origine tracoromană, după cum a arătat I.I. Rusu), cal numit de greci falios, iar de „barbari" (e vorba de barbarii din solda lui Belizarie, între care mulți traci) balan. „Oare corespunzînd la cuvîntul românesc „bălan"? se întreabă N. Iorga. Cifra de 50 de fii o găsim și la familia lui Priam și în ciclul de balade Novăcești. (Novac are în română sensul de uriaș). În Iliada, eroul luptă cu apa Scamandrului, iar în balada românească Iorgu Iorgovan luptă cu apa Cernei, (nume care, precizează savantul C. Poghirc, se trage din tracicul Tsierna și nu din slavă). În fața morții Ahile afișează resemnarea din Miorița, ne spune același. Originea tesaliană și calul ne conduc către originea tracă a eroului, adăugăm. Tema soțului întors din război care-și găsește soția gata să se recăsătorească, din Odiseea, e raportată la situațiile similare din baladele ciclului Unchești sau Moșneagul, unde rătăcirile eroului durează tot zece ani, soții se recunosc după anume semne, eroul se întîlnește cu tatăl său în vie, iar pedepsirea vinovaților se face cu ajutorul săgeților. Iată motive sau transmisii extrem de arhaice în baladele românești. I se mai pot adăuga două situații mitologice: uciderea balaurului infecțios de către Iovan Iorgovan poate fi apropiată de uciderea lui Python de către Apollo, ca și fuga soarelui după lună în evidentă legătură cu mitul lui Apollo (soarele) și Diana-Artemis (luna).

Balada populară românească n-a fost cercetată din punct de vedere mitologic decît de foarte puțini, dar descifrările folclorico-mitice ale acestuia nu s-au bucurat de atenția folcloriștilor, deși tocmai pe tărîmul mitico-folcloric, Dacia preistorică prezintă cele mai mari garanții de interes științific. Balada populară românească constituie o fișă obligatorie al unui dicționar al culturii daco-trace.

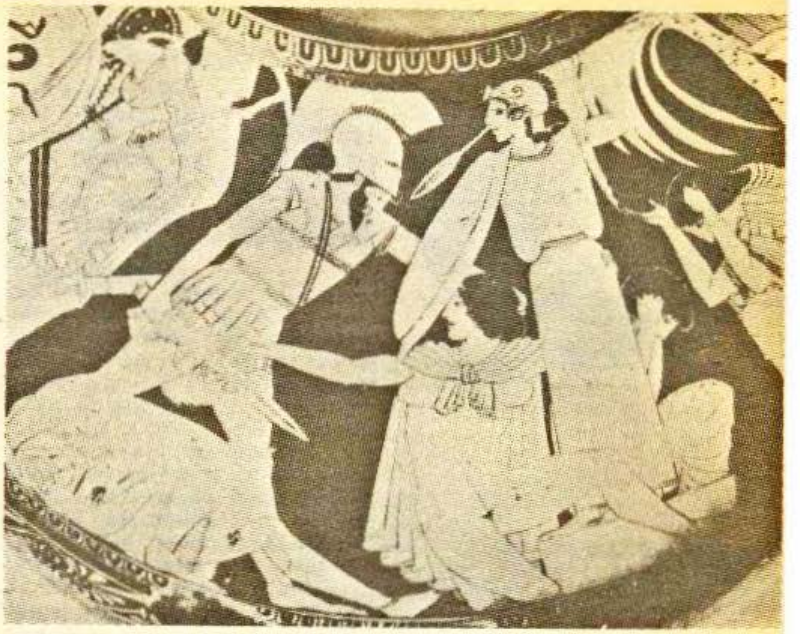

Casandra urmărită de Ajax se refugiază lîngă Paladion. Detaliu de pe o hidrie a pictorului lui Cleofras. Circa 480 i.e.n.

CASANDRA

Casandra, nume care înseamnă neagra prevestire, este al unei troiene. Eschyl a făcut din Casandra unul din personajele memorabile ale tragediei atrizilor. În tragedia Agamemnon, învingătorul de la Troia se întoarce acasă aducînd între capturile sale și pe Casandra. Clitemnestra îl va ucide în baie, pentru a rămîne cu Egist, înlocuitorul soțului în timpul războiului troian. Casandra va avea aceeași soartă, fiind iubită a lui Agamemnon. Aceasta este pe scurt tragedia. Intrată în literatura greacă, Casandra vine însă din lumea troiană și aduce cu ea suflul pedepselor zeiești pe care le vor suporta devastatorii Troiei.

Casandra era fiica lui Priam, regele Ilionului. Frumusețea ei îl atrăsese pe Apollo, care-i oferă darul prezicerii în schimbul dragostei. Fata acceptă, dar după ce, insuflată de zeu, devine prezicătoare, îi respinge dragostea. Apollo, înfuriat, îi alterează darul, pe care nu i-l mai putea retrage: Casandra va fi prezicătoare, dar nu va fi niciodată crezută. Într-adevăr, fata va anunța toate marile nenorociri ale Troiei și ale familiei lui Priam, dar fără nici un efect. În timpul jefuirii Troiei, Casandra se refugiază în templul Atenei, unde însă nu va scăpa de violența lui Ajax, pedepsit mai tîrziu de zei pentru profanarea templului. La împărțirea prăzii, Casandra va intra între bunurile lui Agamemnon și va fi dusă în Argolida. Ce s-a întîmplat acolo a descris Eschyl în tragedia Agamemnon. Casandra este vocea lumii troiene, ea însăși o troiană între greci.

Apoteoza lui Homer. Relief de Arhelaos din Priene. Circa 200 i.e.n.

ARCUL

Arcul ca instrument de luptă era mai puțin cunoscut grecilor. În Iliada aliații Troiei, din marea familie tracică, mînuiesc toți arcul cu mare măiestrie. Chiar moartea lui Achile vine dintr-o săgeată zvîrlită cu pricepere de Paris în călcîiul vulnerabil al campionului acheu. Amazoanele, venite din nordul tracic, folosesc arcul. După unele tradiții ele își extirpau sînul drept pentru a putea ținti cu arcul. Tracii au fost, de altfel, în comunicare directă cu popoarele de stepă de deasupra Mării Negre și de dedesubtul ei, popoare pentru care arcul a fost o armă curentă și perfecționată. Prezența arcului și a calului deosebește net cele două armate și chiar cele două civilizații. De partea troienilor a luptat Apollo. El este, după cum se știe, celebrul săgetător al mitologiei grecești, ceea ce îi divulgă încă o dată originea hiperboreană între olimpicii care mînuiesc de obicei alte arme! Apollo a ucis pe fiii și fiicele Niobei cu ajutorul săgeților. După o versiune a celebrei legende, zeul ar fi fost ajutat de sora sa Diana, (variantă a Artemizei, zeița tracică), purtătoare și ea de arc și de săgeți. Daco-geții au fost și ei buni mînuitori de arcuri. După informațiile antichității, bărbații daci trăgeau cu săgeți în norii care acopereau soarele, în semn de omagiu pentru zeul luminii. Arcul, săgețile, săgetătorii sînt un indiciu de tracitate.

AHILE

Ahile merită a fi introdus într-un dicționar al culturii tracice fie și numai pentru prezentarea pe care i-o face Enciclopedia civilizației grecești alcătuită de francezi. Este vorba de acele elemente de ordin cultural, mitologic în speță, pe care înșiși grecii le resimțeau ca inadaptabile mentalității și universului lor, străine în fond prin originea lor, mai mult sau mai puțin îndepărtată. Este cazul zeului războiului, Ares, față de care imaginația helenă manifestă o mare frigiditate, aproape o incompatibilitate. În situații similare se află și alte personaje ale mitologiei grecești, despre care ar trebui să cunoaștem primele straturi ale mitului, forma cea mai veche pentru a putea trage cele mai juste concluzii. Ahile se pare că a fost mult prea puternic conturat de epopeea homerică pentru a mai putea fi redus la un numitor comun elenic. Iată prezentarea: „Deși admirau fără rezervă eroismul lui Ahile, grecii au avut pentru acest nobil războinic o afecțiune poate mai puțin profundă decît pentru Ulysse". Este prima pedală pusă în legătură cu eroul Iliadei. „Educația băiatului a fost încredințată lui Chiron, cel mai înțelept dintre centauri, care l-a învățat arta vînătorii și a războiului și a sădit în el principiile moralei și gustul pentru frumos". Modelarea eroului nu este greacă: centaurii reprezintă elementul nordic, străin și ostil. Chiron e întruparea superioară, înaltă a unei lumi căreia altfel grecii nu-i recunoșteau capacități spirituale curente. „Cînd a izbucnit războiul troian, Tetis și Peleu, preveniți de oracol că fiul lor va pieri în acest conflict, l-au

Patrocle îngrijit de Ahile. Pictură din interiorul unei cupe a olarului Sosites. Circa 510 î.e.n. (dreapta, sus) ● Ahile și Ajax jucînd zaruri. Pictură pe o amforă executată de Execias. Circa 525 î.e.n.

încredințat lui Licomede, regele din Sciros, ca să-l ascundă printre fetele sale și astfel grecii să nu-l poată alege între șefii lor". **Iarăși aceste nume în „lic", care trimite la supranaturala ființă protectoare a lupului.** „Ulise, aflînd de această stratagemă, s-a dus la Licomede luînd înfățișarea unui negustor de podoabe și de țesături. Pe cînd fiicele lui Licomede printre care se afla și Ahile îi admirau mărfurile, Ulise arată deodată niște săbii în timp ce săbiile intonau un cîntec de luptă. Îngrozite, fetele au luat-o la fugă, dar Ahile, cuprins de entuziasm, s-a aruncat asupra armelor, gest care l-a demascat". **Episodul îi combină pe cei doi eroi antitroieni cu o iscusință care evidențiază spiritul tipic grec al lui Ulise.**

Isprăvile eroului se cunosc. Iliada **se axează pe starea lui de spirit ! Ahile se retrage în cort și grecii sînt bătuți ; Ahile e suficient să împrumute armura sa lui Patrocle ca troienii să se îngrozească. Doar moartea lui Patrocle îl determină pe Ahile să iasă din**

cort, nu pentru a-și răzbuna prietenul și nu simpatia pentru Agamemnon și oamenii lui. Revanșa lui Ahile înseamnă uciderea lui Hector. Apoi Ahile este la rîndu-i omorît cu o săgeată a lui Apollo de către Paris.

upărările și mîniile lui Ahile sînt crunte. În luptă el nu are scrupulele omului modern și nici măcar pe ale celui antic : pe Troilus îl ucide, deși era refugiat în templul lui Apollo. De aici izbinda lui Paris cu săgeata împrumutată de la zeu. Manifestările de violență ale peleianului sînt celebre, iar fiul său, Neoptolem, va fi mai crud decît tatăl. „Grecii au celebrat adesea în artă și literatură isprăvile eroului, a cărui glorie i-a impresionat adînc. Cu toate acestea nu ve-

Ahile și Hector (basorelief)

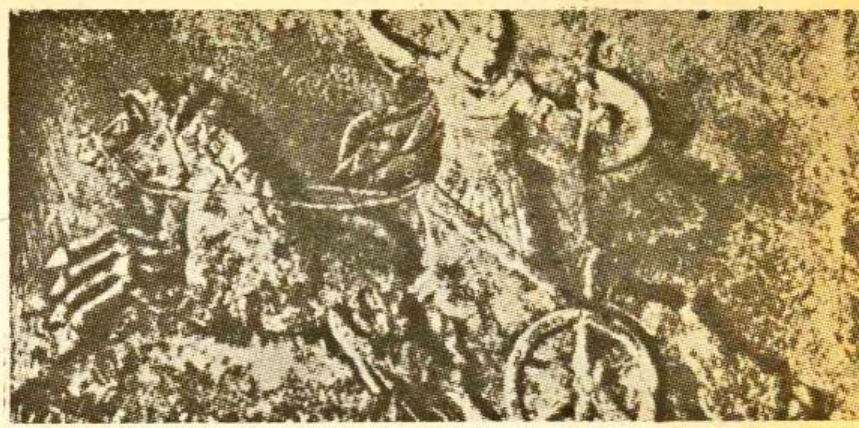

deau în el un reprezentant tipic al rasei elenice : caracterul său exclusiv războinic, violența reacțiilor, mîniile fără frîu au făcut din Ahile un personaj excepțional, în care grecii, popor rezonabil și moderat, nu se recunoșteau".

Ahile era tesalian, dintr-o provincie la nord de Grecia, diferită din toate punctele de vedere de Peninsulă. Se creșteau în Tesalia boi și cai. Ahile, care a primit de la tatăl său un cal în dar, e reprezentat, spre deosebire de alți antitroieni, călare. Tesalia a fost mai ales crescătoare de vite și o țară de agricultori, care n-au exploatat deloc orizontul marin aflat la îndemînă. Țara avea o aristocrație militară și era condusă de regi, deci un stereotip social și politic diferit de democrațiile polisurilor grecești. Dacă poate fi comparată cu o societate peloponeziacă, aceasta poate fi numai Sparta, la care elementul nordic, tracic este cel care hotărește factura societății.

Singurele personaje pe care Tesalia le-a procurat legendelor grecești sînt Ahile și Iason. Expediția nord-estică a acestuia, însoțirea cu o femeie atît

Ahile. Detaliu de pe o amforă. Circa 450 î.e.n. (mijloc) ● Ahile, Polixena și Troilus la fîntînă. Detaliu de pe un divers laconian. Secolul VI î.e.n. (jos)

Insula și templul lui Achile. După Tabula Peutingeriană

de puțin greacă precum Medeea, îl plasează și pe Iason într-o încrengătură excentrică spațiului și spiritului grec.

Undeva în Marea Neagră a fost situat mormîntul spiritual al lui Ahile. Tetis a scos din adîncul mării insula Leuce pentru ca după moartea fiului său să-și afle aci sediul. I s-a mai zis Insula lui Ahile sau Insula Albă sau Alba. După toate datele anticilor confruntate cu realitățile geografice de azi, insula lui Ahile este Insula Șerpilor. (Sînt și păreri că cetatea Chilia a lui Ștefan cel Mare vine de la Ahileia. Plauzibil, dar nedemonstrat încă.)

Flaviu Arrian ne spune că Ahile o locuiește, și că în ea se află o statuie de lemn. Cei care poposesc aici aduc ofrande și jertfe lui Ahile și lui Patrocle, din caprele insulei, alții aduc cu ei victimele pentru jertfă. După tradiție, Ahile s-ar fi arătat în vis celor ce mergeau către insulă și le-ar fi arătat locul cel mai bun de acostare. Alte tradiții ne spun că nici o pasăre nu putea

zbura peste templul lui Ahile din Insula Albă. Nimeni nu putea să miie noaptea pe insulă. Rămînea pe corabie și descindea a doua zi. Insula e a legendarilor Ahile și Elena întîlniți aici după moarte. Noaptea se auzeau cîntecele petrecerilor lor, care răzbăteau pînă departe pe mare. Ele vorbeau despre Troia și despre eroii trecutului război, iar corăbierii auzeau zgomote de arme și tropăit de cai. O legendă din Philostrat ne arată cît de neîmpăcat dușman al Troiei și troienilor a rămas Ahile : el cere unui corăbier să-i aducă o anume copilă din Troia, din neamul lui Priam. Fata e adusă, negustorul ospătează cu Ahile și cu Elena, e răsplătit și lasă fata pe țărm. Nu ajunge prea departe cînd auzu-i este lovit de țipetele groaznice ale fetei, sfîșiată de Ahile în bucăți.

O altă legendă vorbește despre o ultimă confruntare între amazoane și Ahile pe Insula Leuce. Între prizonierii amazoanelor acestea descoperă pe cîțiva constructori de corăbii. În loc să-i dea morții, îi pun să construiască 50 de corăbii (cifra frecventă a mitologiei elene) pe care se îmbarcă cu caii lor cu tot și debarcă la Leuce. Corăbierii încearcă să doboare arborii din cale dar topoarele se întorc împotrivă-le și-i omoară. Amazoanele călări se reped asupra templului, dar e deajuns o privire cruntă a peleianului ca iepele să-și sfîșie stăpînele și să se arunce în mare în timp ce cele 50 de corăbii se ciocnesc între ele și se duc la fund sau naufragiază. Pentru a-și purifica insula, Ahile cheamă un urias val marin care lasă în urma lui insula Leuce curată, cu templul la fel de pur ca înaintea atacului. Ahile rămîne în ciuda tradițiilor puternice privitoare la el un personaj excentric tiparului general al legendelor și eroilor greci. De altfel, faptul că i-a fost opus și preferat Ulise se vede din completarea Iliadei homerice, de fapt o Ahileiadă, cu Odiseea, unde eroul este grecul prin excelență, Ulise. Dacă unul e viteaz, celălalt est ingenios și viclean, Odiseea fiind un concurs de inteligență.

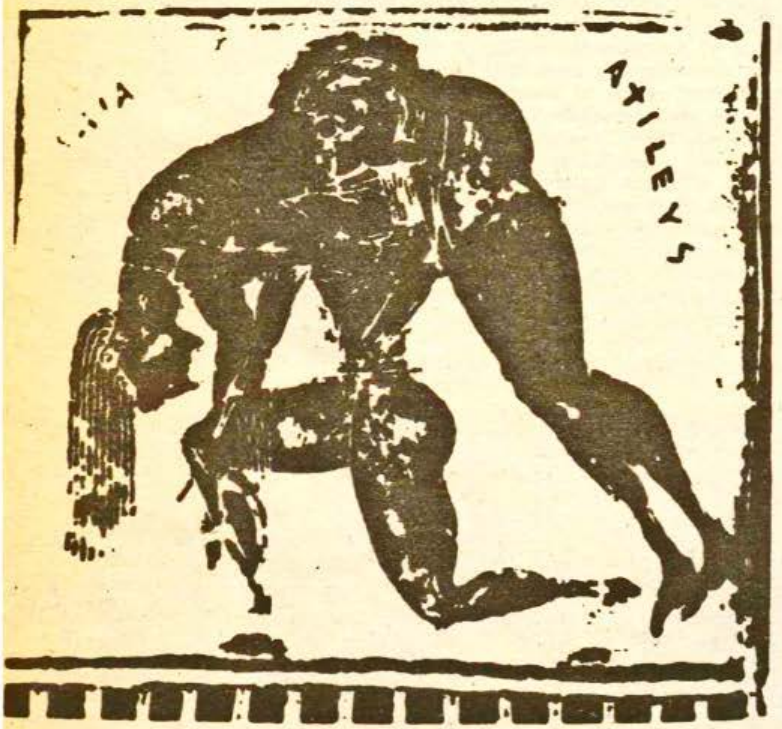

Ahile și Troilus. Pictură din Mormîntul Taurilor — a doua jumătate a sec. VI î.e.n. ● Ajax purtînd cadavrul lui Ahile. Detaliu de pe toarta „Vasului François". Circa 570 î.e.n.

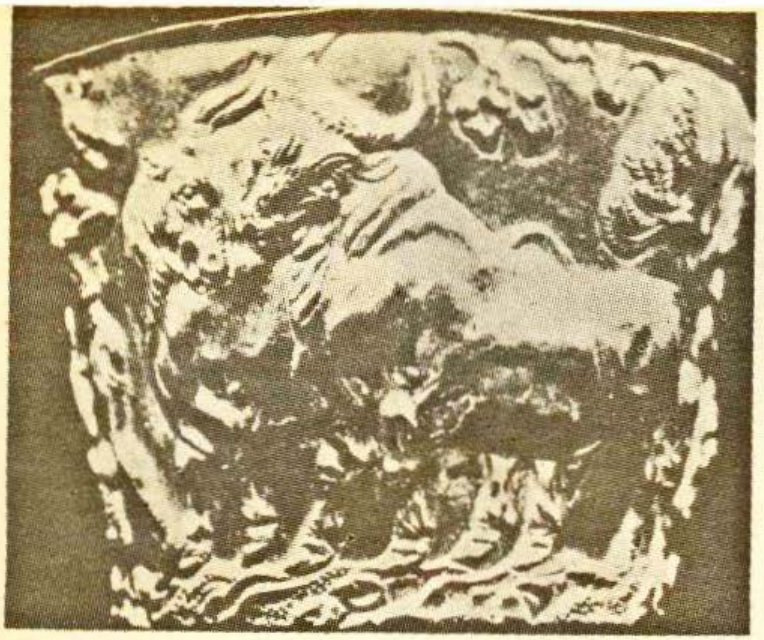

Cupă de aur găsită la Vafio, în apropiere de Sparta. Artă minoică. Sec. al XVI-lea î.e.n.

SPARTA

Sparta, cetatea cea mai sudică dintre așezările importante ale Greciei vechi, a stirnit uimirea grecilor, care au transmis-o și Europei civilizate. Sparta, marea rivală a Atenei, nu semăna deloc cu Atena. S-ar zice că erau două lumi diferite și chiar popoare diferite. Deci, Atena a fost o cetate strălucitoare, cu construcții mărețe, durabile, ale căror ruine le admirăm și astăzi, Sparta n-a lăsat nimic posterității în domeniul arhitecturii. Lipsa nu pleacă dintr-o neputință ci dintr-o concepție. Sparta avea un alt orizont social, un alt orizont moral și politic decît al grecilor. Conduita lor n-a fost niciodată înțeleasă în întregime, fiind mereu raportată la provincia Atticei și la atenieni. Tucidide scria : „Dacă vreodată nu vor mai rămîne din Sparta decît sanctuarele și temeliile edificiilor publice, posteritatea cu greu va crede că puterea Spartei a fost demnă de renumele său". Faptele s-au petrecut chiar astfel. Vizitele în Laconia produc dezamăgire. Din Sparta, care a făcut să tremure întreaga Grecie, n-a mai rămas decît o amintire.

Toate relatările grecești și reconstituirile savanților europeni nu fac decît să sublinieze singularitatea spartanilor în cadrul peninsulei helenice. Secolul al IX-lea este secolul venirii în sudul Peloponezului a dorienilor. Migrația doriană a străbătut Peloponezul către sud și a ales drept loc de așezare valea unui rîu, Eurotas, care spre deosebire de majoritatea riurilor din Peloponez are debit continuu. Laconia spartanilor era străjuită la răsărit de munții Parnon, iar la apus de munții Taigetului cu creste de zăpadă. Țara avea păduri de măslini, livezi, cîmpii roditoare și vii, pe pantele munților. Laconienii comunicau cu restul lumii grecești mai ales pe mare. Instituțiile spartane au fost date de greci drept modele de înțelepciune. Aristocrația țării, spartanii adevărați, „egalii", nu practicau nici un meșteșug, nici agricultura, ci doar arta războiului și se ocupau cu treburile cetății. Categoria a doua, periecii, erau străinii, acceptați la marginea societății, a cetăților, care făceau meșteșugurile și comerțul. A treia categorie, a hilotilor, era categoria de agricultori, variantă a sclavagismului. Sparta era condusă de doi regi, fără legătură de rudenie între ei, regi ereditari, exercitînd o putere asemănătoare aceleia a regilor homerici. Ei se sfătuiau cu 28 de spartani aleși prin aclamațiile „poporului" (exclusiv spartan, fără periecі și iloți) sfat numit gerusia, adică al bătrînilor. Tipul de viață al spartanilor era comunitar, pe categorii de sexe. Copiii născuți aparțineau societății. Ei supraviețuiau sau nu dacă gerusia hotăra că merită să trăiască. Copiii cu infirmități erau azvîrliți într-o prăpastie, ca înapți să învețe și să susțină meșteșugul războinic. La șapte ani băiatul era luat de la mama lui și trecut într-o școală de exerciții fizice și militare. După care vine o perioadă, comparată de un cercetător cu riturile masculine din Pacific, cînd acești tineri trebuie să trăiască izolat, departe de ceilalți, să-și cîștige existența prin forță, adică prin furt sau rapt. Dacă vărsau sînge omenesc, mai ales al hiloților rătăciți seara la ore primejdioase pe drumuri singuratice, erau cu atît mai bărbați. Ciudatul ritual, numit krypteia, producea uimirea și groaza grecilor. După această krypteia tînărul spartan devenea cetățean cu drepturi depline și-și lua locul într-un grup de războinici, cu care de acum înainte împărțea și masa și casa. Societatea spartană semăna cu o mare cazarmă sau tabără militară. Datorită acestei instrucții și educații spartanii aveau

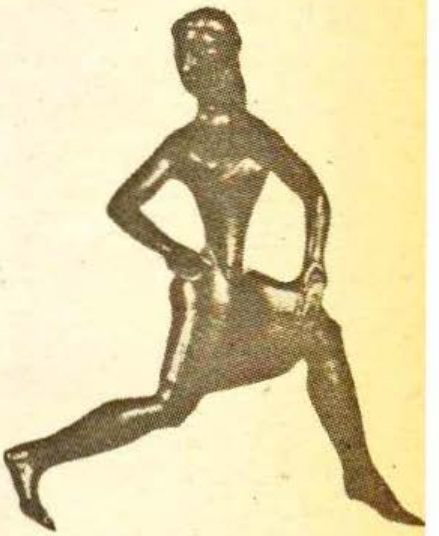

Tînără spartană alergînd — statuetă de bronz. Sfîrșitul sec. al VI-lea î.e.n.

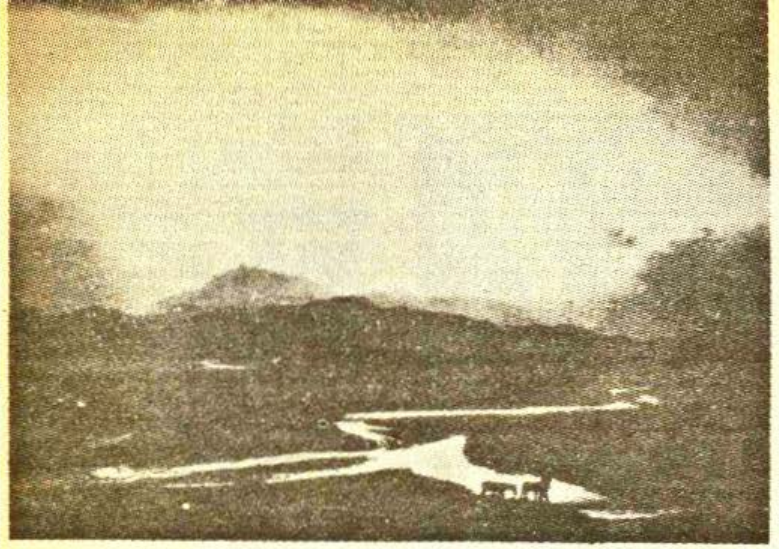

Cîmpia Spartei și muntele Taiget

o armată foarte temută în Peloponez. O altă cauză de uimire și chiar de indignare pentru greci era condiția femeii spartane, care nu trăia în gineceu ci în aer liber, practica exerciții sportive dificile și conducea treburile casei, în care soțul, după regulile societății spartane, nu avea ce căuta.

Costumația femeii spartane, mai sportivă, folosind tunici larg deschise, care-i evidențiau coapsele, devenise un alt obiect de uimire și de scandal pentru grecitate. Euripide scria : „Chiar să vrea, o fată n-ar putea să fie cuminte în Sparta, cu coapsele goale și tunicile fluturînd, ele trăiesc pe stadioane și în palestre alături de tineri care-și abandonează casa". Extrema libertate de care vorbește Euripide nu era totuși reală, de vreme ce viața spartană era riguros orînduită, iar sexele erau separate, instruite și educate după vîrstă. Pe greci îi mai uimea și faptul că un spartan putea avea copii de la soția altui spartan cu acceptarea soțului. După tradițiile grecești, aceste legi ar fi fost stabilite de Lycurg. Exercițiile militare pe muzică au rămas celebre în istoria Peloponezului. Spartanii aveau de aceea coruri strălucite. Armata i-a fost la fel de celebră, dar redusă ca număr. La venire, spartanii au fost 9.000, iar caracterul închis al aristocrației lor militare n-a dus la sporuri demografice.

Odată cu legea xenelasiei, prin care Sparta s-a închis cu totul în tradițiile ei foarte vechi și s-a izolat fizic de lumea în care trăia, nepermițînd nici cetățenilor săi să-și părăsească patria, dar nici străinilor să intre în ea, Sparta a intrat pe drumul declinului. Contactul prin războaie cu civilizații senzualiste, în care bărbații și femeile nu erau atît de strîns controlați de legi, a dus la slăbirea disciplinei interne, la dezertiuni, la încălcări ale moralei. Spartanii au început să iasă din propria lor legendă. Dar experiența lor a rămas una dintre cele mai interesante, cu atît mai mult cu cît istoria ei e mai bine păstrată decît a altor vechi societăți conservatoare.

Este limpede că în plină Grecie senzualistă și deschisă oricărui import și export, Sparta a reprezentat o încercare de a consolida o societate de tip anacronic. Anacronia ei este lucrul care ne interesează cel mai mult aici. Dorienii veneau din spațiul balcano-carpatic, lucru de altfel știut. O raportare a acestor obiceiuri și legi de factură străveche ale spartanilor, cu cele ale lumii trace se impunea. Pierre Devambez, care în Enciclopedia civilizației grecești se adresa culturilor din Pacific pentru a-i explica pe spartani, putea să-și găsească mai aproape analogiile : la Dunăre, în Balcani sau în Asia Mică, ocupate de societăți tracice. Tipul de proprietate al spartanilor trebuie mai întîi remarcat : aristocrația spartană, „egalii", avea dreptul la pămînt. Ei primeau o bucată de pămînt pe care o moșteneau din tată-n fiu și n-aveau voie s-o înstrăineze. La rîndu-le hiloții nu erau ai familiilor spartane ci ai statului. Cele două linii regale, a Eurypontizilor și a Agiazilor, sînt ereditare și nu reprezintă semințiile învinse. N. Iorga (care credea că numele Spartei „ar trebui cercetat cu stăruință și divinație filologică", în dezacord cu dezinteresul pentru Sparta „în „judecata vremurilor care s-au succedat") consacră o scurtă analiză societății spartane. „De la început, dubla regalitate. Doi regi din două familii deosebite, care n-au măcar voie să se amestece. Două feluri de sînge. Doi strămoși, în legătură cu acea coborîre a oamenilor din nord, ireductibili rurali, care sînt pentru mitologie heraclizii și pentru filologie dorienii, dar pe care, fără șansa de a greși — căci popoarele nu se inventează și nu se strămută printr-un simplu joc al deducțiilor din alte domenii decît acela a propriei lor vieți —, putem să-i identificăm cu singurii care se constată a fi în acele locuri, ilirii și cu deosebire tracii". În consecință Eurypontizii și Aegizii corespund ilirilor și tracilor, „regi de cucerire reprezentînd cele două neamuri, cele două semințiî care au participat la dînsa". Tipul de proprietate și de organizare militară îl duce pe N. Iorga la următoarea analogie : „Ei corespund absolut celor doi moși celor doi bătrîni, care se întîlnesc, în fond, la toate socotelile de pămînt, în lumea satelor noastre genealogice, de o atît de veche proveniență. Iloții și parecii, din partea lor, corespund unii sclavilor prinși cu sabia, alții noilor veniți, pe care Moldova îi numește vecini (acesta e și sensul cuvîntului grecesc „perikos", „cel de lîngă casă" cuiva). O moșie, deci, cu urmașii moșului, moșnenii condusă moșnenește". Desigur Iorga are aici în vedere și gerusia, care corespunde „oamenilor buni și bătrîni" din străvechea organizare a satelor devălmașe românești, organizare preromană.

Societatea care scandaliza și uluia lumea greacească, avînd la temelie pe autohtonii Peloponezului și deasupra pe cuceritori, transmutase în vîrful sud al peninsulei tradiții nordice, pe care N. Iorga le identifică și în vechea ruralitate românească.

Că nu în Pacific trebuia mers pentru a identifica modelul societății spartane, așa cum făcea Pierre Devambez, ne-o arată chiar descrierea pe care acesta o face conduitei tinerilor în faza krypteia. Ritul inițierii militare a tinerilor, pe

parcursul căreia aceştia trebuie să se identifice cu fiara cea mai războinică, trăind feriţi de societate, adoptînd condiţiile de viaţă ale fiarei, fugind de oameni, dar şi atacîndu-i, furîndu-le bunurile sau chiar ucigîndu-i, era bine cunoscut indo-europenilor atît în Asia Mică, cît şi în Europa apropiată Greciei. „În timpul probei acel couros lacedemonian, scrie Mircea Eliade referindu-se chiar la spartani, ducea un an întreg o viaţă de lup : ascuns în munţi trăia din prăzi, avînd grijă să nu fie văzut de nimeni". (De la Zalmoxis la Gengis-Han). Nu mai reproducem exemplele pe o arie geografică mai largă date de savantul român. Ele ţin mai ales de lumea de contact a Europei cu Asia Mică. Dar dincolo de raza geografică este de reţinut modelul războinic al spartanilor care este lupul. Mircea Eliade făcuse identificarea pentru daci, al căror nume daos însemna chiar lup, ceea ce întăreşte apartenenţa tracică a spartanilor, indicată de Iorga. Ceea ce aducem aici la vedere este numele de Laconia al provinciei spartane, care trimite la etimonul Lyc, al lupului. Marele legiuitor al spartanilor a fost Lycurgus, care după toate probabilităţile n-a existat, legile aşa-zis licurgice fiind anterioare lui Lycurg, venite odată cu cucerirea doriană, asimilată de Iorga unei cuceriri iliro-trace. Şi numele lui Lycurg cuprinde rădăcina cuvîntului lup, ceea ce întăreşte nu numai ipoteza inexistenţei lui Lycurgus ca legislator, dar şi pe aceea a existenţei unei tradiţii a lupului tutelar la spartani. Deci nu pe oceane depărtate, la capătul lumii găsim modelul societăţii spartane, ci mai aproape de Peloponez, în Tracia şi Dacia, ca şi în Asia Mică. Originea dorienilor ne obligă să ne gîndim la Hemus, la Dunăre şi la munţii Carpaţi. (Este foarte uşor de altfel să facem o legătură între numele traculu Spartacus şi numele Spartei cu derivatele ei, rădăcina fiind evident aceeaşi, dar mai greu este să explicăm această alîniere). Identificarea pe care ne-o propune N. Iorga, pe care o susţine Mircea Eliade, ne dă dreptul să comparăm, cu prudenţa necesară, tipul de organizare socială al Spartei, al Lacedemoniei, cu cel de la Hemus şi Carpaţi.

Cercetarea comparată a vieţii dacilor cu cea a spartanilor are de ce să ne preocupe.

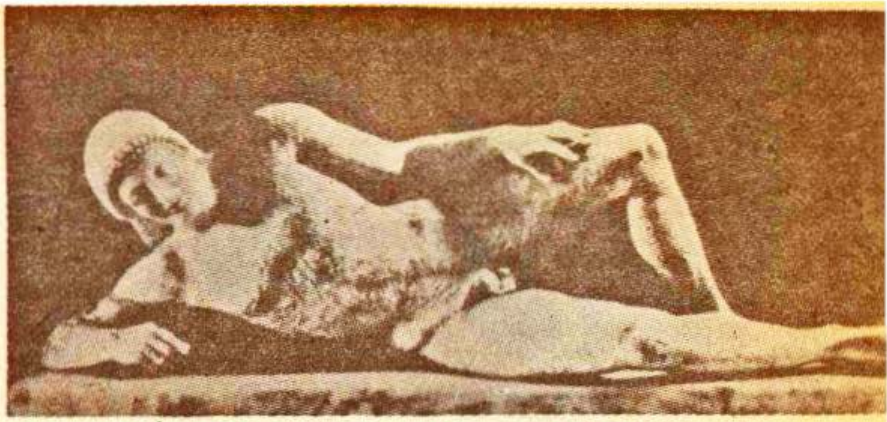

Războinic rănit. Fragmente de pe frontonul templului zeiţei Afaia din Egina. Începutul sec. al V-lea î.e.n.

ARES

Ares zeul războiului la greci este o figură vitregită a pantheonului grec, deşi se trage direct din Zeus şi Hera. Se ştiu foarte puţine despre el, fiind amestecat în foarte puţine evenimente ale vieţii zeilor. Aici ocupă un loc marginal în mitologia şi spiritualitatea grecilor. Spre deosebire de greci, romanii i-au acordat o atenţie deosebită. Considerat un confrate brutal, pus doar pe război, lipsit de inteligenţă, ridiculizat în dragoste, ignorat chiar în meritele sale incontestabile, Ares merită o atenţie aparte. Neînţeles fiind, trebuie să fie străin. Originea lui e, după izvoare, nordică, dunăreană. Mircea Eliade dă pentru zeul războiului la traci pe Kandaon, în legătură cu lupul, un alt nume fiind Daunos, tot legat de lup. În războiul troian, care e foaia de turnesol a mitologiei greceşti, Ares se află de partea troienilor, conform originii sale, ca şi Apollo. El trimite în luptă pe fiica sa, regina amazoanelor, Penthesillea.

Cu toate acestea olimpienii aveau de ce să-i fie recunoscători.

Marile isprăvi ale lui Ares sînt legate de lupta cu giganţii. El ucide pe Pelorus şi Mimas într-o luptă de proporţii colosale. Cînd Otos şi Ephialtes, alţi doi giganţi, au pus munte peste munte (Ossa şi Pelionul peste Olimp) pentru a atinge mai uşor sediul ceresc, toţi zeii au fugit de teama agresiunii. Singur Ares i-a înfruntat pe cei doi monştri, care însă l-au biruit şi l-au aruncat în lanţuri, unde a stat legat 13 luni. Ares avea un car de luptă, o lance irezistibilă, o platoşă de cupru strălucitoare, o voce de tunet. Era însoţit în luptă de mai multe zeiţe, care precizează caracterul războiului.

Una din cele mai jenante scene mitologice este aceea a prinderii lui Ares în năvod în momentul celei mai mari intimităţi cu Afrodita. Hotărît impopular la greci, „un neînţeles", Ares va face o carieră deosebită la romani, unde era considerat tatăl lui Remus şi Romulus, copiii vestalei Rhea Silvia. La romani, Ares, care nu s-a bucurat la greci de nici un templu, se bucură, sub numele de Marte, de un mare respect şi de o mare popularitate. În Forul lui Augustus exista templul lui Mars ultor (Marte răzbunătorul). A avut mai multe nume Mars Grandivus (cel cu paşi repezi), Mars Gradivus (cel grijuliu), Mars Bisultor (de două ori răzbunător), Mars Bellator (stăpîn al războaielor), Mars Quirinus (protector al Romei). Era firesc ca urmaşii troienilor, eneazii, să-şi aleagă drept protector un zeu din partea troiană, zeu tracic la origine, probabil Kandaon numit, Daunos în alte variante. Marginalizarea lui Ares în pantheonul grec este elocventă pentru tratamentul zeităţilor împrumutate, pe care mentalitatea greacă nu le putea asimila.

APOLLO

Călăreț îmbrăcat pentru iarnă purtînd hlamidă. Interiorul unei cupe a pictorului Pisoxenos. Circa 475 i.e.n.

Cvadrigă pe un hipodrom. Detaliu de pe o amforă panateneică. Sfîrșitul sec. al V-lea i.e.n.

Călăreț. Statuie de bronz. Circa 550 i.e.n. (sus) ● Frescă de la începutul sec. al V-lea i.e.n. Tarquinia

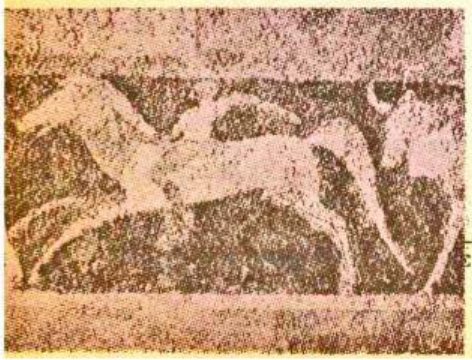

Apollo, zeu al luminii, cultivat de greci în nenumărate ipostaze, este un zeu de origine nordică. Pindar îl localizează în Tracia și numeroase elemente conduc către originea hiperboreică a zeului, care ocupă între olimpieni un loc cu totul special. Apărut între zeii greci mai tîrziu, el s-a bucurat de un succes extraordinar legat și de faptul că profețea. Apollo este un zeu mai apropiat de oameni, cel mai frecvent model al acestora dintre toți zeii, reprezentînd alt tipar decît ceilalți olimpici. Desigur, și biografia lui este plină de isprăvi amoroase, dar el este mai mult decît alți zei un binefăcător și între faptele lui sînt unele care-l apropie de „eroii" mitologiei grecești, adică făptuitorii acțiunilor necesare comunităților omenești. Apollo a venit din nordul de origine aducînd cu sine muzica. Urmașii săi într-ale muzicii sînt Lynos, Abaris, Orfeu, Musayos, Tamarys. Concursul cu Marsyas nu face decît să sublinieze această supremație. La rîndu-le acești muzicanți din nord, fii direcți sau spirituali ai lui Apollo, au lăsat o întipărire puternică în mitologia helenă.

Înainte de a deveni prezicător la Delphy, Apollo este ucigașul celebrului balaur numit Pithon, din bălțile rămase după potop. Apollo învinge o calamitate și pe locurile curățate de suflarea contagioasă a monstrului va ridica un templu al prezicerilor, celebru în toată lumea Mediteranei de răsărit : Delfi. Aici au apărut apoi preotesele prezicătoare, pythiacele, care își rosteau de pe trepied vorbele cu multe înțelesuri. La oracolul din Delfi a venit Darius, a venit și Alexandru cel Mare. Fenomenul este, altfel zis, al civilizației întregii regiuni, depășind semnificația locală, grecească. Nu e lipsit de interes să se rețină că motivul uciderii balaurilor infecțioși de către tineri frumoși și neprihăniți a rămas în folclorul popoarelor descendente din traci. Ca binefăcător al oamenilor, Apollo se mai numea Lycianul pentru că distrusese lupii (= lycos) care devastau

Zeul traco-dac Apollo cu lira. Relief la Muzeul din Alba Iulia

turmele, Smintheus pentru că nimicea șoarecii care amenințau recoltele, Parnopios pentru că alunga sau distrugea lăcustele care rodeau lanurile.

Dorienii îl numeau Apollo Aghitor, adică Apollo Călăuzitorul pentru că i-ar fi adus din nord în Grecia, supraveghind stabilirea lor în diferite părți ale peninsulei. El se mai numea și Xantos și Chrysocomos pentru că avea părul blond și pletele ca de aur. Dacă mai adăugăm că l-a ucis pe Pithon minuind arcul și săgeata avem alte elemente ale originii sale nordice.

Apollo este de fapt zeul soarelui, ceea ce trimite iarăși la originea boreală. El conduce soarele de la răsărit la apus, iar părăsirea acestui rost, la un moment dat, a provocat un cataclism. Forțat să cedeze conducerea carului ceresc lui Phaeton, Apollo rămîne pe pămînt în timp ce novicele Phaeton aduce soarele atît de aproape încît pro-

Monedă de argint (tetradrahmă), bătută în Dacia, reprezentînd pe revers imaginea zeului Apollo

duce mari calamități. Zeii sînt obligați la măsuri de salvare extreme și abia după ce Zeus se decide să-l doboare pe Phaeton, care se prăvălește din cer, soarele își reia traiectoria firească, iar pămîntul scapă de dezastru. Rămas fără atribuțiile celeste, Apollo ajunge păstor la turmele regelui Admete în Tesalia, mereu nordul, unde îl învață pe păstori să cînte din flaut și să prețuiască viața păstorească, în ceea ce o deosebește de corupta viață a cetățenilor. Pentru că a coborît plăcerile zeiești pe pămînt, Apollo este rechemat în Olimp.

De Apollo ca zeu al soarelui este legat și un motiv bine păstrat în folclorul cîtorva popoare din Carpați, Balcani, Asia Mică : motivul fratelui și al sorei, al Soarelui și al Lunii. Apollo, soarele, are o pereche, pe Artemiza (Diana), zeița lunii, soarele fiind fratele lunii, pe care o urmează pe cer în succesiunea zinoapte. Veșnic tînăr, zeu al vegetației care apare și se împlinește, Apollo insuflă firesc numeroase iubiri. El nu este însă zeul armonios pe care ni l-a transmis mai recenta tradiție helenică și mai ales interpretarea europeană a mitului, ci un zeu impetuos, pasionat, crud. Pedeapsa lui Marsyas, jupuit de viu pentru îndrăzneala de a-i fi rival muzical, este doar una din isprăvile nemiloase ale zeului armoniei. Cumplită este uciderea celor 7 fii și fiice ale Niobei de către Apollo (ajutat în unele variante de Diana), pe care zeul rînd pe rînd îl suprimă cu ajutorul arcului și săgeților sale. Zeul purtător de lyră, de fluier și de arc se distinge prin aceste insigne de hyperborean. După unii poeți antici, Niobe și fiii săi n-ar fi decît norii pe care săgețile îi înlătură pentru a face loc luminii soarelui. Involuntară apropiere, desigur, de tradiția păstrată după care dacii trăgeau săgeți în norii care acopereau lumina soarelui. În războiul troian, Apollo nordicul nu putea fi decît alături de Troia. Săgeata cu care Paris ucide pe Achile este luată din tolba lui Apollo.

Ca în orice colecție de mituri și cel despre Apollo cuprinde evident straturi vechi și straturi mai noi. Ultimele reprezentări statuare în Grecia ni-l înfățișează pe Apollo ca pe un efeb. E viziunea cea mai nouă. Cea veche, cea mai apropiată de origini, rămîne aceea a bărbatului violent care știe să-și folosească arcul și vocația muzicală. Preocupat de a face bine oamenilor, Apollo se diferențiază de sălbatecul egoism al zeilor greci, fiind mai aproape de eroii civilizatori ai Asiei Mici și de ai Daciei. Într-un eseu pe drept cuvînt celebru NAȘTEREA TRAGEDIEI, 1872, Friederich Nietzsche a ținut să creeze doi poli opuși și complementari ai mentalității și culturii grecești: apollinicul și dionisiacul, primul însemnînd seninătatea, celălalt pasiunea. A fost evident o sistematizare a moștenirii grecești, mult prea geometrică, dar cu mari consecințe pentru gîndirea artistică a secolului XX. E interesant de știut că Friederich Nietzsche se îndoia în genere de „seninătatea" artei grecești, pe care o vedea într-o continuă pendulare de la apollinic la dionisiac. Tragedia s-ar fi născut, din muzică și din sărbătorile dionisiace, adică dintr-o alianță a celor doi poli. Fapt sigur e că zeul mitologiei eline, Apollo, înfățișează trăsături prea puțin apollinice. Grecii s-au vrut pe ei înșiși apollinici și pe ceilalți dionisiaci, dar avem motive să ne îndoim de această antiteză.

Apollo Hyperboreul încălecat pe un grifon, ține într-o mînă lira iar în alta un ram de palmier

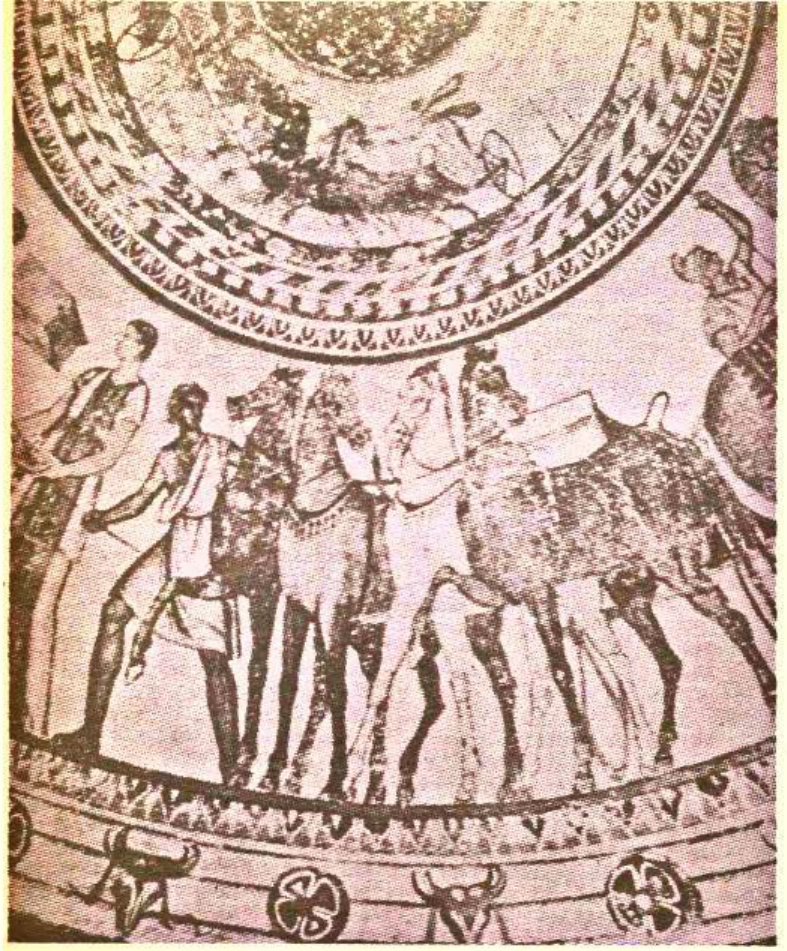

Cai și vizitii. Mormîntul tracic de la Cazanlîc (stînga, sus) ● Cortegiu nupțial. Detaliu de pe un lecit antic al pictorului Amasis. Circa 560 î.e.n.

Cei 2 500 de ani de atestare a geților ne solicită o privire înapoi asupra strămoșilor noștri, asupra locului și rolului lor în lumea antică. Un lucru este sigur : noile cercetări arheologice și concluziile lor, noile studii și monografii, apărute la noi și peste hotare, impun o altă evaluare a acestei lumi, a dimensiunii și semnificației ei. Lumea dacilor nu era o lume închisă. Ea participa la viața Europei și a neamului său tracic. Valoarea contribuției lor la cultura și civilizația Europei se pune altfel în aceste noi cadre create de cercetările postbelice de arheologie și istorie, de noile sinteze.

Fișele de dicționar pe care le-am propus cititorului au rostul să indice vastitatea orizontului în care se înscrie fenomenul daco-get, ca o componentă de seamă, ultima cronologic, din marele arbore tracic. Ele au menirea de a incita, de a provoca interesul, dorința de cunoaștere, de lectură, altfel zis de a crea apetitul cultural pe o temă fundamentală. Informația este scoasă din cărți care stau în bibliotecile noastre, la îndemîna oricui, drept pentru care indicăm o parte din titlurile folosite : Dicționar de istorie veche a României, (Ed. șt. și enc. 1976), Enciclopedia civilizației romane, (Ed. șt. și enc. 1982), Enciclopedia civilizației grecești, (Ed. Meridiane, 1970), Vasile Pîrvan, Getica (Ed. Meridiane, 1981), Dacia (Ed. șt., 1958), Hristo M. Danov, Tracia antică, (Ed. șt. și enc. 1976), Ion Horațiu Crișan, Burebista și epoca sa, (Ed. șt. și enc., 1977), Spiritualitatea geto-dacilor, (Ed. Albatros, 1986), André Bonnard, Civilizația greacă (Ed. șt., 1967—69) 3 vol., H. Schliemann, Pe urmele lui Homer (Ed. Meridiane, 1979), Erwin Rohde, Psyché, (Ed. Meridiane, 1974), Al. Busuioceanu, Zamolxis, (Ed. Meridiane, 1985), Mircea Eliade, De la Zamolxis la Gingis Khan, (Ed. șt. și enc., 1978), Istoria universală (traducere din rusă, ed. șt., 3 vol., 1958—1960), Arta traco-getică (Ed. Academiei, 1969), diverse istorii ale romanilor și mitologii greco-latine și atîtea altele pe care nu le mai enumerăm aici.

Cavalerul trac. Inele de aur, sec. IV î.e.n.

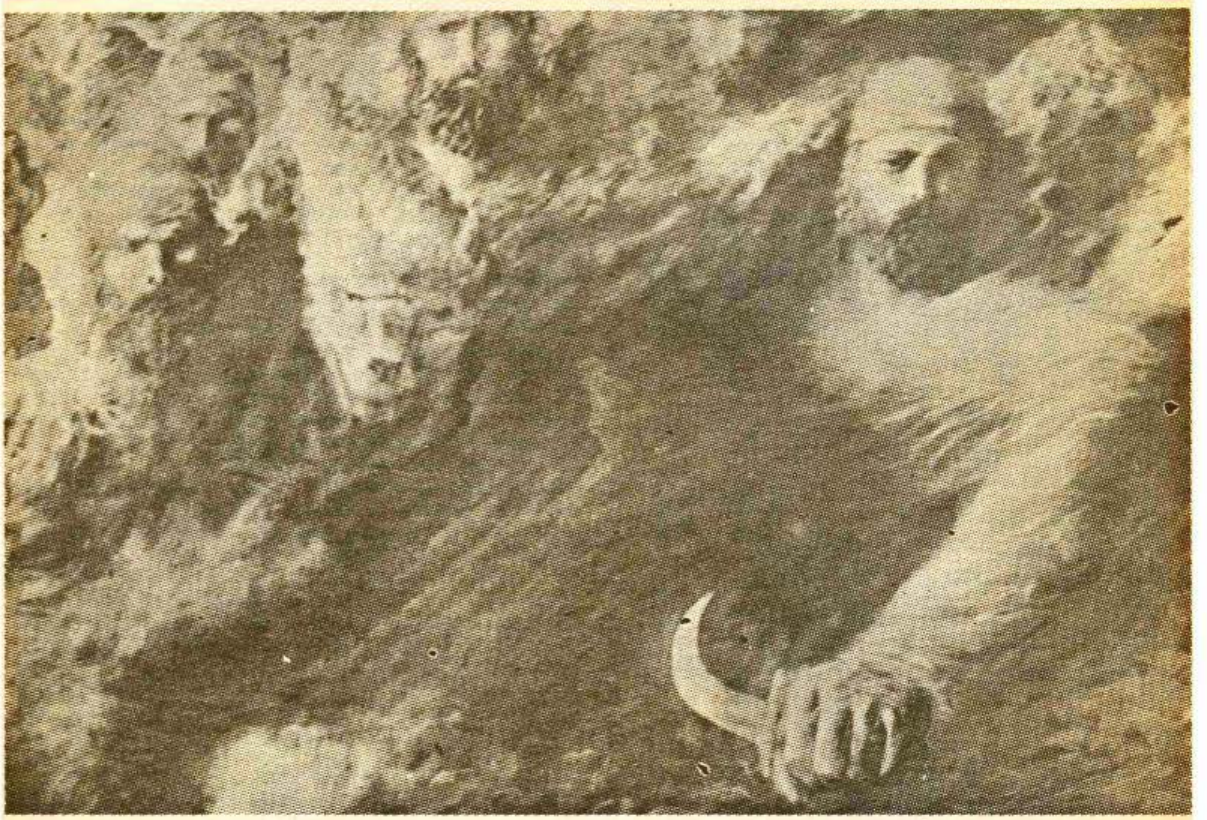

TOTEM ŞI LITERATURĂ

Un „zeu al lupilor" la Carpaţi?

Negura în care este scufundat trecutul autohtonilor de la Carpaţi şi Dunăre preocupă pe mulţi îndrăgostiţi de istorie. Dorinţa de a trece dincolo de graniţa unor secole apropiate de noi, de a străbate dincolo de centura unui lanţ de imagini care bat pasul pe loc în reconstituirea trecutului pe pămîntul locuit astăzi de români şi popoarele învecinate, duce la investigaţii multiple şi inegale ţintind o clarificare. Toate aceste încercări la un loc sînt semnul unui timp. Numărul celor care se simt chemaţi de vocea substratului pentru a întreprinde incursiuni într-o lume necunoscută, dar care-şi reclamă drepturile la existenţă în imagini legate, este tot mai mare. Indiferent de părerea specialiştilor privitoare la contribuţiile lor, acestea se constituie într-o realitate peste care nu se poate trece. La urma urmelor această aşa-zisă intruziune în cîmpul specialiştilor nu face decît să sublinieze absenţa acestora de pe frontul unor cercetări mai mult decît necesare pentru cultura română.

În aceste pagini înfăţişăm cititorilor noştri incursiunea în spaţiul spiritualităţii preistorice pe care o întreprinde un logician. Obiectul interesului său este în egală măsură Zalmoxis şi tradiţiile care preamăresc un strămoş lup. Ipoteza lui Alexandru Surdu, care nu e cu totul nouă în unele din articulaţiile ei, merită toată atenţia cu atît mai mult cu cît se bizuie pe elemente incontestabile, cum e capul de lup al steagului geto-dacic, pentru a da o referinţă comună, după cum şi pe producţii literare moderne care vorbesc despre credinţa în oamenii-lupi. Exemplu apropiat ne stă Vasile Voiculescu cu povestirea intitulată Pricoliciul, povestirea despre omul lup.

Alexandru Surdu este un logician reputat al generaţiei sale, autor al mai multor studii şi al unor traduceri din Kant.

Discursul său ştiinţific impresionează prin strictelea logică a construcţiei, ceea ce cititorul poate aprecia din paginile de mai jos.

Stindarde dacice pe Columnă

UN «ZEU AL LUPILOR» LA CARPAȚI?

Salmoxis, numit uneori simplu muritor, alteori demon și chiar zeu al daco-geților, din cauza datelor foarte sărace și aparent contradictorii de care dispunem, a fost considerat adesea un personaj cu totul **enigmatic.** Comparat însă cu alte personaje din vremea lui, cum au și făcut-o uneori anticii, se poate dovedi că toate datele referitoare la Salmoxis și chiar la urmașii lui le regăsim și la acestea. Coincidențele nu exclud însă nota de **originalitate** a lui Salmoxis, ci îi conferă un grad mai mare de **plauzibilitate,** sugerînd faptul evident că, asemenea daco-geților, care ocupau un loc determinant, alături de celelalte popoare ariene, și zeitățile lor pot fi alăturate, în mod firesc, celor din mitologia indo-europeană.

Genetic, trebuie pornit de la faptul indiscutabil că totemul vechilor arieni era **lupul.** Dovada o constituie, în primul rînd, numele unor populații întregi și ale unor state antice de origine evident indo-europeană, apoi numeroasele toponime, numele vechilor zeități și ale eroilor antici, legate de numele lupului. Dacii, prin faptul că **daci** provin din **daoi** (pluralul lui **daos** = lup), iar, **dava** care apare în numeroase toponime, din **davos** (variantă a lui **daos**), nu constituie deci o excepție. De altfel, vecinii lor din nord-est se numeau **Lupiones Sarmatae** (vezi **Tabula Peutingeriana**), iar cei din nord-vest, **neurii,** erau cunoscuți pentru obiceiurile lor lykantropice (Herodot, **Historiae,** IV, 105). Nu trebuie uitat însă faptul că datele cele mai vechi despre aceste populații (inclusiv daco-geții) provin dintr-o epocă tîrzie, care nu depășește secolul al V-lea î.e.n., — epocă în care nu mai poate fi vorba decît de vagi ecouri ale tradițiilor totemice, care luaseră, încă din epoca bronzului, forme specifice social-culturale.

Întreaga zonă daco-geto-tracică, din Macedonia pînă în Panonia și nordul Pontului Euxin, despre care ne lipsesc datele istorice amănunțite, poate fi totuși circumscrisă pe baza cîtorva coordonate spațio-temporale. Este vorba de tradițiile mitologice pregrecești sudice (din Peloponesul pînă în Creta) legate de populații de origine tracă (ele surprind perioade anterioare celei homerice) ; de tradițiile mitologice anatoliene, cuprinzînd și insulele din sudul Macedoniei (datele provin din perioada homerică și se referă în mod expres la populații de origine tracă) ; de tradițiile romane și celte (primele dinaintea erei noastre, mergînd pînă spre secolul al VIII-lea, î.e.n., ultimele din preajma erei noastre) și de tradițiile nordice (de la începutul erei noastre pînă în Evul Mediu). În privința stadiului de evoluție a tradițiilor se constată însă faptul că nordicii au fost mult mai conservatori (datorită izolării și înapoierii lor culturale). Tradițiile lykantropice, care dispăruseră din Peloponesul în epoca homerică, au dăinuit la popoarele germanice pînă în Evul Mediu. Datele despre Salmoxis provin din secolul al V-lea î.e.n. (Herodot), iar faptul că dacii, în timpul războaielor cu romanii, mențineau încă stindardul cu cap de lup și erau pînă în secolul al III-lea, e.n. (**Tabula Peutingeriana**), vecini cu popoare de „lupi", îndreptățește încadrarea tradiției despre Salmoxis în contextul general, indo-european al formelor social-culturale determinate de fondul totemic patriarhal.

Focarul mitologiei grecești l-a constituit regiunea Elis, locuită în vechime, după tradiție (Strabon, **Geographika,** VII, 7, 1—2), de barbari,

în special cauconi de origine tracă (ca și cei din Asia Mică). Eroul eponim al acestora era **Caucon,** identificat adesea cu **Lykos** (= lupul), — o veche zeitate de origine tracă. (Pauly-Wissowa, **Real-Encyclopedie,** sub voce „Lykos"). În alte versiuni, **Caucon** este numit fiul lui **Lykaon,** tot o zeitate de origine tracă, considerat în legende ca un fel de rege al zeilor **(Götterkönig). (Ibidem,** vol. XXV, 2259). Despre Lykaon se spune că ar fi fost regele Arkadiei. El ar fi întemeiat pe muntele **Lykaion** (= muntele lupilor) un sanctuar, numit **Lykosura,** pentru Zeus **Lykaios.** De altfel, chiar numele vechi al Arkadiei era **Lykaonia** (= țara lupilor). Acest om-lup era numit și **Lykurgos.** De numele lui sînt legate sărbătorile **Lykaia,** care se țineau periodic (din patru în patru ani). El apare în reprezentări grafice ca un om îmbrăcat în piele de lup. **(Ibidem,** sub voce „Lykaios"). În cadrul serbărilor Lykaia se aduceau jertfe umane, în special tineri. Victima umană era sacrificată și apoi mîncată de către tinerii luptători care deveneau astfel **lykantropi.** (Daremberg et Saglio, **Dictionnaire des Antiquités,** sub voce, „Lykaia"). Cultul lupului era practicat și în Argos și în Asia Mică, la **lykienii** din **Lykia** (care însemna, ca și **Lykaonia,** tot „țara lupilor"). Mai erau și alți zei care aveau legătură cu lupul : Artemis **Lykoatis,** în regiunea vechiului oraș **Lykon** ; Apollon **Lykaios,** în Argos ; Apollon **Lykogenes** în **Lykia** ș.a.

Sfîrșitul cultului lykantropic din Elis și regiunile învecinate este povestit într-o veche legendă a Arkadiei. Se spunea că Zeus (cel autentic, fără atributul Lykaios) l-a vizitat pe regele Lykaon. Acesta, dîndu-i respectul cuvenit, l-a sărbătorit după obiceiul locului, oferindu-i ca jertfă pe propriul său copil, numit Arkas. Zeus, revoltat de sacrilegiul petrecut, l-a transformat pe Lykaon în lup și a instituit ca pedeapsă, pentru oricine va mai mînca carne de om, transformarea pe nouă ani în lup, după care devenea om numai dacă, în acest interval, nu se atingea din nou de mîncarea interzisă. (L. Preller, **Griechische Mythologie, I,** p. 100—102).

Rezultă din aceste relatări (despre o perioadă foarte veche, cînd nu erau grecizați încă tracii din Peloponez) că zeitatea cea mai veche a acestora era lupul însuși. Acestuia i se aduceau jertfe umane periodice (la patru ani). Evenimentul era legat de anumite rituri de inițiere (mîncarea victimei) și rituri de trecere (transformarea în lup). Animalul inițial (lupul) a devenit om-lup (Lykaon) și apoi zeu-lup (Zeus Lykaios), pentru a sfîrși cu zeu pur (Zeus). Avînd în vedere că în epoca homerică nu se mai păstra amintirea zeilor zoomorfi, tradiția zeului lup trebuie considerată cu mult mai veche.

Relatări asemănătoare apar însă și la romani, pentru o perioadă evident mai tîrzie. Este vorba de amintirea unei divinități numită **Luperkus** (O. Gruppe, **Grieschische Mythologie,** p. 204) și reprezentată sub formă de idol. În legătură cu acesta este amintită o peșteră **(Lupercal),** în care era păstrat idolul și o sărbătoare **(Lupercalia),** în cadrul căreia se aduceau sacrificii animaliere la intrarea în peșteră. Cu ocazia acestui sacrificiu, erau aduși în fața altarului și doi tineri cărora preotul le atingea fruntea cu cuțitul înroșit în sîngele victimelor sacrificate, ceea ce se considera că amintește de vechile sacrificii umane. (Daremberg et Saglio, **op. cit.,** sub voce „Luperci").

Și în mitologia nordică apare un fel de zeitate-demon, lupul **Fenrir,** care avea doi fii **(Sköll** și **Hati)** ; unul alerga pe cer să înghită soarele, celălalt alerga după lună, cînd reușeau să le ajungă, se petreceau eclipsele. (M. Isbășescu, **Walhalla și Thule,** p. 25—30). Existau însă și personaje legendare, ca tatăl lui Skallagrim, care se numea **Ulf** (= lupul) și care se transforma după voie în lup sau în om. (L. Weiser, **Altermänliche, Jüglingsweichen und Männerbünde,** p. 44), Tradiția lykantropiei s-a menținut în nord pînă în Evul Mediu tîrziu. Lykantropul era numit **Ulfepnar** sau **berserkr** și era recunoscut după pielea de lup sau de urs pe care o purta. Longobarzii se pare că adoptaseră transformarea în ciine, căci luptătorii lor, cu atribuții lykantropice (beau sîngele dușmanilor), erau numiți în cronici (secolul al VIII-lea e.n.) **Cynocephali. (Ibidem,** p. 49). Multe zeități, printre care și **Wodan,** aveau ca semn distinctiv îmbrăcăminte animalieră, ca și divinitățile indiene Bhava și Sarva, care erau reprezentate ca oameni îmbrăcați în piele de lup. (S. Wikander, **Der arische Männerbund,** p. 72—73).

Lykos și Lupercus sînt particularități ale divinității de origine totemică (lupul). Reprezentarea

lui ca om îmbrăcat în piele de lup denotă preluarea atribuțiilor divine de către unul sau mai mulți conducători ai cultului, care puteau fi regi **(Lykaon),** personaje legendare **(Ulf),** căpetenii de oști **(Cynocephalii),** demoni **(Fenrir, Sköll, Hati)** sau chiar zei **(Wodan, Bhava, Sarva)** — unii dintre aceștia purtau chiar numele lupului. De cultul lupului sînt legate toponime **(Lykaion, Lykosura, Lupercal, Lykaonia, Lykia)** derivate din numele lui. Într-un studiu mai recent au apărut zei-lupi **(Zeus, Apollon, Artemis),** care, treptat, și-au pierdut atributul de lup. La greci avem atestate toate fazele : lup, om-lup, zeu-lup, zeu. La romani surprindem numai prima fază, în formă idolatrică, și a doua (lupoaica legendară), în-

tr-o formă tîrzie, mult prelucrată, amintind totuşi şi de faza a treia (a naşterii zeului din lup). La nordici nu mai apare tradiţia lupului originar, dar sînt bine reprezentate fazele doi şi trei (ca şi la indieni).

Salmoxis, pe aceste coordonate spaţio-temporale, se înscrie între fazele doi şi trei. El era considerat un muritor, care fusese sclav (Herodot, **op. cit.**, IV, 95) şi ajunsese rege (Platon, **Charmides**, 157 a). Alţii îl numeau însă demon (Herodot, IV, 94) şi chiar zeu (Strabon, VII, 3,5 ; Platon, loc. cit.). Oscilaţiile nu denotă neapărat inexactităţi. Provenind din epoci diferite, dar ulterioare secolului al V-lea î.e.n., este posibil ca „personajul" Salmoxis să fi suferit transformări. Este posibil ca relatările să se refere la personaje deosebite, care au trăit în perioade diferite, aveau alte atribute, dar purtau **acelaşi** nume, după cum erau relatate **aceleaşi** lucruri (ca despre Salmoxis) şi despre persoane cu nume **diferite** (Strabon, VII, 3, 11). Nici el şi nici celelalte persoane n-au ajuns însă zei autentici, chiar dacă sfîrşeau prin a fi **numiţi** astfel. Salmoxis şi descendenţii săi, indiferent că erau consideraţi muritori, demoni sau zei, erau **preoţi** ai uneia sau ai mai multor zeităţi (Strabon, VII, 3,5), ale căror nume ne-au rămas însă necunoscute.

Faptul că Salmoxis ţine de faza a doua (om-lup) o dovedeşte numele său. **Salmos**, care apare şi în varianta **zalmos**, este atestat la Porphyrius, (secolul al III-lea e.n.) ca însemnînd **piele**. (Porphyrius, **Vita Pythagorae**, 14-15). Termenul avea multe semnificaţii înrudite, însemnînd şi învelitoare, coajă, scoarţă, acoperiş, acoperămînt în genere şi al capului în special, deci căciulă, coif etc. (I. Duridanov, **Ezikăt na trakite**, sub voce „Zalmos"). El apare în numeroase toponime vechi din sudul Greciei **(Salmonion)** pînă în nordul îndepărtat **(Salmi, Salmela)**, dar şi pe teritorii traco-gete **(Salmydessos, Salmorude)** şi s-a menţinut aproape în aceeaşi formă şi cu acelaşi înţeles în prusaca veche **(salmis)** şi în lituaniană **(salmas)**. (I. Duridanov. **Thrakisch-dakische Studien**, I, p. 85). Partea a doua a numelui **-xis** a fost pusă în legătură cu rădăcina indoeuropeană **ksey-**, din care au derivat cuvinte indoeuropene care înseamnă „stăpîn, rege". (V. Georgiev, **Trakite i technijak ezic**, p. 15). Deci **Salmoxis** ar însemna „rege îmbrăcat în piele sau blană", cum era numit şi Wodan **(Mantelträger)**, cum erau reprezentaţi Lykaon, Bhava, Sarva etc., şi cum apăreau lykantropii nordici, în piele de lup sau de urs. Porphyrius aminteşte, în legătură cu aceasta, faptul că lui Salmoxis la naştere „i se aruncase deasupra o piele de urs".

Se poate conchide că Salmoxis era un fel de preot-rege care slujea unui zeu asemănător cu Lykos, avînd şi el anumite atribute animaliere. În legătură cu această funcţie este amintit şi un munte **(Cogaionon)** şi o peşteră. Muntele apare şi în tradiţia greacă, ca şi peştera (menţionată şi la romani). Peştera apare la greci în legătură cu naşterea lui Zeus pe muntele Ida.

Tot în legătură cu Salmoxis sînt amintite atribuţiile sale de interpret al fenomenelor cereşti, de cunoscător al tehnicii sacrificiilor şi al ceremoniilor pentru zei. (Porphyrius, **loc. cit.**) Sînt amintite sacrificii ale tinerilor (Herodot, IV, 94) ; un **andreion** (o casă a bărbaţilor) **(Ibidem**, IV, 95), ca sediu al adepţilor săi ; amănunt, care pare accidental, că Salmoxis era tatuat (Porphyrius, **loc cit.)** şi, în fine, contribuţiile sale pe linie medicală. (Platon, **loc. cit.)** Toate acestea sînt însă atribuţii ale unui preot-şaman, legate în mod tradiţional de obişnuitele ritualuri de iniţiere şi trecere ale tinerilor în rîndul bărbaţilor. Salmoxis poate fi comparat deci şi cu personajele (legendare sau nu) despre care se ştie că aveau atribuţii iniţiatice.

Este vorba, în primul rînd, de **Epimenide Cretanul.** Acesta era un preot al lui Zeus Idaios, numele lui fiind legat de acelea ale cureţilor şi corybanţilor (Diogenes Laertios, **Vitae philosophorum**, I, 10, 111). El însuşi, dealtfel, era numit „curet" **(Ibidem**, I, 12, 115). Izvoarele tîrzii îi atribuie chiar „contribuţii teoretice" în legătură cu iniţierile în cultul lui Zeus Idaios (E. Rohde, **Psyche**, p. 345). Datorită unei întîmplări excepţionale şi faimei sale, el a sfîrşit, ca şi Salmoxis, prin a fi adorat ca zeu, căruia i se aduceau sacrificii. (D. Laertios, **op. cit.**, I, 10, 114).

Cultul lui Zeus a fost adus în Creta odată cu ocuparea acesteia de către ahei. Se spunea că Zeus s-ar fi născut în peştera de pe muntele Ida din Creta. Oronimul „Ida" este de origine tracă (I. Duridanov, **Ezikăt na trakite**, p. 38), el era frecvent şi în Asia Mică şi în Pelopones **(Idas** şi **Idaion)**, de unde a şi fost transferat în Creta. Peştera de pe muntele Ida era considerată „rezidenţa permanentă" a lui Zeus. Despre acesta se spunea că în copilărie, de teama lui Cronos, s-ar fi transformat în **dracon**, iar pe doicile sale le-a transformat în **urşi** — transformări obişnuite în cadrul ritualurilor de iniţiere, care se făceau pînă tîrziu şi pe muntele Ida. Cu această ocazie aveau loc sărbători ale cureţilor, legate de sacrificii animaliere şi **umane.**

Despre Epimenide se spunea că, fiind trimis de tatăl său după o oaie rătăcită pe muntele Ida, a intrat să se odihnească în peșteră, unde ar fi dormit însă nu mai puțin de 57 de ani. Încă din antichitate se considera că Epimenide nu ar fi dormit în peșteră, ci s-ar fi **retras** acolo, **trăind în singurătate.** (D. Laertios, I, 10, 111). Viața în peșteră era atribuită și lui Zeus Idaios. Prin aceasta, abstracție făcînd de durată, obiceiul retragerii în peșteră pare să fi fost obișnuit la preoții inițiatori (ca și în cazul lui Salmoxis). Tot despre Epimenide se spune că utiliza **jertfe umane** (tineri) cu ocazia alungării unor molime **(Ibidem,** I, 10, 110), iar după moarte s-a constatat că pielea lui era **tatuată.** (H. Diels, **Die Fragmente der Vorsokratiker,** Epimenide, 1, 2). Astfel de informații erau relatate și în legătură cu Salmoxis. În fine, lui îi sînt atribuite și anumite concepții despre **nemurire** (Porphyrius, 16—17), pe care se zice că le propovăduia și Salmoxis, dar care erau bine cunoscute și celților și popoarelor germanice.

Pe această linie (a concepției despre nemurire), anticii au făcut legătura, ce-i drept indirectă, între Epimenide Cretanul și Salmoxis. Personajul de legătură a fost **Pythagoras din Samos.** Într-adevăr, despre Pythagoras, el însuși inițiator al unei secte religioase, s-a spus că ar fi fost inițiat în misterele lui Zeus Idaios, că ar fi fost deci pe muntele Ida din Creta **(loc. cit).** Mai mult, că „a coborît în peștera Idei împreună cu Epimenide" (D. Laertios, VIII, 1, 3). Dar tot despre Pythagoras se spunea că l-ar fi avut ca sclav, pe Salmoxis, pe care l-ar fi inițiat, la rîndul său, în tainele nemuririi.

Herodot considera, pe bună dreptate, incredibilă ultima relatare, pe motivul că Salmoxis ar fi trăit cu mulți ani înainte de Pythagoras, ceea ce s-ar putea afirma și despre Epimenide. Importantă aici nu este însă cronologia, ci asemănările frapante dintre relatările de care dispunem în legătură cu aceste personaje și, în special, maniera în care acestea ajungeau să fie zeificate, ceea ce îndreptățește atribuirea lor multiple de muritori, demoni, preoți și zei.

estigiile arheologice dovedesc că dacii dispuneau de anumite cunoștințe astronomice, deținute în mod firesc tot de către preoții inițiatori, pe care le foloseau într-un mod cu totul original, ceea ce dovedește o veche tradiție. Aceasta face și mai pregnantă asemănarea dintre Salmoxis și Pythagoras, deși orice influență este exclusă. Același lucru este valabil și despre restricțiile alimentare, care au prilejuit, de asemenea, apropierea celor două personaje, (Strabon, VII, 3, 5), dar care sînt în fond comune tuturor asociațiilor religioase primitive.

Celebra „casă a bărbaților" **(andreion),** cunoscută și la vechii greci, unde se aduna Salmoxis cu adepții săi (Herodot, IV, 95), este locul obișnuit al inițierilor pentru tinerii bărbați (cunoscut la toate popoarele primitive), care, la războinicii celți **(Avallon)** și la germanici **(Walhalla)** a devenit cu timpul un fel de paradis (deși cu totul terestru). Celții aveau chiar și obiceiul de a trimite prin sacrificiu mesageri la zeu, cum trimiteau și geții la Salmoxis, perioada fiind tot de patru ani (timpul petrecut de Salmoxis în peșteră, **Loc. cit.)** Dar tot la patru ani se țineau și sărbătorile Lykaia, în cinstea zeului lup, acesta fiind de fapt perioada cea mai potrivită, pentru societăți restrînse, de formare a unui grup relativ numeros de tineri apți pentru inițiere. Ea reprezenta, totodată, perioada necesară instruirii tinerilor în vederea probelor la care urmau să fie supuși. Periodicitatea olimpiadelor — inițial probe de trecere — s-a menținut tot la patru ani.

În felul acesta se ajunge la concluzia că toate datele de care dispunem în legătură cu Salmoxis se întîlnesc, într-o formă sau alta, și la alte personaje antice, ceea ce le-a permis autorilor greci să facă chiar legături directe între acestea. Analiza comparativă prilejuiește și o încadrare a lui Salmoxis într-o succesiune firească a concepțiilor religioase indo-europene.

Salmoxis a fost un preot inițiator (real sau legendar), poate chiar personificarea funcției de preot inițiator, într-o perioadă în care tradiția totemică a lykantropiei (zooantropiei în genere) se menținea încă. El era deci un fel de om-lup sau urs (învești mîntat în piele de animal, cum îl arată și numele), ca și cei inițiați de el (care se și numeau **daci** = lupi). Dar el a ajuns rege într-o perioadă cînd dispăruse credința în animalul totem. El slujea unor zeități (probabil cu atribute animaliere) pe care nu le cunoaștem. Salmoxis a sfîrșit ca și ceilalți preoți inițiatori prin a fi zeificat, dar nu a reușit să devină un zeu autentic, fiind secondat de alți preoți inițiatori cu aceleași atribute. Spre deosebire însă de aceștia, Salmoxis, prin însuși numele său, ne amintește încă de propria sa descendență zooantropică.

Alexandru Surdu

«STRĂBUNII NOȘTRI S-AU LUPTAT! MOȘIE MÎNDRĂ NE-AU LĂSAT.»

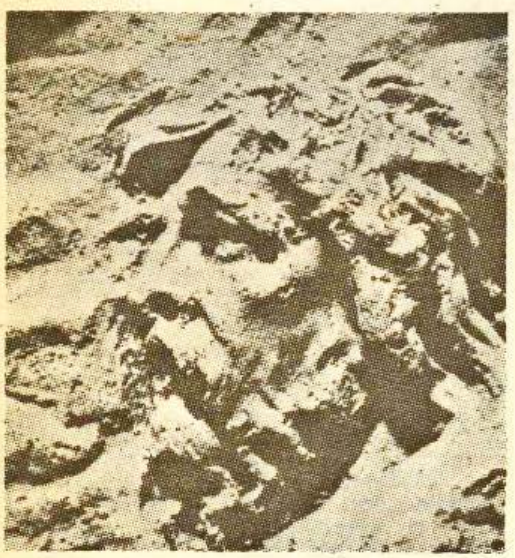

Somn

Noapte întreagă. Dănțuiesc stele în iarbă.
Se retrag în pădure și-n peșteri potecile,
gornicul nu mai vorbește.
Buhe sure s-așează ca urne pe brazi.
În întunericul fără de martori
se liniștesc păsări, sînge, țară
și aventuri în care veșnic recazi.
Dăinuie un suflet în adieri
fără azi,
fără ieri.
Cu zvonuri surde prin arbori
se ridică veacuri fierbinți.
În somn sîngele meu ca un val
se trage din mine
înapoi în părinți.

Părinții

Coboară-n lut părinții, rînd pe rînd,
în timp ce-n noi mai cresc grădinile.
Ei vor să fie rădăcinile,
prin care ne prelungim pe subt pămînt.

Se-ntind domol părinții pe subt pietre,
în timp ce în lumini mai adăstăm,
în timp ce fericiri ne-mprumutăm
și suferinți și apă vie pe la vetre.

Lucian Blaga

Aicea printre ardeleni

Aicea printre ardeleni mă simt acasă.
În fiecare văd un nepot de-al lui Horia,
de-al lui Iancu.
Aice s-ar mișca într-o bună zi Munții
Apuseni,
Ce s-or urni din loc, ca urieșii!

Mi-am ridicat privirile spre cer,
Dar nu-mi spune nimic mătreața lui de
stele
Nici luna lustruită ca tingirea.
Îmi pun în schimb urechea pe inima țării
Și-aud bătăi neregulate prin gemete
surde...
Freamătă pădurea românească,
Ca-n preajma vijeliei!

Mi-am culcat capul pe lutul străbun
Alăturea cu alții
Ce mestecă prin somn cuvinte fără sens.
Și am vrut să dorm.
Eu însă-aud prin noaptea ce se lasă,
Șuer de piatră pe tăiș de coasă...

Mihai Beniuc

Eu am crescut...

Eu am crescut cu macii și strugurii pe
cîmp
Și mai păstrez, ca iarba, și-acum, sub
pleoape, rouă.
Străbunii mei vînjoși, cu tulnice și
ghioage,
Pe-aicea și-au păscut cirezile blajine,
Cioporul de mioare bălane, herghelia,
Și lîngă crama scundă cu chiote în căzi
Băsmeau lungiți la focuri cînd adormea
prisaca.

De-aceea mi-e drag cîmpul, livada, codrul
sur,
Podgoriile, boii, albinele și mînjii
Ce trec, năluci sirene, prin porumbiști
brumate...

Zaharia Stancu

După cinci sute de ani

Ce liniște-i aici – de-aceea poate
Cînd sărut iarba aud șoapte venind de demult –
Aceste păduri care se întorc din iarnă cîntînd,
Leagănă-n arbori întreaga mea viață.

Vine vîntul și mîngîie mugurii,
Toți cei care au fost au rămas printre noi,
Parcă ieri au fost toate, și timpul
Pe toți atingîndu-i încet i-a făcut nevăzuți ca și el.

Parcă ieri se-ntîmplaseră toate,
Pămîntul ce geme de grîu deschide și-nchide iar ochii –
Parcă ieri Ștefan îngenunchea pe cîmpie
Cerînd binecuvîntarea bătrînului Teoctist.

Ca și acum vîntul mîngîia mugurii
Și erau toate apropiate și dragi,
Și clopotele nu mai tăceau la Suceava –
...Le mai aud și astăzi după cinci sute de ani.

A.E. Baconsky

Elegia a doua, getica

lui Vasile Pârvan

În fiecare scorbură era așezat un zeu.

Dacă se crăpa o piatră, repede era adus
și pus acolo un zeu.
Era de ajuns să se rupă un pod,
ca să se așeze în locul gol un zeu.

ori, pe șosele, să apară în asfalt o groapă
ca să așeze în ea un zeu.

O, nu te tăia la mînă sau la picior,
din greșeală sau dinadins.

De îndată vor pune în rană un zeu,
ca peste tot, pretutindeni,
vor așeza acolo un zeu
ca să ne-nchinăm lui, pentru că el
apără tot ceea ce se desparte de sine.

Ai grijă, luptătorule, nu-ți pierde ochiul,
pentru că vor aduce și-ți vor așeza
în orbită un zeu
și el va sta acolo, impietrit, iar noi
ne vom mișca sufletele slăvindu-l...
Și chiar și tu îți vei urni sufletul
slăvindu-l ca pe străini.

Nichita Stănescu

Psalmul cîntărețului trac

Sînt fum și veșnicie
Și nici nu știu de unde mă adun,
Sînt aici, în Calea Laptelui,
În fag, în frunză, în abis,
Sînt taina din cuvîntul spus în vis,
O negură de timp,
Cenușă, vînt și zumzet de albine.

Mircea Vaida

Decebal

Să nu ne lăsăm copleşiţi, dar să nu ne lăsăm copleşiţi
Poate că din această multă teroare şi otravă
Sufletul nostru născoceşte ceva dulce, neasemuit, pe potrivă
O suferinţă atit de dulce, jinduită de alţii.
Şi să nu ne lăsăm copleşiţi, dar să nu ne lăsăm copleşiţi –
Ei înşişi ajută sufletul nostru care la urmă îi copleşeşte.

Incă mai păsuiam, nu eram siguri
De acest noroc al imortalităţii –
Rana noastră în amintire lin se deschide
Ca ochii tăi albaştri, ochii tăi cicoare :
Hai ! S-arătăm ce preţ absolut are viaţa.
Iată ! Ne vindecă de moarte !

Cezar Ivănescu

Cavalerul trac

Imi simt, ca-n pragul toamnei, clădiţi în clae snopii
Şi peste Bărăganul – sortit, de-acum, spre viscul –
Rostogolesc pupila, cu jindul unei dropii,
Ce tainicelor holde le mai regretă piscul...

De acum, veni-vor caii, cu repezile hoarde,
Trenind – prin amintire – cu călăreţul trac,
Săgeţi şuierătoare, din goană, să-şi încoarde –
Innegurind simţirea şi cerul meu posac...

O, mă scufund în kituri, istorii vechi s-acumul –
Născut printre aceste clătinătoare mări,
Pe unde sinu-şi saltă din lan, rotundul tumul –
In care se-ngropară strămunii mei – călări !...

Sălbatici ochi de pustă în cerul vostru-aveţi-i
Pe caii-aceia-n goană !
Zburaţi cu călăreţii !...

Tudor George

Strămunii de-altădată

Din adincimi de suflet, cind stăm cu noi de vorbă,
Adeseori pe freamăt de clipe solitare
Vuind incet se-nalţă ca un oftat de orgă
Strigături amestecate cu zăngănit de fiare.

Atunci fiinţa noastră tresare şi-şi apleacă
Spre-ndepărtatul zgomot urechea speriată ;
N-aibi teamă ! nu e nimeni în noi prin fund de vremuri
Dau chiote de luptă strămunii de-altădată.

Cristian Sârbu

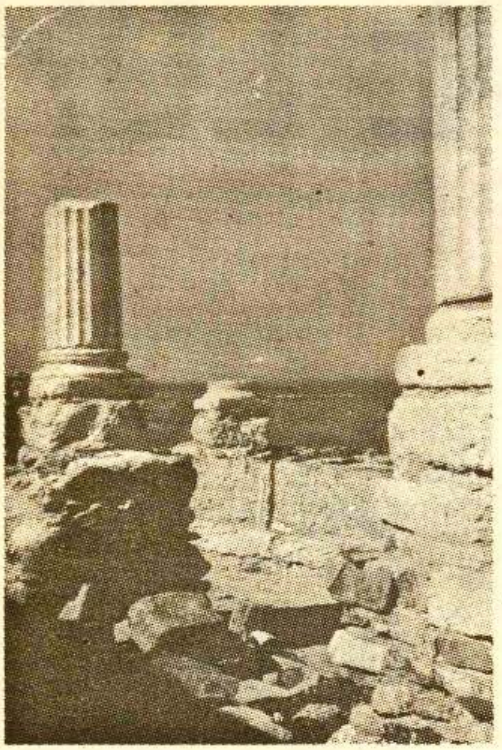

Șoaptă

De lancu mi-este dor acum...
Pădurea-i pulbere și fum
și fiecare frunză s-a
întors în veșnicia sa.

Pădurea-i pulbere de-acum,
s-au dus nădejdi din veri de fum,
goruni cu frunza tremurînd
își mută trunchiul în pămînt.

Mai cîntă mierla a pustiu
și plînge-n sufletul meu viu,
și de atîta dor de el
mă fac troiță și inel.

Nu l-ați văzut ieri, către zori,
stînd ca o flacără-n ninsori ?

Mircea Micu

Străbunul

Mă trag de bună seamă din neamuri
de păstori.
Strămoșii mei, sălbateci cu trupuri
de haiduc
Și suflet de fecioară umblau rătăcitori
Cu turmele... Și parcă aminte-mi
tot aduc...
...De văi și de coline, de umbre
și lumini...
În mine sînt adesea chiuituri și, poate,
Gîlgîituri de sînge vărsat printre străini...
Și-mi tot plutește-n suflet un miros
veșted, stins
De maldăre de iarbă ce-au mai lăsat
doar urma...
Îmi crește-n suflet floarea unui întreg
cuprins
Bătut de pasul vostru ce rătăcea
cu turma...

Urcați și azi la munte, minați
de primăveri,
Tot ascultînd susurul vieții-n mii de guri —
Și-ntunecați la față de-apusu-atîtor veri
Voi coborîți și astăzi cu toamna
prin păduri...
Căci eu zăresc adesea, în negre nopți
de veghe,
Un licăr de opaiț pe-o culme ce-a apus
În negura din suflet... Învăluiți de zeghe,
Voi faceți roată-n juru-i, tăcuți,
cu gîndul dus...
În mine cresc sălbatic păduri întregi
de spini
Și flori de cîmp prin care imbobocește
fraga...
Eu știu un colț, bătrîne, în care tu suspini
Și stai și azi la pîndă, tot așteptîndu-ți
draga....

Te port așa în mine de cine știe cînd...
Veghindu-ne durerea, alături ne-o trăim,
Cu visul meu te legeni, te-nalți cu al
meu gînd,
Și tot nu ne cunoaștem, bătrîne anonim...
Îți fuse dat durerea-mi s-o-ngîni elegiac
Cu aiurări ușoare din fluier ori din foi...
...Eu să gîndesc la versuri nescrise
și să tac,
Iar tu să pești de veacuri, nevinovate oi...

Vasile Munteanu

OCHI DE LUP

CĂLĂTORIA NEÎNTRERUPTĂ
sau Voiculescu post-Voiculescu

● Satul din noi ● Ploaia, mai multe semne, un curcubeu ● Rădăcini răscolite ● Cel dintîi lucru ● Întrulocarea, moment sadovenian ● Lecția de taină ● Umbre și urme de pași pe zăpadă ● O îmbrățișare, dar cît de atroce ● Vînătoarea și nu numai atît ● O pedeapsă secretă ● În văzduhul rece al lumii ● Ca și stînca, tufanii – specie rară ● Ecouri vechi, crepusculare ● Plăsmuiri din lut ● Și mereu, satul acela din noi.

de *A. I. Zăinescu*

Satul din noi

Este suficient un semnal uneori, doar atît, îți ajunge numai o clipă care poate fi și un straniu și miraculos impuls pentru ca o întreagă genetică a pămîntului care se lasă și altfel cercetat sau mai degrabă te cercetează el pe tine să se dezvăluie din toate părțile, deodată, și o scînteiere a ei care poate trece și neobservată, se ascunde în cute adînci de memorie sau poate izbucni și din cel mai mărunt și neînsemnat gest. O întîmplare, la urma urmei, această fidelă și neîntreruptă conjuncție în care trăim și în care ne place să credem că avem întotdeauna sau aproape întotdeauna un rol principal! Cînd de fapt nu e decît o explicație a sentimentelor. Un prilej de inspirație ca și de rațiune a lor. Adică modul prin care există, cred, și revelația. Ședeam pe o mică zare de deal în capătul unei vii, în podgorie, soarele ardea tăios printre nori și dacă-mi aduc bine aminte cred că nu mă gîndeam la nimic concret. Nimic nu-mi apăsa simțurile, ci, dimpotrivă. O lentă plutire părea totul, ceva difuz și depărtat, încît sentimentul, da, chiar acesta era — al trecerii aproape că îl și vedeam, îl auzeam cum lăsa calde și impalpabile urme prin aer. Iar aceasta era fiindcă mă simțeam acasă. În satul acela adînc și minuscul din noi dar cu nesfîrșite și clocotitoare margini revărsate în afară.

Ploaia, mai multe semne, un curcubeu

Sedeam, aşadar, pe o mică zare de deal în podgorie, nimic nu se clintea în preajmă. Ci numai aerul, puţin rarefiat, puţin îndulcit, înrămat parcă de mirosul uscat şi fierbinte al pămîntului, puncta colo şi colo mici tablouri cu pomi, pîlcuri albe de pietre pe un rîu strîmt şi secat, smocuri iuţi de măcriş şi pelin ars, scuturat. Cîte-o prigorie mai dădea ţipăt pe sus, cîte un graur rătăcit de stolul său. Şedeam şi priveam numai, atît, mă lăsasem pradă liniştei aceleia. Cînd, deodată, chiar lîngă mine, pămîntul s-a încreţit, s-a ridicat puţin, o vietate părea că răsuflă acolo şi se căzneşte să iasă, ceva care putea fi şi o rădăcină, o piatră care s-ar fi dizlocat, dar nu. Palpita fărîma aceasta de pămînt, se încorda. Şi au început să apară mai întîi ca boabele mici, foarte mici de grîu, apoi cît boabele de porumb nişte precipitate şi fierbinţi rostogoliri de ţărînă — le şi auzeam de-acum — formau un minuscul şi grăbit rîu care se vărsa cenuşiu nu mai departe decît către propriile mele picioare. Ce să fi fost, ce să fie aceasta ? M-am ridicat şi totul s-a liniştit, numai că ridicarea mea a stîrnit şi păsările prin arbori, un stol de graur care a vîjîit negru s-a lovit undeva de o creastă de fulger şi s-a întors repede îndărăt. Iar după fulger a urmat şi tunetul, au început să cadă picături rare şi mari, ploaia s-a înteţit, a acoperit totul apoi, iar micile şi strîmtele cărări de deal curgeau învolburate, amestecate cu apă şi pămînt. Albia riului, care albise de pietre pînă atunci şi se asemănase cu un schelet, se umfla din mal în mal, troznea din toate încheieturile, se svîrcolea şi ea de acum, tuna şi fulgera. Venea mai de departe apa, plouase mai mult şi mai adînc peste păduri, aici se scuturase doar o margine de nor. Pe urmă a apărut curcubeul, cel mai frumos şi mai întins curcubeu pe care l-am văzut vreodată sau pe care mi l-aş fi putut imagina vreodată. Chiar dacă aş fi călătorit de la un capăt la altul şi peste tot pe pămînt. Atîrnau de el dealuri, creste de piatră şi văi, terase lungi arcuite spre codri iar colo şi colo, într-un amestec scăpărător de pămînt şi de raze, se ridicau ca nişte lujeri spre cer aburii de pe acoperişurile caselor. Recunoşteam într-o latură a acestui curcubeu, chiar de la rădăcina sa, urcînd în pante şi aglomerîndu-se către vîrf, contopindu-se, toate drumurile satului, recunoşteam aşezări vechi, în straturi, unele peste altele, ca nişte focuri zidite şi înălţate pe rînd din sămînţa aceloraşi şi aceloraşi vetre, recunoşteam şi trăiam amintiri care nu mă atinseseră pînă atunci şi pe care nici nu ştiam că le am.

Rădăcini răscolite

Rădăcinile acelui curcubeu le răscoliseră, poate, apele ploii, le spălaseră, şi iată-le urnite şi urcîndu-se acum tocmai în bolţile cele mai largi. Colo, în stînga, tocmai pe pîntenul acela de deal, arde cu turlele ei roşii biserica Dării. Ca o singurătate, ca o reflecţie. Departe de sat, pentru ca drumul pînă la ea tot în pantă de suiş să fie, să însemne şi oboseală şi reculegere.

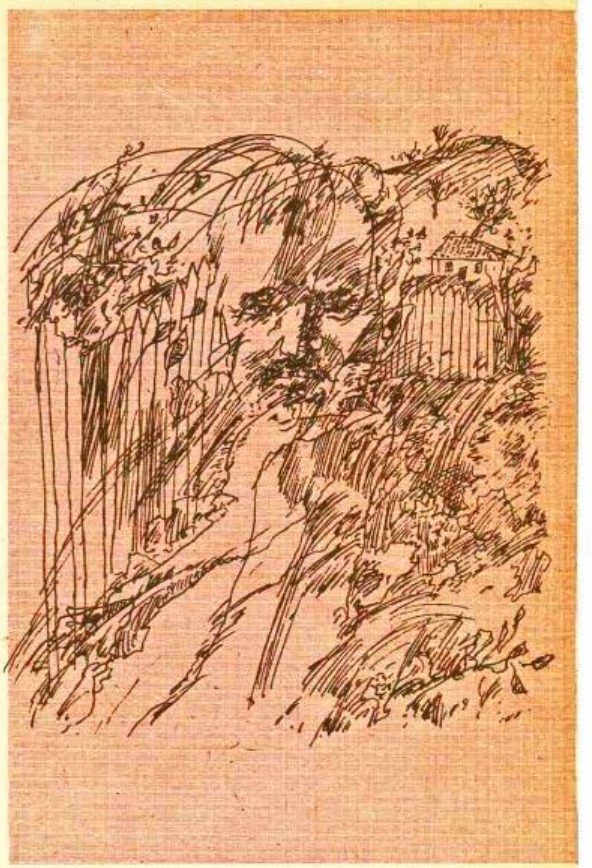

Departe, ca să nu se amestece cu lucrurile cele de fiecare zi şi ale fiecărei case. Ca un exil pe care numai sărbătorile şi doar amintirile îl sparg cîteodată şi doar cei ce se duc, numai cei care pleacă.

Dincoace, în dreapta, peste creste de calcar şi calcinări de umbre, pîlpîie vatra celui mai mare şi mai misterios tezaur, **Cloşca cu puii de aur,** istorie şi protoistorie în piatră, scrijelituri în os, focuri închise, stinse în fărîmituri şi pulberi de ceramică. Puţin mai încolo, **Stînca lui Ambrozie.** În faţă, ruinele unui castru roman. Pietre, dale de piatră, trepte, ziduri, stîlpi. Sînge şi carne de piatră, un ospăţ nesfîrşit al vremii care se adună, aleargă şi se odihneşte şi ea tot în piatră. Istorie şi mit la un loc, pentru ca să se despartă apoi, istoria să urmeze într-un fel însăşi calea pietrei şi a tezaurului găsit aici, iar mitul să se adune ca roua de pe lespezi în legende şi povestiri. Acestea din urmă îşi căutau povestitorul, l-au găsit în Voiculescu. Exact peste dealuri, în drum drept şi la pas, de la Pietroasele şi pînă la Pîrscov, acolo unde s-a născut, este o călătorie de o jumătate de zi. În întoarcerile lor spre locurile şi chipul de origine, poveştile au însă răstimpuri şi meandre de secole. Străbat cînd ca prin mişcătoare şi străvezii pînze lungi de păianjen, cînd ca printr-o misterioasă şi fecundă geologie, împinse prin alunecări şi rupturi de pămînt. Nişte vulcani noroioşi bolborosesc şi azi undeva sus, deasupra munţilor, ca nişte pîlnii de cer spre străfunduri de aştri. Ceva din înfiorarea şi lenta lor supravieţuire coboară pe versanţii timpului pînă în poveştile lui Voiculescu, semn că undeva în adîncimi de memorie materia este încă vie, arde, şi caută în sus cuvîntul care să-i dea formă şi împlinire.

Cel dintîi lucru

La virsta de zece ani, scrie Voiculescu, **am fost pus în şcoli departe, la Bucureşti, unde am făcut liceul. M-a dus tata. Cel dintîi lucru ce a făcut, după ce mi-a găsit gazdă, a fost un pelerinaj la muzeu, să-mi arate Cloşca cu puii de aur...** Aşadar, cel dintîi lucru cu care povestitorul intră în contact, chit că vorbeşte prin altcineva, printr-un personaj al său familiarizat din lecturi cu arheologia, este marele tezaur de la Pietroasele. Ştia din copilărie despre el, nu se putea să nu ştie, aria de răsfrîngere a marii comori spărsese de mult graniţele geografice ale locurilor, tezaurul dispăruse, fusese ridicat, dar fascinaţia lui dăinuia în aşa măsură în legende încît acestea deveniseră un al doilea şi poate că cel mai sigur depozit al lui. De aici iradia, îi înfierbînta pe căutătorii de comori şi-i împroprietărea cu speranţa repetării şi multiplicării lui. O adevărată armată de scormonitori de pămînt apăruse înainte de primul război şi după, umblai ziua pe dealuri, printre gorgoane, pe sub copacii mai bătrîni şi rămuroşi, pămîntul era neted, liniştit, şi a doua zi îl vedeai răscolit, spart şi întors pe cealaltă parte.

Tezaurul pe care îl căuta Voiculescu la Bucureşti este un punct nodal al copilăriei, de aceea scriitorul dă semne de familiarizare ca şi de tristeţe faţă de el, pentru că fabulosul, miticul comorii nu i se confirmă decît parţial ; iar realitatea este mai puţin strălucitoare decît amintirea. Mai ales că aceasta din urmă i-a venit, ca să zicem aşa, pe căi ocolite : **...„Cloşca cu puii de aur care mi-a dat, de altfel, atunci, o grozavă decepţie. Mă aşteptam** — zice el, cel prin care vorbeşte. **să-mi ia ochii o pasăre măiastră cu doisprezece fofoloci de aur împrejur şi n-am văzut decît nişte cioburi de vase şi cioburi de tăvi, e drept de aur, şi cu nestemate cît buricele degetelor. Dar pasiunea mi-a crescut mai înflăcărată. Era proba pipăită de ceea ce-ţi poate dărui lutul dacă ai noroc.**

Norocul, deci, această întîmplare !

Se află aici una din cheile înţelegerii artei povestitorului, căci dinspre aceasta Voiculescu a avut un formidabil noroc. Realitatea i-a servit întotdeauna în marginile unei fantezii creatoare înflăcărate după cum aceasta, fantezia, a născut la rîndul ei un alt şir de realităţi şi s-au suprapus neîntrerupt. Iar vatra în jurul căreia se petrec toate este, chiar dacă nu o numeşte decît o singură dată, aceea a tezaurului.

Întrulocarea, moment sadovenian

A se observa că povestirile lui Vasile Voiculescu au aproape întotdeauna un pretext real, ceva care ţine de istorie la urma urmei sau de nostalgia acesteia. Cel mai adesea pretextul este vînătoarea, un moment dinaintea ei sau de după, **întrulocarea,** cum spune el, această strîngere la un loc, aşezarea într-un anume scop. **Întrulocarea** în scopul povestirii, am spune noi, un moment sadovenian, tipic pentru adoptarea stilului naraţiunii directe.

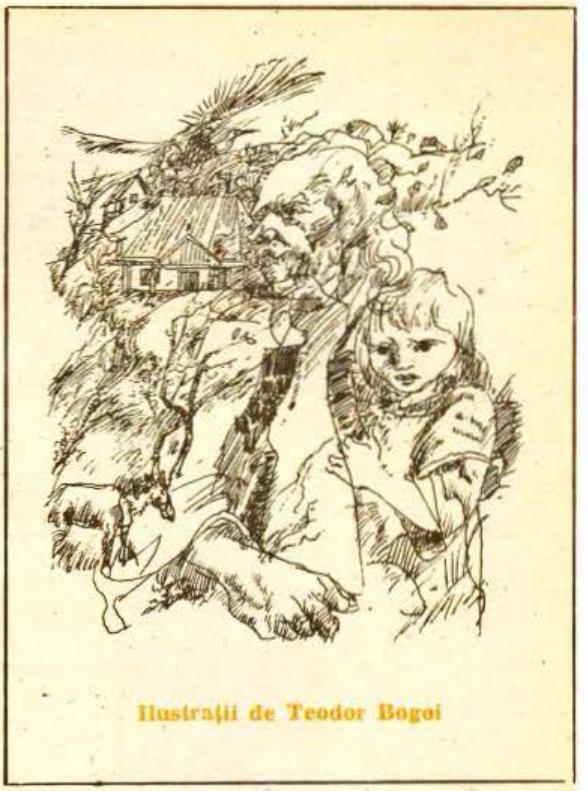

Ilustraţii de Teodor Bogoi

Întrulocarea care, la Voiculescu, înseamnă cel mai adesea regăsirea unor amintiri. Şi în **Sezont mort** şi în **Căprioara din vis** şi în **Behaviorism,** în **Iubire magică** sau **În mijlocul lupilor.** Vechi şi străvechi teritorii ale sufletului omenesc par a se fi retras către practici ale vînătorii care mai înainte fusese magie şi din care povestitorul scoate la iveală frînturi de nerecunoscut. Şi de netolerat, desigur, căci protagoniştii îi vedem de obicei suferinzi, exilaţi de forfota comună, plasaţi undeva într-o natură primitivă. Ar putea fi pitoresc dacă n-ar fi tragic, căci acest gest al **întrulocării** merge cu mult mai departe îndărăt, în timpuri arhaice, ca să desţelenească un început comun. Şi să explice, să arate, ce ? — ne întrebăm, dacă nu o anecdotică a timpului modern. Această povestire, de pildă, **În mijlocul lupilor** : ne vorbeşte despre un vrăjitor de lupi, pe jumătate sălbăticiune, pe jumătate om, trăind din moşi-strămoşi printre fiare şi ajutîndu-se de ele la vînat. Magie, vrajă, mister ; ceva neconcludent la urma urmei, ceva neverosimil, pînă cînd nu se arată, nu se explică taina. O singură certitudine funcţionează, aceea că lumea nu-l agreează pe vrăjitor, iar fiarele îl recunosc, ascultă de el. Dar cum porneşte, cum se derulează povestirea : un judecător de pace trăieşte un tipic moment al **întrulocării** (discuţii despre vînătoare, o vînătoare în abstract mai mult, o cultură a vînătorii, un mit al acesteia) şi povesteşte, îşi introduce partenerii de dialog în hăţişul unei întîmplări pe care o trăise la început cu o curiozitate rece, ştiinţifică, dar în seama căreia se lăsase apoi cu toată fiinţa şi toate simţurile, străbătînd necunoscute şi miraculoase baraje de timp ca să ajungă în cele din urmă la un strat magic greu de presupus dar şi mai greu de explicat. Judecătorul de pace îl însoţeşte pe vrăjitor în pădure, ca să-i asculte şi să-i descifreze o adevărată lecţie de taină.

Lecția de taină

Lupii, parcă ar vrea să ne spună povestitorul, chiar dacă sînt niște fiare, au totuși rînduieli ale lor care seamănă foarte bine cu niște reminiscențe ale sufletului omenesc. Codrii în care sălășluiesc sînt depărtări ale unui timp uman fără de putința de a mai fi scos și adus la suprafață decît prin magie și aceasta rămasă, păstrată și ea tot într-un unghi al reminiscențelor, al unei memorii întîmplătoare la urma urmei, grea și de neînțeles. Ca și sclipirea stelelor care ajung la noi din timpuri galactice și răscolesc amintiri de care sîntem străini. Așa se întîmplă și cu colectivitatea acelui sat tipic voiculescian care trage o linie subțire de demarcație între prezentul concret și trecutul difuz, nesfîrșit ca o ceață, reclamîndu-l pe purtătorul și făcătorul de vrăji, luparul, ca pe o sălbăticiune care îi strică pacea. Culmea e că această linie în loc să despartă, amestecă lucrurile. Judecătorul îl însoțește pe vrăjitor în pădure — deci într-un timp lung, indefinit, îndepărtat — se urcă amîndoi într-un tufan — de observat și denumirea, vom reveni asupra acesteia — și de acolo personajul nostru, luparul, cu gura într-o oală de pămînt, cu glasuri și scîncete nelămurite, amestecate, cheamă sălbăticiunile. Demonstrația e clară, urlete, plîngeri și murmure care înfioară îi întorc de pretutindeni semnalul primit, lupii se adună la rădăcină, fac roată în jurul tufanului, e o horă în care scînteierile nopții fierb în ochi și urechi ascutite de lupi. Au toți atîntite boturile în sus, ascultă și-i răspund omului de deasupra, parcă se recunosc, își povestesc întîmplări. Judecătorul cade, răznește cercul lupilor și-i întărîtă, desigur, a spart înțelegerea, a rupt lanțul vrăjii, instinctele — pe de o parte frica, teama cumplită, groaza, pe de cealaltă sălbăticia — sînt gata să se dezlănțuie. Cu vîlvătăi care-i ieșeau și din urechi și din ochi, purtătorul de vrăji se aruncă glonț printre crengile tufanului, cade în realitate, adică, se înfățișează drept în mijlocul lupilor, îl ia pe judecător, îl ridică în spate și pleacă prin noapte cu el, îl salvează.

Aceasta este, fără detalii, povestea. Ce ar mai fi de adăugat este că, odată cu salvarea judecătorului, s-a terminat și puterea de vrajă a luparului. Nu, nu spune Voiculescu aceasta, dar se subînțelege. Pentru că odată arătată și explicată, taina își pierde rostul și starea de a mai fi. Ca și o povestire povestită mereu și niciodată scrisă. Și apoi cred că e un indiciu în această privință : așa cum îl ridicase luparul pe judecător și așa cum îl ducea el în spate, părea că își ducea crucea. Era semnul de sfîrșit de taină. Reintra luparul în lumea concretă, reală, dar ce mai putea face el cu această lume, ce-ar mai fi putut să îi spună — și cînd ? — căci între timp ea se îndepărtase, poate, se dusese și mai departe, îl uitase. Iată însă între timp o întîmplare mai mult decît asemănătoare, ruptă parcă din inima povestirii lui Voiculescu deși, după cum vom vedea, o precede cu cîțiva ani.

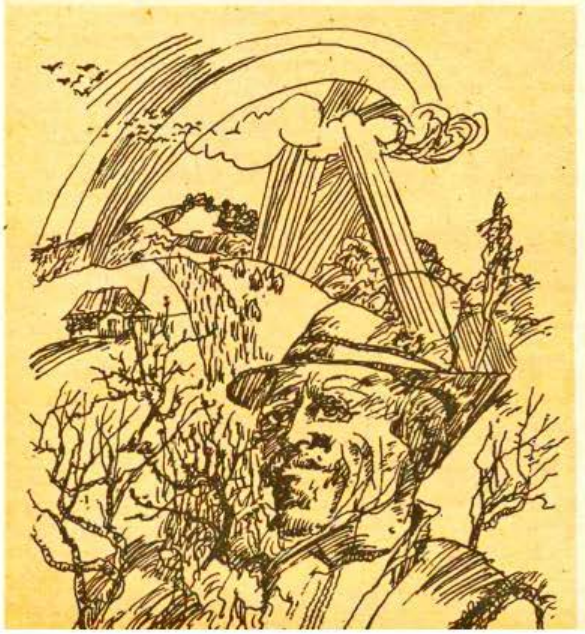

Umbre și urme de pași pe zăpadă

Era în timpul războiului cînd satele aproape că se goliseră de bărbați ; rămăseseră la vatră numai bătrînii și unii despre care nu se putea spune dacă sînt tineri sau vîrstnici căci erau betegi, sufereau de ceva, aveau fețe chinuite, unii erau șchiopi, alții ciungi, muți, surzi. Se uriseră satele, amuțiseră. Rar mai cînta cîte cineva și atunci ori era beat, ori nebun. Cel mai straniu era cînd vorbea sau cînta un bîlbîit. Scrîșneau pietrele, parcă, se rostogoleau bolovănișuri prin văi. Dar odată un bîlbîit dintre aceștia a vorbit nemaipomenit de sigur și clar, trecînd în fugă pe uliță, gesticulînd și țipînd. Ninsese în ajun, noaptea zăpada se înmuiase iar către ziuă prinsese o crustă subțire și sticloasă ca și cînd ar fi fost trasă la rindea. Îi scăpărau omului acestuia picioarele pe alunecușuri și numai mîinile, cum bătea așa cu ele, îi echilibrau un pic fuga, ținîndu-l prins de aer ca pe o pasăre despre care nu se știe dacă vrea să se înalțe, să se smulgă de pămînt, ori cade și se rostogolește în picaj. **Lazăr, Lazăr**, zicea. **lupul ! Lazăr.., iii.... în brațe !** Și arăta un lăstăriș des de pădure, cel dintîi prag către codrii adînci, de mai departe, pe sub cerul care se învălătucea dinspre munți. Parcă furbase alergătorul acesta, își îndesa pe ceafă căciula, cînd și-o scotea și se ștergea de nădușeală pe față, cînd și-o trîntea în zăpadă, o izbea ca pe-o minge cu piciorul după care și-o scutura și și-o așeza iar pe creștetul răcorit. **Lazăr, striga, lupul ! Lazăr, iii..., în brațe !** Și urca țintă de unde venise, se opintea în salturi către muchea din deal. Chema lumea acolo, se întîmplase ceva. Spaima sau oroarea îl făcuseră poate să vorbească, ceva groaznic, oricum, îi desclestase limba și îl făcea pentru prima oară înțeles. S-au auzit cîteva scîrțîituri de porți și de-a lungul pașilor lui, pe zăpadă, au început să se împletească alți pași, alte urme, alte nedumeriri, alte spaime și țipete. Curînd a început să bată și clopotul la biserică, îl trăgea cineva nedumerit și înfricoșat și el. I-au răspuns altele și altele apoi, din alte sate, de pe alte dealuri, văzduhul tot era un vuiet și o năucire de clopote. Se înștiințau între ele parcă niște popoare vechi și triste care abia adormiseră o clipă și iată-le acum trezindu-se din ce coșmar sau pentru care primejdie ? Căci se știa, era un consemn, o înțelegere, un pact pe care îl așează între ele doar depărtările sau poate chiar amintirile —

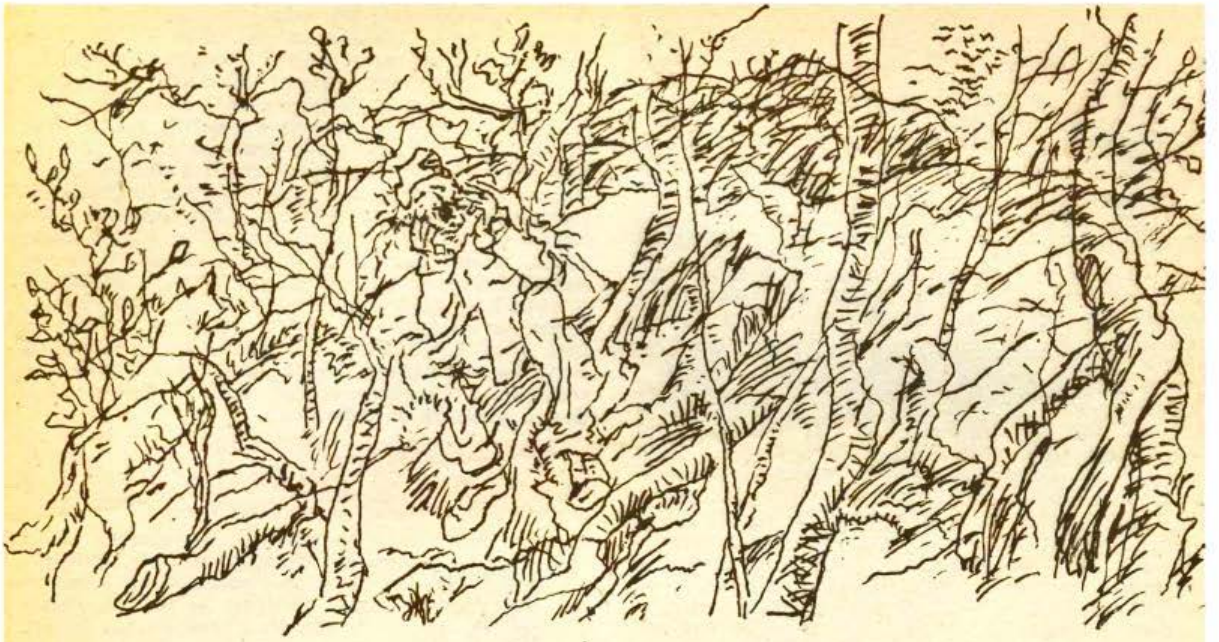

cine mai știe ? — se știa că numai ceva rău, o amenințare sau un prăpăd fără margini ridică așa toată lumea în picioare făcînd-o să se zbată cu clopote cu tot și să se reverse pe uliți, în necunoscut. Trecuse ca o umbră, ca un fulger alergătorul acela era acum sus, tocmai în capătul satului, părea că se înfipsese în cer și drumul către el nu se mai termina. Îl urmau femei care-și aruncaseră în grabă șalul pe umeri, se îmbrobodeau din mers, îl urmau copiii care abia își găsiseră încălțămintele și unele nu li se potriveau, le săreau din picioare. Bătrînii care nu ieșiseră și se roteau prin curți ori simțeau că trebuie să se spovedească, ori își făceau cruce cu limba și înjurau. Lătrau și cîinii, adică ce să latre, urlau ! Mirosea a ceva zăpada, parcă a fum, a păr ars, a rufă grea sau a sudoare, dar cred că mirosea a frică cel mai mult, a teamă și încleștare.

O îmbrățișare, dar cît de atroce!

Îndată au tăcut clopotele, și cerul și ochii s-au limpezit. Ce s-a putut vedea acolo pe muchea de deal, pe o cărare în mijlocul lăstărișului, era o atroce, fierbinte îmbrățișare de om și fiară, sălbăticie, blîndețe și disperare la un loc. Parcă-ar fi dormit, erau singuri, însingerați, imagine de iad. Om și fiară rîzînd și rînjind în același timp și sugrumîndu-se, nemaisăturîndu-se unul de altul, sfîșiindu-se, înghițindu-se din toate încheieturile și împăcîndu-se totuși, păstrîndu-se încă întregi și alături, două neverosimile și cumplite închipuiri. Un om, un bărbat care ținea în brațe un lup, trîntiți amîndoi în zăpadă și tîrîndu-o, spărgînd-o sub ei, topind-o și amestecînd-o cu sudoarea și sîngele lor. Un lup, o namilă de lup, ținea în brațe un om, îi înfipsese ghearele în coaste și îl ținea atîta de strîns și de puternic și nemișcat încît toată furia aceea se schimbase într-o nesfîrșită candoare acum, așa ca și cum l-ar fi legănat și l-ar fi iubit. O stranie, feroce pereche în care unul luase locul celuilalt și amîndoi parcă își jurau pace acum ; ba aproape că, dintr-o cîntă amară și necunoscută, își cereau chiar iertare. Ghearele lupului păreau mîini oprite în coastele omului și, dimpotrivă, mîinile acestuia, contorsionate, aproape negre de cîtă forță a trebuit să adune și să ridice în ele, se transformaseră în niște nemaipomenite gheare cu care înșfăcase lupul de gît și-i împingea falca strivindu-i-o aproape, sudindu-i-o peste dezvelirea coltilor și-a limbii care încă mai nădușea. Aproape că-i rupsese grumazul, îi ținea în podul palmelor botul, cît îl va fi împins disperarea în tot atîta măsură sălbăticiunea îl va fi strîns și-l va fi înghițit din ochi. Dar și ochii omului aproape că turbaseră. Erau mari, galbeni și cu vine de sînge. Mai tresăreau încă, mai pîlpîiau, în ei, urme de viață. Lupul era mort. N-au putut să-i despartă decît prin tăierea ghearelor lupului, căci înghețaseră acestea, erau prea adînc înfipte în om și-i formau de o parte și de alta a mijlocului doi trandafiri vineți, amestec de sînge, frînturi de oase, cîteva petice din haină, zăpadă și pămînt. I-au fost desfăcute ghearele acestea abia la spital. Una îi atinsese plămînul, mai avusese puțin omul nostru și trecea în definitivă îmbrățișare a lupului. Și poate că chiar în îmbrățișarea unuia dintre ai săi, căci crescuse mulți lupi el, se îngrijise de mulți din puii sălbăticiunilor pădurii. Și cu aceasta intrăm direct în Voiculescu, avem de-a face cu Luparul său, sîntem în plină poveste, în plină magie, citiți și recitiți vă rog povestirea **În mijlocul lupilor.**

Vînătoarea, și nu numai atît

Este scrisă povestirea aceasta, așa după cum autorul însuși precizează, la București, în ziua de 2 mai 1947. Apare în 1966, în ediția prefațată de Vladimir Streinu. Despre ce ne vorbește am văzut. Să ne amintim, mai întîi, acel moment al **întîlnirii**, moment sadovenian cum spuneam, dar de o concizie aproape extrasadoveniană. Căci un Sadoveanu muntenesc am pu-

tea zice că ne **întrulochează** acum în scopul subtil al povestirii şi ne poartă în timpi imemoriali. Zona dealurilor şi mai ales curbura subcarpatică a Buzăului îşi spun în plan spiritual cuvîntul, indicînd o rapidă gestaţie, o rapidă frămîntare cu trimiteri în timp nostalgice pentru ca amintiri de proporţii aproape geologice să se aşeze lent şi firesc într-un spaţiu care cînd este realitate, cînd fantezie. Dar cel mai mult şi mai mult este ca o decojire pînă la miez a unei seminţe, simburele unei realităţi fantastice care se descoperă aproape de la sine, dar se descoperă mai ales prin mituri, prin legende şi, pare a spune povestitorul, prin magie. Nu prin practica acesteia, căci ea este deja o conştiinţă uitată, pierdută, cît mai ales prin culoarea, prin tonul şi cadrul concret, real, în care autorul îşi aşează tema şi parcă o rescrie. Pentru că, om de-al locurilor fiind şi cunoscîndu-le bine şi cred că şi înţelegîndu-le, sentimentul meu la lectură acesta e : Voiculescu pare a nu scrie, ci e scris, marcat de ceva, el îşi aminteşte o amintire, este amintit adică, trăit de ceva de mai înaintea lui şi povestit tot de asemenea, repovestit. Umblă după o natură şi printr-o natură care esenţialmente este a amintirii. Acest lupar bunăoară, omul care cunoaşte, stăpîneşte graiul lupilor şi care are o ascendenţă enormă în vechime, fiind un antic întîrziat, un antic răzleţ, un urmaş al unei străvechi şi încordate comuniuni cu natura, şi-a aliat ceva puternic şi atroce din ea tocmai pentru a rezista, pentru a învinge, pentru a trăi. Şi-a aliat sălbăticiuni pentru a vîna sălbăticiuni. Prin urechile şi ochii lui vijiie peşteri ancestrale. El se adăposteşte sub cele dintîi desene ale minţii şi raţiunii lui, odaia îi e plină, pădurea îi viejuieşte în casă, în suflet, pereţii sînt tapetaţi cu animale. Idoli ? Nu, nicidecum. Reprezentări în faza de articulaţie ale unui limbaj care-l mistuia. Şi reminiscenţa, poate, ecoul unor amintiri. Pentru că luparul acesta din povestire deţine fragmente de realităţi dintr-un început nesfîrşit. El vorbeşte cu lupii, are anume semne şi anume argumente că se înţelege cu ei, într-un anume timp, după anume stări, totul însă pînă să se deschidă, să cadă vreo picătură de sînge, pînă să se vadă şi să miroasă a sînge, căci totul atunci intră într-o cumplită imersiune, într-un cumplit exod, simburele magiei care era cunoaştere şi înţelegere explodează, se împrăştie în neant, zodiile sînt rupte, amestecate, şi impactul este al resorbţiei, al căderii. O picătură de sînge înghite cerul tot, la vederea unei picături de sînge şi îngerii s-au schimbat probabil în demoni şi au fost izgoniţi din rai. Paradoxal, lupii nu suportă sîngele, se sfîşie între ei dacă sînt răniţi. Luparul nostru împrumută într-o noapte taina aceasta, a vrăjii, i-o dezleagă altcuiva, unui judecător de pace — fiţi atenţi ! — şi erau gata amîndoi să sfîrşească sfîşiaţi de lupi. Printr-o minimă greşeală — de gest, de atitudine, de limbaj — suficienţă sieşi şi suficienţă spargerii, nerespectări unui pact. Altă magie, aceea a realităţii, se aşează peste cea veche şi povestitorul se lasă cumva uşor înfrînt, uşor obosit şi îşi cere parcă iertare că n-a putut să ne releve totul. Parcă ne roagă, cititi si vedeti si dumneavoastră, poate că mai ştiti cite ceva, poate că mai cunoaşteţi, eu n-am putut să v-aduc la iveală decît nişte fragmente, dar nişte fragmente de amintiri. Căci nu poate spune nimic ce s-a întîmplat mai departe cu vrăjitorul de lupi, dar e cert că acesta va fi sfîrşit hăituit, devorat de ei. Aşa cum se întîmplă în altă povestire, **Ultimul Berevoi**, deţinătorul de puteri şi instrumente magice cade victimă forţei înseşi pe care o răscolit-o. Ar fi tulburat altfel memoria lumii, i-ar fi stricat echilibrul.

O pedeapsă secretă

Dar să rămînem tot în Voiculescu, tot în aceleaşi locuri şi tot sub imperiul acelor reminiscenţe şi sclipiri ca de basm dintr-o copilărie prin care nu devenim şi atîta de necunoscuţi — nu e aşa ? — şi atîta de vechi, chiar străvechi citeodată. De la **În mijlocul lupilor**, scrisă, cum meticulos notează autorul, în ziua de 2 mai 1947, facem un salt pînă la 15 august 1952, cînd a fost datat **Schimnicul**, o povestire tot cu lupi şi încă una dintre cele mai reprezentative pentru tema şi motivul care ne interesează. Autorul îşi ademeneşte de data aceasta personajul, îl fixează ca pe o ţintă în inima unor contradicţii de neconciliat. Ca între cer şi pămînt, cine pe cine reflectă ? Un om neştiut, al nimănui, nici măcar al lui însuşi, încredinţat din copilărie mănăstirii, şi deci evlaviei, însingurării, dar blestemat, urmărit de păgîne şi atroce blesteme, se preschimbă în lup. Şi cînd ? Cînd tocmai se ruga, cînd cădea încremenit în rugăciuni, zidit parcă, stană de piatră. Dar asta o ştia numai el şi aproape că nici el, întrucît părea pe alte lumi dus, departe de tot ce aspira dar departe şi de tot şi mai ales din tot ce se trezea. Pentru că tocmai atunci cînd se ruga, un lup ataca mănăstirea, un lup chema de prin codrii alţi lupi cu care îi sfîşia şi-i drămuia turmele. Prin rugăciune, asadar, conviejuiau om şi lup, prin rugăciune unul îl întîlnea pe celălalt sau se despărteau de el ? Cînd era trezit, smuls din evlavie, era suficient doar un semn să facă şi lupul dispărea. Rămîneau oi mursicate, miei sfîsiati. Miros de de sînge, miros de carne şi ce trebuie mai mult într-o strîmtoare ca a posturilor puse si impuse de regulile mănăstireşti, de pildă, ca să trezească pofte de nepotolit ? Nu cumva lupii arată altfel, va fi vrut să ne spună poate şi ne-a spus povestitorul ? Pentru că, sper să nu mă înşel, în toată povestea aceasta este şi o ascunsă, secretă voinţă de corupere şi în aceleaşi timp cu aceleaşi mijloace si cu aceeaşi osîrdie acţionează şi o voinţă de evlavie, de curăţenie şi purificare. Pentru că, zic eu, transformat în lup şi prăduind stîna, călugărul nostru nu făcea altceva decît să-şi pedepsească fraţii, îi laiciza, îi umplea şi de teamă dar şi de nădejdi gastronomice ale unei lumi de care nu se puteau totuşi deslipi.

În văzduhul rece al lumii

Dintr-un egoism mistic, el îi afunda în păcate, în realități care le interziceau mîntuirea și le deviau aspirațiile. Consimțeau prin inconștiență sau terorizați de o conștiință care-i anula? Și e clar că el, ca luparul, tot un lupar precum cel din povestea cealaltă, ba mai mult chiar, un arhetip al lupilor, se răzbuna și îi domina astfel făcînd uz nu de sine cît mai ales de ei și de propria lor evlavie. Pentru că vînau, ieșeau astfel la vînătoare călugării, vînau — fără să știe — cu un lup, se foloseau de toată dibăcia și sălbăticia din el. Fără a fi voit, făceau ei înșiși magie. Ceea ce, chiar și în mod laic, darmite mănăstiresc, le era interzis. De aici poate și apăsarea cumplită a limitei, spargerea ei, spectrul ducerii și ieșirii în și din ispită, întoarcerea, smulgerea din starea de lup a sufletului celui care încremenise în rugăciune, ieșirea, trezirea din somn sau din amintire, căderea sau înălțarea în real, căderea sau înălțarea în realitate, orice, impactul propriei identități sau clipa, acea clipă în care, ne spune povestitorul — de parcă ar fi fost de față, parcă l-ar fi desprins chiar el de pe o nevăzută și letargică, adormită cruce și l-ar fi scoborît în pragul și pe prispa propriei sale chilii — „părea smuls din țițînile uimirilor de dincolo de fire și omul din el suferea cumplit. Gemu înăbușit, horcăind un fel de icnet dureros. Dacă nu s-ar fi stăpînit, ar fi urlat ca pruncul zvîrlit din matricea mamei în văzduhul rece al lumii."

Această revenire, deci, zmulgerea din blestem. Cu un efort și un zbucium de o irepetabilă și aspră geneză: **ochi arzători, mistuiți, și sălbatici; trup lung, ciolănos, chica grea, răzvrătită, barba sură, țepoasă. Își lingea clăbucii de spumă roșie ce-i tiveau colțurile gurii, dinții aspri, tăioși.** Un portret luciferic, nu e așa? Cred că e singurul de o asemenea factură în toată literatura noastră. Și cu o motivație de spirit care vine din străvechimi. Lupul, ca să conchidem, își cere singurătatea, pădurile, aerul pietrelor, norii căzînd peste stînci și izvoarele, tremurul frunzei care-i ascute și auzul și îi ascute și ochii, roua și arșița, bruma, vînturile, viscolul alb, cînd sărat, cînd fierbinte și rece al lunii, ceața și burnița, ploaia, zăpada. Lupul — care de fapt se întărîtă în inima lui. Și omul care printr-o străveche credință se preschimbă în lup, omul-lup sau luparul, această întrulocare cu care Voiculescu ne poartă în timp dincolo de noi.

Ca și stînca, tufanii — specie rară

Dar își data povestirile și cel puțin din acest motiv cred că putem avea semne că toate plecările acestea către o vreme mai mult decît a comuniunii și a împăcării strînse cu natura erau de fapt o parabolă. Sîntem de fapt în '52, vremuri tulburi, să nu uităm, iar **Schimnicul** sau poate să însemne și o criză de aspirație.

Dar să întoarcem călătoria, să ne adresăm povestitorului, totuși, rămăsesem la momentul acelei smulgeri, al trezirii la realitate. Ce face călugărul-lup, lupul-călugăr care își cere dezlegarea, se rebotează și se retrage într-o peșteră? Singurătatea îl absolvă de forța cumplită care îl mistuie, atinge el cerul, lumea predilectă a chinurilor și plăzmuirilor lui? Nu, nicidecum, atacă și mai înverșunat turmele, seamănă și mai mult groaza, va trebui să moară și va muri în cele din urmă tot printr-o vrajă, împușcat cu un glonț de argint. S-a tras într-un lup și din acel moment într-o peșteră a început să putrezească trupul celui care cu atîta ardoare se sihăstrise. Locul acela se cheamă și azi „Stînca lui Ambrozie", v-am relatat mica ei istorie în almanahul de vară. Însă ea, această stîncă — și asta îmi dau seama abia acum, cînd scriu — are și o altă rezonanță în memoria locurilor și întîmplărilor din preajmă, seamănă cu o ridicare enormă de umeri, cu un pinten enorm, dar cel mai mult și mai mult seamănă cu un tufan. O specie rară de stejari cu crengi lungi, contorsionate și frunze păroase. Cînd te urci în ei, ai senzația că te pipăie, parcă se trezesc mii și mii de vietăți din coajă, din cioturile și frunzele lor, circulă parcă prin trunchiul și umbra lor niște lumini reci și minuscule, lipicioase. Și se prind și de tălpi și de mîini și de unghii. Simți cum te mestecă, te înghite. Și ceilalți copaci se dau parcă în lături, se retrag. Fac ochi de poiană în jurul lor, îi lasă un pic singuri, le mai trimit numai foșnetele și mirările lor. Ar fi un bun loc de odihnă sub ei, dacă n-ar avea un miros dulceag și stăruitor ca de gîze adormite și dacă iarba din jur n-ar fi lipicioasă și ea: Ca un tufan ca acesta arăta și „Stînca lui Ambrozie" pînă să-i vină și să i se alăture schimnicul, precum o stîncă țîșnind dintr-un ochi de pădure va fi arătat, poate, și tufanul din povestirea lui Voiculescu. **În mijlocul lupilor.**

Ecouri vechi, crepusculare

Cum urla, cum scîncea și murmura luparul acela din povestire, acolo, sus, în brațele tufanului, sub luna scînteind și împroșcînd cu bătăi de aripi și neliniști reci, ascuțite, peste codri, tot așa va fi urlat, poate, și Lazăr acesta al nostru, omul găsit aproape mort și în brațe cu un lup. Și poate că era chiar un lup de-al său, cum spuneam, pentru că în viața lui furase din pădure și crescuse mulți pui de lup. Era pădurar, beteag de-un picior și de aceea războiul nu-l încorporase. Creștea fel de fel de

sălbăticiuni, vulpi, bursuci, pui de mistreț și lupi. Îi vindea, pe care putea, la circ, pe care nu îi lăsa liberi, după ce-i învățase gustul domestic le dădea drumul în păduri. Îl mai vizitau cînd și cînd, se întorceau vietățile și dădeau ocol. Le mai întîlnea și prin pădure, se uitau fix la el, se așeza el jos, se așezau și sălbăticiunile, se ridica el, se ridicau și ele. Îl urmăreau printre fagi, îl miroseau de departe printre tei și stejari. Nici nu se știe a cui era pînda, nu se știe a cui era urmărirea. Urca astfel în dimineața aceea pe muchia de deal de deasupra satului, străbătea încet cărarea strîmtă și uneori adăpostită, transformată în tunel pe sub lăstărișul de curpeni și iederă răsucită peste trunchiuri cînd, deodată, în vîrf, acolo unde și de o parte și de cealaltă a dealului te poți întîlni oricînd cu oricine și n-ai timp și nici loc să te dai la o parte, s-a întîlnit cu lupul. N-au mai avut timp — nici unul, nici celălalt — să se ferească : pădurarul a tras. Fiara s-a ridicat în salt și odată cu glonțul s-au și îmbrățișat amîndoi, au căzut. Așa i-a găsit un cioban, bîlbîitul, și așa a putut vorbi acesta atîta de clar și răspicat pentru prima dată. A înnebunit și el după aceea, a înnebunit și pădurarul. De cum cădea bruma, toamna, și toată iarna, pînă la dezgheț, ieșea numai în cămașă pe dealuri, își arăta trandafirii aceia în formă de gheară din coaste și urla, scheuna, se întărîta ca lupii. Îl ascultam uneori de pe capătul prispei și mi se făcea frică. Dîrdîiau geamurile, se cutremurau stîlpii. Și zăpada ardea parcă, scotea limbi de flăcări albe, albastre și cenușii. Niște ochi care nu se mai închideau și scăpărau, trozneau ca și cum ai fi spart un sîmbure între dinți. Primăvara și vara era mai liniștit Lazăr, pădurarul, parcă învia. Descînta de frică, ardea păr de lup, îl smulgea din pielile pe care le avea, o groază, căci uneori umbla îmbrăcat, înfășurat în ele. Zicea că stinge apă, că face și de dragoste și de dușmănie și ură și face și de împăcare și de noroc. Și se găseau destui, mai ales cei din cîmp, cojanii, care-l căutau și-i plăteau cu grîu și porumb. Pînă ce s-a stins prin anii cincizeci. Voiculescu scrisese deja povestirea dar nu pot să pun mîna pe inimă și să spun că nu auzise de el. De la noi, din pîlcul de sate răsfirat colo și colo pe dealuri și pînă la vatra nașterii scriitorului sînt nenumărate întîmplări, multe legende care intră în materia vie a povestirilor sale, uneori ca aneodotică, alteori ca subtext. Se ajută de ele pentru a lumina o față puțin văzută a lucrurilor sau pentru a pregăti înțelegerea unui deznodămînt.

Plăsmuiri în lut

Așa este, bunăoară, acest episod, descrierea odăii luparului : **Pe pereții văruiți cu alb, chipuri mari și mici de lupi, de cerbi, de vulpi și mistreți zugrăviți unii cu cărbune, alții cu humă roșie, în felurite înfățișări. Cîțiva alergînd, alții căzuți, mulți în atitudini nefirești, de pildă sculați în două picioare sau suiți în copaci rămuroși. Și în mijlocul acestora, icoane, un om uriaș cu o bîtă enormă, cu care-i mîna parcă.** Alte chipuri de fiare, zămislite din lut, zăceau pe vatră, în colțurile odăii. Totemuri, idoli ? Aș, jocuri de iarnă, explică, rizînd, gazda. Dar eu vreau să adaug că pînă prin anii de după marea secetă ce a urmat războiului, bătrînii și copiii din podgorie plăsmuiau din lut, după ploaie, figuri de acest fel pe care le aninau de porți, prin vie, în pîrleazul de la intrare, le agățau prin pomi, îndeosebi prin piersici și cireși. Erau viile și livezile pline de mogildețe de acestea, care de care mai fioroase, unele fără ochi, altele șchioape și nu știm de ce. Soarele le înăsprea ca pe niște cărămizi, le întărea aninate acolo pînă cînd primul vînt le scutura și le trîntea la pămînt. Vor fi făcut parte din neamul caloienilor aceste figuri, pentru că se legau totuși de ploaie, de fecunditate. Printre ele erau și plăsmuiri umane și încă indecente în îmbrățișarea lor. Perechi de lut, bărbat și femeie, în actul procreației. Se crede că pe acestea le modelau sau flăcăii tomnateci sau văduvele. Și le agățau mai ales prin viile și piersicii unui vecin cu fată de măritat. Se iscau și bătăi din cauza aceasta, dar se iveau și ispite. Erau făcute oricum noaptea și este de la sine înțeles că îndeletnicirea a avut inițial scopuri și motive magice. Puteau fi instrumente ale vrăjii și ne putem închipui, prin analogii, ieșirea din ascunziș a sălbăticiunilor, înviorate și primenite de aerul de după ploaie. Acea toaletă a lor pe sub streșini de arbori. Și cu un salt mai departe în timp ne putem închipui pereții peșterilor zugrăviți astfel după cum tot astfel arăta și odaia luparului din povestire, pentru că și ea, într-un fel, era o gură de peșteră. Va fi cunoscut autorul, mai mult ca sigur, și acest obicei al plăsmuirii din lut care a durat, pînă mai anii trecuți, în podgorie.

Și mereu, satul acela din noi

Pămîntul trimite semne către noi, e suficient citeodată doar să-l privești și să-l asculți. Și cît de puțin ne trebuie atunci ca să ne întoarcem și mai mult către noi, parcă-am fi fost plecați, călătoream sau călătorisem undeva prin alte spații, pe alte meleaguri și iată, dintr-o singură tresărire de frunză sau dintr-o singură amintire, te simți jur-împrejur nemiscat, incremenit, cotropit pînă în cer de pămînt, plin pînă în tălpi și pînă în vîrful unghiilor de caldă răsuflarea lui. Parcă ai mai fi fost prin aceste locuri, cîndva, citeodată, parcă le-ai mai fi atins și cu ochii și cu sufletul și pașii. Un sat, satul acela din noi, de la obîrșiile noastre, se ridică peste noi mai departe și izbește asemenea unor răsărituri de lună în pragul tuturor aducerilor aminte. Anotimpuri se rotesc în dunga secolelor, ape și codri se zbat, se surpă trunchiuri, cad și cresc la loc frunzele, se coc poamele, ninge și plouă, se aud trăznete și se dezvelesc fulgere, răsar curcubee, se spun și se uită povești, se culeg roadele, se ară și se seamănă, se dau și se cîntăresc legi. Dar între toate satul acela rămîne într-un fel neschimbat. Și vom intra în el, ne vom întoarce întotdeauna, spunînd odată cu marele povestitor : **De departe, din vechimea codrilor, hohotele voinicești ale huhurezilor clocoteau în mine ca niște imnuri fantastice. Un gust de viață, vie, nebună, o beție telurică mă împinge numai spre prăpastiile ce mărgineau cărarea. Ca un demoniac m-aș fi tăvălit pe pămînt, m-aș fi dat de-a dura pe ripi, m-aș fi rostogolit în văi. Știam ceva și încă nu dezlegasem ceea ce știu. Țineam ceva și încă nu mi se deschideau pumnii de peste ceea ce încleștasem...**

Vînătoare de la Augustovo

Din vremea primului război mondial

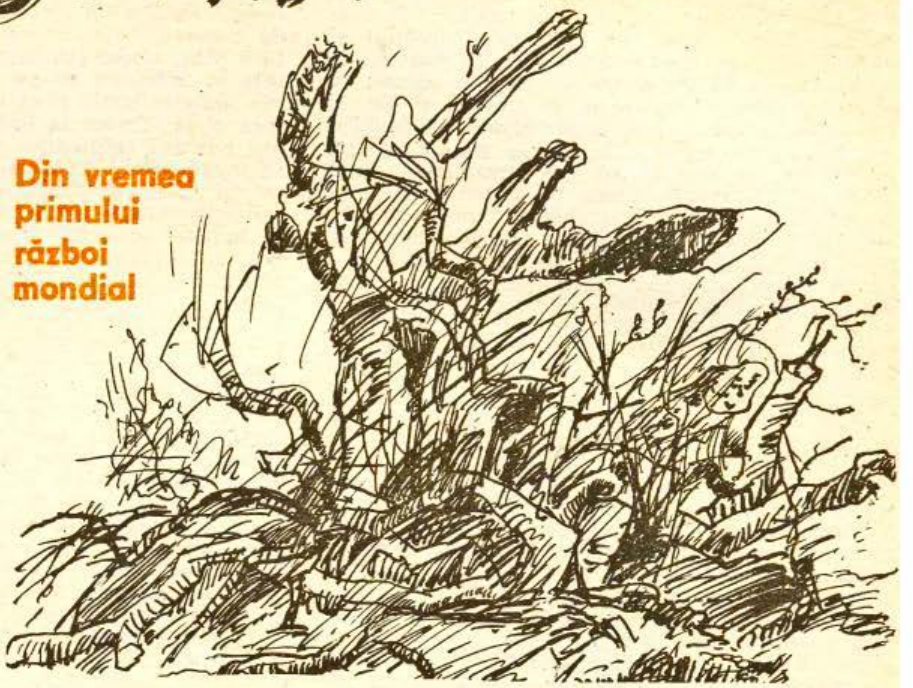

KARL HANS STROBL

Noi cei cinci miliţieni ne rătăcisem de trupa noastră în pădurea de la Augustovo, cînd am vrut să trecem pe lîngă o mlaştină. Ceilalţi apucaseră la stînga, noi la dreapta, fără altă socoteală, peste nişte buşteni culcaţi acolo... Aşa s-a întîmplat.

Luftschütz mergea în frunte, sărea legănîndu-se peste trunchiurile ninse, dădea din mîini ca din nişte aripi, croncănea şi ţopăia ca o cioară. Era băiat vesel.

Dintr-o baltă verde-cenuşie ieşeau, prin coaja de gheaţă spartă, două mîini cu degetele strînse convulsiv. Se înecase careva. Dar după mîini nu se putea cunoaşte dacă era d-ai noştri ori vreun rus. Iarbă de baltă, galbenă, mucegăită, era prinsă cu zăpadă, ca părul unui mort într-un bulgăre de ţărînă.

Pe urmă am făcut o descoperire mare. Prin zăpadă se vedeau urme grele, pădurea era răscolită şi călcată, şi am văzut că erau însemnaţi copacii cu cuţitul. Am mers o bucată pe urma asta, şi am ajuns la o băltoacă ; marginile îi erau surpate cu totul. Pătura groasă de gheaţă era spartă ; cioburile stăteau ţepene şi ascuţite în toate părţile.

Nu trebuia stat mult la gînduri ca să ghiceşti că ruşii scufundase acolo unul ori mai multe tunuri mari d-ale lor, ca să le ascundă de noi. Karl Sammt şi-a scos mantaua şi tunica, s-a culcat pe burtă şi a vîrît braţul gol în apa neagră, care se şi acoperise iar cu o pojghiţă subţire de gheaţă. Şi a zis: dacă ăsta nu-i fluierul cel mare pe care-şi cîntă ruşii victoriile, s-ar putea foarte bine să fie o ţeavă de tun.

Ne-am bucurat c-am descoperit şiretenia ruşilor, şi Simonides ne-a dat la toţi să bem din sticla lui de cognac. Pe urmă a plecat cu Karl Sammt, ca să dea de veste, iar noi trei am rămas pe loc, să nu pierdem vînatul.

Pentru Robert Eckler era foarte bun popasul acesta. Inima nu mai mergea. Era om în vîrstă ; fusese copist la un avocat ; şi trecuse dintr-odată de la şedere la umblare, şi ce fel de umblare ! S-a culcat în zăpadă ca un iepure. Luftschütz spunea snoave.

Au trecut trei ceasuri bune pînă să se întoarcă tovarăşii. Erau neliniştiţi şi au zis că au căutat degeaba : de oamenii noştri nici urmă. Luftschütz era cam supărat: zicea că au pierdut trei ceasuri, că nu mai e mult pînă în seară ; şi doar n-aveau decît să se ţină chiar de urmele lor, ca să nimerească drumul.

Karl Sammt s-a posomorît şi s-a aşezat jos în zăpadă. Dacă-i aşa de priceput, zice, apoi să încerce singur. Dar vezi că ajungi la un loc unde pădurea e călcată în toate părţile, şi cum o să ştii pe unde s-apuci !

Fără să zică o vorbă, Luftschütz şi-a luat puşca şi a pornit prin zăpadă. Am pornit după dînsul. Dar şi noi am căutat în zadar ; aşa era cum spuseseră ceilalţi. Semnele de pe copaci mergeau pîn-la un loc unde era o amestecătură de urme afurisită cu totul. Ne-am luat după urma care ni s-a părut mai potrivită. Trei ruşi zăceau în zăpada roşită de sînge. Dar erau morţi. Să strigi ori să tragi focuri, era primejdios, fiindcă puteam să atragem aşa nu numai pe ai noştri, ci şi duşmani. Toată pădurea era plină de ruşi fugăriţi.

Am mas, strînşi unii în alţii, într-o colibă de zăpadă, pe care am ridicat-o cu lopeţile sub un brad uriaş. Toată vremea cît unul dintre noi sta de strajă, fiindcă s-auzea, urlînd cînd aproape, cînd în depărtare, şi nu încăpea îndoială că în pădurea asta fără sfîrşit lupii îşi făceau de lucru.

Dimineața am văzut că peste noapte ninsese. Destulă zăpadă ca să acopere toate urmele și să ne mute într-o altă lume de tot nouă și care părea neumblată.

Am lăsat tunurile în plata domnului ; acum înainte de toate trebuia să ne întîlnim cu oamenii noștri, dacă nu vroiam să pierim în pustietatea aceea. Am mîncat jumătate din hrana de rezervă și am plecat. Și ne-am zis că-i mai bine să nu mai căutăm încoace și încolo, ci s-o ținem numai într-o parte pînă cînd vom da de semne sigure că se găsesc oameni prin apropiere. În marșul nostru greu, la început, timp de cîteva ceasuri am tot făcut cu sapele semne pe copaci, ca să găsim mai tîrziu drumul la tunurile scufundate. Pe urmă a trebuit să ne lăsăm și de asta, pentru că prea ne zăbovea mult ; chiar numai de grija lui Eckler, care era istovit, trebuia să căutăm a isprăvi cît mai iute cu mersul prin zăpadă.

Bietul de el, apucat de năbușeli, se oprea la fiecare zece minute, și gîfîia rău ; de cîteva ori a căzut ametit, pe urmă iar se mai tîra împleticindu-se mai departe ; și așa ne-a trecut ziua cu popasuri mici și trăgîndu-l după noi, fără să găsim un semn măcar cît de mic care să ne arate drumul. Pe lîngă asta, pădurea aceea înfricoșată se făcea tot mai sălbatică, și cu atîta cotituri pe după mlaștini și desișuri nepătrunse; în lumina egal cenușie a zilei aceleia fără soare, nu știam dacă mai mergem încotro o luasem de la început.

În sfîrșit, lui Eckler i s-a făcut așa de rău, că a trebuit să-l tîrîm. Odată a căzut Simonides pîn-la piept într-o groapă cu apă, care stătea ascunsă viclean sub zăpadă. Poate că erau în pădurea asta izvoare calde care nu puteau îngheța. Noroc c-am putut face cu puștile noastre o targă pe care s-a așezat el singur. Uniforma i se lipise de trup, și peste o jumătate de ceas troznea înghețată bocnă. Se văita că-l jupuise la încheieturi cutele înghețate.

Am mîncat ce ne mai rămăsese din conserve. După popasul acesta, Eckler a zis că nu merge mai departe. Simonides ne-a arătat la glesne, la genunchi, între picioare, locurile roase pînă la sînge, mari cît un taler. A trebuit să-i ducem pe cei doi aproape cu de-a sila. Zăpada venea în fulgi mari, moi, printre crengile încărcate peste măsură.

Într-o strîmtoare care se făcea între două movile era un stejar ; pe tulpina lui erau săpate foarte grosolan un potir și o cruce dublă rusească. Trebuia să fi fost săpate de mulți ani, fiindcă tăieturile erau stricate prin creșterea copacului și o mulțime de cute ale cojii treceau printre semnele acelea. În apropiere se auzea mișunînd, și croncănituri și bătăi din aripi. Se certau niște ciori de la cine știe ce mîncare. Am văzut un ghem scîrbos și încurcat de măruntaie, inimă, ficat și plămîni, toate înnodate în sforile albăstrui ale mațelor.

Luftschütz era măcelar și se pricepea bine la astfel de lucruri dinăuntru.

A vrut parcă să spună ceva, dar și-a înghițit vorba, dînd din cap a zis numai că trebuie să fie lupi pe aici.

Și Eckler nu mai mergea deloc. A trebuit, Luftschütz și cu mine, de-o parte și de alta, să-i petrecem puștile pe subsuori. Am făcut ca un fel de targă ; el s-a atîrnat de puști, și-a strîns picioarele în sus ; și se făcea tot mai greu. Karl Sammt a luat-o înainte. După noi venea Simonides, și gemea la fiecare pas.

Simțeam că nu mai era cu putință să umblăm așa multă vreme.

Pe la cinci, fulgii au început să gonească mai sălbatic. Vijelia sufla prin pădurea deasă ; nici legătura de gît, nici cămașa de flanelă nu te mai apărau de vînt. Ne pătrundea pe la coaste și ne sfîșia lacom obrajii și mîinile. Copacii își scuturau povara de zăpadă ; pe care-l nimerea, se îndoia de picioare.

Luftschütz zicea că iarna rusească prea ne omoară cu dragostea, că am putea să ne pregătim cu încetul pentru apelul din urmă.

Furtuna groasă ne înghețа sudoarea pe frunte; pe la nas și prin mustăți creșteau țurțuri strașnic de ciudați, care ne strîngeau pielea de ne durea.

Karl Sammt se întoarse spre noi ; urechile îi stăteau albe și țepene pe lîngă obraji. A zis că înaintea noastră, în lumina amurgului, se vede un bordei.

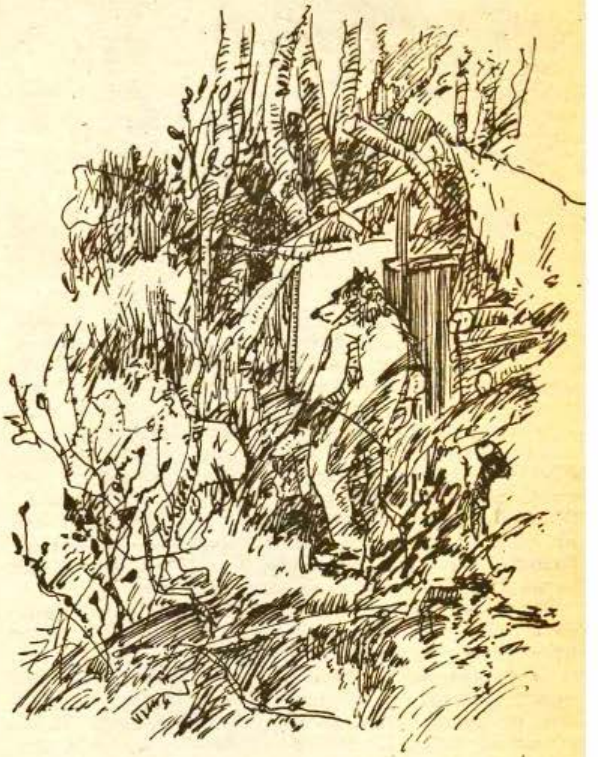

Am mers mai departe poticnindu-ne ; pădurea se dădea în lături și făcea o poiană. Acolo se vedea ceva întunecos, înfipt în zăpadă. Vîntul aducea miros de fum. A tresărit clipind, o lumină, care s-a făcut apoi rază statornică.

Zăpada ne cuprindea și ne sugea puterile din urmă ; vijelia ne arunca în toate părțile. A trebuit să ne rezemăm de perete, cînd am bătut în ușă cu patul puștii, semnul soldatului.

S-a auzit grohăind ; o dihanie neagră și groasă s-a îndesat în pervazul ușii. Luftschütz și cu mine am ridicat armele pentru atac ; nu se putea ști de nu erau ruși în casă. Karl Sammt care fusese chelner la Posen și rupea nițel leșește, a început a-și stîlci limba și a zis ceva : noapte-soldați-gazdă.

Dihania a grohăit gros bătîndu-se cu brațele peste piept, cum fac sentinelele ca să se încălzească. Namila însă părea că n-are de gînd să se dea la o parte de pe prag ; atunci Karl

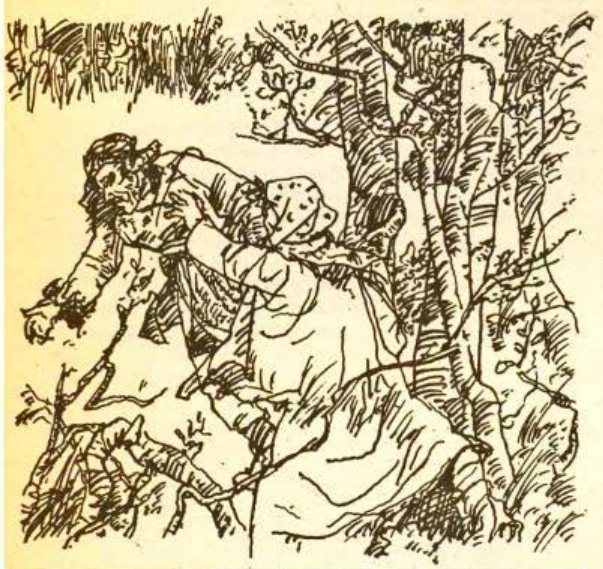

Ilustrații de Teodor Bogoi

Sammt i-a dat una cu patul puștii în coaste. Dar parc-ar fi dat într-un urs cu un bastonaș. Omul a mîrîit și s-a înălțat pe picioare. Dinăuntru, un braț l-a împins la o parte. Dihania s-a dat în lături și a făcut loc unei femei care s-a apropiat de noi și ne-a privit deaproape.

Karl Sammt iar a dat-o pe leșește. Noapte. Soldați. Zăpadă. Adăpost. Soldați nemți — oameni buni. Nu fac nimic ! Numai să doarmă ! Și-a împreunat mîinile, și-a culcat obrazul drept pe ele, cu o mutră de îngeraș care doarme. Femeia l-a lăsat să vorbească cîtăva vreme, pe urmă a dat din cap și s-a tras îndărăt.

Eram sub acoperiș ; găsisem o vatră, o luminare, poate și ceva de mîncare. Eckler a căzut numaidecît pe o grămadă de trențe într-un colț și a rămas acolo gemînd și horcăind. Plămînii noștri umpluți cu aerul rece și proaspăt al viejlici, respirau greu și apăsat. Mirosea a fum ; vîntul îl sufla în jos, pe vatră — și toate duhorile hranei și mistuirii omenești. Cele două ferăstrui erau lipide cu mușchi și cu lut ; de ani de zile nu fusese aerisit în casa asta decît doar numai cînd se deschidea ușa.

Fără să stea mult pe gînduri și fără să țină seama de stăpîna acestui castel pădurean, Simonides și-a scos hainele și rufele și a început să-și frece părțile rănite. Pe un trunchi în colțul cel mai întunecos, ședea ghemuită dihania neagră și holba ochii la picioarele lui Simonides. Karl Sammt iar căuta să vorbească leșește. Acum era vorba de mîncare. Soldat neamț, om bun ! Foame ! Și clănțănea din dinți, își vîra degetul arătător în gură, îl mușca și făcea ham ! ham !

Femeia îl asculta și rîdea. Purta o bluză ruptă, care fusese roșie — acum culoarea era ascunsă sub o pătură de murdărie. Fusta îi atîrna parcă-n călcîie, în cute grele de noroi, și cu papucii de scoarță scîlciați își călca poalele zdrențuite. În dreapta și în stînga, pe solduri, luceau două pete mari, unde avea obiceiul să-și șteargă mîinile după ce își isprăvea treburile. Nu era destul de bătrînă ca să fie de tot urîtă. Oasele obrazului, grosolane, îi făceau fața lată și avea pielea galbenă, ciupită de vărsat. Ochii îndrăzneți și pofticioși. În raniță aveam Întîmplările lui Simplicissimus de Grimmelshausen ; așa trebuie să fi fost femeile care se țineau după bandele de soldați în războiul de treizeci de ani.

Cînd Karl Sammt i-a isprăvit vorba, femeia a făcut semn că nu se găsește nimic, nici pîine, nici brînză, nici lapte, nimic, nimic. Vorbea încet, cu limba grea ; singurătatea pădurii și traiul cu dihania neagră îi îngreuiase vorba.

Luftschütz bombănea : Să nu lungim vorba. Trebuie să aibă ceva de mîncare. Cu aer nu pot trăi nici rușii. Și a început să caute peste tot, să răscolească în toate colțurile ; lua cu baioneta cîrpele murdare și le vîntura așa cum vîntură țăranii gunoiul. Bătea în pereți, se uita în gura largă a cuptorului, călca pe lutul bordeiului, să vază de nu-i îngropat ceva.

Dihania neagră se sculase de pe trunchi și tropăia ținîndu-se pas cu pas în urma lui, cu capul aplecat și brațele spînzurînd în jos. Femeia l-a chemat aspru ca pe un cîine rău, și namila s-a supus și s-a dus în colțul ei.

Și în cămara întunecoasă de alături nu erau decît lucruri netrebuincioase ; nimic de mîncare. Dobitocul iar mîrîia mînios la ușă, și femeia l-a gonit lovindu-l. Era întocmai ca un cîine credincios, care nu suferă să umble oameni străini în casa lui.

A trebuit să înțelegem că aveam să răbdăm de foame. Să ne mulțumim cu apă.

Lîngă vatră era un ciubăr. Am luat apă dintrînsul cu cănile noastre ; în apă pluteau tot felul de lucruri care nu se puteau ști de cînd. Am băut cu scîrbă. La urmă a băut bărbatul. Se furișase și sta la pîndă în spatele nostru, parcă îi era necaz pe noi și de zola tulbure din ciubăr. Cînd s-a dat la o parte cel din urmă dintre noi, s-a repezit la apă. Îngroziți l-am văzut lăsîndu-se în patru labe și bînd ca dobitoacele : își vîrîse botul în vas și sugea apa hleorpăind. Femeia i-a dat un picior și l-a gonit de-acolo.

Simonides zicea că fără îndoială am nimerit într-un focar de cultură rusească, și de-ar fi el Dumnezeu, ar aduce pe domnul Poincaré și Academia franceză pe telegraful fără fir aici, în locul acesta, ca să poată vedea pe fratele rus în toată strălucirea lui.

Dar Karl Sammt a zis : „Nu. Cu ăsta e rău de tot. E idiot. Dar idioții nu sînt specialitate rusească. Și femeia... uitați-vă la dînsa, se poate arăta între oameni. Gîndiți-vă că n-ar avea pe ea zdrențele astea, ci o haină curată — Ei, nu-i așa ?“.

Și-i făcea ochi mari, și-i rotea își punea în mișcare toată îndrăzneala lui de chelner. Destul ne povestise de daraverile lui în Posen, cu contese poloneze : una trăsese asupra lui cu revolverul ; o maistră vioristă luase din pricina lui veronal ; două pastile mai mult și s-ar fi isprăvit cu dînsa. Și acum avea de gînd să ne arate de-a dreptul ce al dracului e. Femeia simțise că vorbeam de dînsa ; s-a întors îndoindu-se din șale și l-a fulgerat cu ochii ei negri.

Luftschütz zice : Sammt încearcă să se apropie pe cale diplomatică. Dar Simonides a oftat: n-avem noroc noi, nemții, cu diplomația. Si în adevăr, cu toată osteneala lui Sammt, a trebuit să ne culcăm nemîncați.

Femeia ne-a adus paie, două brațe pline, și le-a aruncat pe jos în cămară ; iar noi am întins mantalele deasupra și ne-am culcat. Eram prea ostenit ca să mai pot gîndi, și prea ostenit ca să adorm. Stam culcat ; în cap îmi umblau cînd

gînduri treze, cînd se ţeseau vise la amurgul cenuşiu al conştiinţei. În colţul lui, Eckler gemea şi horcăia. Bietul om nu putea dormi ; simţeam cum în groazele morţii se silea să-şi tragă răsuflarea ; dar era prea bun camarad şi nu vroia să trezească pe ceilalţi. Viscolul gonea împrejurul casei. O apuca cu ghearele, fluiera tăios prin crăpături nevăzute. În urletul lui felurit se amesteca un zgomot aspru, hîrşciitor. A trecut o bucată bună de vreme, pînă ce nervii mei s-au trezit îndeajuns ca să poată birui amorţeala. După ce în cămara de alături fusese multă vreme întuneric, se zărea acum iarăşi lumină pe sub uşă.

Hîrşciitura aceea regulată venea din odaia gazdelor noastre. Uşa stătea strîmb în ţîţîni ; la închizătoare era loc să viri degetul. Am văzut pe femeia de gazdă aplecată în genunchi lîngă cuptor şi frecînd straşnic pe jos. Peria se auzea zgîriind aspru şi ritmat. Şi cum spăla aşa pe jos, în mişcări egale, trupul plin al femeii se purta încoace şi încolo; umerii şi şezutul erau pline de carne grasă. Spălatul acesta pe jos la vreme de noapte, apucătura asta de curăţenie într-o casă aşa plină de murdărie, nu o puteam înţelege ; mă neliniştea chiar, de ciudată ce era.

Eckler mă auzea pipăind şi foşnind prin paie. M-a strigat încet, m-a tras cu mîna năduşită pînă la gura lui : să nu-l lăsăm, zice, să piară aici, să nu rămînem aici, mîine să căutăm iarăşi să ajungem trupa. I-am făgăduit că aşa avem să facem ; parcă s-a mai liniştit, şi puţin după asta a adormit. Spălatul pe jos se isprăvise, numai vijelia mugea prin codru.

Dimineaţa iar ne-a apucat foamea şi iar am încercat să biruim îndărătnicia gazdelor. Femeia iar se jura că n-are nimic de mîncare, nimic, nimic, — şi cu mutră plîngăcioasă, arăta şi ea spre stomac şi pîntece, că adică de zile întregi n-a mîncat nimic ; dar Luftschütz s-a repezit mînios cu pumnul la dînsa. Să nu umble cu mofturi, că nu sîntem aşa proşti să credem o minciună ca asta. Dac-ar fi răbdat de foame atîtea zile, n-ar avea pe dînsa aşa strat de slănină.

Cum striga aşa la dînsa, Luftschütz a zburat îmbrîncit într-o parte ; idiotul se ridicase în spatele lui şi plesnindu-l cu laba îl aruncase cît colo. Era grozav la vedere idiotul : sprîncenele îmbinate atîrnau stufoase peste nişte ochi ca jăraticul, dinţii sclipeau rînjiţi printre şuviţele bărbii şi ale mustăţilor.

Femeia s-a repezit pufnind la dînsul şi l-a izbit cu pumnul în piept ; mormăind s-a întors greoi dihania şi s-a trîntit în colţ de a durtuit pămîntul.

a masă şedea Eckler ; faţa îi era căzută, cenuşie, pielea atîrna ca o pînză moale, fiecare răsuflare era o muncă dureroasă. „Pentru Dumnezeu, prieteni, haidem d-aici. Am să merg. Am să mă tîrăsc mai departe. N-am să vă fac osteneală".

Dacă nu vrem să luăm cu răul gazdele astea îndărătnice, după obiceiul soldaţilor din Simplicissimus al lui Grimmelshausen, să le gîdilăm nitel cu baioneta, ori să le punem foc la tălpi, atunci trebuie să ne căutăm de drum cît mai repede. Să pornim într-un marş atît de greu cu stomacurile înfometate, nu era plăcut ; dar trebuia încercat, măcar de hatîrul lui Eckler.

Karl Sammt intrase iar în dezbateri. Acum era şi mai greu decît la început ; poate că nici nu ştia deloc limba asta. Şi aşa îşi tot făceau semne unul altuia, şi Sammt se supăra tot mai rău.

În vreme ce ăştia se înţelegeau aşa mişcîndu-se ca nişte mori de vînt, mi-am adus aminte de spălatul pe jos de cu noapte. M-am uitat pe aproape primprejurul vetrei. Era acolo o lespede de piatră aşezată în lutul de pe jos ; prin mijlocul ei trecea o scobitură care ajungea la o gaură în pămînt. Un fel de scurgere, prin urmare ; şi pe piatră se cunoştea că cu dînsa îşi dăduse femeia atîta osteneală.

„Doamne, Dumnezeule, a zis Karl Sammt ostenit cu totul, ce are să iasă din toate astea ? Zice că nu-i drum care să ne scoată din pădure, ori nu ştie ea — dar se poate ? Să stea oamenii ăştia aici în mijlocul codrului şi să nu ştie cum să iasă în lume ?

Simonides a zis că femeii trebuie să-i fie doar de-a scăpa de noi. Prin urmare, din capul locului putem crede că, dacă ar şti ceva, nu s-ar feri să ne spuie.

Astea-s mofturi, a zis Luftschütz, că au şi ei nevoie de mîncare şi de haine. Că doar trăiesc şi nu umblă goi ; aşadar trebuie să ştie ei drumul ca s-ajungă la alti oameni. Părerea lui era să rămînem pîn-or flămînzi şi-atunci are să iasă si mîncarea la iveală, ori au să ne arate drumul.

Eckler gemea : „Nu, nu, să nu rămînem aici".

Dacă n-am avea să ţinem seamă de bolnav, a răspuns Simonides, am putea face încă o încercare să găsim drumul singuri. Dar nu putem rătăci cu Eckler la întîmplare, prin pădure.

Jumătate de zi a trecut în discuţii si alte încercări zadarnice de a ne înţelege. Femeia strîngea din umeri şi-i rîdea lui Sammt în faţă.

Eckler iar se culcase în paie, și din cămară auzeam cum se luptă să-și tragă răsuflarea.

Cam pe la două ceasuri a strigat femeia cîteva vorbe idiotului. El s-a ridicat deodată de pe trunchi pînă-n tavanul afumat, a rînjit viclean, s-a îmbrăcat apoi cu o blană păroasă care atîrna deasupra patului. Fără să zică o vorbă a ieșit din bordei ; l-am văzut, prin ninsoare, mergînd înspre pădure.

Să așteptăm pîn-o sta ninsoarea, a zis Luftschütz. Și se uita pe ferestrele întunecoase la vîrtejul fulgilor. E grozav, dar parcă Luftschütz a vrut să zică altceva. Și cînd m-am uitat în ochii camarazilor, am văzut că și ei înțeleseseră ca mine. Să așteptăm... să așteptăm... pînă cînd o înceta horcăiala în odaie. Puterile noastre sănătoase vroiau să mai facă o încercare, slobode, ca să ne scape.

Am așteptat.

Sammt și femeia se tot învîrteau unul în jurul altuia, și se priveau cu înțeles. Grăsimea ei enormă se legăna ispititor înaintea lui. Iar el își arăta toate grațiile lui de chelner ; parcă-i fluturau cozi de frac dindărăt, la tunica cenușie și ruptă.

Luftschütz iar făcea glume ; dar sunau aspru și silit. Sammt zice : Ține-ți gura, e în interesul nostru al tuturor.

Simonides era organist în Breslau ; zugrăvise pe masă cu cărbune o claviatură și cînta o fugă de Bach. Picioarele îi lucrau cu încordare pe niște pedale nevăzute, sub masă ; iar cînd se făcea că trage minerele de pe claviatura zugrăvită, imita din gură una după alta vocile fugii.

Karl Sammt și femeia ședeau pe marginea patului. El povestea nemțește și leșește, istorii din viața lui : de escroci, de jucători de cărți hoți, — tot felul de întîmplări din viața lui internațională de chelner. Ea, groasă și din topor, ședea alături și-l lăsa să fie tot mai îndrăzneț, s-o cuprindă cu brațele peste șold.

Spre seară s-a ridicat de pe pat, a mai aruncat lemne pe vatră ; focul a început să ardă tare troznind, și ea a pus oale la foc cu apă, ca să fiarbă. Rîdea la Karl Sammt, arăta înspre gură și zicea ham ! ham !

Sammt era vesel strașnic. „Ei, vedeți ! Acum avem de mîncare. Trebuie să știi s-o îmblînzești. Dacă nu m-aveați pe mine, leneșilor, ați pieri aici de foame". Se uita prin toate oalele, — auzea cîntecul apei în clocote. — Și ținea într-una mîna drăgăstos cînd pe umărul, cînd pe brațul ei. Simonides a șters de pe masă claviatura orgii, s-a repezit cu degetele înnegrite spre fețele noastre și a ieșit apoi ca să se spele în zăpadă.

este puțin a înnoptat și s-a întors idiotul. Pe umeri îi atîrna un dobitoc jupuit de piele, plin de sînge. Capul și picioarele animalului atîrnau în față ; blana omului, gîtul și mîinile îi erau mînjite ; și împrejurul gurii, șuvițele de barbă încleiate cu sînge.

Simonides venea în urma lui, privind sfios la om și la pradă. Idiotul a trîntit vînatul jos și a îngînat cîteva vorbe. Pe cînd femeia trăgea animalul ucis la lespedea de piatră și începuse să-l taie în bucăți cu un cuțit mare, Simonides m-a luat la o parte, și mi-a zis că nu știe ce să creadă : adineauri cînd își spăla mîinile în zăpadă, a văzut omul venind din pădure; dar nu ca noi toți, drept, pe două picioare, ci în patru labe, așa cum se năpustise ieri la ciubărul cu apă. L-am rugat să nu spună nimic despre asta celorlalți, poate că i s-a părut numai așa pe întuneric, și celorlalți li s-ar face scîrbă dacă le-ar spune. Acum era vorba să prindem putere, ca să ieșim odată din pădure.

În vremea asta femeia isprăvise de tăiat bucăți vînatul pe lespedea de piatră ; sîngele se scurgea prin scobitură. Eu credeam că vînatul era miel ; dar Luftschütz dînd din cap zicea că mai degrabă îi părea a fi un cîine mare.

„Miel ori cîine, am zis eu, asta înseamnă că tot trebuie să fie vreun sat pe-aproape, de unde l-a adus ăsta. Nu-i vorba de ales ; trebuie să ne umplem stomahurile ca să prindem putere. Nu înțeleg de ce oamenii ăștia ar vrea să ne oprească. Dar e sigur că nu mai putem sta aici".

Din colțul de lîngă cuptor se auzea lepăind și hleorpăind. Idiotul ședea ghemuit acolo lîngă ciubăr și bea ca dobitoacele, și-i curgea apa pe bot, — pînă cînd l-a repezit femeia într-o parte.

Cînd carnea a fost gata fiartă și friptă, i-am dus lui Eckler, la patul lui de paie, bucata cea mai bună de friptură. Mirosea destul de ademenitor, și eram mîndri că ne-am stăpînit pofta, ca să dăm mai întîi de mîncare camaradului. Dar el s-a ferit într-o parte cu scîrbă și groază, a respins carnea departe încolo și horcăind a zis că nu vrea nici o bucățică din carnea asta. „Să nu mîncați din ea ! Să nu mîncați ! Nici o bucățică... să nu mîncați, camarazilor !".

Luftschütz a mormăit că asta-i îndărătnicie, ciudățenie de bolnav. I-am dat dreptate, dar Eckler se arunca în toate părțile pe patul lui, nu vroia să audă nimic, își astupa urechile cu mîinile și ascundea capul în paie. Purtarea asta, la un om altfel așa de blînd și supus, nu am putut s-o trecem cu vederea. Ne-a fost frică să mîncăm ; dezgustul acestui om care, pe pragul morții, simțea poate lucruri ascunse nouă, ne-a oprit și pe noi să gustăm.

După ce femeia, rîzînd, ne-a tot îmbiat în zadar la mîncare, s-au repezit gazdele singure la friptură și la rasol. Femeia tăia bucățile cu cuțitul, bărbatul le rupea cu mîinile și-și umplea gura cu dînsele. Am rămas muți și îngroziți prin colțurile bordeiului, privind la mîncarea asta dobitocească, pînă cînd au înghițit-o toată.

n noaptea aceea a murit bietul Eckler...

Eu am prins de veste cel dintîi. Frecătura și zgîrieturile pe jos la cuptor iarăși mă trezise din somn, și cînd m-am uitat prin crăpătura ușii, am văzut femeia în genunchi spălînd, ca și ieri noapte, tabla de piatră. Cînd am vrut să mă întorc la loc m-am lovit de Eckler. Mai întîi m-am mirat că nu mai horcăia. Am pus mîna pe dînsul. Era rece.

Dimineața l-am îngropat în fața bordeiului. A trebuit mai întîi să dăm la o parte cu lopețile ca un metru de zăpadă pentru ca s-ajungem la pămînt. Așa de slăbiți eram, că ne-au trebuit multe ceasuri pentru atîta lucru : ne căzdeau lopețile din mînă. Vîntul rece pătrundea prin trupurile noastre, pînă în cele mai mici vinișoare.

Simonides a spus o rugăciune și a zis la urmă : Dumnezeu să-ți dea viața veșnică, și pe noi să ne ajute să ieșim din pădurea asta. Amin.

Idiotul și femeia stăteau în ușa bordeiului și se uitau la noi, fără urmă de pricepere sau simțire pentru moartea și îngroparea asta dureroasă, departe de țara mortului.

Cînd ne-am întors de la îngropare în bordei

s-a dus Luftschütz la vatră, acolo într-un colț erau rămășițele mîncării de ieri. Ne-am adunat în jurul lui. Ne curgeau ochii și gura de poftă, și ni se stringeau degetele. Dar am păstrat rînduiala, și măcar că fiecare ar fi vrut să ia totul pentru dînsul, ne-am învoit să facem împărțeala dreaptă. Luftschütz a făcut-o, că era măcelar.

Simonides murmura : „Nu ! Nu !“ și se uita cu îndoială la bucata lui. Dar pe urmă n-a mai putut răbda, murmurul lui s-a pierdut în vînt.

Cu toate că de fiecare veneau numai cîteva bucățele, ne-am simțit după mîncare, mai bine, ba chiar ne-am înveselit. Simonides cînta pe o claviatură de orgă nevăzută un fel de variație pe tema „Contele de Luxemburg“. Karl Sammt se uita după femeie.

Se făcea tot mai lumină afară și în bordei, deodată Simonides a încetat să cînte la orgă și a întins mîinile în razele aurii ale soarelui care pătrundea prin ferestre. Uitase de Contele de Luxemburg și privea afară la negrul și albul pădurii. Și-a plecat capul în jos zicînd : Acum trebuie să căutăm drumul.

S-a hotărît să plece el și cu Luftschütz, ca să caute bine încotro s-apucăm. Sammt și cu mine rămîneam trupă de schimb. Trebuia să ne întoarcem într-una la bordei, care în pustietatea aceea era pentru noi ce e corabia pentru exploratorii polului. În zadar am încercat înc-odată să facem să-nțeleagă pe cei doi oameni din pădure de ce e vorba. Idiotul mîrîia la noi dușmănos și arăta dinții ca un cîine care mușcă. La urmă a fugit afară și nu s-a mai întors. Luftschütz și Simonides au plecat.

Eu mi-am scos ciorapii și am început să țes găurile de la călcîi ; erau cît niște farfurioare. Curînd m-am plictisit de lucru. Știam cu că-i de trebuință pentru marșul care aveam să-l facem, dar aveam o greutate în mîini care mă oprea să lucrez. O nesimțire surdă picura în mine ca cenușa, o mulțumire cu lumea așa cum este. Nu-mi părea rău c-ar trebui să mai rămînem cîteva zile încă, aici în bordei, și osteneala marșului prin pădurea înzăpezită mi se părea mult prea mare pentru ceea ce vroiam noi să facem. Hindenburg o să iasă la capăt și fără noi. Totul era acum, să ne umplem bine burta. Umblam prin bordei amirosind, nu cumva ar mai fi ceva ascuns.

Karl Sammt și femeia se dăduse de-a binelea în dragoste ; el îi stringea brațele pline, ea rîdea chicotind încet.

Se întunecase cînd am auzit de afară strigînd : „Hei ! Hei !“ Am deschis ușa, Luftschütz venea prin zăpada luminată gălbui. A întrebat : „Unde-i Simonides ?“ Cînd i-am spus că nu știu nimic de dînsul, s-a schimbat la față îngrijorat.

Ajunseseră amîndoi pînă la stejarul cu crucea și potirul ; acolo se despărțise, să caute fiecare în altă parte, să se întîlnească tot la copacul acela. Simonides n-a venit, și Luftschütz, după ce l-a așteptat multă vreme, a pornit înapoi, crezînd că tovarășul a apucat pe alt drum spre bordei.

Acum, vrea să zică, prietenul ne rămăsese în pădure, fără mîncare, în gerul acesta grozav. Ședeam tăcuți și necăjiți. La urmă a zis Luftschütz că nu-i nimic de făcut ; să așteptăm pînă s-o face ziuă, ca să pornim în căutare. Foamea iar ne apucase rău ; ne scormonea măruntaiele cu ghearele ei tăioase. Mai bine era să ne culcăm, ca să înșelăm foamea.

Noaptea am auzit pe idiot tropăind prin bordei, rîsul lui uricios ne-a stîrnit mînia. Femeia rîdea în hohote ; pe urmă iar a început frecatul aspru pe jos. M-a speriat un scîncet slab ; am ascultat, venea chiar de la mine, mi-am tras mantaua peste cap și m-am cufundat într-o toropeală fără capăt.

Dimineața venea miros de carne din oale, pe grătar sfîrîiau bucăți mari stropind grăsime. Mirosul umplea toată odaia. Ne-am repezit la masă, am mîncat mult și repede. Idiotul se uita pizmaș la mîinile și gurile noastre, și mîrîia furios, — femeia l-a gonit uitîndu-se rău la dînsul. Dihania nu vroia să ne lase nimic din pradă.

Cînd am vrut să plecăm, Karl Sammt a început să se vaiete că-i e rău. Nu era de mirare ; înghițisem așa fără nici o socoteală, pe stomacul gol și slăbit. Întîi presupuneam că Sammt face mofturi, ca să rămîie singur cu femeia ; dar ne-am schimbat gîndul îndată ce l-am văzut cum se îndoia de durere, — a fugit afară și a vărsat tare. Acum zicea că-i e ami bine, dar e prea slab ca să plece la drum prin pădure.

Am pornit în bătaia tremurată a soarelui, pe zăpada sclipitoare. Aur, albastru și negru, se țeseau unele în altele ; pojghița înghețată plesnea uneori sub picioarele noastre și atunci cădeam pînă la briu în zăpada moale. Frumusețea nespusă a singurătății strălucea prin pădure, fără să poată pătrunde în inimile noastre, grele de presimțiri și îngrijorare.

De la stejarul cu crucea ne-am ținut de urmele tovarășului. După dîre se vedea cum călcase cu greu dar cu hotărîre. Ținuse bine drumul printre copaci. Vreo două ceasuri aproape am mers noi pe urmele lui Simonides. Deodată Luftschütz a arătat cu mîna într-o parte, spre niște ferigă călcată. De acolo pornea altă urmă alături de cea dintîi. Patru labe mari, ca de cîine care fuge, tot pe lîngă urmele camaradului nostru. Nu vorbeam, dar umblam tot mai iute, cădeam în găurile zăpezii, ne sculam iar, și mergeam acoperiți de sudoare pe sub crengile brazilor care atîrnau în jos. Aburul cald al trupurilor noastre nădușite făcea ca o ceață împrejurul nostru. Cele două urme se opreau într-o băltoacă împrejmuită cu tufiș. Luftschütz s-a poticnit și a căzut cu fața în jos în zăpadă. Cum da din picioare ca să se scoale a dezgropat de sub zăpadă o pușcă, pe jumătate scufundată acolo numai prin greutatea ei.

Gheața de pe baltă era ruptă și răscolită pînă-n fund — zmocuri de mușchi și de sînge.

„Lupi", a zis Luftschütz fără să se uite la mine.

Din băltoacă pornea o singură urmă, labele ; acum erau mari și apăsate greu în zăpadă, pe de lături se trăgea o brazdă de sînge, ca un șirag de mărgean. Ne-am ținut fără nici o nădejde, de semnul acesta care ne înfiora. Urmele treceau prin tufe și spini, apucau prin pădurea tînără, goneau peste gheața trosnitoare de pe mlaștini, — tot într-una trapul acela de labe și brazda ivită cu roșu, pe lîngă dînsele.

Cu dinții strînși și fără să ne gîndim încotro mergem, ne țineam de dînsa. Chiar de ne-ar duce în desiș de codru de unde n-ar mai fi scăpare pentru noi. Ceasurile erau veșnicii. Locul în jurul nostru părea că începe a ne fi cunoscut. Virfurile astea, șirul ăsta de copaci, le mai văzusem, — erau prinse în amintirea noastră cu o ușoară părere de veche cunoștință.

în desișul de brazi am ieșit într-o poiană. De partea cealaltă, în amurgul care se țesea acum încet, era bordeiul nostru. Urmele înconjurau marginea poienii, pînă pe după bordei.

În clipa aceea am auzit, din față, un țipăt. În singurătatea nesfîrșită a pădurii auzeam, cum ne oprisem deodată, numai bătăile inimii noastre care stăteau să ne spargă piepturile, — era țipăt de spaimă, din pieptul unui om. Pe urmă bufnituri, gîfîieli, trîntituri — în bordei. Ne-am repezit prin zăpadă, înotînd cu brațele ca prin apa adîncă, vedeam numai roșul înaintea ochilor, în cap auzeam ciocane.

Țipăt gîlgîitor în fața noastră, pe urmă înjurături și blesteme în gura mare... Am ajuns în prag, am pus mîna pe clanță, ușa mi-a fost greu izbită dinăuntru în frunte ; mi-a vuit capul. Un monstru păros, negru și greu, strîns ghem a dat năvală printre noi... a sărit în zăpadă și a luat-o la goană în patru labe, urlînd, spre pădure.

Pe lutul de pe jos al bordeiului zăcea Karl Sammt, cu gîtlejul sfîșiat. Sîngele țîșnea din gît, fața îi era strîmbă de spaimă ; în ochii dați peste cap, moarte și groază.

Femeia aplecată peste dînsul, cu părul zmuls, țipa, se bătea în piept, pe urmă s-a repezit la ușă și a început să zbiere, în întuneric, blesteme și ocări înspre pădure.

Sammt a părut că ne cunoaște, și-a dus mîna crispată la gît ; sîngele curgea în horcăieli din rana grozavă. Mîna s-a strîns pumn, a căzut în jos, un tremur i-a trecut prin trup — pe urmă, după o zguduitură scurtă, a rămas nemișcat.

N-am pierdut vreme, ne-am uitat unul la altul și ne-am înțeles ; cu armele în mînă ne-am repezit afară din casă. Deasupra pădurii cerul se vedea încă sus, rece, în culoarea vinului. Furia noastră nu mai știa de noapte și de frig, nici de putința biruinței. Vroiam să punem mîna pe dușman. În apropiere urla lupul.

Repede cerul s-a făcut cenușiu, din luminos ce era. O clipă am mai văzut urmele în zăpadă. Pe urmă întunericul le-a șters sub copaci. Mînia nepotolită ne rupea sufletul. Am mers împrejurul bordeiului pîndind din marginea pădurii spre poiană. Odată ni s-a părut că auzim pași furișîndu-se încet pe lîngă noi. Ne-am oprit, adulmecînd în întuneric.

Trebuia să treacă noaptea pînă să ne putem răzbuna.

„Mîine !" a zis Luftschütz.

„Mîine !" am zis și eu.

Ne-am întors și am apucat spre bordei, care clipea spre noi cu o lumină ascuțită.

Deodată s-a rupt din întuneric un ghem, s-a aruncat greu asupra lui Luftschütz și l-a trîntit la pămînt. Se rostogoleau prin zăpadă cu zgomot de gîfîieli și mușcături. O fiară uriașă, un lup, își vîrîse colții sclipitori în piciorul camaradului care gemea : ajutor-ajutor. Mîinile lui tari apucase dobitocul de gît și-i împingea îndărăt capul lățos.

m zmuls din cingătoare revolverul, am căutat în învălmășeala luptei loc bun de tras... Două lumini verzi scînteiau spre mine cu flăcări de ură. Am apropiat arma de ochiul drept și am dat foc. Împușcătura a răsunat departe în pădure. Lupul a lăsat urlînd prada din dinți, s-a rupt din mîinile încleștate ale dușmanului ; pe urmă întunericul a înghițit fiara fugară.

Luftschütz s-a sculat de jos gîfîind și s-a sprijinit greu de umărul meu.

„Ce ai ?" l-am întrebat.

„Piciorul e sfîșiat, dar oasele mele sînt mai tari decît dinții de lup".

Gemînd slab, Luftschütz mergea șchiopătînd. Bucățica de pădure a fost pentru dînsul un drum lung și dureros.

Pe prag, o baltă mare de sînge, care se prelingea pe lutul de pe jos pînă la cămară.

Camaradul nostru mort zăcea acolo, singur.

În cealaltă odaie se auzea geamăt plîngăcios și fîșnet prin paie. Luminarea de seu stătea pe masă, cu mucul lung fumegînd și flacăra tremura la suflarea vîntului care pătrundea deafară. Am ridicat lumina în sus și am intrat în întuneric, cu revolverul gata în mînă.

În ungher se răsucea idiotul, dînd din mîini, aduna paiele și iar le arunca. La capul lui stătea femeia ghemuită, părul lățos îi cădea peste obraz. M-am apropiat de bărbat. Paiele erau pătrunse de sînge. Cînd i-a dat lumina în față, a ridicat capul și a arătat colții spre mine, mîrîind. Ochiul stîng clipea verde de ură de fiară. Cel drept era sfărîmat ; în gaura ochiului, sînge și scurgeri cleioase. Neîncetat se prelingea o zeamă roșie pe obrazul drept, pîn-la paie.

Femeia se sculase și sta rezemată de perete. Printre șuvițele de păr i se vedeau ochii arzînd înflăcărați. Mie, în mîna întinsă, îmi tremura luminarea. Deodată s-a repezit de la perete și s-a aruncat pe mine, mută, cu o furie strașnică. Mi-a căzut luminarea din mînă ; paiele s-au aprins ; — aveam face cu o putere mai mare parcă decît a mea. Se repezea să mă muște de gît, de mîini ; cu unghiile îmi rupea bucăți din piele.

Luftschütz mi-a venit în ajutor. În fumul paielor, ne trînteam, ne rostogoleam.

După ce am doborît-o și aproape sugrumată, am legat-o, am stins focul. Flacăra luminării se lupta greu cu fumul.

M-am apropiat de rănit.

În timpul cît ne luptasem cu femeia, murise.

Buzele erau trase în lături. Dinții tari luceau în falca înțepenită. Mîinile mari, aspre, păroase, zăceau vîrîte adînc în paie, ca niște labe de lup.

În românește de
Paul Zarifopol

EUGEN BARBU

PANDREA

Iată, calendarul grăbit ne aduce la cunoștință că au trecut deja 10 ani de la trecerea din viață a celui care s-a numit Petre Pandrea...*)

In urmă cu vreo 15 ani, in mansarda din Ana Ipătescu, care adăpostea redacția Luceafărului, apăru, intr-o seară de vară, un om cu fața pămintie, slăbit, puțin adus de umeri, cu o privire încă vie, plină de o tragică adincime in care abia il mai recunoscui pe cel ce se numise in realitate Marcu Balș, avocat, pamfletar, scriitor de o mare culoare, din familia lui Arghezi și N.D. Cocea, unul dintre cei ciția condeieri de mare anvergură, care imi hrăniseră tinerețea cu paginile lui pline de flacără. Sosea dintr-o mare nedreptate despre care, după aceea, nu amintea decit in treacăt,

*) „Luceafărul", 29 iulie 1978.

fără aerul martirilor de profesie, fără nici un fel de revendicare în glas, deşi nu era un resemnat şi nu se împăcase niciodată cu ideea că ar fi greşit cu ceva în credinţele sale pe care le cunoşteam cu toţii de mult. Oltean de prin părţile Jiului, dacă nu mă înşel, exeget al lui Brâncuşi, din cugetările căruia ne-a produs spontane artificii de gînd, apărător a numeroase personalităţi antifasciste pe care le susţinea la bară în faţa inchiziţiei organelor judiciare ale burgheziei şi dictaturii militare, Petre Pandrea îşi înscrisese de mult numele pe lista celor urmăriţi de serviciile secrete ale Reichului lui Hitler. Cartea sa despre Germania frumosului Adolf – apărută în vremuri cînd mulţi scriitori dormeau în conştiinţă, cînd Olguţele şi zarzării înfloriţi fermecau visurile unor cititori drogaţi cu literatură roz – surprinsese şi zguduise pe mulţi. Gîndirea tăioasă a autorului, uluitoarea lui inteligenţă, verva pamfletară cu care ridiculiza ceremonialul odios al făclierilor care umpleau nopţile walhale cu miros de răşină amestecat cu sînge, demascarea impusturii în uniformă şi cizme, avertismentul grav pe care-l dădea nu numai cititorului român dar şi Europei întregi, şi ea cuprinsă de o visare narcotică, alimentată cu filme de propagandă, cu defilări şi demonstraţii sportive la o Olimpiadă de operetă, care a rămas o sinistră parodie de ideii de pace, iată meritele în eternitate ale acestui mare bărbat, care îşi risca libertatea şi chiar viaţa în anii cînd trupele hitleriste sugrumaseră vechiul continent.

Recitit astăzi după epilogul din mai '45, după ce toate bilanţurile tragediilor au fost încheiate, după ce martorii unor suferinţe fără sfîrşit depuseseră în tribunale mărturia lor, paginile lui Pandrea rămîn o pledoarie pentru generaţiile tinere care trebuie să ia aminte la ceea ce ar putea să le mai aştepte, o reînviere a doctrinei crucii încîrligate.

Dar Pandrea nu era numai un mare scriitor politic. Opera lui, în fapt, nici nu a fost încheiată. Un sfîrşit neprevăzut, rapid, l-a silit să scrie ultima literă. Dar din ceea ce ne-a lăsat mai sînt încă multe pagini necunoscute. Va trebui ca un editor pios, măcar acum, după pierderea atîtor ani, să stringă ceea ce a rămas încă nedat tiparului, ceea ce mai există în exemplare foarte greu de găsit prin rafturile bibliotecilor*).

Pandrea era un strălucit spadasin, un minuitor exacerbat al cuvintelor-petardă, proza lui era ca un bombardament de mine pe un cîmp de luptă, substantivele care cădeau ca nişte fuzee pe metrul pătrat : niciodată poate n-a existat un pamfletar român atît de sistematic şi irefutabil în argumentele sale. Dacă vorbim de tactica pămîntului pîrjolit în materie de războaie, putem spune că Pandrea a fost un devastator al reputaţiilor celor mai bine întemeiate, nelăsînd nici o speranţă adversarilor săi. Avea sprinteneala unui boxer care te loveşte din toate părţile cu o viteză ameţitoare. Fraza lui era eclatantă, explozivă, subminatoare şi proza lui, în întregime, îţi tăia respiraţia. Asociaţiile cele mai neaşteptate cădeau ca o ploaie de vară asupra subiectului care era nimicit cu o îndemînare de mare chirurg.

Subsemnatul şi-a permis să facă din acest om un personaj într-unul din romanele sale. Operaţia era destul de delicată pentru că numele sub care apărea era destul de transparent şi textele folosite din opera acestui viu şi arzător om de faptă nu au fost modificate nici măcar cu o iotă **). Am vrut să fac, în felul meu, o restituire meritată pentru că, iată, o uitare nedreaptă apasă pe memoria marelui dispărut. Nu ne putem permite să-i ignorăm pe Iorga, pe Pârvan, pe Densuşianu, ca să nu mai vorbesc de alte mari figuri ale culturii noastre, numai pentru că ei nu au corespuns cu totul ramei în care o cronică absurdă vrea să-i introducă.

Petre Pandrea face parte din falanga iluminiştilor români, a celor care, văzînd cu o clipă mai devreme viitorul, au încercat să tragă după ei mulţimile de-atîtea ori minţite şi de-atîtea ori înşelate...

---

*) Editorul pios n-a apărut. Au apărut în schimb două culegeri nesistematice : „Eseuri", Editura Minerva, 1971 şi „Atitudini şi controverse" Editura Minerva, 1982.

**) Personajul e Pavel Condrea din romanul „Incognito", vol. I.

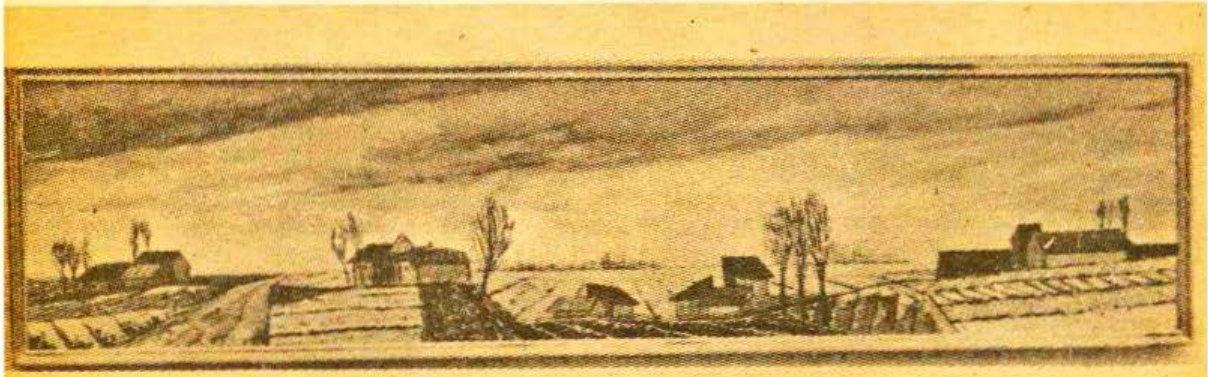

UN LIDER AL DEMOCRAȚIEI *în acțiune*

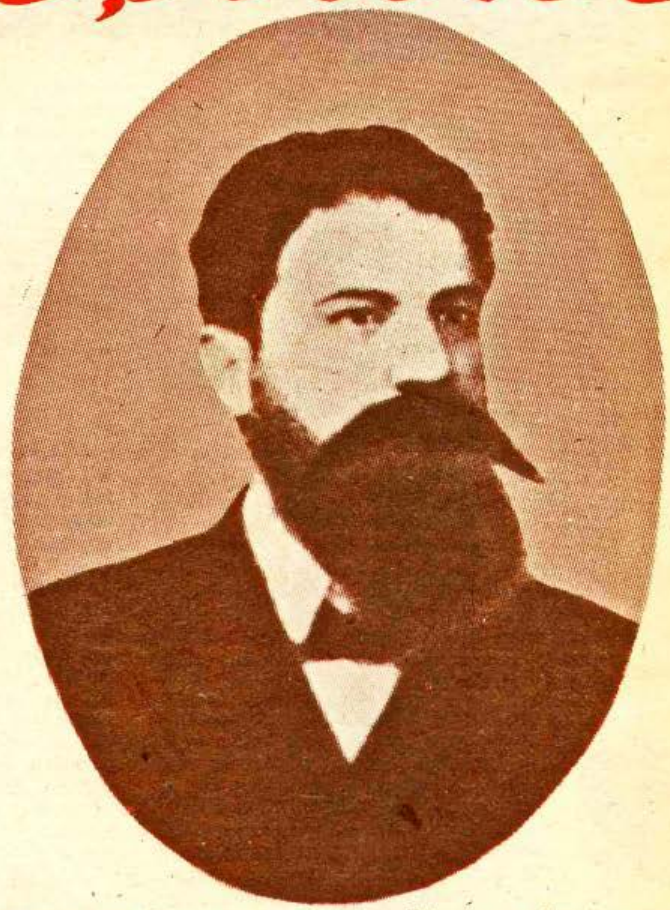

Cei cincizeci de ani de la moartea lui C. Stere, 1936—1986, obligă la o comemorare. Personalitate intelectuală și politică de excepție, C. Stere a lăsat o dîră în universitatea românească și în viața partidelor politice din România. A fost scos din scenă de coaliția politicienilor mediocri, care lucrează fără programe și fără utopii. C. Stere este cel care a introdus în politica românească calculul obiectiv, programele de asanare economică și socială, prognoza științifică în materie de probleme sociale. Rigorile acestui program de viitor de lungă bătaie au incomodat mulți contemporani în perioada interbelică, iar politicienii reacționari i-au pregătit excluderea din viața publică.

Ieșirea din arena politică a lui C. Stere n-a bucurat numai pe adversari. Dar modul său de a gîndi aplicat a rămas. Mai ales pe cei asemenea acestui personaj monolitic i-au vînat mai tîrziu legionarii, pe cei care nu intrau în politică doar pentru cariera și gloria proprie lăsîndu-se mînați de toate vînturile. Astfel a fost N. Iorga, care a murit asasinat de legionari. Astfel a fost V. Madgearu, comiliton al lui C. Stere în cadrul aceluiași partid, scos prin crimă din viața politică. Au mai fost și alții. Se poate presupune, fără a greși prea mult, că de n-ar fi reușit conspirația generalilor, C. Stere ar fi devenit victima agresiunii legionare.

Eliminat din arena politică, C. Stere n-a fost scos din scenă. Abia acum a apărut scriitorul. Ciclul „În preajma revoluției" citit mai ales ca o confesiune și o revanșă politică este un roman autentic de o valoare indiscutabilă. Întoarcerea la C. Stere echivalează cu redefinirea unuia din marile repere ale democrației românești.

PETRE PANDREA

Chestia Stere
UN «CAZ DREYFUS»?

„Chestia Stere" a fost pentru România „cazul Dreyfus" din Franța : o problemă de conștiință pentru fiecare cetățean, răfuială asupra unor probleme în suspensie, lichidarea unui trecut și ocazie pentru definirea pozițiilor și adversităților ireductibile. „Chestia Stere" povestește și prevestește fascismul în România sub trei dictaturi.

„Cazul Stere" în totalitatea lui, nu e un episod, ci o problemă crucială a doctrinelor și practicii politice românești, unde se pot studia diferențele de metodă și unde se poate surprinde de către cercetătorul politic o serie întreagă de fenomene și atitudini.

Politica engleză se caracterizează prin oroarea revoluției și a salturilor repezi (într-un cuvînt — conservatism), iar de la epoca sîngeroasă Cromwell, Anglia a știut să reformeze în interiorul ei insular numai la umbra și în umbra experiențelor revoluționare continentale. Politica franceză este politica duelului și a „cucoșului" agresiv-spectaculos (cazul Dreyfus, linia Clemenceau). În Italia, ritmul, fastul, grandilocvența, imnul și ditirambul hotărăsc destinele publice. În Germania, lupta dintre federalism și unitarism, pofta de prestigiu și putere („Der Wille zür Macht" a lui Nietzsche) sunt elemente constitutive. În România, fizionomia vieții publice nu se poate caracteriza — luînd în considerațiune vicisitudinile istorice — decît — ca... politica vînatului față de vînător. Max Scheler definea în acești termeni atitudinea politică a orientului față de politica vestului european. În lupta pe viață și pe moarte care se dă pentru o fiară la vînătoare, se dezvoltă anumite aptitudini. La vînător, elementele cavalerești și agresivitatea sînt maxime. Simțămintele de „domn" și de superioritate capătă format și contururi precise. O anumită liniște, un surîs irezistibil de cuceritor, o atitudine mîndră și francă, îi ilumineză portretul de bestie plină de succes. Animalul vînat are o tactică extrem de complicată unde siretenia e dozată de teamă. Armele lui sînt : retragerea, evitarea luptei, tratarea dilatorie a adversarului. „Băjenarii" și „anii de băjenie" sînt lucruri frecvente în istoria românească. Fiindcă nu-i dă mîna, adversarul nu este poftit pe cîmpul de sport, ca să aibă loc lupta decisivă. El trebuie atras în mlaștini, poftit în văgăunile munților, obosit prin alergare, otrăvit prin nesiguranță. În tactica adoptată de adversarii lui Stere se văd „dungile rasei". De la 1919 pînă în iunie 1936, putea fi împușcat, judecat, pus pe roată, reabilitat sau exilat în Insula Șerpilor ori la mînăstire. Nu s-a întîmplat nimic din toate acestea. Contra unui adversar redutabil, amintirile ancestrale ale „vînatului" și ale „băjenarului" s-au redeșteptat.

„Băjenărism" (opinia publică amorfă) + „șantaj permanent" (suprema voluptate fanariotă) = „chestia Stere". Acestea sînt cele două complexe ale psihologiei colective românești cu care se pot explica fazele unei drame politice. „Băjenărismul" și „fanariotismul" se completează. Fanarul fiind tot atitudinea vînatului. La primitivitatea băjenarului s-a aliat rafinamentul „pezevenghiului" (furnizor fanariot de cadîne). Toată periferia vieții noastre publice a săltat de bucurie. Se oferea, în sfîrșit, un caz unde își putea revărsa emoțiile cele mai scumpe : sadismul băjenar cu care își putea chinui adversarul, jocul felinei șirete cu vrabia proastă, posibilitatea — ce plăcere, — a unui șantaj permanent. Rareori „dungile" s-au arătat într-o lumină mai hidoasă.

În discuția cazului Stere revenea ca un leit-motiv eroarea capitală în definirea esenței omului politic. Trebuie să ne înțelegem. În diviziunea muncii pe care o implică orice comunitate, meseria de om politic își are legile ei mai mult sau mai puțin precise. Militarul, arhitectul, plugarul, inginerul, industriașul, fiecare își are „legea" lui. Politica este o meserie și ea în viața modernă, ca orice altă meserie. Vremea cînd Cincinatus era adus de la plug să ia conducerea Republicii era adevărată pentru un stadiu patriarhal și necomplicat. O lacrimă și un suspin. Dar frumoasele zile sînt pe vecie dispărute. Angrenajul vieții actuale nu mai suportă asemenea simplificări. Problemele complicate financiare, constituționale, liniile generale și permanente ale politicii externe nu mai îngăduiesc pe Cincinatus. Omul politic este specialistul vieții publice. El este un profesionist ca oricare altul. De aceea, pe bună dreptate, Max Weber vorbește de „știință", ca „profesie" și „politica o meserie". În Germania s-a format un cuvînt special : „Berufspolitiker".

C. Stere, la Bucov

Cetățeanul mediocru și neatent, evident, va protesta. El se indignează ușor și indignarea nu mai cunoaște margini la gîndul că este obligat — în regim democratic — să plătească deputați și senatori.

De obicei, cetățeanul mediocru și neatent nu știe ce vorbește. El nu trebuia mai întîi să se înmulțească în asemenea proporții și trebuia să rămînă apoi în stare de sublimă simplicitate a consumației și producției. Într-o gospodărie a unei comunități de milioane, își fac apariția o serie de instituții și realități neplăcute omului banal, deși îl privesc și servesc direct, atunci cînd sînt puse în condițiuni favorabile de funcționare : Stat, aparat administrativ, legi, parlament, sindicate etc. Pentru definirea, îndrumarea și reformarea acestor organe există specialistul, care se cheamă „omul politic".

El se deosebește de militar care este obligat să aibă numai anumite opinii și anumite idealuri. Nu are nici în clin, nici în mînecă, cu simplul cetățean, om liber și particular dedat ocupațiilor, plăcerilor și datoriilor sale, dictate de o structură intimă sau de opinii sociale însușite.

Se spune că omul politic depinde de opinia publică și de idealurile ei. Petre Carp, făcînd o abilă aluzie la Take Ionescu, a declarat o dată : „după cum frumusețea nu scuză prostituția, tot astfel talentul nu justifică orice incarnațiune".

Tot boierul conservator mai cerea, ca o condiție esențială a activității publice, un minimum destul de ridicat de rentă, după cum Paul Bourget nu dădea dreptul la iubire și suflet, decît cu o clauză analogă. (...) Carp, Paul Bourget și Nae Ionescu privesc problema dintr-un punct de vedere identic : sînt conservatori și eleați. Dar viața publică românească nu este un cristal definitiv realizat în toată frumusețea directivelor ei originale. Se află, de la 1829, pînă astăzi, în necurmate transformări. Pentru cercetătorul cu privirea liberă și căruia îi sînt transparente mobilurile de unde pornesc opiniile celor trei conservatori, intoleranța apare fastidioasă și legile stabilite, suspecte. În afară de forțele de integrare ale unei colectivități, aflată într-un anumit stadiu, se ivesc în mod fatal forțe de dezintegrare : divergențe naturale de interese și opinii. Ele se încadrează, totuși, în linia largă a aceleiași comunități. Din punctul de vedere al unei vieți sănătoase de Stat, organism în afară de grupări și interese parțiale, este o crimă excluderea acestor elemente prețioase, care împiedică tocmai încremenirea pe o treaptă și aduc necontenit fermenți noi de viață. S-a identificat Statul — purtătorul politic și tehnic al „comunității de iubire și viață" cu adversarii lui Stere și cu interesele reprezentate de ei ? De cînd ? Tocmai aici este una din superioritățile Statului nostru, instrument tînăr și neanchilozat, capabil de elasticitate și mișcare, unde să se oglindească fidel raporturile reale de forță, fără a fi nevoie absolută precum e în Statul apusean, ca tendințele radicale de reînnoire să ia cale sîngeroasă, forța politică supremă fiind confiscată în decursul istoriei de grupări parțiale din comunitate. Rezolvarea problemei

agrare prin expropriere — cîștigată în alte țări cu sînge, iar în Germania și Ungaria încă nerealizate, — dobîndirea votului universal, ambele înfăptuite de Executivă, care este în formula noastră publică unul din elementele fundamentale ale Statului, demonstrează tocmai elasticitatea și speranțele care se puteau pune în acest instrument tînăr. Nu a pătruns deocamdată în conștiința publică, deși e un dar prețios intrat în patrimoniul nostru în urma evenimentelor istorice și a constelațiilor politice postbelice. Este o naivitate a se crede că exproprierea a rămas fără o influență adîncă asupra teoriei și practicii noastre constituționale din ultimul deceniu. Situația geopolitică (vecinătatea cu U.R.S.S.) trage anumite granițe înlăuntrul cărora se pot face legi și se pot lua hotăriri în treburile publice. Votul universal, reforma agrară, conversiunea, etatizarea multor ramuri industriale, participarea Statului la comercializări, dreptul de veto prevăzut în diferite legi care organizează economia privată, indică precis predominarea colectivului asupra individului (de aici apologia Statului făcută de noi), părăsirea liniei pe care se mișcă economia privată (izvorul resentimentelor sociale). În privința metodelor de urmat și a opiniilor, se pot ivi diferențe. Faptele rămîn în nuditatea lor magnifică. Teoretizarea și reflecția asupra lor cred că s-au făcut greșit de elevii lui Stere și chiar de Stere însuși. Dar pentru teorie onestă nu se cere decapitarea.

Pe ce motive s-a încercat eliminarea lui C. Stere „din comunitatea de iubire și viață" a poporului nostru ? În primul loc, o anumită psihologie și cîteva grupuri sociale înrudite, dar infime, se cred deja instalate sau încearcă să se instaleze cu o grabă demnă de țeluri mai adecvate, în posesia instrumentului politic denumit „Stat". Lăsînd la o parte că în acest domeniu nu există unanimități, vom observa că nu s-au epuizat elementele care au dreptul a-și spune cuvîntul. Alegătorul și l-a spus în mod repetat. Dar alegătorul, într-un regim constituțional, este un factor hotăritor. De ce nu se modifică Constituția, făcîndu-se o altă împărțire a puterilor ? De ce nu se suspendă în întregime ? Atita vreme cît există principiul împărțirii puterilor în Statul nostru, alegătorul trebuie să-și spună cuvîntul.

liminarea lui Stere se cerea pe baza unei definiții conservatoreleate a omului politic. Și pe o asimilare a lui cu meseria de „militar". C. Stere era obligat în 1916, să meargă în Moldova sau să tacă ! Ah, la belle histoire ! Erau momente grele și trebuia să tacă ! Dar dacă omul politic nu dă expresie momentului și nu se ingrijește de treburile publice din momente grele, vorbesc pietrele și îl acuză. Aceasta ar fi fost trădarea ! Trebuia să se ascundă în gaură de șarpe ? ! După război, mulți viteji se arată. Eroii Odessei și ai Cotofăneștilor pot acuza după trecerea furtunii. Dar omul acțiunii și exponentul unei probleme și al unei convingeri politice trebuia să lege relații pentru salvarea pacientului, trebuia să-și intensifice energia pentru a-și îndeplini misiunea luată. Retragerea ca Ahile în cort e comodă și nu obligă. Au făcut-o alții — seniori preocupați de atitudine, — dar chirurgul trebuia să taie plebeian carnea putredă și să panseze rana.

În 1917, opinia publică generală nu mai credea în victorie — chiar „triunghiul morții" era patetismul disperării. Gestul intrării în război se considera ca o eroare, iar retragerea se făcuse în valuri și atmosferă de fanatism. Memoriile, romanele și nuvelele pe care le avem cu acest subiect, scrisorile și amintirile sînt chezășii. Chiar perspectiva trandafirie de azi nu poate înșela. Ionel Brătianu are merite istorice burgheze.

Omul politic e un exponent de opinii și interese colective, iar nu o personalitate coborîtă cu hîrzobul din cer, așa cum o concepe subiectivismul atroce de la noi. C. Stere avea pe umerii săi povara unei duble exponențe. Întîi, luarea unei poziții încă dinaintea războiului, conform unor tendințe și interese ale opiniei noastre publice. (Interesele Basarabiei, „antiantantofilia", tema „țarismului", politica externă a Regelui Carol I etc. În 1918, a mai fost și exponentul unei direcții vădite a opiniei publice din teritoriul ocupat. Știm că s-ar dori punerea la zid a tuturor celor rămași. Dar de ce nu se face ?) Dacă omul politic este un domn preocupat să nu i se găsească într-o conjunctură neprielnică lui nici o șifonare la vestmînt, ci e perpetuu preocupat de popularitatea și eleganța proastă în atitudini (în orice condițiuni și sub orice regim), atunci C. Stere a trădat. Dar onoarea de Beau Brummel a acțiunii grele duce la lașitate. Singurul criteriu e acela al purității de intenții și al perspectivei din care pornește acțiunea. Acest criteriu încadrează pe Stere în „comunitatea de iubire și viață".

. . . . . .

Ne-am unificat cu o repeziciune scandaloasă, dovedindu-ne definitivă unitatea inițială înfăptuită de-a lungul veacurilor de păstori prin transhumanță sezonală. Sîntem cu mult mai unitari ca psihologie colectivă, decît cum se crede. În orice caz deplasarea accentelor se face în direcții identice cu o ușurință rareori atinsă de alte neamuri. După șase decenii de unificare constantă, animozitatea bavareză contra Prusiei durează și astăzi, iar sistemele politice și constituționale se pot împărți pe cele două axe: federalism, unitarism. Practica și teoria — vai, așa de rudimentare ! — din politica românească se găsesc actualmente într-o dulce armonie pe întreg ținutul țării. N. Iorga a definit cu măiestria sa cunoscută acest peisaj inedit. Trădările politicianiste, fripturismul, oportunismul și abilitățile cusute cu ață albă regățeană — sînt patru ramuri ale aceleiași tulpini. Fac parte din complexul animalului „vînat".

in psihologia animalului „vînat" își trage originea și teoria omului politic de la noi. E ciudat că omul tare se consideră mai intotdeauna exponent al unei realități, neavînd nevoie de a recurge la farafastîcurile și fandacsiile personaliste ale omului slab, care, pentru a-și masca slăbiciunea, paradează cu insignele libertății nemărginite a personalității lui umflate și oneste. Este drept că aproape majoritatea constituțiilor au prevăzut un articol prin care se spune că alesul parlamentar nu este legat de mandatul dat de cetățeni și de lozincile pe baza cărora a fost ales. Este o rămășiță a ideologiei de dinaintea și în urma Revoluției franceze și a parlamentarismului englez din secolul al XIX-lea care aveau credința deplină în posibilitatea convingerii reciproce pe căi raționale și că sînt suficiente „la Raison" et „la Vérité" pentru a se termina polemica. E vorba de faimoasa dom-

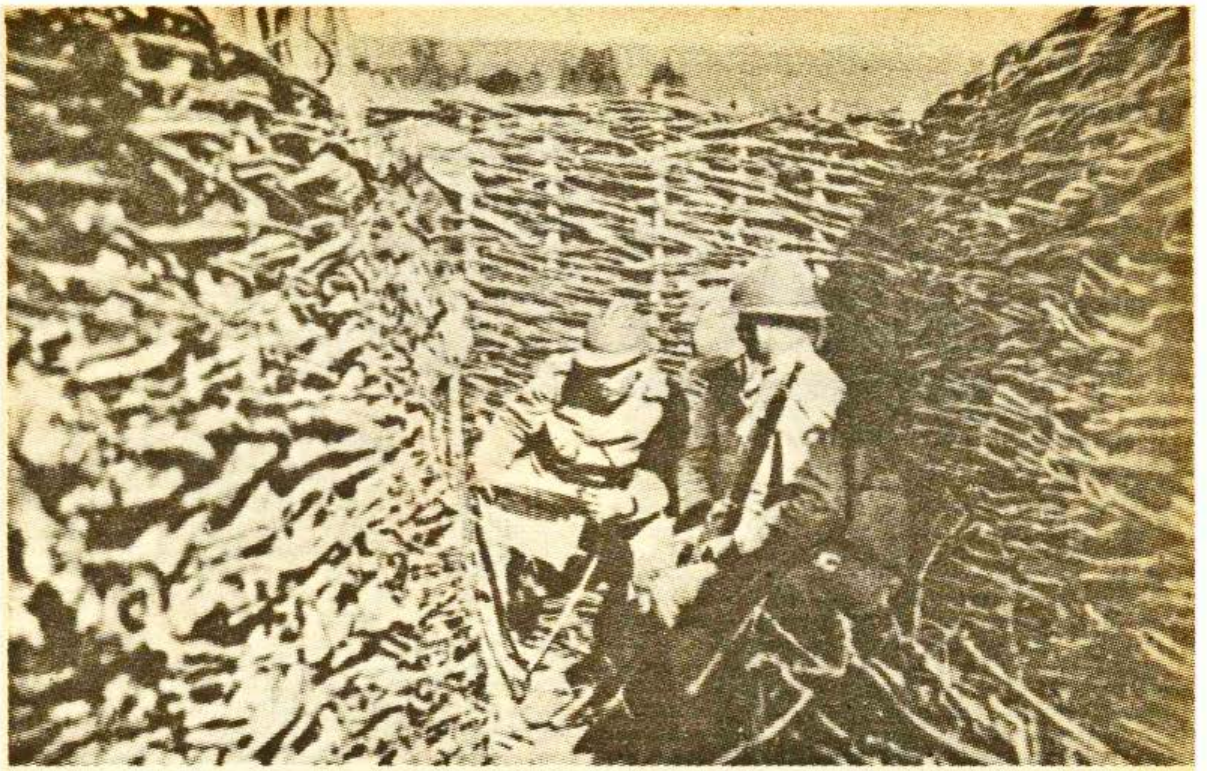

Soldaţi în tranşeele de la Mărăşeşti citind ziare. Fotografie din 15 mai 1917

nie a zeiţei Raţiunea. Secolul XX, ceva mai realist, a demonstrat irefutabil inanitatea practică a unor asemenea presupuneri şi a stabilit prin uz şi printr-o înţelegere tacită dependenţa absolută a reprezentantului de mandatul încredinţat. Părăsirea unui partid implică pentru conştiinţa onestă de azi depunerea şi a mandatului parlamentar. Părăsirea unui program se face printr-o serie de renunţări prealabile. Aceste practici învederează dependenţa omului politic de programul şi direcţia aleasă. Trebuie aprobată dezertarea de la acest principiu tocmai în momentele de excepţie ? Naivitatea sentimentală a umanităţii utopice e mişcătoare şi stupidă. O naţie poate greşi la un moment dat şi un singur om poate vedea just interesele ei. Minoritatea de azi se transformă printr-o conjunctură favorabilă în majoritatea zdrobitoare de mîine. Omul politic îşi duce destinul şi crucea aleasă. Jocul nu este „fair", atunci cînd simple conjuncturi se transformă în Golgote şi se operează excluderi din interese de castă. Fără o concepţie largă şi pură, fără un „patos al distanţei", viaţa publică apare ca un infern fără de scăpare. Lipsa de măreţie a adversarilor lui Stere apare într-o cruditate penibilă şi demnă de plîns. Un om politic de asemenea dimensiuni avea dreptul la alţi adversari.

mul politic tipic din România e lepra oportunistă, „gurița de aur", tipul untdelemnos aflat veşnic la suprafaţă. Incult, pretenţios, şovin, flatteur şi lesne de flatat, îşi arogă dreptul de a lua toate poziţiile, de a se amesteca unde nu se pricepe, leneş în gîndire, lipsit de asceză, incapabil de renunţare şi nedemn în atitudine. O ţară de 18 milioane are dreptul şi la alţi reprezentanţi. Încercări de a se defini prin conducător şi altfel decît pînă acum au dat greş. Dar la noi mai există pe lîngă frivolitate elegantă şi agilitate sprintară, şi alt soi de oameni. Gravitatea, religiozitatea, pasul greu şi sigur, reflexia politică s-a întruchipat în C. Stere.

Dar să lărgim cadrul analizei cu un exemplu analog din Franţa, pentru a surprinde diferenţele şi a încerca delimitarea fenomenului nostru politic : cazul Joseph Caillaux. Din cartea lui Jean Martet, **Le Silence de M. Clemenceau.** (Paris, Albin Michel, 1929) extragem următoarele dialoguri :

Clemenceau : — J'ai revé de Caillaux. Qu'est-ce qu'il devient, Caillaux ? J'ai l'impression que le peuple français a compris que Caillaux était peut-être une victime de ma férocité bien connue, mais à coup sûr pas un sauveur.

Cu sinceritatea lui magnifică, Tigrul mărturiseşte direct : situaţia de „victimă", „ferocitatea" şi îşi face rezervele necesare poziţiei lui. Nu avem „jupiterianul" non bis in idem, pronunţat de Ionel Brătianu.

Martet (povestind şedinţa Camerei din 23 Decembrie 1917, cînd a fost judecat Caillaux) spune: ..Il a dit, vous vous souvenez, Monsieur le Président du Conseil des séances tragiques où avez été accusé de trahison, des discours passionnés de Déroulède, de Millevove... L'injustice d'alors voulez-vous la recommencer aujourd'hui? Voules-vous qu'il y ait une nouvelle affaire Dreyfus ?" Et il a eu ce mot — „Vous ! vous, Monsieur Clemenceau, qui êtes aujourd'hui tout puissant!" Je vous ai regardé. J'ai cru qu'il allait se passer quelque chose...

Clemenceau : — Quoi ?

Martet : Je ne sais pas... Un phénomène électrique... M. Caillaux venait d évoquer ces vieilles batailles, de faire appel à votre omni-

potence, à votre générosité... Je me sui demandé alors quelles pouvaient être vos pensées...

Clemenceau : — Je pensais qu'il avait la France, tout simplement.

În ultimul răspuns atît de simplu și mișcător al lui Clemenceau („je pensais qu'il avait la France, tout simplement") scos parcă dintr-o tragedie de Corneille este închisă natura Executivei, de care vom vorbi pe larg mai jos. Tot astfel ar fi vorbit orice om al Executivei în fața unui asemenea tribunal și la noi în România. Numai că la noi s-a vorbit ulterior. Dar asupra ulteriorului din Franța și din România vom discuta.

Martet : — Vous aviez eu de la sympatie pour lui, autrement ?

Clemenceau. — Je ne le détestait pas. J'avais l'impression qu'au moins lui, il avait une sorte d'allant, de courage. Physiquement il avait une élasticité qui me plaisait. Mais si jamais vous voulez faire de la politique, Martet, et aboutir à quelque chose, ne vous embarassez pas de question de sympathie. Tenez-vous toujours prêt à rompre avec tous vos amis. Ou alors vous êtes perdu... perdu, j'entends que vous ne pourrez à jamais réaliser ce que vous aviez décidé de faire. En politique, c'est par les amis qu'on est arrêté... ...Caillaux, en pleine guerre avec l'Allemagne, continuait ses rêves d'entente avec l'Allemagne, causait avec l'Allemagne, mois j'appelle ça une crime. Que M. Caillaux, avant la guerre, ait eu l'idée d'un équilibre européen basé sur des rapports de collaboration industrielle, économique avec les Boches, il fallait déjà qu'il fût fou ! Car il suffisait de les regarder pour voir qu'ils n'avaient d'autre idée que de nous sauter dessus pour nous ecrabouiller... Mais enfin, en regardant à ça d'assez loin, en jugeant de ça dans son cabinet, on pouvait à la rigueur soutenir que l'entente avec l'Allemagne, notre ennemie de toujours, valait bien l'entente avec l'Angleterre, — qui n'est pas notre amie de toujours. Seulement, c'était un petit jeu auquel on pouvait s'amuser jusau'au 2 août 1914. Passé le 2 août 1914, il fallait se taire"

Cazul și argumentarea sînt absolut analoge cu acelea din România. Doi oameni politici din cercul Antantei fiind de părere că o înțelegere cu Germania este preferabilă continuării războiului. Ambii își duceau pînă la capăt convingeri anterioare declarațiilor de ostilitate (2 August 1914 și 16 August 1916), încercînd o legare a relațiilor cu inamicul pentru a salva ce mai era posibil de salvat.

Caracterizarea lui Caillaux, făcută de Clemenceau, coincide cu portretul, care se face adeseori d-lui Stere : „Malvy... voyez-vous, Malvy, c'est le laisser-faire, le laisser-aller... la poignée de main à n'importe qui... Caillaux, lui, est une espéce de héros sombre, néfaste, comme il y en a dans les drames shakespeariens. Il ne faut pas les mépriser, car ils apportent du pittoresque... Mais pour plus de sûreté il faut les retirer de la circulation".

Asemănările sînt uimitoare. Limbajul e identic : „mois, j'appele ça une crime", „il fallait se taire", „il ne faut pas trente-six idées dans un pays qui défend sa vie. Il n'en faut qu'une" etc...

Acesta este într-adevăr limbajul Executivei, în momentul execuției.

Dar care a fost atitudinea „cucoșului" cavaler francez față de „trădătorul", Caillaux ? I-a făcut proces și l-a virit la închisoare, fiindcă era necesar într-o anumită conjunctură, iar cînd datele luptei politice s-au schimbat, Caillaux a devenit foarte natural Ministru de Finanțe și, printr-o măsură excepțională, vicepreședinte al Cabinetului, deși, cum se știe, conform practicii franceze, această demnitate este ținută de către Ministrul de Justiție. Închisoarea politică nu descalifică, după cum crede omul de pe stradă nătărău sau burghezul comod. Ea declanșează simpatia, dă dovada curajului și independenței.

Contra lui Stere („complexul vînat") s-a luat calea calomniei, a acuzării fără curajul procesului și al închisorii, încercarea unei morți civile fără a fi purtată pe baza unei sentințe judecătorești.

onstituția fraceză este o constituție unde se fundează domnia sistemului reprezentativ, adică a Parlamentului. Constituția germană weimariană, de pildă, a fost plebiscitară, prin introducerea în elementele ei esențiale a referendum-ului cu care se făcea alegerea Președintelui Republicii : într-o democrație burgheză, cu o Executivă aleasă plebiscitar, s-a introdus în mod logic și principiul acțiunii directe (în art. 48), unde se specifică atribuțiunile dictatoriale ale președintelui în cazurile de excepție și unde i se dăduse, totodată, însărcinarea de supraveghetor al Constituției. (Hüter der Verfassung).

Pentru Constituția franceză și pentru definirea raporturilor de forță între președinte și parlament este caracteristic episodul faimos Millerand din 1924, cînd președintele republicii a fost debarcat de către majoritatea parlamentară. Millerand dorea, între altele, o lărgire a atribuțiunilor președintelui pentru a putea interveni cu succes în crizele de cabinet endemice în perioada de după război, încercînd o substituire a atribuțiunilor prezidențiale în locul celor parlamentare. Aici s-a lovit de tradiția franceză, care spune că „le président chasse des lapins, mais il ne gouverne pas". Este într-adevăr curios de observat că bunul președinte trebuie să aducă în general cu sine dovada unei aurea mediocritas. Gaston Jèze a formulat spiritual, spunînd că un om politic poate fi ales președinte al Republicii franceze : „S'il a donné la preuve de sa médiocrité". Legea se verifică, aruncîndu-se o clipă privirea pe lista celor eșuați la cucerirea marii demnități : Gambeta, Waldeck-Rousseau, Clemenceau. Aici este o mefiantă vădită împotriva mîinii tari și a Executivei, redusă la rol infim.

a noi, în România, predomină Executiva și psihologia ei, chiar în momentele de neexcepție.

În Constituția de la Weimar din 11 August 1919, poziția președintelui Republicii germane era total deosebită de aceea a confratelui său francez. Deosebirea esențială consta în modul de alegere al lor. În Franța, Președintele este prizonierul parlamentului. Un prizonier ales pe 7 ani. Trebuie notat detaliul amuzant, că, Millerand a fost ales președinte și pentru a putea fi imobilizat și a i se tăia libertatea de acțiune. În Germania, pentru alegerea președintelui, exista referendum. Prin apelul la popor, se evita intermediul parlamentar, iar

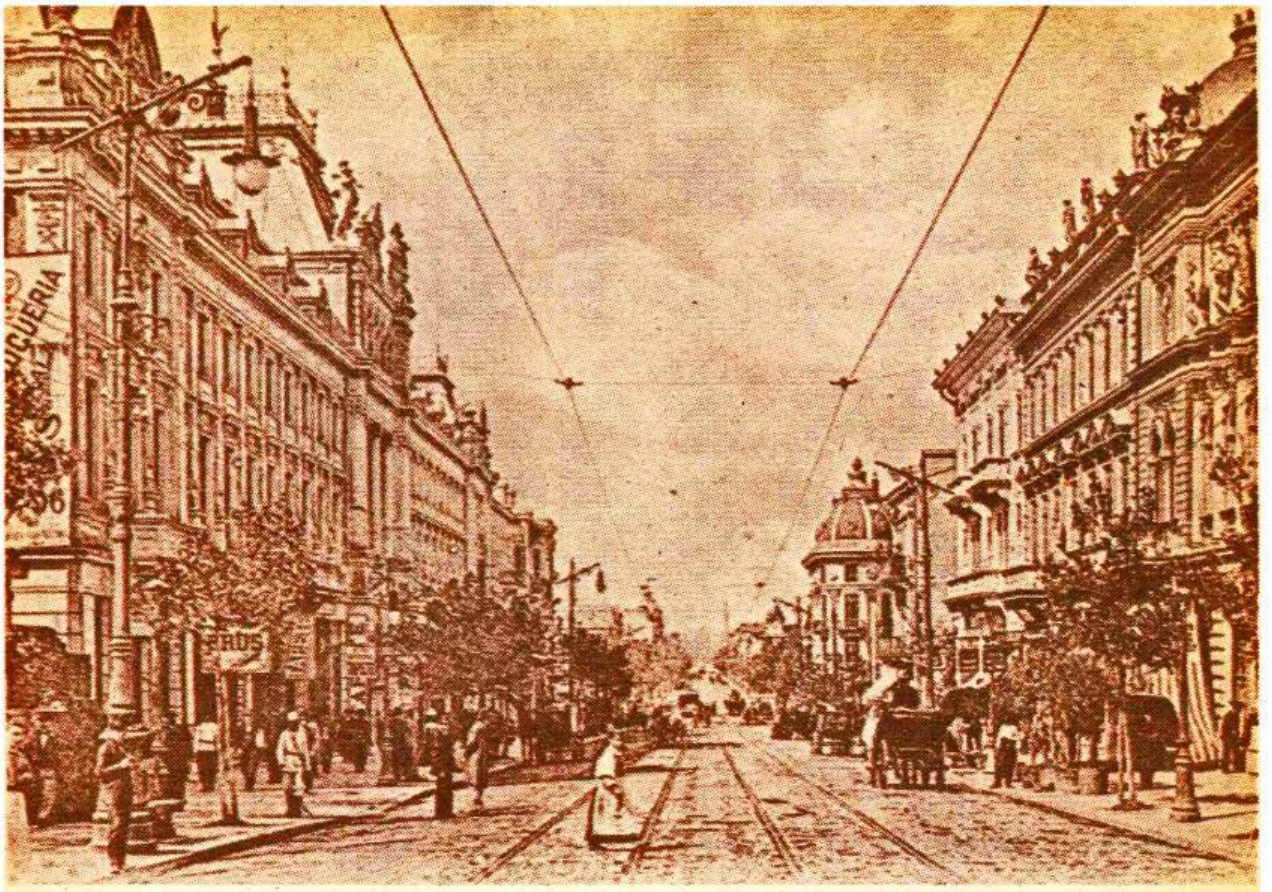

București. „Bulevardul" și Palatul Eforiei la începutul secolului

legătura dintre popor și capul suprem al Republicii era directă. De aceea și atribuțiunile președintelui față de Reichstag au fost cu mult mai largi și în cazuri excepționale el era investit cu puteri preconsulare. (Așa s-a ajuns la dictatură !).

Președintele francez este dependent de Parlament și nu are decît un rol decorativ. Președintele german era ales prin plebiscit de către popor, supraveghea Constituția și unitatea Reichului, forma instanța ultimă în crizele parlamentare și era deținătorul deciziei politice în cazurile de excepție.

Care sînt motivele acestor deosebiri ?

Predominarea la noi a Executivei — prin adiacențe și psihologie — face parte din amintirile „supunerii" ca și în Germania cu tradiții militariste. Franța republicană are în sînge amintirea Marii Revoluții. Iacobinismul și laicizarea sînt cele două complexe ale psihologiei colective franceze de la 1789 pînă acum. Cariera și destinul lui Clemenceau se datoresc ancorării puternice a Tigrului în centrul acestor elemente vii. Cazul Dreyfus este o ilustrație, iar reabilitarea căpitanului francez, acuzat pe nedrept de spionaj, dovadă elocventă a predominării lor.

roarea cezarismului fără glorie și a faptelor de mari dimensiuni istorice este o caracteristică a spiritului romanic. (De prisos să spunem, că nici din punctul de vedere al practicii și al instinctelor dovedite în viața publică, nu ne încadrăm în... latinitate.) Noi admitem stăpînul, satrapul — caracteristice orientale. Spiritul latin admite Cezarul numai sub forma napoleoniană — care aducea cu sine și pentru comunitatea franceză nimbul gloriei („al cincilea simț al Francezului", după cum spunea Napoleon), — ori genul pretorian, care face apel la oroarea clasică a dezordinei, la sensualitatea ritmului, retoricii și grandilocvenței.

Episodul Brutus-Cezar este caracteristic pentru definirea esenței Executivei la popoarele romanice și o repetiție frecventă în decursul istoriei popoarelor neolatine.

Cezar reprezintă gloria, care l-a dus în pragul dictaturii, însă fără ritm, fără fast, fără retorică, fără gesturi teatrale. Scepticismul radical al acestei figuri complicate, sublim decadente și cu trăsături precise de aporetică, geniu militar aliat cu literaturism agnostic, întrupa numai parțial idealul Cezarului latin. Fastuosul August, Regele-Soare, gloria napoleoniană, ritmul pretorian — sînt cazurile tipice și perfecte ale cezarismului latin. Jertfa libertății și a individualismului nu poate fi făcută decît în schimbul gloriei, al purpurei și al fastului — și aceasta numai în cazuri de excepție.

Brutus rămîne, pentru problema Executivei romanice, figura luminoasă și nevinovată prin care se întrupează inexorabilul. Cezar este dictatorul ratat, aducînd în tolba sa gloria și scepticismul, pofta de putere și disprețul intim al ei. Uciderea lui, înfăptuită în condițiuni așa de tragice și de penibile din punct de vedere omenesc — instrument ucigaș al Istoriei și fatalității romane, fiind însuși fiul său adoptiv — învederează condițiunile esențiale ale cezarismului popular : 1) Cezarul trebuie să aducă

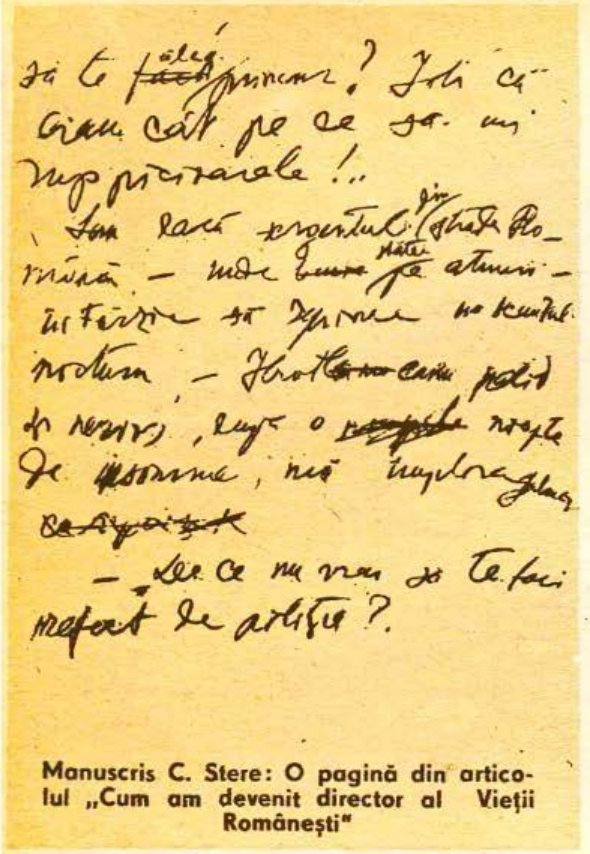

Manuscris C. Stere: O pagină din articolul „Cum am devenit director al Vieții Românești"

gloria ; 2) Cezarul trebuie să fie reprezentantul voinței de putere unde poporul se integrează și retrăiește direct, colectiv și fastuos puterea ; 3) Cezarul trebuie să fie omul acțiunii, iar nu al reflecției agnostice ezitante și a patra condițiune unde a dat greș prin întîmplare istorică, atît Iuliu Cezar cît și Georges Clemenceau. Cezarul trebuie să se afle la încoronare în faza ascendentă și să fie deținătorul unor promisiuni de fapte noi și aducătorul unei glorii viitoare. Gloria trecută nu e suficientă și popoarele, în genere, nu cunosc recunoștința, decît sub forma speranței, a unei recompense viitoare. Iuliu Cezar și Georges Clemenceau n-au putut păși la încoronarea ultimă din cauze absolut identice. Ambii aduceau gloria. Iuliu Cezar cucerise Gallia și adusese în coroana imperiului roman piatra nestemată a insulelor britanice etc. Clemenceau era „le père de la Victoire", salvatorul victoriei Franței într-un moment dificil, animatorul și organizatorul ei. Ambii erau posesorii celei mai sălbatice pofte de putere. Dar acțiunea lor era interior fără finalitate, colacul de salvare al unor suflete devastate de scepticism. Tigrul s-a zbătut o viață întreagă între acțiune și Nirvana, între afirmarea cu intermitențe și cu atît mai intensă a valorii vieții și amărăciunea unui nihilism radical.

...„Car je dois vous dire que je suis un mélange d'anarchiste et de conservateur, dans des proportions qui restent à déterminer". **(Silence,** pag. 191). Energia clocotitoare a Tigrului nu găsea finalități ce depășesc persoana, ci numai surogate în dărimarea continuă de guverne („obișnuit cu distrugerea altor cabinete, Tigrul și-a doborît propriul său cabinet", s-a spus cu ocazia crizei unui guvern Clemenceau). Imoralitatea din disperare metafizică a lui Iuliu Cezar și discontinuitatea liniei de conduită a unui suflet complicat și aflat în dezagregare este notată anecdotic de Suetoniu și de istoricii latini. Aceste tipuri de personalitate nu pot fi conducătorii perfecți și de lungă durată ai maselor. Aici e revanșa materiei inerte și necomplicate asupra spiritului, care tinde la îmbrățișarea în totalitate a aspectelor vieții. În afară de Bine sau de Rău, ei își duc destinul fără a lua în considerațiune necesitățile simpliste și simplificatoare ale maselor.

asele au antene subtile cu care prind undele emanate din atmosfera unui conducător. Fiecare țară își are eroul pe care îl merită. Iar noi pe-ai noștri. Este eronat a se crede în hazardul alegerii pe care o înfăptuiesc alegerile. (La noi, masele țărănești au vorbit pînă acum, dar ele nu decid, mecanismul constituțional suferind deplasări spre sfere, în genere, orășenești.)

Istoria instituției președinției Republicii franceze povestește basmul etern al mediocrității. Episodul Clemenceau demonstrează eterna nerecunoștință populară, insuficiența gloriei de a rupe legea de aramă a mediocrității insistent cerute, fără promisiunea gloriei noua, ostracizarea liniei agnostice din viața publică și a liniei decadente. Episodul Millerand și Primo de Rivera arată instinctul masei latine, care nu îngăduie mediocritatea drapată în togă proconsulară, ci își permite preferințele libertăților, dacă nu i se oferă ceva mai substanțial și o strălucire în plus.

Dar să insistăm asupra „măreției și mizeriei" carierei Tigrului, pentru a se vedea și mai clar esența Executivei, atitudinea și legăturile ei cu fenomenul politic. (Paralele pentru definirea aspectelor românești : Ionel Brătianu — C. Stere, Clemenceau — Caillaux).

Clemenceau e așadar complexul iacobin și laic. Clemenceau mai este ritmul, retorica franceză și pofta de spectacol. La noi, rămîne mereu „supunerea". Nu cred să greșesc, dacă afirm că unele din motivele ascunse ale succesului lui Clemenceau erau : varietatea, spectacolul și agresivitatea pe care o oferea zilnic în lupta parlamentară. Cetățeanul vrea să se integreze și să se oglindească în exponent și omul politic. El trăiește imaginar în politician latențele sale cele mai scumpe. Cetățeanului francez i se servea, dimineața la gustare sau după amiază la cafea, bucuria pur franceză a cucoșului, a duelului, a cavalerului sans peur. (Lăsăm la o parte sans reproche, fiindcă apare fantoma Panama, mizeria datoriilor lui Iuliu Cezar și imixtiunile scabroase ale plutocrațiilor moderne.) La Romani, instinctele de agresivitate ale mulțimii se subliniau greoi și primitiv în circ. Panem et circenses era pancarda plebei din Roma. În Spania, luptele de tauri păstrează pofta primitivă de sînge, voluptate și de moarte. Taurochomania lui Henri de Montherlant, cultul soarelui și al taurului, reiau o veche tradiție sudică și continuă pe Barrès în Spania (cu toată inconsecvența atacurilor : „bâtonner lyriquement son maître", spunea Barrès despre Renan, și maxima o aplică Montherlant maestrului său Barrès). Circul și sîngele de taur sau toreador se transformă, în lumina și limpezimea atmosferei franceze, în lupta de cucoș, simbolul galic, în duel și în parlament. Aici sînt izvoarele secrete ale lui Clemenceau, luptătorul. În

C. Stere alături de G. Ibrăileanu împreună cu un grup de redactori și colaboratori ai „Vieții Românești"

prima perioadă se sprijinea pe iacobinism, ducînd luptă de cucoș, simbolul galic, în duel și în parlament, în conjuncturi defavorabile. În a doua perioadă — războiul — a pus degetul pe clapa napoleoniană a gloriei.

Terminîndu-se războiul, faza maximă era atinsă. O depășire a Versailles-ului nu mai era posibilă pentru cîteva decenii. Lipsit de perspectiva unor noi ascensiuni, opinia publică ce își sublimase în Clemenceau nevoia de spectacol și „cocoș", sărbătorise, cu el și în el, apoteoza gloriei, intuia cu ingratitudine reversul medaliei : Nirvana și nihilismul Tîrgului, pericolele vieții publice intrate într-o perioadă de refacere condusă cu asemenea elemente sufletești. „Au soir de la pensée" este dezvăluirea eroică și fără de precedente a unui luptător în toată nuditatea și disperarea lui metafizică. Apologia lui Demosthenes e o recapitulare a cucoșului patriot, iar „Grandeurs et misères d'une victoire", țipătul ultim al cerbului rănit, însetat și lipsit de apă vie, cîntecul final unde se sintetizează fără reticențe acorduri și desacorduri, polifonia unei vieți.

Grandeur et decadence des Romains, Grandeurs et servitudes militaires, Grandeurs et misères d'une victoire — sînt trei titluri de cărți franceze unde se pot studia trei etape din istoria Executivei, trei titluri de viață și cultură — : Montesquieu, Alfred de Vigny și Clemenceau. Pretutindeni revine ca un leit-motiv : „grandeur". Adică, eleganță sufletească și cavalerism.

Istoria Executivei la noi nu demonstrează decît oroarea deciziei clare, tratarea dilatorie a problemelor. Nu vreau să intru acum în amănunte. Cititorul poate trage singur concluziile la istoria noastră contemporană și la „cazul Stere" cu materialul comparativ pus la dispoziție.

upta politică este agon. Duel neîntrerupt, luare la întrecere, polemică. Paralel cu procesul de integrare (asupra căruia a stăruit mai mult în ultima vreme Smend), care presupune „patosul distanței", integrarea vizibilă prin plebiscitele de fiecare zi ale opiniei publice, prin alegeri, întruparea în Exponenți, procesiuni și festivități publice etc. Fără un „patos al distanței" (Nietzsche), angrenajul public poate fi ușor dus pe povîrnișuri periculoase.

Ideea de agon (luptă pe stadion, întrecere sportivă) a fost introdusă în filosofia modernă de către Friedrich Nietzsche, care a luat-o din cultura elină : cultura elină înainte de perioada socratică. Agon este încărcat de elemente eroice. Concepția agonală a luptei politice și sociale presupune cavalerism și șanse egale la punctul de plecare pe stadionul vieții publice. Agon este camaraderie și luptă. La olimpiadele eline, concurenții la lance, poezie, aruncarea discului, dramă, tragedie, sărituri, alergare de pistă — erau puțin în condițiuni de egalitate

Piața de flori, lîngă Curtea Veche, în 1914

perfectă și inspirați de emulație cavalerească. Coroana de mirt era dată celui clasificat întîiul. Un primus inter pares.

Fermenții agonali în viața publică înlesnesc dezvoltarea instinctelor de agresiune și luptă, „patosul distanței" îmblînzește agresiunea și o supune, învățînd pe om să servească și să cunoască umilința, adică limitele eului.

Între Agon (luptă, atac, stadion — fără distanță) și iubire (depășirea eului, sacrificiu personal, umilință, renunțare) cultura Europei și cea românească se sbat, negăsind scăpare. Realizarea agonului (cu distanță între egali și fără distanță pentru ceilalți) a fost posibilă în cultura antesocratică, cultură de dominatori și hiloți, dar nu mai e posibilă în epoca modernă, unde hilotul a căpătat conștiința sa de om și a dobîndit drepturi, de azi înainte, inviolabile.

Filosofii tragici — gen Kierkegaard, Pascal, Rosanov sau Nietzsche — au fost aceia care au pus problema deciziei morale (în consecință și politice) cu tot patosul și acuitatea ei. Oamenii aflați la încrucișări de drumuri, bătuți de vînturile îndoielii și biciuiți de patimi mărețe, s-au retras ca fiarele rănite în peșteri — sau fiind animale sociale, în chilii (orele ultime ale lui Pascal și Rosanov), în chaise-longue la Sils Maria sau în faubourg la Copenhaga — meditînd furios, scoțînd gemete și țipete de disperare ultimă. „Eu nu sînt om : tristețea mea duce pînă în pragul nebuniei", — a notat odată Sören Kierkegaard în caietele unei melancolii și ale unor tristețe mortale. Puiul de cuc într-un cuib de vrăbii sperioase și vorbărețe și-a găsit scăparea în cîntecul monoton al creației (fără finalitatea acțiunii), prevestitor de primăveri înflorite, pline de seva unității sufletești: „asemeni prințesei din 1001 de nopți, mi-am salvat viața prin poveste. Creația a fost conținutul vieții mele. Melancolia îngrozitoare și durerile interioare (de un gen simpatic dealtminteri) — suportam ori și ce, dacă mi-era îngăduit să creez". Sau Rosanov, tragicul rus : „pe umerii mei stau doi îngeri : îngerul bucuriei și îngerul lacrimii. Îngerul afirmației și îngerul morții. Conversația lor : viața mea".

Cine poate nega că pe stadionul îndoielii nu se dau cele mai înverșunate lupte, se întîlnesc adversari în zale grele și se încrucișează săbiile purtate de brațele cele mai vînjoase ? Ceea ce, în domeniile adverse, este idilă și împăcare, trăire lină și pacifică, călătorul însetat de Absolut, purtat de destinul neîmpăcării prin ambele împărății, se retrage fără glorie în stadionul său — stadionul îndoielii și al luptei de sine — Prometeu cu măruntaiele mîncate de vulturi și de șoareci, însoțit cu muzică de bufnițe și speranțe de naufragiat.

Criza creatoare nu însemnează disperare, ci decizie, plus oroarea de paleative, curajul de a încerca și a părăsi încercări nereușite.

Este demn de remarcat că omul aflat în îndoială al vremii noastre poate cu mai multă

Calea Victoriei în dreptul grădinii Ateneului, în cel de al doilea deceniu al secolului

ușurință, să capete distanța față de fenomene. Îi stă în atitudine. Obișnuit să plaseze imediat mobilurile în cercul din care a plecat, transparența imboldurilor fiindu-i suverană, nu se poate încălzi la rece, ci poate păstra singura bucurie dintr-un naufragiu intim — o privire clară cu care donează chestiile în măsură și pe planurile lor adecvate. Tipul, destul de frecvent în ultima vreme printre intelectuali, al „dogmaticului din desperare" tinde la o asimilare — o, atîta de rapidă ! — a timpului său aflat între două lumi dogmatice pure. (Nae Ionescu este caracteristic în această privință.)

Încercarea de excludere din viața publică a unor anumite grupări sociale sau a reprezentanților acestor grupări mi se pare nefondată. Apoi, integrarea în comunitate nu este un fapt dat și aflat într-o încremenire eleată, ci e un proces dinamic în continuă repetiție și prefacere, sau — după o expresie a lui Renan — „un plébiscite du chaque jour". Grupurile posesoare și avantajate ale comunității au tendința acaparării lacome a forței executive.

Omul politic contemporan, atunci cînd are cunoștința mobilelor, acțiunilor și orizontul colectivului, încearcă tocmai echilibrarea raporturilor și a contrastelor pentru evitarea catastrofelor. Veacul nostru nu mai e un veac în care purtători restrînși ai suveranității să fie considerați unși prin grația divină și nici nu se mai pune problema din punctul de vedere, care cerea condițiuni indispensabile și restrictive, vot censitar, posesiunea minimum de avere sau educație școlară — pentru exercitarea, determinarea și participarea la treburile publice. Veac plebiscitar, nu îngăduie exterminarea nimănui pe baza unor principii incerte sau neavenite comunității, comode doar unui clan politic.

O disparitate vrea să elimine o altă „disparitate" în numele comunității (aici e procedura unfair) : aceștia sînt termenii „cazului Stere".

C. Stere face parte din categoria marilor reformatori. A fost un om de mare format : problema politică nu se pune parțial, ci se încadrează într-o atitudine generală asupra lumii și a existenței. Un act din viața lui nu e un episod trecător, ci o verigă dintr-un lanț. El a fost omul marilor curajuri : omul care a trăit problema lui Aut-Aut, kierkegaardianul Entweder-Oder, luînd decizie definitivă, îmbrăcîndu-se, cum îi plăcea să spună, „în cămașa morții". Trecînd peste cadavrele micilor vanități și ambiții apare micul politician român ca un monstrum unicum, indescifrabil, reprobabil și în relații cu Demonul. În fond, categoria de oameni „Stere" are „patosul distanței" căpătat din experiențe timpurii catastrofale (catastrofale pentru omul mediocru), — de-aici înțelegerea lui senină a oamenilor, — categorie care

stă deasupra evenimentului cotidian și e ancorată puternic în puncte centrale de viață publică și de viață a creaturii. Este justă observația că omul politic are afinități cu actorul. Dar sînt actori și cabotini. Cabotinul se încîntă la locurile false de scenă și a pietrelor prețioase imitate. Actorul veritabil trăiește plastic legile creaturei (cu un termen teologal catolic), hrănind cu sîngele său desacordurile și tendințele creaturii. De aceea omul politic și actorul care joacă drama vieții nu sînt sfinți — legea sfîntului e renunțarea și harul religios. Harul omului politic este decizia, „cămașa morții" și viziunea globală. Omul politic este, cum formulează Sorin Pavel, specialistul dorințelor populare. E un cetitor în suflete și un cetitor în stele. Misiunea lui este să înțeleagă aceste realități și să designeze specialiști în tehnica de rezolvare, de realizare. Specialist, e poate rău spus. Specialiștii sînt în genere incomprehensibili. Omul politic are dimpotrivă vocația divină și vocația umană, întrunite. În politică nu trebuie să joace rol decît „der nackte Mench", omul etern, omul existent.

nitatea lumii organice, patriarhale și feudale, era formată prin comunitatea de credință și frăție întru Dumnezeu. Prin introducerea și răspîndirea capitalismului și transformarea proprietății, uniunea dintre membrii societății nu se mai face pe baze charismatice (de iubire și emoție), ci pe formule și criterii exclusiv economice. De la primatul religiosului s-a trecut la primatul economicului. Homo sapiens antic sau călugărul medieval au făcut loc lui homo economicus. Pentru a ilustra această trecere, vom lua un fapt fundamental din viața umană : căsătoria. Dreptul canonic, în vremea lui de înflorire supremă, împiedica o căsătorie cu „păgînul". Conștiința diferențelor și mîndriile interziceau mezalianțele. Apropierile se făceau pe baza omogenității, a unei comunități de credință, de opinii și a unui stil de viață. În faza capitalist-burgheză, uniunea are la bază, mai ales, banul. În aristocrațiile de sînge, au intrat burghezii înavuțiți prin operațiuni comerciale. Pălmașul lui Rebreanu seduce pe Ana, Rastignac cucerește Parisul, Dinu Păturică pătrunde între fanarioți, toți dînd altă față societății, înnoind-o cu aspecte de viață nouă, care prezintă în felul ei o frumusețe unică în istorie. Secolul al XIX-lea a văzut întărindu-se forța burgheziei în arena politică și în cultură. În secolul XX își face intrarea proletariatul. În vestul european, sub formele lui citadine și industriale, iar în Răsăritul și Sud-Estul Europei, masele țărănești încep a-și spune pentru prima oară cuvîntul în viața politică. Filosofia veacului XIX a fost raționalismul burghez. Filosofia veacului XX este la început materialismul istoric mecanicist, mai tîrziu — cu Sorel și școlarii săi italieni și ruși — iraționalismul și dialectica, metode excelente și pentru tactică de luptă prin creația miturilor și furnizor de formule polemice, apoi filosofia vieții ca o încercare de înțelegere totalistă a fenomenelor moderne. Trecerea s-a făcut de la Ratio la filosofia vieții și la o filosofie existențială. (Nietzsche, Kierkegaard). Termenii sînt : Ratio (lumea burgheză, iluminism), Viață, Existență (lumea modernă).

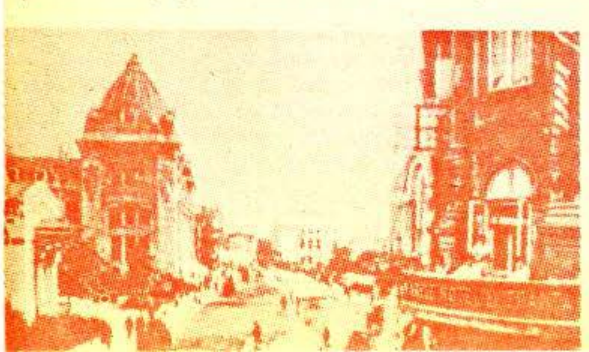

Trebuie remarcat că idealurile comunitare se refac pe baze noi. Formula atomizantă, mecanicistă, individualistă și raționalizantă, creație a liberalismului plutocrat și burghez, este în amurg. Concentrarea capitalismului în trusturi imense a dat proletariatului citadin, strîns sub același acoperiș și exploatare, baze noi de uniune și interese comunitare. Masele agrare exploatate și ele pînă la sînge de plutocrația orășenească își strîng rîndurile și-și pot găsi ușor, atunci cînd au exponenți adecvați, stindarde și lozinci.

Cum se poate justifica o construcție și o teoretizare a fenomenului politic și cultural contemporan, fără luarea în considerație și absorbite în structura sa a elementelor esențiale din viața contemporană ?

ste inimaginabil ca din elementele raționaliste să se poată extrage indicații directe sau sugestii pentru organizarea unei țări cu 80 la sută populație agrară. De prisos să spunem că această doctrină este prin origine, structură, modalitate de punere a problemelor, eminamente liberal-burgheză. Moldavii civilizați, speriați de instituții ale unui veac trecut, în loc de a pune accentele așa cum dictează poziția luată, de pildă, democrație comunitar-etatistă, plebiscitar-agrară, dreptate și mai ales resentimente sociale, o pun burghez, individualist, raționalist și atomizant.

Proprietatea mare privată este fără îndoială izvorul cel mai însemnat de unde se alimentează resentimentele sociale.

Începutul distrugerii formelor ei maxime a fost înfăptuit prin reforma agrară și naționalizarea (sau mai exact etatizarea) subsolului. Semnificația acestor două reforme n-a intrat încă suficient în conștiința publică.

Împărțirea marilor averi boierești, din care a profitat țărănimea iobagă, și-a avut corelatul său în exproprierea subsolului neintrat încă în proprietatea privată (reforma deci incompletă), luat în orice caz, deși fragmentar, din mîinile și posibilitățile „oligarhiei". La exproprierea agrară și etatizarea subsolului se va adăuga — e linia fatală a unei evoluții de la început — și exproprierea orășenească.

Exproprierea agrară (raportor în 1914 : C. Stere) și etatizarea subsolului, pornită din aceeași tulpină a colectivizării bunurilor, reprezintă totuși două tipuri variate. Judecate din punct de vedere al perspectivei istorice, prima reformă reprezintă o treaptă inferioară, deși evident inevitabilă în condițiunile în care s-a înfăptuit. Exproprierea agrară este un act de trecere a proprietății mari private în mîinile Statului, care l-a dăruit în condițiuni de plată avantajoase masei țărănești. Din punct de vedere juridic, a existat un moment în care Statul a deținut proprietatea expropriată. El era titularul acestor bunuri din care și-a oprit dealtminteri pentru felurite scopuri publice cantități destul de mari. De pildă, și-a păstrat pămînt pentru experiențe agricole, școli, biserici, cîmpuri de sport etc. În dispoziția inițială prin care se oprea revînzarea loturilor țărănești, Statul își păstra un drept de supraveghere și tindea la punerea de piedici a refacerii proprietății private peste o anumită

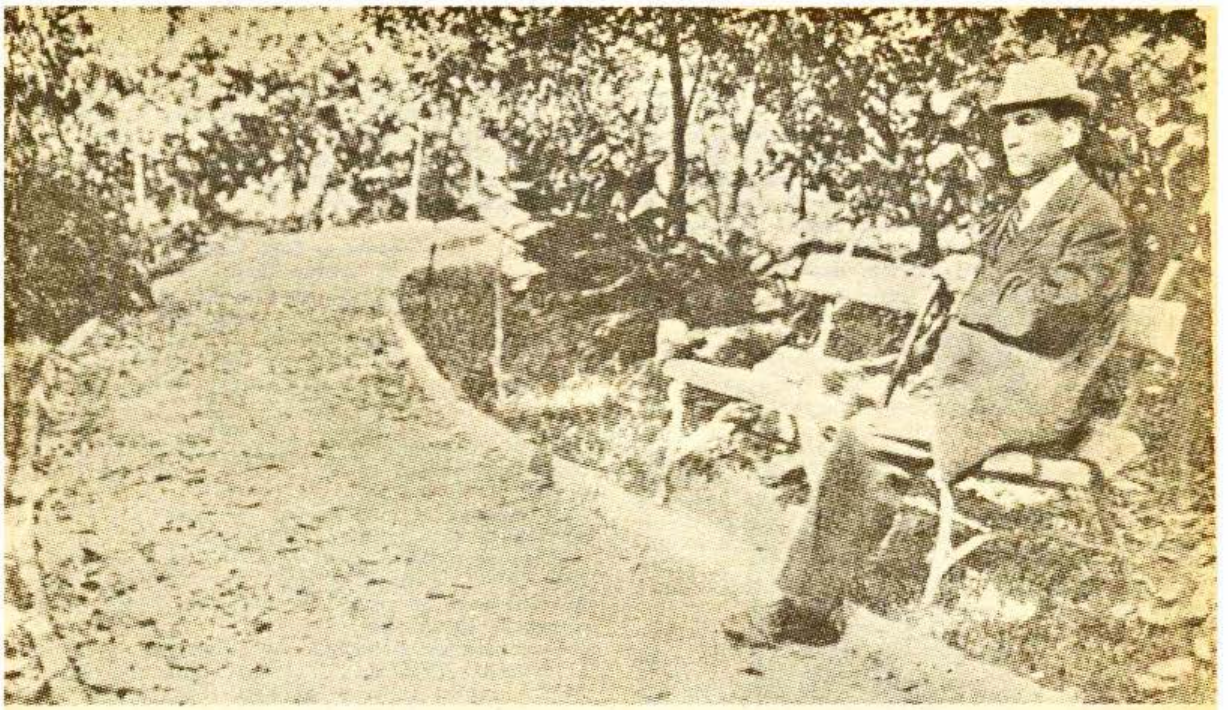

limită. Spiritul reformei era comunitar și colectivist. Dispoziția amintită arăta un veto categoric față de proprietatea privată pe baze pur capitalist-individualiste a cărei primă caracteristică este tendința de acumulare și exploatare. „Hărnicia" individualistă se folosește de conjunctură pentru a-și stringe în hambarele ei diferențele de muncă ale „leneșilor" și „proștilor". Statul vrea prin dispozițiile reformei agrare să suprime exploatarea de către un grup infim de „harnici" a conjuncturilor viitoare.

(Deschidem o paranteză : negarea existenței sau justificării existenței Statului, organism deasupra individului, este totdeauna o necesitate polemică, atunci cînd se confundă Statul cu plutocrația, care l-a confiscat — ori utopie politică. Suveranitatea statală este caracteristica fenomenului comunitar contemporan și dovadă elocventă a primatului de fapt al colectivului. Chiar din punct de vedere al materialismului istoric este o eroare negarea Statului, deși în istoria socialismului european negația e frecventă. Mai ales linia Engels și anarhismul sînt două curente unde negația e absolută. Dar marxismul mecanicist social-democrat îmbunătățit teoretic și practic de evenimente ulterioare și de dialectica leninismului a confirmat realitatea uriașă a suveranității statale, trecută din mîna grupului burghez în mîinile proletar-agrare și posibilitățile imense de reformare și revoluționare ale societății pe care le implică posesia ei. Negarea suveranității și a Statului ca existențe spirituale este totală și îndreptățită numai din punctul de vedere al liberalismului cu tendințe anarhice ilustrat strălucit de Kelsen și Duguit.)

Acumulările în agricultură se datoresc în genere mai puțin „hărniciei" și mai mult „conjuncturii", unde individul nu are alt merit decît acela de a se folosi de „conjunctură". Iar folosirea nu poate folosi decît unui număr restrîns și dezavantagiile trebuie să le suporte, prin natura lucrurilor, fără nici o vină, masa.

C. Stere în grădina casei de la Bucov, către sfîrșitul vieții

Crizele agricole se datoresc unor cauze cu care producătorul nu are nici o legătură. Ele sînt efecte sau ale pieței internaționale sau ale condițiunilor implacabile atmosferice. O excelentă recoltă argentiniană distruge în mod matematic recolta românească la prețuri.

Negustorii din Buenos-Aires și Rio-de-Janeiro aruncă vagoane de cereale în ocean pentru păstrarea unui preț convenabil și pentru a nu mai plăti magazinajul. Între timp koolis-ul chinez moare de foame, iar fotograful-reporter publică în revistele ilustrate europene tablouri înspăimîntătoare de acolo. Concomitent, șomajul face victime de milioane între muncitori în America, Anglia și Germania : otrăvire lentă și sigură pentru homo faber, înnebunirea treptată a creaturii prin mizerie și abstinență forțată la muncă. Aceste apariții cotidiene demonstrează unitatea economică a lumii și prăbușirea unui sistem : a sistemului capitalist.

pologeții individualismului, ai „hărniciei" și ai proprietății private ar trebui să reflecteze „ce vină" are micul producător agricol din România, că Argentina, înzestrată cu tractoare, capitaluri și ploaie, aruncă pe piața mondială cantități de cereale cu un preț la care agricultura românească nu poate concura ? Sau că în Valahia e secetă ? În asemenea momente de criză, cînd prețurile pămîntului scad catastrofal, un mare industriaș poate cumpăra trei județe deodată.

Aici intervine rolul Statului prin organele lui legislative și executive. Subsolul și proprietatea rurală, fiind într-un anumit sens colectivizate — se află sub protecția Statului,

iar restul proprietății private — în general orășenești — nu poate fi decît sub un control continuu.

Reforma agrară, față de etatizarea subsolului, reprezintă în sistemul public actual și al liniilor lui de evoluție o treaptă inferioară. De ce? Tocmai prin elementele de individualism și „privat" pe care le conține. Repetăm : elementele erau o fatalitate istorică în momentul în care s-au dat. Dar dacă ele ar fi fost hotărîtoare — ceea ce nu este cazul — și ar fi existat firma comunitară, refacerea marii proprietăți s-ar fi făcut într-un deceniu.

Spiritul comunitar al naționalizării subsolului a suferit o înfringere prin comercializări. În loc de stringere a capitalurilor, care să fie puse la dispoziția Statului pentru exploatarea subsolului naționalizat, s-a frînt linia inițială, — redindu-le „hărniciei" private, care s-a dovedit faimos de rapace și nefructuoasă. Reforma s-a oprit la jumătatea drumului. În loc de formarea aparatului de exploatare, din lipsă de încredere și curaj, am avut părăsirea totală a reformei. Posibilitatea lucrării „colective" nu poate fi desmințită. În străinătate, avem exemple strălucite. Iar la noi, cooperația și atîtea alte instituții sînt începuturi și realități, dintre cele mai pline de nădejdi.

tacul concentric contra lui Stere mi se pare că a pornit din cercuri pur orășenești sau orășenizate, ca unul ce a reprezentat doctrinar cel mai bine interesele permanente agrare și ca unul care nu a vrut să părăsească pentru un blid de linte sau un blid de onoruri linia inițială. Orașul în România, aflat permanent la controlul împărțirii bunurilor, și-a rezervat în adevăr bucata cea mai mare. Interesele lui nu au fost stîrbite cu nici o centimă de valul reformist de după război. Demascarea acestei stări de lucruri este o datorie a cercetătorului imparțial de istorie socială contemporană. Arta, cu care orașul își asimilează apărătorii, este infinită și în felul ei amuzantă. Dar acei care nu trădează pentru blidul de linte, onoruri și prejudecăți, nu pot avea decît afecțiunea și stima cercetătorului.

Este locul să spunem aici cîteva cuvinte despre poziția cercetătorului social contemporan. El are o situație extrem de grea, mai ales de cînd, sub pretextul obiectivității cercetării, s-a introdus ca normă fuga de la analiza fenomenului contemporan ori privirea glacială, care nu spune, nu vrea să spună sau nu poate spune nimic sub masca unei neutralități magnifice.

Cercetătorul, cu inima tristă și indecisă, aflat doar pe latura cunoașterii — categorie ușor de definit, la rîndul ei, sociologic și mai ales psihologic — mai întîlnește două categorii : a) categoria dogmaticului pur, a omului incapabil de a vedea altă poziție și de a-și analiza poziția proprie și subteranele ei — numeric extrem de redusă dacă nu inexistentă în România cultă — b) categoria celui care simulează dogma și o admite ca atare sau din disperare sau din interes (legiune). Pentru cercetătorul ajuns la conștiință aporetică, totul îi este transparent. El reduce sensul și legitimarea unei acțiuni în domeniul de unde a plecat. De aceea o polemică în sine este fastidioasă și nu-i poate servi decît maximum pentru definirea fenomenelor și a factorilor în acțiune. Karl Mannheim definește această stare sufletească și acest stadiu al gîndirii europene „perplexitate de viață" și „perplexitate de gîndire". Sînt, nu mai încape îndoială, faze ale unei destrămări și ale unui nihilism acut. Analiza și recunoașterea lor ca atare nu dizolvă și nu împiedică, ci mai degrabă intensifică. Dar această conștiință dă mai ales libertatea de cunoaștere, clasifică și divulgă. O analiză a acestor analize descoperă mai multe stadii. Le las în grija cititorului.

Stere a fost izgonit din politică în ultima fază a vieții sale. A ajutat la crearea unui partid, i-a dat un corp de principii, i-a confecționat un program, o doctrină, o lege administrativă și un anteproiect de Constituție. O demonstrație publică de generali pensionari și reacționari, la un spectacol de Operă, a fost suficientă pentru izgonirea lui C. Stere din partidul respectiv.

C. Stere a rămas singur cu pecetea infamiei pe frunte de „trădător al națiunii".

Vitalitatea sa imensă intelectuală și ranchiunele colectate pînă în amurgul vieții au izbucnit vulcanic în ciclul de romane intitulat „În preajma Revoluției".

Valabilitatea artistică se oprește pînă la „Nostalgii" (Volumul V), din ciclul de romane grefat pe un vast și interesant memorial.

Ce-a însemnat C. Stere în cultura și politica românească din ultimul pătrar de veac este inutil să mai recapitulăm. El însuși „om de graniță", a deschis perspective planetare sau europene într-o țară de mărunți și pasionați mahalagii ai vieții și ai inimii.

C. Stere s-a aflat la granița unei configurații geopolitice și la mejdina a două culturi (rusă și română) ; la o configurație de două caractere (erou din vocație al acțiunii și visător abulic sau pion în dramele crîncene ale lui Eros).

Iată — Vania Răutu a pus piciorul pe plaiurile regatului nostru !

Vania Răutu a descins în țara Moldovei, țara „liberă și independentă" (cum o numea fracțiunea politică bărnuțiană și antidinastică de la sfîrșitul veacului trecut).

Patetismul acestui roman al romanelor românești deabia începe, dar patetismul biografic a înghițit arta.

Pînă acum, C. Stere ne-a prezentat o icoană desăvîrșită a unui „erou al timpului nostru".

Vania Răutu e un viteaz adolescent al vremii, care a gustat din rodiile vieții cu elan și lăcomie.

Nihil humani a me alienum puto, — poate mărturisi, cu orgoliu nietzschean, feciorul Smaragdei Teodorovna.

Ajuns într-un fundac, Vania încearcă „un sall gol". O nouă experiență din care va ieși exterior înfrînt : numai Mefistofeles deslănțuie elementele, dar nici el nu le stăpînește !

Viața lui Vania Răutu face parte din categoria „vieților exemplare", definite de Unamuno.

Realizarea artistică a acestei „vieți" se face cu elemente variate de simfonie. Portretul alternează cu descripția naturii, acțiunea eroică cu reflecția asupra problemelor grave ale umanității.

Amurgul vieții tragice a lui Constantin Stere a fost aureolat de arta liniștitoare și suverană.

PAGINI DIN ISTORIA
ANTIFASCISMULUI ROMÂNESC

IORGA
MADGEARU
PETRE ANDREI

INTELECTUALI CĂZUȚI LA DATORIE

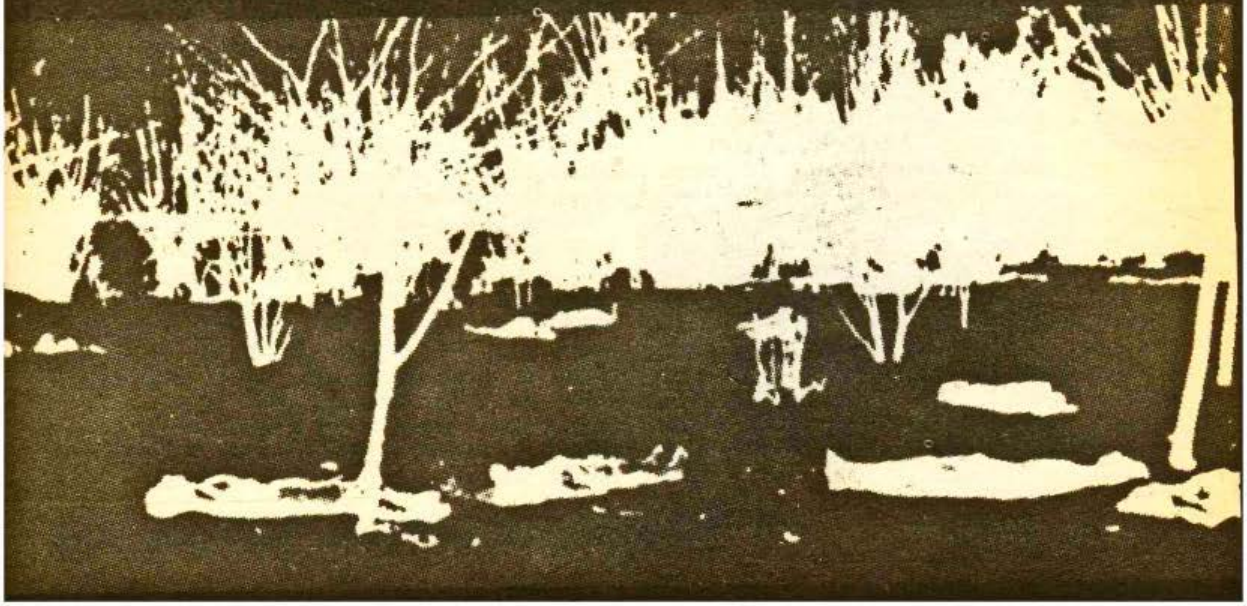

ASASINAREA

AUTORITATEA OPEREI

Cînd spunem că opera marelui polihistor Nicolae Iorga este aproape necunoscută facem o afirmaţie de bun simţ. Savantul a fost uimitor de prodigios, fecunditatea lui transformîndu-se într-un obstacol al receptării creaţiei sale umaniste. Cunoaştem mai bine autori mai puţin importanţi decît Nicolae Iorga pentru simplul motiv că opera lor facilitează contactul prin mica ei dimensiune. Opera lui Nicolae Iorga este pur şi simplu copleşitoare şi în absenţa unei biografii complete a scrierilor lui orice încercare de a le cuprinde pînă la capăt este pîndită de surprize. Dacă mai adăugăm dimensiunii operei şi dimensiunea copleşitoare a omului oferim încă un reper al receptivităţii întîrziate şi inaderente de foarte multe ori la direcţia şi sensul contribuţiei lui umaniste. Este greu să disociem opera de om, iar personalitatea acestuia s-o aşezăm în lumina senină a posterităţii, dincolo de orice fricţiuni pasagere.

Asasinarea lui Nicolae Iorga de către legionari este foarte cunoscută. Anul 1940 în care topoarele legionarilor şi-au ales drept ţintă capul marelui savant rămîne de aceea şi o dată neagră a istoriei contemporane. Nicolae Iorga intrase, încă în viaţă fiind, în legenda intelectuală a neamului, ţăranii zicîndu-i „omul cu doi creieri". Asasinarea lui a fost de aceea cu atît mai stupefiantă, cu cît era mai ilogică. Înfăţişarea de roman de groază a răpirii profesorului, a tratamentului la care a fost supus, măcuirea lui cu barda au intrat în memoria colectivă a românilor. Orice asasinat este inacceptabil, iar cînd cel asasinat este o conştiinţă, o lumină spirituală, cînd este vorba de unul din cei mai mari umanişti ai vremii sale, crima capătă proporţii de cataclism. Aureola neagră a asasinării lui Nicolae Iorga este explicabilă. Rîndurile care urmează nu vor să recapituleze faptele petrecute pe 26—27 noiembrie 1940. Reportajul crimei s-a făcut de nenumărate ori. Mai important este să arătăm că Nicolae Iorga n-a fost victima unei întîmplări, a unei confuzii, o victimă întîmplătoare. Iar pentru a demonstra că marele umanist n-a fost victima întîmplării trebuie să ne adresăm operei. Cheia jertfei lui Nicolae Iorga stă în opera lui. Legionarele echipe ale morţii îşi făcuseră din suprimarea lui Nicolae Iorga o ţintă majoră. Cuvîntul exprimat de Nicolae Iorga de la catedră sau de la înălţimea diverselor tribune pe care le-a ilustrat trebuia înăbuşit. Marele savant era un antihitlerist convins, care şi-a făcut auzit glasul răspicat asupra pericolului la care era expusă Europa din pricina lui Hitler şi a politicii lui, încă de la instalarea acestuia la putere în Germania.

Savantului i-au fost trimise sentinţe de moarte. Ameninţat, Nicolae Iorga n-a dat înapoi, ci a demonstrat cu şi mai multă tărie ce primejdie reprezintă pentru umanitate totalitarismul fascist şi ruda mai mică a acestuia, horthysmul revizionist. „Sentinţile de moarte plouă la mine (două din Iaşi)", notează Nicolae Iorga în **Memorii** (VII, p. 339). Două pagini mai încolo : „La Văleni, mi s-a pregătit un «parastas» al Gărzii de fier". Însemnările sînt din 16 şi 21 februarie 1937, după

LUI IORGA

COMUNICAT

D. NICOLAE IORGA

asasinarea lui I. G. Duca, după atentatul asupra rectorului Traian Bratu. Ambele sînt consemnate în memorialistica succintă și esențială a lui Nicolae Iorga, aflat tot timpul în miezul evenimentelor. Amenințările conținute de aceste pilde legionare le cunoștea, dar ele nu l-au făcut să renunțe.

Statutul său de antihitlerist, de consecvent și eficient adversar al lui Hitler nu are nevoie să fie inventat. El este exprimat de chiar opera lui de istoric și literat în toate ipostazele ei importante de după 1933, aflîndu-și însă și o puternică justificare în opera anterioară a savantului. Acest statut antihitlerist al lui Nicolae Iorga a fost pus prea puțin în lumină, deși dovezile lui ne-au stat și ne stau și acum la îndemînă.

Pentru a fi descoperit, Nicolae Iorga trebuie citit. S-a spus despre incomparabilul istoric că nu avea capacitate sintetică. Amintim aici această opinie numai pentru că ea învederează absența cunoașterii operei lui Nicolae Iorga, de către cel care a afișat-o. Afirmația provine, neîndoielnic, de la oameni care nu i-au deschis cărțile. O asemenea carte este **Idei asupra problemelor actuale, I — Forme care se duc și realități care vin, II — Vechea și noua Europă,** carte vorbită mai întîi la cursurile de la Vălenii de Munte în 1933—1934 și apoi tipărită. Cu intuiția-i inegalabilă, Nicolae Iorga a simțit la începutul deceniului al patrulea al secolului nostru că Europa trăiește o mutație, iar descrierea acestui fenomen de metamorfoză, ca și critica lui le-a întreprins în pagini de o mare pătrundere a fenomenelor îmbrățișate, în vastele cadre ale orizontului european. Chiar în 1933, după cum ne atestă cartea despre **Idei asupra problemelor actuale,** savantul găsește un termen expresiv pentru conduita lui Hitler : „fhűrerocrație", naționalismul acestuia fiind „crud și brut, al bîtei și revolverului". Legînd ascensiunea lui Hitler de o nouă specie de misticism, el condamnă „misticismul din vremea noastră, care scuză violența, încurajează grosolănia și aventura și care merge pînă la a proslăvi chiar crima". Creștinismul cultivat în Germania nazistă, generator de antisemitism, i se pare marelui savant o contradicție : „Ce fel de creștinism e acela care se conduce numai de ură, care dacă e catolic, nu vrea să audă de ortodox, iar dacă e ortodox, nu vrea să știe de catolic, de luteran ? Să-mi arate cineva pe sfîntul ortodox

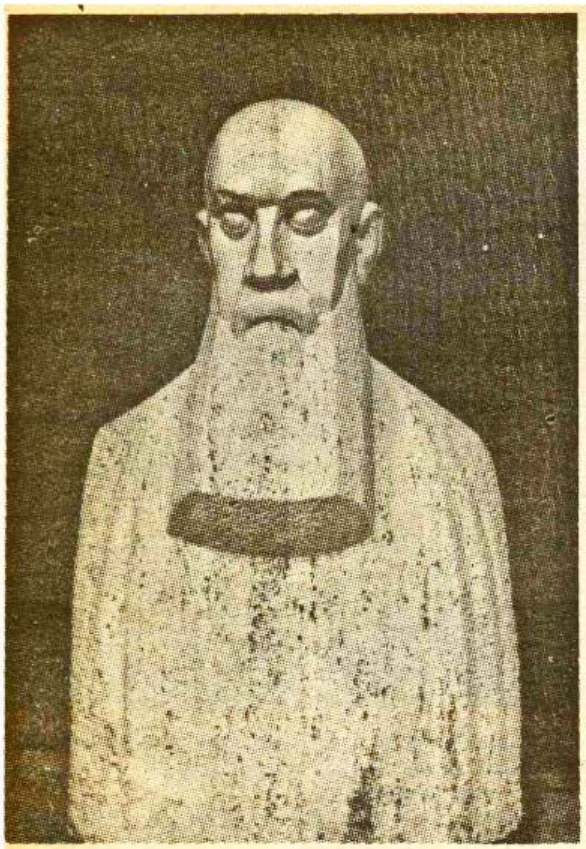

Proiect al monumentului Iorga care a fost ridicat la Vălenii de Munte — operă a sculptorului Justin Năstase

care, ca patron al acestei biserici, a tras cu revolverul în toți cei care nu se închinau lui Dumnezeu la fel cu el. Valorificarea creștinismului acestuia aparent se poate întîmpla să ducă uneori la rezultate foarte curioase, ca acelea la care a ajuns Germania în ultimul timp." Pronunțarea acestor fraze și tipărirea lor datează din 1933, cînd exclusivismul rasist al hitlerismului nu-și dăduse toate roadele otrăvite.

Presentimentul catastrofei europene este foarte puternic în această carte de acut diagnostic intelectual, de vast orizont cultural : „Ați văzut în conferințile precedente, spune Nicolae Iorga, cum societățile de după război sînt la îndemîna oricui. Hitler dacă ar fi vrut s-ar fi declarat «Napoleonul» Germaniei. Omenirea trăiește de pe o zi pe alta ; la orice catastrofă te poți aștepta dintr-o clipă, la cea următoare". Hitler s-a declarat pînă la urmă „Napoleonul" Germaniei și catastrofa s-a petrecut. Nicolae Iorga o vedea cu zece ani înainte ca ea să-și arate toate consecințele. Adevărata față a totalitarismului hitlerist este descrisă de Nicolae Iorga în acest rînduri : „În Germania, există constituția de la Weimar. Hitler s-a ridicat acum călcînd peste toate legile existente și, lucru mai cumplit încă, dacă îndrăznește cineva să manifeste împotriva acestor ilegalități, îl așteaptă cine știe ce mari pedepse". Am luat din **Idei asupra problemelor actuale** doar frazele privitoare la Hitler, cartea fiind însă mult mai bogată și mai cuprinzătoare în prezentarea și discutarea mutației prin care trecea Europa în curs de fascizare.

Amenințarea de tip revanșard și revizionist pe care o reprezenta Germania nazistă este înțeleasă de Nicolae Iorga în esența ei, ca o amenințare pentru statele și popoarele mici. „E o mare nedreptate să se tăgăduiască dreptul la viață al popoarelor mici" ripostează Nicolae Iorga, iar această frază devine una din devizele întregii lui activități.

Teoria politică a omului providențial, a acțiunii salvatoare este prezentată ironic de Nicolae Iorga : „Mai rămîne ca la noi, la București, să vezi deodată încăierîndu-se partizanii diferitilor «chemați ai providenței», de care, poate, s-ar mai găsi cîtiva oameni de bun simț, care să rîdă". Ironia savantului vizează agitatia politică bucureșeană cu model nazist : „Am avea de o parte legiunea cămășilor albastre, de altă parte legionarii lui Codreanu, cu cămăși verzi — dacă nu mă înșel asupra colorilor —, fără a mai pomeni altă cămășerie salvatoare, toți cu aerul că vor să ne spună : voi care ați făcut România, voi care ați luptat pentru această țară, nu însemnați nimic față de noi, care n-aducem nici trecut, nici talent". Sînt cuvinte care l-au costat peste vreme pe profesorul de la Vălenii de Munte chiar viața. „Cămășeria salvatoare" nu suporta nici ironia, nici adevărurile conținute în prelegerile lui Nicolae Iorga. Ceea ce ni se pare esențial este că Nicolae Iorga n-a fost un antifascist de cabinet, ci unul de tribună. În **Amintiri din Țara Oltului**, conferință din 1936, cînd semnalul de alarmă tras de Nicolae Iorga își vădea pe zi ce trece justificarea, savantul spune : „Nu se apără rostul nostru, care acesta dă putere morală, numai cu propaganda unor ziare, oricît de hotărîtă și oricît de binevenită ar fi propaganda pe care o fac ele ; nu se apără numai prin comitete antirevizioniste, ci rostul nostru se apără prin aceea că orice membru al poporului nostru are cunoștința vieții acestui popor în așa fel încît să poată închide orice gură obraznică și mincinoasă. Atîta vreme cît gurile mincinoase și obraznice vor putea vorbi, iar noi nu le vom putea opune decît numai existența Statului român, atîta vreme stăm destul de rău. Un Stat se apără cu fiecare din membrii unei națiuni, iar fiecare din membrii unei na-

țiuni trebuie să stăpînească tot ceea ce se cere pentru ca să fie ostaș la locul său în marea oaste care cuprinde pe toți membrii națiunii. De aceea studiile istorice acestea nu sînt o materie care s-o predai la liceu sau la Universitate : ele sînt o hrană sufletească pentru poporul nostru". Știința istorică trebuia să iasă în stradă. Ea nu putea rămîne, după expresia din aceeași conferință, „un lucru închis în cine știe ce tainiță cu tot felul de chelari învățați, care nu vor să descuie". Conform acestei credințe și acestei convingeri, Nicolae Iorga a fost înainte de toate un om de forum, un profesor de istorie care și-a scos știința în agora. A oferit istoria celor cărora ea aparținea de fapt, marelui public, poporului, iar lecția rămîne de o stringentă actualitate.

Din convingerea că istoria este o chestiune de agora s-au născut numeroase conferințe și dinamicele lui cursuri, de la Universitate, de la Academia de Comerț, de la Vălenii de Munte. Nu facilitatea îl îndeamnă pe marele istoric către conferințe ci necesitatea de a comunica mereu celor în drept s-o știe propria lor istorie. Nicolae Iorga n-a făcut istorie din turnul de fildeș, cauza morții lui stînd în refuzul turnului de fildeș.

upta științifică împotriva dreptului românesc este tot o conferință (ținută la 1 septembrie la Abrud la o adunare a „Astrei".). Aici, la Abrud, conferențiarul zice : „la vîrsta mea omul ar avea dreptul să se întindă (la vorbă, n.n.), fiindcă nu se știe dacă-l mai vezi mîne". La Abrud, Nicolae Iorga avea 67 de ani și doar încă doi ani de trăit, viața fiindu-i vămuită de cei care considerau că istoricul se întindea prea mult la vorbă pe teme inconvenabile. Ultimii ani din viața lui Nicolae Iorga sînt anii celei mai decise campanii din cîte s-au dus împotriva spiritului revanșard și revizionismului care prefațau împreună cel de al doilea război mondial. Într-adevăr, savantul rostea lucruri dintre cele mai incomode pentru viitorii lui ucigași. Ținta conferinței de la Abrud era de a-i introduce pe ascultători pe terenul propagandei revizioniste și anexioniste, care prepara viitoarele „dictate" geopolitice prezidate de Germania lui Hitler. Sub litera tipărită în diferite reviste din afara țării, Nicolae Iorga descifra acțiunea politică ostilă României, cu ramificațiile ei de interese. **Lupta științifică împotriva dreptului românesc** vrea să însemne lupta „pseudoștiințifică" împotriva acestui drept, în această conferință istoricul ocupîndu-se de rolul amenințător și manevrier al Germaniei hitleriste în politica europeană : „au venit niște încurajări de aiurea, din Germania. Aceasta este credința mea, că le-au venit încurajări din Germania. Nu numaidecît la marile solemnități

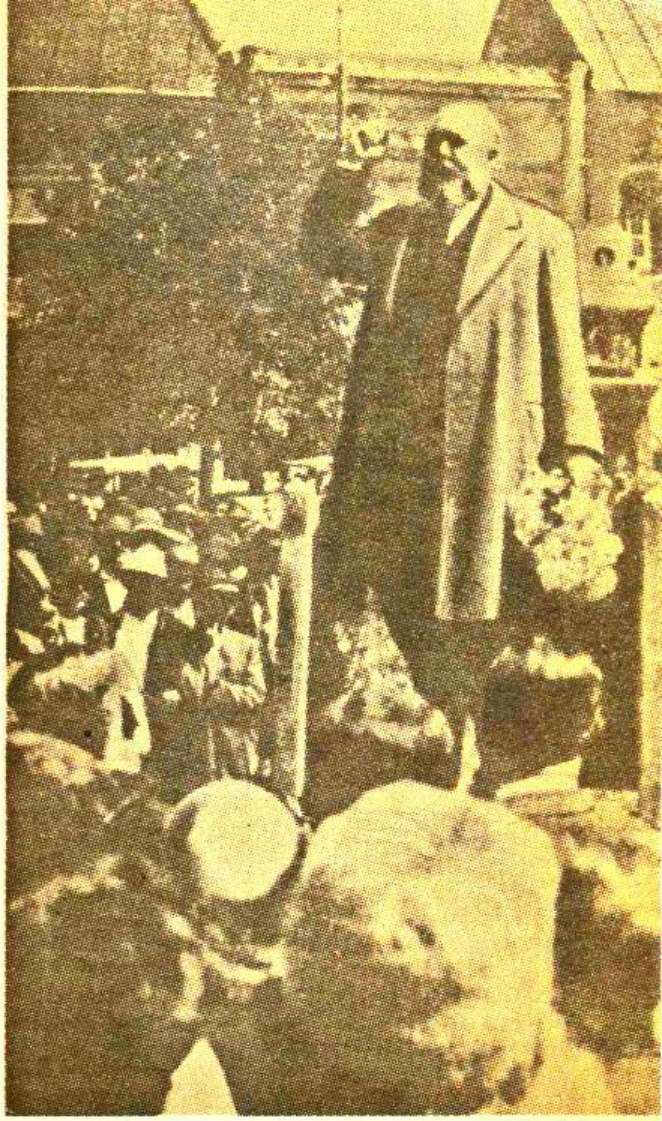

Un alt „proiect de monument"; O fotografie înfățișîndu-l pe Nicolae Iorga vorbind la o adunare populară

care au fost acum —, amiralul regent trecînd în revistă vasele lui Hitler. Nu în momentul acesta ci într-un alt moment. Li s-a lăsat a înțelege (politicienilor unguri, n.n.) că s-ar putea relua chestiunea hotarelor României". Conferințele publice îl eliberau pe marele savant de unele constrîngeri impuse de catedra universitară unde nu putea vorbi direct. Aici, în întîlnirea „Astrei", el numește direct pericolul și pe dictatorii care primejduiau prin politica lor rezultatele păcii versailleze. „Dealtminteri, continuă conferențiarul, politica germană, acum, consistă în a asigura pe fiecare că hotarul este neclintit în ceea ce-l privește pe dînsul". Savantului promisiunile politice naziste îi provoacă neîncredere : „Tot așa s-a spus României : pentru România hotarele sînt intangibile ; tangibil a fost cel austriac, tangibil cel cehoslovac : tangibilitatea cealaltă va veni pe rînd, cum îngăduie împrejurările". Împrejurările au îngăduit și odată hotarele versailleze violate în toată Europa, suprimarea tuturor personalităților care susținuseră această Europă a națiunilor și statelor post-

Două dintre victimele legionarilor : Nicolae Iorga și Armand Călinescu

belice a fost dusă pînă la capăt. Invadarea Ardealului de Nord de către trupele lui Horthy, cel ce vizitase Germania la invitația lui Hitler, a fost pentru Nicolae Iorga începutul sfîrșitului. Peste cîteva luni marele profesor care denunțase pericolul și încercase să i se opună galvanizînd cu conferințele sale pe ascultători era asasinat în pădurea Strejnicul din apropierea Ploieștilor. Fusese fraza de la Abrud un pronostic ? Nicolae Iorga n-a fost ghicitor ci profesor de istorie universală, ceea ce l-a făcut să vadă mai de vreme decît alții pericolul. Primejdia nu stătea, după marele savant, numai în energia agresivă, ostilă a revizionismului, ci și în ignorarea de către români a acestor acțiuni : „Dușmanii noștri de moarte, scrie Nicolae Iorga, pot să vie la București și sînt foarte sigur că vor fi bine primiți, fiindcă nimeni nu știe ce au scris contra noastră". Ca unul care știa ce scrie despre România în noul context european, științific și politic, Nicolae Iorga reacționa însă. În **Memorii**, Nicolae Iorga pe data de 13 martie 1935 ține să consemneze refuzul pe care i l-a comunicat lui Gamillscheg la o invitație a legației germane : „nu pot uita trecutul (e vorba de ocupația germană din timpul primului război mondial, n.n.) și nu mă pot învoi cu dictatura lui Hitler, ca unul ce sînt legat de libertatea de a gîndi, căpătată prin atîtea secole de luptă". Refuzul hitlerismului este deci exprimat de Nicolae Iorga pe toate căile. Apelul la luciditate din conferința ținută în 1939 este exemplar. Mai desprindem din ea cazul unuia din oamenii care au pervertit știința punînd-o în slujba revizionismului și care deși dușman al statului român a fost bine primit la București, unde doar marele savant i-a refuzat contactul : „sînt oameni care nu știu ce-ai scris : eu știu ce-ai scris și nu te primesc în casa mea", i-a declarat istoricul. Vizitatorul era filologul Tamas-Lajos : „Acesta se chema odinioară dl. Treml, — un german din Nord, din Sud, din Vest, unde s-o fi născut. D. Treml acesta, care a devenit apoi Tamas-Lajos, sărind dintr-una într-alta, dar rămînînd tot ce fusese la început, domnul acesta este filolog și vrea să ne scoată din țară cu filologia domniei sale". Filologul ungur oferea tipicul caz de confecționare „științifică" a argumentelor istorice pentru o politică revizionistă : „Dar d. Treml-Tamas, și totdeauna Lajos, are o idee pe care o au și mulți filologi. Dumneata studiezi un sunet : poți zice de dînsul ce vrei, el nu se supără, și este așa de greu de multe ori să găsești adevărul în ce privește de unde vine sunetul și ce face. Dar din sunet fac răsunet, și din acesta o întreagă teorie istorică. D. Treml-Tamas se muncește cum nu-și închipuie cineva — și din acest punct de vedere este de compătimit, — se muncește grozav cu bucățile de cuvinte și sunete ca să arate că nu avem nici un rost pe malul acesta al Dunării". Roeslerianismul este o boală recurentă pe care Nicolae Iorga a definit-o, și în cazul „filologului" Tamas-Treml sau Treml-Tamas, în public tocmai pentru a le arăta cît de subtile și primejdioase sînt căile de subminare a statului român unitar.

Nicolae Iorga a scos știința istorică din cabinet încercînd să înarmeze cu ea pe cei amenințați direct de expansionismele hitlerismului, horthysmului, deghizate divers și susținute cu argumente de contrabandă. În **Sfaturile pe întuneric,** care se încheie în 1938, legionarismul ca produs de import, de fabricație germană, pretențiile Germaniei naziste de a stăpîni lumea în numele superiorității de rasă sînt dezvăluite cu un patos al ideii și al argumentației rar. Moartea i-a adus-o această atitudine de tribun și mai puțin fricțiuni politice mărunte. Se știe că mîna care a lovit era din afara țării.

Campania antihitleristă a lui Nicolae Iorga nu se încheie cu aceste titluri și pasaje citate. Ea este mult mai vastă și așteaptă încă să fie analizată. Intră aici în linia întîi cărți ca **Afirmarea vitalității românești, Hotare și spații naționale, Îndreptări noi în concepția epocii contemporane, Dezvoltarea imperialismului contemporan,** care numesc direct pe Hitler și definesc exact pericolul fascist pentru România. Opera atît de vie a marelui istoric o putem invoca și astăzi ca pe un depozit tutelar. În frontul spiritelor care s-au opus fascismului cu consecvență, cu argumente, cu patos, Nicolae Iorga ocupă unul din primele locuri. În foarte puține cazuri omul s-a confundat atît de mult cu opera și opera cu omul ca în cazul lui Nicolae Iorga.

M. Ungheanu

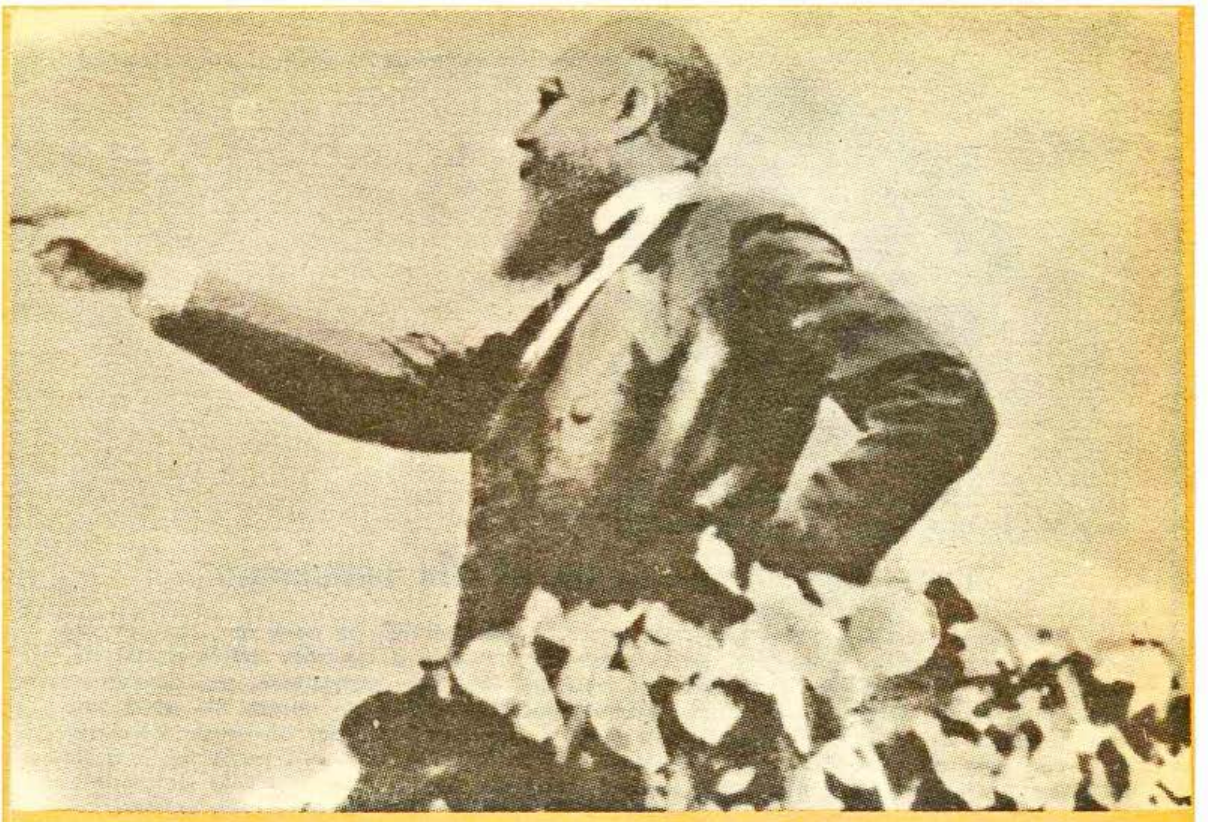

Nicolae Iorga — inedit

Tradiția poate fi uitată dar ucisă nu. Dacă i se taie drumul în clasele de sus, ea rămîne și se adîncește tot mai mult în cele de jos. Vine un moment cînd o nație ruptă în două prin direcțiile opuse, în clasa conducătoare care nu mai poate conduce fiindcă nu înțelege poporul, și între clasa muncitoare care nu se mai poate ridica pentru că drumul ei firesc a fost închis...

A admira o civilizație străină e ceva vrednic de respect, e o datorie ; a o imita fără schimbare e o umilință, și una fără folos. Popor civilizat este acela care a ajuns să satisfacă sănătos și armonios nevoile sale cele adevărate, înălțate către un ideal care întrece cerințele elementare și biruie egoismul individual. Am avut în alte împrejurări o adevărată civilizație patriarhală ; rămîne să atingem adevărata civilizație modernă ; ea singură ne va permite să se simtă glasul nostru în concertul popoarelor civilizate, fără ca el să sune fals sau pretențios. Am fost multă vreme, prea multă vreme uimiți, fermecați, cîștigați și robiți de strălucirile depărtate ale marilor civilizații europene. Desigur că-i cald în locul în care arde focul, de la care însă pentru noi sar numai cîteva scîntei în negrul nopții : dar e așa de lungă și de grea calea pînă la vatra unde e lumina întreagă și căldura bună ; și chiar dacă vom ajunge vreodată acolo, nu trebuie uitat un lucru : că alții sînt așezați în rîndul întîi în jurul flăcării și că ei au dreptul s-o înconjure fiindcă ei au aprins-o cu munca și cu riscul lor.

Mai ales tinerilor nu li se poate spune îndeajuns că țara nu trebuie părăsită pînă cînd nu înțeleg în adevăr care e meritul ei în fine și drepturile lor față de dînsa : acolo unde sînt dispuși să plece capetele ca robi nimeni nu le va fi recunoscători de la abandonarea de la patria și de la neamul lor. Mîndria națiunilor celor mai luminate nu poate sta în aceea că provoacă ridicole contrafaceri și dezgustătoare caricaturi. Precum numai un profesor de o proastă calitate se poate bucura cînd se vede copiat în felul lui de a vorbi și de a gîndi de elevul său ; dar precum cea mai mare mulțumire pentru un profesor bun este să fi trezit în alte suflete ceea ce s-a desăvîrșit în sufletul său, așa și o nație civilizată nu poate fi de nimic mai mîndră decît a vedea în cortegiul său civilizațiile naționale pe care le-a chemat la viața lor proprie.

(Text în limba română)

Cum înțelege România să fie cunoscută

România este prea des cunoscută prin bogățiile solului, pe care le-a ignorat sau cel puțin le-a neglijat, prin luxul vechii clase aristocratice a boierilor moldo-valahi deveniți ridiculi prin cheltuielile prostești de bani pe care nu-i cîștigaseră, prin nesățiosul avînt spre știință al tineretului său și prin aptitudinile demne de mirare ale rasei sale cînd e vorba de a se transforma după modele aparținînd marilor civilizații mondiale. A o cunoaște astfel, e a o jigni. Conștiința ei însăși cere altceva : respectul față de îndelungatul ei sacrificiu în pragul civilizației creștine, sensul pentru sinteza de instituții și de artă pe care ea a reușit să o realizeze, și recunoașterea forțelor care se conservă intacte în macroformele națiunii.

(Text în limba franceză)

De unde se trage statul român

România nu este o țară nouă, nu este o improvizație a secolului al XIX-lea, nu este rezultatul unor căutări entuziaste după națiuni pierdute și uitate. Ea nu trebuie să fie confundată cu statele balcanice pentru a fundamenta filantropia occidentală a romantismului și nici nu se datorește intereselor Rusiei. Din cele mai străvechi timpuri se trag temeiurile de căpetenie ale trecutului ei barbar și Alexandru cel Mare a fost înrudit cu tragicii strămoși ai acestui popor. În limba română trăiesc cele mai vechi caracteristici ale limbii latine din epoca Republicii ; la baza vieții satelor, din care s-a născut statul român, se află orînduirile romanice originale ale Evului Mediu timpuriu. În numele stăpînitorilor săi se păstrează amintirea imperatorului și domini imperator. Iar simțul politic sănătos al maselor populare izvorăște din seculara experiență a lungului său trecut statal.

(Text în limba germană)

Vechea Romă trăiește în țăranul român

Țară latină România este fără îndoială, dar nu în acel sens care i se atribuie dintr-un simplu sentimentalism de rasă, pe de o parte, și pe de alta dintr-o cunoaștere superficială a originilor sale. Legăturile românilor cu celelalte națiuni care se trag din vechea Romă sînt mai adevărate și mai puternice. În noi trăiește și rasa — nu aceea a legionarilor care sînt de alt neam, deci nu latini — ci în noi aleargă sîngele acelor țărani modești striviți de luxul îmbogățiților din Roma, necredincioși originilor lor și veniți de dincolo de Adriatica pentru a crea pe alte țărmuri o altă națiune. În noi trăiește simțul politic al acestor strămoși cu care ne putem mîndri, nu numai pentru victorii și cuceriri, în noi se păstrează ceva din vechiul Lațiu, din ceea ce a cîntat Virgiliu, și pe care influența elenică l-a distrus în capitala lumii antice.

(Text în limba italiană)

Textele ne-au fost comunicate de Florian Avramescu care a efectuat și traducerea

Apărătorii păcii

Versailleze și politica asasinatului

APĂRĂTORII PĂCII VERSAILLEZE
ŞI POLITICA ASASINATULUI

EPISODUL V. MADGEARU

„UN LANŢ EUROPEAN..."

„Cel mai frumos aspect al vieţii legionare este moartea" citim în „Dacia", la 15 decembrie 1940.

„În ziua de 27 Noiembrie 1940 Virgil Madgearu se afla acasă şi era la dejun cu soţia sa. Înspre orele 14, familia Madgearu a fost înştiinţată prin servitoare, că un domn care şi-a dat numele de Coriolan Popescu, vrea să vorbească cu fostul ministru de finanţe. Uşa din sufragerie şi hallul imobilului fiind întredeschise, d-na Ecaterina Madgearu a putut vedea un grup de mai multe persoane, care a pătruns în hall.

Virgil Madgearu s-a sculat de la masă şi — urmat de soţia sa — a intrat în hall, — unde îl aşteptau 6 persoane — dintre care doi mai în vîrstă, iar între aceştia un bărbat cu mustăţi groase.

Cei de faţă i-au cerut să-i însoţească la Prefectura de Poliţie pentru a da o declaraţie.

Fiindcă erau necunoscuţi familiei Madgearu, fostul ministru i-a întrebat cine sunt şi le-a cerut să se legitimeze.

În aceste împrejurări s-au legitimat : Dacu Tudor, informator la poliţia legionară din Ploieşti şi Ion Tucan.

Instrucţiunea a stabilit în urmă că Ion Tucan era secretar general la Institutul Naţional al Cooperaţiei.

D-na Ecaterina Madgearu, neîncrezătoare, a verificat carnetul de legitimaţie al lui Dacu Tudor şi şi-a notat numele.

Virgil Madgearu a refuzat să părăsească domiciliul, lămurind că nu poate urma pe nişte necunoscuţi, cari n-au ordin să-l ridice.

Unul din grup i-a răspuns că nu are de ce să-i fie teamă, — fiindcă dacă ar fi venit cu gîndul să-l ucidă, — l-ar suprima pe loc.

În acest timp — un altul păzia telefonul din hall, pentru a împiedica orice convorbire.

Un al treilea, păzia telefonul din biroul alăturat.

Virgil Madgearu, revoltat — a cerut să i se îngăduie o convorbire cu soţia sa, şi a fost refuzat.

Atunci cel care s'a recomandat a fi Tucan — şi-a dat cuvîntul de onoare — că dacă Virgil Madgearu merge imediat la Prefectură, — va fi peste o oră acasă.

Alţi doi şi-au dat de asemenea cuvîntul de onoare, adăogind că un cuvînt de onoare al legionarilor, trebuie crezut.

Auzind acestea, Virgil Madgearu i-a spus soţiei sale, care era foarte îngrijorată, că el are încredere în cuvîntul dat de legionari şi a plecat cu ei.

D-na Ecaterina Madgearu i-a condus pînă la ieşire şi a observat că la poartă păzia o altă persoană, care a fost, de altfel, văzută şi de şoferul victimei.

Grupul de legionari — cari încadraseră pe Virgil Madgearu — s'a îndreptat spre o maşină ce staţiona puţin mai departe de casă.

În declaraţiunea pe care d-na Ecaterina Madgearu o face, atât în cursul instrucţiunii, cât şi în faţa acestei Curţi Marţiale — precizează că în urma plecării soţului său, — a telefonat diferitelor cunoştinţe — printre cari şi d-lui Ion Mihalache.

După aproximativ o oră, d-l Ion Mihalache i-a comunicat că d-sa a luat contact cu d-l subsecretar de Stat Rioşianu şi s-a putut stabili că maşina în care se afla Virgil Madgearu sechestrat de legionari, a luat drumul spre Ploieşti.

În căutarea victimei au plecat secretarul său d-l Virgil Lărgeanu şi unul din secretarii d-lui Mihalache, d-l Popescu-Mehedinţi.

Abia în spre orele 16,30 i s-a comunicat d-nei Ecaterina Madgearu de către şeful postului de Jandarmi Tâncăbeşti, că soţul său a fost găsit în pădurea Snagov, la punctul numit „Coada Lungă".

Din procesul-verbal încheiat de şeful postului de Jandarmi Snagov, la data de 27 Noemvrie anul trecut, reiese că şeful postului a fost anunţat telefonic de Administraţia Parcului Snagov, că la ora 15,30 s-a găsit un cadavru în pădure, la punctul numit „Coada Lungă".

Şeful postului s'a transportat imediat la faţa locului şi a stabilit identitatea victimei, verifi-

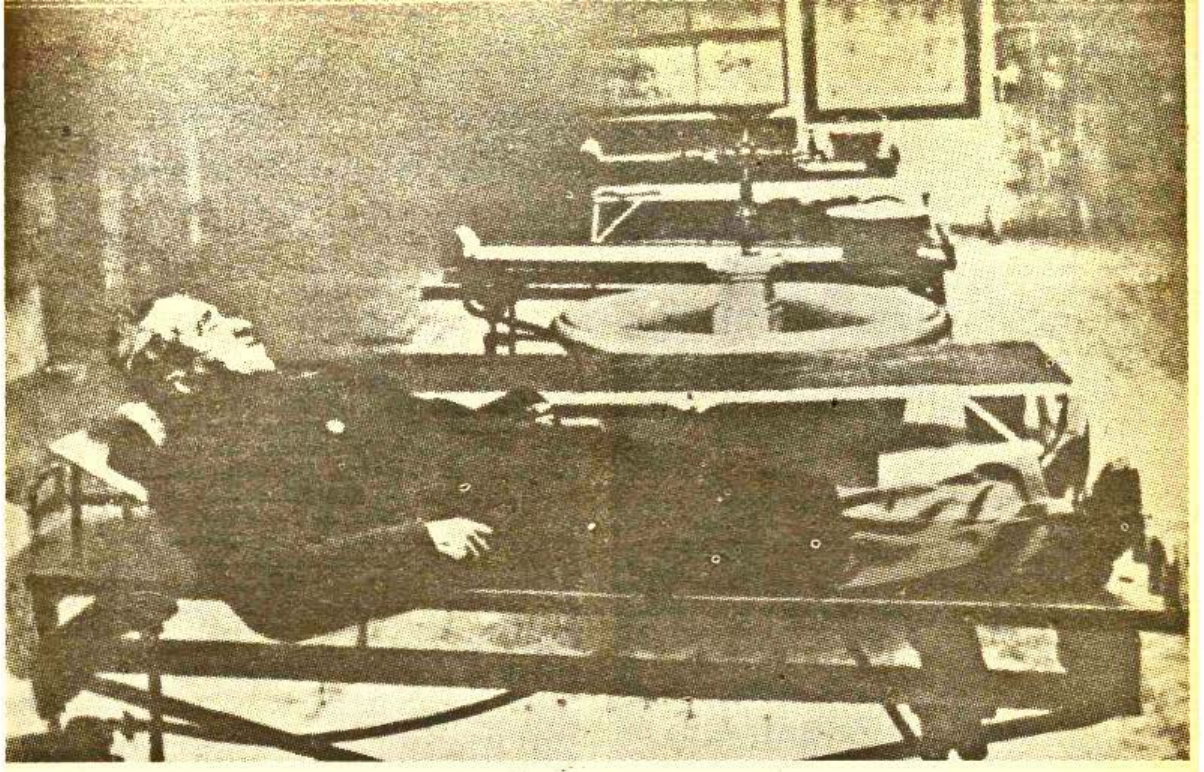

Trupul neinsufleţit al lui V. Madgearu, ucis de legionari la 27 noiembrie 1940 în pădurea Snagov, a fost depus la Institutul medico-legal

cînd un carnet C.F.R., aflător asupra cadavrului.

A mai găsit în buzunarele hainelor, într'un portefeuille suma de lei 23 000, două tocuri rezervoare, un creion de aur, diferite acte, iar la mâna dreaptă un ceas de aur. (...)

Din primul moment, păduralul Ilie D. Chirilă a lămurit că se găsia la punctul „Coada Lungă" pentru paza pădurii şi a văzut o maşină ce venia dinspre Bucureşti, oprindu-se brusc în apropiere de Strandul Snagov.

Erau orele 15,30.

Din acea maşină, — spune pădurarul, au coborît 5 sau 6 persoane, care au părăsit şoseaua şi au intrat în pădure.

Imediat în urmă, — pădurarul a auzit trăgindu-se mai multe focuri de armă — ceea ce l-a determinat să se îndrepte în acea direcţie. S'a întâlnit cu cei din grup, cari veniau spre maşină — le-a cerut socoteala, de ce au tras — lămurindu-i că regulamentul Parcului Snagov opreşte şi sancţionează un asemenea fapt — şi i-a poftit pe toţi să-l urmeze la Administraţie.

Cei din grup i-au răspuns pădurarului glumind, că au tras în ciori, — au refuzat să-l urmeze şi s'au suit în maşină, părăsind Snagovul. (...).

Pădurarul — din curiozitate, — a intrat în pădure şi a putut să vadă că la distanţă nu mai mare de 100 metri de drumul pe care venise maşina, — zăcea pe covorul de frunze veştede corpul victimei, trântit la pământ, cu faţa în jos, şi încă horcăind, — iar în apropiere un cartuş având glonţul în el.

Corpul neinsufleţit al fostului profesor şi ministru, prezenta numeroase răni, produse de gloanţe de revolver, atât pe cap, cât şi pe spate.

În regiunea frunţii se putea vedea două orificii de ieşire a gloanţelor". (cf. „Asasinatele de la Jilava, Snagov şi Strejnicul", Bucureşti 1941.)

În aceeaşi zi fusese răpit de acasă, de la masa de lucru, cînd lucra la „Istoria universală", N. Iorga şi purtat spre locul crimei, unde a fost găsit, într-o mirişte „cu faţa în sus — ciuruit de gloanţele asasinilor — cu capul descoperit, cu mîna dreaptă depărtată de corp şi degetele împreunate ca pentru închinăciune" (Ibidem, p. 229).

„Sînt oameni la mormîntul cărora nu poţi vorbi decît de viaţă, de viaţa întreruptă odată cu ei — care n-a zburat de la dînşii, decît în clipa din urmă — aruncînd înapoi trupul învinsului şi care — pecetluită cu firea, cu numele — va merge şi de acolo înainte, ani şi zeci de ani încă — stăpînind minţile, încălzind inimile şi poruncind" (N. Iorga, „Oameni care au fost"). Viaţa întreruptă în oamenii aceştia naţionali, şi-a pus pecetea pe epoca lor, dar, mai presus de epoca aceea tragică, ei ne „stăpînesc minţile" şi ne „poruncesc". Şi poate că una dintre feţele acestei porunci este să nu uităm tîlcul morţii lor. Să-l tălmăcim mereu şi mereu pînă va redobîndi puritatea de cristal a simbolului prevenitor şi prevestitor. Şi adînc mustrător !

Sînt întîmplări în istorie care ies din serie prin grozăvia lor. Acestea sînt întîmplările tragice. Ele se urcă singure spre boltirea simbolului, ca o cupolă a timpului sub a cărei lumină stau alte întîmplări petrecute atunci, mai înainte şi după aceea . Multă vreme după aceea. La lumina lor zărim mănunchiul de înţelesuri ale istoriei din care s-au întrupat ca simboluri. Aceste crunte asasinate, aceste cumplite întîmplări petrecute în pragul iernii, la 1940, nu pot fi tălmăcite decît prin tot ceea ce se petrecea de 30 de ani în Europa. În toţi aceşti 30 de ani Europa va fi scena unei comedii, a unei drame si a unei tragedii. Actorii se vor schimba din rolurile principale. În comedie, care va culmina prin aşa-numitul „Acord München-ez", îi vom găsi, ca protagonişti, pe Chamberlain, omul tranzacţional, pe Hitler, omul imperial, pe

Virgil Madgearu — personalitate-pivot a ordinii naționale în Europa

Daladier, conciliatoristul de rangul doi etc. Scena dramei se va afla brusc lărgită cuprinzînd oameni reprezentativi ai tuturor statelor europene care edificaseră Pacea versailleză. Deja, un tip nou își va face intrarea pe scenă, tipul omului național. Acesta va și deveni eroul de tragedie, în confruntarea cu omul imperial.

Nicolae Iorga și Virgil Madgearu, alături de mulți alți europeni, au dat expresie plenară omului național pe scena Europei. Moartea lor nu ne poate restitui adîncul ei tragism decît dacă o plasăm în cîmpul de lumină integrală a scenei europene. Pe care au luptat și pentru al cărei sens omenesc au murit.

Pe aceeași scenă, cu circa șase ani mai devreme, la 9 octombrie 1934, Louis Barthou, — „unul dintre puțini oameni politici francezi care citiseră în original Mein Kampf — și știau ce pericol reprezenta hitlerismul pentru Franța — fusese ucis de agenți stipendiați de la Berlin și odată cu moartea lui primise o puternică lovitură și politica de organizare a securității colective cu includerea Uniunii Sovietice în frontul antigerman" (A. Simion, „Agresiunile naziste din Europa în anii 1938—1939", Ed. Eminescu, p. 16). De atunci se va desfășura lanțul de asasinate politice, care va avea printre verigile lui pe Nicolae Iorga și Virgil Madgearu. Un lanț european al istoriei moderne.

ÎN FAȚA SFINXULUI

La 24 iulie 1939 Churchill făcea un curios pronostic : „De vom avea sau nu război, depinde numai de cancelarul Hitler și de anturajul său. Tunul nu va bubui și sîngele nu va curge dacă ordinul nu va fi dat de cancelarul Hitler" (cf. „Lumea nouă", nr. 30, 23 iulie 1939). Dar cum ajunsese lumea pe mîna lui Hitler ? ! Cînd în 1935 Hitler anunța lumii introducerea serviciului militar obligatoriu (o armată de circa 500 000 de oameni), în „Marea Britanie, inclusiv în guvern", o serie de oameni politici englezi păreau a face parte direct din „anturajul" lui Hitler. Aceștia „simpatizau pur și simplu cu cel de-al treilea Reich. Printre aceștia se numărau lordul Rothermere [care, de altminteri, susținuse și tot curentul revizionismului horthyst în Marea Britanie], proprietarul ziarului Daily Mail, colonelul Mac Cow, consilier în Ministerul de război) (...), lordul Londonderry, secretar de stat al Aerului, și chiar guvernatorul băncii Angliei, Montagu Norman (...) Majoritatea membrilor guvernului englez erau favorabili Germaniei". (Al. Simion, op. cit.). Toți aceștia se arătau germanofili și conciliatori cu politica germană, creînd prima breșă istorică majoră în edificul Păcii versailleze. Acest curent va culmina cu venirea în fruntea guvernului, în 1937, al lui Neville Chamberlain, „fost ministru de finanțe, care se va face cunoscut în istoria universală ca promotor al politicii de conciliere cu hitleriștii" (cf. și Al. Simon, op. cit., p. 17).

Cît privește stilul tranzacțional al Franței, pentru a-l surprinde, este suficient să citîm discuția dintre psihologul Gustave M. Gilbert cu Wilhelm Keitel, unul dintre șefii nazismului, în celula acestuia, la Nürnberg :

„«Hitler a fost desigur un demon distructiv», spune Gilbert, fostului șef al Înaltului Comandament al Wehrmachtului. «Da», admite Keitel, și la început a fost favorizat de soartă. Ar fi fost mult mai bine dacă nu i-ar fi reușit totul. Imaginați-vă — am reocupat Rhenania cu trei batalioane —, cu numai trei batalioane ! Atunci îi spusesem lui Blamberg : «cum s-o facem cu trei batalioane ? Presupuneți că Franța se apără.. » «Oh» a spus Blamberg, «nu vă faceți griji. Profităm de șansă». «Cred, spune Gilbert, că atunci un singur regiment francez ar fi fost în stare să vă alunge trupele». Keitel pocnește din degete, ca și cum ar voi să alunge o muscă șicîitoare : «Așa ar fi putut să ne alunge — și nici măcar n-aș fi fost surprins. Dar după ce Hitler a văzut cît de ușor a fost totul... și așa au venit toate una după alta»..." (s.n.).

„Și așa au venit toate, una după alta", spune acest om al imperiului. În stilul ei tranzacțional Europa marilor puteri se abandona imperiului. De ce ? Iată o întrebare niciodată suficient de adînc examinată.

„Țările mari aveau interese mari de apărat, ideologii de impus sau certuri de secole de lichidat" (Livia Dandara, „România în vîltoarea anului 1939", E.Ș.E. 1985, p. 281). Diplomația marilor puteri, diplomația de la etajul superior al Europei politice, eșuase rînd pe rînd în rezolvarea tuturor acestor chestiuni. Cum trebuie să arate Europa păcii post-versailleze ? Să fie o Europă a unui sistem economic tran-

Nicolae Iorga și N. Titulescu — constructori ai ordinii naționale post-versailleze

ASASINAREA PRIMULUI MINISTRU ARMAND CĂLINESCU

Val de indignare în toată țara

Orice complicitate sau tăinuire d trădători trebuie aspru sancționat

Pagină de ziar anunțînd asasinarea primului ministru Armand Călinescu

zacțional, controlat prin pîrghii economice de către marile puteri ? O asemenea Europă preconizase diplomația „celor Patru Mari" la conferința de pace de la Paris, din marea sală a oglinzilor. Această diplomație a reflectat, pe deplin concepția tranzacțională a ordinii europene. O ordine dominată de cei mari și de capitalurile internaționale. Țările mici au propus o Europă a ordinii naționale, în care toate națiunile, indiferent de mărime, să fie egale, independente și pe deplin suverane. Tratatul de la Versailles a reprezentat în mod hotărîtor, prin spiritul și concepția în care s-a finalizat, biruința hotărîtoare a acestei concepții naționale asupra ordinii europene. Dar alături de aceste două concepții, care, deși se aflaseră în tensiune, s-au dovedit totuși îngăduitoare una cu cealaltă, s-a manifestat încă de atunci și o viziune neoimperială asupra ordinii europene susținută de țările „nucleare" (centrale) ale vechiului imperiu bicefal. Aceste trei linii istorice vor traversa scurta perioadă a păcii versailleze. O perioadă scurtă dar în care concepția europeană a istoriei și a lumii și-a atins culminația interbelică prin generalizarea ordinii și a principiului național.

În Europa se vor cristaliza trei tipuri de personalitate socială, trei feluri de om european: omul național (care se va cristaliza hotărîtor în acțiunea de construcție a păcii versailleze interbelice), omul tranzacțional (care va atinge culminația concialiatorismului în Acordul de la München) și omul imperial (care-și va căpăta întruparea cea mai înalt individualizată în cei doi protagoniști ai „demonismului distrugerii": Hitler și Mussolini). Omul național era principalul constructor al Europei interbelice. Omul tranzacțional era omul care utiliza raționalitatea calculului și a profitului într-un joc al combinațiilor pe spinarea popoarelor. Omul imperial viza demolarea unei ordini cu centre multiple readucînd lumea europeană sub ascultarea unui centru unic (metropola imperială).

Toate cele trei tipare umane sînt distribuite, în proporții diferite, în toate regiunile Europei. Se pare însă că în acele țări care își legaseră fundamental așezămintele de platforma Tratatului de la Versailles, fiind interesate în apărarea Păcii nord-atlantice (făurită în spiritul acelui Tratat), tiparul omului național avea preponderență în compoziția elitelor. În România, înalta intelectualitate, legată de popor, era alcătuită preponderent după modelul omului național. Războiul al II-lea mondial a fost precedat și urmat oarecum de înfruntarea celor trei tipuri umane în cultura sufletească și ideologică a Europei.

Nicolae Iorga înțelesese cu toată adîncimea această „înfruntare" : „Două sisteme europene își stau față în față cu fulgerări oratorice din care poate să se desfășoare oricînd cataclismul universal al războiului", scria savantul în volumul final al unei istorii scrise de pe poziția omului național european — „Istoria Românilor". Marele istoric, în care s-au precipitat către jertfă „energiile morale", înțelesese că singura matrice care apără omul de prăbușire este aceea a personalității naționale : „O puternică energie morală și un spirit de jertfă absolut pentru a se căpăta o cît mai bună pregătire tehnică, rămînînd singurele mijloace pentru a se salva un stat de pierderea independenței și o națiune de confundarea în noile formațiuni internaționale, de contopire și economică și politică. Cultul onoarei, indispensabil popoarelor vrednice de a trăi, trebuie să fie unit cu cea mai atentă observare a împrejurărilor și cea mai inteligentă întrebuințare a lor" („Istoria Românilor", vol. X,).

Iată dar noua sinteză și noua direcție sufletească a omului care ar fi putut depăși criza europeană. Este un alt model de personalitate. O personalitate este o „organizare de forțe interioare" („energie morală") asociată unui „complex de atitudini, valori și modele ale percepției" care garantează forța și unitatea compartimentului. Ce recomanda Iorga individului pentru a deveni personalitate națională ? : „O atentă observare a împrejurărilor", „inteligentă întrebuințare a lor" ; „puternică energie morală" ; „spirit de jertfă absolut" — organizate toate în conformitate cu imperativul apărării „statului național unitar" de primejdia „confruntării" sale în „formațiuni internaționale, de contopire economică și politică" (imperiile). Acesta este modelul de personalitate a lui Iorga însuși, a lui V. Madgearu etc., etc., atîția mari oameni jertfiți pentru „salvarea statului [național] de pierderea independenței". Moartea prin asasinarea acestor oameni ne dezvăluie același scenariu al luptei omului național contra omului imperial într-o Europă invadată de marele curent senzualist al egoismelor individuale și colective, slobozite peste lume de legea capitalului. O Europă niciodată destul de puternică să înterzică întoarcerea omului imperial cu voința lui de revizuire a ordinii naționale. Dar cum s-a petrecut acest proces de „întoarcere a omului imperial" pe scena Europei națiunilor ? Cum a fost îngăduită răpunerea prin crimă a oamenilor reprezentativi ai Europei naționale ? Iată ce tulburătoare întrebări își pot afla, cel puțin în parte, dezlegarea în destinul tragic al lui Virgil Madgearu.

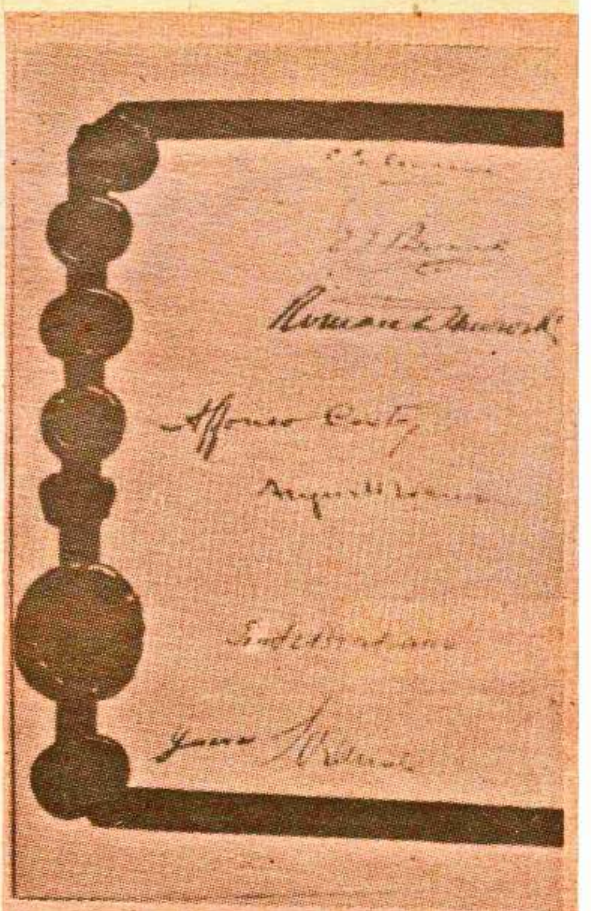

Facsimil după Tratatul de la Versailles. Se poate distinge semnătura lui I. I. C. Brătianu

EUROPA DUPĂ PACEA VERSAILLEZĂ

Istoria ia, adeseori, în lunga ei curgere, înfățișarea unui tribunal care trebuie să dică spre sentință definitivă cîte un proces. Așa s-a întîmplat în 1919, la Versailles. „Anul 1919 va însemna o dată memorabilă în istoria universală, scria D. Gusti. În acest an s-a dat sentința definitivă în uriașul proces istoric (s.n.) dintre stat și națiune, care, deschis de decenii, s-a jucat în decursul războiului mondial. Asistăm la înscrierea unui însemnat capitol istoric : la o înmormîntare și la o înviere. Statul vechi, veșnic agresiv și cuceritor bazat înăuntru și în afară pe simpla putere brutală, a murit, iar statul nou, întemeiat pe o idee, pe ideea națională și democratică, i-a luat locul (s.n.). În esență la baza războiului stăteau față în față două concepții. Puterile centrale afirmau că statul este singura și adevărata unitate socială, iar războiul a fost ocazia de a ilustra această teză și de a consacra deci sfîrșitul epocii naționalismului (s.n.). Acestei concepții tradiționale, conservatoare, a statului i s-a opus una

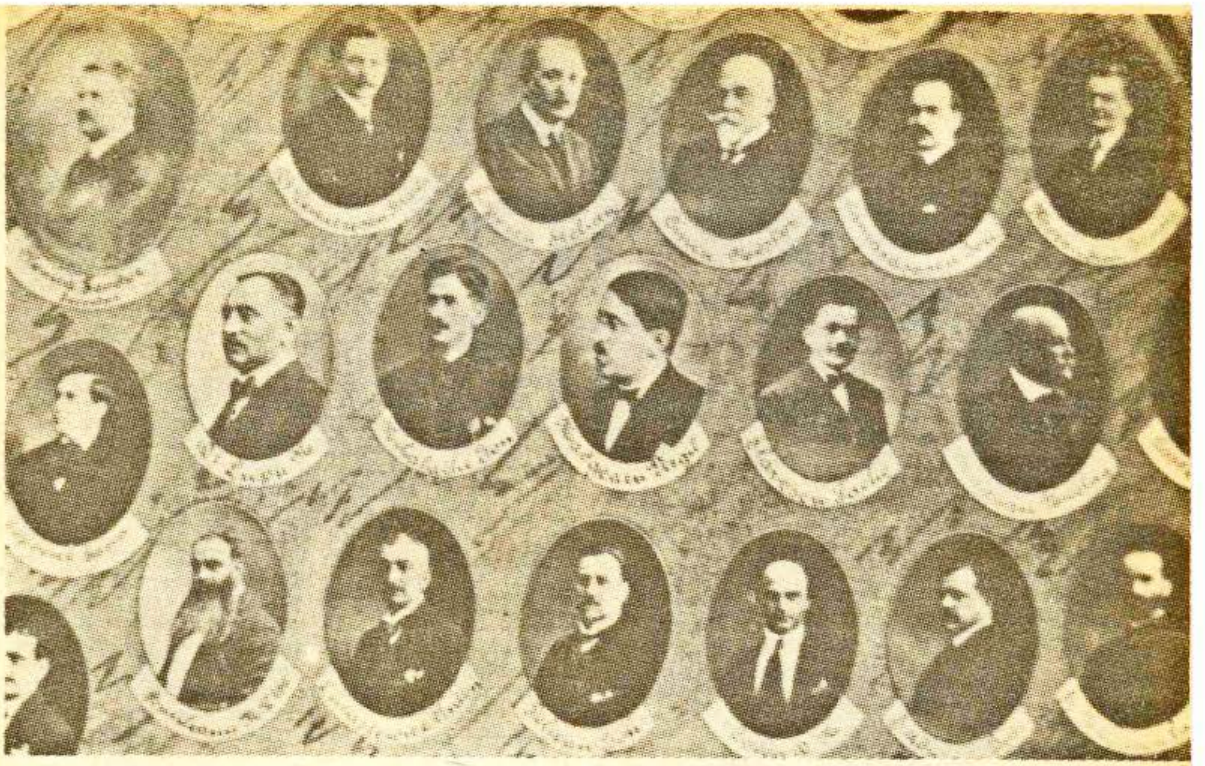

Fragment din tabloul reprezentînd pe membrii Adunării Deputaților României Mari, 1920—1921 — în care se poate distinge fotografia lui V. Madgearu

revoluționară, aceea a puterilor înțelegerii, care afirma că singura și adevărata unitate socială este națiunea, și nu statul (s.n.). Statul trebuie să se adapteze națiunii. În lupta crîncenă dintre aceste două concepții a ieșit victorioasă aceea a puterilor înțelegerii. Victoria finală a principiului național înseamnă începutul unei noi ere de legislație internațională ; de astăzi înainte titlul juridic al întemeierii de viitoare state va trebui să fie dreptul națiunilor de a dispune libere de ele însești. «Toate aspirațiile naționale bine definite — declară solemn Willson — în punctul 4 al mesagiului său din 12 februarie 1918, vor trebui să primească satisfacția cea mai completă». Întregul program politic al păcii, care s-a încheiat la Versailles, este cuprins aci. Singurul criteriu pentru reconstituirea hărții politice a Europei va trebui să fie harta națiunilor, iar congresul păcii ar fi avut de făcut numai o operă de înregistrare, aceea de a stabili coincidențele dintre frontierele politice și cele naționale. Astfel s-a născut o Europă nouă". (D. Gusti, Opere, vol. IV p. 10).

Se născuse așadar o Europă a națiunilor și este suficient să ne amintim că înainte de pacea de la Versailles erau în Europa „28 de state și 62 de națiuni". Între acestea un singur stat imperial (formațiunea imperială austro-ungară) conținea 10 națiuni. Aceste 10 națiuni nu-și puteau urmări drepturile cu ajutorul aparatului de stat imperial. Numai statul național va îngădui timpului etnic (istoria ca timp etnic) să se înalțe la calitate de timp etic, timp legiuitor, care poate face dreptate unei națiuni între celelalte națiuni. Din cele 28 de state ale vechii Europe numai 7 erau alcătuite din cîte o națiune, așa încît, putem spune că „din 62 de națiuni numai 7 erau propriu-zis independente, avînd organizația lor politică proprie" (Ibidem, p. 11). Dacă înainte de pacea de la Versailles se făcea în Europa doar de 7 ori dreptate și de 58 de ori nedreptate, după pacea de la Versailles se făcea de cîte 62 de ori dreptate în Europa. Chiar dacă aceasta nu era decît o dreptate de expresie istorică burgheză, ea îngăduia pentru prima oară în istorie principiului național să capete semnificație de principiu activ și formativ al istoriei, de sens al istoriei. Se născuse în lume cu această nouă ordine și tiparul omenesc (sufletesc și mental) care s-o apere. Acesta este omul național.

El va începe să lucreze la modelarea nouă a Europei și a istoriei. Îl zărim în galeria de mari figuri reprezentative de oameni politici. Se cristalizase în compoziția sufletească a tuturor celor care au clădit Pacea atlantică. El glăsuia cu vocea solemnă a lui Willson, se exprima în ideologia autodeterminării a lui Lenin, se precipita spre noi flexiuni ale gîndului și sufletului omului european în fața tribunalului reacționar care-i condamna pe Memorandiști, se combina într-o nouă formațiune intelectuală în mai toate elitele naționale europene. Dar tot acum se petrece recrudescența celuilalt tipar politic, a mentalității imperiale care-și va face intrarea pe noua scenă a istoriei Europei sub înfățișarea sufletească și ideologică a revizionismului. Europa se împărțea evident în două tabere : cei ce lucrau la clădirea păcii (tabăra omului patriotic) și cei ce începuseră a lucra la pregătirea războiului (omul imperial). Îi vom zări pe scena Europei în nenumărate și dramatice înfruntări, fie că va fi fost vorba de procesul optanților la Liga Națiunilor, fie că va fi fost vorba de „războiul condeelor", fie că va fi fost vorba despre lupta pentru impunerea unui regim național de protecție pentru societățile țărănești ale sud-estului. De fiecare dată zărim „la vîrf" cîte un român : Nicolae Titulescu, Nicolae Iorga, Virgil Madgearu.

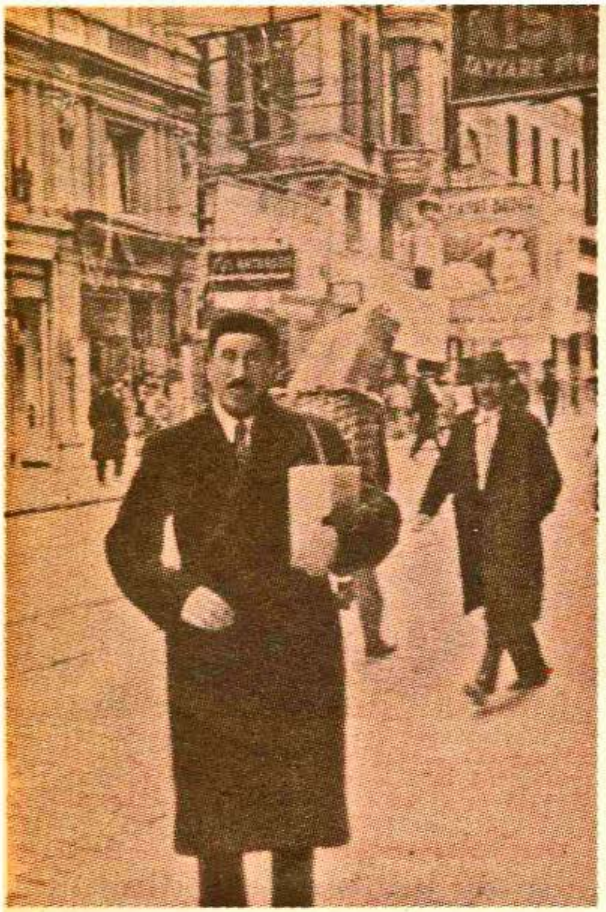

DESTINAȚIE ȘI DESTIN LA VIRGIL MADGEARU

Virgil Madgearu se născuse cu o destinație de clasă precisă. Marele om național „s-a născut la Galați, la 14 decembrie, 1887, stil vechi, într-o familie de negustori cu stare". Tatăl și frații lui Madgearu vor fi toți negustori. Fiul acesta însă se va sustrage destinației cu care se născuse și va deveni astfel un destin, adică se va făuri pe sine în conformitate cu un imperativ major al istoriei. După absolvirea liceului Vasile Alecsandri din Galați, va pleca la studii în Germania, în iunie 1907 (cf., Prefață, la „Curs de economie politică", apărut în 1944, într-o ediție a „Institutului de cercetări economice Profesor Virgil Madgearu", p. XIX). Pornirile inițial obscure ale tînărului, introduceau o pulsiune nouă în cîmpul ergic al familiei. Tiparul pragmatic și inteligența tranzacțională vor fi schimbate, în sufletul acestui copil, cu un tipar și o inteligență teoretică practică, mai generală, cît să poată cuprinde și alte chestiuni decît cele solicitate de raționalitatea calculului și a eficienței. Pe dedesubt sau pe deasupra, pornirile acestui copil fuseseră confiscate de forțe istorice noi. Acestea se vor limpezi treptat în laboratorul universităților germane preluînd de aici, spre noi sinteze teoretice, idei de rang european, precum cele ale lui Karl Lamprecht, Wilhelm Wundt, Karl Bücher. (Aceste universități vor fi primele expurgate de fascism.) Pătura intelectualilor români are un loc privilegiat în noua „inteligențe" care purta spre sinteză națională noul spirit european. (Oboseala războiu-

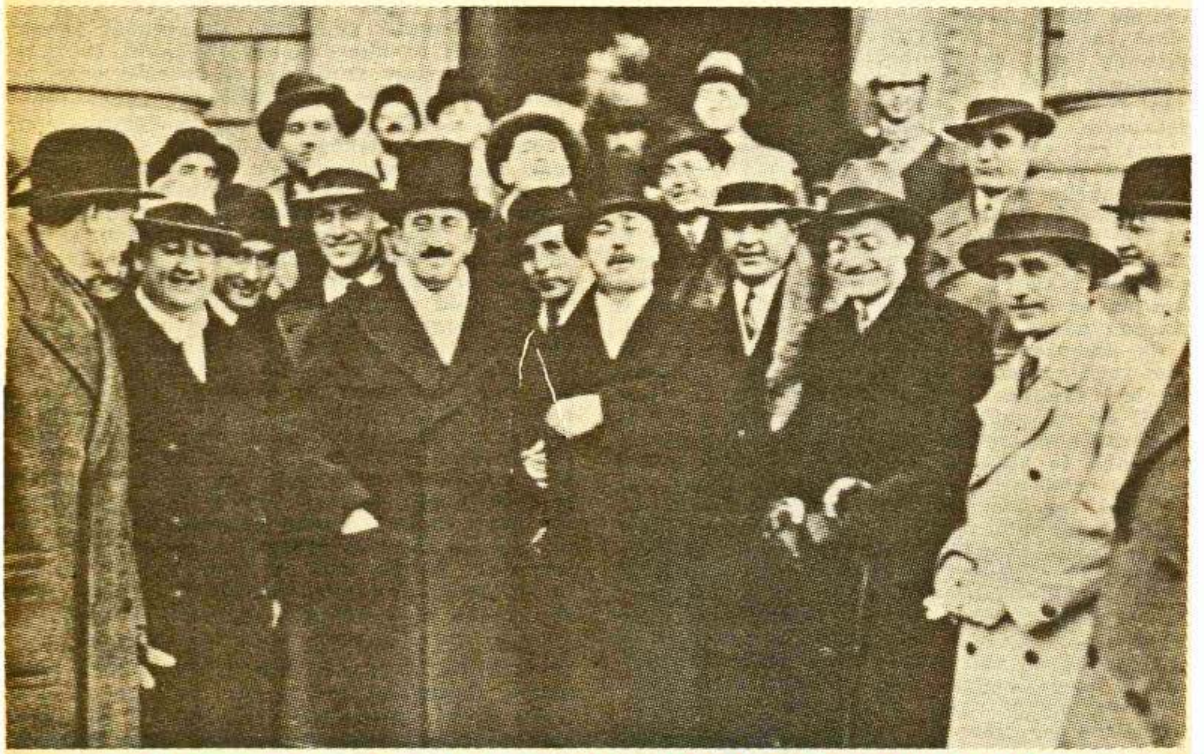

Virgil Madgearu într-un grup de reprezentanți ai P.N.Ț. (În rîndul din față, primul din dreapta : Petre Andrei)

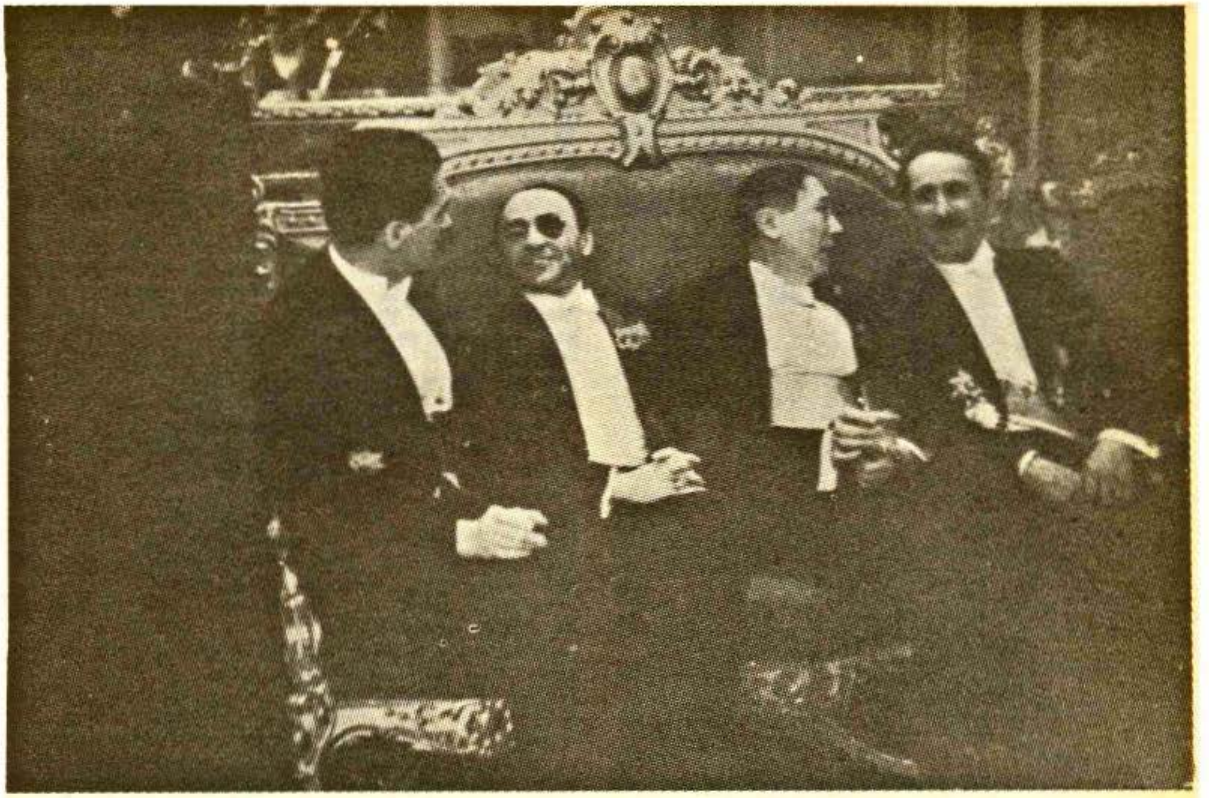

Trei victime ale fascismului : Armand Călinescu, N. Titulescu și V. Madgearu, în această fotografie împreună cu Savel Rădulescu

lui și noua compoziție de probleme după războiul al II-lea nu vor mai îngădui ideologiilor europene să ia act de acest fapt cultural românesc.) Cel proclamat „bonarium artium magister" primind și calificativul superlativ, „Summa cum laude", va prelua ștafeta noului spirit și o va purta pînă în momentul răpunerii sale la 27 noiembrie 1940. Dimitrie Gusti și-l amintește, într-o ședință care-l comemora pe cel răpus, așa cum îl cunoscuse la Leipzig în 1908. Era devreme atunci, dar nimbul destinului îl aureola pe marele tragic : «Într-una din vizitele la profesorii mei din Leipzig, ce făcuse parte din comisia mea de doctorat și cu care rămăsesem în raporturi de prietenie, era în 1908, Karl Bücher m-a luat de braț și m-a condus să-mi arate ultimele transformări ce făcuse în celebra bibliotecă și sală de lectură a seminarului al cărui director era, „Vereinigte Staatswissenschgftliche Seminare". Deodată, cum intrăm în marea sală de lectură, se oprește și-mi indică un loc ocupat de un tînăr student, pe care nu-l cunoșteam, ce avea în față un vraf de cărți. „Er ist ein Landsmann von Ihnen, sehr tuechtic und heisst Madgearu" (Bücher pronunța greu numele) și spre uimirea mea, ca o dovadă de apreciere deosebită, Karl Bücher se îndreaptă spre dînsul pentru a mi-l recomanda. Așa l-am cunoscut pe Virgil Madgearu. Mi l-a recomandat personal Karl Bücher ca pe un element de valoare». (D. Gusti, Opere, vol. II, p. 366).

Revoluțiile mai vechi din Anglia și Franța purtaseră spre culminație separația „ideologului" de „specialist". Noul spirit european — spiritul național — va cere o reunificare a celor doi într-un nou tipar, care va îmbina raționalitatea științei cu imperativele istorice ale înălțării poporului. Spiritul pragmatic atît de propriu clasei sale de origine se va îngemăna din nou cu omul teoretic grație noului cadru de afirmare istorică europeană : cadrul național. Intelectualii români vor înțelege repede că opera de construcție națională nu putea fi desfășurată decît în cadrul unei opere mai largi de construcție a Păcii europene. Ei vor evolua astfel în două trepte : pe prima vor fi preocupați de clădirea noului edificiu și a noului spirit național în urma Tratatului de la Versailles; pe treapta a doua ei vor lărgi scena activității lor pînă la cuprinderea în ea a fruntariilor Europei, interesați de crearea așezămintelor păcii versailleze. Principiul național se împlinise devenind „internaționalism național" (D. Gusti). Pe scena europeană însă, pe lîngă cei care participau la tiparul omului național, reprezentanții națiunii române se vor „întîlni" deja cu ceilalți doi mari actori care lucrau la țesătura destinului european : „omul imperial" și „omul tranzacțional". Cum arătau ei în conjunctura păcii interbelice ?

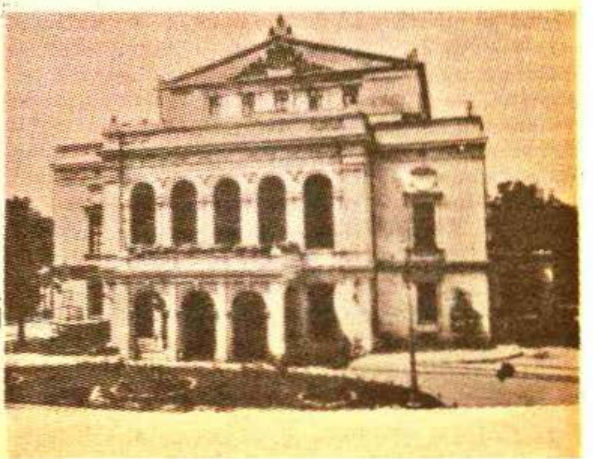

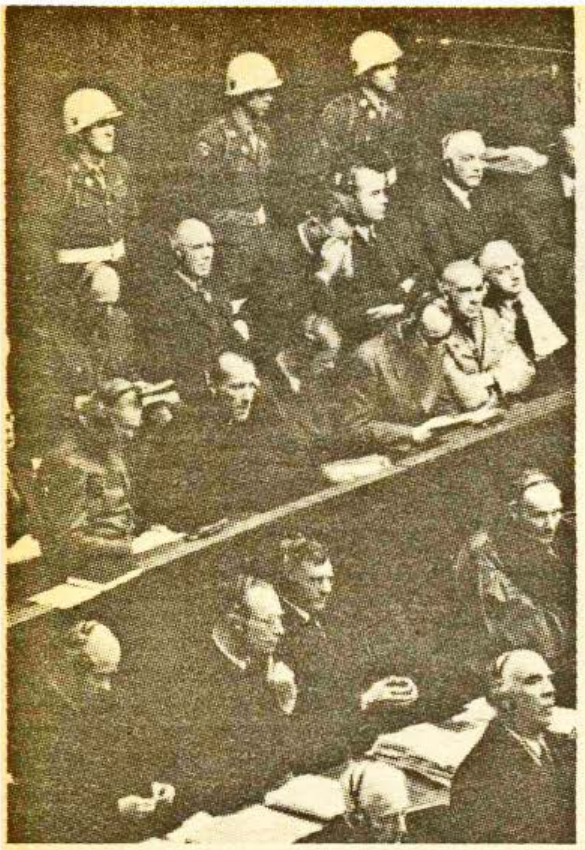

HITLERISMUL SAU STATUL POLIȚIENESC

Dar cum arată „omul imperial"? Ce planuri urzește el pentru destinul lumii? Cînd îl putem zări în adevăratul său chip? Arareori omul imperial se arată la vedere așa cum este el cu adevărat. Cît îl privește pe Hitler, acest om imperial de serie modernă, el s-a arătat în toată josnicia lui cu ocazia celebrei întîlniri pe care a avut-o la Berchtesgaden cu Schuschnigg, cancelarul Austriei, cu ocazia primului act (cel politic) al Anschluss-ului, „Schuschnigg a fost desființat atunci (...), Führerul l-a prins, l-a hărțuit, a strigat la el...". „...Felul cum l-a tratat Hitler pe oaspetele său, șeful guvernului unui stat independent, este greu de închipuit". (cf. „Procesul de la Nürnberg", p. 194).

Mesianismul „universalist", convingerea predestinării pentru o misiune superioară, peste popoare, ba chiar contra voinței lor (de unde disprețul pentru acele popoare și forțe sociale care i se opun), iată forțele motrice ale tiparului imperialist. În numele misiunii „universale" va guverna cu forța, va asupri, va cenzura, va elimina, va organiza lagăre de concentrare, va extermina etc., etc. După intimidarea lui Schuschnigg, președintele Austriei, Seyss-Inquart preia Ministerul de Interne și, în urma unei vizite la Hitler se întoarce cu „instrucțiuni precise". Ordinul său circular este: „Poliție germană în Austria". „Omul imperial" izbindise să-l anuleze pe președintele statului național și să transforme statul național apărut în 1918 în „stat polițienesc". Așa începe, peste tot, imperiul hitlerian, cu transformarea statului național în stat polițienesc. Peste tot unde statul național este transformat în stat polițienesc este semn că imperiul a biruit. Modelul acestei „cuceriri" a statului național de către imperiu este mereu același: „Preluarea puterii a fost opera partidului, sprijinit pe amenințarea cu marșul, făcută de Führer, și pe pilonul legal în guvern, Seyss-Inquart". Deci suprastructura imperială își caută și, dacă nu găsește, își creează pivoți de sprijin în interior: un partid așa-zis naționalist (de fapt străin complet de interesele naționale și subordonat ideii „spațiului vital" imperial) și o personalitate care să preia conducerea armatei și a statului. Partidul „naționalist" este, de fapt, în esența lui, un partid protoimperial. P. Andrei a remarcat falsul naționalism al partidului de tip proto-imperial, încă în 1940. Iată ce scrie în jurnalul său sociologul țărănist de la Iași:

„4 iulie /1940/ (...) Pe la ora 1 mi se anunță de către Louis Popescu (...) formația noului guvern (...). Rostul acestui guvern, astfel alcătuit, nu-l înțeleg. Naționalism integral, dar astăzi mai face vreun om politic de la noi altceva? Este oare naționalismul monopolul unora? Și nu-i îngăduit cuiva să fie bun patriot și să lupte pentru neamul său cu toată puterea sa intelectuală așa cum i-a dat-o Dumnezeu, dacă n-a fost înscris printre bătăușii bețivanului Gheorghe Cuza? Sau are acest guvern rostul de a preface țara în protectorat? Blestem pe capul său în acest caz! ...". (cf. Stelian Neagoe, „Triumful rațiunii împotriva violenței", p. 506).

Din punctul acesta de vedere este necesar a se distinge între statele care erau organic legate de Pacea versailleză, și care au fost „cucerite" de suprastructura imperiului, în modelul expus mai sus pe cazul Austriei, și statele care s-au mișcat organic, din interior spre revizuirea Păcii versailleze și spre cuceriri externe. În cazul acestora tendințele imperiale izvorau dinlăuntrul organismului lor de stat.

Caricatură privind politica teroristă a Reich-ului nazist și pericolul care amenință România cu dezmembrarea

Demonstrație antifascistă la București — 1937

Mentalitatea imperială rezolvă problema istorică dintr-un centru, peste marea diversitate de voințe sociale și naționale, subordonînd orice acțiune istorică strategică „spațiului vital" și ideologiei universaliste a unei așa-zise salvări universale. Iată cum motivează omul imperial atacarea Poloniei :

„Invoc ca motive : propria mea personalitate și cea a lui Mussolini. În principal depinde de mine, de capacitatea mea politică, de existența mea. În viitor nu va mai exista cu siguranță nimeni care să aibă mai multă autoritate decît mine. Prin urmare existența mea este un mare factor de valoare. Dar eu pot fi oricînd înlăturat de un criminal, de un idiot. Cel de-al doilea factor personal este Ducele. Și existența sa este hotărîtoare. Ducele este omul cu nervii cei mai tari din toată Italia". Și mai departe : „Problema de drept nu se pune pentru începerea și ducerea războiului (...). Inima trebuie închisă în fața milei. Acțiune brutală. Dreptul este al celui mai puternic. **Cea mai mare duritate". („Procesul de la Nürnberg", p. 252—253). Iată dar formula mentală a omului imperial :**

Premisa I : **„lumea sînt Eu".**

Premisa a II-a : **Eu sînt „factorul de valoare" al istoriei.**

Concluzie : **Tot ce este împotriva mea este împotriva istoriei și trebuie exterminat.**

Silogismul devine, prin transgresiune, următorul :

1. **Dreptul este al celui mai tare**
2. **Eu sînt cel mai puternic.**
3. **Nici un popor nu are drepturi în fața mea ; este nevoit să se supună voinței mele.**

Deci, de la Pacea versailleză care, chiar dacă împărțea țările în „țări de clasa I" și „țări de clasa a II-a" (ceea ce se va resimți în subrezenia diplomației europene pe două etaje) stipula totuși drepturile naționale, se ajungea din nou la diplomația celui mai puternic, unul singur care se și autodecretează „Factorul de valoare" al istoriei. Iată diplomația omului imperial în acțiune, în momentul austriac : „— Schuschnigg și dv. vă temeați ? Vă gîndeați că ați putea fi arestați ? — Eram îngrijorați. Ne gîndeam că nu mai scăpăm de acolo...". (Este vorba despre întîlnirea cancelarului Austriei Schuschnigg însoțit de ministrul său de externe dr. Schmidt, cu Hitler la Berchtesgaden). În acest context, în fața acestui om imperial, se ridica tipul omului național din România. Iată-l între alții în persoana lui V. Madgearu, care, prin mijlocirea doctrinei economice, va încerca să apere construcția națională a Europei și, implicit, pacea versailleză.

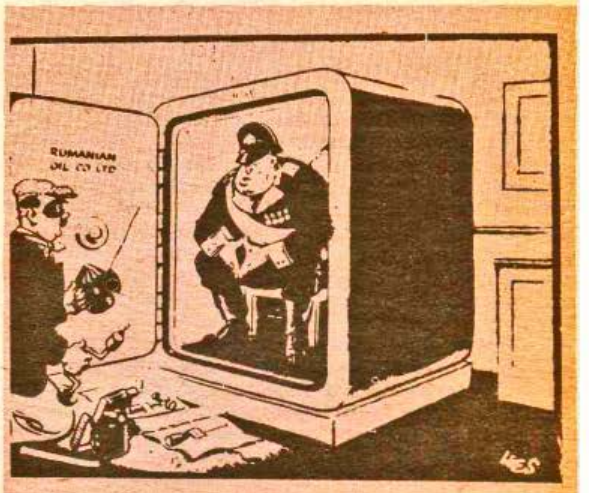

Caricatură apărută în S.U.A. privitoare la contradicțiile dintre Italia și Germania hitleristă în chestiunea acaparării resurselor petrolifere ale României

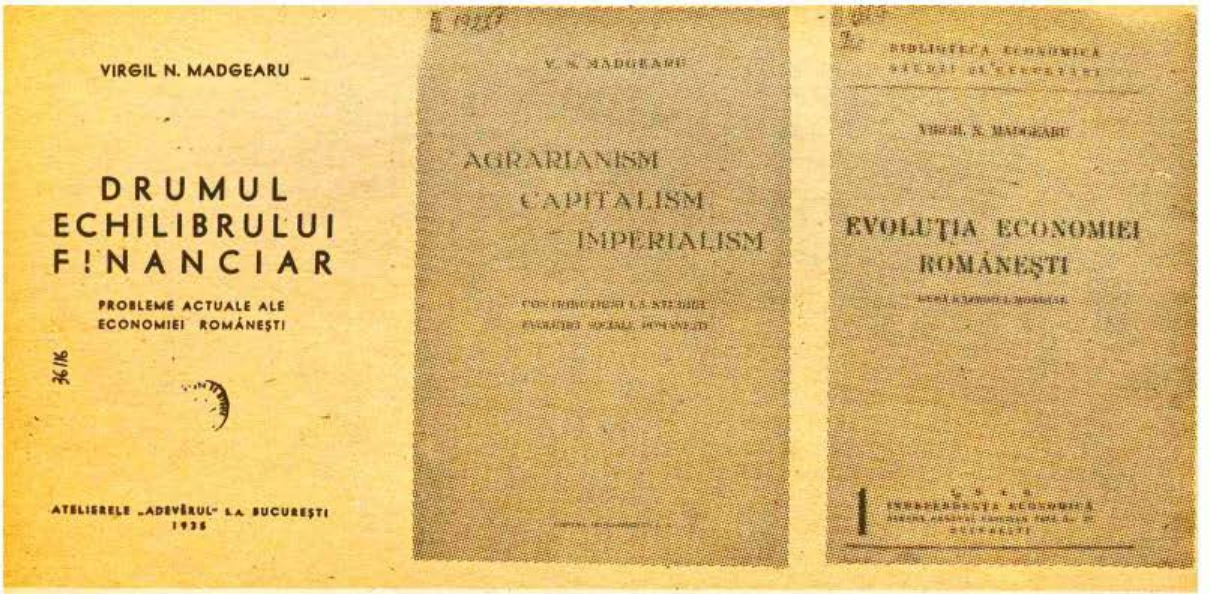

„OMUL NAȚIONAL" ȘI TEORIILE SALE

Dată-l pe V. Madgearu lucrînd la edificarea aparatului instituțional al Păcii versailleze și deconspirînd primejdia „imperialismului economic" : „Dacă Liga Națiunilor — arăta el, devreme, cînd încă nu se zărea profilul omului imperial, dar se manifestau tendințele care-l făceau posibil — nu va deveni un organism (cf. apud, V. Malinschi, („Profesorul V. Madgearu" p. 171) care să asigure pacea și să regulezе raporturile economice dintre popoare, atunci viitorul națiunilor mici va fi periclitat de avalanșa imperialismului, care a început să se dezlănțuie din nou, a doua zi după război. Numai dacă o Ligă a Națiunilor ar duce la dezarmarea popoarelor și ar garanta pacea, numai atunci statele mici ar putea, din prisosul lor de bogăție, să dea un prisos de civilizație pentru omenire (...). Țările mici au interes mai mare să existe o puternică Ligă a Națiunilor, decît statele mari. Statele mai mari au găsit întotdeauna prilej de înțelegere reciprocă pentru exploatarea celor mici". (cf. „Agrarianism, capitalism, imperialism", p. 168—169). Această conferință a lui Madgearu reprezintă programul omului național. În cursul ei sînt lămurite sensurile și direcțiile noului imperialism, este sesizată escaladarea războaielor între economiile tranzacționale, este afirmat imperativul unei ordini bazate pe cooperarea economiilor naționale. V. Madgearu va sesiza în „geografia economică a lumii curentele de capitaluri, care pornesc din diferite țări capitaliste, se întîlnesc, se încrucișează și se luptă între ele, cu ultima energie, și cu toate mijloacele, de la diplomație pînă la amenințările războinice" (Ibidem, p. 145—146). În această geografie nesigură, mișcătoare, se cristalizează cîmpuri de tensiune determinate de cele trei forțe care dinamizează configurația lumii : economiile tranzacționale, economiile imperiale și economiile naționale. Economia tranzacțională poate aluneca ușor spre modelul unei economii imperiale : „Dacă

o colonie este administrată în regimul libertății economice, metropola are un cîștig limitat. Dacă colonia este însă tratată monopolist, situația se schimbă. Munca nativ[1]lor este exploatată, mărfurile importate se desfac pe prețuri de monopol și rata profitului este exagerată". (Ea capătă aproape semnificația tributului).

Sistemul „zonelor de influență" capătă și el un înțeles imperial : „E suficient ca industria statului în expansiune să fie mai puternică în calitate de capital și organizare ca să trateze teritoriul «zonă de influență» ca o colonie, să-și asigure izvoarele de materii prime și piața de desfacere, să stăpînească mijloacele de transport și să exploateze munca ieftină". „Zona de influență" a devenit deci ținut imperial.

„Imperialismul economic" este fenomenul dominant al epocii în viziunea lui V. Madgearu și el se „exteriorizează" prin : „capitalism, protecționism, lupta pentru debușeuri, colonialism, tendința de autarchie economică și exportul de capital sau formarea de imperii mondiale". (Ibidem, p. 146). Așadar, pe lîngă alte fenomene specifice, imperialismul economic de atunci se „exteriorizează", ca fenomen de geografie economică, prin „imperii mondiale" și prin economii tranzacționale : „Caracteristica esențială a imperialismului economic este dată de forțele dinamice, care produc acele manifestări exterioare. Acestea sînt : Statul și forța economică expansivă, unite într-o comunitate de acțiune solidară astfel că el pune la dispoziția acelei

forțe economice mijloacele sale de putere și transformă scopurile acelei forțe economice în țelurile sale de stat «naționale»".

Virgil Madgearu are o limpezime rară cu privire la noul imperialism economic. „Statul apără și întărește forța economică expansivă prin protecționism, îi deschide calea expansiunii prin colonialism și sfere de influență, o însoțește în exportul de capital, punîndu-i la dispoziție flota, armata și diplomația". (Ibidem, p. 147). „Forța economică conducătoare este, în faza actuală a capitalismului, capitalul financiar — marea finanță. Aceasta imprimă pecetea ei imperialismului contemporan, care tinde tot mai mult să ia forma expansiunii capitalului". În ce constă atunci specificul economiei imperiale? „Ideea creării unui imperiu, care să afle înlăuntrul granițelor sale vamale satisfacerea tuturor nevoilor ca o chezășie a prosperității în timp de pace și a siguranței maxime în timp de război, deci ideea autarhiei economice, îmbracă politica imperialistă într-o mantie naționalistă, care ascunde realitatea ei. Autarhia economică, deși este una din manifestările imperialismului, nu formează caracteristica ei specifică. Imperiile mondiale care realizează acel ideal : Marea Britanie și Statele Unite, au practicat și continuă a practica politica imperialistă mînate de tendințele de expansiune ale capitalului financiar" (ibidem).

Doctrina „imperiului mondial" este bine exprimată de ministrul Raffaello Riccardi, în 2 noiembrie 1941, la București :

„Fărîmițarea Europei în multe state și stătulețe învrăjbite dintre care multe sărace din punct de vedere economic, neîndestulătoare din punct de vedere teritorial, eterogene din acel al rasei, închise între bariere vamale, de netrecut — va fi înlocuită cu o orînduire geo-economică, politică, etnică ce va ține seama de nevoile vitale și de spațiile vitale (s.n.) ale popoarelor, pe planul unei viziuni totalitare, organice a nevoilor obștești precumpănitoare (...). Mai cu seamă în domeniul agricol orice trudă trebuie înfăptuită în vederea nevoilor comune predominante (...) Noi am început să lucrăm pentru noua orînduire pe care marile noastre căpetenii au arătat-o limpede Europei și lumii întregi" (Universul, 2 noiembrie, 1941).

În viziunea lui Madgearu, nucleul noului imperialism economic îl reprezintă „conexiunea dintre industria metalurgică, militarism, navalism, clicele militare, consorțiile de bancheri și trusturile industriale". De fiecare dată acest imperialism nuclear pulsează sub expresia unor imperialisme diferențiale, cum este cel care s-a manifestat în „politica stăpînirii drumurilor de fier" (să ne amintim că în 1911 erau „un milion de km de șine") ale lumii „care a dus la conflcite înainte de războiul mondial".

După revoluția industrială, care a condus la „o nouă epocă de colonizare", „noua religie și filosofie care se născuse (...) era cuprinsă în cuvîntul lui Chamberlain, făuritorul ideii imperialiste în Anglia, și acceptată universal : „Comerțul este cel mai mare dintre toate interesele politice" (V. Madgearu, op. cit., p. 149). Bătăliile imperialiste se dau fie prin „cucerire și subjugare de teritorii" ca în Africa, fie în jurul așa-numitelor „sfere de influență", ca în Asia și în Europa răsăriteană.

Declarațiile lui Virgil Madgearu privitoare la situația internă și internațională a României

Curentele imperialismului imprimă geografiei economice și politice a planetei configurații extrem de instabile în toată jumătatea a II-a a secolului al XIX-lea pînă cînd, de la începutul acestui secol, Germania începe a fi „răscolită de dorința de expansiune" exprimată prin „pangermanism, militarism, navalism (...). Germania avea în tot acest timp impresia că Franța, Anglia și Statele Unite îi blochează calea spre împlinirea menirii ei istorice". „În timpul războiului mondial au apărut din nou străduințele și teoriile imperialiste. Germania reînviază teoriile de la 1904 ale lui Friedrich Neuman asupra Europei centrale — teoria organismului economic complet (s.n.), a independenței absolute (...) imaginează planul Europei centrale, care avea să completeze lipsurile fiecărei părți care avea să intre în această organizație economică. Planul acestei Europe centrale este imperialist, pentru că, odată realizat, ar fi dat naștere la noi tendințe de expansiune și ca urmare la noi conflicte între Statele imperialiste" (ibidem, p. 154). Iată-l pe Virgil Madgearu anticipînd paradigma imperialismului german. Hitler va utiliza aproximativ aceeași paradigmă, iar Anglia și Franța îi vor răspunde prin politica conciliatoristă bine exprimată de ideologia appeasers-ilor, a „împăciuitorilor" (conciliatorii), Chamberlain și Daladier. Aceștia aduceau pe scena Europei stilul de acțiune politică al celor ce reprezentau economia tranzacțională. Virgil Madgearu cunoștea stilul tranzacțional. Îl cercetase și-l prezentase încă din 1924 prin analizele mondialiste făcute cu ajutorul metodei istorice. Stilul acesta i se dezvăluie lui Madgearu în faimoasa conferință de la San-Remo, în cea de la Genua ori în cea de la Haga și de la Lausanne. La San-Remo se vede cum o idee antiimperialistă, ideea mandatelor, adoptată prin articolul 22 al Pactului încheiat la Versailles, fusese sacrificată. „Ideea mandatului consta în a se da unora din statele mari mandat de (...) punere sub scutul lor a teritoriilor coloniale care fuseseră înainte de război săpînite de Germania" și de Imperiul otoman. Se încredința acestor „popoare înaintate" o „misiune de civilizație" în calitate de „mandatare ale Societății Națiunilor" controlate deci de un organism al inter-națiunilor, care urma să stabilească „puterile mandatare, teritoriile și condițiile mandatelor". Aplicarea acestui principiu urma să dea expresie ordinii naționale a Europei, ordinea în care participă la hotărîrea destinului lumii toate națiunile su-

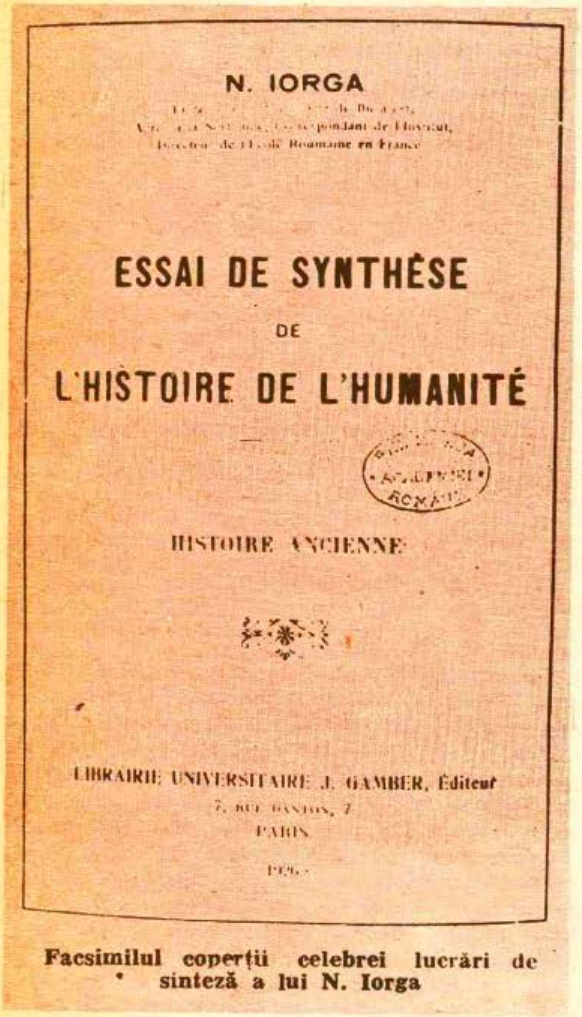

Facsimilul coperții celebrei lucrări de sinteză a lui N. Iorga

verane. Această ordine se bazează pe un sistem de cooperare între economii naționale și state naționale suverane. Dar, în locul acestui principiu, la San-Remo va intra în funcțiune principiul tranzacțional. În sensul acesta, peste Societatea Națiunilor, „Convenția de la San-Remo a avut ca scop să facă un aranjament între Franța și Anglia", două mari puteri. Se redeschidea vechea diplomație tranzacțional-imperialistă a alianțelor și a contraalianțelor între marile puteri care va sfîrși prin a înghiți ordinea națională de după Versailles. Interpretarea convenției de la San-Remo este tipică pentru stilul tranzacțional. „Se dau acestui aranjament două interpretări : interpretarea franceză (Fr. Delaisi) după care Lordul Curzon ar fi spus lui Millerand : ori semnezi convenția cu Royal Dutch ori nu dobîndești Siria, și interpretarea americană care spune că acordul între Franța și Anglia pentru Mosul s-a făcut ca să se excludă America" (ibidem, p. 159). Deci principiul tranzacțional presupune un demers al combinațiilor peste țări, popoare, provincii, zone etc. O împărțire a prăzii. Virgil Madgearu, de altminteri sesizează că „lupta pentru petrol" e o luptă între Anglia și America și e „dată de fapt între trusturile petrolifere : Standard Oil, Anglo-Persan și Royal Dutsch Shell". Modelul de acțiune al economiei tranzacționale apare și la Genua ; unde stilul combinațiilor este și mai vizibil : „Standard Oil puse în mișcare și pe interesații francezi și belgieni, America declară principiul porților deschise și pentru Rusia, dar în același timp manevra interesele franceze și belgiene pentru ca acestea să nu accepte alt principiu în ceea ce privește colaborarea cu Rusia decît retrocedarea proprietăților confiscate... etc., etc." (Ibidem, p. 161). Să ne amintim că, în același timp, I. G. Duca încerca să convingă Franța să susțină interesele Românilor în tratativele cu Uniunea Sovietică. Iată o balanță invizibilă în care se cîntăresc, de o parte, ordinea națională a Europei și, de alta, ordinea ei tranzacțională. Ne dăm seama cine atîrna mai greu în acest cîntar al lumilor. Același stil tranzacțional va birui la conferințele de la Haga și de la Lausanne. Modelul diplomatic bazat pe stilul tranzacțional fusese generalizat peste și împotriva principiului și a ordinii naționale. Biruința lui supremă va fi Acordul de la München unde Anglia, Franța și Germania tranzacționeră, peste capul Cehoslovaciei, soarta unui stat, a unei națiuni și a unui popor. De fapt, soarta păcii și destinul Europei de sud-est. La München appeasers-ii cedaseră frînele istoriei, pîrghiile destinului european, lui Hitler.

În 1934, V. Madgearu rostea, la Berlin, într-o conferință publică, tezele de combatere a politicii militarist-autarhice a Reich-ului, care atunci se făceau simțite sub haina politicii de „reagrarizare" : (cf. p. 174). „În politica economică a diferitelor grupe de țări — remarcă el — observăm două tendințe care se încrucișează: pe de o parte industrializarea statelor agrare, urmărind o trecere la etapa de state agrar-industriale, prin utilizarea în formele cele mai raționale a tuturor izvoarelor de bogăție și a tuturor forțelor de producție naționale în vederea atingerii unui echilibru între agricultură și industrie în economia lor națională ; pe de altă parte, reagrarizarea statelor industriale, avînd drept scop a se întoarce înapoi la agricultură (...). Politica de industrializare a țărilor agricole, care a început să se cristalizeze la începutul secolului al XX-lea, apare ca o formă de emancipare a statelor agrare (...). Cel mai însemnat îmbold este năzuința de a da independenței politice sau străduinței de a o asigura, un reazim într-o viață economică națională puternică, prin realizarea independenței economice. Acest îmbold a fost întărit în perioada de după războiul mondial, prin dezvoltarea ideii naționale ca un factor conducător al vieții popoarelor" (cf. Dreptatea, 1 iulie 1934).

APĂRAREA INTERESELOR POPORULUI ROMÂN

În perioada în care Germania concepea planurile protoimperiale de „cucerire" a României, V. Madgearu desfășura public, alături de N. Iorga, P. Andrei și alți mari intelectuali români (între care intelectualii de stînga, socialiști și comuniști, au o poziție de prim rang), una dintre cele mai strălucite campanii publicistice împotriva omului imperial și a politicii sale economice. Ziarele „Adevărul", „Prezentul", „Facla", „Dreptatea", reviste precum, „Independența economică", manifestările publice prin conferințe în țară și peste hotare (la Oslo, Stressa, Geneva, Paris, Varșovia, Berlin etc.) sînt o mărturie a manifestărilor antihitleriene ale acestui om național care intrase în matricea de personalitate a omului de cultură eroică. V. Madgearu demistifica „planurile" de „formare a unui spațiu mare german în care urmau să fie încadrate economiile țărilor agrare din sud-estul Europei", ceea ce „ar fi totuna cu pierderea independenței lor economice, preludiu al celei politice" (cf., Titu Georgescu, „Intelectualii antifasciști în publicistica românească", Ed. Științifică, Buc., 1967, p. 21—22).

În „Prezentul" din 3 februarie 1936, cînd Hitler încă-și ținea secrete planurile sale imperiale, V. Madgearu publică „Nesocotirea imperativului național" în care scrie: „la grijile noastre economice se adaugă grija cea mai mare: apărarea țării (...). Dorim să nu fie prea tîrziu pentru țară cînd se va fi înțeles că aceste preocupări formează un imperativ național". A fost într-adevăr prea tîrziu. Imperativul imperial al lui Hitler biruise asupra celui național pe care se rezemase Europa Versailles-ului. În 1938, în sala Dalles, sub auspiciile Societății franco-române „Louis Barthou", V. Madgearu va ține conferința „Germania și sud-estul Europei" (care va fi apoi publicată și de revista „Independența Economică") (vezi nr. 4—6, 1938 al revistei). Destinele economice trebuie să fie un răspuns realist-analitic la „conjuncturile" istorice ale unei societăți. Omul național, care fusese cerut de ordinea națională a Europei Versailles-eze, știe că orice viitor este un „prezent care se mistuie" și V. Madgearu zărea încă în 1936 noua conjunctură a lumii și o numea într-un articol din „Prezentul", „Conjunctura de război". Cum trebuie să „răspundă" societatea națională la o asemenea tragică „provocare" a istoriei? „Conjunctura de război, își învăța Madgearu neamul, implică o economie națională organizată de stat, cu o

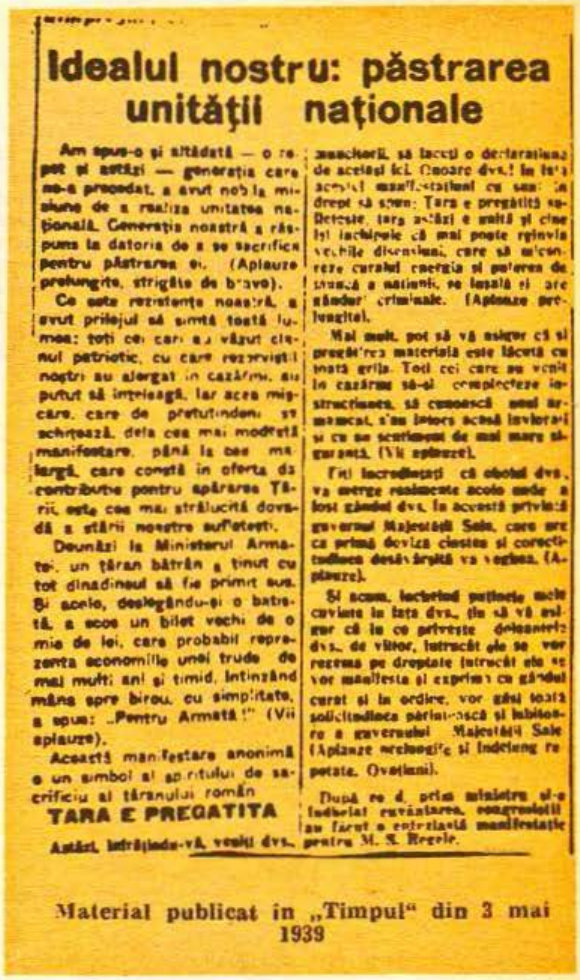

Idealul nostru: păstrarea unității naționale

Am spus-o și altădată — o repet și astăzi — generația care ne-a precedat, a avut nobila misiune de a realiza unitatea națională. Generația noastră a răspuns la datoria de a se sacrifica pentru păstrarea ei. (Aplauze prelungite, strigăte de bravo).

Ce este rezistența noastră, a avut prilejul să simtă toată lumea: toți cei cari au văzut clanul patriotic, cu care rezerviștii noștri au alergat în cazărmi, au putut să înțeleagă, iar acea mișcare, care de pretutindeni se schițează, dela cea mai modestă manifestare, până la cea mai largă, care constă în oferta de contribuție pentru apărarea Țării, este cea mai strălucită dovadă a stării noastre sufletești.

Deunăzi la Ministerul Armatei, un țăran bătrân a ținut cu tot dinadinsul să fie primit sus. Și acolo, deslegându-și o batistă, a scos un bilet vechi de o mie de lei, care probabil reprezenta economiile unei trude de mai mulți ani și timid, întinzând mâna spre birou, cu simplitate, a spus: „Pentru Armată!" (Vii aplauze).

Această manifestare anonimă e un simbol al spiritului de sacrificiu al țăranului român

TARA E PREGATITA

Astăzi, înfrățindu-vă, veniți dvs., muncitorii, să faceți o declarațiune de aceiași ici. Onoare dvs.! în fața acestei manifestațiuni cu sunt în drept să spun: Țara e pregătită sufletește, țara astăzi e unită și cine își închipuie că mai poate reînvia vechile disensiuni, care să micșoreze curatul energia și puterea de muncă a națiunii, se înșală și are gânduri criminale. (Aplauze prelungite).

Mai mult, pot să vă asigur că și pregătirea materială este făcută cu toată grija. Toți cei care au venit în cazărmi să-și complecteze instrucțiunea, să cunoască noul armament, s'au întors acasă înviorați și cu un sentiment de mai mare siguranță. (Vii aplauze).

Fiți încredințați că obolul dvs. va merge realmente acolo unde a fost gândul dvs. în această privință guvernul Majestății Sale, care are ca primă deviza cinstea și corectitudinea desăvârșită va veghea. (Aplauze).

Și acum, încheind puținele mele cuvinte în fața dvs., țin să vă asigur că în ce privește doleanțele dvs., de viitor, întrucât ele se vor rezema pe dreptate întrucât ele se vor manifesta și exprima cu gândul curat și în ordine, vor găsi toată solicitudinea părintească și iubitoare a guvernului Majestății Sale (Aplauze prelungite și îndelung repetate. Ovațiuni).

După ce d. prim ministru și-a îndeplinit cuvântarea, congresiștii au făcut o entuziastă manifestație pentru M. S. Regele.

Material publicat în „Timpul" din 3 mai 1939

Extrase din presa democratică a vremii reflectînd atitudinea antifascistă și antirăzboinică a poporului român

tendință marcată spre autarhie pentru a-și dezvolta ramurile industriale și a fi capabilă să se ferească de înaintarea limesului periferial al noului imperiu, apărîndu-și integritatea teritorială și suveranitatea națională. „Germania s-a simțit strîns legată de economia țărilor din Centrul și Răsăritul Europei", iar planurile de a crea o «mittel-Europa» întinsă „de la Marea Baltică la Marea Neagră" („Prezentul" din 25 dec. 1936), reprezintă tocmai proiectul imperial în mișcarea lui de revizuire a Europei Versailles-eze. Ținta Germaniei lui Hitler era de a transforma țările sud-est europene într-un hinterland agraro-petrolier al noului imperiu de război („Drept urmare a acestei concepții, scrie Madgearu, tot în 1936, deci cu 2 ani înainte de ieșirea la lumină a adevăratului țel al imperiului hitlerian, țările din sud-estul Europei sînt sfătuite să se abțină de la o politică de industrializare mai întinsă"). V. Madgearu va descoperi mecanismul economic al acțiunii de periferizare la care era supusă economia țărilor din sud-est de către economia imperială germană (încă deghizată sub haina unei „economii tranzacționale"). În politica lor comercială Germanii ofereau prețuri favorabile pentru produsele agricole importate din „țările agrare" stimulîndu-le astfel în direcția re-agrarizării și totodată constringîndu-le să cumpere la prețuri mari produsele manufacturate ale Germaniei. În felul acesta se crea cercul vicios : țările agricole erau stimulate să-și intensifice producția unilaterală (agricolă) și totodată erau împinse (prin stimulentul prețurilor avantajoase) într-o dependență față de importurile produselor germane manufacturate. Limesul imperial se deplasa astfel prinzînd înăuntru un „nou sosit" și menținîndu-l într-o condiție economică „periferială". În felul acesta „sarcina prețurilor avantajoase, oferite de Germania pentru produsele agricole și materiile prime [ale țărilor din sud-est], o poartă în ultima analiză propriii lor consumatori de fabricate germane" (cf. V. Madgearu, „Conjunctura de război", „Prezentul", 25 dec. 1936). Dialogul este cam acesta :

— Îți ofer prețuri mai bune la produsele tale agricole dar în schimb, tu te obligi să cumperi produse manufacturate de la mine nu de la alt partener (cel englez sau francez, de pildă). Consecințele acceptării „dialogului" le-am văzut : înaintarea economiei tranzacționale germane în sud-est și „periferializarea", ca urmare, a sud-estului. În tot acel interval economiile tranzacționale nord-atlantice prin politica de prețuri și prin strategia economică față de sud-est, se arătau „întoarse cu spatele" lăsînd „cale liberă" Germaniei.

Războiul imperial german este precedat, ne spune V. Madgearu, public, încă în 1936, de un „război economic". Dar Europa apuseană n-avea timp și nici urechi să asculte avertismentele „omului național" al sud-estului. Ba mai mult chiar, practicînd o politică de stil tranzacțional (conciliatoristă) pe seama sud-estului, — culminantă la München ! — va părăsi terenul peste tot pe unde Germania lui Hitler arăta interese. Tot astfel a fost părăsit și sud-estul pînă în 1939 cînd, abia după invadarea Poloniei, Franța și Anglia vor declara război Germaniei. Pînă atunci însă fusese admis întregul joc imperial, cu nenumăratele lui semne evidente ale primejdiei, desfășurat de Hitler, atît în chestiunea Rhinului cît și în cea sudetă.

„Deci cît timp va dura regimul actual în lume, scria V. Madgearu în 1936, țările din sud-estul Europei, se vor afla într-o poziție de constringere economică, care nu se poate solda în favoarea lor, cît timp economiile lor naționale nu vor fi organizate în acord cu condițiile noi în care se realizează schimburile economice internaționale. Drept urmare ele sînt ținute să-și organizeze, fiecare în parte, sistemul de comerț exterior pe aceleași baze, prezentîndu-se față de Germania ca un singur cumpărător și vînzător. Numai astfel schimbul de mărfuri cu Germania va lua din ce în ce mai mult caracterul de reciprocitate perfectă, ajungînd a fi în avantajul ambelor părți" (ibidem).

V. Madgearu care activase atît de amplu pentru construirea păcii europene post-versailles-eze, știe că numai în cadre de unitate te poți apăra atît în fața expansiunii economiilor tranzacționale cît și în fața expansiunii economiilor imperiale. De aceea el preconiza o politică comercială comună a sud-estului pentru a se apăra de „periferializarea" treptată în cazul în care aceste țări ar fi acționat separat. Cită dreptate avea Madgearu, dacă ne gîndim că prăbușirea Micii Înțelegeri a fost urmarea politicii economice separate a țărilor din Antanta Balcanică. Succesul Italiei și al Germaniei de a sparge pactul Micii Înțelegeri a fost și momentul de prăbușire a ordinii naționale a Europei.

Ajutor umanitar acordat refugiaților polonezi în România (1939)

ETAJELE EUROPEI POLITICE ŞI CHICHIŢELE DIPLOMAŢIEI

Diplomaţia la două „etaje" europene. N. Titulescu, ministrul afacerilor străine al României, împreună cu Louis Barthou cu ocazia vizitei acestuia din urmă la Bucureşti (iunie 1934) ● Miniştrii de externe ai României, Franţei, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei : N. Titulescu, Louis Barthou, Edward Beneš, Bogoliub Jevitić după încheierea celei de a V-a sesiuni a Consiliului Permanent al Micii Înţelegeri (Bucureşti, 18—20 iunie 1934)

Întreaga diplomaţie germană în chestiunea Rhinului (a „statu-quo-ului pe Rhin") bine exprimată de Memorandumul înaintat de germani francezilor la mijlocul deceniului trei (în care se propunea un „pact" limitat la „puterile interesate de Rhin" şi o metodă de ocolire a Societăţii Naţiunilor) este o bună ilustrare a diplomaţiei la „două etaje" a ţărilor europene. Germania şi Franţa, de o parte, Anglia şi Germania sau Rusia şi Germania, de altă parte, desfăşurau o diplomaţie la etajul marilor puteri în care de multe ori se ignorau sau pur şi simplu se sacrificau toate cîştigurile realizate cu un etaj mai jos de diplomaţia ţărilor mici şi mijlocii. În sensul acesta, Memorandumul german, deşi propune un regim de reglementare a statu-quo-ului pe Rhin, ignora pur şi simplu chestiunea frontierelor orientale ale Germaniei cu Polonia şi Cehoslovacia. Tot astfel diplomaţia relaţiilor germano-sovietice se desfăşoară sub teza utilizării Germaniei într-o politică de izolare a Poloniei, ceea ce iarăşi antrena sacrificarea cîştigurilor realizate de diplomaţia Micii Înţelegeri la etajul de jos al Europei politice. Un bun exemplu de folosire a modelului celor două etaje diplomatice ale Europei ni-l oferă cererea lui I. G. Duca adresată guvernului francez ca în negocierile cu guvernul sovietic să fie inclusă condiţia recunoaşterii de către acesta a statu-quo-ului teritorial al României după primul război mondial. Acelaşi tip de diplomaţie verticală, de la etajul de jos la etajul de sus al diplomaţiei marilor puteri va utiliza şi Titulescu la Londra. Din păcate, poziţia lui Chamberlain, poziţie de stil tranzacţional pur, introduce în strategia diplomaţiei la două etaje prima mare deteriorare a relaţiilor dintre etajele diplomatice cu consecinţe de lungă perspectivă. Răspunsul lui Chamberlain la tentativa Franţei de a regla relaţiile cu Germania într-un context mai larg de garanţii pentru graniţele Europei centrale şi orientale este semnificativ : „Guvernul majestăţii sale nu e dispus să-şi asume alte obligaţii noi". N. Titulescu, criticînd o atare poziţie a Angliei, preciza că, astfel procedînd, Anglia „a descoperit toate graniţele Europei centrale şi orientale prin afirmarea că nu le garantează (..Pa-

gini din Jurnal" în Cronica, **XVII (1982), nr. 32 (862), 6 august, p. 10. apud I. Ardeleanu şi M. Muşat, „România după Marea Unire", p. 1060).**

Atitudinea Angliei este un bun exemplu pentru modul în care marile puteri reduc Europa la interesele şi combinaţiile lor, la ceea ce s-ar

V. Madgearu, ministru de finanțe

putea numi regimul social și politic al economiei tranzacționale. Memorandumul adresat de Germania Franței este un strălucit exemplu de sacrificare diplomatică a interesului țărilor de la etajul de jos al diplomației europene în cadrul jocului diplomatic de la etajul superior. Astfel în nota de Memorandum se insista asupra evitării controlului Societății Națiunilor în zona demilitarizată și nu se menționa nimic în ceea ce privește granița Germaniei cu Polonia și Cehoslovacia. Deci se urmărea o rezolvare între marile puteri a chestiunilor acestora lăsînd atîrnate în gol chestiunile țărilor mici și mijlocii, de vreme ce tratatele ce ar fi fost încheiate n-ar fi prevăzut referiri la toate chestiunile, nu doar la unele.

Europa nu putea înainta în istorie decît unită și este cît se poate de semnificativă străduința diplomației românești de a contribui la conservarea diadei sociometrice a diplomației europene, constituită dintr-o „relație armonică perfectă" (reciprocitate sociometrică) între Franța și Anglia. Chestiunea Rhinului va contribui la degradarea acestei diade sociometrice, după cum aspirația la condiția de „lider sociometric în stea" a Angliei (condiție de arbitru franco-german și de regulator germano-rus) a provocat și ea degradarea cîmpului sociometric al diplomației europene. Noua sociometrie diplomatică promovată de marile puteri intra progresiv în contradicție cu modelul păcii europene sintetizat în concepția Păcii de la Versailles ca și în spiritul Tratatului de la Trianon și al celorlalte tratate. Devine astfel mai vizibil contextul în care s-a inserat destinul din Madgearu. Sociometria diplomatică europeană dezvolta curente noi care se arătau potrivnice modelului de personalitate al omului național. Aceste curente se vor înteți treptat pînă cînd vor duce la marea răsturnare în urma căreia forțele care contribuiseră la armonia Europei vor fi amplu depășite de forțele care contribuiau la dizarmonie europeană. Cîmpul coeziv se transformă într-o structură interior agresivă, în care revizionismul va reprezenta principala direcție de polarizare a angoasei flotante a Europei. Punctul de sus care va sintetiza aceste pulsiuni agresive va fi omul imperial. El va organiza agresivitatea sub expresie de principiu și strategie a istoriei europene. Forțele armoniei și păcii întreținute de omul național vor fi răsturnate de forțele dizarmoniei și războiului întreținute de omul imperial, sub diverse ideologii cu pretenții universaliste.

Neville Chamberlain — unul din creatorii stilului „conciliator" în diplomația post-versailleză
● Chamberlain, prim-ministru al Marii Britanii, semnînd acordul de la München (30 sept. 1939)

„OMUL SENZUALIST" ȘI CRIZA STATULUI ROMÂN

În măsură ce criza lumii europene apăsa organismul tînărului stat național, înlăuntrul acestuia se precipitau experiențele sufletești, politice și ideologice de răspuns la criză. Europa mare părea a fi tranșat criza. O societate civilă nord-atlantică, cuprinsă de o încă obscură abulie politică, arăta toate semnele celebrului sindrom al abandonului istoric, pe care un psiholog postbelic îl va numi „Sindromul cutiei de nisip". Fuseseră inventate pentru „jocul" acestor „copii mari", alături de vechile obiecte ludice, de la vals la foxtrot, unele noi, precum Cancanul politic.

O lume întreagă se pierdea în „curiozități" à la Caragiale. Incidentul uitării de către Chamberlain a umbrelei în fatala călătorie münchenează făcuse înconjurul lumii. Umorul britanic cucerise înalta societate europeană. Toți se arătau mulțumiți de participarea la jocul politic. Alături de această cutie de nisip în care se abandonase toată înalta societate europeană cuprinsă de un generalizat sindrom de regresiune în joacă (Sand-box syndrom), cîțiva „oameni mari" pregăteau scenariul celui mai cumplit război al omenirii de pînă astăzi : Hitler, Chamberlain, Daladier etc. Asistați și ei de alți actori, mai din umbră, ca într-o sociodramă moreniană, Europa era traversată de un amplu curent senzualist, care va căpăta la vîrful unor societăți europene expresia foamei de „spațiu vital". Sus „Roma plăcerilor, deasupra „împărțitorii de teritorii".

Pe scena statului unitar național al românilor, experiențele sufletești de reacție la sindromul european se vor înălța adeseori în sinteze artistice și teoretice de o mare originalitate europeană. Nicolae Iorga își va cristaliza acum concepția sa de filosofia istoriei și de antropologia omului imperial în celebrele conferințe de la Academia de război, Academia de Studii Comerciale, Universitate (din păcate complet necunoscute cititorului larg astăzi).

Tot acum L. Blaga își va definitiva concepția despre cele trei forme ale cunoașterii și despre omul (intelectul) „ecstatic" în care filosoful din Lancrăm prefigura un răspuns la criză în termenii unei noi sinteze culturale — antropologice a istoriei. Replică națională la teoriile biologiste ale omului și raselor superioare. Omul și popoarele nu s-au născut predestinate alegerii sau condamnării cum susțin aceste teorii. Omul își poate însă modifica formula mentală pe calea culturii, ne spune această teorie a lui Blaga. Prin cultură, nu prin cucerire și exterminare, poate omul să facă saltul de la „intelectul enstatic" la „intelectul ecstatic", de la localism la universalitate.

D. Gusti și școala sa „cuceresc" pe o cale pur culturală geografia teoretică a lumii. Prima știință a noii sinteze istorice a lumii care este națiunea se zămislește în laboratorul acestei școli de la București. Americanul Philipe Mosely străbate oceanul pentru a lega firul New-Deal-ului roosveltian cu acțiunea frontalieră a echipelor regale ale lui Gusti din Șanț sau din alte regiuni rurale chemate spre renaștere istorică. Ștefan Zeletin zărește mișcarea istorică a geografiei mondiale capitaliste care îi apare ca o deplasare de centre concomitent cu revărsări de unde concentrice de la un centru spre un suburbium, spre o „periferie".

C. Rădulescu-Motru constată acumularea unor tendințe sufletești dezagregante în compoziția sufletească a elitelor din „periferie", tendințe pe care le va denumi cu un termen memorabil, „politicianism". Printr-o abilă mînuire a „sociometriei diplomatice" Nicolae Titulescu va continua să dirijeze cel dintîi proces din istoria Europei de asociere a statelor naționale mici și mijlocii într-o diplomație regională integrată: „Mica Înțelegere".

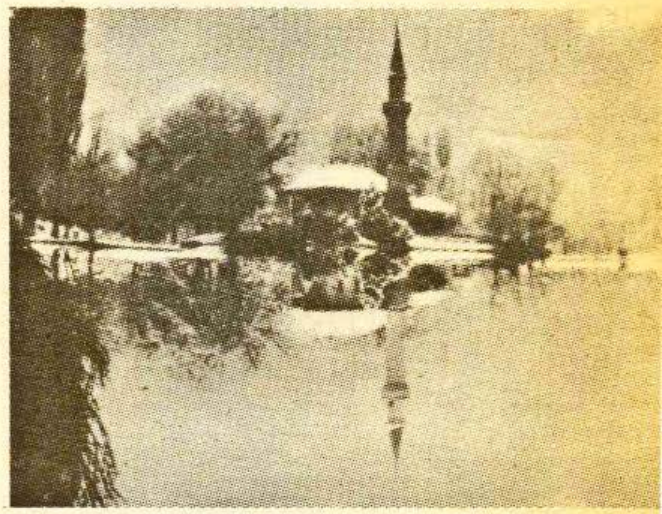

Seara, pe o stradă din București ● Palatul din actualul parc al Libertății, iarna

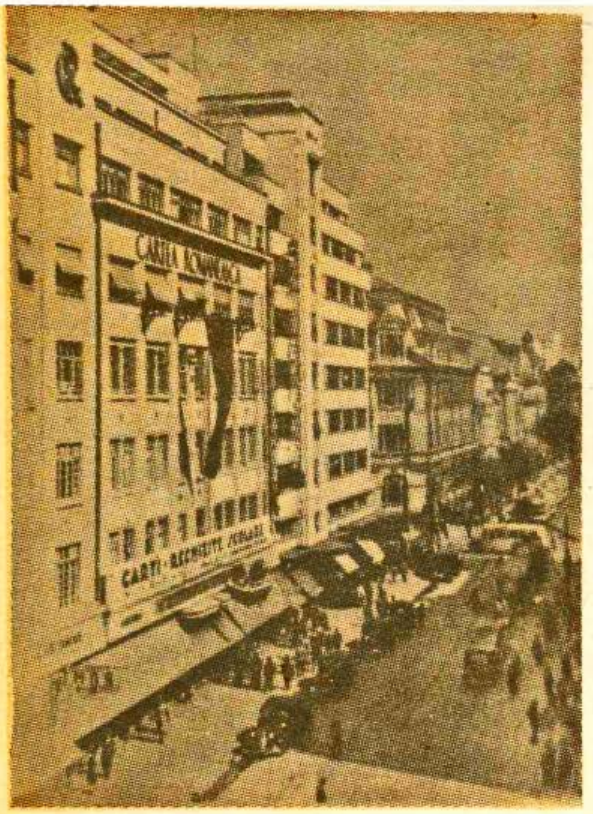

Blocul „Cartea Românească" ● Calea Victoriei în dreptul Palatului telefoanelor

V. Madgearu va elabora prima doctrină economică europeană în care homo economicus este scos din universalismul abstract al teoriilor clasice căpătînd înfățișarea de „om economic național". Această doctrină este printre cele dintîi care concep un regim de protecție națională a interesului economic. Această armătură teoretică este oarecum decisivă pentru împlinirea noii rațonalități istorice, rațonalitatea națională. De aceea, tocmai V. Madgearu va fi cel care va purta „războiul teoretic" la vîrf cu doctrina economică a omului imperial.

Cu romanul lui L. Rebreanu, literatura europeană dobîndește prima evocare epică a timpului cosmic, care nu primise, pînă la el, decît haina mitului. Timpul țărănesc este o expresie a timpului cosmic și prăbușirile lumii țărănești par a fi adevărate „căderi în istorie". Logica „contradicției deschise" a lui Lupașcu, psihologia consonantistă ca viziune cibernetică generalizată, teoria recesivității a lui Mircea Florian, plastica neobișnuită a captării „esențelor cosmice" a lui Brâncuși etc., etc. (șirul poate fi continuat), sînt tot atîtea repere ale acestei experiențe de renaștere culturală europeană săvîrșită de România în această perioadă de interregn istoric european.

Criza europeană se va resimți însă cu marea sa presiune în cîmpul politic. Rînd pe rînd vor „răspunde" „marii provocări", personalități ca N. Titulescu, V. Madgearu, N. Iorga, A. Călinescu etc., etc. Nicolae Titulescu și V. Madgearu vor desfășura luptele pe arena externă. Nicolae Iorga va deplasa marea înfruntare pe „arena internă". Carol al II-lea va fi punctul suprem al crizei. Toți aceștia nu pot fi înțeleși prin teorii ale alinierii ci prin teorii ale reacției. Toate momentele anterioare celui carlist vor fi momente fie ale unor biruințe mai mari sau mai mici, fie ale unor defensive organice în fața expansiunii paralele a economiei tranzacționale nord-atlantice ori a economiei imperiale central-europene. De aceea judecata acestui moment este extrem de dificilă. Frontul se va rupe între altele și datorită faptului că regele Carol al II-lea era un „om senzualist". În el se precipitau cele două expresii ale senzualismului european : hedonismul (instinctul purei plăceri) și instinctul puterii. Arareori aceste două forțe sufletești puteau fi disciplinate de rațonalitate. Pe măsură ce criza europeană se întețea, pe scena României se intensifică atît experimentalismul politic al regelui cît și senzualismul său ca formulă sufletească. În același grad se sapă contradicția de neîmpăcat între rege și Virgil Madgearu, care se va încheia prin domiciliul forțat dictat de acesta pentru Virgil Madgearu. „Exilarea" lui Madgearu la Mănăstirea Bistrița este indicatorul suprem al crizei statului național, care de altfel va și fi manevrat spre expresia străină esenței sale, aceea de stat legionar. Dictatura regală nu poate însă fi socotită de esență fascistă, cum s-a încercat încă din epocă, sub indicații străine. Ea este doar expresia la vîrf a crizei democrațiilor burgheze europene în aria românească și punctul în care regimul național este practic prea slab pentru a se mai putea opune celui german. Faptul că acest lucru se petrece tîrziu în România, comparativ cu alte state din Europa centrală și sud-estică, se datorește în mod decisiv faptului că România a fost scena europeană în care lupta dintre omul național și omul imperial a atins un prag de mare intensitate. Așa se explică de ce România a dat atîtea jertfe de mari intelectuali în acest „război" neobișnuit.

Episodul „exilului" lui Madgearu nu poate fi așadar înțeles corespunzător fără tribulațiile de formulă sufletească și politică ale regelui. „Exilul" va și fi culminația acestor tribulații. Curentul senzualist european, biruitor în forme caricaturale în sufletul lui Carol, va izbi lateral în omul de înaltă forță morală și de rațonalitate națională care era Virgil Madgearu.

O ÎNTÎLNIRE DECISIVĂ

Conflictul lui Virgil Madgearu cu regele se deschisese de vreme, în iulie 1927. Acest conflict de suprafață a fost haina unei contradicții mai adînci dintre „omul național" și „omul senzualist". „Întrevederea dintre Virgil Madgearu (în iulie 1927 la Paris, n.n) — secretarul general al noului partid ieșit din fuziunea Partidului Național cu cel țărănist — și Carol a fost furtunoasă. Fără menajamente, Virgil Madgearu a pus problema Elena Lupescu" [legată prin fire ascunse cu marele capital anglo-francez, cf. S. Neagoe]. Elena Lupescu se afla la rădăcina intrigilor care vor izvodi viitorul nucleu al camarilei. La vizita lui Madgearu aceasta se afla ascunsă în dosul unui perete fals acoperit de o bibliotecă. „În timpul unei convorbiri a prințului la care ea nu putea fi prezentă asculta netulburată așezată pe un scaun, în dosul bibliotecii (...). V. Madgearu, conform obiceiului său, își alcătuise un dosar al Elenei Lupescu, meticulos ca pentru o interpelare. Poseda tot ce ar fi trebuit să zguduie simțul de demnitate al prințului ; ca un detectiv strînsese o serie de fapte nu prea măgulitoare pentru amant (...). «Alteța voastră, conchidea Madgearu, va trebui să vină singur și această doamnă să nu se mai întoarcă în țară» (...). Cînd Virgil Madgearu a terminat rechizitoriul (...) prințul a făcut această remarcă : «d-na Elena Lupescu nu a avut nici un rol determinant în decembrie 1925. Rog să nu confundați motivele politice cu ceea ce este viața mea particulară». Despărțirea a fost rece" (cf. P. Șeicaru). După întoarcerea lui Carol și proclamarea lui ca rege, acesta n-a uitat niciodată conversația lui cu Virgil Madgearu. Conflictul Madgearu — Carol va culmina cu domiciliul forțat pe care regele îl va impune lui Madgearu, la mănăstirea Bistrița începînd cu februarie 1940.

„REGELE WIEDER ȘI REGINA DUDUIA"

La 31 mai 1932, N. Iorga se îndrepta spre palat. La întrebarea aghiotantului dacă dorește să-l vadă pe rege, Iorga refuză lăsînd doar scrisoarea de demisie a guvernului său (cf. M. Mușat, I. Ardeleanu, op. cit. p. 956). De aici marele înfrînt pornește direct la Vălenii de Munte. Se încheia „experiența «tehnicienilor»" prin care regele credea a izbîndi să conducă peste partide (ocolind deci modelul „democrațiilor burgheze" atlantice). „Durerea mea, notează M. Manoilescu atunci, era nu că se spulberase vechea legendă a lui Iorga salvator de țară, ci că se consumase politicește mitul unei formule de guvernare în afară de partide și pe deasupra partidelor în care nădăjduise țara și în care visasem și eu." (M. Manoilescu, Memorii, apud, M. Mușat, I. Ardeleanu, cf. op. cit., p. 957).

Eșecul regalității abuzive este punctul de la vîrf al crizei europene a închegărilor sufletești, economice și politice primejduite de o implacabilă dezagregare sub impactul curentului senzualist dominant. Tendințele sufletești ale

Într-o cafenea, la Șosea ● „La cîntar"

lui Carol culegeau din plin revărsările curentului senzualist. Regele se lăsa învăluit de agenții spontani ai acestui curent dizolvant : Puiu Dumitrescu, Malaxa, Elena Lupescu, Wieder și alții.

„În ziua de 27 martie s-a întîmplat în camarilă un eveniment care avea să aibă urmări durabile : Malaxa a reușit să se împace cu Puiu

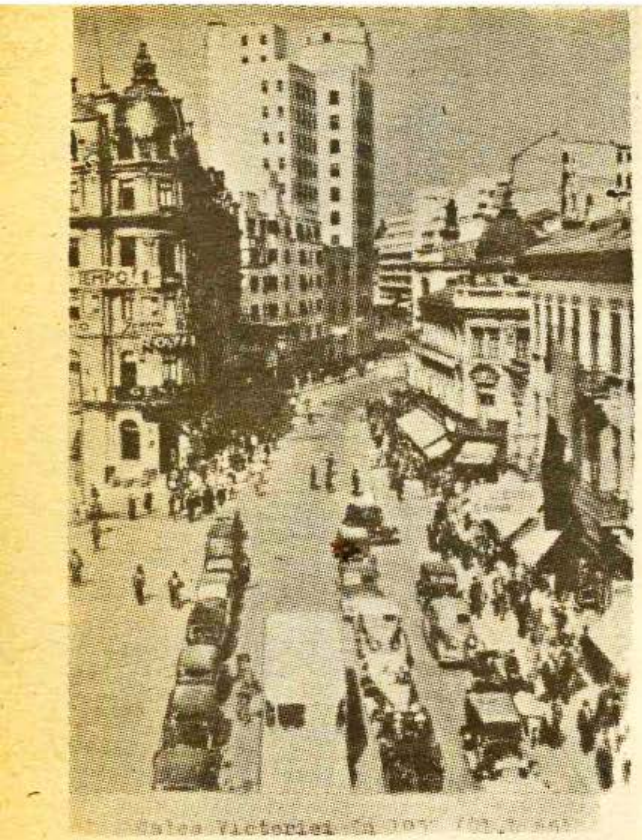

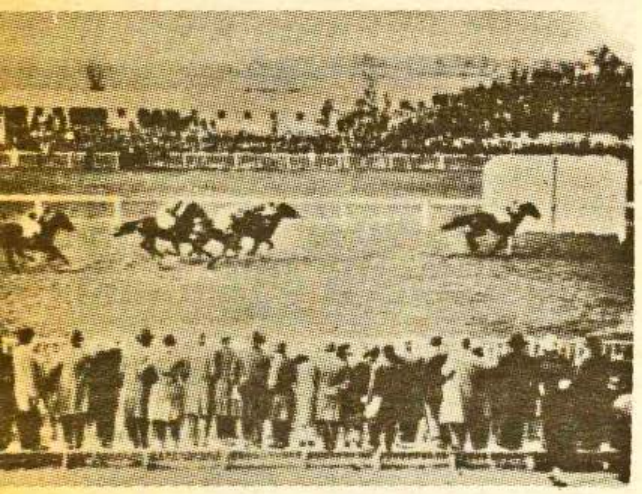

Calea Victoriei, în 1936 ● Hipodromul de la Șosea

Dumitrescu ! (...). Intermediar a fost vărul d-nei Lupescu, Wieder, despre care Nichifor Crainic a scris în „Calendarul" un faimos articol „Regele Wieder și Regina Duduia". Wieder constatînd cu multă perspicacitate că Blank este stors și epuizat de fonduri (...) s-a gîndit să facă legătura cu o sursă inepuizabilă de venituri. Și l-a ales pe Malaxa care a fost astfel introdus în casa d-nei Lupescu, unde au început istoricele partide de poker care aveau să continue pînă la căderea lui Carol" (apud. ibidem, p. 955—956). Un rege cu o asemenea formulă sufletească era normal să poarte spre caricatură și eșec orice formă de guvernare.

„Pînă la sfîrșitul domniei lui, regele Carol a reușit să epuizeze și formula guvernelor de Uniune Națională și corporatismul și dictatura... Iar dacă ar mai fi existat și alte forme de guvern oricît de exotice, pe toate le-ar fi încercat și pe toate le-ar fi caricaturizat" (M. Manoilescu, apud. op. cit., p. 957).

Pe măsură ce regele se scufunda în baia plăcerilor, țara se scufunda în marea criză care se izbea de frontul de val al forțelor naționale grupate într-o reacție la dramatica conjunctură. Sinteza morală a unor asemenea reacții era, în expresia lor de politică economică, Virgil Madgearu. Deceniul IV este deceniul luptei dintre economia de model național și economia tranzacțională. În acest război îi aflăm pe Iorga, întîi, pe V. Madgearu, pe D. Gusti, pe P. Andrei, pe Armand Călinescu și alții.

PUTINȚA ȘI NE-PUTINȚA OMULUI POLITIC

Regimul politic modelat după imperativele păcii versailleze căpătase expresia lui sintetică în spiritul Constituției de la 1923. Cine apăra Constituția de la 1923 lucra implicit la apărarea spiritului Tratatului de la Versailles. Era în stare omul politic să apere acest spirit numai cu mijloacele politice, pe scena strictă a „jocului" politic ? Scurta guvernare a lui Maniu, care se arătase fidel spiritului Constituției din 1923, ne arată limitele în acțiune ale omului politic pur. Comparativ cu Iuliu Maniu, V. Madgearu va aduce pe scenă altă sinteză sufletească și va lărgi scena jocului politic pînă la transformarea acestuia în război economic propriu-zis. Nici acesta nu va absorbi criza. Războiul cultural cu omul imperial pe care-l desfășura Iorga va încununa mobilizarea forțelor morale noi ale istoriei — cele naționale — contra forțelor reacționare. Dar, în cele din urmă, toate aceste „războaie" vor fi înghițite de valul „conflagrației" militare, cu adevărat distrugătoare, în care economia de piață nord-atlantică se va înfrunta cu economia imperială central-europeană, în forme apocaliptice. Mijloacele pur politice ale lui Maniu de ieșire din criză vizau scopuri limitate. Solicitat de rege să constituie un guvern, el acceptă cu condiția ca „Puiu Dumitrescu și oricare alt funcționar de la curte să fie îndepărtat dacă (...) contrazic politica guvernului ; Carol să-și reia căsătoria cu M.S. Elena, ceea ce însemna alungarea Elenei Lupescu din țară" (p. 968) și deci suprimarea nucleului subversiv care-l întreținea pe Carol încercuit de mediul „curentului senzualist". Limita omului politic se va resimți însă la primul conflict serios dintre Maniu și Mihalache, de o parte, rege și cer-

cul Lupeascăi, de alta. Referindu-se la acest conflict Pamfil Şeicaru scrie : „Gavrilă Marinescu (pricina de la suprafaţă a declanşării conflictului, n.n. I.B.), prefectul Capitalei, ştiindu-se ocrotit de rege, şi mai ales de Elena Lupescu, se socotea în afară de orice disciplină ierarhică faţă de ministrul de interne. Petrecăreţ, cartofor, paznicul vieţii regelui şi al ţiitoarei lui, Gavrilă Marinescu îşi îngăduia toate abuzurile ca un Aga din vremea domnului fanariot Caragea (...). Gavrilă Marinescu avea 15 tripouri în capitală, plus la toate aceste întreprinderi era asociat şi bătrînul Lupescu (...). Ion Mihalache a pregătit decretul de înlocuire a prefectului Capitalei (...). Gavrilă Marinescu simţindu-se ameninţat şi temîndu-se că regele l-ar putea sacrifica, a făcut apel la ocrotitoarea lui, Elena Lupescu (...) ; a ieşit triumfător de la Elena Lupescu ; îl asigurase că va pleca ministrul de interne, guvernul chiar, dar el va rămîne atîta vreme cît va fi convinsă de devotamentul lui" (apud, M. Muşat şi Ion Ardeleanu, în op. cit., p. 972—973).

Regele va refuza să admită cererea lui Mihalache astfel că nesemnînd proiectul de decret privind demiterea prefectului, regele a provocat implicit cererea de demisie din guvern a lui Mihalache. Cercul „curentului senzualist" de la curte ieşea biruitor asupra forţelor de agregare politică pe care le iscase Maniu. Omul politic se vădea ne-în-stare şi ne-în-destulător pentru o asemenea luptă.

Formula sufletească cerută de o atare luptă trebuie să aibă un alt aluat. Insuficienţa economiei psihice puse în joc de Maniu este remarcată la vremea aceea de Pamfil Şeicaru : „Cine l-ar fi putut împiedica (pe Maniu) să înceapă un turneu de conferinţe, denunţînd pericolul pe care îl reprezenta şi pentru monarhie şi pentru ţară influenţa nefastă a Elenei Lupescu asupra regelui ? Cine l-ar fi putut împiedica să convoace pe corespondenţii presei străine şi să le expună motivele reale ale demisiei lui ? Ce risca ? Nimic. O asemenea acţiune ar fi mobilizat conştiinţa morală a ţării, iar regele ar fi fost obligat să aleagă între tron şi ţiitoare, adică sau o expedia pe Elena Lupescu sau pleca în tovărăşia ei. De ce nu a depăşit acele declaraţii publicate de „Curentul" care constituiau, aşa cum toată lumea a crezut, o simplă introducere la o mare, mîntuitoare (s.n.) acţiune de încadrare morală a regelui ?" (apud, ibidem, p. 976).

Iată dar cîtă putere şi cîtă ne-putinţă în acelaşi om. Puterea emana de la instituţiile pe care le avea în mînă, putinţa ar fi emanat de la formula lui morală. Nu acelaşi lucru se va putea spune despre Virgil Madgearu.

De îndată ce a dobîndit putere, Virgil Madgearu s-a arătat a fi şi puternic. A condus în acest deceniu, din 1929 la 1940, un război politic, apoi unul economic. Amîndouă de tip burghez, dar susţinute de un specialist de seamă care era interesat, peste interesele de clasă, de partid sau de poziţie, de patria întreagă, de destinul ei istoric. El nu se va lăsa absorbit nici de poziţia lui, nici de interesul de partid, nici de un simplu interes de clasă. În jocul istoriei România era somată să intre cu miza interesului său întreg, interesul naţional. Virgil Madgearu va înţelege exact acest lucru şi va fi neîndurător cu sine pînă la sacrificiu. Aşa cum o va face şi N. Iorga şi atîţia alţii dintre aceşti mari oameni ai Europei răpuşi la datorie.

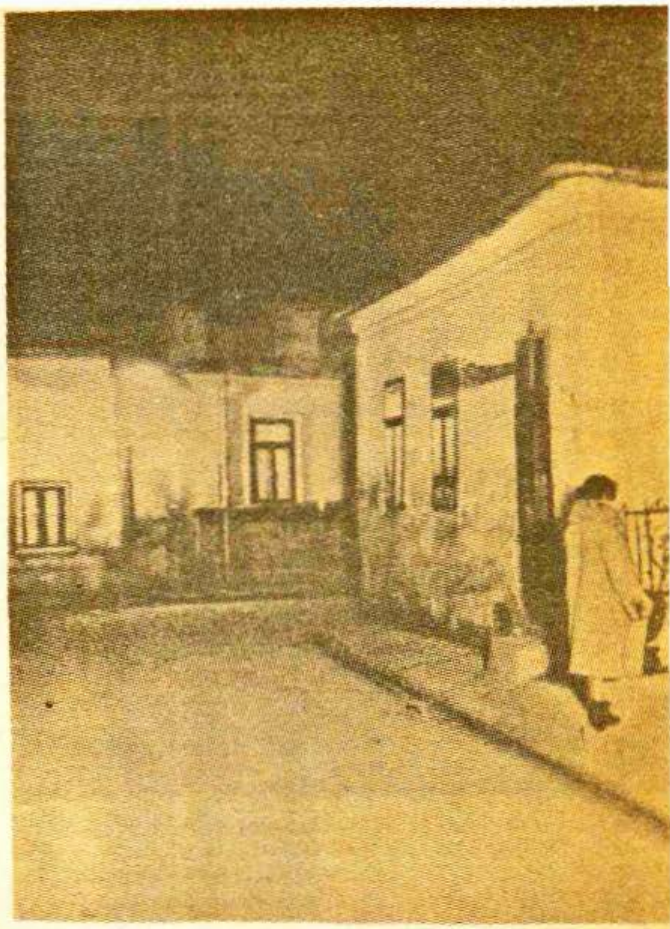

La periferia Capitalei ● Sănii în faţa Ministerului afacerilor străine

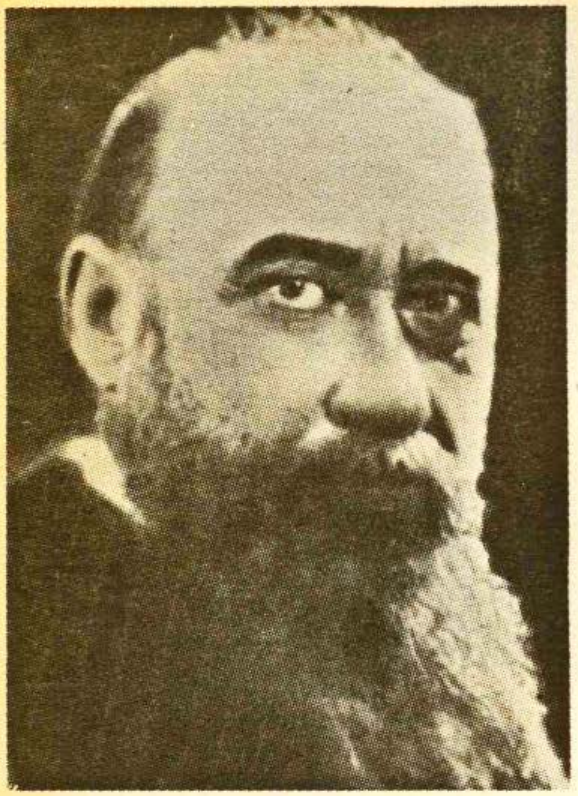

ani. rătăcirea din urmă să nu fie mai rea decât cea d'intâiu.

Dar mai ales să nu ne potrivim sufletelor ticăloase care cu vorbe de ispită caută să ne înduşmănească între noi.

N. IORGA.

poate să fie viteji, dar păcat că întrebuinţează vitejia lor ca să calce legile şi să zgudue temeliile patriei lor.

Nebunii se pot duce după dânşii. Omul cuminte însă nu poate decât să se dea înlături înaintea cui, **negăsind nimic în minte,** *caută să învingă numai prin pumn şi prin revolver!*

N. IORGA.

ÎNTRE AUTOCRAŢIE ŞI DICTATURĂ FASCISTĂ

Peisajul politic al României ne arată o tensiune niciodată tranşată în tot intervalul deceniului 4. Forţele care acţionau spre un permanent proces de difuziune a puterii (între indivizi, grupuri, partide, organizaţii etc.) se loveau de tentativa unor forţe care acţionau în direcţie opusă, către concentrarea puterii în mîna cîtorva orientînd astfel democraţia burgheză spre oligarhie şi, în extremis, spre autocraţie, spre dictatură. Criteriul fundamental după care delimităm între o autocraţie naţională şi o dictatură fascistă este prezenţa sau absenţa regimului naţional al puterii. Cînd puterea este exercitată pentru apărarea interesului naţional atunci avem o autocraţie naţională. Cînd puterea este exercitată în direcţia expansionistă (cucerirea unor teritorii străine) şi împotriva sau prin sacrificarea interesului naţional avem de-a face cu transformarea autocraţiei într-o dictatură fascistă. Autocraţia autoritariană se transformă în stat totalitar în care sînt controlate nu doar vieţile cetăţenilor dar, virtual, toate aspectele vieţii intime, sentimentele, gîndirea, familia, comunicarea de masă, toate instituţiile sociale etc. Concepţia autoritariană a statului de dictatură fascistă n-a fost împărtăşită decît în practica politică şi de guvernare legionară. Erau două curente ideologico-sufleteşti străine de esenţa omului naţional : curentul senzualist şi curentul autoritarian fascist (imperial). Unul venea dinspre Apus, celălalt venea dinspre forţele imperiale care fuseseră declanşate în mai multe state europene de către tendinţele către Revizuirea Păcii versailleze, a ordinii instalate de Tratatul de la Trianon şi alte tratate pe care se înălţase edificiul Păcii europene după primul război mondial. De aceea am putut susţine că aceste două tipare sufleteşti trezite de cele două curente (senzualist şi autoritarian-imperial) erau străine de organismul societăţii şi statului român. Poporul român nu era interesat în prăbuşirea Păcii atlantice şi toţi oamenii săi reprezentativi, de la lideri politici şi pînă la înalta intelectualitate, pentru a nu mai vorbi de popor, luptaseră şi participaseră direct pe scena europeană la clădirea aşezămintelor Păcii atlantice postversailleze. Ei se angajaseră integral — sufleteşte şi mental — în acest proces, alături de toate forţele înaintate ale Europei. Tiparul lor era ferm naţional, opus oricărei tendinţe de abandonare în faţa forţelor dezagregante (cum erau cele ale curentului senzualist) ca şi în faţa forţelor neoimperiale ale Revizionismului european (în cîmpul cărora s-au şi forjat modelul şi ideologiile omului imperial în tot cursul intervalului interbelic). Aşa se explică faptul că imediat după prăbuşirea regimului de stat naţional (după criza declanşată de instalarea autocraţiei carliste) se declanşează şi prăbuşirea suprastructurii de protecţie a marilor patrioţi români.

Forţa sufletească mobilizată de acest tipar de mentalitate în personalităţile exemplare ale culturii patriotice româneşti nu va ceda însă nici după prăbuşirea acestei suprastructuri de protecţie a statului. Ei vor prelua lupta pe cont propriu după modelul „culturilor eroice" şi astfel vor fi expuşi primejdiei asasinatului fascist. Este creată scena asasinatelor de mari patrioţi ai statelor mici.

Propagandă electorală. Pe unul din afișe se zărește chipul lui Virgil Madgearu

„NOII FANARIOȚI" ÎN RĂZBOIUL ECONOMIC EUROPEAN

După ce tentativa de a o scoate pe Elena Lupescu din „umbra alcovului" eșuează fără să dea peste cap această stranie „organizare de iatac" ce-l făcuse prizonier pe rege, războiul își deplasează centrul strategic de pe scena politică pe cea economică. Partidul Național Țărănesc își începuse guvernarea sub ideea unei „păci" economice dintre economia de sistem național a României și economia tranzacțională a capitalurilor apusene. Politica „porților deschise", în care crezuse și Madgearu, era expresia acestei idei a „păcii" economice cu Apusul. Principiul „egalității de tratament a capitalurilor străine cu cele românești" avea și avantajul secund de a lovi în marea burghezie liberală. În urma împrumutului contractat de Casa Autonomă a Monopolurilor (CAM) la o dobîndă de 8,98 la sută, „guvernul a acceptat cererea capitaliștilor de a numi un consilier tehnic străin pe lîngă BNR (Banca Națională a României) care timp de 3 ani să colaboreze la acțiunea de stabilizare monetară (...) Era pentru prima dată de la întemeierea sa, în 1880, cînd BNR — concepută ca o citadelă a capitalismului autohton — avea în conducerea sa un reprezentant al capitalului financiar străin". (I. Scurtu, „Din viața politică a României, (1926—1947), E.S.F. Buc. 1983, pe 121—122). Toate celelalte împrumuturi făcute cu trustul american Morgan, cu Banca Franței etc., prin concesiunile implicate și prin consecințele economice au dus la înstrăinarea unei „părți a capitalului național, pe care cu atîta trudă generațiile anterioare l-au acumulat" (D. N. Lupu, După concesia telefoanelor în „Aurora", IX, nr. 10.3 iulie, 1930, citat de I. Scurtu în op. cit., p. 124). Era prima victorie masivă a economiei tranzacționale absorbante asupra celei naționale, ceea ce va duce la escaladarea războiului economic pe o nouă treaptă.

Învăluită de o „datorie publică" în creștere, România, prin guvernul țărănist, „s-a adresat Societății Națiunilor ca să-i ceară ajutor tehnic și experți financiari". „Sub un regim de experți — serie M. Manoilescu — fără a fi agreatul străinătății, care era pusă în situație legală și contractuală de a face toate mizeriile din lume miniștrilor români, care nu i-ar fi fost plăcut. Umilirea noastră nu se oprea aici". (...) (apud, M. Mușat și I. Ardeleanu, p. 977). Acest război ne împingea spre un nou tribuit plătit „Sublimei Porți geneveze și pariziene". Cîștigînd războiul economic temporar, economia tranzacțională va domina, prin reprezentanții săi, precum experții Rist și Auboin, și viața politică. Aceștia se simțeau mai apropiați de capitalurile engleze și olandeze decît de interesul românesc pe care, ca experți, trebuiau să-l servească. Raportul întocmit de cei doi nu va ajunge la guvernul român cum era firesc, ci la cel francez, „care-l va semnala englezilor și olandezilor" (apud M.M., I.A., p. 956). Interesul

Articol al lui Virgil Madgearu apărut în „Dreptatea" din 12 mai 1936

Nicolae Iorga împreună cu Elena Văcărescu

economiei tranzacționale lucra prin cei doi agenți contra interesului economiei românești. Tratativele duse cu Societatea Națiunilor va conduce la ideea regimului de control dirijat de experți, ceea ce reprezenta o biruință extremă a intervenției externe. În „Lumea nouă" apărea un articol semnat de un prestigios economist și intitulat, în spirit eminescian : „Noii fanarioți : experții". Lothar Rădăceanu, deconspira și el acest „regim al experților" : „În România, în diverse partide, se găsesc destule capacități, destui oameni pregătiți, care să cunoască în cele mai mici amănunte problemele reale ale națiunii, pentru ca să ne putem lipsi de colaborarea tehnică și consultația tehnicienilor, a concepției capitaliste pure, care se profesează la Geneva (...). Acordul a pecetluit, în mod oficial, dependența economică a burgheziei române față de ordinele, față de concepțiile, față de interesele burgheziei internaționale" (DAD, nr. 90, ședința din 12 aprilie 1933, p. 4320, apud. , M.M., I.A. op. cit., p. 979). Tot acum Consiliul de Miniștri va suspenda plata datoriilor externe „pînă cînd statele creditoare vor da posibilitatea, prin ușurarea relațiilor comerciale, de a se procura devize pentru efectuarea transferului" („Dreptatea" din 16 aug. 1933, apud, ibidem). Practic „Planul de la Geneva" nu s-a aplicat niciodată. La reacția „creditorilor" o delegație guvernamentală s-a deplasat la Paris, dar creditorii refuzînd să accepte reducerea cuponului datoriei publice, Virgil Madgearu va cere delegației „să revină în țară" (M.M., I.A. p. 980). Războiul cu economia tranzacțională, condus de Madgearu, atinge punctul culminánt. După ce încercase o „pace" economică cu aceasta, V. Madgearu va fi nevoit să accepte deschiderea conflictului. Se trece astfel de la „deschiderea porților" la „închiderea" lor prinzînd înăuntru capitaluri, dar și imense datorii. V. Madgearu va întocmi un „Memorandum în care analiza pe larg situația economică a României conchizînd că se impune o reducere a datoriei publice externe la capacitatea de plată a țării" (cf. V. Madgearu „La capacité de paiement et la dette publique de la Roumanie. Memorandum", Buc. 1933 cf. și M. Mușat, și I. Ardeleanu, op. cit. p. 980).

La răul intern se adaugă acum unul din afară. Pacea economică pe care încercase Madgearu s-o clădească în relațiile cu economia tranzacțională se dovedise iluzorie. Fără stilp interior în monarhie și fără contrafortul esențial al economiei tranzacționale nord-atlantice, sistemul național românesc rezemat pe oamenii săi (între care Virgil Madgearu) se află, acum, singur complet și fără nici o protecție în fața celeilalte mari primejdii : a celei imperiale. Înainte de a-l zări pe Virgil Madgearu în acest război să fixăm mai bine aportul și strădania sa în realizarea „păcii" economice cu Europa nord-atlantică. Eșuînd în această acțiune dar păstrîndu-se ferm pe baze naționale, V. Madgearu va pierde automat și protecția care i-ar fi putut veni dintr-acolo. Destinul său devine astfel pilduitor pentru un întreg neam care se afla singur, într-un veac tragic, în fața tuturor „răutăților", cum s-ar exprima cronicarul.

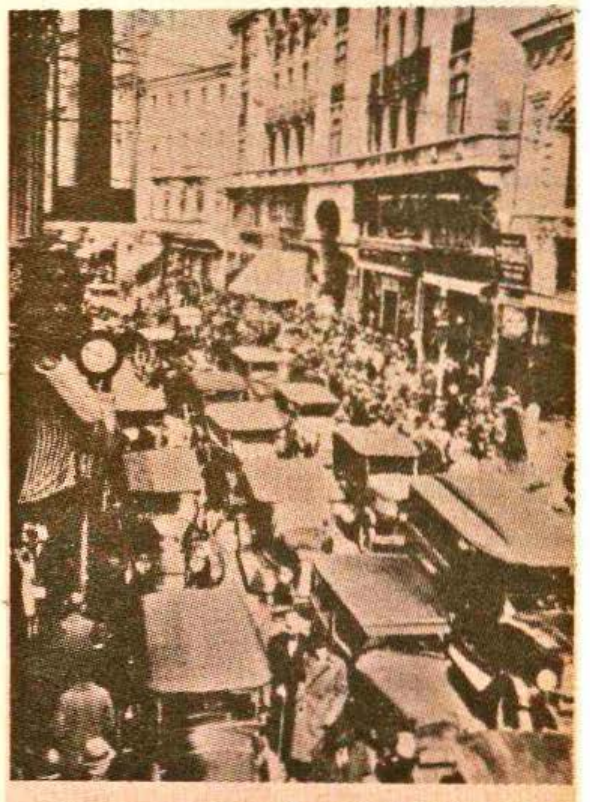

Circulație sufocantă pe Calea Victoriei

TRAȘI LA SORȚI...

„Oricine încearcă să înăbușe libertatea științei păcătuiește în contra culturii umane în general, întîrzie dezvoltarea civilizației" (P. Andrei, „Sociologie generală").

N. Iorga, Virgil Madgearu, P. Andrei, au fost, fiecare, oameni de „știință eroică" în România și în context european. Asasinarea lor ni-i arată pe făptuitori în postura de criminali ai culturii, de agenți care au curmat libertatea științei așezîndu-se „în contra culturii umane în general" și întîrziind astfel „dezvoltarea civilizației". Aceste asasinate ne arată o altă față a regimului „statelor polițienești", aceea de a acționa pentru destrămarea organismului culturilor naționale. Reprimînd agentul aparatului cultural, statul polițienesc a văduvit statul național de funcțiile vitale ale unui atare aparat într-o vreme de crize și mari primejdii pentru neamul românesc. În al doilea rînd, statul polițienesc își arată calitatea sa de aparat imperial delegat prin faptul că a suprimat instituții etnoculturale care se dezvoltaseră în spiritul Păcii Versailleze și astfel au rupt centura prin care statul național se „legase" de ordinea europeană a națiunilor suverane, lăsîndu-l să se prăbușească în ordinea neoimperială a „spațiului vital" german. Deși generalul Antonescu a suprimat aparatul legionar, pivot al suprastructurii neoimperiale germane înlăuntrul societății naționale, el însuși nu se putea sustrage concepției organice a „statului polițienesc". „Eu sînt pentru regimul intern al statului național totalitar", scria Antonescu unui șef de partid în 22 iunie 1941. Precizîndu-și concepția într-una dintre întrevederile cu Hitler, Antonescu declara :

„Eu nu sînt decît un soldat. Astfel fiind, eu pot crede în reorganizare, dar niciodată în revoluție (...). Pentru mine singurul lucru indispensabil pentru viața unui popor este instrumentul care garantează ordinea, siguranța, liniștea.

— Este definiția statului polițist (s.n.), sintetizase Hitler, în manieră „altera" concepția antonesciană.

— Dacă voiți, a replicat Antonescu, dar poliția și armata trebuie să fie suficient de tari pentru a impune prin orice mijloc ordinea, care este un minim indispensabil pentru munca unui popor" („Memoria] Antonesco...", p. 74—75).

Trei dintre oamenii politici care au căzut victimă atrocităților legionare : V. Madgearu, N. Iorga și A. Călinescu

Aspecte de la demonstrațiile antifasciste din mai 1936 de la București

Referindu-se în cartea sa Regimul politic... la regimul terorii instalat de aparatul legionar, Al. Simion precizează, dezvăluind semnificația raportului dintre Antonescu și gardiști : „Apărarea vieții acestora (înalților demnitari arestați de poliția legionară) și în general păstrarea ordinei nu constituiau însă deloc o treabă ușoară atîta vreme cît autorității organelor de stat i se substituie din ce în ce mai mult autoritatea diferitelor organisme ale Gărzii de fier". Din această caracterizare a lui Al. Simion reiese clar esența „statului național legionar" ca și semnificația procesului de acaparare violentă a carcasei statului român de către agentul legionar. Tot Al. Simion face, în aceeași carte, o precizare expresă, deosebit de semnificativă : „În cadrul guvernului constituit la 14/15 septembrie, cu circa două luni înaintea cumplitului asasinat la care ne referim, existau două grupări : una antonesciană, din care făceau parte președintele Consiliului de Miniștri și miniștrii nelegionari, și alta gardistă". Din nefericire însă dictatura antonesciană avea o concepție păgubitoare privind apărarea intereselor istorice ale poporului român, concepția din care făcea parte calea „hitlerizării țării" chiar dacă această cale era socotită urmarea unei stări de „necesitate" istorică.

Adevăratul „stat polițienesc neoimperial" ni se dezvăluie din concepția și practica legionar-gardistă. Întreaga guvernare gardistă în cadrul „statului național legionar" a fost un neîncheiat proces de transferare violentă a instituțiilor statului național în serviciul ideii imperialiste. Or, tocmai acest proces se izbise, la vîrf, de înalta intelectualitate, de conștiințele înaintate. Datorită acestui conflict între două idei — ideea imperială și ideea patriotică — una totalitară, cealaltă democratică — și totodată între două curente europene care susțineau aceste idei — curentul ordinii naționale democratice izvodit în cîmpul Păcii versailleze și curentul ordinii imperiale revizioniste, urmau să fie suprimați toți intelectualii care croiseră modelul democrațiilor naționale. La baza asasinatelor de la Jilava, Strejnicu și Snagov, asasinate care fuseseră comise în cele trei regiuni ale spațiului — în fortul Jilava (regiunea de sus a spațiului), în beciurile Prefecturii Poliției Capitalei și pe drumurile Snagovului și ale Strejnicului (în intermundiu), se așează acest conflict ireductibil între cele două curente istorice ale Europei. Fronturile de val al celor două curente se vor izbi în România, ca de atîtea ori în istorie, astfel încît asasinatele acestea au un înțeles general european nu doar unul local.

Criza Europei atinge climaxul în această arie a sa conferind geografiei politice românești semnificația unei plăci turnante europene. Pieirea tragică a atîtor mari intelectuali ai culturii naționale românești reprezintă, într-o mare măsură, și urmarea mișcării fatale a acestei plăci turnante. Presiunea celor două falii politice ale geografiei europene și-au arătat toată fatala tragedie în destinul acestor oameni exemplari ai culturii europene de expresie națională românească. Prin tragicul lor sfîrșit acest „pămînt de cumpănă" al Europei s-a arătat din nou pregătit să răspundă cererii de sacrificiu în numele valorilor umanismului european : Nicolae Iorga, Virgil Madgearu, Petre Andrei.

DUALISMUL PUTERII ȘI REBELIUNEA LEGIONARĂ

Fascismul este un regim totalitar care se bazează pe un aparat demagogic, pe violență, rasism, exterminare fizică a adversarilor politici. Regimurile fasciste se instalează la putere în 1920 în Ungaria, în 1922 în Italia, în 1923 în Bulgaria și în 1933 în Germania. Vor trece încă 10 ani pînă cînd, în 1940 abia, în România se va instala așa-numitul „stat național legionar". Practic în istoria României putem vorbi de un scurt interregn legionar, din septembrie 1940 pînă în ianuarie 1941. (de la 6 septembrie 1940 — 23 ianuarie 1941), deci un interval de 3 luni și jumătate, după care regimul gardist a fost reprimat de către aparatul de stat antonescian. În tot acest interval avem de-a face cu un dualism politic intern, pe care-l poate explica teoria modurilor politice dominante elaborată de N. Iorga pentru alte situații istorice.

Faptul că regimul gardist a fost suprimat nu poate fi înțeles decît prin dualismul puterii,

prin păstrarea aparatului de stat în afară și într-o autonomie deplină față de regimul Gărzii. Garda este un caz tipic de aparat politic suprapus de către o suprastructură imperială, ce-ar fi urmat să generalizeze ordinea imperială hitleriană în România începînd cu suprastructura. Garda ne apare astfel ca o „instituție politică pivot" a ordinii imperiale în arena unei societăți naționale. Rostul acestei instituții este de a deschide procesul de cucerire imperială de sus în jos, a aparatului politic, economic, social și cultural național. Pentru ca procesul să izbîndească este necesară reprimarea agentului care poate contribui la refacerea aparatului național. Acesta este, în primul rînd, un agent cultural-politic atașat de principiile vechii ordini (ordinea națională, în cazul nostru). Nazismul german viza înfăptuirea unei ordini de dominație germană mondială (esența oricărui imperialism). În 1932 Hitler declara: «Nu vom ajunge niciodată la dominație mondială dacă nu avem în centrul sferei noastre de încredere un nucleu de putere solid, dur ca oțelul. Un nucleu de optzeci sau o sută de milioane de germani, formînd o unitate compactă care (...) ne va da odată pentru totdeauna, o superioritate decisivă asupra tuturor popoarelor europene. Acestui nucleu aparțin Austria, Boemia și Moravia, ca și regiunile occidentale ale Poloniei pînă la anumite frontiere strategice naturale. Trebuie să integrăm aici, de asemenea, și statele baltice (...). Cînd noi vom dori să creăm marele Reich german, în toată amploarea sa, vom avea datoria de a elimina aceste popoare (...). Îi vom transplanta pe cehi și pe alți slavi din aceste regiuni în Siberia sau în teritoriile Volhiniei. Le vom asigura „rezervații" în noile state confederale Reichului...» (cf. H. Rauschning, „Hitler m'a dit. Confidence du Führer sur son plan de conquête du monde", Paris, 1939, p. 56—57).

„Noua Europă" urma să fie Europa „imperiului german" în care „toată lumea să lucreze pentru Germania" (Ibidem, p. 145—146). Cucerirea militară e precedată de o conquistă politică. Teoria lui N. Iorga a „modurilor politice dominante" ne ajută să înțelegem acest proces. Un mod politic, ne spune această teorie, poate fi impus prin implantarea, în arena unei societăți, a unei „instituții (elite) politice pivot" (un partid) care ar urma să declanșeze procesul de conquistă politică a aparatului național (aparatul politic, cultural, economic, social organic dezvoltat de către forțele societății naționale). Acesta este „războiul politic" susținut prin pîrghii externe. Această instituție-pivot se poate generaliza în corpul statului devenind o suprastructură delegată. Pentru cîștigarea „războiului politic" o atare suprastructură delegată folosește inclusiv mijloacele exterminării adversarilor.

Nu este cazul să dezvoltăm aici mai pe larg această teorie, dar trebuie spus că slăbiciunea acestui fenomen istoric de cucerire imperială stă în faptul că, mai devreme ori mai tîrziu, cînd conjunctura istoriei mondiale este favorabilă, conquista este urmată de o reconquistă. Este actul al II-lea în care societatea națională, prin cultura ei, va recuceri (reconquista) definitiv pe „vremelnicii ei cuceritori".

Istoricește vorbind, această succesiune conquistă — reconquistă este legea oricăror societăți cucerite de imperii. Dar să prezentăm pe scurt numai cîteva elemente ale conquistei legionare aducînd astfel argumente speciale pentru teza dualismului puterii în România în tot intervalul legionar. Interregnul gardist este caracterizat prin eforturile disperate ale regimului gardist de a cuceri societatea, cultura și

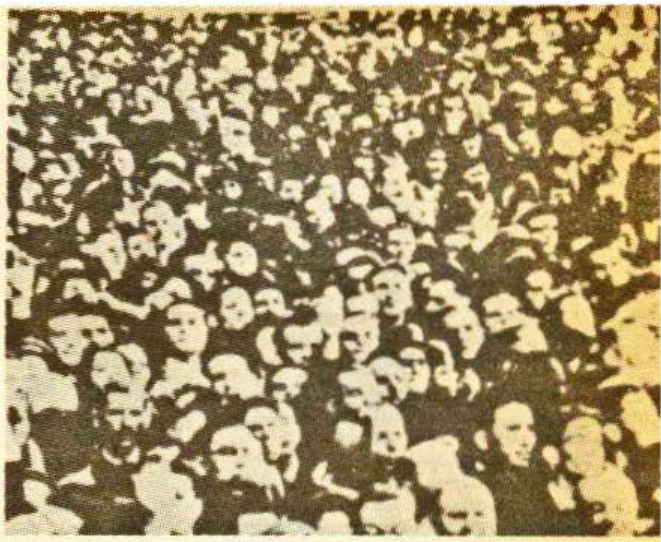

Manifestație antifascistă la București (1 Mai 1939) ● Manifestație la Cluj împotriva Diktatului de la Viena

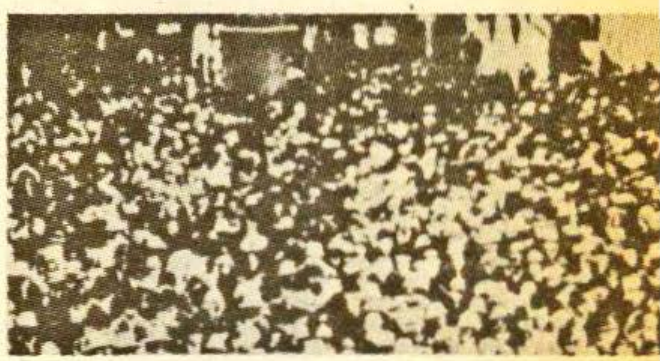

aparatul de stat. Peste tot însă tentativa conquistei legionare va eșua. În tot timpul dictaturii carliste (care nu trebuie, în nici un caz, asimilată dictaturilor fasciste — între altele pentru că îi lipsea mesianismul universalist imperial al regimurilor fasciste și îi erau străine o seamă din trăsăturile esențiale ale regimurilor fasciste: rasism, ideea exterminării adversarului, ideea conquistei politice a societății etc.), „Garda și cadrele ei libere" nu au condus „lupte economice, fie ale muncitorimii, fie ale țărănimii (...). Frămîntările sociale și politice din tot timpul dictaturii au rămas străine mișcării legionare (...). Marii înfăptuitori sociali, așa cum îi doriseră masele, se dovedeau niște oameni dezarmați, slabi, nevolnici, care cel mult se încurcau în fraze mistice și proslăvitoare ale morții mîntuitoare..." (Lucrețiu Pătrășcanu, „Sub trei dictaturi...", p. 182—183). Dacă aparatul demagogic era foarte bine pus la punct (așa cum reiese din seria de ceremonii și procesiuni mortuare, „o nesfîrșită suită de deshumări și reînhumări, însoțite de parastase, pentru pomenirea morților, înălțări de troițe și alte monumente etc., etc". (Al. Simion, Regimul politic, p. 71), în schimb conquista politică era extrem de slabă. Principalele pîrghii ale aparatului de stat rămîn în afara mișcării legionare și ale regimului gardist.

1. Lupta de integrare a muncitorimii în „statul totalitar" eșuează căci „conducerea legionară voia, în adevăr, să capteze muncitorimea, dar

nu întărind-o în elementele ei de clasă, ci dimpotrivă, anihilîndu-i toate forțele vii și înglobînd-o în propriile ei organizații și propriului ei stat" (L. Pătrășcanu, „Sub trei dictaturi", p. 254). Pătrășcanu a sesizat așadar una dintre principalele dimensiuni ale conquistei legionare: încercarea de cucerire politică a clasei muncitoare, care constă în integrarea acesteia în organizațiile proprii ale mișcării legionare și în „statul legionar totalitar". Aceasta este dimensiunea esențială a conquistei politice : anihilarea organizațiilor specifice (ordinea specifică) ale unei societăți și integrarea omogenizatoare a tuturor segmentelor și claselor societății în organizațiile politice elaborate de sus în jos de către elita fascistă.

2. Într-un raport al Comisariatului de poliție Reșița, înaintat Ministerului de interne, se constată în esența sa procesul conquistei politice a clasei muncitoare : „noul regim legionar a contribuit într-o măsură destul de însemnată la îngrijorarea muncitorilor și mai ales a conducătorilor lor prin preconizarea de către stat de a-și însuși rezolvarea problemei muncitorești, cît și a tendinței de înglobare a muncitorilor români în mișcarea legionară, iar a germanilor în rîndul asociației germane Wolksgemeinschaft, fapt care nu le convine" (apud, Al. Simion, op. cit., p. 79). În însuși faptul înaintării acestui raport ne dăm seama că unul dintre elementele de bază ale aparatului de stat era și el în afara regimului gardist și anume Ministerul de interne, poliția. Aceasta deja ne indică un prim aspect al dualismului puterii. Ordinea legionară așadar nu cuprinsese nici muncitorimea, nici țărănimea, nici aparatul polițienesc.

3. Ca urmare, Legiunea își va forma propria ei poliție. Se formează, într-adevăr, la inițiativa lui Horia Sima un corp auxiliar de poliției — „poliția legionară" — care avea sediul separat față de poliția de stat și o rețea distinctă de agenți. Această poliție legionară va fi responsabilă de marile asasinate de la Jilava, Strejnicu și Snagov în care au fost uciși N. Iorga și V. Madgearu.

4. Eșecul rebeliunii legionare este zdrobitor în raport cu armata („Garda fusese repudiată în rîndul corpului ofițeresc pentru spiritul ei de dezordine, anarhie și crimă, precum și pentru faptul că se dovedise a fi agentură hitleristă în România" (A. Simion, Regimul politic, p. 94). Antonescu luase „măsuri drastice pentru a curma orice infiltrare a spiritului legionar în rîndul militarilor" (ibidem, p. 95).

5. Conquista legionară se desfășoară în aparatul economic în forme violente, luînd înfățișarea unui regim al abuzului (în cele 5 luni ale interregnului gardist, s-au înregistrat : „1 162 însușiri de bunuri prin vînzări forțate, 1 081 confiscări de bunuri, 260 ocupări forțate de imobile comise de membrii ai Legiunii (...) și-au însușit numai în provincie, bunuri în valoare de 1 018 624 911 lei pentru care au plătit numai 52 176 763 lei, adică 5,21 la sută din valoarea reală, apud A. Simion, p. 82). De multe ori aceste bunuri erau însușite de la evrei prin acțiuni programatice.

6. Un singur aspect îl mai precizăm. Segmentul care a rezistat cel mai puternic ofensivei legionare a fost intelectualitatea conștientă de datoria ei față de popor, față de societatea românească.

Anul al XXI-lea. Nr. 18. 16 Septembre 1935.

NEAMUL ROMÂNESC PENTRU POPOR

Fundator: N. IORGA

Apare la 1 și 16 ale fiecării luni.

Abonamentul se plătește pe un an: 100 de lei. Studenții și elevii plătesc 60 de lei. Societățile plătesc 200 de lei.

Primejdie de război

De câteva luni de zile s'a înstăpânit în Germania împinsă un om al cărui gând merge până la aceia că ar da foc lumii doar ar ajunge ai lui unde au fost până la înfrângerea pe care ei singuri și-au căutat-o.

Hitler a strâns zeci de mii de oameni gata să apuce armele ca să li spuie că vremea neamului lor a venit din nou și să li arăte că sânt acuma în stare să-și ieu înapoi ținuturile pierdute.

Aceasta e o mare primejdie pentru acei cari, ca noi, cu grele jertfe au ajuns la dreptatea lor.

La orice lucru rău ne putem aștepta, și cât de degrabă.

De aceia trebuie să ne ținem gata pentru ca, aducându-ni aminte de sufe-rințile noastre de acum cincisprezece

Articol-program al lui N. Iorga din „Neamul Românesc"

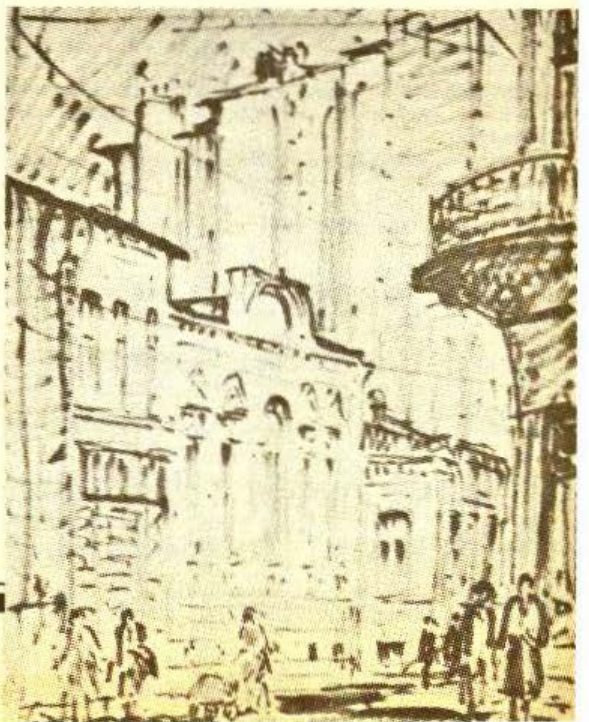

4 pagini

Dreptatea

2 lei

Actiunea Germaniei

Panamaua Cagero, în lumină

MOMENTE

Unde ne sunt patrioții?

Facsimil după ziarul „Dreptatea"

CAUZELE ASASINATULUI : DENUNȚAREA INTERESELOR FASCISMULUI GERMAN

Pe cel ce va citi ziarul Dreptatea, **din 5 mai 1936 va avea fotografia unei zile național-țărăniste, zărindu-l în prim plan pe V. Madgearu, ținindu-și cuvîntarea la Congresul P.N.Ț., al organizației de Ilfov, în care lupta lui V. Madgearu cu ideea și cu interesele imperiale atinge culminația.**

Expozeul lui Virgil Madgearu poartă titlul generic : „Guvernul și mișcarea de dreapta". La congresul organizației național-țărănești de Ilfov vorbește Virgil Madgearu. În cuvintele lui se adună ecoul luptelor naționale ale României din acel deceniu. Luptele cu două mari curente de expansiune : curentul economiilor tranzacționale apusene și curentul expansiunii politice a ideii imperiale. Îl zărim astfel pe Virgil Madgearu în postura de strateg al acestui război împotriva înghenuncherii României de către fascismul german.

MUȘAMAUA NAȚIONALĂ...

Dar oare cu devizele țării nu s-au făcut toate fraudele inimaginabile ? Guvernul a încercat să arunce mușamaua limitînd totdeauna sancțiunile la cîțiva dintre escrocii prinși (...). Așa a fost consorțiul lui Vasilescu-Cantalup, consorțiul lui Grosz-Cagero (...) dar toți aceia care au traficat, prin influența lor (...) n-au fost nici urmăriți, nici sancționați pentru că aceștia fac parte din majoritățile parlamentare ale partidului liberal. Mușamaua națională s-a întins și se va întinde mai departe peste toate acele fraude cu devizele (...). Unde sînt devizele țării provenite din exportul în ultimii ani ? De ce nu poate statul să facă plăți în străinătate ? Pentru că devizele corespunzătoare activității, rezultate din exporturile acestea, au fost furate ori au evadat **în străinătate (s.n.), prin lipsa de control exercitat de guvernul partidului liberal" (...).**

„MODA" POLITICĂ BERLINEZĂ

În afară de aceasta, desigur că și spiritul de imitație, atît de dezvoltat la noi, tendința de a schimba moda, după capitalele străine a contribuit la exacerbarea metodelor de dreapta. Înainte venea moda de la Parisul democrației și al libertăților. Astăzi moda vine din capitala Germaniei, de la Roma sau de la Berlin. Nu se înțelege încă, că țara românească trebuie să sfîrșească cu importațiunea modelelor străine, și că trebuie să-și creeze o ideologie politică românească, potrivită cu nevoile și aspirațiunile acestui popor. (s.n.).

IDEOLOGII DE IMPORTAȚIUNE

În afară de aceasta guvernul a lăsat să se stipendieze de peste hotare publicațiuni cari apar ca ciupercile din pămînt pentru ca să facă propagandă pentru aceste curente de dreapta...

(...) Ați auzit că a fost arestat Corneliu Zelea Codreanu, căpitanul Gărzii de fier, și dus în stare de arest la Galați. Cum a putut fi găsit acum Corneliu Codreanu și adus în arestul preventiv de la Galați și cum d-sa nu a putut fi găsit, cînd făcuse o faptă mai mare, cînd organizase atentatul împotriva președintelui Consiliului de miniștri al țării ? (...).

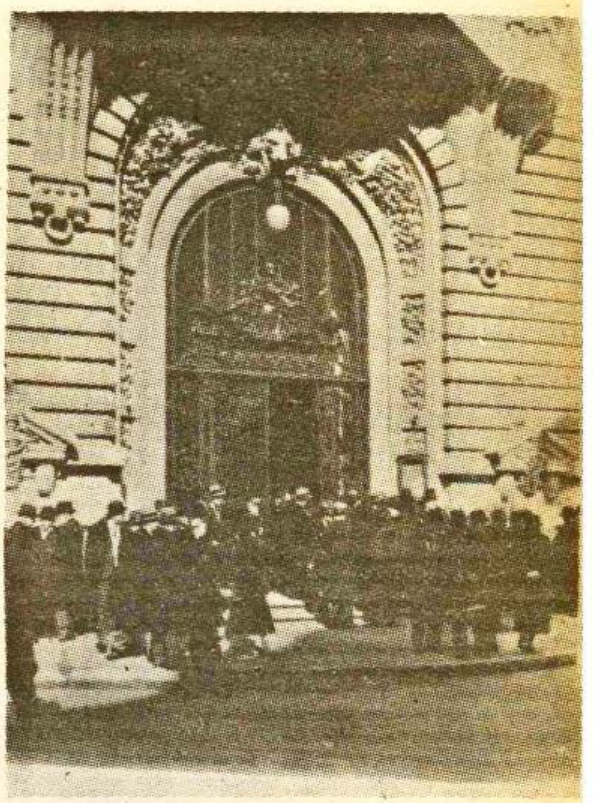

Bursa în 1928

Virgil Madgearu

VOR SĂ VĂ PUNĂ CĂTUȘE

„Să nu-și facă iluzie domnișorii de la Garda de fier că ne înspăimîntă. Eu nu sunt omul care să sperie, eu stau cu pieptul deschis (Aplauze prelungite, ovațiuni), voi fi răzbunat nu numai prin faptul că sunt convins (aplauze), dar sunt convins că țărănimea va deschide ochii și va vedea adevăratul substrat al mișcărilor de dreapta (...). Vor să vă pună cătușe de mîini și de picioare ca să nu vă puteți mișca. Aceasta e dictatura pe care o visează ei. Le put picioarele țărănești și vor ca țăranii să fie mai departe sclavi, nu oameni liberi în această țară. Vor să vă răpească bruma de libertăți de care vă mai bucurați și vor să vă mai răpească și restul din rodul muncii voastre pe care-l cîștigați cu atîta osteneală. Acesta este rostul gărzilor de fier".

BANI GERMANI ÎMPOTRIVA DEMOCRAȚIEI

„Noi suntem împotriva unei acțiuni comune cu Germania pentru următoarele trei motive: întîi pentru că Germania hitleristă sprijină revendicările teritoriale ale Ungariei pe seama României și a amicilor ei (...). Noi nu putem să ne asociem cu Germania, în al doilea rînd, pentru că Germania crede că în granițele noastre este pămînt mult (...) pentru ca să încapă și coloniștii germani pe cari au intenția să-i aducă pe pămînturile românești (...). În al treilea rînd, suntem împotriva unei asocieri cu Germania, atîta timp cît Germania finanțează prin corupție toate aceste acțiuni interne de disoluțiune socială și națională întreprinse de curentele de dreapta. Știm precis și sursele de unde vin banii germani cari alimentează toată această acțiune împotriva democrației naționale românești, și vor mai primi bani din străinătate pentru întreținerea acestor curente" (aplauze).

În același ziar citim anunțul: „A apărut: Afacerea Cagero. Regimul economic al fraudelor și excrocheriilor de Virgil Madgearu. De vinzare la chioșcuri de ziare".

RĂZBOIUL IDEOLOGIC CU FASCISMUL CONTINUĂ

La 1 mai 1936 ne aflam la Caransebeș. Pe 26 mai 1936, îl putem asculta pe Virgil Madgearu la Timișoara, unde va ține un discurs alături de Ion Mihalache, la grandioasa manifestație național-țărănistă. Zărim un alt moment din războiul ideolgic al omului național cu ideolgia omului imperial.

Din discursul lui V. Madgearu reținem: „Primejdia din afară și primejdia dinăuntru": „Simțim primejdia din afară pentru că vedem în timpul ultimelor trei ani cum se slăbesc prieteniile noastre cu puterile cu care am luptat pentru a face România mare, și pentru că vedem în această vreme cum se întăresc toate dușmăniile împotriva noastră și se încercuiește această țărișoară scumpă nouă. Cum să stăm nepăsători cînd vedem că aliații noștri nu ne mai prețuiesc (...). În această vreme ce constatăm? Constatăm că în cursul acestor trei ani s-au asmuțit toate dușmăniile noastre. Cum se poate să admitem noi ca să se dezvolte în această țară mișcări care susțin forțele de des-

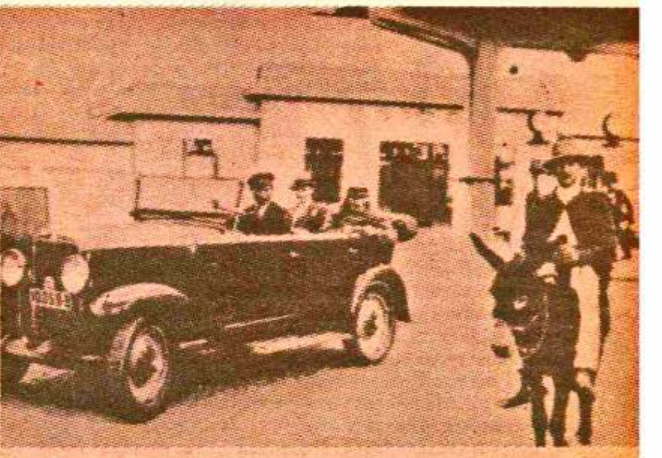

Contraste pe străzile Capitalei

Arme din arsenalul legionarilor

trămare a tratatelor de pace și de atacare a granițelor noastre ? (...) N-am văzut cum se organiza în țară aici mișcări factice, așa-zise de dreapta, care nu fac altceva decît să cultive ideea greșită că România trebuie să părăsească alianțele ei vechi și să meargă împreună cu Germania ?".

La Beiuș, într-o cuvîntare publică, Virgil Madgearu va continua „războiul ideologic" : „Se întind în toate părțile mișcările de violență, se organizează tot felul de organizațiuni așa-zise de dreapta — antisemiții lui Goga și Cuza pe de o parte și gardiștii de fier pe de altă parte și care mai de care înarmați cu banii străini..." (s.n.).

Iată acum caracterizarea pe care Sever Bocu o face lui V. Madgearu, la manifestația de la Timișoara : „liderul poporului românesc, acel care este procurorul tuturor dușmanilor acestui popor și acestei țărănimi, cel care a adus ordine în finanțele statului, Virgil Madgearu".

CÎT COSTĂ REGIMUL STATULUI TOTALITAR IMPERIAL

Ofensiva împotriva fascismului se folosește adeseori de calcule surprinzătoare. În „Concluzii pentru amatorii de dictatură", M. Nanu scrie, în oficiosul național-țărănist, „Dreptatea" :

„Sintetizînd rezultatele discuțiunilor în jurul întrebării : «Regim democratic sau dictatorial ?», concluziunile au fost (...) favorabile democrației. Lupta se formula pe plan ideologic între următorii adversari : pe de o parte misticism irațional bazat pe instinct și forță brutală ; pe de altă parte, naționalism bazat pe gîndire și libertate (...) Caragiale a scris odată așa «Cînd ar fi să dau vre-o povață unui tînăr român, iată pe care i-aș da-o : — Tinere, să-ți fie patria scumpă și sfîntă ca și mama. S-o iubești și s-o respecți din adîncul sufletului. De dreptatea și de respectul tău pentru ea să nu mai faci vreodată reclamă și paradă. Ba, ai dreptul și datoria să urăști, să lovești, să sfărîmi pe acei frați ai tăi ticăloși, care, în loc s-o iubească și s-o respecte ca pe o mamă cuminte și severă, o curtează, o măgulesc și o exaltează ca pe o bătrînă cochetă, nebună, bună de tocat». (...). Descriptiv — dictatura se poate caracteriza : antiintelectualistă, efemeră și dezastruoasă, prin finalitatea ei războinică (...). Iar celor cărora li se pare regimul democratic prea costisitor le putem oferi socoteala pe care o face ziarul Social-Demokraten: «Solda oamenilor de trupă din formațiile SA și SS se ridică la 453 000 mărci zilnic, ceea ce revine la 163 080 000 mărci pe an (6 miliarde lei). 20 000 de membri ai secțiunilor SA și 7 000 membri ai secțiunilor SS primesc cîte 2 mărci pe zi ; 280 000 membri ai organizației SA și 68 000 membri ai secțiunilor SS primesc cîte 50 pfenigi pe zi (...). Șefii de toate gradele ai formațiunilor național-socialiste primesc solde care variază între o marcă și jumătate pe zi și 700 mărci pe lună, ceea ce dă 1 371 500 mărci pe lună (sau 658 milioane lei). Întreținerea „organizațiilor tineretului hitlerist" („Hitler Jugend"), este prețuită de „Social-Demokraten" la 3 500 000 mărci pe lună, adică 42 milioane mărci pe an (1 600 000 000 lei). Armamentul, echipamentul, automobilele formațiilor național-socialiste, cheltuieli de călătorie absorb cam 792 milioane mărci pe an. În total, 1 113 538 000 mărci (peste 40 miliarde lei) necesitate de întreținerea organizațiilor hitleriste, pe timp de un an».

Regimul „imperial", se vede, nu este deloc rentabil....

ORICÎT AR FI DURAT CARNAVALUL

Acum, cînd privim îndărăt, la peisajul acelei tragice zile din noiembrie 1940, îl zărim pe Virgil Madgearu de trei ori profilat pe retina memoratorului istoric. În dimineața acelei zile își ținuse cursul la Academia de comerț ; întors acasă, primise vizita a doi cunoscuți oameni politici.

Nici nu se așezase bine cu soția la masă, cînd „pasărea neagră" își trimise solii să-l ridice. L-au ridicat și l-au purtat spre locul crimelor istorice. „Revoluția franceză din 1789, comentează cel ce-i omagiază destinul în 1942, s-a prăbușit prin sîngele pe care l-a făcut să gîlgîie «Teroarea». Genialul Lavoisier a fost dus la eșafod cu strigătul : «Nu ne trebuie chimiști !» André Chénier, cu acela : «N-avem nevoie de muzică !». Și «Teroarea» a devenit un criteriu. Energumeni recenți (...) s-au erijat numaidecît într-un fel de «Comitet de salut public». Dogma era ca toți cetățenii, care nu semănau lor, să fie transformați (...) în formula lui Loyola: «perinde ac cadaver». În decada cea mai urîtă a calendarului politic, peste care a trecut vederea îndurată a unei țări întregi, în vremea cînd iarmarocul vanităților era la dispoziția tuturor geambașilor, Virgil Madgearu a rămas neclintit la toate încercările de domesticizare (...). Evenimentele fulgerătoare care au dezlănțuit epilogul au fost precedate de ani întregi, unde fiecare și-a închipuit că se așează pentru restul vieții. Foarte puțini sînt cei ce s-au îndoit. V. Madgearu (...) a continuat a gîndi potrivit crezului și conștiinței lui oricît ar fi durat carnavalul."

Ilie Bădescu

UN MORALIST AL RAȚIUNII: SOCIOLOGUL PETRE ANDREI

Filosofii și marii teoreticieni ai vieții sociale își trăiesc adesea propria lor viață în cabinetele de lucru și printre cărțile încărcate de memoria gîndirii trecutului. Lucrul este cu atît mai natural cu cît opera lor poartă în mai mare măsură pecetea erudiției, năzuind spre noi sinteze teoretico-filosofice și atunci cînd gînditorii acuză — uneori cu disperare — permanența lor într-o tradiție, școală sau curent de gîndire. Tradiția gîndirii filosofice și sociologice românești pare însă a nu răspunde decît în mică măsură acestei aprecieri globale. Ca orice disciplină intelectuală și științifică, filosofia și sociologia au fost cultivate și în România de învățați pentru care aplecarea deasupra cărților era un mod de viață, dar ceea ce îi este specific acestei tradiții rămîne angajarea filosofului în viața social-politică a țării. Militantismul a fost mereu în filosofia și sociologia românească modalitatea principală de conștientizare critică a spiritului public, iar mentalitățile colective au evoluat adesea sub impactul și influența atitudinilor politice și civice ale marilor noștri intelectuali.

S-a întîmplat așa fiindcă nașterea societății românești moderne a fost mai mult decît în alte părți un act de creație. Chiar și atunci cînd multiplele condiționări obiective prescriau o cale inexorabilă de evoluție și dezvoltare socială, atitudinea critică n-a obosit să recupereze valori pe care această cale părea că le ignoră sau că le acordă prea puțină importanță. Curentul național al culturii critice, poate cel mai dezvoltat dintre curentele noastre culturale-științifice și literare, rămîne o mărturie istorică în acest sens.

Permanența prezenței intelectualului român în Agora nu înseamnă nici astăzi și n-a însemnat vreodată, ca atare, o „soluție" pentru multele întrebări pe care le ridică meditația asupra rostului intelectualului într-o societate și asupra destinului său în istoria națională și în cea a umanității. Militantismul intelectualului a putut fi privit adesea cu suspiciune și nu de puține ori a fost răstălmăcită atitudinea sa față de evenimente de seamă ale vieții publice. Drama „neînțelegerii" și „incomunicabilității" nu este deci spulberată prin simpla venire a filosofului în lumea mundană. Vom înțelege astfel și oscilațiile, retragerile surprinzătoare și uneori schimbările neașteptate de atitudine ale acestuia în viața publică. Și vom înțelege astfel și motivele pentru care intelectualii au făcut adesea din drama societății în care trăiau o dramă personală, fără a reuși uneori să vadă și mai ales să facă legătura dintre aceste două drame. Într-un anume sens, așa s-a întîmplat și cu unul dintre intelectualii noștri de frunte din perioada interbelică, filosoful și sociologul Petre Andrei.

Armand Călinescu și Virgil Madgearu — adversari și victime ale Gărzii de fier

MARTIR AL CREDINȚEI ÎN REALITATEA RAȚIUNII

Înzestrat cu harul construcției teoretice sintetice, Petre Andrei a fost primul nostru mare sociolog format aproape numai în țară și rămîne poate cel mai erudit dintre teoreticienii români ai vieții sociale. N-a fost însă — cum greșit se mai spune și astăzi, repetîndu-se mecanic o apreciere pripită și nefericită a lui Traian Herseni din 1940 — „un sociolog de cabinet". Pentru Andrei, cabinetul de lucru și „lucrul cu cartea" nu puteau fi un intermezzo în așteptarea unei noi numiri în guvern, ci un mod de a face politică în deplină cunoștință de cauză, fiindcă intelectualul ieșean a fost totdeauna convins că politica adevărată are și trebuie să aibă un fundament **rațional-științific**, că oamenii politici trebuie să fie ei înșiși învățați și învățători ai națiunii. A făcut deci politică în virtutea convingerilor sale de intelectual angajat și n-a căutat niciodată în ea — cum insinuase Constantin Kiriței — „posibilități mai sigure de mulțumire a ambiției sale nemăsurate". Andrei era într-adevăr „mistuit de setea ascensiunii" și este adevărat de asemenea că „a primit cel dintîi insucces ca pe o catastrofă iremediabilă", dar atît „ascensiunea" cît și „insuccesul" aveau pentru el alte semnificații decît cele vulgare ale carierismului politicianist și orgoliului vanitos. Profesorul de filosofie și sociologie de la Iași a intrat în viața noastră politică cu îndemnurile generoase ale propriilor săi dascăli, Dimitrie Gusti și Vasile Pârvan, iar „ascensiunea" pe care i-ar fi oferit-o ierarhia politică avea o singură semnificație pentru el : putința de a lucra în folosul binelui obștesc după o concepție nouă și cu mijloacele științei sociale. A fost adesea decepționat, însă nu de insuccesul lui ca persoană, ci al ideilor sale noi, al unor propuneri de reformă socială în care suveran era spiritul național și democratic. „Viața interioară" a castei politice nu l-a atras niciodată, fiindcă iată ce-i scria el soției în 1933 de la Sinaia, unde se afla la o gală de recepții : „Am oroare de toată frămîntarea aceasta de vanități în care nimic nu este sincer și util pentru țară". De altfel, Andrei a primit înaltele funcții oficiale de subsecretar de stat (la Instrucția Publică și la Domenii) și de Ministru al Educației Naționale numai cu multe rezerve (ca să-l includă în guvernul său, Armand Călinescu s-a văzut obligat să-l ia de la Iași cu avionul în 1938) și doar speranța pe care nu și-a pierdut-o vreodată că rațiunea va învinge în cele din urmă ignoranța și întune-

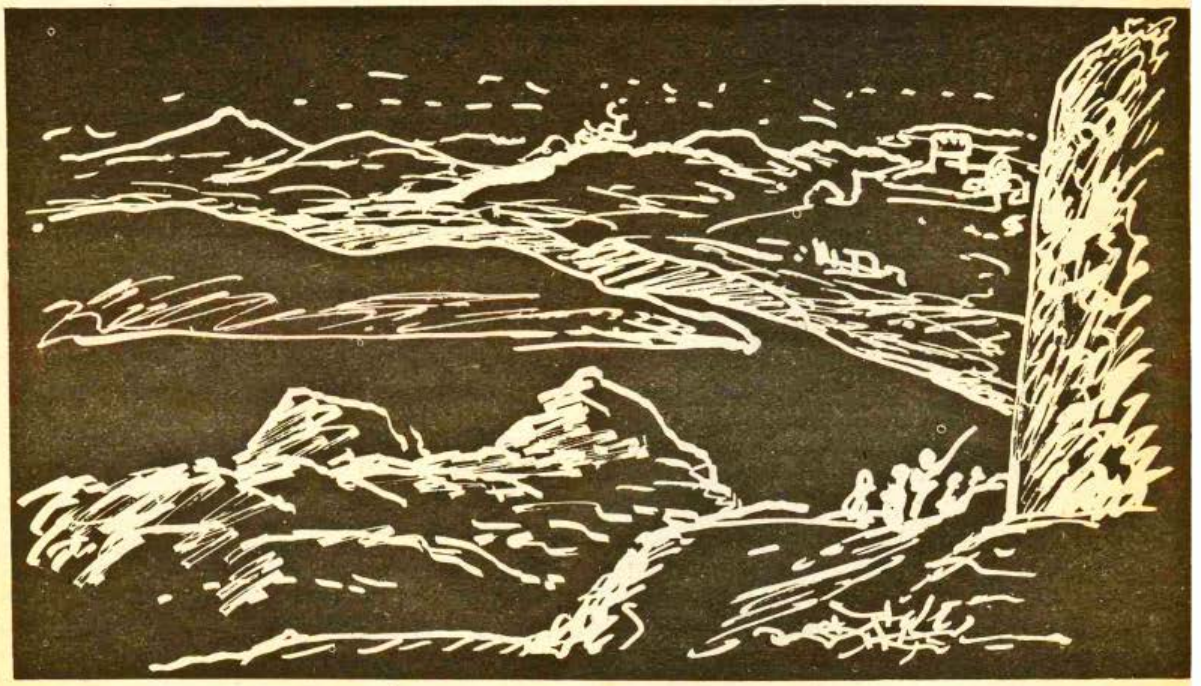

ricul în viața politică l-au făcut să accepte ministeriatul din anii 1938—1940.

Speranța în triumful rațiunii a putut naște însă atunci suspiciunea mișcării legionare că acela care nu înceta s-o afirme public ar fi „trădat interesele naționale", iar pe fondul isteriei legionare din toamna anului 1940, amenințările repetate cu moartea l-au făcut pe profesorul Petre Andrei să se sinucidă în fața unei echipe legionare a morții — formată din nu mai puțin de 40 de criminali — care-i percheziționa de mai multe ore casa și mai ales biblioteca, urmînd să-l aresteze apoi și să-l „pedepsească în mod legionar pentru trădare națională".

La 4 octombrie 1940, cînd și-a pus capăt vieții, P. Andrei știa care este „pedeapsa legionară". Era convins că va plăti cu moartea pentru activitatea sa științifică și politică încă din 8 octombrie 1939, cînd, la o lună după asasinarea lui Armand Călinescu, îi scria soției sale ca, în cazul în care va fi asasinat, să fie înmormîntat la Iași (dacă „e liniște" în țară) și-i indica locul în care își păstra modestele economii personale. De altfel, fusese avertizat oficial, prin discursul noului ministru legionar al educației, Traian Brăileanu, care cerea, la 2 octombrie 1940, „purificarea atmosferei universitare" prin „eliminarea unor elemente neadaptabile la noua stare de lucruri". Și Petre Andrei era, fără îndoială, unul dintre aceste „elemente neadaptabile". I-o mai spusese Traian Brăileanu și cu ocazia apariției **Sociologiei generale**, cartea de sinteză a lui Andrei, în 1936, pe care ideologul și [illegible]ideologul mișcării legionare o considera o carte „periculoasă" mai ales pentru **Introducerea** ei, în care autorul protesta în mod hotărît împotriva îndoctrinării fasciste a tineretului universitar, atragerii acestuia în mișcarea legionară și demasca această mișcare ca fiind o formă de reacțiune politică distructivă care nu mai are nimic comun cu mișcările studențești și de tineret menite să reconstruiască lumea socială.

Conștient de ecoul cursurilor sale universitare și de consecințele atitudinii sale democratice, potrivnice fascismului, Petre Andrei cerea să se treacă de la critica concepțiilor „tragice despre lume" și ale „pesimismului eroic", la o atitudine „activă și energică" împotriva lor, fiindcă, scria el, intelectualului nu-i poate rămîne nimic străin atunci cînd este vorba de „barbarizarea omenirii". P. Andrei n-a încetat pînă în ultima clipă dinaintea morții să slujească idealul afirmării rațiunii în viața socială. Pentru el, rațiunea a fost totdeauna singura în stare să-i dea vieții un sens, considerînd de altfel că valoarea rațiunii poate și trebuie să fie așezată deasupra vieții ca valoare. Eternitatea rațiunii era, în viziunea lui P. Andrei despre viață, sinonimă cu omul în sens generic. De aceea a putut să-și pună capăt zilelor fiind convins că rațiunea nu poate fi ucisă, dar că ea nu trebuie lăsată să fie umilită de inconștientul agresiv și barbaria semidoctă. A murit convins că atentatul la viața lui urmărea să lovească în lumea rațiunii, care este și lumina vieții, și n-a mai putut avea tăria să asiste neputincios la terfelirea sălbatică a acesteia. A spus toate acestea și în scrisoarea-testament pe care a lăsat-o copiilor săi : „Țin să știți că tatăl vostru nu are nici un fel de vină, nici o pată, nici un amestec în cele întîmplate. Să nu credeți că fug de judecată și de aceea aleg acest mijloc. Nu, dar nu mai am tăria să lupt. Eu am conștiința împăcată. Sîngele și moartea să cadă asupra capului celor care mi-au zdrun-

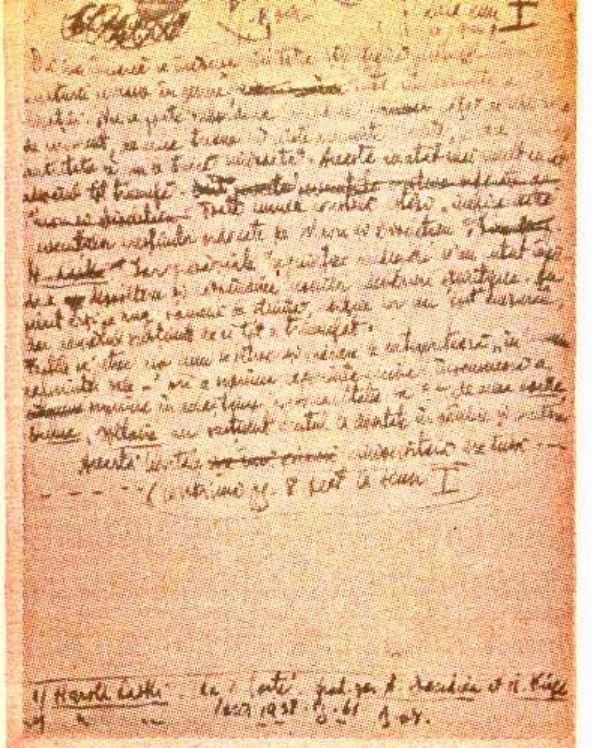

Manuscris Petre Andrei : Pagini din „Sociologia generală" pe care a pregătit-o în anul 1940 pentru ediția a II-a

cinat nervii în halul acesta. Am avut altă atitudine politică decît Garda de Fier, dar nu am prigonit pe nimeni și nu am făcut nici un act urît. Nu pot să fiu însă umilit și degradat. De ce să fiu arestat ? Dacă aș avea pe sufletul meu o cît de mică vină, aș suferi orice, căci aș fi meritat. Dar așa ? În cărțile scrise de mine apar clar atitudinea și concepția mea. Voi controlați și veți vedea".

Atitudinea și concepția lui Petre Andrei, pentru care legionarii au considerat că trebuie el să plătească cu viața, apar într-adevăr chiar exprimate în cărțile sale. Posteritatea poate controla aceasta, iar tînărul va găsi în cărțile lui Andrei — reeditate azi aproape în întregime grație muncii neobosite depuse de dr. Mircea Măciu — adevăratele „vini" ale cărturarului și pedagogului ieșean : afirmarea crezului său în destinul omului ca ființă rațională, împotriva celor care voiau să resuscite instructivismul orb și gregar în viața colectivităților sociale ; credința în misia constructivă a generațiilor și în rolul culturii pentru formarea personalităților adevărate ; concepția sa despre societate și știința socială, atitudinea fermă împotriva fascismului, violenței și rasismului.

MORALITATEA RAȚIUNII «ETERNUL DOR DE BINE»

Obsesia vieții lui P. Andrei a fost problema valorii omului în lume. Cel care a fost împins să-și pună capăt zilelor era un optimist și a crezut mereu că viața merită din plin să fie trăită. Filosoful voia însă să găsească scopul vieții și de aceea opera sa reprezintă rodul unei îndelungi și laborioase căutări a fundamentului fericirii.

Manifestație antifascistă pentru un front popular, organizate în anul 1936

Ca valoare umană, fericirea trebuie să fie scopul suprem al vieții, arăta Andrei, dar pentru ca fericirea să fie o valoare autentică, interacțiunea dintre subiect și obiect trebuie să fie activă. Aceasta fiindcă valoarea — și fericirea deci — nu poate fi fundamentată de subiectivitatea noastră, nu este un fapt psihic intern, ci este un raport al subiectivității omului cu lumea lui externă, cu un obiect. În lumea sa își găsește omul fericirea, dar aceasta este rezultatul unei căutări pe care omul trebuie să o facă în lume. Obiectele ca atare nu sînt valori, ele **devin**, datorită activității subiective a omului. În consecință, omul este creatorul valorilor, iar creația sa constă în reconstrucția lumii obiectelor, a externalității, dîndu-i-se acestoia o semnificație subiectivă. În acest fel se naște personalitatea ca valoare socială, rod al interacțiunii active dintre **persoană** (subiect al valorii) și **lucru** (obiectul valorii). Ca valoare socială, personalitatea tinde „către o stare de mulțumire a vieții, către fericire", fiindcă „mobilul tuturor actelor omenești, în ultimă instanță, este eternul dor de mai bine". De aceea, privită din perspectiva totalității valorilor, personalitatea apare în același timp ca scop și ca mijloc. „Mai binele", fericirea, nu sînt deci decît rezultate ale activității omenești, ele trebuie cîștigate, ceea ce înseamnă că realizarea fericirii are un „preț", fiind o problemă de raporturi între scopuri și mijloace. Andrei analizează toate combinațiile posibile între scopuri și mijloace, propunînd în final propria „soluție". El crede că oamenii nu pot fi fericiți decît în societate, fiindcă „omul este în societate **obiect** și **subiect** de bucurie și durere, el suferă sau produce durerea, primește sau provoacă bucuria. În sufletul nostru sînt o mulțime de virtualități, de dispoziții, care se actualizează, devenind forțe reale în societate și prin societate. Chiar conștiința despre forța personalității noastre o căpătăm prin activitatea pe care o avem în societate, prin valorile ce creăm".

Redescoperirea modernă a societății ca sursă și finalitate a fericirii individului uman devenise de altfel, în anii ce au urmat primului război mondial, ideea dominantă a gîndirii filosofice și etico-sociologice. P. Andrei va consemna ca atare, scriind în 1927, că secolul XX este „sociocentric" și reprezintă „era sociologiei". Colectivismul preconizat drept criteriu principal al fericirii și scop ultim al ei trebuia însă specificat prin note precise, fiindcă în dezbaterea ideologică a vremii, din curentul colectivist se revendicau concepții filosofice contrare, cum erau de pildă fascismul și socialismul. În acest fel, o problemă etică, cum este problema fericirii, devine mai întîi sociologică și în cele din urmă politică, iar „soluția" pe care un gînditor ori altul o găsește acestei probleme îl angajează astfel în lupta politică a vremii. Idealul colectivist al fericirii, pentru care optează Petre Andrei, nu era socialist, dar este categoric opus concepțiilor corporatist-fasciste în general. El denunță falsitatea acestor concepții demonstrînd că fericirea nu se poate întemeia pe un climat social caracterizat prin ură, suferință, durere, violență și viață instinctivă, ci pe iubire, armonie, „înseninare a sufletului". Din „cultul morții", pe care agitatorii legionari începuseră să-l vînture printre studenți, nu poate izvorî fericirea, fiindcă aceasta presupune permanența factorilor constitutivi ai vieții sociale, individul și societatea. Dar dacă scopurile individuale nu pot întemeia decît o fericire iluzorie, arată P. Andrei, scopurile sociale pot înălța sufletul indivizilor fără a le aduce însă fericirea adevărată. Pentru realizarea acesteia, gînditorul român credea că trebuie ridicat idealul social pînă la „realitatea ideală" ultimă, care este **umanitatea.**

Stabilirea umanității drept criteriu suprem al fericirii și pledoaria lui Petre Andrei pentru o „etică universalistă" au putut fi considerate drept manifestări ale „cosmopolitismului", iar în optica legionarilor, ale unui „antinaționalism". Cine citește cu atenție cărțile lui Andrei

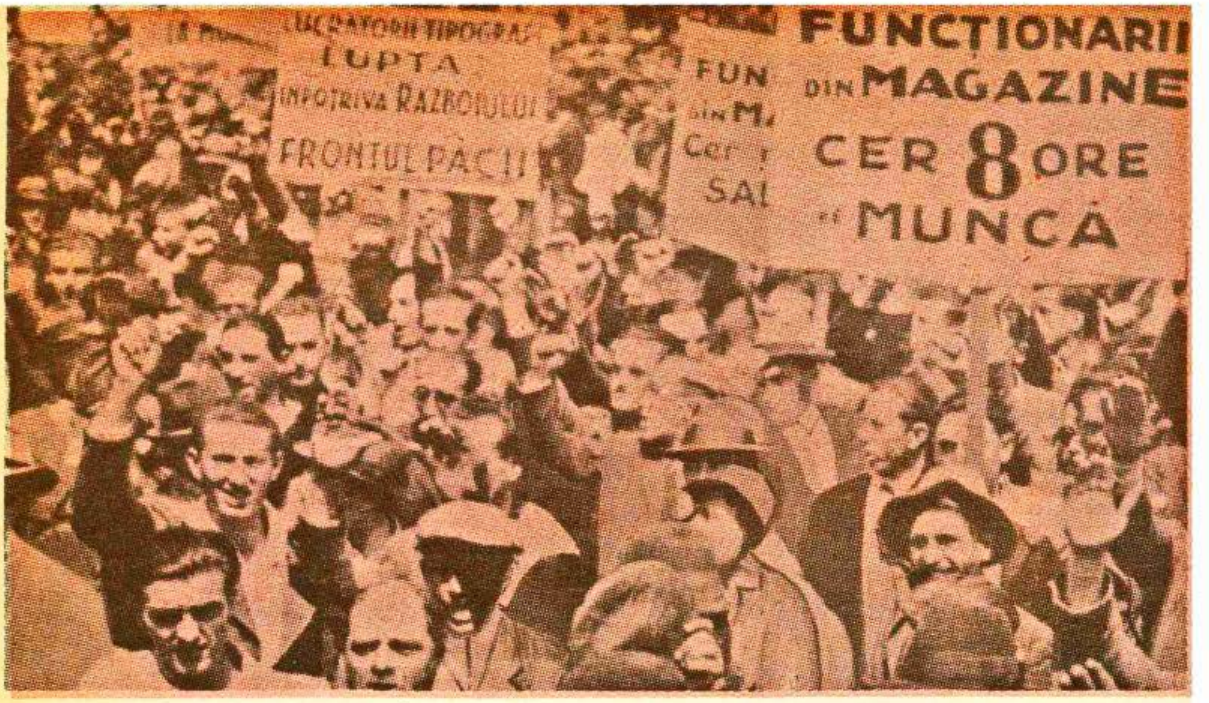

Manifestație antifascistă pentru un front popular, organizate în anul 1936

va vedea însă de îndată că asemenea aprecieri sînt neintemeiate. Mai întîi, Andrei considera „umanitatea" ca „realitate ideală" și nu pur și simplu ca **realitate.** „Umanitatea, scrie el, este idealul care determină activitatea politică și socială în genere, precum și evoluția istorică. Ea se dezvoltă însă în forme individuale și temporare, care nu sînt altceva decît **societățile naționale** de azi, al căror scop ultim este realizarea realității supreme". În al doilea rînd, Andrei arată explicit că din punct de vedere **științific** etica națională este mai aproape de adevăr, fiindcă nu există „un om în genere" și fiindcă numai societatea concretă produce binele sau răul. În sfîrșit, că „realitatea ideală", umanitatea, nu este posibilă decît prin **activitatea națională,** în care se manifestă de fapt umanitatea, dar numai în măsura în care națiunile participă la tezaurul cultural, la patrimoniul moștenit, numai în măsura în care „luptă pentru cultura pozitivă". Aceasta este, scria Andrei, „naționalismul adevărat", și el trebuie distins de „naționalismul reacționar", care este „neconstructiv" și „distructiv".

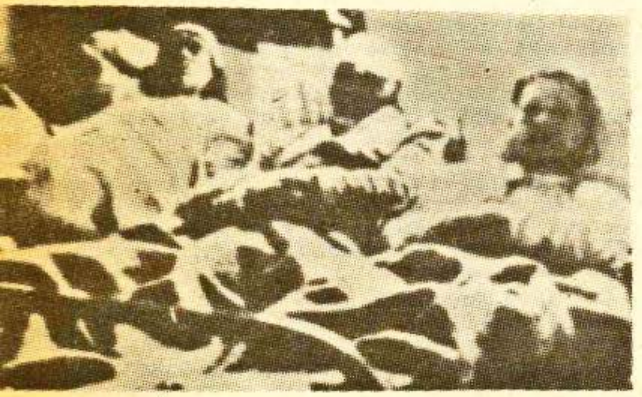

Victime ale legionarilor

Așadar, pe de o parte umanitatea este înțeleasă de P. Andrei ca „o utopie, căci evoluția socială ne arată existența grupurilor naționale diferențiate, cu caractere deosebitoare între ele, nu o societate unitară și uniformă mai presus de națiuni". Umanitatea are un singur sens, iar aceasta este cel **cultural.** Pe de altă parte, deoarece națiunile nu pot trăi ca sisteme închise, așa cum credeau sociologii mișcării legionare de la noi, îndeosebi Traian Brăileanu, pentru a comunica între ele, națiunile au nevoie de o **morală națională.** Or, sensul cultural al umanității legitimează tocmai această „morală națională", făcînd astfel posibilă fundamentarea etico-socială a fericirii individului. Sensul cultural al umanității constituie valoarea supremă fiindcă reprezintă ceea ce P. Andrei numea „maximul de valori culturale umane". Prin cultură își capătă omul sensul vieții lui, căci aici își găsește el „esențialitatea", care este **rațională.** Cultura nu justifică însă ca atare morala națională și morala în genere numai prin raționalitate. Ea unește rațiunea și credința, forma și substanța, în ea se constituie solidaritatea și continuitatea umană, legătura omului cu predecesorii și contemporanii lui. De aceea, cultura este **raționalitate moralizată,** ea elimină exclusivismul național păstrînd în schimb „naționalismul cultural", ce „ni se impune tuturor ca o datorie absolută".

Departe de a fi gîndit într-un mod „cosmopolit" și „antinațional", Petre Andrei a fost deci un filosof al **moralei naționale** exprimată autentic prin destinul cultural al omului în societate, națiunea fiind, în concepția lui, forma reală de comunitate, în care omul poate să capete „o conștiință de sine dezvoltată care sintetizează datoria morală-socială cu aspirația către fericire". Cum realizarea culturii ca valoare supremă este condiția fundamentală a fericirii omului, profesorul ieșean va fi un militant neobosit pentru afirmarea rolului cultural al universităților noastre. Ca și în căutarea fundamentului fericirii, și în promovarea rolului culturii Andrei își va susține crezul său personal pe baza unei analize sociologice profunde a realităților noastre naționale, elaborînd astfel teza **naționalismului cultural democratic.**

Victime ale legionarilor : Armand Călinescu și generalul Argeșeanu

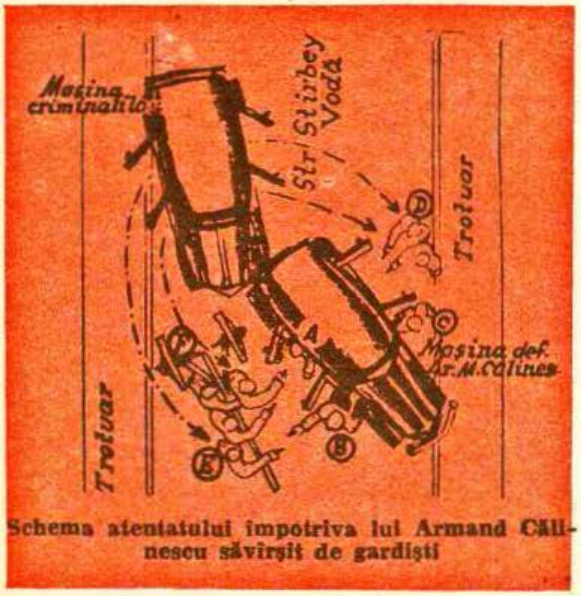

Schema atentatului împotriva lui Armand Călinescu săvîrșit de gardiști

Cum au fost executate de rebeli 92 persoane în pădurea Jilav

DEMOCRATISMUL CULTURII NAȚIONALE ȘI MORALITATEA POLITICII

Din 1922, cînd devine profesor titular la Universitatea din Iași, Petre Andrei a fost mereu preocupat de rostul învățămîntului universitar și de misiunea culturală națională a universității. El asocia aceste probleme cu aceea a generațiilor, fiind convins că generației tinere îi revine cu precădere rolul de inovator cultural și că sarcina universității este aceea de a pregăti tineretul, prin știință, pentru adevăr și morală.

Moralistul optimist nu era mai puțin un doctrinar cu harul profeției. Andrei a văzut încă de la primele manifestări ale mișcărilor de dreapta în Europa că acestea nu reprezentau decît o consecință a dezorientării produse de schimbarea paradigmei culturale a epocii, o consecință a „interregnului moral", cum spunea el, datorat perimării individualismului liberal, pe de o parte, și nedezvoltării „ideii de comunitate socială", pe de altă parte.

În „interregn", răsturnarea valorilor devine adesea un principiu de viață, dar o societate nu poate supraviețui, pe termen lung, degringoladei morale. Tinerii au trăit totdeauna mai intens această degringoladă, fiindcă ei trebuie să-și găsească o poziție socială care să nu le obstrucționeze avîntul creator al spiritului de inovație. Concepțiile fasciste speculează însă drama tineretului, arată Andrei, fiindcă ele îl îndepărtează pe acesta de la urmărirea idealului suprem, care este cultura. De aceea, denunțarea tezelor privind „moartea culturii" capătă pentru gînditorul român o importanță deosebită. Ceea ce este decretat drept „moartea culturii", scria Petre Andrei în 1927, este în realitate doar o criză a ei. Această criză s-a produs în primul rînd datorită „ascensiunii vădite a maselor la cultură", ceea ce necesită o schimbare a modelului cultural din societate. Vechile modele culturale au fost aristocratice atît în conținut cît și în formă. În loc să demonstreze **în conținut** cultura, societatea modernă capitalistă a sprijinit doar democratizarea **formelor** culturii. Ca urmare, s-a creat un conflict între conținutul și forma culturii moderne, conflict exprimat poate cel mai bine de antagonismul dintre mijloace și scopuri, care duce la opoziția tehnicii și filozofiei. În acest fel, cultura s-a instrumentalizat, creînd impresia că este democratică dar generînd în fapt false culturi, cum este, de pildă, „cultura banului". Ceea ce Gasset va crede că este cel mai mare pericol al modernității, „intrarea maselor în cultură", era pentru Andrei o tendință naturală și sănătoasă : „Știința și cultura — scria el — sînt democratice prin tendința lor, deoarece adevărurile la care ajung ele nu cunosc deosebiri de rang social sau de avere, ele pot și vor să fie împărtășite tuturor".

Așa cum morala se democratizează prin rațiune, cultura modernă trebuie să-și afirme valoarea democratică prin rațiunea moralizată. În fapt, Petre Andrei vedea rolul principal al culturii în capacitatea acesteia de a întemeia comunitatea oamenilor, solidaritatea lor culturală născînd ceea ce el numea „o democrație spirituală aristocratică". O asemenea democrație este posibilă cu o singură condiție : unirea științei/culturii cu politica, prin realizarea dominației maselor atît în viața politică cît și în

cea spirituală a societății. Creația culturală și răspîndirea ei, chiar dacă rămîn pentru Andrei doar „două procese paralele", sînt văzute de el ca modalități principale de democratizare a societății. De aceea profesorul și ministrul învățămîntului vor cere universității să-și realizeze în primul rînd rolul ei de a „produce știință" și de a forma personalități, prin acest rol universitatea îndeplinindu-și și menirea ei în viața politică. Raționamentul lui P. Andrei era în acest sens următorul : rolul cultural al universității nu poate fi îndeplinit decît cu condiția asigurării libertății academice ; condiția libertății academice este la rîndul ei o condiție **politică** ; de aceea universitatea nu poate rămîne în afara politicii ; dimpotrivă, așa cum rațiunea moralizată întemeiază democrația socială, rationalitatea democratică sau a participării maselor la creația culturii naționale garantează rationalitatea politicii.

Un drum complicat l-a dus pe incurabilul teoretician social care a fost Petre Andrei, la angajamentul lui politic. Pe acest drum și-a elaborat el și instrumentele teoretice ale acțiunii practice, intrînd în viața politică numai atunci cînd a avut convingerea că „politica de la caz la caz" poate și trebuie să fie înlocuită cu una științifică, rațională și prin aceasta **morală.** Moralistul Petre Andrei era un savant care nu privea lumea complicată a omului politic cu ochii pedagogului. Știa că mecanismele politice nu pot fi atît de ușor controlate, dar credea că nu se poate întreprinde nimic viabil în planul politicii dacă lipsesc fundamentele moral-raționale ale acțiunii practice. Pericolul fascizării țării, arăta el, se datorează, desigur, unor factori economico-sociali obiectivi, dar în primul rînd deculturalizării vieții civice, inconsistenței surogatelor culturale produse ad hoc în epoca modernă. Omul politic trebuie să fie **realist** și **rationalist,** singura pasiune care-i poate fi admisă fiind doar aceea pentru „o idee inspirată de realitate, pe care apoi s-o transforme într-un sistem politic". Sociologul Petre Andrei n-a fost un adept al tehnocratismului „avant la lettre". Naționalismul cultural pentru care a pledat el era un model de viață socială ale cărui resurse nu se mărgineau la rationalitatea tehnică a mijloacelor, ci voia să reconstituie o schemă de rationalitate proprie evoluției națiunii noastre. În epocă, dezbaterea asupra acceptării sau neacceptării schemei rationalității capitaliste adusă din Occident odată cu împrumutul instituțional de după 1848, a găsit mai multe soluții, între care și aceea a întemeierii istorice a rationalității vieții sociale.

Lăsate în afara istoriei naționale, credea de pildă N. Iorga, rațiunea și morala pot fi atrase spre idealuri sociale nepotrivite spiritului unui popor, obligîndu-l pe acesta să le urmeze și să ducă o viață străină „firii" lui, pierzîndu-și astfel personalitatea istorică și renunțînd la îndeplinirea vocației sale în lume. P. Andrei n-a respins nici el o asemenea soluție, deși a rămas convins că istoria însăși este o valoare care trebuie explicată și apreciată după criteriile rațiunii. Dacă există un criteriu suprarațional

Victime ale legionarilor

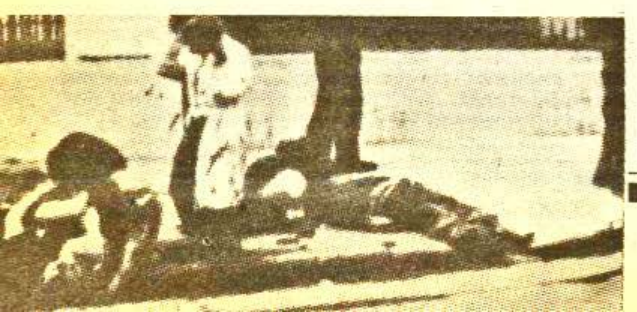

Petre Andrei

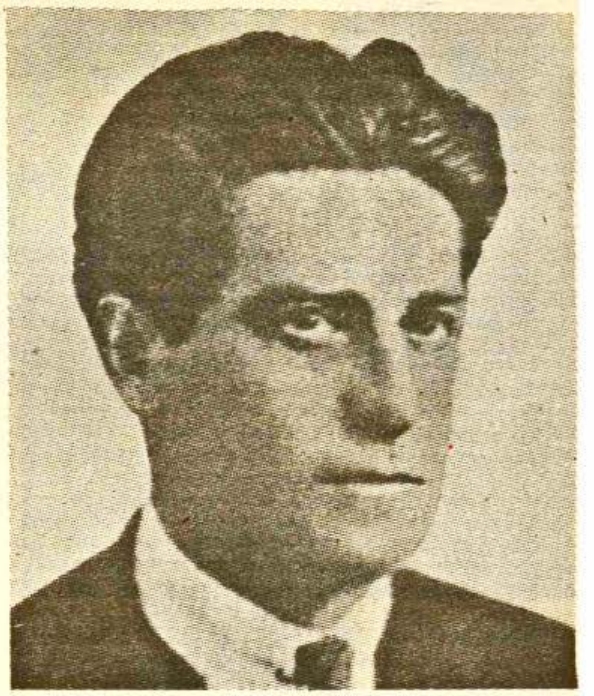

pe care Andrei l-ar fi acceptat pentru întemeierea rațiunii însăși, acesta n-a fost decît ideea comunității socio-morale. Cu această idee a ajuns sociologul român la țărănism și tot pornind de la ideea comunității va intra el în conflict cu doctrinele sociologice fasciste ale vremii.

ÎMPOTRIVA FASCISMULUI, PENTRU O SOCIETATE DEMOCRATICĂ

Ca filosof al valorilor sociale, P. Andrei a elaborat o concepție sociologică după care societatea este o concretizare de valori. Condiția socială a creării și răspîndirii valorilor este diferențierea prin integrare. O societate totalitară este deci neviabilă istoric fiindcă cimentează rațiunea, diferențiatoare prin natura ei, și blochează astfel creația de valori. Odată sacrificată rațiunea, toate mijloacele de viață ale societății totalitare devin irationale, nemaiavînd vreo întemeiere, fiindcă forța nu a fost vreodată întemeietoare ci doar conservatoare. Dar nici conservarea societății nu poate fi asigurată numai prin forță, fiindcă folosirea acesteia accelerează degradarea societății și involuția ei spre biologic, instinctiv și barbarie. De aceea, dacă fascismul poate găsi o întemeiere, aceasta nu poate fi decît **rasismul.** O societate nu trăiește însă decît accidental pe bazele legitimării ei externe, biologice. De aceea, rasismul a fost folosit de burghezia și capitalismul apusean ca diversiune ideologică, speculînd în spirit reacționar dorința de emancipare și dezvoltare națională a popoarelor. Ca urmare, în doctrina fascistă se confundă mai întîi rasa și națiunea, iar apoi națiunea și statul, ajungîn-

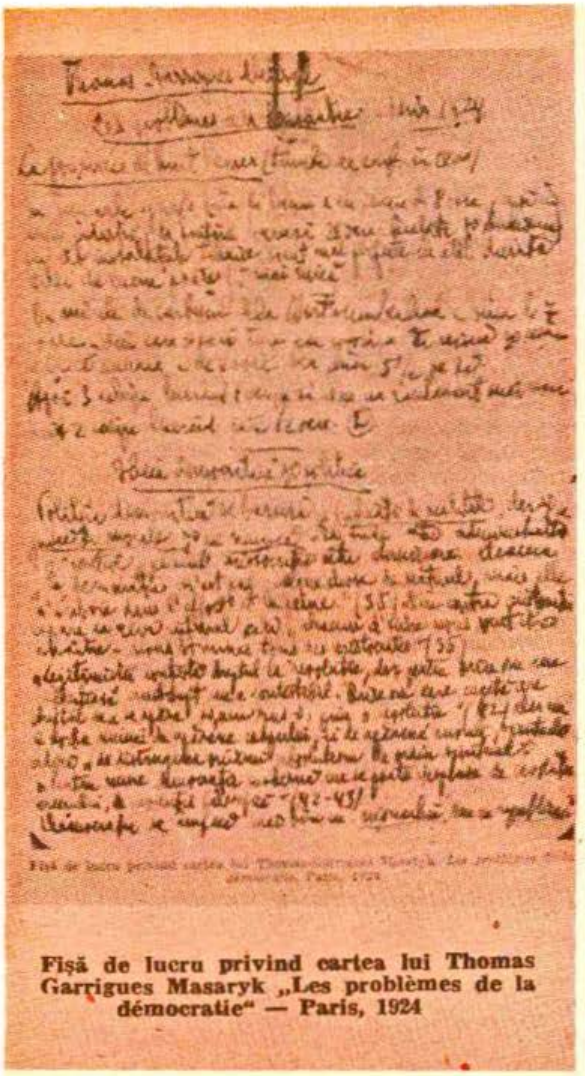

Fișă de lucru privind cartea lui Thomas Garrigues Masaryk „Les problèmes de la démocratie" — Paris, 1924

du-se în final ca acesta din urmă să fie identificat cu elita fascistă. În acest fel, motivul moral al fascismului, care era asanarea societății burgheze de corupția și imoralitatea parlamentarismului, devine un agent al imoralității „conducătorului" statului, baza reală a oricărei dictaturi. Diversiunea rasistă conduce, în al doilea rînd, la imperialism, fiindcă isteria „rasei alese" nu se poate menține decît prin transformarea conflictului intragrup în conflict intergrupal, iar spiritul războinic pe care-l generează acesta din urmă întreține la rîndul lui cultul forței și al violenței ca singurele mijloace practice de guvernare.

Diversiunea rasistă provocată de fascism prin pervertirea naționalismului, distruge de fapt viața națională a popoarelor, adică ceea ce P. Andrei numește „naționalismul adevărat". Acesta, arată sociologul, „nu creează privilegii și nu acordă monopolul puterii politice unei clase sau unui partid, căci tinde către dezvoltarea tuturor forțelor vii și creatoare ale poporului pentru conducerea statului. El nu exclude deci democrația". Mai mult decît atît, „naționalismul adevărat" nu poate fi decît democratic, fiindcă el este solidarist și tradiționalist, iar solidaritatea oamenilor și tradiția nu se pot baza decît pe rațiune, adică pe controlul guvernării de către popor. Democrația garantează selecția autentică a valorilor, răspunderea guvernanților, ea permite ajustarea evoluției politice a societății ca modalitate de adaptare a ei și sprijină manifestarea personalităților legitimînd diferentierea lor socială.

Fascismul în schimb, arată P. Andrei, „se bazează pe mituri, pe elemente iraționale, dușmane științei și criticii libere", fiind astfel periculoase pentru evoluția națiunii fiindcă falsifică fondul comunitar al acesteia. Istoria arată de altfel că toate popoarele și-au întemeiat viața lor națională în cadrul unui regim democratic, și nu printr-o dictatură. Dacă fascismul reușește azi, scria P. Andrei în 1927, să aibă influență în unele țări, aceasta se datorează crizei claselor conducătoare din aceste țări, și nu crizei democrației și parlamentarismului. Iar pentru a analiza cauzele crizei burgheziei, P. Andrei reia ideile sale despre legitimarea vieții politice prin cultură. El arată că tineretul este atras de fascism fiindcă acesta îi oferă șansa acțiunii imediate, scutindu-l de suferințele asimilării culturii și creîndu-i astfel iluzia că acțiunea practică poate să se dispenseze de „rațiunea obiectivă". În general mișcările fasciste își recrutează adepții dintre elementele inculte și semidocte, atrăgîndu-le prin magia unei culturi de-a gata, ce poate fi însușită fără eforturi și suferință, fără trudă și sîrguință. Antiraționalismul fascist provine din teama de judecată critică, iar antidemocratismul traduce această teamă în termenii vieții politice.

Împotriva fascismului, P. Andrei a pledat pentru cultură și instrucție, prin ridicarea maselor la conștiința misiunii lor istorice. „Proces de necontenită creație de valori", „totalitatea de valori realizate", cultura a rămas pentru sociologul român un crez moral și politic al vieții. Culturalizarea oamenilor politici și a tineretului, credea el, îi poate feri de imoralitatea agresivă a totalitarismului. Culturalizarea tineretului trebuie să înceapă prin educația lor socială și politică, în cadrul „comunității de muncă", în care rațiunea se moralizează, iar idealul solidarității umane se concretizează în iubirea față de semeni, în reprimarea urii și în „dorul de mai bine". Aici se formează personalitățile adevărate, creatoare de valori, fiindcă în colectivitatea socială rațiunea critică reconstruiește lumea valorilor dîndu-i un sens uman prin reciprocitatea perspectivelor și un sens social prin acțiunea conjugată. Lumea rămîne astfel deschisă, iar disponibilitățile de creație sporesc, adăugînd cu ele speranțele într-o lume mai bună. Acestei lumi va trebui să i se dăruiască cu totul intelectualul fiindcă lui îi revine menirea de a-i uni pe oameni în esențialitatea lor, ca ființe raționale. Abdicînd de la această misie, intelectualul își pierde rostul în lume, servind interese potrivnice ideii înseși de comunitate umană, devenind un dușman al singurei valori care-i legitimează existența și care este **rațiunea.** Compromisul nu poate fi admis în această lume, iar trădarea ei este un semn că societatea intră în involuție.

Valorile însă nu pot fi distruse, iar sacrificiul unora dintre slujitorii lor este o ofrandă pentru măreția valorilor. Cînd glasul rațiunii nu se mai aude, nu înseamnă că rațiunea a fost distrusă. Spiritul nu moare, fiindcă societatea este doar o „concretizare de spirit". Credința în măreția rațiunii și a spiritului îi va fi ușurat poate lui Petre Andrei hotărîrea de a se sinucide. A făcut-o păstrîndu-și convingerea că aceasta este singura credință pentru care viața merită să fie trăită.

Ion Ungureanu

HEIDEGGER, POETUL

Acest poem al lui Heidegger închinat țăranilor din Pădurea Neagră este una din cele mai profunde scrieri din literatura universală despre un fel de a fi al omului pilduitor asupra muncii omului legat de îndeletnicirile fundamentale ale Europei, ale vieții, țăranul, în cazul de față țăranul Pădurii Negre.

Sunt aici rezonanțe din Hesiod țăranul, din Pindar care spune „fără ponos nimic nu iese la iveală ", apoi din Georgicele și Bucolicele lui Vergil, și din imnica tirzie a lui Hölderlin.

Poemul, căci îl socotim un cîntec al cugetului, a fost scris în anul 1933 și este un refuz de a urma chemarea la Universitatea din Berlin de a-i fi profesor. Este un protest instinctiv față de rătăcirile lumii ce se făcuse simțită în climatul orașelor germane.

De altfel elogiul a ce înseamnă matca țărănească din acest poem poate fi apropiat de un text românesc al vremii, al lui Liviu Rebreanu al Transilvaniei la intrarea sa în Academia Română. Grăiește „Laudă țăranului român." Așa sună titlul discursului său.

Cele patru virtuți, cele patru averi păstrate în poporul român, de către poporul român, în existența sa milenară, anume păstrarea ființei biologice, a pămîntului, a limbii și a **cumpătării nestrămutate, vor fi elogiile** oricărui popor. Rebreanu și Heidegger, doi fii de țărani ai Europei, unul al Transilvaniei, celălalt al Pădurii Negre, cinstesc pe cel mai statornic om al planetei — lucrătorul de pămînt, păstrătorul chipului omului ca ființă etică în lume.

Unei exegeze adâncite fie această paralelă punct de plecare spre adâncurile acestor două mari conștiințe ale Europei veacului nostru.

Martin Heidegger

Peisaj creator

De ce rămînem în provincie

În coasta abruptă a unei văi înalte, întinse, din Sudul Pădurii Negre, la înălțimea de 1 150 m, se află o mică cabană de schior, să tot măsoare la temelie 6 pe 7 metri. Acoperișul adânc adăpostește trei încăperi : bucătăria largă ce slujește și de cameră de zi, odaia de dormit și o chilie de studiu.

În fundul văii, acolo pe unde se strâmtează, răzlețe case, și pe tot atât de abrupta pantă de vis-à-vis așezate în voie, așezări țărănești, ogrăzi străjuite de acoperișele lor încăpătoare.

Pe coastă în sus se întind staure cu pășune pînă la pădurea cu înalții brazi bătrâni și întunecați.

Peste toate stăruie un cer de vară limpede în al cărui spațiu strălucitor rotesc în cercurile lor largi doi ulii.

Aceasta este lumea în care lucrez — văzută cu ochii scrutători ai oaspetelui și ai vilegiaturistului.

Eu nu cercetez peisajul niciodată.

Eu experiez pendularea orelor, ziua-noaptea în marea unduire a anotimpurilor.

Majestatea muntelui, asprimea duhului său primordial, greul lui, prevăzătoarea creștere a brazilor, reținutul fast al pășunilor în floa-

re, lărmuirea torentului de munte în depărtata noapte de toamnă, severa simplitate a întinderilor adânc troienite, toate acestea cresc și răzbat și se avântă prin existența zilnică acolo sus.

Și asta iarăși nu în clipe voite de meditație savuroasă și de compliniri estetice, ci numai când ființa proprie la rândul ei stă în munca sa. Abia munca vine să deschidă întâi spațiul pentru această realitate a muntelui. Demersul muncii rămâne în mersul naturii cufundat.

Când în adâncul nopții de iarnă viscolul sălbatec poposește cu vâjâitul său în jurul adăpostului, atunci este vremea coaptă a filosofiei. Întrebările ei trebuie atunci să devină simple și esențiale.

Lucrarea pînă în străfunduri a fiecărui gând nu poate fi altfel decât dură și tăioasă.

Truda graiului concis este precum impotrivirea măreață a brazilor față de furtună.

Și munca filosofică nu se desfășoară ca o îndeletnicire mărginașă a unui excentric.

Ea aparține intim muncii țăranilor.

Când tânărul țăran trage sania grea cu țăpuși peste pășune și o încarcă acolo grabnic cu fagi spintecați până sus, când țăranul răspăie în șopron nenumărate șindrile pentru acoperiș cu precizia dreptei lucrări, apoi lucrarea mea este de aceeași stirpe.

De aici înrădăcinarea, nemijlocita apartenență față de țărani.

Orășanul crede că descoperă poporul când poartă un dialog mai îndelung cu un țăran.

Când eu șed în răstimpul lucrului, seara, pe laviță de lângă sobă cu un țăran, sau la masă în ungherul iconostasului nu vorbim nimic, de obicei. Tăcând ne fumăm pipa fiecare. Din cînd în cînd, poate, cade un cuvînt, că lucrul la lemne în pădure acum se apropie de sfîrșit, că noaptea trecută jderul a pătruns în ograda păsărilor, că mâine poate o vacă va făta, că nu știu care țăran a paralizat, că, se pare, curând se va schimba vremea.

Apartenența lăuntrică a muncii mele de Pădurea Neagră și față de oamenii ei provine dintr-o multiseculară prin nimic de înlocuit statornicie față de pământul alemanșvab.

Orășanul este cel mult stimulat prin așa zisa ședere la țară. Munca mea însă este purtată în întregimea ei, și dusă de către lumea acestor munți și a țăranilor lor.

Se întâmplă mai nou ca munca mea acolo sus să fie întreruptă pentru o vreme mai îndelungată de către dezbateri, călătorii pentru conferințe, sau convorbiri și cursuri aici jos.

Însă deindată ce mă întorc, din primele ore pătrunde iarăși întreaga lume a întrebărilor de la care am plecat și anume în toată pregnanța în care le-am lăsat.

Sunt păr și simplu absorbit în oscilațiile muncii și legilor tainice din adâncuri, și nici nu m-aș putea sustrage lor.

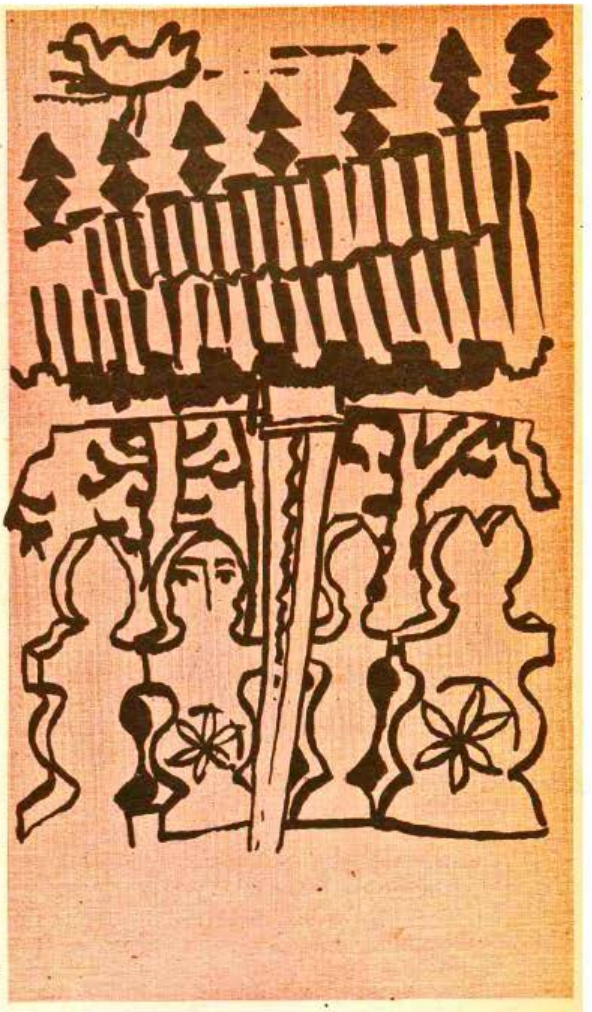

Orășenii se miră adesea de lungul, monotonul meu a fi singur între țăranii din munți.

Totuși nu este a fi singur, ci singurătate.

În marile orașe poți mai degrabă fi atât de singur ca aproape nicăieri în lume.

Dar nu poți fi eremit într-ânsele.

Căci singurătatea are primordiala putere, încât nu însingurează, ci întreaga noastră existență este azvârlită în depărtata apropiepiere a esenței tuturor lucrurilor.

Dincolo, prin ziare și reviste, poți într-o clipită deveni vestit.

Aceasta-i mereu calea cea mai sigură căreia voința noastră nudă cade victimă neînțelegerii, pentru a nimeri grabnic și din temelii în uitare.

Dimpotrivă, cugetarea țărănească are sfânta ei simplitate, sigura și nedespărțita credincioșie.

De curând acolo sus o țărancă bătrână își găsi ceasul.

Avusese obiceiul de a se întreține cu plăcere cu mine, răscolind vechi povești ale satului cu acele prilejuri.

Păstra în graiul său viguros și colorat încă multe cuvinte vechi și unele înțelepciuni ce tinerilor satului de azi le-au devenit de neînțeles, și astfel limbii vii pierdute.

Încă de anul trecut venea adesea această țărancă, cu trăind săptămâni în șir singur în colibă, cu cei 83 de ani ai săi la mine urcând panta abruptă ; vroia, cum spunea de fiecare dată, să vadă dacă mai sunt acolo ori dacă un „Ala" pe nebăgate seama ar fi reușit să mă fure.

Noaptea morții ei o petrecu în convorbire cu cei apropiați. Cu o jumătate de ceas înaintea sfârșitului le-a încredințat un salut „domnului profesor".

Asemenea aducere aminte valorează de nespus mai mult decât ajustate „reportaje" ale unei foi de lume largă despre pretinsa mea filosofie. Lumea orașelor este în primejdie de-a cădea într-o falsă certitudine. O foarte gălăgioasă și foarte negustorească și foarte insistentă în presupusul ei bun simț lumea adesea pare a se îngriji de lumea țăranului și de existența lui.

Se omite astfel tocmai ce acum trebuie de făcut : A ține distanță față de existența țăranului mai mult ca oricând a-l lăsa propriei sale legi : jos degetele să nu se scornească din asta o mincinoasă vorbărie despre popor și patriotism.

Țăranul nu are nevoie de ele și nu dorește în nici un fel asemenea amabilități.

De ceea ce el totuși are nevoie și vrea, este casta, sfioasa măsură față de propria sa identitate și individualitate.

Însă mulți dintre orășeni veniți în trecere, și nu cei din urmă schiorii, se poartă astăzi în sat sau în ograda țăranului de parcă s-ar amuza în palatele lor îndestulate ale marilor orașe.

Un asemenea comportament distruge într-o seară mai mult decît ar fi în stare să promoveze decenii de instruire științifică despre popor și obiceiele sale.

Să lăsăm privirile de sus și intimitățile grosolane și falsele țărănisme, să învățăm acea sfîntă simplitate a existenței de acolo sus, luând-o foarte în serios.

Numai așa vom putea iarăși vorbi ființei noastre.

Deunăzi m-a ajuns cea de a doua chemare la Universitatea de la Berlin.

Cu asemenea prilejuri o iau din oraș înapoi la colibă.

Ascult ceea ce munții și pădurile și ogrăzile spun.

Vin la vechiul meu prieten, un țăran de 75 de ani.

El a citit în ziar despre chemarea mea la Berlin.

Ce va spune el ?

Își aruncă încet privirea sigură a ochilor săi curați într-ai mei reținîndu-și gura închisă, puse mâna credincioșiei statornice pe umărul meu clătinînd abia văzut din cap.

Asta vrea să zică : Hotărît nu.

Prezentare și traducere de Ioan Alexandru

Dialog despre Marsyas

Calliope : Să mergem Euterpe. Surorile noastre au plecat. Plînsul n-are noimă pentru o aleasă.

Euterpe : Mai trăiește ?

Calliope : Cum l-ai văzut ultima oară. N-a scos un geamăt. Nimic nu s-a schimbat de atunci. Dar toate au plecat. E tîrziu.

Euterpe : Aș vrea să-l mai văd.

Calliope : Ai văzut totul. Ai participat. Poate chiar ai zîmbit puțin, ca și mine. Ca și ele. Zîmbetul îi stă bine unei alese.

Euterpe : Apune soarele. E roșu ca o gură de fiară. Pajiștea s-a umbrit și s-a strîmtat. Pădurea s-ar părea că vrea să ne cotropească. Mi-e frică.

Calliope : Dar tu ai plîns copilă. Acum văd. Ești încă slabă. Emoția să te stăpînească numai atunci cînd cînți. În rest trebuie să arăți ca o zeiță. Cum știi că ne-a învățat cel care ne-a împărtășit harul și își zice fratele nostru.

Euterpe : El mai trăiește Calliope ?

Calliope : Pentru noi nu mai trăiește de mult. El nu mai există.

Euterpe : Pînă azi dimineață era cu noi. Sau noi cu el, pentru că noi îl ascultam și îl urmam. Și asta din prima zi de cînd a venit din Phrygia.

Calliope : Ești obosită Euterpe. Liniștește-te.

Euterpe : El mi-a făurit flautul. Seamănă fluierului său de paltin. Instrumentul cel nou, cavalul, de care s-au minunat atunci toți nemuritorii.

Calliope : Tu știai să cînți, Euterpe. De n-ai fi cîntat din fluierul acesta, cei de sus îți găseau altceva. Te porți ca o nimfă.

Euterpe : Am fost nimfe, Calliope, și poate că era mai bine să rămînem așa.

Calliope : Destinul nostru e altfel, știi bine. Tatăl nostru ne pregătește veșnicia.

Euterpe : Știam să plîngem, să suferim, știam că ne așteaptă metamorfozele, eram aproape de rapsozi și de aezi. Poeții se simțeau bine lîngă noi, se despărțeau inspirați și fericiți. Ne puteau atinge și ne mîngîiau sinii și coapsele în pajiște. Îi ascultam și îi învățam cîntece noi.

Calliope : A fost, Euterpe. Acum ne întîlnim mai rar cu ei. Într-o zi vor trebui să se mulțumească doar cu vizita noastră din vis. Dacă ne vor vedea mai rar, va fi cu atît mai bine pentru ei.

Euterpe : Adică vom cădea asupra lor ca Noaptea, ca Invidia, ca Discordia și ca Ura. Îi vom speria și ei se vor teme. Se vor simți năpăstuiți și blestemați. Ne vor uri atunci.

FLUVIUL

Calliope : Nu ne pasă. Nu vor mai putea fără noi pentru că ei ne-au ales.

Euterpe : Şi cei care vor veni pe pajişte, lingă noi, ca altădată ?

Calliope : Vor risca, fată dragă ! Poate vor avea şi noroc. Cine ştie ? !

Euterpe : Vrei să spui că de aceea moare el acum ?

Calliope : Este om. Are o soartă. Şi trufia lui a fost prea mare. Trebuia să vadă, să ştie şi să se smerească.

Euterpe : Noi ştiam Calliope. Ştiam ce se va întîmpla astăzi. Noi l-am atras aici. În pajiştea asta nu există decît un singur pin. Acela de care zace legat el acum.

Calliope : A venit din voia lui.

Euterpe : Ne-a cîntat îndelung şi trist muzica aceea tulburătoare din ţara lui tracă. L-am ascultat înfiorate pînă cînd...

Calliope : Muzică tulburătoare, barbară şi întunecată, Euterpe. Alta este arta noastră.

Euterpe : Pînă cînd a apărut Delianul.

Calliope : Era nimbat de soarele rece de dimineaţă. A venit spre noi desculţ prin rouă şi încununat cu frunze de stejar. Zîmbea misterios şi era strălucitor în lumină. Coborîse soarele în pajişte.

Euterpe : Ne-a privit pe rînd ca pe nişte copaci. Era o privire ce nu ştiai dacă însufleţeşte sau împietreşte. Ochii lui nu încălzeau, ci trăiau. Intrau încet în carne ca o lamă de jungher.

Calliope : A venit ca întotdeauna, Euterpe. Cum vine soarele cu raze reci, întrerupte deasupra pădurii, cu zîmbetul zorilor ager, cu puterea căldurii noi, ca un cîntec înalt şi calm. Era armonie în înaintarea lui ca în coardele Terpsihorei.

Euterpe : Ştiu. Toate ştiam că va veni.

Calliope : El nu ne-a spus. A venit ca altădată.

Euterpe : A venit spre noi Calliope. Nu s-a plimba distrat, întrebîndu-ne de vreo nimfă si n-avea la el arcul. Toate ştiam că nu are de gînd să vîneze fiare.

Calliope : Era liniştit şi pe faţă i se citea puterea şi siguranţa. De la început era un învingător.

Euterpe : Înainte de întrecere nu se poate socoti nimeni învingător.

Calliope : În afară de Strălucitorul. Nu-l judeca pe el cu măsura oamenilor.

Euterpe : Atunci, n-ar fi trebuit să aibă loc întrecerea.

Calliope : Phrygianul a cerut-o.

Euterpe : Noi l-am împins către asta. L-am admirat şi i-am spus mereu că nimeni n-a cîntat ca el vreodată. Nu l-am avertizat că un zeu ar putea să-l întreacă.

Calliope : Nimeni nu s-a gîndit să-l apropie de cei de pe munte.

Euterpe : Dacă îţi aminteşti, Pan, trecînd înainte de ivirea zorilor pe aici, l-a aplaudat zicîndu-i că e neîntrecut. Cînd cînta el, pădurea foşnea altfel, fiarele se opreau din fugă, mîna ridicată să lovească încremenea şi fluviile, uitîndu-şi drumul, se revărsau din matcă. Nu-ţi mai aminteşti, Calliope, că şi noi uitam să mai urcăm seara pe munte şi să cîntăm isprăvile învingătorilor ? El care era atît de nemîngîiat ne vorbea de o şcoală şi începuse să-l înveţe pe Olympos armonia.

Calliope : Armonia lui era stranie şi tiranică. În fluierul lui se auzeau răcnetele pădurii, zgomotul stîncilor în prăvălire, vuietul pămîntului turmentat şi răpăitul ploii, se auzeau trăznete şi urlete, precum şi vocile răguşite ale strămoşilor săi barbari.

Euterpe : Se mai auzeau tălăngile turmelor, păsările, bătaia frunzelor, şopotul apelor, zumzetul muncilor omului, vocile copiilor şi cîntecul de adormire al pruncilor, frenezia nunţilor şi bocetul. În fluierul lui se auzea Lumea.

Calliope : Toate ale pămîntului şi ale muritorilor, Euterpe. Nimic din respiraţia Olimpienilor, din mişcarea sferelor Înaltului. Farmecul şi victoriile lor îi erau străine. Spiritul mîntuitor al luminii, liniştea şi eternitatea stelelor, muzica văzduhului înmiresmat şi calm, soarele îmbătător şi vital îl făceau să ridice din umeri. Nici grandoarea luptelor şi semnele puterii divine nu-i erau aproape de suflet. N-a înălţat niciodată un paian şi n-a compus vreun imn.

Euterpe : Era tînăr. Nici n-a încercat, Calliope. Poate că ar fi făcut-o mai tîrziu.

Calliope : Un poet nu trebuie să întîrzie cu cele mari. Arta lui era o încrîncenare, el îşi-cînta turmentele, spaimele, tristeţea neînvinsă şi coşmarele. Cînta o nostalgie tulbure şi plictisul. Se lupta mereu cu răul din el care îl domina adesea.

Euterpe : Era om, Calliope, şi era mîndru de suferinţă şi de moarte. Spunea că celor veşnici nu le este dat să cuprindă lumea într-o picătură de timp şi să se bucure cunoscîndu-şi

destinul tragic, precum cel care moare. Mai spunea că arta cere o jertfă pe măsura ei. Cred că se gindea la viață. Spunea că facem rău alungind poeții. Arta lui era contemplare a suferinței și bucuria ce o dă trezirea intru cunoașterea sorții. Vorbea uneori despre muzică în felul lui Pan. Ca despre un balsam, o beție sau un narcotic.

Calliope : Arta, cum bine știi, e un dar al celor de pe munte și al nostru ! Celor ce mor le împărtășim din acest dar atit cit vrem noi.

Euterpe : El o cucerise singur. Nu știu dacă l-am inspirat vreodată. Dar știu că îl ascultam tulburate și poate cu invidie.

Calliope : Tu îl iubeai, Euterpe. Dar cum poți invidia un om ? Nouă ne sînt străine aceste rele. El era un trufaș.

Euterpe : De ce a trebuit să plătească atit de scump, Calliope ?

Calliope : A acceptat condiția. Învingătorul dispune de cel învins.

Euterpe : Dar noi eram judecătorii.

Calliope : Eram prietenele lui.

Euterpe : Și surorile Delianului.

Calliope : S-a învoit cu totul, cunoscindu-l pe Strălucitor.

Euterpe : Crezi că dacă ar fi învins el, ar fi făcut același lucru cu învinsul ?

Calliope : Nu putea să învingă !

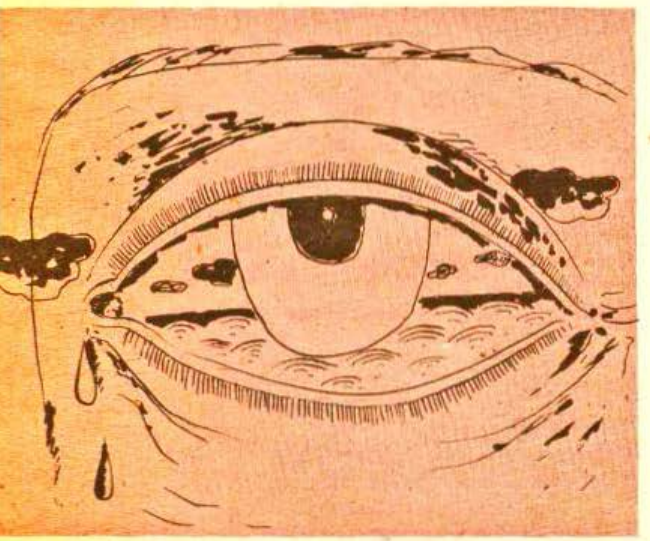

Euterpe : Uiți că l-am scos învingător nu mai de mult de amiaza fierbinte a acestei zile ? Am fost toate cu el. Cîntase mai bine.

Calliope : A fost atit de cald astăzi, Euterpe. Aș vrea să fac o baie. Dar nu-i așa că Strălucitorul a izbutit să li se încuviințeze o nouă probă ?

Euterpe : Noi știam dinainte că i-o va acorda. A doua oară Delianul ne-a amețit pe toate cu vocea sa, acompaniindu-se doar, cu lira. O, știi bine, Calliope, că nu așa începuse concursul. Trebuia să se întreacă lira cu fluierul. Virtuozitatea cu sufletul și nu zeul cu artistul.

Calliope : N-a renunțat la o treia și ultima înfruntare.

Euterpe : Cînd noi la sugestia Delianului am schimbat premisele luptei, acceptînd vocea și instrumentul și fără să-l mai întrebăm pe bietul Marsyas. Prevederile întrecerii erau acum altele. Era învins înainte de a începe.

Calliope : Ar fi putut atunci să renunțe, Euterpe. Dar era trufaș.

Euterpe : Asta mă întreb și eu, Caliope. De ce nu s-a oprit ? A așteptat să punem noi capăt întrecerii, sau se oferea pedepsei Delianului cu bună știință ? Vezi dar, că nu mai e vorba de trufie, ci de altceva. Știa că nu va cîștiga. Noi și Delianul devenisem destinul lui. A vrut să și-l cunoască. A vrut să știe pe pielea lui ce i se poate întîmpla unui artist mare dacă pierde. Cunoștea mînia Delianului și cît pot fi judecătorii lui de imparțiali.

Calliope : Atunci, pentru numele lui Zeus, de ce a făcut-o ?

Euterpe : Cred că nu numai din curiozitate, Calliope. A vrut să dea prin sine un avertisment oamenilor înzestrați cu har. A vrut să știe cei ce vin. Marsyas a fost ultimul artist ce s-a întrecut cu nemuritorii. A pus sub semnul întrebării dreptatea venită din partea divinităților artei.

Calliope : Noi slujim arta.

Euterpe : N-ai zis tu că vom deveni veșnice ? El a fost un slujitor al artei. Noi sîntem arta. Nu-ți dai seama că a vrut să ne dezvăluie cruzimea ascunsă ? Dacă nici eu nu l-am apărat ? ! ! De acum nu mai suntem acele femei frumoase și bune. Pentru artiști începe o altă vîrstă. Am devenit niște nume, niște esențe. Aezii și rapsozii nu ne vor mai vedea ca pînă acum. Vor crede că ne văd, sau ne vor visa. Mama este o titanidă, nu uita. Blindețea îi este străină și nu știe ce-i uitarea de sine.

Calliope : Tu nu știi că s-a născut un copil în Thracia. E fiul meu. Este nespus de frumos și cîntă de pe acum. Ni-l vom apropia și îl vom înzestra pe acela. Orpheus *se numește. Phrygianul tău va fi uitat.*

Euterpe : Nu cred că va avea o soartă mai bună. Îl vom părăsi și pe acela într-o zi. Marsyas a fost jupuit de viu. Acela va fi sfișiat, cine știe ? !

Calliope : E tîrziu, s-a făcut întuneric și trebuie să ajungem pe munte.

Euterpe : Ce se aude ?

Calliope : Plînsul satirilor și al nimfelor, al pădurii și al apelor. De la picioarele Phrigianului a pornit acum un pîriu de lacrimi și de sînge. Peste un timp va fi un fluviu ca sîngele. Apoi o mare întunecată.

Euterpe : Ce neagră este noaptea noastră de aici, Calliope !

Calliope : Ia-ți flautul. Curînd vom fi în lumină.

Pan Izverna

ÎN CEAS AL ISTORIEI DAT ÎNAPOI

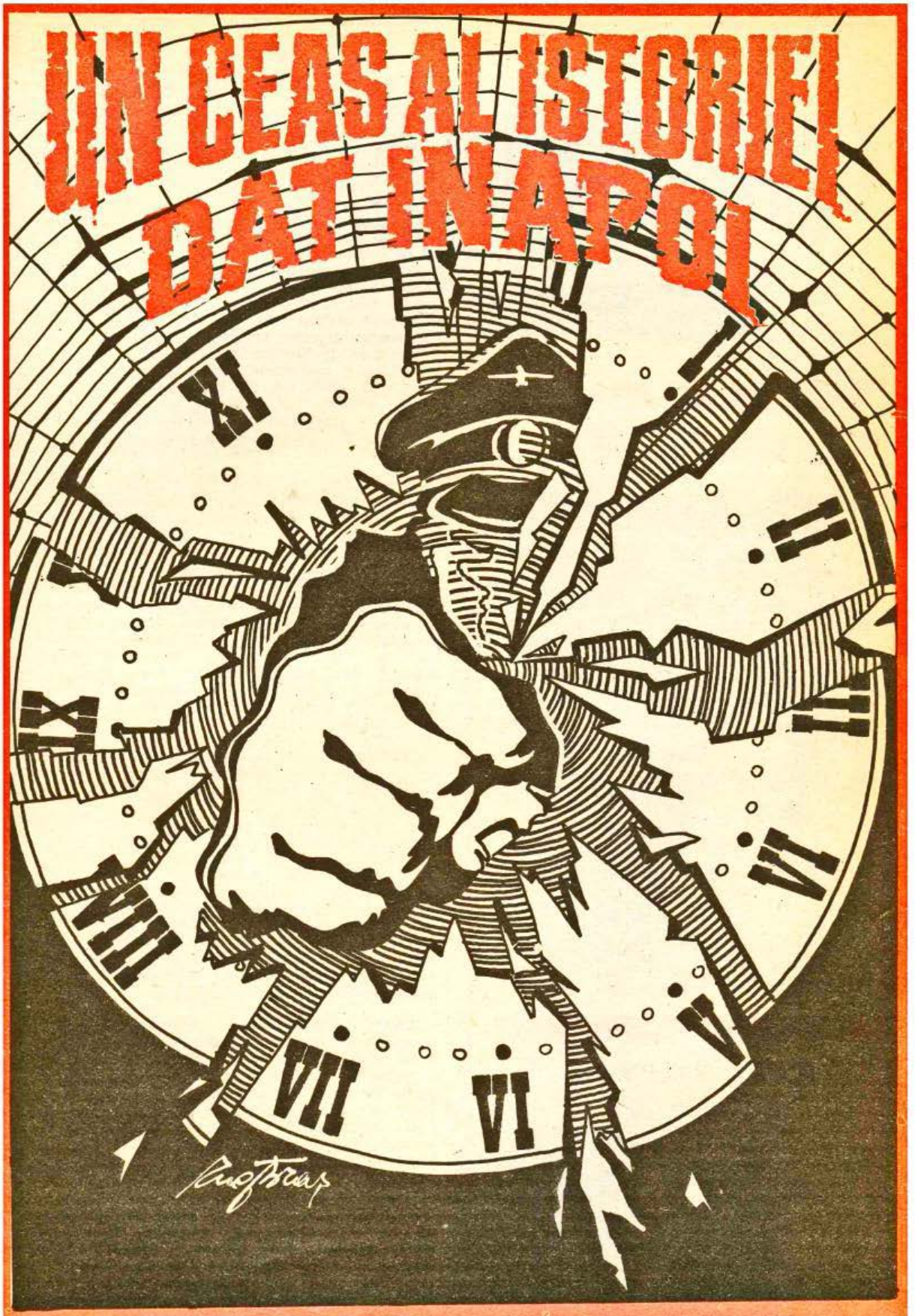

UN CEAS AL ISTORIEI DAT ÎNAPOI

În dezbatere cartea:

MASĂ ROTUNDĂ
participă:
ILIE BĂDESCU
NEAGU COZMA
CORNEL GRAD
OVIDIU IULIU MOLDOVAN
ADRIAN RIZA
RAOUL ŞORBAN
RADU THEODORU
GABRIEL ŢEPELEA
M. UNGHEANU

DOCUMENTELE ÎNCEP SĂ VORBEASCĂ

M. UNGHEANU : „Goneam spre Lidice, cînd, fără veste, / maşina străbătu şoseaua, peste zăpezile zburătăcite-n stol. / trecu pe cîmp, făcu un scurt ocol / şi se opri". Cînd citeau aceste versuri de Eugen Jebeleanu copiii anilor '50 n-aveau de unde să ştie că masacre precum cel de la Lidice sau de la Oradour sur Glane (şi acesta în cartea de franceză), s-au petrecut şi la ei acasă, pe pămînt românesc, şi că victimele lor au fost şi românii. Astăzi în librării sînt la îndemînă cărţile care încep să dezvăluie adevărul asupra istoriei recente a românilor.

Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940 — octombrie 1944, Bucureşti, 1985, zguduitoare lucrare elaborată de un colectiv*) înfăţişează pentru prima dată în chip sistematic tratamentul inadmisibil aplicat populaţiei civile nemaghiare, în primul rînd româneşti, de către regimul de ocupaţie horthyst în partea de nord-vest a României pe care Mussolini şi Hitler au dăruit-o Ungariei. Documentele înfăţişate în cartea despre terorismul horthyst în Transilvania, dezvăluie existenţa în centrul Europei a unei veritabile politici de genocid, înainte chiar de celebrele acum fapte de genocid ale armatei hitleriste din timpul celui de-al doilea război mondial.

Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940 — octombrie 1944, are calitatea de a aduce la lumină faptele şi de a le lăsa să vorbească. Despre semnificaţia acestei cărţi, despre semnificaţia faptelor pe care ea le aduce în faţa cititorului român vă invităm să vorbiţi aici ca istorici, sociologi, literaţi, artişti.

CORNEL GRAD : Literatura a făcut mai mult pentru abordarea frontală a unor teme esenţiale de istorie contemporană.

Între scriitorii care au abordat foarte complex şi convingător problemele diktatului, problemele relaţiilor româno-ungare în perioada interbelică, în anii războiului şi în primii ani după război sînt, după mine, Francisc Păcurariu, cel mai pertinent şi avizat care a şi trăit evenimentele, descrie fapte văzute, trăite, Mircea Vaida cu **Vînătoare de vrăjitori,** Pop Simion cu romanul **Profesor de istorie.** Într-un anume fel şi D.R. Popescu prin **Oraşul îngerilor,** fără să se refere în mod expres la multiplele aspecte pendinte de diktat.

RADU THEODORU : Discuţia noastră este binevenită, oportună, născută dintr-o necesitate obiectivă, aş numi acea necesitate legică. Terenul a fost pregătit şi de diverşi autori, există de pe acum un corp remarcabil de volume de înaltă probitate ştiinţifică a istoriei Transilvaniei, există excelente romane ale dramei transilvane din 40—44 (puţine, este drept) — există volume scoase în Biblioteca de istorie a revistei „Vatra" : **Moisei** şi **Epopeea de pe Mureş,**

*) **Coordonatori : Mihai Fătu, Mircea Muşat ; Autori : Ion Ardeleanu, Gheorghe Bodea, Mihai Fătu, Oliver Lustig, Mircea Muşat, Ludovic Vajda ; au mai colaborat : Vasile Arimia, Vasile Bobocescu, Ion Calafeteanu, Ladislau Fodor, Olimpiu Matichescu, A. Simion, Ion Pătroiu, Gheorghe Unc.**

Monumentul de la Moisei închinat victimelor prigoanei horthyste — operă a sculptorului Vida Gheza

care preced într-un fel cartea în discuție. Există de asemenea volumul lui Mihai Fătu, **Biserica României din nord-vestul Transilvaniei sub ocupația horthystă** ca și seria de studii zguduitoare din **Telegraful român de la Sibiu**, ca și cartea mitropolitului Banatului, dr. Nicolae Corneanu, **Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste.** Recent a apărut impresionanta nuvelă **Toamnă fierbinte. Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României** umple un gol — fixîndu-se prin amploarea investigației, în centrul acestei sfere de probleme nu numai zguduitoare sub aspect uman, dar esențiale, peren esențiale sub aspect istoric, etic, moral, filozofic, dacă vreți. Premizele, cadrul general al cărții, o esențială motivație istorică, o analiză multilaterală a fenomenului de exterminare, deportare, expulzare, anulare culturală, spirituală, economică a românilor din Transilvania sînt puse, argumentate mereu în domeniul zguduitorului. Cu nimic mai puțin zguduitor decît oricare altă tragedie națională provocată de fascism și de servilul aliat, cel mai gros răsplătit beneficiar, horthysmul. Horthysmul care n-a apărut din neant, care are o îndelungată pregătire în retortele unor vechi obsesii imperiale, unor obsesii istorice conturate viguros în jumătatea secolului trecut cînd Europa a fost dominată de idei și mișcări generatoare de națiuni politice. Cînd falsul stat milenar San-Stefanian, fals pentru că el n-a existat în granițele „milenare" decît prin pomana Austriei imperiale foarte tîrziu, așa odată cu dualismul, s-a văzut așa cum era : o clasă nobiliară, definitiv anacronică, dominînd un număr zdrobitor majoritar de naționalități și care, în disperare de cauză, a căutat mijloace rapide de a maghiariza forțat etniile, pentru a alcătui artificial o singură națiune.

CORNEL GRAD : Intrarea trupelor de ocupație horthyste în Transilvania de nord, vremelnic ocupată prin diktatul de la Viena, a fost marcată de asasinate colective, dirijate, la Satu Mare, Ip, Trăznea, Oradea, Zalău, Nușfalău, Zăuan, Huedin și Hida Sînmihailul Almașului. Au fost omoriți oameni dezarmați, oameni care nu au opus nici un fel de rezistență trupelor care ocupau teritoriul în primul rînd român. Rindul evreilor a venit mai tîrziu.

Patru sînt în mare etapele acestei terori horthysto-fasciste ale ocupației ungare, 40—44, ale cărei efecte sînt însă de lungă durată. Prima durează din 1 sept. 1940 pînă la 9 dec. 1940, etapă în care trupele horthyste de ocupație au instalat administrația militară și au instaurat un regim de jaf, teroare și crimă. Numărul românilor a scăzut brusc în acest an și va scădea în continuare. A doua etapă, mai lungă, ține din 9 dec. 1940 pînă în martie 1944, este legată de instalarea și activitatea administrației civile horthyste. Teroarea nu dispare ci se organizează altfel. A treia etapă, foarte scurtă, dar de grele consecințe, începe în martie 1944 și-i pune, din fericire, capăt înaintarea victorioasă umăr la umăr a trupelor române și sovietice. Ea coincide cu guvernarea lui Sztojai Döme și s-a caracterizat prin înăsprirea măsurilor de genocid. Acum se înființează ghetourile, în care zbirii horthysmului întrec, prin crimele săvîrșite, faima gestapoului, apar trenurile pentru lagărele de exterminare din Polonia, care golesc, într-un timp record, Transilvania de nord de evrei. Tot acum se trimit în Germania la muncă forțată alte zeci de mii de români. A patra etapă este legată de retragerea autorităților și trupelor ungare din Transilvania invadată prin diktat.

Cum zice o veche vorbă românească : așa cum au venit — așa au și plecat. Au venit cu fără-

Cadavrul unui român ucis la Trăsnea a fost aruncat pe un car de luptă al armatei ungare de ocupație

delegi, au plecat ca nelegiuiții. Pe 23 August chiar în Dej 500 de români au fost internați și maltratați, iar din județul Cluj, Turda, Someș, Sălaj, Bihor, Maramureș sute de locuitori români au fost deportați în Germania și Ungaria (Numai din comuna Rediu-Cluj au fost ridicați 250). Acum comandantul jandarmeriei din Someș dă sinistrul său ordin : „Toți românii să fie suprimați fără judecată oriunde vor fi găsiți !".

NICI O CRUZIME NU A FOST OCOLITĂ

NEAGU COZMA : Nici o cruzime nu a fost ocolită. Toate armele au fost puse la bătaie ; puști, pistoale, mitraliere, tunuri și aruncătoare de grenade și nu în ultimă instanță baioneta și... parul. Nu au fost cruțați nici bătrînii, nici bolnavii în agonie, nici femeile gravide și nici pruncii care abia veniseră pe lume. Singură calitatea de român era suficientă pentru a fi trimis în neființă.

Să lăsăm martorii oculari să vorbească.

1. Gheorghe Prunea, Zalău, fost militar în armata română optase pentru venirea în Transilvania, la familia lui : „În dimineața de 9 septembrie, luni, vecinul Vicaș a venit la mine și mi-a zis să mergem în oraș pentru a cumpăra zahăr... Dar înainte de a apuca eu să mă îmbrac pentru oraș, a venit Gafia, soția lui Vicaș, la noi, plîngînd, împreună cu cele două fetițe și mi-a zis : fugi unde poți. Pe Grigore, soțul ei, și pe Alexandru, fratele soțului, i-au dus soldații unguri la balta de lîngă Brădet și cred că i-au împușcat. Soția mea mi-a spus și ea să fug, sau să mă ascund în podul casei, căci cu ea n-o să aibă nimic dacă o vor vedea în starea în care este (gravidă în luna a noua). Eu m-am retras prin spatele casei și prin porumb am mers pînă la oborul de vite, acolo am intrat în pîrîul ce vine dinspre Meseș și tot prin el am mers pînă în pădure...

Frații Vicaș Grigore și Alexandru au fost duși într-adevăr lîngă Brădet și împușcați ; pe Gafia au împușcat-o prin fereastră, în mijlocul casei, una din fete, Rodica, cea mare, a fugit (din cauză că s-a speriat, n-a trăit mult și a murit) ; a doua zi mama Gafiei Vicaș, care era din Gîrcei, a venit la Zalău, unde și-a găsit fiica moartă, în mijlocul casei, iar pe Cornelia, nepoată-sa, de 7—8 luni, lîngă ea sugînd".

Soția lui Gh. Prunea a fost legată cu părul capului și peste mijloc cu o funie de o căruță trasă de doi cai, tîrînd-o pe șosea pînă dincolo de Brădet. Acolo au scos copilul din ea cu un par după care au împușcat-o.

Martor și cel care a și relatat această scenă înfiorătoare a fost maghiarul Birtalam, paznic la via lui Frid : locuia în apropiere.

2. Gheorghe Chișu, domiciliat în Șimleul Silvaniei, povestește despre masacrul de la Ip. „Pentru a cunoaște exact componența familiilor românilor, s-a înscenat un recensămînt al... porcilor. Îmi amintesc că printre cei ce efectuau acest recensămînt se aflau și Kerekes Balint și Kerekes Demian... Începuseră discret pregătirea asasinatului. Îmi amintesc că printre principalii organizatori din rîndul populației locale erau : Beres Miklós, Bares K. Alexandru, Cesz Árpád, Csepci Jipa, Kisfalusi Alex.

Din Zăuan, printre zeloșii organizatori îi amintesc aici pe Nemes Gyula, Király B. János, Enri András și Cziki János. Mascați pentru a nu fi cunoscuți de localnici, aceștia, împreună cu alții, au însoțit cu arma în mînă, cu baioneta la armă ca într-o veritabilă luptă de stradă, bandele de asasini pe străzile locuite de români.

...I-au batjocorit pînă și pe morți. Nu pot uita. Și mă cutremur cînd îmi vin în minte două scene îngrozitoare : cum cîntau cîntece iredentiste, sovine, localnicii și soldații horthyști în timp ce-i transportau la groapă pe cei 157 de morți și cum, acolo în tîntirimul bisericii românești, la flacăra paielor ude de sînge, Leescy Jiga și-a fript slănina spunînd : „Ce bună-i slănina friptă la asemenea flacără !"

3. Soția lui Butcoran Ioan din Ip. Rezum : Este vorba de moartea unei familii, a lui Ioan

„Mîndrul pămînt al Transilvaniei s-a transformat într-o amarnică golgotă, unde se petrec cele mai groaznice evenimente. Oamenii sînt închiși cu sutele, cu miile, sînt bătuți, sînt torturați în mod cumplit. Asasinatele și execuțiile se țin lanț și toate acestea doar pentru că unica vină a nenorocitelor victime este aceea de a se fi născut români".

Gyorgy Ferenczi :
„Golgota Transilvaniei" 1940

Jurcut, fratele soției lui Butcoran. Capul familiei, Ioan, auzind împușcăturile, și-a dat seama că a început măcelul. Și-a închis familia în casă, soția, fiica și copilul de 8 luni, și s-a ascuns în podul casei. Nu-și putea închipui că s-or atinge de femei și de copii. Dar s-a înșelat. La scurtă vreme călăii i-au călcat curtea. Au tras cîteva rafale de automat, au lovit în ușa casei pînă au deschis-o începînd să urle la fetița acestora, Florica, de 14 ani. Au maltratat-o. Florica a început să strige : tată ! tată !... L-au prins, l-au maltratat în chip bestial și în cele din urmă l-au împușcat... Florica a dat să fugă, dar cîteva gloanțe s-au înfipt în trupul nevinovat al Floricăi. Dimineața a fost găsită de către țiganii ce urmau să transporte morții la cimitir, frîntă peste meliță din curtea casei unde cu o zi înainte, în rînd cu mama ei, Florica meliță cînepa. Pentru a încheia mai repede, criminalii au tras cîteva focuri de armă prin geam. Trei gloanțe au lovit-o pe Maria, soția lui Ioan, mama Floricăi — dar nu mortal. Dimineața, cînd călăii însoțiți de țigani urmau să-i ridice corpul, au găsit-o încă în viață. Fața de pernă era sfîșiată de dinții victimei. A întrebat pe cei ce venise dacă bărbatul și fiica trăiesc. Cînd i s-a spus că nu mai sînt printre cei vii, a cerut să fie împușcată. S-a repezit un honved, i-a tras cîteva rafale. Copilul cel mic, de 8 luni, Cehiță se numea, rîdea cu toată frăgezimea vîrstei lui... Închipuiți-vă, oameni, un copil de 8 luni care vă zîmbește. După ce i-a înfipt baioneta în piept, a mai tras și cîteva focuri de armă. Însoțitorul l-a luat simplu la subțioară, l-a aruncat în căruța ce întîrziase prea mult la poartă.

4. Steluța Hosu, tot din Ip, de numai nouă săptămîni a fost împușcată și străpunsă cu baioneta, în timp ce dormea în leagăn.

5. Drama familiei Gheorghe Leonte : Seara tîrziu Gheorghe aleargă într-un suflet după moașa satului. Gravidă, soția lui, urma să nască. Dar horthyștii nu l-au lăsat să-și continue drumul. Au sfîrtecat în chip demențial pîntecele femeii, i-au scos copilul și apoi cu cîteva gloanțe l-au lichidat.

RAOUL ȘORBAN : Cartea se ocupă mai ales de teroarea din anii și momentele de vîrf, dar noi cei care am trăit acolo știm că teroarea n-a început din 1940 și a încetat în 1944, ci a fost zilnică, metodică, neobosită. Eram pictor și mă înțelegeam la fel de bine cu românii, sașii și ungurii, vorbind cu fiecare în limba lui. Credeam că totul o să continue. M-am întors la Cluj, eram om de stînga și căutam o activitate pe potriva profesiunii și credințelor mele. Nu mai existau însă manifestări culturale românești. Intelectualii români fuseseră expulzați printr-una din primele măsuri ale ocupației. Exista o singură gazetă în limba română, **Tribuna Ardealului**, dar nu era cu putință să lucrezi acolo. **Tribuna Ardealului** avea un singur redactor angajat. În încercările de a-mi găsi un rost m-am întîlnit cu cel mai brutal aparat de intimidare : cel al ocupației ungare. În ianuarie 1942, am organizat prima expoziție a artiștilor plastici români. Rămăseseră întîmplător pe loc vreo 10 artiști plastici de bună calitate. Înaintea deschiderii expoziției am primit vizita unui artist plastic maghiar care mi-a zis : „Dacă ții la libertate să nu organizezi această expoziție". Am organizat-o. Peste două săptămîni am fost arestat, dus la Miskolcz, inclus într-un detașament de pedeapsă. Eram obligați să purtăm pe mîneca hainei o banderolă galbenă cu un punct negru. Asta însemna că în noi se putea trage fără somație. Detașamentul a fost dus pe front la deminări fără nici o aparatură. În Occident, treaba asta o făceau porcii. Din 204 oameni am rămas în viață 6 sau 8.

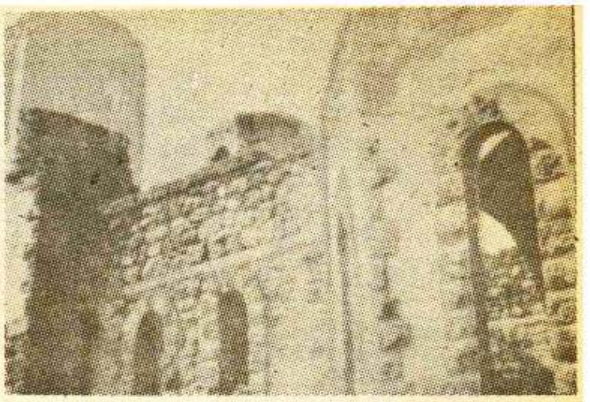

Ruinele bisericii din comuna Herculian, jud. Covasna

„În vreme ce dușmanii noștri se inversunează să ne răpească pămîntul și să ne robească frații, noi continuăm a spera și a crede în triumful dreptății adevărate, a dreptății noastre, și în ce privește Transilvania. Secole după secole am suferit și am crezut în sosirea dreptății, fără a-i cunoaște bucuriile. Cu atît mai mult ne vom stăpîni acum revolta și vom aștepta ceasul izbăvirii".

Liviu Rebreanu, 1941

Emil Haţieganu, director al singurului ziar românesc ce apărea sub ocupaţia horthystă, printre ţăranii de pe Valea Someşului

RELATIVIZAREA ADEVĂRULUI – RELATIVIZAREA CRIMEI

M. UNGHEANU : Această violenţă criminală este ea un rezultat spontan, întîmplător ?

Modul în care s-au petrecut primele atrocităţi antiromâneşti şi acte de teroare, ca şi componenţa grupurilor care le-au înfăptuit dezvăluie mereu acelaşi tipar. Autoare ale terorii şi crimelor sînt mai întîi trupele de ocupaţie, la ele participînd în egală măsură simplii soldaţi, subofiţeri şi ofiţeri. Aceste trupe erau însoţite de formaţii civile, uneori simple bande participante la actele de teroare sub ocrotirea armatei, ca şi grupuri locale activate de prezenţa armatei de ocupaţie. Cumplitele episoade ale acestei terori par trase la şapirograf în cîteva

„Adormit pe-un hotar din Sălaj,
De-ar şti Şincai, cum astăzi tărimul
Ne-a fost împărţit de-al nost' sînge,
Şi cît de barbar ne fu „Rimul"...".

Vlaicu Bârna, 1940

variante, clasificabile lesne, pentru a mai admite cumva ideea unei simple răbufniri sau a iniţiativelor spontane ale vendetelor locale. Toate aceste trăsături repetate vădesc caracterul organizat al actelor de teroare, premeditarea crimei de către ocupanţi.

RAOUL ŞORBAN: Termenii pe care trebuie să-i întrebuinţeze istoricii în cazul ocupării prin diktat a Transilvaniei de nord nici nu sînt greu de precizat, cînd însuşi primul ministru al Ungariei, contele Pal Teleki, a formulat concepţia sa şi a ţării pe care o administra astfel : **„Cînd am fost prima oară la Cluj — îndată după intrarea trupelor noastre — i-am convocat pe domnii episcopi (români), pe cel greco-catolic şi pe cel ortodox, ca şi pe cîţiva dintre conducătorii societăţii româneşti. Firește i-am admonestat aspru pentru cei 22 de ani... I-am invitat să mă ajute în acţiunea de pacificare. Nu se poate, prin urmare, susţine că nu am fost concilianţi, că nu sîntem concilianţi, atît noi personal cît şi poporul şi armata ungară. Armata ungară a intervenit sever în două cazuri, acolo unde s-a tras asupra ei cu mitraliera... Într-un moment cînd s-a pus capac răbdării noastre, de alaltăieri (adică din 5 oct. 1940) aplicăm retorsiunea. Am expulzat peste frontieră deocamdată 850 de români, personalităţi de conducere ale vieţii sociale şi publice. Vom fi obligaţi să continuăm această acţiune, să-i dăm chiar amploare, dacă românii nu vor face ordine la ei acasă... Să se ştie că după retorsiunile de la Oradea şi Cluj vom continua şi în alte părţi. Şi la nevoie, vom da amploare acţiunii".** (Cf. ziarul „Ellenzék", Cluj, 10 oct. 1940).

La audienţa despre care vorbise contele Teleki a fost chemat şi Emil Haţieganu (fost profesor la Facultatea de drept din Cluj, ministru de justiţie într-un guvern naţional-ţărănesc), care, protestînd cu vigoare împotriva masacrelor comise de armata ungară împotriva populaţiei româneşti la Ip şi Trăznea, a primit de la prim ministrul Ungariei următoarea replică, subliniată de „un zîmbet sub mustaţă" (textual) : **„Nincs lakodalom késelés nélkül" (Nu e nuntă fără înjunghieri).**

Pentru formaţia de jurist a lui Emil Haţieganu (pe care ţăranii în acei ani îl numeau „Baciul nostru") o concepţie ca aceea a contelui Teleki echivala cu **relativizarea crimei** (s.n.) iar ca principiu politic cu reducerea adevărului la neant. (S-a ştiut de totdeauna că în cazurile citate de contele Teleki, cînd armata ungară a „intervenit sever", nici un român nu a tras cu mitraliera în soldaţii acelei armate). Repet : interpretarea arbitrară a faptelor a relativizat conceptul adevărului. „Conştiinţa falsă" a opresorilor, cu care ne-am întîlnit zi cu zi cei care între 1940—1944 am trăit sub ocupaţie în Transilvania l-a determinat pe Emil Haţieganu să constate deteriorarea **„eticii statale a Ungariei, faţă de cea a Austro-Ungariei".** În funcţie de această constatare, Haţieganu şi-a concretizat propria-i atitudine, ca şi politica spre care i-a îndrumat pe românii ajunşi — citez din me-

„Să lăsăm de o parte minciuna convenţională conform căreia noi pretindem că nu vrem să ucidem naţionalităţile nemaghiare. Ba, noi vrem să le suprimăm şi trebuie să le suprimăm".

Kostenszky Geza : „Politica naţională"

morie pe Haţieganu — **„într-o stare asemănătoare robiei, expuşi tuturor riscurilor, de la expulzare şi deportare, la deposedare de bunuri, privări de libertate, pînă la masacre".**

În această situaţie, Emil Haţieganu (ajuns oarecum fără voie „conducătorul" românilor) a refuzat propunerea primului ministru Teleki pentru „chemarea" în parlamentul Ungariei a circa 30 de deputaţi români. Românii — consecvenţi atitudinii pentru care s-au decis după atrocităţile săvîrşite de armata ungară, dar şi după cuvîntarea rostită de regentul Horthy la Cluj (**„pe sfîntul pămînt al Ungariei s-au infiltrat naţionalităţi străine...** etc., cf. ziarului „Tribuna Ardealului", Cluj, 17 sept. 1940) — au refuzat să se constituie într-un partid politic ori într-o comunitate naţională. Evocînd după mulţi ani viaţa românilor după ocuparea unei părţi a Transilvaniei de către Ungaria, avocatul Aurel Socol, unul din fruntaşii vieţii noastre politice în acei ani, a sintetizat astfel imaginea vieţuirii româneşti : **Încrezători în mintea, înţelepciunea, instinctul politic şi sentimentul naţional al ţăranului român,** ştiam că în situaţia dată, numai o unitate spontană, **de facto** şi nu **de iure**, fără contur statuar, dar legată de interese şi speranţe comune, **poate păstra fiinţa noastră în Transilvania** (citat după **Amintiri**, m.s. nepublicat).

RADU THEODORU : Vreau să elimin impactul stirilor cu conştiinţa elevului sergent aviator care eram în '44, cu a elevului de liceu din '40 care a găzduit doi colegi refugiaţi din partea ocupată a Ardealului şi care povesteau fapte absolut de necrezut, de o barbarie mult mai rafinată decît a vechilor năvălitori turanici, ceva ce nu aparţine spaţiului european.

Mijlocul lui septembrie '44. Este doborît la Turda într-o luptă aeriană cu un Messerschmidt german, sublocotenentul aviator Franz Secicar din Grupul 2 vînătoare, care pilotase un avion IAR 80. Se salvează cu parasuta, cade între Ceamul Mare şi Turda, este căutat cu poterele, făcut prizonier şi după un interogatoriu dezonorant, lovit în fluierele picioarelor cu bocancii, apărîndu-se, este doborît, spînzurat cu capul în jos de o creangă, dezbrăcat pînă la briu, ciopîrţit cu pumnalele şi jupuit... Crima asta cumplită, de necrezut, nejustificabilă, încălcînd toate legile omeneşti şi neomeneşti, este o crimă sumă. O crimă care se adaugă lungului şir de crime săvîrşite împotriva grănicerilor români, ciopîrţiţi cu baionetele, cu ochii scoşi, mutilaţi sălbatic, crime prin schingiuire săvîrşite asupra răniţilor cum s-a întîmplat la începutul lui septembrie în Cornesti, fostul judet Tîrnava Mică, cînd au fost spintecaţi plutonierul Colan Trifu, sergenţii Bocan Ion şi Boboc Alexandru, împreună cu soldaţii Bușneacu Teofil şi Oprea Gheorghe, cărora li s-au tăiat nasurile şi urechile şi li s-au scos ochii cu baionetele. Din ce tradiţie nobilă vine această atitudine a unei armate „civilizatoare" ? O ştim cu toţii de la Bobilna încoace.

„Ai impresia trecînd în revistă miile de barbarii comise de bandele horthyste imediat după ocuparea teritoriului cedat, că ele se integrează într-un plan bine chibzuit : desfiinţarea radicală a românismului, sau, pentru a întrebuinţa termenul atît de uzitat cînd e vorba de a caracteriza raporturile dintre maghiari şi naţionalităţi, extirparea românilor de pe pămîntul Transilvaniei."

Milton C. Lehrer :
„Ardealul, pămînt românesc", **1944.**

ILIE BĂDESCU : Un fenomen precum cel prezentat în toată halucinanta lui amploare de către autorii cărţii **Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României** ridică, într-adevăr, problema mecanismelor care-l generează. Cuprinderea unor atare mecanisme reclamă o analiză de tip interdisciplinar. Fenomenul terorii horthyste, de exemplu, capătă întreaga lui semnificaţie într-o cercetare de antropologie a terorii. În mod normal, execuţiile „exemplare" fac parte din recuzita pedepselor aplicate într-o mentalitate feudală. „Execuţiile exemplare", la scară de masă practicate de horthysm în Transilvania, prin elementele de atrocitate bestială şi prin lipsa lor de orice element de legitimitate, ne îngăduie să vorbim despre o foarte curioasă supravieţuire în plin secol al XX-lea, a unei mentalităţi feudale primare, de început de ev mediu. Personal însă, deocamdată, vreau să precizez că nu putem sesiza mecanismul care a făcut posibilă agresiunea horthystă în Transilvania decît convocînd în perspectiva de sociologie a imperiului. D. Gusti credea, imediat dpuă primul război mondial, că, în 1919, la Versailles, „s-a dat sentinţa într-un proces istoric" dintre două concepţii asupra ordinii europene : una veche a puterilor centrale, care vizau renaşterea dominaţiei imperiale şi alta nouă, pusă în mişcare de puterile înţelegerii care vizau biruinţa unui nou

Intelectualii orădeni au fost urcați în vagoane de marfă și expulzați în România

tip de ordine europeană, ordinea națională. Iată-ne, însă, pe scena celui de-al doilea război mondial, la o altă tentativă de a resuscita ordinea imperială. Este vorba despre una din cele mai stranii tentative, în istorie, de a „întoarce timpul". În urma crizelor repetate ale Păcii nord-atlantice, Germania va declanșa la nivel continental încercarea de a „muta" centrul sistemului mondial din Europa nord-atlantică în Europa centrală și deci de a substitui supremației franco-engleze pe cea germană. În substratul ei mai adînc, această tentativă viza înlocuirea sistemului economiei mondiale, cum arată I. Wallerstein, cu sistemul imperial. Întreaga acțiune a aparatului horthyst poate fi înțeleasă bine, tocmai în acest cadru.

GABRIEL TEPELEA : Cred că, pe lîngă aspectele cutremurătoare descrise în volumul **Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României** ar trebui schițată — cel puțin — viața și lupta refugiaților și expulzaților din cele 11 județe ale Transilvaniei de nord. Sosiți cu o bocceluță — sau în cele mai multe cazuri cu ce aveau pe dinșii în momentul urmăririi — mii de intelectuali și sute de mii de țărani și muncitori (numărul refugiaților se ridică la peste 500 000, mulți aciuindu-se pe la rude și cunoscuți), au căutat să-și facă un rost provizoriu, pînă în ceasul eliberării. În țara secătuită de război și — în special în orașele mari — ei au creat acute probleme sociale : un loc de muncă, o locuință, îmbrăcăminte etc. Nu mai puțin grele au fost pentru cei de la țară, mai ales, desrădăcinarea, desprinderea de orizontul rural și încadrarea temporară ca oameni de servici, muncitori necalificați la oraș etc. De aceea Căminul refugiaților ardeleni „Avram Iancu" din Capitală — înființat anume pentru a re-crea, duminica măcar, la „Muzeul satului", atmosfera din regiunea natală — era frecventat de zeci de mii de refugiați, care încingeau hore în jurul caselor din Bihor, Mureș, Năsăud, Sătmar de unde fuseseră siliți să se desprindă. Aici veneau, ca în vremurile de altădată, să-i îmbărbăteze și să-i îndrume cărturari, scriitori și artiști refugiați și ei, sau atașați durerilor transilvane. Înainte, sau după hore, refugiații puteau auzi cuvîntul unor cărturari ca G.I. Brătianu, C.C. Giurescu, D. Gusti, Ion Chinezu, Octavian Neamțu etc. ; versurile unor poeți ca M. Beniuc, Justin Ilieșiu, Ion Șiugariu, Ion Th. Ilea, Lucian Valea, I. V. Spiridon, D. Sasu, V. Copilu-Cheatră etc., interpretările unor artiști ca G. Calboreanu, V. Valentineanu, Nae Făgădaru, Ion Focșa, Sereda, Sorbul etc. Nu putem cita numele tuturor, ele sînt consemnate în cele trei volume de „Cronici" editate de Căminul „Avram Iancu". Am început cu acest exemplu, fiindcă în afara crimelor de la Ip și Trăznea, Huedin etc., ce împietresc pe oricare cititor al cărții discutate, au existat și drame generate de această desprindere forțată de orizontul natal, de tradiții, de „spiritus loci", de transplantarea în necunoscut.

Important este să enunțăm aici — în vederea unei informări mai ample — ce acțiuni au mai întreprins acești pribegi după sosirea lor în țara liberă, ce organisme de luptă și într-ajutorare și-au creat („Asociația refugiaților și expulzaților", „Asociația Someșanilor", la București, asociatii similare la Sibiu, Brașov etc., unde activau profesorii Ștefan Pascu, Victor Jinga, Alexandru Herlea etc.) ; memoriile adresate, ziarele editate, conferințele de la „Ateneu", „Teatrul Național", Căminul „Avram Iancu" ; șezătorile organizate în principalele orașe ale țării, pelerinajul la Feleac, comemorările unor frunțași ai Unirii ; volumele în limbi de circulație destinate străinătății, colecția „Cartea refugiatului ardelean", distribuită tuturor pribegilor, în care au apărut, pe lîngă lucrările unor scriitori și cărturari consacrați : O. Goga, G. Coșbuc, I. Slavici, Liviu Rebreanu, Ion Lupaș, C.C. Giurescu, G.I. Brătianu și scrierile mai tinerilor pe atunci M. Beniuc, Vasile Netea, Ion Șiugariu, Ion Vlasiu, E. Boșca-Mălin, Ion Apostol Popescu, Lucian Valea, Gabriel Tepelea ș.a. — însumînd peste 30 de volume.

AUTOHTONIA ROMÂNILOR ÎN FAȚA TRIBUNALELOR HORTHYSTE

RAOUL ȘORBAN : Cei ce citesc cartea **Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României** și-au pus de mai multe ori întrebarea : „De ce ", „Pentru ce ?". Desigur că nici o carte nu poate oferi explicații integrale. Explicația cauzală constituie totdeauna o problemă dificilă nu numai fiindcă nu este în general totală, ci și pentru că contemporanii, adică oamenii de azi, întîmpină dificultăți cînd încearcă să înțeleagă niște împrejurări specifice de altădată. Astăzi, de exemplu, se va înțelege greu de ce autorul (român) al unui destul de modest articol intitulat „Dacismul în literatură", publicat în unicul ziar românesc din Transilvania aflată sub ocupația ungară, **Tribuna Ardealului**, din Cluj, a fost condamnat la 2 ani și 6 luni închisoare ! Aș propune să ne adresăm direct sentinței Tribunalului regal ungar din Cluj, fiindcă ea ne lămurește și problema, dar și conștiința alarmată și terorizată de spaime a reprezentanților oficiali ai Ungariei din acei ani, pe lîngă faptul că această sentință definește o situație.

(COPIE-TRADUCERE)

Consiliul special de 5 membri al tribunalului regal din Cluj.

b, 316069/1941.

În numele sfintei coroane maghiare !

Consiliul special de 5 membri al tribunalului regal din Cluj, ca instanță penală, în procesul pornit contra lui Dăncuș Gheorghe pentru delictul de lezare a respectului statului maghiar și a națiunii maghiare săvîrșit prin presă, pe baza dezbaterii principale publice a pronunțat următoarea :

SENTINȚA

Inculpatul Dăncuș Gheorghe, de 42 de ani, de religie grecocatolică, născut la Ieud (?), locuitor în Cluj, cetățean maghiar, absolvent universitar al facultății de filozofie, a satisfăcut serviciul militar, fără avere, ziarist, în sensul legii XIV din 1914 art. 33 al legii III din 1921 art. 7. alin. 1 este declarat vinovat pentru săvîrșirea delictului de lezare a respectului datorat statului maghiar și națiunii maghiare.

Din acest motiv Tribunalul regal condamnă pe acuzatul Dăncuș Gheorghe în baza art. 7 alin. 1 al legii III din 1921 și al art. 9 din aceeași lege, la 2 (doi) ani și (șase) luni detențiune, ca pedeapsă principală, apoi ca pedeapsă secundară la 3 (trei) ani de pierdere a serviciului și la suspendarea executării drepturilor sale politice pe același interval de timp.

Pedeapsa privativă de libertate se socotește de la începerea executării sale, pierderea serviciului și suspendarea exercitării drepturilor politice se va socoti de la terminarea sau de la perimarea pedepsei privative de libertate.

Inculpatul este obligat să restituie statului în baza art. 480 a legii XXXIII din 1896 eventualele cheltuieli penale ce s-ar fi ivit, precum și cheltuielile penale ce se vor ivi pe viitor, dar tribunalul regal pe baza art. 4 al legii XLIII din 1890 le consideră deocamdată nerecuperabile. Tribunalul regal ordonă ca după ridicarea la valoare de drept a sentinței, în baza art. 494 din Proc. pen. aceasta să fie comunicată la procuratura regală din Cluj, împreună cu certificatul de moralitate și de avere al inculpatului, apoi, pe baza art. 20 al legii XIX din 1938 cu Sfatul central al orașului Cluj, iar în baza art. 330 din Proc. pen. pentru luare în evidență a pedepselor secundare.

MOTIVARE

Tribunalul regal, pe baza recunoașterii faptelor de către inculpat, precum și pe baza conținutului articolului de presă citit în cursul dezbaterii principale, constată ca stare de fapt, că inculpatul Dăncuș Gheorghe, în numărul din 9 martie 1941 al cotidianului „Tribuna Ardealului", organul de presă din Cluj al românilor din Ungaria, în partea laterală de pe pag. 2, ca director al rubricii de literatură, cu discernămînt propriu și sub semnătură proprie, sub titlul „Grai și suflet românesc" a publicat un articol scris de el, „Dacismul în literatură", în care reproduce în întregime poezia intitulată „Decebal către popor" a poetului român George Coșbuc, născut în Transilvania, care poezie apăruse și în traducere maghiară în Ungaria încă de dinainte de războiul mondial. Cenzura n-a interzis apariția acestui articol, respectiv a Tribunei Ardealului, care cuprinde acest articol. Procurorul regal a ridicat acuză împotriva inculpatului, deoarece rîndurile de mai jos din poezia publicată, „iar acum o natie de călău ar vrea să pună jug pe grumazul tău", care cuprind stări de fapt ce sînt proprii să diminueze respectul națiunii maghiare, totodată expresia „neam de călău" este dezonorant pentru națiunea maghiară, iar rîndurile următoare :

„Dar nu-i tot una să mori leu, ori ciine înlănțuit", „iar zeii sînt departe sus, dușmanii lîngă noi"

cuprind expresii dezonorante la adresa națiunii maghiare.

Acuzatul a recunoscut că el este redactorul părții literare redactate sub titlul „Grai și suflet românesc" al cotidianului românesc Tribuna Ardealului și că în această calitate și-a scris și și-a pbulicat din proprie inițiativă poezia lui Gheorghe Coșbuc „Decebal către popor", împreună cu care și articolul său „Dacismul în literatură", în numărul din 9 martie al ziarului politic în limba română Tribuna Ardealului, care apare la Cluj, deoarece articolul și poezia publicată servesc exclusiv scopuri literare, în care el a căutat să aducă lumină în orientările dacice și latine ce stau față-n față și care au dat naștere la multe discuții în literatura românească și că n-a avut scopul să aducă leziune statului maghiar și respectului națiunii maghiare.

Poezia scrisă de Coșbuc și care face obiectul acuzării, apăruse și în traducere maghiară în Ungaria încă înaintea războiului mondial și în aceasta Coșbuc îl pune pe Decebal să grăiască ca dușman al românilor, deci nu este nici o vorbă despre unguri și despre români, neputîndu-se ridica acuză pe baza unor părți rupte din poezie, căci poezia trebuie luată în considerare pe baza articolului și a poeziei în toată complexitatea lor și că în acest fel nu cuprinde nimic împotriva ungurilor și de altfel la timpul său cenzura a permis publicarea articolului și a poeziei.

Tribunalul regal constată că apărarea inculpatului este nefondată. După aprecierea tribunalului regal, deși numai într-o formă deghizată, căci literalmente prin cuprinderea într-un articol literar în care este vorba despre daci și despre romani, dar în realitate se face aluzie la unguri, el a susținut și a răspîndit în articolul său fapta neadevărată că ungurii ar fi o națiune de călăi care caută să pună jugul pe grumazul românilor.

Ori această afirmație cuprinde un fapt și anume un astfel de fapt neadevărat, care ar fi propriu să diminueze onoarea națiunii maghiare în afară de care expresia de popor călău este și umilitoare pentru națiunea maghiară.

Apoi tot în mod deghizat se folosește inculpatul de expresia de ciine pus în lanțuri, cu referire la români din partea ungurilor, cu

referirea jignitoare pentru naţiunea maghiară, că anume, poporul maghiar i-ar ţine sau ar căuta să-i ţină în lanţuri pe români ca pe nişte ciini şi că ungurii ar fi duşmanii românilor care trăiesc în patria maghiară.

Aceste constatări ale tribunalului regal nu se bazează pe unele părţi izolate ale poeziei lui Coşbuc, ba nici chiar pe examinarea însesi a poeziei, ci prin luarea în considerare a articolului în complexitatea sa, Dacismul în literatură, scris de inculpat, care cuprinde şi poezia publicată. Căci tribunalul regal acceptă ca un fapt dovedit că poezia de mai sus a lui Coşbuc apăruse înaintea primului război mondial pe teritoriul Ungariei şi în limba maghiară, fapt ce nu exclude culpabilitatea acuzatului, căci procuratura n-a ridicat acuză din cauza publicării acestei poezii, şi potrivit punctului de vedere al Tribunalului regal, această poezie sau părţile sale, dacă ar fi fost publicate în timpuri corespunzătoare, între nişte împrejurări adecvate, ele în nici un caz n-ar constitui un mijloc care să întrunească elementele constitutive ale infracţiunii împotriva statului maghiar şi împotriva respectului naţiunii maghiare.

Faţă de aceasta însă în luna martie 1941 — dar în oarecare măsură încă şi în prezent — românii se găsesc încă sub efectele celei de a doua decizii de la Viena şi astfel din cauza retrocedării Ardealului de Nord românii în numeroase cazuri au dat dovadă evidentă de pornirile lor duşmănoase, căci se ştie că ei se consideră naţiunea autohtonă a Transilvaniei şi pe baza acestei presupuneri a lor îşi formulează drepturi asupra pământului ardelean şi consideră nedreaptă dominaţia maghiară peste acest pământ, care după părerea lor se bazează pe neluarea în considerare a autohtonismului lor străvechi adus de ei în discuţie.

În astfel de împrejurări a publicat acuzatul articolul său îmbrăcat în costum literar, intitulat „Dacismul în literatură", care a derutat chiar şi cenzura, ceea ce după apărarea sa constituie tot o luare de poziţie în cadrul unei discuţii literare, care după aprecierea tribunalului regal, primul aliniat al articolului, este doar în tangenţă cu literatura, căci în alin. II îndată abordează autohtonismul român, susţinînd : „Coşbuc, cel mai mare şi cel mai autentic poet naţional al românilor care în opera sa reoglindeşte cel mai clar autohtonismul nostru, a scris şi opera sa principală „Decebal către popor". Următoarele trei aliniate nici nu mai cuprind discuţii de ordin literar, dar cu atît mai mult îi proslăveşte pe daci şi apoi se termină după cum urmează : „Trimiţînd la timpurile glorioase ale lumii antice, care constituie o pildă de urmat pentru orice popor" — tradus în limba maghiară de Kiberdi Sandor, poezia reprodusă de noi aici.

Prin urmare după părerea tribunalului regal, publicaţia cuprinsă în articolul acuzatului despre daci şi romani, a poetului autohtonismului străvechi, care cuprinde stările de fapt şi expresiile incriminate, pe care acuzatul le-a răspîndit în luna martie 1941, în faţa cititorilor de limba română a ziarului Tribuna Ardealului, care apare ca organ al presei românilor din Ungaria. În aceste împrejurări, în acest mod făcînd răspîndirea părţilor incriminate ale poeziei în accepţiunea folosită în articol de către inculpat, Tribunalul regal consideră că acestea în mod deghizat se referă la unguri şi sînt proprii, de o parte, să diminueze respectul naţiunii maghiare, pe de altă parte, ele sînt dezonorante la adresa statului maghiar şi a naţiunii maghiare. Luînd în considerare toate acestea, Tribunalul regal a considerat ca dovedit faptul că el a săvîrşit fapta incriminată, cu atît mai mult că după practica judecătorească constantă pentru comiterea delictului de defăimare a naţiunii nu este nevoie de existenţa vreunui scop sau ţel deosebit de dezonoare, ci este suficient dacă inculpatul a făcut declaraţiile din chestiune în stare de responsabilitate şi conştient de faptul că ele sînt potrivite de a contribui la diminuarea respectului faţă de naţiunea maghiară.

Ori acuzatul ca ziarist cu pregătire universitară, trebuia să ştie că prin invocarea autohtonismului străvechi al conţinutului unor poezii folosite de el în condiţiile mai sus amintite, acesta este potrivit a diminua respectul naţiunii maghiare. Pe baza acestor considerente, ca pe un autor în lipsa vreunui motiv de excludere a responsabilităţii conf. art. 33 al legii XIV din 1914, şi deoarece fapta penală stabilită în art. 8 al legii III din 1921 se contopeşte cu starea de fapt circumscrisă în al. 1 al art. 7 din aceeaşi lege, Tribunalul l-a declarat vinovat pentru infracţiunea amintită în dispozitivul sentinţei. La fixarea pedepsei tribunalul regal n-a găsit circumstanţe atenuante, dimpotrivă, a considerat ca circumstanţă agravantă faptul că acuzatul a săvîrşit fapta pe calea presei, deci în faţa unei mari publicităţi, apoi pentru că în acest timp tranzitoriu s-a folosit de înalta sa pregătire şi de publicitatea presei nu pentru împăcarea spiritelor, ci pentru aţiţarea în continuare a spiritelor încă neajunse la o liniştire, apoi că a derutat chiar şi organele cenzurii prin faptul că a făcut să-i apară acest articol ascuns sub o haină literară, în rubrica de literatură, care numai în acest fel a putut să rămînă în ziarul răspîndit printre abonaţi şi cititori, în pofida cenzurii.

Tribunalul regal, avînd în vedere toate acestea, a găsit că pedeapsa detenţiunii şi anume măsura mai ridicată stabilită în dispozitivul sentinţei, se găseşte în proporţie cu gravitatea faptului şi culpabilitatea personală a acuzatului. Tribunalul regal a respins audierea ca martor a lui Emil Haţeganu şi Gheorghe Giurgiu, cerută de apărare, deoarece audierea numiţilor nici aşa n-ar putea contribui cu date noi pentru stabilirea stării de fapt şi că citarea martorilor ar contribui doar la tergiversarea procesului penal. Celelalte dispoziţii ale sentinţei se bazează pe articolele citate. Kiss Deszö, judecător la Curtea de Apel, preşedintele Consiliului m.p. Dr. Betskor A. m.p. preşed. cons. trib. regal, membru al consiliului. Dr. Tusa Jenö m.p. preşed. de cons. Trib. regal, membru al consiliului. Dr. Vajda Béla m.p. preş. cons. Trib. regal, redactorul sentinţei Dr. Sebessy Gábor m.p. jude Trib. regal, membru al consiliului.

M. UNGHEANU : Acest document nu poate rămîne fără comentarii. Ceea ce se pedepsea de către tribunalele regale ungare de ocupație era un bun cultural al Europei : conștiința vechimii și continuității autohtonilor de la Carpați, care însă proba în ochii tribunalelor suprapuse caracterul superfluu și neligitim al ocupației horthyste. **A pune cultura la dosar, a face tabula rasa din secole de cultură** a fost una din acțiunile principale ale ocupației ungaro-horthyste în Transilvania de Nord. Excluderea din viața culturală a Transilvaniei a oamenilor de cultură români, expulzați în majoritate, reducerea inadmisibilă a cotidienelor de limbă română la unul singur, limitarea agresivă a încercării pictorilor români de a expune, ca și eliminarea limbii române din școli, a avut ca pandant un șir de acțiuni paralele opuse. Dacă tribunalele regale decideau că originea dacică a românilor este o pretenție absurdă a poporului român și a poetului G. Coșbuc, pe de altă parte un institut ca cel al lui Teleki Pál tipărea cărți ca : **Rolul țiganilor în formarea populației și națiunii române** de K. Nagykarasnyai, 1942, sau **Soarta maghiarimii ardelene după primul război mondial** de Miko Imre. Soartă în cadrul căreia minoritatea maghiară din Transilvania interbelică n-a fost însă redusă la un singur ziar de limbă maghiară. Dar nu esența acestui adevăr îl interesa pe Miko Imre. Tribunalele ungare de ocupație au pus cultura română „la dosar", au scos-o practic din circulație.

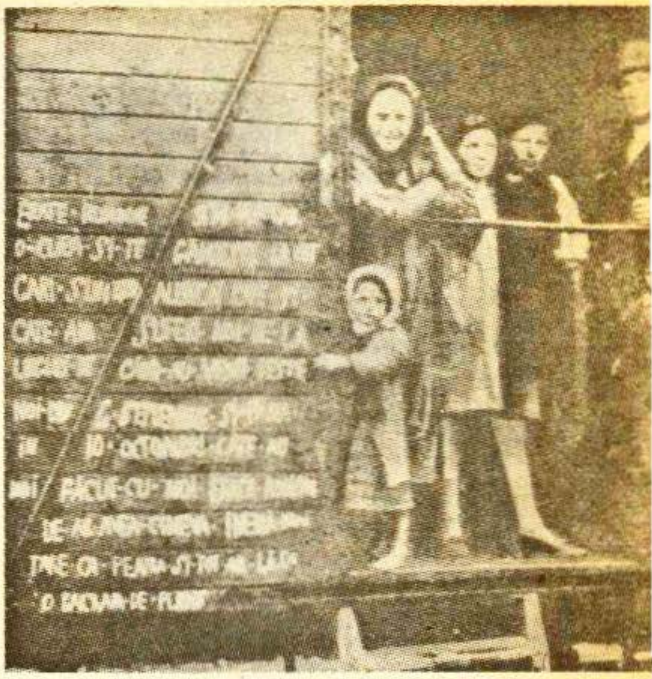

Țărani ardeleni refugiați, în drum spre România. Pe vagon este scris: „Frate române. Stai măcar o clipă și te gîndește la cei cari sunt alungați. Cîte și cîte am suferit noi de la unguri de cînd au venit peste noi, din 6 septembrie și pînă la 10 octombrie. Cîte au mai făcut cu noi, frate române. De-ar avea cineva inimă mai tare ca peatra și tot ar lăsa o lacrimă de plins".

UN DOCUMENT AL CONVIEȚUIRII SUB HORTHYSM

Pentru a ilustra modul de viață al românilor din nord-vestul României, aflați sub ocupație horthystă, reproducem un document al studenților români de la Cluj, care cer sprijinul rectorului pentru a mai putea frecventa cursurile facultăților la care sînt înscriși :

Copie

MEMORIUL STUDENȚILOR DE LIMBA ROMÂNĂ CĂTRE RECTORATUL UNIVERSITĂȚII REGALE MAGHIARE „FRANCISC IOSIF" DIN CLUJ

Excelenței sale, domnului dr. Kovrig Béla, profesor universitar, rector magnificus, Cluj.

Studenții de limbă maternă română de la facultățile Universității regale maghiare „Francisc Iosif" din Cluj vă înaintează în memoriul de față supusele plîngeri rugînd pe Excelența Voastră să binevoiască a le lua în considerație cu bunăvoință.

Sîntem la Universitatea „Francisc Iosif" înscriși aproximativ optzeci de studenți. Ne-am adunat din toate colțurile Ardealului de Nord și provenim din toate clasele sociale : fii de intelectuali, de țărani și de muncitori. Părinții ne-au dat de lîngă ei pentru a ne termina învățătura în școlile superioare, cu prețul celor mai mari sacrificii cu atît mai mult cu cît nedispunînd de un cămin studențesc corespunzător trebuie să luptăm cu dezavantajele materiale față de studenții aparținînd altor naționalități și confesiuni.

Nu cerem nimic altceva decît accesul la cultură, posibilitatea de a cunoaște marile și eternele adevăruri ale lumii. Poate că nu toți ne-au înțeles, altfel nu ne-ar fi refuzat acest drept de care se învrednicește orice popor civilizat. Poate că în atmosfera înfierbîntată intențiile noastre n-au putut fi apreciate la valoarea lor reală, ceea ce a dus la luarea unor măsuri discriminatorii. Noi nu cerem nimic altceva decît înțelegere.

Sînt trei ani de cînd Universitatea ne-a primit în rîndurile cetățenilor săi. Trei ani de cînd noi, studenții români, ne străduim să învățăm pe măsura posibilităților noastre, îndeplinindu-ne „ad literam" obligațiile și supunîndu-ne tuturor legilor universitare. Am dori să putem învăța mai departe în pace și ordine, dar, din motive care se si-

tuează în afara noastră, pentru a treia oară ni se ia dreptul de audiere a cursurilor.

Pentru a treia oară colegii noştri maghiari ne-au îndepărtat de la cursuri pentru simplul motiv că sîntem români. Această atitudine duşmănoasă răzbate pentru a treia oară prin zidurile Academiei şi ne perturbă activitatea. Dar noi nu vrem să fim nimic altceva decît studenţi.

Am crezut că atitudinilor duşmănoase din trecut li s-a pus capăt, am închis ochii şi n-am cerut acţiuni de reabilitare.

Din păcate am fost încă din nou expulzaţi din sălile de cursuri şi ameninţaţi cu represalii violente dacă am încerca să ne întoarcem. Purtarea lipsită de camaraderie a colegilor noştri maghiari, nevoia apărării securităţii noastre corporale ca şi intenţia de a evita neplăceri şi mai mari şi noi traume sufleteşti, ne-au decis la retragere, situaţia în care ne găsim şi în momentul de faţă. Jigniţi în buna noastră credinţă, trăim zile critice. Pe stradă sîntem obiectul injuriilor.

Ne străduim din răsputeri să ne apărăm cel puţin liniştea sufletească apelînd la singura armă a studentului adevărat : inteligenţa, gîndirea. Dar situaţia creată, nu din vina noastră, înseamnă paralizarea oricărei încercări de continuare a activităţii noastre intelectuale, aceasta neputîndu-se desfăşura decît în condiţii de deplină siguranţă.

Colegii maghiari ne-au lezat în mod brutal demnitatea. Nu cerem pedepsirea nimănui, singura noastră dorinţă fiind asigurarea calmului necesar studiului şi asigurarea că în viitor nu vom mai avea parte de astfel de incidente umilitoare care sînt înjositoare pentru orice om sau student cu simţul demnităţii.

Excelenţă, Domnule Rector, cu supunere vă rugăm să arătaţi înţelegere acestui tineret care, avînd în faţă viaţa, existenţa, viitorul a jertfit pentru aceasta totul de-a lungul unor ani de mari eforturi. Nădăjduim că Excelenţa Voastră va găsi calea şi soluţia atît de mult aşteptată care să ne determine în mod favorabil destinul, rugînd pentru aceasta din nou cu stăruinţă pe Domnul Rector Magnificus să ia în consideraţie toate cele expuse în memoriul nostru şi prin dispoziţiile sale înţelepte să creeze condiţiile pentru reinstaurarea normală a libertăţii de învăţămînt în Universitatea aflată sub conducerea sa, asigurîndu-se pentru noi atît securitatea juridică, precum şi cea corporală.

Drept care rămînem faţă de Domnul Rector Magnificus,

Cu tot respectul,

Mihai Pop, stud. med.
Alexandru Anca, stud. drept
Mihai Popp, stud. med.

Cluj, 5 nov. 1942

Urmarea este că, aceşti studenţi trimişi de rector să se „înţeleagă" cu reprezentanţii organizaţiei studenţeşti maghiare, nu pot accepta condiţiile umilitoare care li se pun şi după o consultare prealabilă şi întocmirea unor procese-verbale, nici unul din ei nu mai poate urma cursurile Universităţii din Cluj.

ECOURI

In nr. 25 (1258) din 21 iunie 1986 al revistei „LUCEAFĂRUL" în contextul dezbaterilor mesei rotunde consacrată volumului „TEROAREA HORTHYSTO-FASCISTĂ DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI 1940—1944" s-a publicat şi MEMORIUL din 5 nov. 1942 al studenţilor români de la fosta Universitate „Francise Iosif" din Cluj.

Ca unul din coautorii acestui MEMORIU şi membru al delegaţiei care l-a înmînat rectorului Dr. Kovrig Bela, doresc să aduc unele completări cu privire la urmările acestui demers.

Un rezultat concret al MEMORIULUI a fost readmiterea la cursuri şi motivarea absenţelor pentru studenţii români care au fost împiedicaţi a lua parte la ele.

Pe de altă parte, trebuie arătat că acest rezultat nu s-a obţinut ca urmare a vreunei dispoziţii directe a rectorului. Declinîndu-şi răspunderea în rezolvarea diferendelor „interstudenţeşti", acesta a recomandat drept cale potrivită pentru soluţionarea lor tratativele directe cu „ASOCIAZIA STUDENŢILOR MAGHIARI DIN CLUJ" (K.M.D.Sz.).

Din păcate, înţelegerea, încheiată la 17 nov. 1942, între delegaţia studenţilor români — (care, neavînd o asociaţie a lor, se puteau întruni şi consulta numai în cadrul organizaţiei confesionale greco-catolice „ASOCIAŢIA MARIANĂ A TINERETULUI") — şi reprezentanţii K.M.D.Sz-ului, n-a avut o viaţă prea lungă. Nu se împlinise un an şi conducerea K.M.D.Sz-ului a pus la cale o acţiune provocatoare şi şantajistă. Supuşi unei adevărate probe de conştiinţă, de solidaritate cu suferinţele tuturor conaţionalilor lor din Transilvania de Nord, studenţii români, puţini la număr dar mari la suflet, au trecut cu bine, cu demnitate, şi acest dificil examen din anii încercatei lor studenţii.

Faptele, aşa cum s-au petrecut, surprinse în toată tensiunea şi febrilitatea lor, au fost consemnate într-un „PROCES VERBAL" întărit de semnăturile a 44 de studenţi şi 28 de studente. Despre acest document, după ce mesajul său a fost dus la îndeplinire, s-a răspîndit premeditat vestea că a fost ars, pentru a nu se da loc unor eventuale percheziţii sau alte urmări nefaste. După peste patru decenii, el este adus acum pentru întîia oară la cunoştinţă publică.

COPIE

PROCES VERBAL

In ziua de vineri 22 Octombrie 1943, Asociaţia Studenţilor Unguri de la Universitatea din Cluj /K.M.D.Sz./, pe baza învoirii făcute între K.M.D.Sz. şi studenţii români încheiată la 17 Noiembrie 1942, a invitat pe studenţii Traian Moiş stud. med. anul V., Mihai Popp stud. med. anul IV. şi Alexandru Anca stud. drept anul III ca să se prezinte în localul K.M.D.Sz-ului în ziua de 23 Octombrie 1943 pentru a li se face anumite comunicări.

La data fixată, în lipsa din localitate a studentului Mihai Popp, s-au prezentat în fața comitetului întrunit al K.M.D.Sz-ului numai studenții Traian Moiș și Alexandru Anca.

Președintele K.M.D.Sz-ului, Major László, după ce recapitulează evenimentele cari au dus la înțelegerea din 17 Noiembrie 1942, a declarat că studențimea maghiară solidară cu întreaga națiie (ungară) se simte și ea ofensată de declarațiile vice-președintelui consiliului de miniștri român prof. Mihail Antonescu. Aceste declarații, cărora li s-au adăugat și închiderea celor trei școli secundare confesionale maghiare din România, au creat în sînul studențimii maghiare din Cluj o stare de spirit încordată.

Pentru potolirea spiritelor și evitarea unor incidente dintre studențimea maghiară și română, comitetul de conducere al K.M.D.Sz-ului a adus la cunoștința celor chemați dorința lor, ca studențimea română să dea o declarație în sensul că :

„1. În ceea ce privește înscrierea la universitate, folosirea limbii lor în interiorul universității și a continuării studiilor, studenții universitari români n-au suferit nici o restricție, piedică sau maltratare.

2. Din partea lor (studenții români) respingem afirmațiile cuprinse în declarația vicepreședintelui consiliului de miniștri român și declară că ele nu se referă deloc la studenții universitari de aici, și după cea mai bună cunoștință a lor nici la celelalte pături ale românimii.

Comitetul de conducere al K.M.D.Sz-ului cere studenților universitari români din Cluj formularea în scris a realităților pure".

Această declarație ar fi urmat să fie semnată fie de reprezentanții ad-hoc ai studențimii române, fie de întreaga studențime. După această comunicare s-a fixat un termen pe data de 25 octombrie a.c. ora 3 d.m. cînd reprezentanții studențimii române, după ce vor fi consultat pe colegii lor, să aducă la cunoștința K.M.D.Sz-ului hotărîrea lor și tot atunci K.M.D.Sz-ul va prezenta pentru semnare forma definitivă a declarației.

Luni 25 Octombrie a.c. ora 3 d.m. are loc o nouă întîlnire între comitetul K.M.D.Sz-ului și delegația studenților români formată din : Traian Moiș, Valentin Raus și Alexandru Anca încredințați de Comitetul Societății Mariane a Studenților. Delegația a adus la cunoștința K.M.D.Sz-ului următorul răspuns al studențimii române :

Studențimea română, nefiind constituită într-o organizație studențească recunoscută oficial, nu poate să vorbească prin reprezentanți și de aceea cere crearea unei posibilități de întrunire a plenului studențesc român pentru a se putea lua o hotărîre unanimă.

K.M.D.Sz-ul răspunde că nu poate satisface această dorință — consideră însă o datorie a delegației de a găsi modalitatea unei consultări generale a studențimii române.

În continuare delegația obiectează la primul proiect de declarație (transcris în românește mai sus) că studențimea română nu se poate pronunța asupra unei chestiuni de politică internațională.

După aceasta K.M.D.Sz-ul prezintă textul definitiv al declarației pe care îl propune semnării. Textul are următorul cuprins :

Declarație

potrivit comunicării oficiale dată publicității la 20 Octombrie de agenția telegrafică maghiară (MTI) și nedesmințite pînă în prezent, în numărul din 15 Octombrie al unui ziar din străinătate a apărut următoarea declarație a vice-președintelui consiliului de miniștri al României, Mihail Antonescu : „Și eu am căutat întotdeauna modalitatea cum am putea să trăim cu Ungaria în raporturi de bună vecinătate și, din partea mea, am făcut totul ce-mi stătea în putință pentru ca să ajungem la înțelegere, fără să sacrific principiul de dragul detaliilor. Trebuie să subliniez însă că sforțările îndreptate spre înțelegere se poticnesc în fața unui uriaș spectacol. În Ardealul de Nord un milion și jumătate de români au ajuns sub un regim de oprimare îngrozitor. Cîteva sute de mii de români au fost alungați. Băieți tineri au fost înjugați la plug în locul boilor ca și în evul mediu. Copilași de doi ani sunt îndepărtați de părinți din căminele lor pentru a nu-i expune foametei. Nu poți să vorbești de bune raporturi cu acela care nu se supune legii civilizației".

Subsemnații studenți universitari clujeni de naționalitate română declarăm că de cînd Ardealul de Nord a ajuns din nou sub suveranitatea maghiară am putut să ne începem și să ne continuăm studiile fără nici o restricție la universitatea clujană. Pe noi niciodată nu ne-au maltratat. Avem cunoștință numai despre faptul că atunci cînd la sfîrșitul lui Octombrie 1942 în urma unui incident de frontieră s-a format o atmosferă încordată trecătoare, reprezentanții pe ani ai asociației studenților unguri clujeni ne-au cerut ca în interesul calmării spiritelor, pentru un anumit timp, să nu luăm parte la cursuri.

La 17 Noiembrie 1942, delegații K.M.D.Sz-ului ne-au comunicat că nu mai văd nici un motiv care să împiedice reluarea frecventării cursurilor și au mai promis că vor interveni pe lîngă rectorul universității pentru motivarea orelor absentate, ceea ce au și îndeplinit.

Pe baza tuturor acestora, din partea noastră declarăm că în viața universitară n-avem cunoștință de nici o atare imprejurare care ar fi putut servi drept bază pentru mai sus citata declarație a vicepreședintelui consiliului de miniștri român și de aceea o respingem cu toată hotărîrea.

Delegația (studenților români) observă că nici acest text nu crede că va putea fi acceptat, deoarece nu prezintă imaginea completă și fidelă a tratamentului aplicat studenților români de către colegii unguri, în cursul ultimilor trei ani de la Dictatul de la Viena.

După o deliberare asupra problemelor ridicate de aceste obiecții, se ajunge la stabilirea următoarelor rezoluții posibile :

1. Studențimea română este liberă de a semna textul prezentat de K.M.D.Sz. 2. de a formula un nou text ; 3. sau de a refuza orice declarație.

pentru aducerea la cunoștință a hotărîrii studenților români se fixează ca termen ultim ziua de 26 Octombrie ora 5 d.m.

Hotărîrea studențimii române

1. Textul prezentat de K.M.D.Sz nu corespunde adevărurilor și conține afirmații care lezează interesele noastre de români.

2. Formularea unui nou text de declarație care să corespundă în întregime adevărului ne-ar putea face acuzabili de iloialitate față de statul maghiar.

3. Ținînd seama de constatările cuprinse în punctele anterioare și pentru a nu deveni o armă politică care să servească alte interese decît cele ale noastre am găsit cea mai bună soluție, de a nu da nici un fel de declarație.

Cu aducerea la cunoștință K.M.D.Sz-ului a acestei hotăriri delegăm pe colegii studenți Traian Moiș, Valentin Raus și Alexandru Anca.

Cluj la 26 Octombrie 1943.

Întocmit în două exemplare identice, dactilografiate, acest proces verbal a fost semnat separat, din motive de securitate, de băieți și de fete. În timpul scurt care a stat la dispoziție, și-au putut pune semnăturile pe cele două exemplare următorii studenți și următoarele studente :

Pe exemplarul băieților (partea I) : Ion Gurgea — Ac. Com. II ; Moldovan Iuliu, stud. drept II ; Ștefan Patachi, drept I ; Gheorghe Sălăjean an II. Ac.C. ; Gheorghe Paina — Ac. com. an I ; D. Pușcac (?) (descifrare incertă) ; Ion Moldovan — med. an I ; Mureșan Ioan — lit. an I ; Maior Aurel — med. I ; Ion Sasu an I. litere ; Coriolan Sava — med. I ; Ovidiu Rusu — I. med. ; Vasile Moldovan — II lit. ; Moiș Vasile — I. med. ; Gavril Scridon — lit. II ; Aurel Doboșiu, II drept ; I. Racolța — II. drept ; Maior Petru — III med. ; Băbălău Alexandru — III. med ; Sălăjan Petru — I. med ; Ștefan Silaghi — I med. ; Bodica Aurel — I. litere ; Chifor Ioan — I. med ; Groza Anton — I med. ; Ioan Labori (descifr. incertă) — I. med. ; Vlaicu Alexandru — med ; Micu Ioan — I. med ; Alexandru Anca — drept III ; Sion Mircea — III. ec. polit. ; Boca I... (descifr. incertă) — III med. ; Galamboș Ioan — III med. ; Vârtic Victor — I comerț ; Marea Ovidiu — III. litere ; Lucca (descifr. incertă) — III medicină ; Gheorghe Hornaj — III. med. ; Traian Moyș — stud. an. V. med. ; Covaci Vasile — stud. an. IV. med. ; Mureșan Ioan st. med. an III ; Iuhasz Florin — I drept ; Ivanciuc Miloș, F. Păcuraru — stud. med. ; Ion Cherejan — stud. litere ; Valentin Raus — stud. med. ; Iuliu Andrei — III. drept. Pe exemplarul fetelor (partea II) : Brăinaș Hortensia — an. I. med. ; Maria Berindan — an. I med. ; Botha Adriana — acad. Com. anul III ; Steer Viorica — stud. med. an II ; Maria Topan — an II medicină ; Ecaterina Pop — an II litere ; Viorica Birlea — an II litere ; Emilia Hales — an III litere ; Maria Stella Feier — an III litere ; Olimpia Maria Dragoș — an II litere ; Istrate Virginia — an I lit. ; Nistor Olga an II acad. com. ; Elena Hărăclean — acad. com. an III ; Margareta Siliman — acad. com. an III, Iolanda Canica — an I med. ; Corodan Aloisia — an III științe ; Irina Nosa — an I medicină ; Maria E. Coza — an I medicină ; Ghiuriță Marta — an I farmaceutică, Tătar Iulia. litere anul II ; Lia Pop — farmaceutică anul I ; Corina Litan — anul I farmaceutică ; Mihalca Ileana, anul I farmaceutică ; Olga Dan — anul I farm. ; Vlad Silvia — anul I med. ; Săsăran Ana. anul I ist.-geogr. ; Dan Elsa — an III med.

„Voi ucide pe orice valah care se va găsi în calea mea. Voi ucide pe oricare dintre ei, nu va exista milă. Noaptea voi incendia satele valahe... Voi otrăvi fîntînile și atunci nu va mai fi în Transilvania decît o singură naționalitate, aceea maghiară".

Dücsö Csaba : „Nici o îndurare", 1939

«UNGARIA MARE» O INVENȚIE PROPAGANDISTICĂ

ADRIAN RIZA : Reținem din sentința reprodusă formularile : **„căci se știe că ei se consideră națiune autohtonă a Transilvaniei și pe baza acestei presupuneri a lor își formulează drepturi asupra pămîntului ardelean".** A considera „presupunere" un lucru dovedit și acceptat de întreaga istoriografie modernă europeană la acea oră, demonstrează nu numai o mentalitate ci și un mod de acțiune, întemeiat pe un fals. Compromisul realizat de foștii revoluționari de la 1848 cu Monarhia habsburgică stă pe aceeași temelie fragilă. Harta imperiului lui „Ludovic cel Mare, rege al Ungariei de la 1347 pînă la 1351" (care o găsesc la pag. 32 într-o foarte ciudată lucrare revizionistă apărută în 1929 la Paris, intitulată „Ungaria și civilizația") reprezintă suma a tot ceea ce a putut scoate o istoriografie a falsului din interpretarea exaltată a documentelor cancelariei feudale a „regatului". Ea înglobează la o „Ungarie imaginară", **virtualis Magyarország** : Polonia, Cehoslovacia, o halcă din Ucraina, România, Austria, jumătate din Bulgaria, Iugoslavia și jumătate din Italia. În realitate, o asemenea Ungarie nu a existat niciodată.

ILIE BĂDESCU : Faptele reprobabile înfățișate în această carte ridică întrebarea asupra cauzelor. Aparatul revizionismului horthyst a pus în funcțiune o **mitocrație** sau altfel spus, a declanșat „puterea unui mit" (cratos — putere, dominație). O carte, **„Istoria nu face pași înapoi"**, și-a propus alături de celelalte apărute acum, și-a izbutit să examineze nivelurile de cristalizare ale acestei mitocrații a revanșei, adusă la amploare internă și internațională de clica horthystă. «Era, scrie O. Matichescu, un mit întreținut cu mare grijă, iredentismul devenind astfel „panaceul tuturor relelor" (p. 44). Întrucît acest mit stă la baza tentativelor de „reînviere" a unei ordini imperiale de dinaintea ordinii naționale, reiese că, prin funcțiile sale, această mitocrație, neoimperială, viza întoarcerea Europei la o ordine imperială revolută. Caracterul de mitocrație imperială a aparatului propagandistic pus în funcțiune de horthysm reiese și din compoziția psihologică a elitei care l-a creat și l-a susținut în funcționarea internă și internațională, timp de 25 de ani, pulsațiile sale resimțindu-se în toate încercările de relansare a tezei care contestă continuitatea poporului român în teritoriile locuite de el. Această elită horthystă era o „castă feudală reacționară, fascistă", care a debutat cu „teroarea albă" stîrnită împotriva unor pături ale claselor muncii, chiar din Ungaria :... sute și sute de muncitori și intelectuali, acuzați de comunism, au fost asasinați acolo unde au fost găsiți. Luni de zile Dunărea a fost plină de cadavre. Alături de poliția horthystă, teroriștii diverselor societăți secrete fanatice — care declaraseră război de exterminare evreilor și comuniștilor — schingiuiau și omorau ca pe vremea inchiziției» **(Istoria nu face pași înapoi,** p. 41), O explicație a celor petrecute pe pămîntul din nord-vestul României este și existența acestei costisitoare mașini de propagandă imperialistă, elitistă, mitocratică, care a intoxicat spiritele depărtate sau implicate direct.

M. UNGHEANU : Teroarea și crima rămîn teroare și crimă indiferent de justificările încercate. Atrocitățile din nord-vestul României intrată sub ocupație ungară sînt înainte de orice crime împotriva umanității, iar discuția astfel începe și astfel se sfîrșește. Ocupanții au încercat să anvelopeze în fața Europei întreaga acțiune privitoare la Transilvania într-o problemă de drept istoric, de justiție față de o ciuntire de care au fost vinovate tratatele de pace. Nici o argumentare istorică, nici o construcție avocățească despre Ungaria nedreptățită, ciuntită, despre Ungaria căreia Europa îi e datoare, nu justifică spintecarea femeilor însărcinate, aruncarea de vii a copiilor în foc, măcelărirea oamenilor pașnici. Nici condiția de român a locuitorilor Transilvaniei nu justifică omorul. După cum nici condiția de evreu nu îndreptățește ghetoul și exterminarea. Acestea sînt acțiuni de etnocid și a le trata ca atare e o datorie.

Dar pentru că teroarea și exterminarea antiromânească și antisemită petrecută în nord-vestul României, 1940—1944, au încercat să îmbrace veșmîntul unui „drept istoric", chestiunea merită a fi tratată aici. Afirmația că Transilvania a aparținut Ungariei o mie de ani este un basm. Dacă Transilvania a aparținut dintotdeauna Ungariei n-ar fi fost nevoie ca Kossuth și partida sa revoluționară să decreteze unirea forțată la 1848 a Transilvaniei cu Ungaria. Dacă Transilvania ar fi aparținut Ungariei, conform fumurilor imperiale ale unei propagande fără bază științifică, n-ar fi avut loc adunarea de la Blaj, la 1848, și opoziția revoluționarilor români, în frunte cu Simion Bărnuțiu, împotriva acestei uniri înrobitoare. Dacă Transilvania ar fi fost a Ungariei n-ar fi avut loc ciocnirile dintre armata revoluționară a lui Avram Iancu și armatele kossuthiste. Dacă Transilvania ar fi fost vreodată a Ungariei n-ar mai fi fost nevoie și la 1867 de decretarea unei noi uniri forțate cu care s-a început dualismul, respinsă de populația românească. Dualismul a făcut cadou Ungariei Transilvania, așa cum în 1940 cuplul politic germano-italian a oferit Transilvania de nord guvernanților unguri. Dacă Transilvania ar fi fost pămînt unguresc tratamentul populației în 1940—1944 n-ar fi fost un tratament de exterminare, iar regimul n-ar fi fost un regim de ocupație, așa cum a fost. Elementele istorice sînt simple și convingătoare. Lipsa de îndreptățire istorică pune în lumină esența acțiunii de revendicare a Transilvaniei în toată nuditatea ei. Ea are un caracter economic și politic fără nici o bază istorică. Transilvania era văzută și tratată de Ungaria din unghiul unei mentalități „coloniale", statul ungar instalînd aici un veritabil regim suprapus, de segregație, în plin centrul Europei. Cei 50 de ani pe care i-a trăit Transilvania sub dualism nu înseamnă milenarism. Indiferent de poleiala istorică, rasismul rămîne rasism, iar crima rămîne crimă.

„Calvarul neamului nostru nu s-a isprăvit. Noua graniță româno-ungară de la Oituz a fost zilele acestea teatrul unor abuzuri demne de epoca năvălirilor barbare. Am fost martor ocular al sălbăticiei cu care statul maghiar a izgonit din comuna Poiana Sărată, pur românească, pe cei 400 de gospodari români, reținîndu-le tot avutul. Pe cei ce se opuneau să părăsească căminele stăpînite din moși, strămoși i-au bătut în mod sălbatic".

„Gazeta Bacăului", 1940

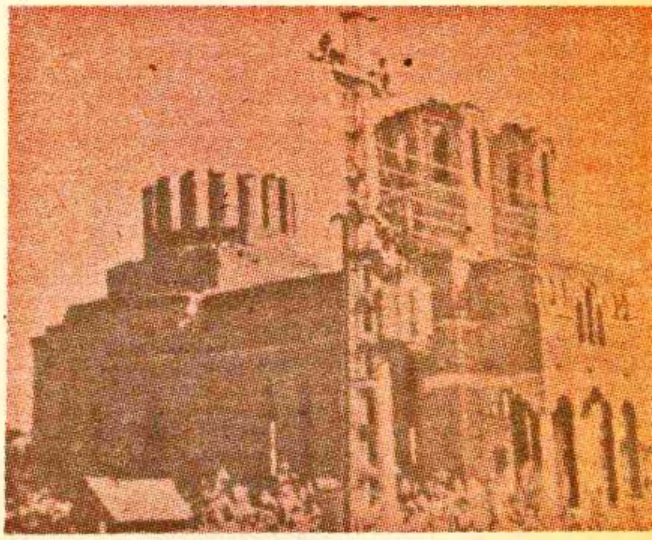

Ruinele bisericii românești din comuna Bezinul Nou asupra căreia s-au năpustit hoardele horthyste în 1940

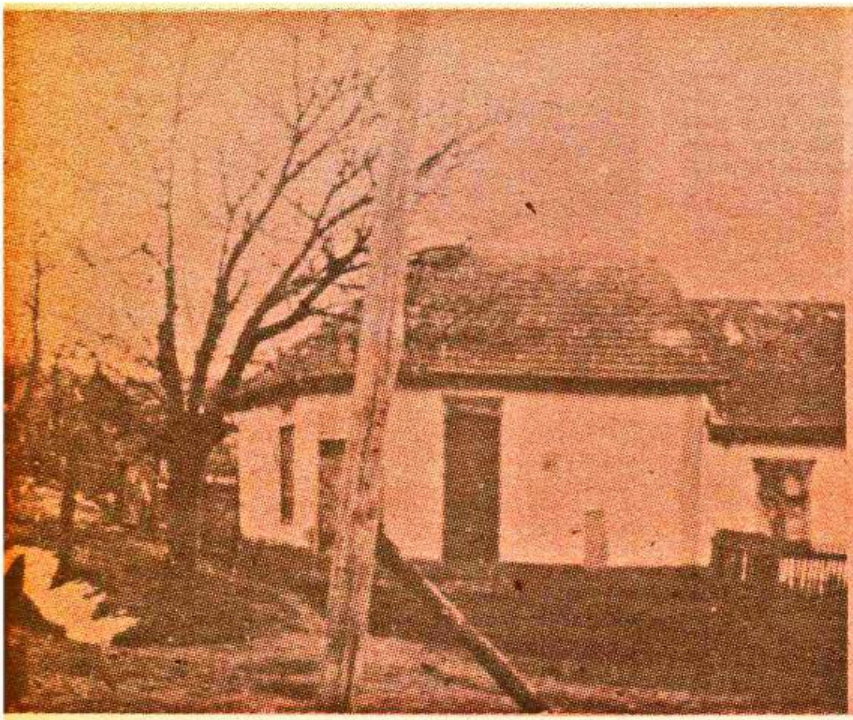

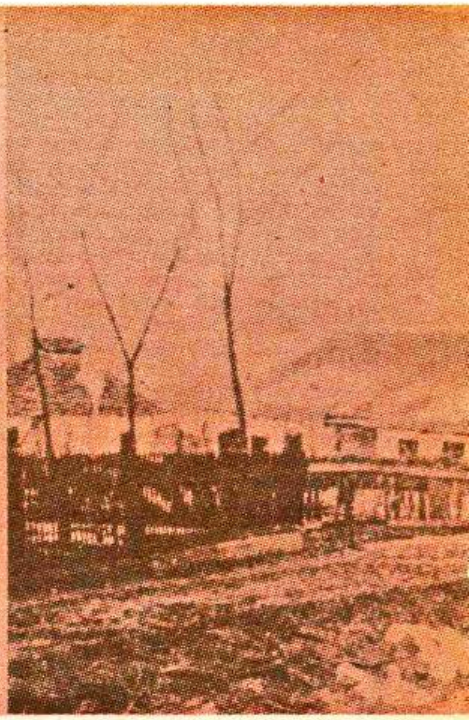

ANTIROMÂNISM ŞI ANTISEMITISM LA SĂRMAŞ

OVIDIU IULIU MOLDOVAN : Faptul că teoria veneticilor a fost activă, că trupele de ocupaţie, şi formaţiile paramilitare îi considerau pe români simpli „venetici", „infiltraţi", datorită unei propagande şovine şi iresponsabile, care trebuie măturaţi din Transilvania, stau dovadă şi actele de cruzime neomenească de la Sărmaş, satul meu natal, crima colectivă de acolo, căreia i-au căzut victime oameni pentru singura vină că erau români sau evrei. Sărmaşul Mare avea 4 000 de locuitori, 2 000 de români, 1 700 de unguri şi 200 de evrei. Pe 5 septembrie 1944 trupele ungare încalcă frontiera stabilită de diktat, Sărmaşul devenind victima unei expediţii jandarmereşti ungureşti care instaurează şi aici regimul de ocupaţie al Budapestei. S-a format rapid o gardă naţională de patru grupe, în care au intrat locuitorii unguri din comună. Notabilităţile ungureşti din Sărmaş şi comunele învecinate s-au autoconstituit în autoritate ad-hoc. La această consfătuire a vîrfurilor societăţii ungureşti a locuitorilor, la care toţi grofii au venit în haine de sărbătoare, s-a pus la cale masacrul din comuna Sărmaş. Cu evreii s-a procedat astfel : din cei 126 de evrei au fost ridicaţi întîi 20 din lagăr în dimineaţa zilei de 16 septembrie 1944, duşi pe dealul Sascut, la locul Scăldătoarea boilor, unde au fost puşi să sape gropi comune de 10×2 m. Primii îngropaţi acolo au fost cei 20. După masă restul evreilor cu toate bagajele au fost încărcaţi în 14 care trase de boi — rechiziţionaţi din comună cu stăpînii lor cu tot sub ameninţarea cu moartea — şi duşi spre Sărmăşel. Ştiau că vor fi transferaţi la Budapesta la lucru la uzinele Csepel. Convoiul era condus de jandarmii conduşi de cpt. Láncz Laszló, lt. Vekerly, lt. adj. Fekete, sblt., adj. Holosz, plt. major Hórváth şi

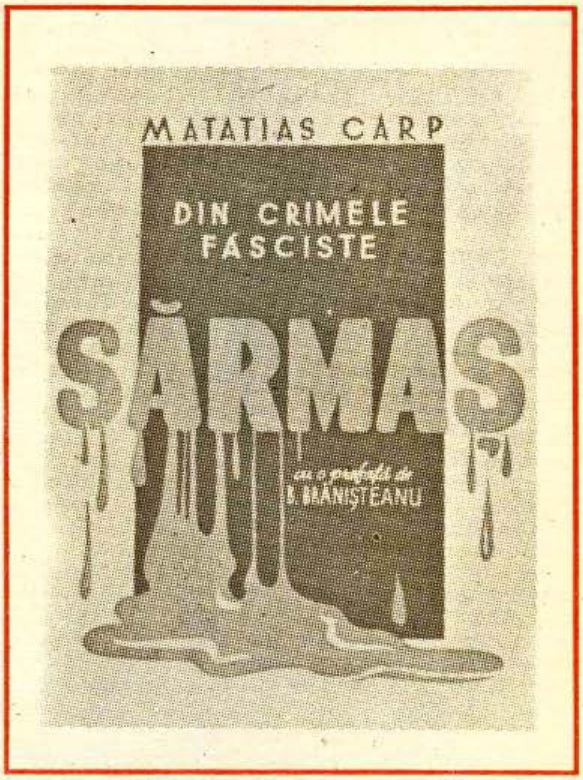

plut. Polgar şi Szabó, cu toţii de la şcoala de jandarmi de la Zalău. Spre seară carele au ajuns la Scăldătoarea boilor. Ţăranilor cu carele li se porunceşte să dispară imediat. Infometaţi şi însetaţi, evreii sînt ţinuţi pe marginea şoselei pînă spre miezul nopţii cînd lt. Vekerly vine cu ordinul de execuţie. A urmat ceva de domeniul incredibilului : toţi, mătrîni, copii, femei au fost puşi să urce o coastă de deal pieptiş de circa

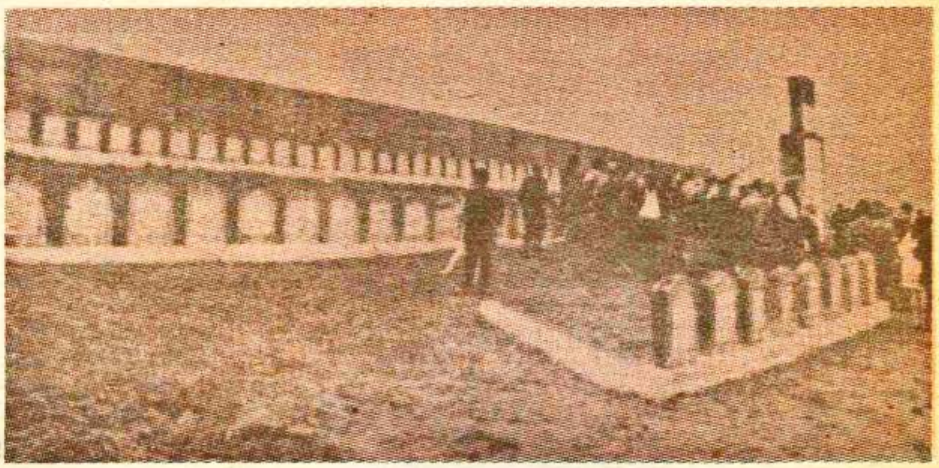

Una din casele în care locuiau evreii din Sărmaş pe care horthyştii au desenat-o cu Steaua galbenă a lui David ● Un sat liniştit, aproape neştiut pînă la năvala bandelor horthyste : Sărmaş ● Dealul Sascutului — locul martirilor evreilor din Sărmaş (toate sus) **● Cîteva dintre victimele horthyştilor de la Sărmaş: Arthur Hasz, morar ● Veronica Hasz ● Adolf Ernster... ● ...şi familia sa: Ilona, Iuda, Israel şi Rozalia. Tatăl a murit strîngînd la piept copilaşul care în fotografie se află în braţele mamei** (deasupra) **● Monumentul ridicat în memoria victimelor horthysmului de la Sărmaş**

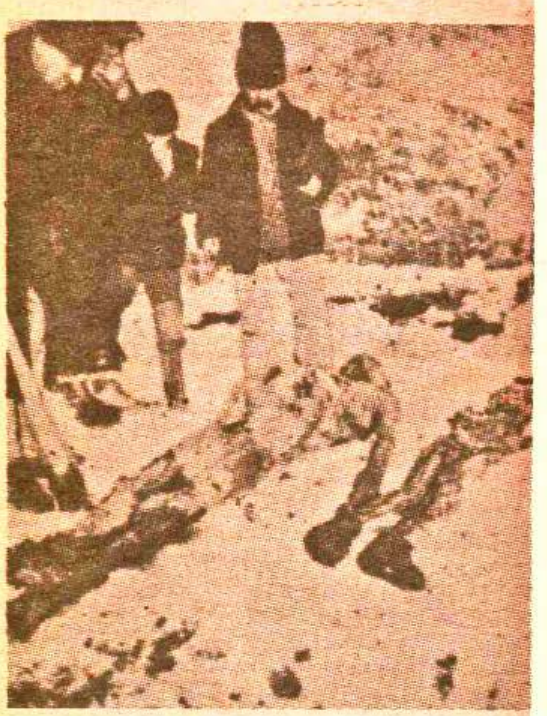

Primul cadavru descoperit la deshumarea victimelor horthyste de la Sărmaș (22 februarie 1945) ● Identificarea victimelor ● Comisia de anchetă la marginea gropii comune în care au fost descoperite 65 de cadavre

800 m. sub o ploaie de lovituri. Cei 126 au fost împărțiți în două grupe de 65 și 61 de oameni, pe cele două gropi, după care la lumina unor felinare a început masacrul. Cercetările ulterioare au ajuns la concluzia că au fost încercări disperate de apărare, că cei neucișii de gloanțele prime au fost zdrobiți cu cazmalele, iar mulți au fost îngropați de vii. Un vecin își amintește că s-a tras de la 2 noaptea pînă în zorii zilei. Expertiza medico-legală a stabilit că toți cei 126 de evrei au fost omoriți cu o cruzime extraordinară de trupa de jandarmi unguri.

RADU THEODORU : Episodul de la Sărmașul de Cîmpie este expresia concentrată a regimului de ocupație ungară în Transilvania de Nord. El arată tendința revizioniștilor unguri de a ocupa întreaga Transilvanie cu primul prilej și a o supune metodelor lor „civilizatorii". În același timp crimele de la Sărmaș ne confirmă că avem de-a face cu **un model** al terorismului horthyst de ocupație derivat dintr-un program. Sfatul notabilităților care hotărăsc exterminarea acționează după un tipic bine pus la punct. Acesta e modelul cu care au fost instructate toate formațiile paramilitare și diversioniste pentru Transilvania și din Transilvania pînă în 1940. Rapiditatea cu care bărbații maghiari din sat se constituie în gărzi naționale active este semnul preparării anterioare, descrise în **Fapte din umbră.** Cazul de la Sărmaș mai relevă și diferența de tratament a evreilor de către cele două state : ungar și român. Expediția de ocupație și represiune de la Sărmaș, operată de jandarmi și de bande locale, lichidează evreii **din teritoriul rămas românesc,** unde măsurile antisemite, ca și genocidul, cerute și impuse de germani, nu și-au găsit entuziaștii și executanții febrili pe care i-a găsit în Transilvania dominată de intoleranța ocupației horthyste ungare. Subliniez acest lucru pentru că victimele intoleranței criminale ale regimului străin, de ocupație, în Transilvania de nord, evreii transilvăneni sînt trecuți, nu o dată, pe baza criteriului geografic în seama statului român. Ocupantul a făcut crima, dar nu și-a asumat-o. După cum crima colectivă de la Moisei este trecută deseori pe seama armatei germane. Conștiința vinovăției se vede tocmai în această fugă de răspundere în fața istoriei și umanității.

OVIDIU IULIU MOLDOVAN : Cazul evreilor de la Sărmaș este mai bine cunoscut. O carte despre Sărmaș, una din cele mai oribile crime fasciste, a scos, încă din 1945, Matatias Carp. O anchetă a revistei **Vatra** (inițiată de scriitorul Romulus Guga) a scos la iveală printr-un supraviețuitor, Florin Mornăilă, că dintre românii arestați la Sărmaș, unii, 38, au fost urcați într-un camion descoperit, însoțiți de 4 jandarmi unguri, care i-au obligat să stea cu privirea în pămînt și să nu facă semne nimănui, pînă cînd au ajuns la Cluj, de unde alături de alți aproape 100 români au fost transportați la lagărul din Zisterdorf, de unde s-au mai întors doar cîțiva. Mulți, ca preotul Vasile Micu, au sucombat din pricina maltratărilor sau au fost uciși, acesta din urmă, de 80 de ani, fiind impușcat, pentru că nu mai putea merge, între Budapesta și Tokay. La Sărmaș, în cimitirul reformat, au fost uciși 39 de români. Prin satele din împrejurimi mulți alții fără motiv. Avocatul Vasile Banu a fost împușcat în grădina unui sătean din Sărmaș. Tot așa a murit și perceptorul Iuliu Moldovan.

Iuliu Moldovan — o victimă de la Sărmaș a horthyștilor

Doctorul Emil Mora, un supraviețuitor al acestor atrocități, ne spune că în 1945, în cursul anchetei, împreună cu un funcționar al Ministerului Justiției și dr. Hossu Traian, medic legist din Cluj, și a unui delegat ministerial, profesorul Bányai László, cu șeful de post din Sărmaș, și alții, au deshumat cadavrele românilor, în număr de 39, din cimitirul reformat de pe dealul Sărmașului. **„Am văzut cu ochii mei, ca și toți ceilalți ce au fost de față, 39 de cadavre, printre care am recunoscut pe unii soldați și ofițeri români, ca și unii civili".** La operația identificării, unul din scopurile acestei deshumări, s-a opus, din motive rămase obscure, delegatul Ministerului Justiției. Dubla crimă de la Sărmaș îi cuprinde pe cei 126 de evrei de la Scăldătoarea boilor, pe cei 39 de români din cimitirul reformat, pe cei 38 trimiși în lagărul din Austria, pentru a nu mai pune la socoteală pe cei omoriți prin grădini, prin curți, pe uliție, fără nici o judecată. M-am documentat asupra ei ajutat de un prieten istoric, Vasile T. Suciu, pentru că acest eveniment a intrat în biografia mea, Iuliu Moldovan este tatăl meu. Importanța cărții despre **Teroarea horthysto-fascistă** este deci specială pentru mine. Existența ei îmi dă dreptul să-mi pomenesc așa cum trebuie jertfa din familia mea. Sper, de altfel, ca apariția cărții să sprijine și acțiunea de a ridica la Sărmaș un monument pentru românii uciși acolo.

M. UNGHEANU : Episodul de la Sărmașul de Cîmpie, evocat aici de un om al locurilor, actorul Ovidiu Iuliu Moldovan, mai este semnificativ și din alt punct de vedere. Românii din Sărmașul de Cîmpie erau oameni vechi ai cîmpiei, și nu niște „infiltrați" conform ideologiei oficiale a Ungariei revizioniste propagată intens. Ceea ce bănuiesc că nu știe Ovidiu Iuliu Moldovan, deși locuitor al Sărmașului, este că ungurii din Sărmaș sînt produsul unei colonizări; că apariția lor în plin centru al Transilvaniei nu este urmarea vreunui proces firesc ci a unui program de colonizări menit să maghiarizeze Transilvania și să falsifice în ochii eventualilor „judecători", „arbitri", „Moși Crăciuni" politici la care guvernanții maghiari au apelat întotdeauna pentru a-și menține anacronica dominație, adevăratul aspect românesc al locurilor. Se știe ce importanță au acordat apoi propagandiștii unguri diverselor tipuri de hărți și mai ales celor etnografice, în tentativele lor de a obține ceea ce nu era în dreptul lor să aibă. Manipularea conștiinței europene s-a făcut de multe ori cu ajutorul acestui program de tulburare a aspectului etnografic natural al Transilvaniei, prin colonizări implantate în mediile românești de densitate și tradiție, paralel cu expulzări sau maghiarizări ale românilor din zonă. Citez, relativ la Sărmașul de Cîmpie, zis și Sărmașul Mare, din anuarele societății „Emke", scrise de deputatul ei Iosif Șandor : **«Deodată cu înființarea societății „Emke" s-a pornit un curent pentru colonizări. La 12 mai s-a înființat „Secția colonizării secuilor" a societății „Emke", sub președinția contelui Bánffy Béla și a deputatului Horváth Gyula. Statul, în această privință, a și stabilit principiul colonizării, designînd ca teren al acțiunii mijlocul Ardealului. Cîmpia, părțile mărginașe secuimei și a împrejurimilor de-a lungul riurilor spre țara mamă. Statul a organizat colonizări în 21 locuri, ceea ce constatăm cu mulțumire. Opt colonizări au avut loc în Ardeal, iar 13 în Caraș Severin în Banat. În județul Cojocna colonizarea din Sărmașul Mare 1894)»** etc. (C. Codarcea, **Front antirevizionist**, 1933, Cluj).

NEAGU COZMA : „Cauza ultimă a naționalismului unguresc și chiar a imperialismului național unguresc este coșmarul numărului, teama de a pierde substanța poporului, care se știe puțin la număr și aflat în descreștere a îndemnat la imperialismul național sub forma maghiarizării". L-am citat pe Ludwig Spohr. **Temeiurile spirituale ale naționalismuiui în Ungaria**, Berlin, 1936.

Iredentismul ungar, încă de la nașterea sa, a fost alimentat și întreținut de obsesia patologică provocată de o realitate istorică : covîrșitoarea superioritate numerică a elementului românesc în Transilvania. Toate măsurile luate de guvernanții unguri după 1848, dar mai ales după formarea Imperiului Austro-Ungar, scot la iveală această teamă de a nu se „îneca în oceanul românesc".

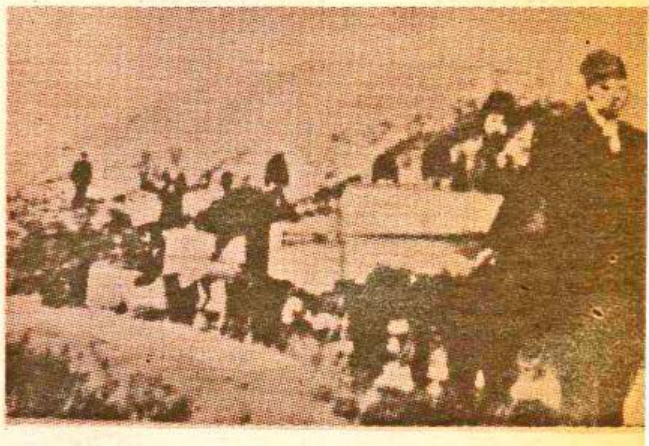

Caravana coșciugelor. Cadavrele martirilor de la Sărmaș au fost reîngropate în cimitirul localității.

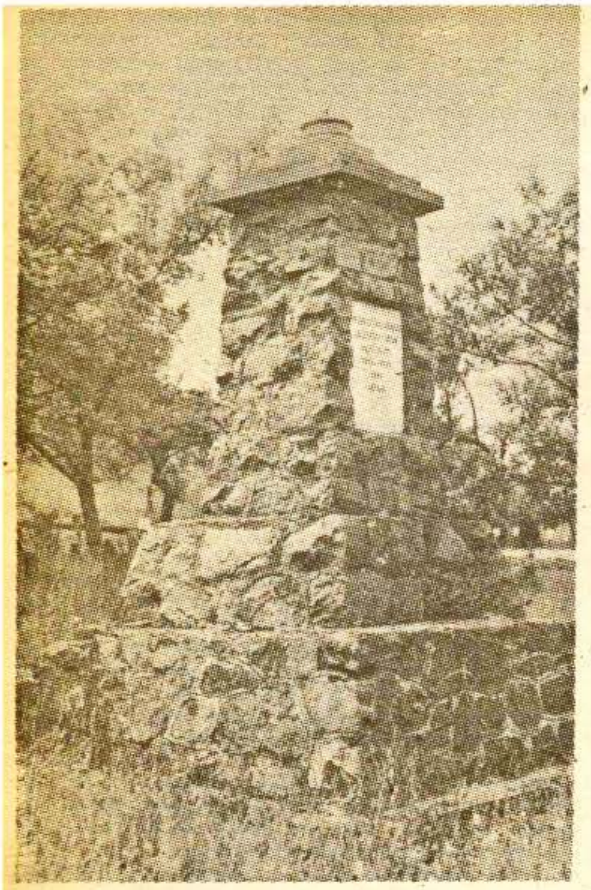

Așa arată monumentul din cimitirul eroilor români din lupta pentru reîntregirea neamului, a cărui placă originală a fost distrusă și înlocuită cu cea din fotografie, ca și cum aici ar fi înmormîntați eroii unguri.

VANDALISMUL HORTHYST SAU DISTRUGEREA MONUMENTELOR

M. UNGHEANU : Înfiorătorul spectacol al atrocităților produse de trupele ungaro-fasciste de ocupație în Transilvania de nord a dus la estomparea altor aspecte ale terorii la fel de definitorii și programatice : jaful și exploatarea economică (antiromânească și antievreiască și mai ales teroarea culturală. Figurile marcante ale vieții culturale și spirituale românești au fost dacă nu expulzate, — terorizate, maltratate, deportate, etc. Cazurile de preoți și de învățători schingiuiți și uciși sînt extrem de numeroase. Prigoana, maltratarea, uciderea preoților a fost unul din cele mai stridente puncte ale programului de „civilizare" a teritoriului românesc ocupat. Alături de ei au fost supuși aceluiași tratament „civilizator" și învățătorii. Urmărirea și uciderea preoților și învățătorilor este un inegalabil capitol al răbufnirii fumurilor „milenare" ungare. E vorba de încercarea organizată de a distruge adevărul istoric al uneia din culturile milenare constituite ale Europei. În Transilvania nu e de apărat doar existența fizică a unui popor, ci și o tradiție culturală veche (de o vechime imemorabilă, zice G. Călinescu) al cărei purtător este poporul român. Campania de extirpare a acestei culturi europene de tradiție de la Carpați, dusă de guvernanții unguri, a luat forme crude. Limba română, care este una din importantele limbi ale culturii romanice din Europa (depozitară unică a unor elemente ale latinei orientale vorbite în Dacia romană) a fost supusă și ea unui tratament exterminatoriu. Alungată din școli, din instituții, din biserică, limba română a trăit un calvar unic între limbile romanice europene.

Ocupația ungaro-fascistă a maghiarizat școlile interzicînd limba română în instituțiile de stat. Sub ocupația ungaro-fascistă vorba românească auzită pe stradă a fost suficientă uneori să ducă la maltratarea fizică sau chiar la suprimarea vorbitorului. Atentatul fizic a fost dublat de unul cultural la fel de grav. Felul în care s-au purtat ocupanții unguri, atît în timpul administrației militare cît și civile a Transilvaniei de nord, cu monumentele românești aflate acolo este profund revelator. Nu este vorba numai de biserici, în primul rînd atacate, ci de simple monumente civile, firești în orice țară și-n orice civilizație. La liceul unde a învățat G. Coșbuc, bustul acestuia a fost spart cu toporul. Tribunalul ungar care-l incriminа pe Gheorghe Dăncuș și pe George Coșbuc pentru „Decebal către popor" n-a făcut altceva decît să parafrazeze acest vandalism. Edificii românești — cum sînt casele din Dej (unde românii n-au fost admiși în oraș pînă în 1800), ale lui Teodor Mihaly, memorandist și Guilem Șorban, n-au fost atunci vizate, deși reprezentau exact ceea ce ocupanții din '40—'44 voiau să distrugă.

GABRIEL ȚEPELEA : Intelectualii refugiați din teritoriul ocupat de horthyști au replicat de multe ori semnificativ acțiunii lor distrugătoare. E suficient să reamintesc că unul din monumentele distruse a fost acela al poetului G. Coșbuc de la Năsăud și că, drept răspuns la această nelegiuire, un comitet al refugiaților a lansat un apel și o colectă publică. Au urmat serbări școlare. reprezentanții, donații individuale, care au permis să se ridice, în replică, actualul monument al poetului de la Bellu.

Monumentul, operă a sculptorului Ion Vlasiu, a fost inaugurat la 20 august 1944, în prezența a 7 membri ai Academiei Române și a peste 5 000 de refugiați și bucureșteni. Atunci s-a cerut deschis ieșirea României din Axă și întoarcerea armatelor în țară pentru eliberarea Transilvaniei de nord, fiind una din cele mai puternice manifestări publice antifasciste. O evocare pe larg a inaugurării acestui monument am făcut-o în volumul **Transilvania în istoria și conștiința românilor.**

Cele enunțate îndreptățesc, cred, propunerea de a se reconstitui documentar și memorialistic lupta împotriva diktatului de la Viena dusă atît de refugiați, cît și de cei rămași în Transilvania de nord pînă mai sînt încă în viață cîțiva din martorii și protagoniștii evenimentelor și acțiunilor legate de acea perioadă.

NEAGU COZMA : În cartea **Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României** sînt arătate faptele, cu totul reprobabile, ale acelora care se voiau stăpîni, cu orice chip în România de nord-vest. Pe lîngă curmarea unor vieți omenești, agenții horthyști au curmat și „viața"

unor monumente ale spiritualității noastre. Au căzut pradă vandalismului dirijat, simple troițe sau biserici, ca și monumente impunătoare.

În comuna Guruslău, pe dealul ce poartă numele gloriosului unificator de la 1601 al celor trei provincii românești a fost ridicat un monument și nu departe de el, o troiță cinstind memoria viteazului. Monumentul fusese ridicat în 1926 prin eforturile Asociației Transilvane pentru cultura și literatura poporului român, ASTRA, troița fusese ridicată în 1936. Comandamentul armatei ungare, cantonate în Zalău, a apreciat că monumentul „insultă sentimentele națiunii maghiare și falsifică istoria", înaintînd în acest sens, la 26 sep. 1940, un raport al Comandamentului armatei maghiare regale din Cluj cu specificația că un alt exemplar al raportului era trimis la Budapesta, prin care se cerea aprobarea ca monumentul să fie distrus. Se-nțelege că aprobarea a venit cu promptitudine : la 20 nov. același an, o subunitate militară ungară ajutată de maghiarii Sütö Karol, frații Kondor Jiga și Ludovic, Domokos Marton și încă vreo cîțiva, au făcut țăndări atît monumentul cît și troița.

Un alt fapt care a jignit profund sentimentele românilor îl constituie distrugerea monumentului din satul Bobota-Sălaj, ridicat în memoria marelui patriot și om de cultură Gheorghe Șincai. Monumentul fusese ridicat abia cu un an în urmă, 1939, pe locul în care se presupune că ar fi fost îngropat cărturarul român. Un grup de tineri români din Bobota, în frunte cu Victor Boroș, Ioan Buhaiu, Traian Albu, frații Alexa și Dănil Pop au strîns ban cu ban, organizînd serbări, reușind, și cu concursul sătenilor și al Escadronului 18 cavalerie comandat de căpitanul Gheorghe Rizescu, să înalțe monumentul amintit. Monumentul avea un postament sub forma unui trunchi de piramidă pe care se înălța o cruce. Înscrisul de pe o față a piramidei era : „Gheorghe Șincai, 1754—1816. Precursorul redeșteptării naționale, recunoștință. Ridicată Esc. 18 cav. cpt. Gheorghe Rizescu, ofițerii, subofițerii și ostașii, 1939". În toamna neagră a anului 1940, un grup de ostași horthyști au ancorat crucea, au dat-o jos și au distrus-o. Locul a fost nivelat, devenind teren de instrucție, pentru „levenți" sub denumirea de „Horthy Tér".

Și un alt fapt : în cimitirul din orașul Zalău, a fost ridicat monumentul eroilor, avînd în jur numeroasele morminte ale românilor căzuți pe acele locuri în primul război mondial. Monumentul construit din piatră de granit, cu un postament în trepte înalt de 4 metri a fost dezvelit la 28 mai 1925. Pe o placă de marmură erau săpate versurile lui M. Rădulescu : „Și astăzi cu simțire pe veci însingerată / Spre voi, spre cei mai falnici, mai bravi și mai iubiți / Ne înălțăm mîndria și lacrima curată / Spre voi, cei ce-ați căzut și totuși, știm bine că trăiți". Vin agenții civilizației Ungariei revizioniste în 1940 și fără pic de ezitare distrug placa și montează alta pe care scrie : **Emlékezzünk azokra kik életüket adták hazájukért** (1914—1916, 1919, 1940), edică „Să ne amintim de aceia care și-au dat viața pentru patrie 1914—1916, 1919, 1940". Așa s-a metamorfozat un monument ridicat de români în amintirea eroilor români, într-un monument care glorifică pe dușmanii acestora. Aceasta e opera „misionarilor civilizației europene în răsărit". Opera unor cinice substituiri.

CORNEL GRAD : Deși ocupația a durat patru ani, ea s-a evidențiat printr-o politică acerbă de distrugere îndreptată, în primul rînd, împotriva simbolurilor românești. Ocupația n-a urmărit numai distrugerea fizică, ci pulverizarea tuturor semnelor, mărturiilor culturale și istorice românești. Nu mai vorbim de bisericile distruse pentru că despre ele s-au tipărit două cărți, dar cu dărîmarea acestor simboluri spirituale s-a început „opera culturală" a ocupației ungare. Horthyștii au provocat mari daune poporului român și culturii sale.

OVIDIU IULIU MOLDOVAN : Am ridicat problema monumentului de la Sărmaș.

Mai există și alte feluri de a pomeni acele momente cumplite pentru poporul român. Sînt om al scenei și ecranului. Aș considera un eveniment pentru mine interpretarea unui rol despre acele cumplite zile. Este de datoria noastră să facem aceste filme antifasciste. După cum aștept de multă vreme un film Avram Iancu, unul despre Memorandiști, prea mult întîrziate. Sînt convins că și publicul gîndește ca mine. Iată altfel de monumente care și ele se cer create. Noi de aceea existăm, de aceea sîntem ai acestei culturi și istorii.

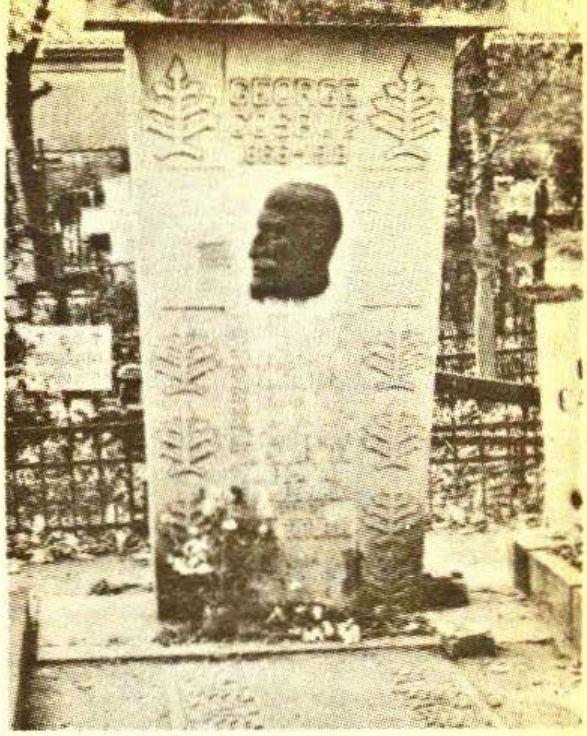

Monumentul lui Coșbuc de la Bellu ridicat în 1944 din inițiativa refugiaților ardeleni

„Anul nefast 1940 a urnit furiile destinului asupra neamului românesc. Istoria obiectivă va arăta cîndva pricinile ascunse sau adînci care au făcut ca România să se afle singură și izolată, fără nici un ajutor în mijlocul unui cerc de dușmani de moarte, tocmai în zilele cele mai cruciale pentru viitorul Europei. E înspăimîntător de inexplicabil cum s-a putut să nu avem nici un prieten adevărat, adică prieten pe viață și pe moarte, cînd s-a pus în cumpănă viața și moartea popoarelor".

Liviu Rebreanu, 1941

DEFINIREA RESPONSABILITĂȚII

RAOUL ȘORBAN : Citind cartea **Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României** m-am văzut confruntat cu cîteva probleme. Una dintre ele este în legătură cu însuși titlul cărții.

După cum se știe, amiralul austro-ungar Horthy a fost ales guvernator al Ungariei la 1 martie 1920. Apoi, în același an, la 19 august, el a fost investit cu prerogative quasi regale (legea XVIII), Ungaria rămînînd un regat, avînd în fruntea țării, deocamdată, un regent, în persoana lui Horthy. Peste doi ani, la 18 septembrie 1922, Ungaria este primită, ca membră, în Societatea Națiunilor. Domnia lui Horthy avea să se încheie în împrejurări bine cunoscute, abia prin octombrie 1944. Între limitele anilor 1920—1944, Ungaria dispune de un parlament (cameră și senat), de partide politice — de la cel social-democrat pînă la partide de dreapta, mai tîrziu și partide de tip național-socialist. În istoria Ungariei, epoca aceasta este privită, în general, ca o epocă dominată de idei și practici reacționare.

Prigoana dezlănțuită împotriva populației românești, evreiești, rutene, sîrbe, croate ca și masacrarea a cîtorva sute de mii de oameni de naționalitate nemaghiară au fost săvîrșite din ordinul și cu știrea unui guvern controlat de un parlament, de organele unui stat, care a acționat prin instituțiile sale represive (armata, poliția, jandarmeria) și administrative (prefecturi, preturi, notariate), și nu de către niște

RAOUL ȘORBAN

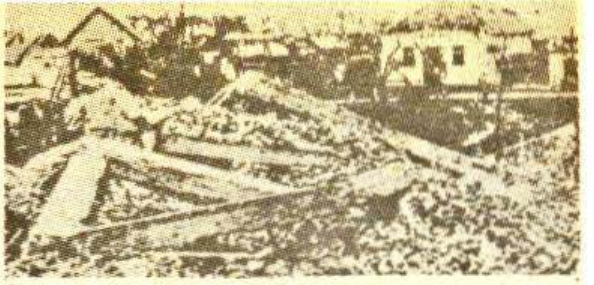

Ruinele bisericii românești din com. Căpeni, jud. Trei Scaune, una din primele biserici românești dărîmate de ocupanții horthyști (octombrie, 1940)

teroriști dezorganizați, Horthy Miklos e desigur un mare vinovat, dar nu singurul.

De altfel, istoriografia marxistă din Republica Populară Ungară consemnează „spiritul șovin" al comandanților armatei regale ungare, armată care a comis, **„la intrarea ei în Transilvania (...) numeroase atrocități împotriva naționalității" (române) (cf. Magyarország Története 1918—1945 — Istoria Ungariei 1918—1945,** Ed. Academiei, Budapesta 1976, p. 1 020), împotriva cetățenilor evrei și sîrbi din Novisad : **„Razia de la Novisad în 1942, la sfîrșitul lunii ianuarie, a degenerat într-un masacru de amploare"** (op. cit. p. 1 072). Au fost atunci măcelăriți de către unități speciale ale armatei peste 15 000 de oameni ! Istoriografia marxistă maghiară cunoscută mie, nu justifică și nu apără integrările de tip „imperialist" ale Ungariei revizioniste.

M. UNGHEANU : Variatele forme de fascism apărute în Europa după primul război mondial nu au fost tratate cu atenția cuvenită. Între fascismul italian, cel german și cel ungar există vizibile diferențe. Adrian Riza a vorbit de un „protofascism", adică de o manifestare fascistă premergătoare, în orice caz cu puternice rădăcini proprii. Componenta antiromânească a fascismului ungar este de altfel una din notele lui definitorii, ca și revizionismul. Există un fascism de aspect bine definit, născut pe ruinele imperiului habsburgic, ai cărui reprezentanți de prim ordin sînt fasciștii horthyști, care au promovat în Europa o formă de fascism care combină segregația cu revizionismul, amîndouă drapate istoric sub scutul unei presupuse misiuni civilizatorii.

RAOUL ȘORBAN : Prigoana dezlănțuită de statul ungar împotriva românilor și — mai apoi — împotriva evreilor și a altor neamuri, **redeșteptase** și le întărise acestora tradiția eroică de odinioară ca și unitatea în sentimentul național din epoca Austro-Ungariei. Ura împotriva regimului ungar de sălbatecă opresiune s-a generalizat în rîndurile „naționalităților", împotriva acelei Ungarii care — datorită alianței cu Hitler și cu fascismul italian, — prin acapararea unor teritorii locuite de alte neamuri, devenise din nou un stat de mare diversitate etnică, o țară în care fiecare „naționalitate" se simțea — și era amenințată în însăși condiția vitală națională. **„Dacă eu spun maghiar** — a declarat la Satu Mare primul ministru, contele Teleky — **eu înțeleg prin asta fiecare locuitor al Ungariei, fiindcă la noi națiunea niciodată nu înseamnă naționalitate"** (cf. ziarul „Ellenzék", Cluj, 28 martie 1941). Iar evreilor li s-a preconizat o soartă și mai tragică. Încă din anul 1942, „Partidul Ardealului", al cărui director, ideolog și secretar politic fusese deputatul Imre Mikó, a elaborat **„programul său pentru rezolvarea definitivă a problemei evreiești"** (cf. ziarului „Keleti Ujság", Cluj, 28 aprilie 1942).

ANII 1944—1946 SAU CAMELEONISMUL HORTHYST

RAOUL ŞORBAN : Cartea care are meritul de a ne prezenta fapte şi a înţelege epoca are şi lacune : nu se aminteşte nimic despre personalităţile vieţii culturale maghiare din Transilvania de nord care au fost exponente ale politicii de segregaţie. Kós Károly a ajuns în perioada 1940—1944 preşedintele Uniunii artiştilor plastici din Transilvania de Nord. A intervenit să nu ni se dea nici măcar o prăvălie pentru a organiza o expoziţie. Kós Károly este cel care a tipărit, la un an după intrarea trupelor ungare de ocupaţie în Transilvania, un articol (11 sept. 1941, ziarul „Ellezék", Cluj), din care citâm : **„...şi am văzut pe acei ultimi soldaţi români.... Împreună cu ei s-a cărăbănit din Cluj stăpînirea românească ; nimic altceva n-a rămas după ei, decît cîteva biserici româneşti noi şi pustii"** etc. (Cei 1 500 000 de români rămaşi sub ocupaţia ungară, pentru Kós erau egali cu zero !) Voi releva şi cîteva aspecte privitoare la „moştenirea" lui Mikó Imre. În ziarul „Ellenzék" din Cluj (22 dec. 1940) Mikó scria aşa : **„După 22 de ani de stăpînire străină, ani în care maghiarimea a fost jefuită de bunurile sale materiale şi spirituale, Ardealul adus de români la o stare colonială revine acum sub stăpînirea sfintei coroane ungare..."** etc. Acelaşi ziar relatează (15 noiembrie 1941) : **„În camera deputaţilor, deputatul Imre Mikó stăruie pentru anularea reformei agrare înfăptuită de români în 1918—1922".** Într-un articol al său despre „politica noastră faţă de naţionalităţi" („Ellenzenék, Cluj, 23 august 1941), Mikó îşi dezvoltă principiile cu privire la locul naţionalităţilor în Ungaria astfel : **„Sfîntul nostru rege Ştefan nu s-a gîndit ca străinilor colonizaţi să le creeze o unitate politică ori culturală distinctă... Politica Sfîntului rege Ştefan, edificatorul de ţară, faţă de naţionalităţi, nu viza supravieţuirea veneticilor, ca un corp străin în ţară. Dimpotrivă, el pornise de la ideea ca străinii să fie subjugaţi în interesul ungurimii. În acelaşi timp, el a creat condiţiile preliminare pentru ca veneticii să se poată asimila măcar în sentiment şi prin muncă — dacă nu şi prin limbă. Toţi cei ce ne considerăm adepţii principiului statal al Sfîntului rege Ştefan trebuie să ne întoarcem la acest izvor".** Agitator neobosit, chiar şi la 23 august 1944 (!) Mikó agita în spirit revizionist (acelaşi ieri, ca şi astăzi) problema acaparării definitive a Transilvaniei întregi : **„În procesul ce se află în curs pentru stăpînirea Transilvaniei a fost deocamdată numai o sentinţă parţială. Dar noi ne apropiem acum, din ce în ce mai mult de acea ultimă judecată cînd totul se mai poate cîştiga, ori totul se poate pierde... Nu trebuie să se uite vreodată că servind cauza Transilvaniei, noi servim Cauza Universală şi Eternă a Ungariei"...** După numai 6 săptămîni, la începutul lunii octombrie 1944, cînd trupele române şi sovietice şi-au făcut intrarea în Clujul eliberat, în tribuna oficială se afla şi deputatul Imre Mikó, avînd pe piept o mare cocardă roşie şi pe braţ o bransardă tot roşie.

Îmi tot revine în minte
Oraşul pierdut.
Zadarnic aţi înfipt drapel străin
Pe turnuri puse-n matcă românească.
Zarea se-ntunecă,
Scapără ochii cerului.
Şi graiul adînc al pădurii
Vesteşte furtuna cea mare !

Mihai Beniuc, 1940

ILIE BĂDESCU

CORNEL GRAD : Ţinem să precizăm că aducînd în circuitul ştiinţific documentele referitoare la perioada ocupaţiei fasciste horthyste asupra teritoriului vremelnic cedat, nu înţelegem nicidecum că urmările dezastruoase ale dictatului de la Viena s-ar fi limitat la durata ocupaţiei efective (1 sept. 1940 — 25 oct. 1944). Dimpotrivă. Urmările diktatului de la Viena s-au extins sub alte forme, desigur, atenuat, pînă după Conferinţa de pace de la Pa-

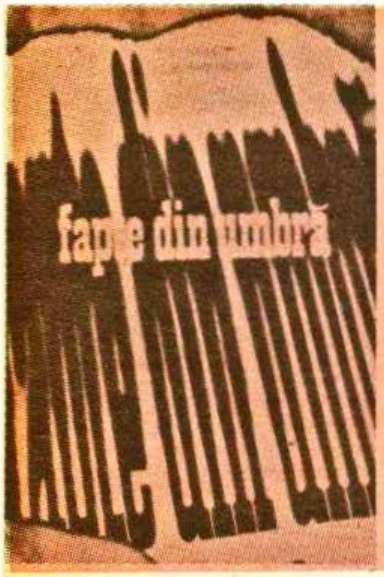

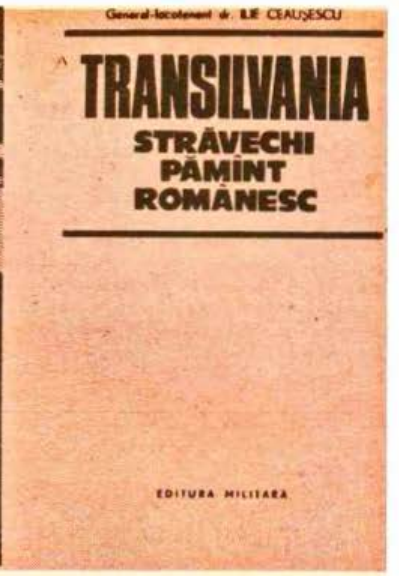

ris. S-ar da dovadă de naivitate și ocolire a adevărului istoric, dacă s-ar crede și s-ar susține că, odată cu eliberarea teritoriului românesc vremelnic cedat, consecințele dezastruoase ale dictatului au fost lichidate pe loc.

Procesul acesta are o durată mai lungă decît chiar sîntem uneori dispuși să acceptăm. Iar durata lui vine și dintr-o dezvăluire întîrziată a faptelor. O asemenea neagră pagină din cronica relațiilor dintre două popoare vecine nu se putea șterge printr-un simplu act — nici de forță, nici de bunăvoință. Actul istoric de la 23 August 1944, se impune să subliniem aici, urmat de eliberarea teritoriului românesc al Transilvaniei de nord de sub ocupația horthystă, a deschis și a impus calea rezolvării în spiritul echității istorice, a dreptului internațional, a relațiilor dintre cele două popoare. În pofida opoziției disperate a rămășițelor reacțiunii maghiare, lucrurile au evoluat spre normalizare fără spiritul revanșei.

RAOUL ȘORBAN : Întîrzierea prezentării adevărurilor din Transilvania de Nord vremelnic cedată n-au rămas însă fără urmări. În absența unei prezentări oficiale și obiective a faptelor a început o recuperare istorică a acelei perioade dintr-un unghi care o ocolit esența evenimentelor și a fenomenului istoric petrecut. Astfel, treptat, în anumite memorii și lucrări, participanții la evenimentele profund regretabile ale anilor 1940—1944 au fost prezentați în altă lumină decît cea reală. Totodată „arhiva" memoriei celor care au trăit acele momente a dispărut odată cu dispariția lor din viață.

Nici unul dintre participanții români la evenimentele din Transilvania intrată sub ocupația horthystă nu și-au publicat memoriile. Mă gîndesc la memoriile lui Tudor Bugnariu, dr. Aurel Socol, dr. Liviu Lazăr, ca și la scrierile lui Emil Hațieganu, Theo Bondea, la memoriile lui Fanciscc Păcurariu, Alexandru Anca, Mihai Pop, Valentin Rău, ca și la arhiva încă de nimeni studiată aflată la Arhivele Statului din București a lui Emil Hațieganu.

Spațiul de rezonanță în cuprinsul căruia mi-am luat permisiunea să fac aceste considerații a fost determinat de acele caracterizări ale stărilor din anii '40—'44 din Transilvania de Nord, ce se relevă atît din scrierile autobiografice menționate, cît și din alte cărți publicate în ultimii ani de unele din editurile noastre foarte deschise, cărți care, în evocarea ori rememorarea unor aspecte ale vieții sociale, politice, culturale și artistice din anii ocupației ungare în Transilvania de nord, manifestă nu o dată tendința de a introduce în conștiința actuală a țării, ca **fenomene pozitive din perspectiva zilelor noastre** o seamă de personalități politice și culturale maghiare și de a înfățișa cu o anume atenție, ori chiar ca exemple de urmat, instituții, asociații de cultură, artistice și literare, active în alți ani, deși acestea în mod evident și indubitat prin natura, orientarea și finalitatea activității lor au servit fie fascismului, fie ideologia șovinismului și revizionismului maghiar.

M. UNGHEANU : Problema semnelor schimbate în prezentarea unor momente de istorie națională se pune foarte acut și pe circuitele de mass-media. Cinematografia română a operat cu cîteva prefabricate propagandistice de împrumut care au alterat conținutul și mesajul politic al unor filme de audiență la marele public. Este vorba în primul rînd de filmul **Ultima frontieră** în care armata germană comite o crimă de război într-un sat românesc din Transilvania. Placa comemorativă care apare pe ecran la sfîrșitul filmului nu mai lasă nici un dubiu : este vorba de Moisei. Dar acolo victimele n-au fost ucise de armata germană, ci de jandarmeria horthystă, așa cum o știu țăranii din partea locului și cum o arată cartea **Moisei**, 1982. Milioane de spectatori, între care și un procent de străini, au fost trimiși pe o pistă istorică și politică falsă. Ce a făcut consultantul științific ? Cui servește să indicăm în locul adevăraților vinovați pe alții ? Alt film românesc în care practica semnelor schimbate funcționează este **Am fost șaisprezece**, unde ne este prezentată bătălia românilor pentru eliberarea Budapestei. Adversarul armatei române este în film armata hitleristă, deși în principal forțele de care s-au lovit aici ostașii români au fost ale armatei ungare, cele care ocupaseră mai înainte Transilvania de

nord. Rîmul a falsificat adevărul istoric fiind o hrană propagandistică adresată mai ales celor tineri. Chestiunea enunțată de Raoul Șorban rămîne reală și are multiple variante. Pentru că odată cu înfățișarea adevărului istoric, „așa cum a fost", asupra ocupației ungaro-horthyste în Transilvania de Nord, trebuie să dispară și alcătuirile istoriografice hibride și false care au intoxicat pînă acum spiritele. Iar ca să dispară ele trebuie numite.

CORNEL GRAD : Greutățile nu s-au încheiat pentru români și România odată cu eliberarea întregului teritoriu național în 1944, în spatele frontului, după cum o arată documentele militare, desfășurîndu-se o asiduă activitate de reorientare politică a foștilor ocupanți. Astfel, un mare număr de foști membri ai grupărilor fasciste teroriste s-au infiltrat în rîndurile organizației MADOSZ și apoi în „Uniunea Populară Maghiară", de unde subminau cu destul succes eforturile autorităților românești de lichidare a dureroaselor urme ale diktatului, nedîndu-se în lături de la folosirea „tradiționalelor" metode ale naționalismului iredentist : „falsificarea și denaturarea adevărului sub toate formele, corupția, demagogia și chiar violența". Instalarea administrației militare sovietice în Transilvania de Nord (11 nov. 1944), cauzată în bună parte de tulburările provocate de reacțiunea maghiară în spatele frontului, a realimentat speranțele într-o revenire la stările de dinainte de 23 oct. 1944. Foștii stăpîni se plimbau liberi, insinuînd în fața comandamentelor aliate că românii sînt intoleranți și războinători și că singura cale de sistare a retrosiunii din partea românilor, ar fi păstrarea vechii stări de după Diktat. Și pentru a arăta că timpurile rămîn neschimbate, vechea administrație maghiară, reinstalată în localitățile vremelnic ocupate de trupele horthysto-fasciste, continua persecuțiile contra românilor cu și mai mult zel : românii au fost arestați și întemnițați în închisoarea de la Sf. Gheorghe, autoritățile române în curs de evacuare au fost ultragiate și atacate cu armele ; tricolorul românesc a fost pîngărit ; limba română a fost interzisă în instituțiile publice din județele secuiești, iar școlile românești au fost închise ; fruntașii politici locali ai românilor au fost acuzați, cu reacredință, ca avînd idei fasciste și șovine, și au fost arestați. Lista acestor samavolniciii e lungă.

MIHAI UNGHEANU

„Dreptatea românească e atît de evidentă, că noi n-am socotit necesar s-o demonstrăm, sau n-am vrut, s-au n-am știut. Numai cine n-are dreptate trebuie să se zbuciume, să mintă și să înșele pentru a crea aparențe împotriva evidenței. Toată propaganda revizionistă ungară ni s-a părut o echilibristică și un artificiu de vorbe goale care nu pot înșela pe oamenii serioși, care sînt menite să aibă soarta băsicilor de săpun la orice examinare atentă".

Liviu Rebreanu, 1941

M. UNGHEANU : Chiar în incompletele memorii ale lui Pavel Bojan, intitulate **În acțiune** (apărute în 1982 la Editura Albatros), memorii unde prea multe nume se dau cu inițiale și prea multe lucruri sînt mai mult insinuate decît afirmate, se pot găsi aspectele care ilustrează tendința cameleonică a horthysmului de a se deghiza în noile haine ale epocii, hainele democrației și comunismului, pentru a menține o stare de lucruri condamnată de istorie. Întors la Cluj, la sediul partidului comunist după eliberare, găsește aici o 'abliță în limba maghiară : **Eszakerdélyi Kommunista Párt** și foști tovarăși de activitate ilegală, reci, distanți care vor să-l elimine din munca de partid. Trași la răspundere pentru compoziția exclusivistă a Comitetului regional de partid de la Cluj, cei întrebați au răspuns „că nu sînt români care să îndeplinească condițiile politice pentru a fi membri în Comitetul regional". Timpul a arătat că tocmai cei ce dădeau aceste răspunsuri nu îndeplineau condițiile politice cerute. Semnificativă este împărțirea bocancilor veniți prin Frontul Plugarilor pentru ajutorarea românilor loviți de ocupația horthystă. „Nu peste mult timp m-a chemat Balázs Egon la el și mi-a pus în vedere că bocancii trebuie împărțiți cu Madoszul, organizație democratică a populației maghiare din România. Am ridicat obiecțiuni : că bocancii ne-au fost repartizați doar nouă și că Madoszul este o organizație independentă, nu este tutelată de Frontul Plugarilor. Am mai arătat că nevoile țăranilor romani sînt incomparabil mai mari decît cele ale țăranilor maghiari, deoarece timp de patru ani românii n-au avut posibilitatea să-și cumpere încălțăminte decît dacă se maghiarizau, așa că mulți dintre activiștii noștri umblă cu bocanci cu talpă de lemn sau în cel mai bun caz cu opinci din anvelope de cauciuc. Cunoșteam și cazuri unde, într-o familie cu patru bărbați, tatăl și trei băieți purtau în timp de iarnă, cu schimbul, o singură pereche de bocanci, și aceea cu talpă de lemn. Tovarășii au fost de acord cu argumentele mele, dar au susținut mai departe să le dau totuși o anumită cantitate din bocancii primiți, pentru a contribui la apropierea dintre români și maghiari. În cele din urmă am acceptat dar cu condiția ca noi să distribuim încălțămintea și pentru membrii Madoszului pe bază de tabel nominal. (...) Pentru a vedea cum se desfășoară acțiunea, am trecut și eu pe la magazie, în timp ce oamenii își alegeau încălțările care li se potriveau. Beneficiarii din partea organizației noastre aveau în picioare bocanci vechi. În cele mai multe cazuri cu talpă de lemn și

rupți, sau opinci ca vai de ele, iar beneficiarii **Madoszului** aveau cizme frumoase din piele de box, făcute la comandă. Cînd le trăgeau din picioare pentru a încerca bocancii, frontiștii noștri se uitau la ele, apoi la bocancii sau opincile lor și clătinau cu regret din cap. Oamenii erau însă înțelegători și nu spuneau nimic..." Am adus mărturia unui activist de partid, care a trăit „în direct" dura experiență a acelor ani de după '44, cînd principiile democrației și ale stingii erau folosite cameleonic pentru a menține ceea ce nu era de menținut : o supremație politică discriminatorie.

CORNEL GRAD : După instaurarea guvernului Petru Groza și restabilirea administrației românești în Transilvania, fost sub ocupație ungară (martie 1945), s-a inaugurat o etapă fundamental nouă în relațiile dintre poporul român și minoritățile naționale, concretizată într-o serie de acte normative care aveau menirea să asigure înlăturarea oricăror piedici din calea bunei conviețuiri și respectului reciproc pentru toți cei ce locuiesc teritoriul patriei noastre. Ar fi fost de așteptat, ca la mîna întinsă de guvernul de largă concentrare democratică condus de dr. Petru Groza — în care P.C.R. constituia motorul transformărilor democratice ireversibile în viața României post-

NEAGU COSMA

belice — să se răspundă fără rezerve de către toți cei care pînă atunci se legănaseră în iluziile întoarcerii unui timp revolut. Mulți au înțeles imperativul epocii și au aderat necondiționat la eforturile de înnoire democratică a țării. Alții s-au opus în continuare pînă după Conferința de pace de la Paris, uzînd de metoda reclamațiilor și insinuărilor mincinoase pe lîngă Comandamentul sovietic și reprezentanții Aliaților. Eforturile demne de o cauză mai bună au fost zadarnice. Adevărul nu poate fi ținut sub obroc. Cine n-a înțeles aceasta, în momentele de răscruce ale istoriei, a pierdut fără drept de apel. Am ținut să atrag atenția că problema terorii horthyste în Transilvania de nord nu ține doar de perioada 1940—1944 și că se ramifică sub înfățișări diverse pe care istoriografia română le mai are de studiat.

RAOUL ȘORBAN. După război am avut surpriza să asist la încercarea de a reintroduce în conștiința socială și culturală a României valuta compromisă a horthysmului. După ce a decedat Mikó Imre, revista „Utunk" din Cluj a făcut prima tentativă de a-l impune posterității pe acest dușman al democrației și bunei conviețuiri în Transilvania. Articolul tipărit se numea „Moștenirea lui Mikó". În 1982, editura **Kriterion** a tipărit un volum **Variații pe temă dată** de Mikó Imre. Dar între 1940—1944, nu-l pot vedea pe Miko Imre decît ceea ce a fost : ideologul principal al „Partidului Ardelean", partid aliat cu guvernele Ungariei horthyste a acelor ani. Pe cei care cred în „valabilitatea moștenirii pe care ne-a lăsat-o" acest dușman al democrației și fraternității popoarelor, dacă nu sînt niște bieți naivi, sînt obligat să-i consider de acord cu actele lui comise împotriva românilor, evreilor și a țăranilor maghiari în anii celei mai virulente activități ai lui Mikó (1940—1944) ; comise mai ales împotriva unei condiții pe care o consider sfîntă : condiția conviețuirii frățești în Transilvania a celor cărora istoria le-a hărăzit-o de secole.

Mikó Imre a fost antiromân și i-a disprețuit pe români ; a fost antisemit și i-a urît pe evrei ; a fost adeptul înfocat al lui Hitler și Mussolini și a respins democrația ; a susținut și votat în parlamentul de la Budapesta legile antievreiești, a colaborat, activ și pasiv, la deportarea evreilor din Transilvania, la deportarea, pentru

muncă forțată, a zeci de mii de tineri români, din județele Solnoc-Dobîca, Bistrița-Năsăud, Satu-Mare, Maramureș în Germania; a susținut și a votat legea pentru deposedarea de pămînt a țăranilor transilvăneni, români și maghiari, împroprietăriți prin reforma agrară din România în anul 1922 etc.

Dar faptul că Imre Mikó în nici una din scrierile lui ulterioare n-a revenit asupra opiniilor sale, cărora le-a dat expresie și publicitate între anii 1940—1944, anii săi de maximă desfășurare, nu poate fi apreciat altfel decît că și convingerile sale din acei ani rămîn cuprinse în „moștenirea pe care ne-a lăsat-o" și care ne-a fost propusă ca o moștenire de valoare.

Fără să vreau în acest moment îmi amintesc de o convorbire (pe care am și consemnat-o într-o carte) cu sculptorul Gheza Vida. Ne aminteam de mișcarea noastră de stînga, a cărei bază s-a concretizat în atitudinea de luptă și protest împotriva degradării politice, sociale și intelectuale provocată de ocupația ungaro-fascistă.

„Dacă astăzi — îmi spunea Vida — se respiră aerul unei lumi mai umane, mai calme, această lume s-a instaurat prin sacrificii. Au rămas amintirile și experiențele. Monstrul mai există: și-a renovat metodele, în vorbe, în imagini. Citeodată acționează înarmat și asasinează...".

ADRIAN RIZA: M-aș opri pe linia exemplelor aduse de Raoul Șorban la un caz, la unul singur. Este vorba de istoricul Makkai László. Plecat în Ungaria, devine însă specialist în probleme românești și ocupă în această calitate un post în „subsecretariatul de stat pentru minorități" fiind legat de cercurile ultrașovine din jurul contelui Teleki Pál. El, împreună cu Gáldy, este autorul operei de propagandă fascistă antiromânească (și în ultimul ei capitol, tot atît de grosolan antisovietică), intitulată „Istoria românilor", apărută în anii ocupației horthyste. Memoria antifascistă a academicianului Iorgu Iordan a lucrat atunci mai bine decît memoria altora :

„La Ministerul Educației Naționale s-au discutat, povestește Iorgu Iordan, în cîteva ședințe, probleme legate de reorganizarea Universității din Cluj, după întoarcerea ei din refugiu. Am fost invitat și eu să fiu prezent la discuții... Catedra (de „Istoria Transilvaniei", n.n.) urma să fie ocupată de un maghiar. Profesorul propus era un istoric destul de cunoscut ca atare, cu numele Makkai... Văzînd că...

ADRIAN RIZA

Colo-n lungul văii către Dej
Lunecă o sanie-n vîrtej,
Da nu-i sanie ci arătare,
Voi mai face drumul ăsta oare ?

Au rămas acolo toți ai mei,
Pod de-argint întinde-aș pîn-la ei.
Emil Giurgiuca, 1943

ceilalți, erau de acord cu numirea celui propus, i-am întrebat dacă au aflat de existența unei „Istorii a românilor" apărută foarte de curînd și în limba germană, lucrare colectivă, avînd coordonatori pe L. Gáldy și pe Makkai. Nu știau nimic. Mi-am exprimat mirarea... Această carte voluminoasă este tot ce s-a putut scrie mai injust, aș spune chiar mai injurios, la adresa poporului român. Voi da numai două exemple, ambele privitoare la epoca cea mai modernă a istoriei noastre. Mișcarea legionară este prezentată... în culorile cele mai frumoase, aproape poetice... Nici scribii sau simpatizanții cei mai entuziaști de la noi ai legionarilor n-au vorbit despre mișcarea acestora mai frumos decît se vorbește în paginile respective ale cărții".

În 1946, a reeditat, la Paris, o variantă „progresistă" de pe „poziții sociale" a „istoriei românilor", o „istorie a Transilvaniei" (pe care o avea, desigur, pregătită gata). Pentru atitudinea lui compromițătoare Makkai a fost îndepărtat un timp din viața politică a Ungariei. Dar, după ce a predat la Institutul teologic reformat din Debrețin, el s-a ocupat, din nou, de „istoria românilor" la Universitatea de stat din Budapesta.

DISOCIERI ȘI DELIMITĂRI NECESARE

RAOUL ȘORBAN : Nu aș vrea însă să vorbesc despre condițiile grele ale acelor vremuri, dintre care am evocat unele, fără să mă refer și la împrejurări, din care au decurs alte consecințe, datorită cărora experiențele noastre au cunoscut și aspectele umane ale înțelegerii și sprijinului unor personalități din lumea intelectuală a Ungariei.

În toamna anului 1942 i-am scris pictorului Aurel Bernáth din Budapesta (pe care nu l-am cunoscut personal), despre realitățile trăite de artiștii români (eu devenind „spontan" un fel de organizator al activităților literar-artistice românești). Speranțele ne erau îndreptate spre un confrate care în acei ani beneficia de cea mai mare autoritate în Ungaria. Un hiatus în veriga amintirilor mă împiedică să lămuresc cînd și cum ne-am văzut apoi la el acasă, în Budapesta, cînd și în ce împrejurări s-a legat apoi o constantă prietenie între noi, cimentată de aceeași atitudine față de hitlerism, ca și față de forțele reacționare din Ungaria. Firul prieteniei s-a înnodat repede, o prietenie cu oarecare riscuri pentru Bernáth și Alice Pátos, soția sa, care deveniseră nu numai susținătorii noștri, ai artiștilor plastici români din Transilvania de Nord, dar și simpatizanții românilor în general. Bernáth a intervenit în favoarea noastră, ca să ne organizăm o expoziție în sălile Salonului budapestan. Informați însă că oficialitatea de resort vrea să fructifice pe plan po-

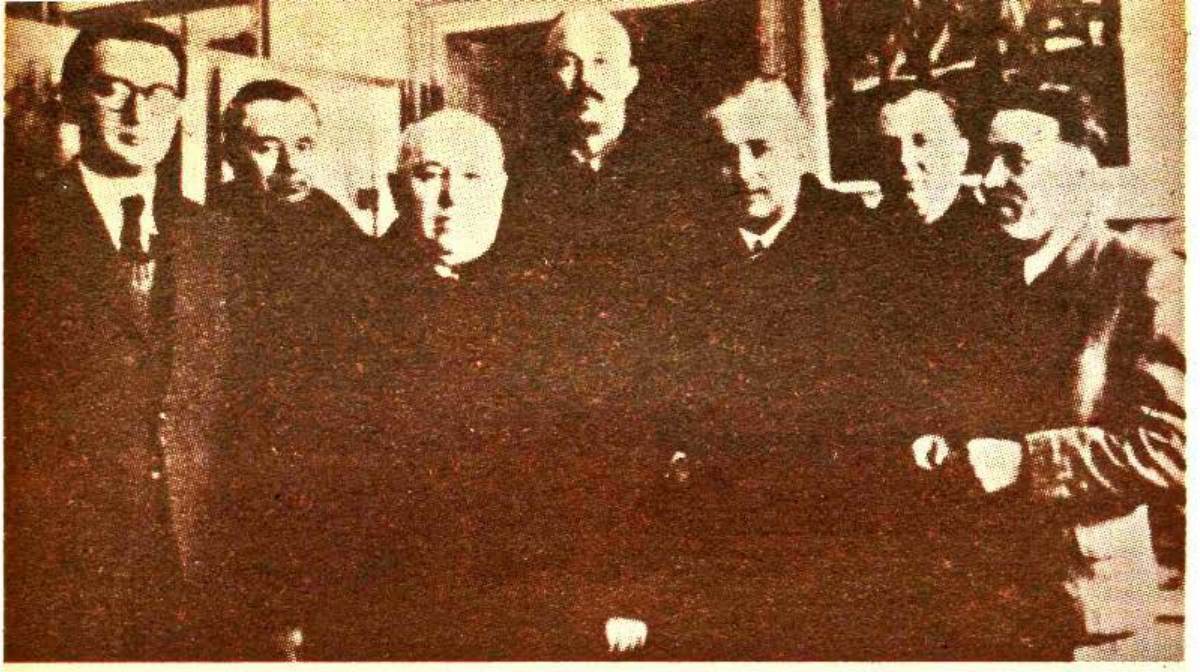

La vernisajul expoziției pictorilor români din Ardealul de nord (de la stînga la dreapta): Raoul Șorban, persoană neidentificată, Emil Hațieganu, Liviu Pop, Emil Cornea, Gheorghe Giurgiu, Petre Abrudan

litic expoziția noastră, am renunțat la organizarea ei. În 1943, Aurel Bernáth, cu soția și fiica sa, au venit la Cluj ca să facă cunoștință cu artiștii români (după ce ne cunoscuse necazurile). Mi-am dat seama atunci că el pricepuse întreaga noastră istorie. Am înțeles prin prietenia din acei ani a lui Aurel Bernáth (1982), pentru tot restul vieții, o problemă raportată la condiția mea de român, **devenită esențială după dictatul de la Viena, și anume că oamenii pot să-și poarte naționalitatea fiecare altfel. Altfel, Károly Kós, Imre Mikó, altfel Aurel Bernáth.** Fiindcă un om ca Aurel Bernáth a avut darul să ne întoarcă în Europa și la codul moravurilor civilizate. Alte spontane manifestări de solidaritate, de către profesorii universitari — toți veniți din Ungaria la Cluj — Zoltán Felvincz Takáts, Dr Imre Haynal, Dr. Deszö Miskolczy, Dr. Ernő Aunau, László Baránszky Jób, dispuși să răstoarne bleaga supunere la ordonanțele de asediu ale oficialității din Ungaria și ale Partidului Ardelean — au fost și ele asemenea unor repuneri în drepturi umane.

Expoziția Artiștilor Români din Transilvania de Nord s-a deschis la 25 ianuarie 1942 în subsolul Căminului muncitorilor metalurgiști din Cluj.

În martie am fost arestat, apoi „vărsat" în „Compania 7 de pedeapsă" la Miskolc, împreună cu avocații Dr. A. Peris Capellaro, Dr. Victor Cosma și Dr. Aurel Stănescu.

OVIDIU IULIU MOLDOVAN

ADRIAN RIZA : Sînt și eu dintr-un sat care figurează pe lista satelor martire ardelene. Împreună cu generația mea, am fost convins, așa cum a socotit și generația din 1918, că e mai bine ca, trecînd de la noi, să facem un efort de uitare, un mare, un nesfîrșit de mare efort de uitare. Desigur, nu ne putem uita morții, care au fost îngropați în noi mai adînc decît în cel mai adînc și negru pămînt. Am încercat să uităm pe ucigașii lor, pe cei care, cu nume, cu identitate precisă, continuau să trăiască, și să trăiască bine. După 40 de ani, pot spune cu tot temeiul că efortul acesta (și numai cine l-a trăit îi înțelege prețul de frămîntări și de lacrimi), doliul nostru tăcut a fost speculat fără rușine. Căpitanul Lancz, șeful bandei de la Sărmaș, a trăit, pînă nu de mult, netulburat. Și nu e de mirare de îndată ce, din cei aproape 200 de acuzați din procesul de la Cluj al crimelor antisemite, în boxă se aflau doar 51, dintre cei mai mărunței. Cînd citesc astăzi literatura neorevizionistă de peste hotare, și ea este extrem de bogată și foarte nuanțată, nu mă pot opri să gîndesc că doliul nostru tăcut a fost speculat de două ori, și de criminalii implicați direct în martirizarea Ardealului, dar și de cei care îi moștenesc.

RAOUL ȘORBAN : De obicei omul își amintește de vremurile care au trecut cu acel calm pe care îl oferă întîmplările ce nu mai pot ișca surprize. Trecutul, oricît fusese de accidentat ori chiar plin de pericole, odată depășit apare pentru prezent sub o formă clară, stabilă, fără riscuri. De aceea își amintește de el, în general, ca de o întîmplare din care a ieșit neafectat — dacă nu chiar victorios — și pe care

„La Oradea, cunoscutul scriitor maghiar Tabery Géza, ca un descreierat aleargă în fruntea teroriștilor și pe baza indicațiilor date de el, sînt arestate victimele nenorocite".

„La Cluj, Tamási Áron — care pînă mai ieri juca rolul de om cu simțăminte românofile — a ținut un discurs despre cei 22 de ani de suferințe (!) îndurate de el, declarind că în viitor numai literatura creștin națională maghiară are dreptul la existență".

György Férenczi :
„Golgota Transilvaniei", 1940

o poți atașa la capitolul socotelilor rezolvate ; la acele împrejurări ce nu mai tulbură sufletul, pentru că, fiind determinate deja ca lucruri fixe, nu mai au cum să iasă din ordinea lor proprie. Trecutul nu are dimensiuni mobile care să te oblige la compromis. Ca trăire personală. Pentru că atunci cînd devine istorie, trecutul poate fi altfel interpretat decît a fost, în niște convenții expuse unei pluralități de sensuri dacă nu chiar cu interpretări arbitrare ori false. Din acest motiv, imaginea trecutului, ca istorie, se află într-o strînsă dependență de moralitatea ori de interesele actuale ale celui care încearcă să-l interpreteze pentru a-l introduce în conștiința timpului de față. În lipsa unor documente acreditate — să nu uităm că întregul capitol din istoria românilor în cei patru ani de ocupație ungară a Transilvaniei nu a fost elaborat nici după 46 de ani, timp în care „arhiva" memoriei celor ce au trăit în acele vremuri a dispărut odată cu dispariția lor din viață. Sondajul trecutului, dacă este călăuzit de dorința cunoașterii adevărului, va contribui fără îndoială, la dezvoltarea capacității de distingere obiectivă a semnificației evenimentelor.

RADU THEODORU : Se cuvine și o concluzie. Din punct de vedere al cititorului cărții, al participantului la discuția care onorează tradiția „Luceafărului", aceea de a se angaja ferm în problemele majore ale contemporaneității. Ca cititor — martor al epocii aceleia cumplite —, cartea mi-a motivat științific, cu documente, complexe, emoționante, și pe un spectru larg de probleme, mecanismul diabolic al deznaționalizării, al terorii polițiste, al dezintegrării unei etnii cu toate implicațiile în spiritual. Mă cutremură, mă revoltă, mă întărește în convingeri ferme față de iredentism și revizionism. Mai mult : îmi deschide perspective noi și trage semnale grave de alarmă atunci cînd se încearcă ungerea acestui mecanism înecat în atîta sînge nevinovat, și cînd se încearcă recalibrarea lui.

Ca participant la discuții am avut ocazia să ascult voci responsabile din perspectiva timpului și în opera confraților mei ardeleni, care au dat romanele ce se cereau date, opere dramatice, ancorate în istorie, de multe ori anticipînd demersul omului de știință.

Dincolo de această discuție, care e doar un început, oricît ar fi ea de substanțială, de concluziile ei, răspunsul care se cere dat acelui timp, și acelor practici antiumaniste este cartea. Numai cartea de știință sau cartea de literatură poate fixa în conștiința românilor și a umanității oroarea de iredentism și șovinism, numai cartea poate aduce la judecata timpului genocidul, atrocitatea, programele absurde de întoarcere ale istoriei la epoci și practici social-politice de mult defuncte.

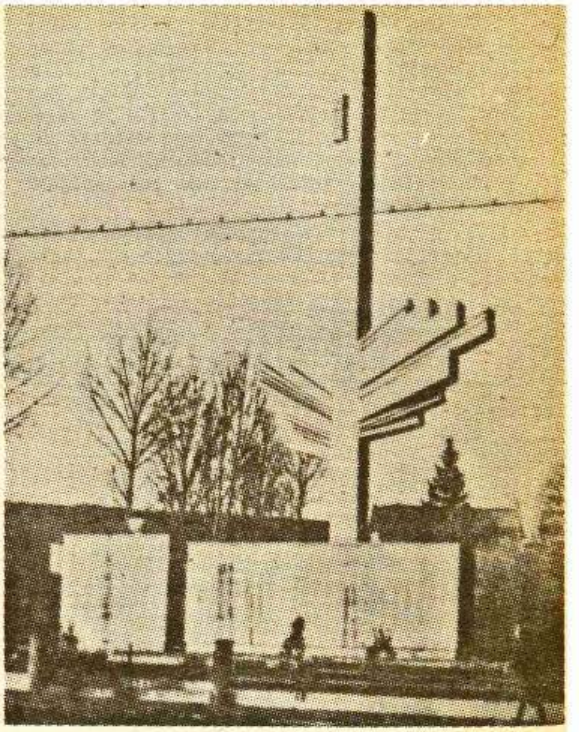

Monumentul ridicat în memoria martirilor din comuna Ip, jud. Sălaj

RADU THEODORU

SĂRMAȘUL DE FIECARE ZI

ADRIAN RIZA : Fascismul de tip horthyst a manevrat cît a putut o prejudecată, curentă în țările occidentale, potrivit căreia fascismul ca ideologie rasială se confundă cu antisemitismul, Istoricii cei mai autorizați ai problemei știu astăzi că Horthy a fost de acord cu „planul Margareta".

Adevărul este că antisemitismul nu este sin-

„Dintre actele de cruzime și atrocitățile săvîrșite de unguri, menționăm că în Cosniciu de Jos, la 16 sept. 1940, o fată a fost legată de doi cai, cărora li s-a dat bice, și a fost ruptă în două. La 26 sept. 1940, șase români fruntași din Aghireș au fost purtați pe străzile Zalăului, cu tricolorul românesc bătut în cuie pe spatele gol, însîngerat".

„Telegraful român", 1936

gura față a fascismului și rasismului. Legile horthyste care au dat expresie oficială unui **rasism antiromânesc** (ca și antislovac, antiucrainean, antisîrbesc) sînt tot atît de fasciste ca și legislația antisemită (pe care a început s-o elaboreze și s-o adopte cu neascuns entuziasm încă din 1920, **cu mult înainte de nașterea hitlerismului).** Regimul de ocupație, adevărat regim de ghetou, impus românilor din nord-vestul României, deportările și expulzările, crimele și schingiuirile, **Sîrmașul de fiecare zi, Trăznea cotidiană** a sutelor de mii de țărani și intelectuali, de femei și bărbați și copii sînt fața mai puțin știută, dar la fel de hidoasă, a fascismului, pe care neohorthyștii, neorevizioniștii ar vrea s-o facă de tot uitată.

În realitate, dezlănțuirea antisemită din anii ocupației Transilvaniei, virulența deosebită pe care a avut-o represiunea din Ardeal, culminînd cu exterminarea din 1944, nu poate fi înțeleasă decît în contextul horthysmului, a formei locale de fascism, a „protofascismului" Ungariei revizioniste care a exacerbat șovinismul „Ungariei mari" pînă la cotele delirante ale urei de moarte.

Sîrmașul nu este un episod oarecare. În timp ce „băieții" căpitanului Lancz omorau la Sîrmaș, nu întîmplător, evrei și români, Eichman, venit în grabă la Arad, pregătea o represiune de masă și, în acest scop, punea la punct funcționarea primelor cuptoare care n-au mai apucat însă să-și înceapă sinistra misiune. În teritoriul românesc, la Sîrmaș, cotropit pentru cîteva zile de detașamentele „de pedeapsă" germane și ungurești, se aplica astfel **un plan elaborat cu mult înainte în eventualitatea unei „defecțiuni" românești.** Autoritatea regală maghiară venită la Sîrmaș de peste granița vremelnică, odată cu detașamentul de criminali, își primise „investitura" cu mult înainte, figurînd pe lista lungă a miilor de „admiratori" pregătiți să „curețe" întreg Ardealul de „valahi și evrei". Fascismul ungar nu înseamnă numai antisemitism, cum încearcă cei ce vor să-l absolve măcar de o parte din crime și mai ales cei care, profitînd de confuzie, continuă să fie fasciști antiromâni, cultivînd (eventual) puțină „autocritică" în problema crimelor antisemite.

NEAGU COZMA : Teroarea horthystă este o carte valoroasă, valoarea ei fiind dată, în primul rînd, de bogata informație din care este alcătuită, din faptul că vine să împlinească, în parte, o lacună a istoriografiei noastre contemporane. Cartea te cutremură și te limpezește. „Cum a fost posibil să se petreacă asemenea fapte abominabile în plin secol XX ?", este întrebarea chinuitoare, pe care și-o pune cititorul. În oricare cod penal și în cel românesc și în cel unguresc și în oricare altul, **tăinuirea unei crime de către cel care a luat cunoștință de ea, se cheamă complicitate** și se sancționează ca atare. A tăinui crimele „horthyștilor", înseamnă a deveni complici la ele. Iată deci, că din victime, noi românii, tăcînd, am fi devenit complicii agresorilor. Nu putem fi complici la o crimă împotriva umanității. Avem obligația morală de a prezenta fățiș tot adevărul.

Popoarele Europei au dreptul să știe tot ce s-a petrecut pe un teritoriu vremelnic ocupat de armatele și administrația statului horthyst. Și nu o poate spune mai bine, mai deschis decît victimele opresiunii. Cartea are acest mare merit că arată deschis, fără patimă, comportamentul ieșit din tiparele general umane, admise nu numai de bunul simț dar și de regulile de convietuire internațională.

M. UNGHEANU : Chestiunea clasificării juridice a faptelor din timpul terorii create de ocupația horthystă în Transilavnia de nord, este simplificată de experiența juridică a Tribunalului internațional de la Nürnberg, care a trecut genocidul printre crimele de război și cele comise împotriva umanității. Dicționarele juridice politologice curente ne dau definiția diferitelor tipuri de genocid. În codul penal al României socialiste se consideră genocid uciderea membrilor colectivității grupului supus, vătămarea gravă a integrității fizice sau mintale a membrilor acelorași colectivități sau grupuri, supunerea acestora la tratamente care să ducă la distrugerea lor fizică, împiedicarea naș-

GABRIEL ȚEPELEA

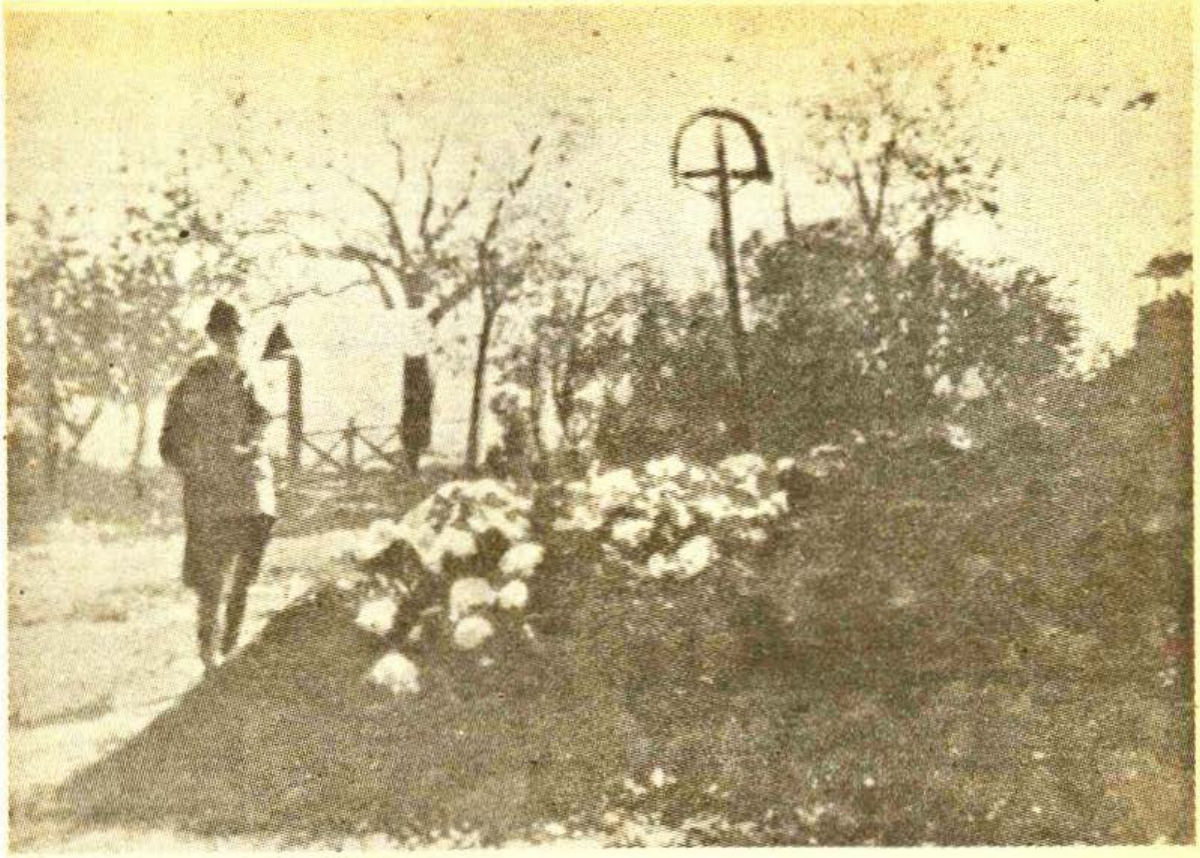

„Dacă noi ungurii vom reocupa țara, naționalitățile vor trebui să se acomodeze, și ele se vor acomoda chiar din primele 24 de ore. Nu vom mai repeta slăbiciunile Ungariei de altădată. Dacoromanii vor trebui să dispară de pe teritoriu".

„Pesti Hirlap",

Budapesta 15 aprilie 1932.

terilor în cadrul acelorași grupuri sau colectivități supuse „Genocidul, ne spune **Mica enciclopedie de politologie**, Editura științifică și enciclopedică, 1977, se pedepsește cu moartea". Crima de la Sărmaș este atît o crimă de război, cît și o crimă împotriva umanității, ca orice genocid tipic, dacă în rîndul crimelor împotriva umanității se înscriu măsurile antiromânești și antievreiești aplicate în Transilvania de nord de regimul de ocupație al Ungariei revizioniste. Potrivit dreptului internațional, ne informează orice dicționar de drept și de politologie, crimele internaționale sînt imprescriptibile. O lacună a acestor dicționare redactate la noi și aiurea este absența dintre exemplele de genocid a exterminării românilor și evreilor din teritoriul românesc ocupat de Ungaria horthystă.

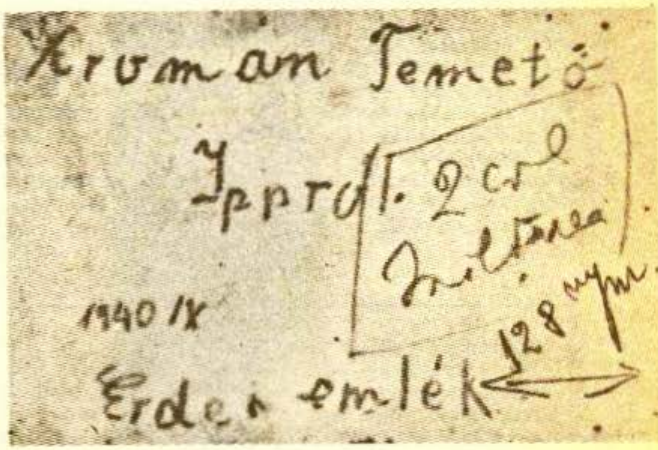

În septembrie 1940, unul din autorii masacrului de la Ip s-a fotografiat lîngă mormîntul victimelor. Pe verso-ul fotografiei, în ungurește, e scris: „Cimitirul românesc din Ip. 1940. IX. Amintire din Ardeal"

NEAGU COZMA : Faptele abominabile petrecute mai ales în primele zile după intrarea trupelor ungurești în Transilvania, nu puteau fi decît vadul unui program de genocid elaborat în detaliu cu mult înainte. Nici Dücső Csaba prin îndemnul său : „Fără milă, crunta răzbunare !" și nici alți propovăduitori ai crimei nu ieșeau din consemnul acelui program demențial, pregătit din timp, metodic. Ceea ce rămîne limpede, la analiza minimală a acestor cazuri oribile culese de pe întreg teritoriul ocupat, este că ele prezintă trăsături comune evidente, că sînt fapte de repetiție, într-un timp dat și pe un perimetru specific, ceea ce exclude întîmplarea, reacția spontană. Este vizibilă acțiunea de distrugere fizică a locuitorilor români ai Transilvaniei de nord. După cum este la fel de vizibilă și distrugerea resorturilor spirituale ale aceluiași popor român. Uciderea sălbatică a copiilor și femeilor, lichidarea pe orice cale a elementului bărbătesc, iată trăsături care străbat toate operațiunile care însoțesc ocupația mili-

Imagine a vandalismului horthyst. Distrugerea cimitirelor alături de dărîmarea bisericilor românești a fost o practică folosită mereu în timpul ocupației.

tară întreprinsă de statul horthyst în Transilvania de Nord. Aceste acțiuni sînt prelungite și după etapa violentă de intimidare a primelor luni ale ocupației : bărbații sînt dacă nu uciși pe loc, schingiuiți, aruncați peste graniță, expulzați, introduși în detașamente de muncă, trimiși la muncă forțată în Germania, în companiile de front sau de pedeapsă, în linia întîi. Distrugerea se urmărea în mod foarte explicit și prin alte măsuri : 1. folosirea limbii române era considerată un ultragiu și aducea după sine cazne cumplite și chiar moartea ; 2. instituția religioasă și reprezentanții ei, preoți ortodocși și greco-catolici, au constituit obiective de

Trăznea : „După încetarea focului de arme, ungurii au pus mîna pe copiii de români și de vii îi aruncau în văpaia focului, arzînd de vii în chinuri groaznice și mare jale răsuna în tot locul de plînsetele lor".

„Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României", 1985

prim ordin ale terorii desfășurate de ocupația ungară în Transilvania de nord-vest, maltratările de preoți, schingiuirile cele mai barbare la care au fost supuși, asasinatele făcute cu cruzime au produs adevărați martiri ai cauzei românești din rîndul acestora ; 3. terorizarea inteligenței românești (învățători, avocați, ziariști etc.) care dacă n-au fost schingiuiți, uciși imediat au fost brutal expulzați ; 4. distrugerea sistematică a monumentelor de rezonanță spirituală, adică pe lîngă bisericile devastate sau dărîmate și obeliscurile, statuile și insignele, emblemele de aspect și semnificație istorică.

Crima antiromânească nu ține numai de 1940, după cum crima antisemită nu ține doar de 1944, etape de vîrf ale operațiunilor criminale ale ocupantului vremelnic. Tot un regim al terorii a fost și cel instaurat în Transilvania între 1940 și 1944. Faptele puse unele lîngă altele ne spun acest lucru : că ocupantul horthyst al Transilvaniei de nord a premeditat crima și a făcut apoi totul ca să-i salveze pe criminali.

Vinovații sînt mulți, nu toți cunoscuți pe nume, dar pînă la urmă identificabili. Absența proceselor pentru pedepsirea acestor crime împotriva umanității a creat vinovaților sentimentul că se poate și așa. Crimele lor sînt însă imprescriptibile.

ADRIAN RIZA : Sînt cu tot sufletul alături de cei care au provocat campania recentă împotriva tezei provocatoare de la Nantes care încearcă să reabiliteze nazismul. Și înțeleg foarte bine acțiunea lui Wiesenthal, ca și procesele recente desfășurate unul în Iugoslavia și unul în U.R.S.S. ai căror triști eroi au fost după 40 de ani, niște criminali fasciști, după unii, inofensivi. Nu. Fascismul, indiferent de forma sub care se camuflează, nu este inofensiv. Crimele fasciste nu au termen de prescripție, și este bine că e așa.

Am citit cîndva că fiul lui Borman, hăituit de remușcărie unei generații întregi, s-a călugărit. Nu cunosc nici un fascist maghiar chinuit de remușcări. În ceea ce-i privește pe urmașii întru concepție ai vinovaților de la Trăznea, Ip, Gepiu sau Sărmaș, profitori odioși ai „uitării noastre", ei par din ce în ce mai activi. Măcar din acest motiv și cartea coordonată de Mihai Fătu și M. Mușat, **Teroarea horthysto-fascistă**, trebuia să apară.

M. UNGHEANU : Trecutul nu mai e mut. Documentele încep să vorbească. Istoria recentă a românilor începe să-și dezvăluie cutele ascunse. Teroarea horthysto-fascistă din nord-vestul României a lăsat răni adînci în ființa poporului român. Victimele care au tăcut vorbesc și ele. Faptele vorbesc de la sine, iar forța lor acuzatoare rămîne de o concretețe tragică. Antiumanismul nu face deosebire între popoare. Fascismul, într-una din cele mai hide versiuni ale sale, horthysmul, a trecut între victimele sale preferate și pe români. Români și evrei, alături, au suportat în anii 40—44 teroarea horthystă. De acum înainte cînd vom zice Lidice sau Oradour sur Glane, vom zice și Ip și Trăznea. De acum vom ști mai limpede care era adevărata față a călăilor de la Moisei. Crima comisă în centrul Europei nu poate fi ascunsă, după cum încercarea horthysmului de a da înapoi ceasul istoriei n-a reușit. Actul revoluționar de la 23 August 1944 a dus atît la o eliberare socială, cît și la una națională. Sensul antifascist și antiimperialist al actului de la 23 August 1944 este cu atît mai grăitor cînd îl raportăm la horthysm. Acest act revoluționar a arătat că ceasul istoriei nu poate fi dat înapoi. Pacea și umanismul au fost instaurate în locurile de unde le-a alungat horthysmul. Dezvăluirea crimelor horthyste este o datorie către umanitate. Istoria se cuvine să fie scrisă așa cum a fost.

Masă rotundă coordonată de M. Ungheanu

ROMÂNIA
PĂMÎNT AL SPERANȚEI

La 1 august 1943, o puternică escadră aeriană americană decolată din Benghazi a atacat instalațiile petroliere românești de pe Valea Prahovei. Cu prilejul acestui raid la joasă altitudine, considerat drept una dintre cele mai temerare acțiuni militare din al doilea război mondial, artileria antiaeriană și aviația de vînătoare din România au doborît 36 bombardiere Consolidated Liberator B 24. Au fost capturați 110 prizonieri pe care autoritățile românești i-au instalat într-un lagăr improvizat în niște vile ale stațiunii de odihnă Timișul de Jos, de lîngă Brașov, într-o pitorească zonă montană. Probabil nici o categorie de captivi din Europa acelui timp nu s-a bucurat de condiții mai civilizate de existență decît acești curajoși aviatori aliați.

Raidul de la 1 august 1943 — ca și perioada de prizonierat a aviatorilor capturați de români — a fost reconstituit într-o carte care ocupă un loc important în bibliografia dedicată celui de-al doilea război mondial : Ploiești, the Great Ground-Air Battle of 1 August 1943, **apărută la New York, la începutul anilor '60. Din paginile ei, am aflat că în lagărul de la Timișul de Jos, alături de americani, timp de aproape un an încheiat, au mai fost internați doi civili de naționalitate britanică și mai mulți militari din forțele armate engleze, iugoslave și olandeze, ajunși fiecare pe pămînt românesc printr-un concurs de împrejurări de un marcat dramatism. Din cartea lui James Dugan și Carrol Stewart, al cărei titlu l-am pomenit mai sus, nu lipsesc informațiile cu privire la această categorie de prizonieri, dar sînt sumare, eliptice și parțial eronate. În ceea ce-i privește pe britanici și olandezi, autorii nu sînt totdeauna prea siguri asupra identităților fiecăruia, asupra peripețiilor traversate de fiecare într-un trecut apropiat, sau asupra momentului descinderii lor în lagăr. În contul unora dintre ei, se brodează povești fanteziste, în marginea adevărului, ca și în** Israels langer Arm, **de Jozef Pieckalkiewicz, de care ne-am ocupat cu un alt prilej (v. Almanahul Flacăra 1986). Iugoslavilor nu li se declină numele și nu înțelegem prea limpede cum au ajuns acolo. În consecință, ni s-a părut binevenită o trecere în revistă a acestor destine, intrate surprinzător în conjuncție cu destinul altor soldați, cu mai mult sau cu mai puțin noroc, în funcție de unghiul din care privim lucrurile. Fapt care ne-a determinat să întreprindem o cercetare amănunțită asupra insolitului subiect, în arhivele militare românești.**

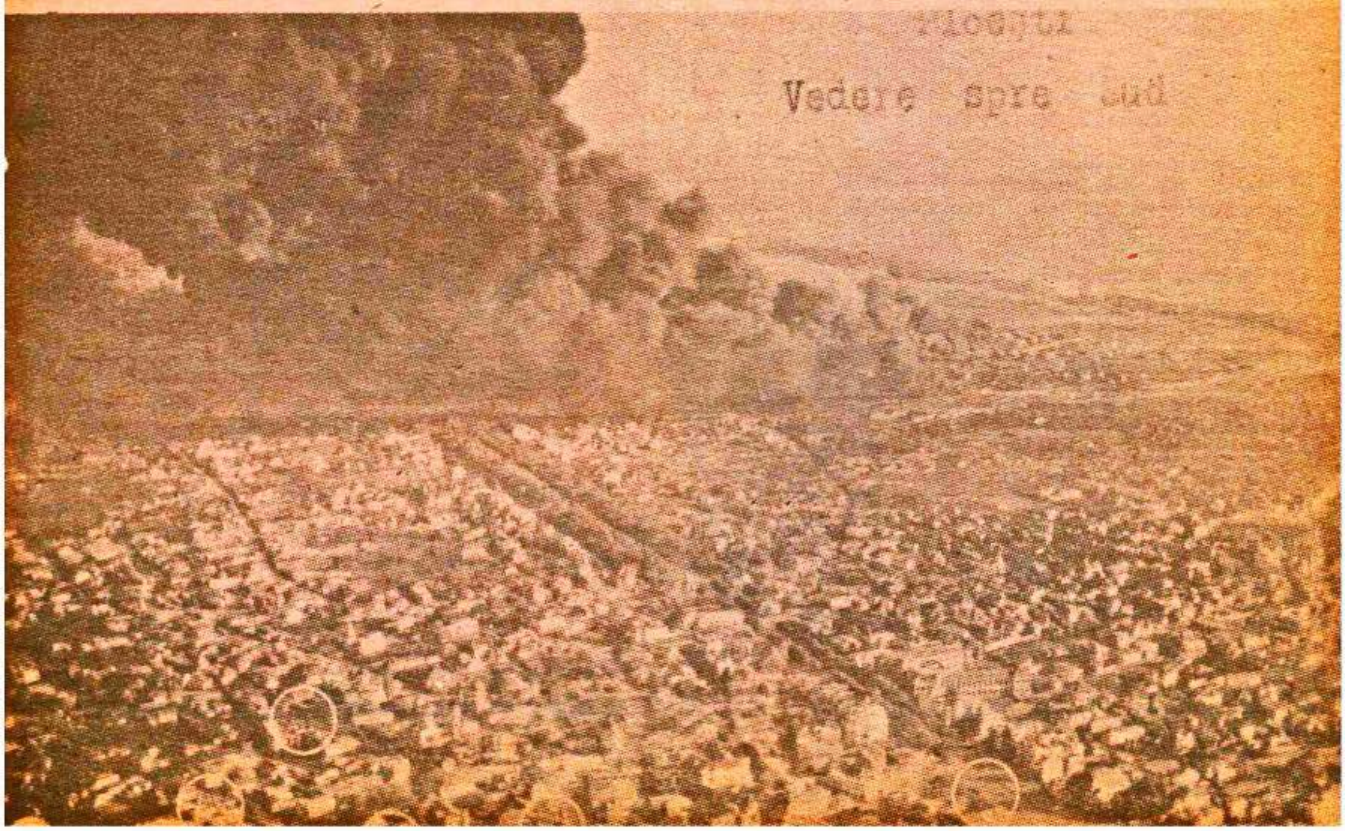

EVADAŢII ÎI PREFERĂ PE ROMÂNI

Evadaţi, via Budapesta

Cetăţenii britanici la care ne-am referit, neapăraţi de vreo uniformă, au ajuns în puterea autorităţilor militare româneşti prin voinţa lor proprie. Jerome Caminada, reporter al ziarului **Times**, se născuse la 18 aprilie 1911, la Ladysmith, Africa de Sud. Căzuse în captivitate germană în Franţa, la 26 mai 1940, în preziua dezastrului de la Dunkerque. A evadat din lagăr nazist şi la 6 septembrie 1943, prin Ungaria, a trecut hotarul vremelnic impus de dictatul de la Viena şi s-a predat grănicerilor români. La rîndul său, agronomul Robert Johnson, născut la 30 ianuarie 1912, în Middleham, Marea Britanie, a fost capturat de germani în Danemarca, la 20 aprilie 1940, în timp ce-şi practica meseria în baza unui contract. La 10 septembrie 1942 a evadat şi el dintr-un lagăr nazist, peregrinînd apoi clandestin prin Slovacia şi Ungaria. A trecut nedreptele fruntarii impuse României de horthyşti pe la Turda, împreună cu Jerome Caminada, şi a fost şi el internat în lagărul de la Timişul de Jos la 23 septembrie 1943, laolaltă cu reporterul ziarului **Times**.

La 28 septembrie 1943, lagărul a fost vizitat de Paul Ritter şi Franck Bruderer, consilieri ai Legaţiei elveţiene din Bucureşti, însărcinaţi cu reprezentarea intereselor americane în România, precum şi de Wladimir von Steiger, delegat al Comitetului Internaţional al Crucii Roşii de la Geneva. „Cei doi deţinuţi civili..., evadaţi dintr-un lagăr din Ungaria — menţionează o notă informativă a secţiei a II-a din M. St. M. —, au cerut o audienţă specială reprezentanţilor Legaţiei elveţiene". Audienţa le-a fost acordată. Nu vom şti niciodată ce anume s-a discutat la Timişul de Jos între cei patru, dar speranţele britanicilor nu s-au prea împlinit. Din motive pe care le putem bănui.

Invocînd calitatea lor de civili, Jerome Caminada şi Robert Johnson cereau să fie eliberaţi şi repatriaţi, însă declaraţiile lor contradictorii sfîrşiseră prin a stîrni suspiciuni şi doleanţa nu le-a fost luată în seamă. La Turda, cu numai trei săptămîni în urmă, mărturisiseră organelor contrainformative ale Corpului grănicerilor că au evadat dintr-un lagăr de prizonieri din Ungaria, unde ar fi suferit teribile privaţiuni, faţă de care nenorocirile îndurate în Reich ar fi fost mai nimic. În schimb, la Timişul de Jos, cînd s-au simţit mai în largul lor şi cînd au văzut că toată lumea se purta civilizat şi prevenitor cu ei, i-au asigurat pe români că la Budapesta se bucuraseră de o totală libertate de mişcare, fiind frecvent invitaţi ca oaspeţi de onoare în înalta societate ungară. Şi pretindeau cel puţin un tratament similar, care li s-ar fi acordat, fără doar şi poate, dacă s-ar fi putut înţelege de ce anume au trecut civilii britanici frontiera în România, de vreme ce au dus-o atît de bine la Budapesta. Ca-n sînul lui Avram, după propriile lor mărturii.

La data aceea, în consecinţa dictatului de la Viena, relaţiile dintre România şi Ungaria erau mai mult decît încordate. Autorităţile militare româneşti bănuiau că reporterul şi agronomul erau manipulaţi de serviciile secrete horthyste. Asemenea fapte se mai întîmplaseră şi prin anii '39, '41, cînd drumurile multor ziarişti către Bucureşti trecau pe la Budapesta, unde funcţionau agenţii redutabile de pervertire a conştiinţelor. Cu rezultate care-şi aflaseră uneori ecoul în presa britanică. Elogiile repetate ale lui Jerome Caminada şi Robert Johnson la adresa Ungariei horthyste produceau iritare. În ceea ce-l priveşte pe cel din urmă, românii nu erau prea convinşi că danezii ar fi avut ce învăţa de la englezi în materie de agronomie. Nu ar fi fost exclus ca Robert Johnson să fi îndeplinit în Danemarca alte şi alte misiuni. Dincolo de toate, în epocă, România şi Marea Britanie se aflau oficial în conflict şi nu românii declaraseră război Albionului.

Drept urmare, demersurile captivilor pe lîngă Legaţia Elveţiei şi delegatul Comitetului Internaţional al Crucii Roşii nu au produs nici un rezultat. Jerome Caminada şi Robert Johnson au rămas internaţi la Timişul de Jos pînă la 23 august 1944, în tot acest răstimp plătindu-li-se solda cuvenită corespondenţilor de război căzuţi în prizonierat, conform convenţiei de la Geneva, ratificată în România la 31 august 1931 şi respectată de români nu numai în litera, ci şi în spiritul ei.

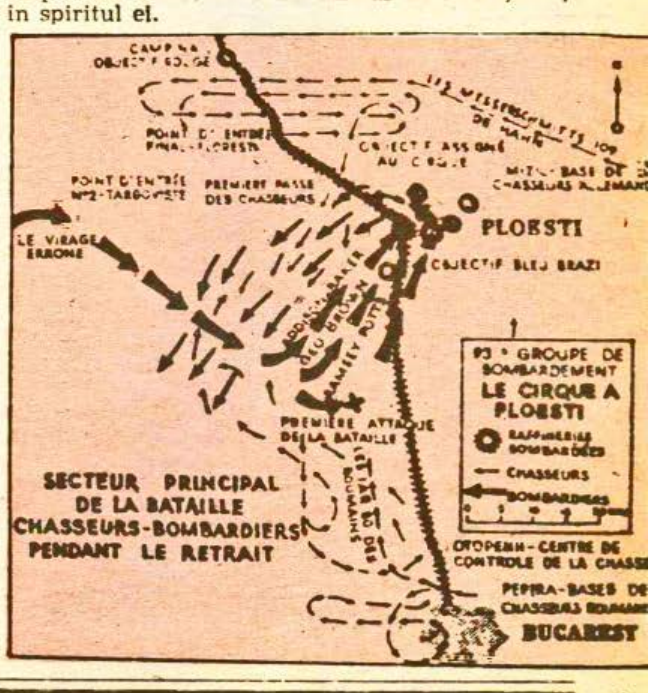

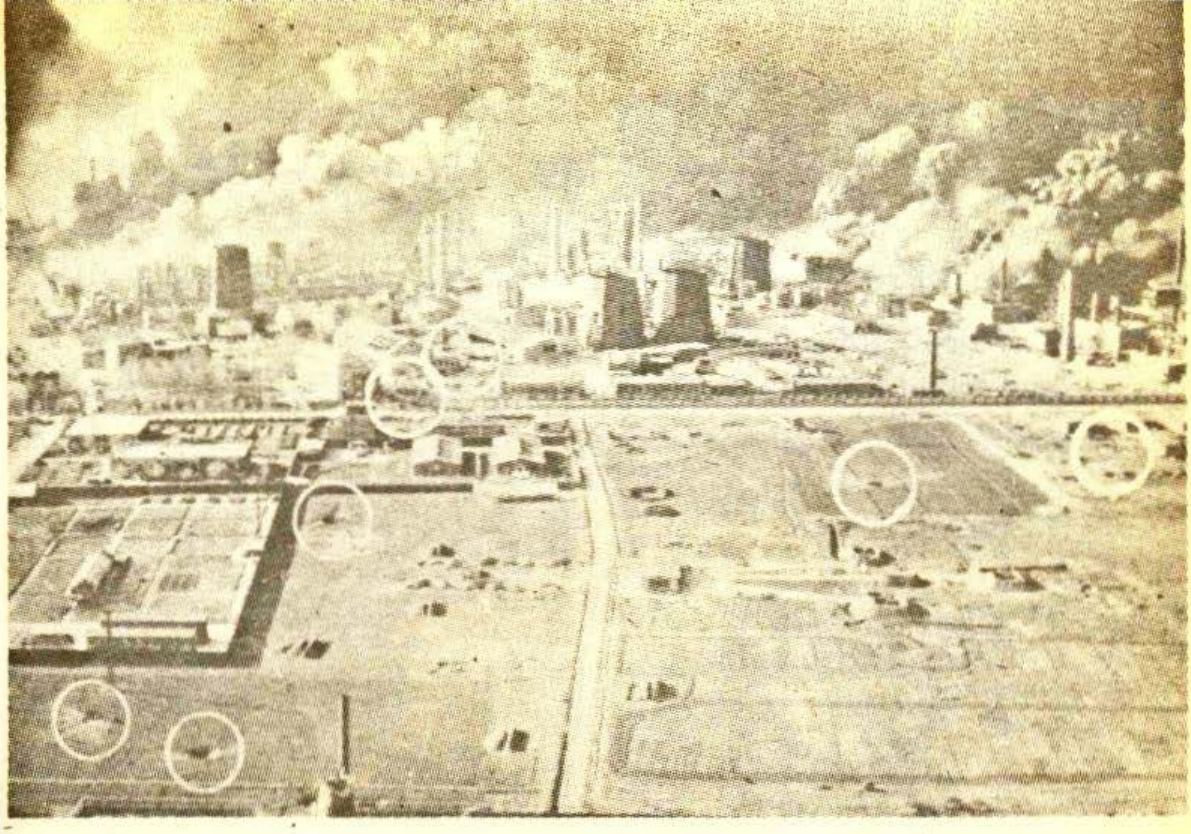

Un soi neobișnuit de oameni?

După Jerome Caminada și Robert Johnson, au fost aduși în cantonamentul de la Timișul de Jos subofițerii britanici Edward Lancaster și Reginald Collins. Al doilea, în cartea lui James Dugan și Carrol Stewart apare sub numele Douglas Collins. Pe seama lor, autorii americani enumeră evadări fără număr și situații spectaculoase, considerîndu-i un soi de spaimă a lagărelor germane din Europa întreagă. Chiar și după ce s-au predat autorităților militare românești, s-ar fi arătat, ni se spune, de nestăpînit. La București ar fi evadat din nou, răvășind întregul oraș și mobilizînd pe urmele lor întreaga garnizoană a Capitalei. Ulterior, ar fi fost încredințați unui batalion de elită, care nu dormea zi și noapte ca să nu le scape captivii de sub control. Și așa mai departe.

Bineînțeles, nu avem știre de aventurile lor din Germania, dar în România s-au dovedit a fi niște prizonieri ca oricare alții. Poate mai tenaci în a-și recîștiga libertatea, însă în nici un caz cu o aureolă de supraoameni. Asupra peripețiilor lor, James Dugan și Carroll Stewart fabulează total ilicit, cu frenezia dintotdeauna a celor ce consideră bordeiul și spița lor drept buricul și sarea pămîntului. În realitate, lucrurile s-au petrecut altfel.

Sergentul major Edward Lancaster din Regimentul 8 Sherwood Foresters se născuse la 4 aprilie 1908, la Nottingham. Părinții săi se numeau Edward și Milicent. Era zidar de profesie și în 1935 se căsătorise cu Dorotheea. Avea doi copii în Marea Britanie. A căzut în prizonierat german la Ringabn, în Norvegia, la 27 aprilie 1940. Camaradul său, Reginald Collins, se născuse la 8 septembrie 1915, la Folkestone. Părinții săi se numeau George și Ann. Capturat în Franța, la Dunkerque, la 3 iunie 1940, a evadat împreună cu Edward Lancaster dintr-un lagăr de prizonieri din Germania și au trecut amîndoi frontiera în România. La 4 august 1943, după interogatoriile de rigoare, au fost internați laolaltă în lagărul de prizonieri sovietici de la Slobozia-Maia. Iar la 27 august 1943, secția de prizonieri din M. St. M. a decis transferarea lor alături de captivii americani. Au fost aduși la Timișul de Jos la 1 octombrie 1943, sub o escortă comandată de maiorul Ștefan Velescu. Pînă la această dată, în România nu se remarcase nici unul din ei prin fapte spectaculoase. Abia la Timișul de Jos a început cariera lor de organizatori ai unor tentative de evadare.

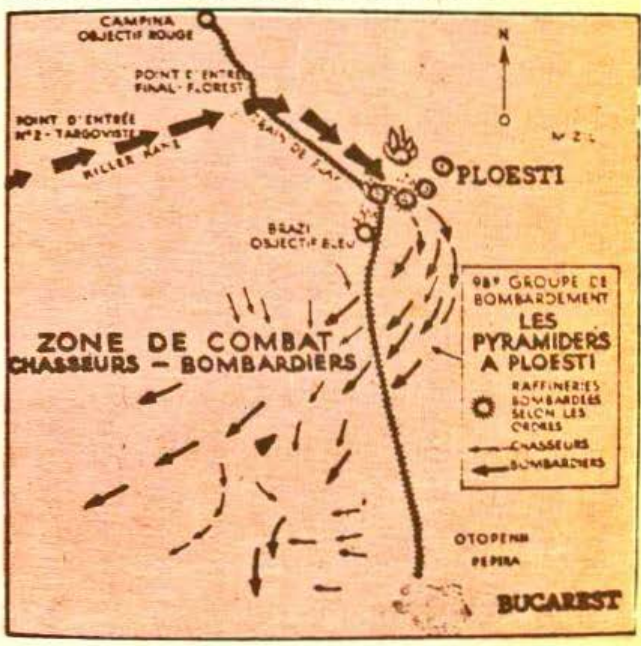

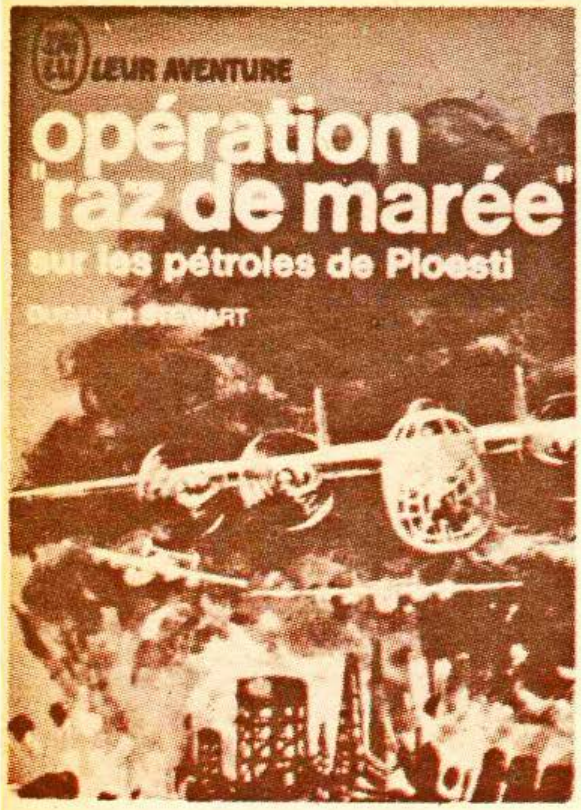

În realitate lucrurile s-au petrecut altfel

La Timişul de Jos, prima tentativă de evadare s-a înregistrat înainte de sosirea lui Edward Lancaster şi Reginald Collins în lagăr. Eroul ei a fost sergentul Russell D. Huntley, matricol 10600094, originar din Concord, New Hampshire. În raidul de la 1 august 1943 a fost radiotelegrafist la bordul avionului 371 Q din grupul 367. Se salvase cu parașuta după ce locotenentul Elmer H. Reinhardt, printr-un efort supraomenesc, ridicase aeronava grav avariată la înălțimea de aproximativ 1 000 de metri, spre a permite întregului echipaj să sară. La cei 18 ani ai săi, Russell D. Huntley era cel mai tînăr dintre prizonierii americani. Probabil era tot atita de copt. A fost recapturat în primele ore după evadare. „Nici o pedeapsă nu a fost aplicată" — a menționat omul de incredere al captivilor, cel mai înalt în grad dintre ei, maiorul William Henry Yaeger, în chestionarul primit de la William von Steiger, Paul Ritter și Franck Bruderer, la 28 septembrie 1943.

În schimb, a doua tentativă de evadare s-a produs în mod sigur din inițiativa lui Edward Lancaster și Reginald Collins. În seara zilei de 16 noiembrie 1943, la orele 18, subofițerii britanici au fost urmați în fuga lor de șase americani. „În aceeași noapte — consemnează notaraport nr. 975 104 a secției de prizonieri — au fost prinși 5 din cei 6 americani. În ziua de 19 noiembrie 1943 a fost prins și celălalt american... Evadarea s-a făcut printr-un tunel, săpat din una din camere, care a trecut pe sub rețeaua de sîrmă. Tunelul avea o lungime de 10 metri. Pămîntul scos era cărat printr-una din camere în pivniță. La acest tunel s-a lucrat mai mult de o lună. În pivniță s-au găsit două gamele și două fețe de pernă în care au cărat pămînt. În momentul evadării, santinela de la postul nr. 3 a simțit, a deschis foc de armă, însă din cauza întunericului n-a putut lovi pe nici unul. S-a dat imediat alarma la gardă și s-a trecut imediat la urmărirea lor. În prezent sînt urmăriți cei doi subofițeri englezi". Și trebuie spus că Edward Lancaster și Reginald Collins au ajuns destul de departe.

Între timp, se pare că și alți prizonieri se pregăteau să evadeze, pe propriul lor cont, fără asistență britanică. La 19 noiembrie 1943, cînd au fost transferați de la spitalul militar Z.I. nr. 315 din Sinaia în lagărul de la Timișul de Jos, locotenenții Warden Weaver și Milton Teltsar au fost supuși unei percheziții sumare. Asupra primului s-a găsit un fierăstrău minuscul care făcea parte din echipamentul fiecărui participant la misiunea Tidalwave și două busole. Asupra celuilalt s-a găsit o cutie de carne conservată și un plan al căii rutiere Sinaia — București, editat de Oficiul Național de Turism. Conserva s-a predat la popotă și celelalte ustensile au fost confiscate. În aceeași zi, americanul Russell D. Huntley, prins la a doua tentativă de evadare, precum și Harry O. Baughn, Philip A. Rurak, James Brittain, Joseph Brown și încă un subofițer al cărui nume nu figurează în documente, au fost trimiși sub escortă spre un alt lagăr, spre a li se aplica un regim sever. Celorlalți prizonieri li s-au ridicat aparatele de radio, cărțile de joc și mingile de volei și baschet, pentru o perioadă de 15 zile, drept pedeapsă pentru faptul că prin tăcerea lor au înlesnit evadarea. Însă prințesa Ecaterina Caragea și Eufrosina Gh. Ioan, șefa secției de prizonieri din cadrul Crucii Roșii române, au făcut un tărăboi fără margini pe culoarele Ministerului de război și s-a revenit imediat asupra tuturor acestor măsuri. Numai evadarea în sine n-a scăpat de sancțiune.

Edward Lancaster și Reginald Collins au fost prinși de țăranul Gheorghe Ilicaș din comuna Osmancea, județul Constanța, cînd mai aveau

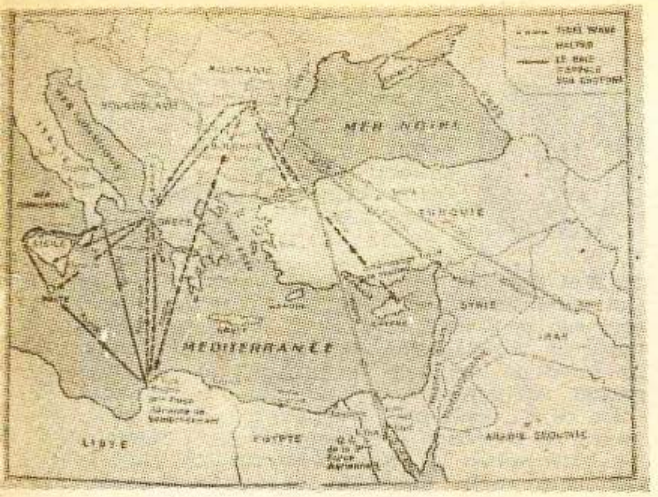

de parcurs numai 28 km pînă la frontiera bulgară. James Dugan şi Carroll Stewart susţin că fuga subofiţerilor a fost întreruptă după un schimb susţinut de focuri cu o întreagă companie de grăniceri. Autorii americani nu aveau de unde să ştie că o companie românească de grăniceri avea în primire cu mult peste o sută de kilometri de frontieră, nefiind chip să se afle vreodată adunată grămadă, chiar şi atunci cînd ar fi trebuit să se confrunte cu doi britanici din cale afară de combativi. Aievea, recapturarea prizonierilor a decurs mult mai simplu: „Devenind suspecţi la întrebările puse de locuitor — mărturisea raportul nr. 861 al maiorului Gheorghe Moruzzi, comandantul cantonamentului de la Timişul de Jos —, acesta i-a declarat arestaţi, predîndu-i postului de jandarmi şi, apoi, escortaţi, Inspectoratului Jandarmeriei din Constanţa". Atît şi nimic mai mult.

Subofiţerii americani şi britanici implicaţi în tentativa de evadare au rămas sub regim sever timp de 27 de zile. La 21 decembrie 1943, au revenit la Timişul de Jos, sub paza unei escorte comandată de sergentul major Petre Marian. Pentru fapte asemeni celor săvîrşite de ei, Convenţia de la Geneva prevedea sancţiuni care nu puteau să depăşească 30 de zile. Aşa că totul a fost O.K. În cazul americanilor. În cazul britanicilor, firește, totul a fost **all right.** Altă tentativă de evadare a fost înregistrată abia în primăvara anului următor, fiind zădărnicită chiar din faza pregătirilor ei. Inițiatorii ei au fost aceiași Edward Lancaster și Reginald Collins, mai mult decît imprudenți cînd se lansau în astfel de întreprinderi.

În cazul lor, fără doar şi poate, medalia libertăţii ar fi avut un revers tragic. Este mai mult decît sigur că ar fi ajuns din nou într-un **stalag** din Reich. Şi nu ar fi avut altceva de făcut decît să-şi reia strădaniile de la zero. Asta în cel mai bun caz.

Ştafeta iugoslavă

Primul militar iugoslav adus sub escortă în lagărul de la Timişul de Jos a fost căpitanul activ de artilerie Jordan Evtović. Evadase dintr-un lagăr de prizonieri din Germania şi se îndreptase spre România întrucît se ştia că mareşalul Ion Antonescu ordonase încă de la începutul războiului ca **nici un militar străin,** de orice naţionalitate ar fi, ajuns în puterea armatei române, **să nu fie remis naziştilor.** La 13 septembrie 1943, Jordan Evtović şi-a încredinţat destinul Biroului Statistic Militar de la Cernăuţi. De la bun început, a fost tratat conform gradului său, primind solda cuvenită ofiţerilor prizonieri.

Curînd, i s-a mai alăturat un compatriot, soldatul Jiva Jivanović, de 27 de ani, originar din comuna Izneste, judeţul Pojarevaţ, care şi el evadase dintr-un lagăr german de prizonieri, din vecinătatea Vienei. Călătorind clandestin cu diverse mijloace, a sfîrşit prin a ajunge cu un tren militar tocmai în Basarabia. La 11 august 1943, Jiva Jivanović s-a predat plutonierului Constantin Condrache, şeful postului de jandarmi din comuna Bulboca. Timp de cîteva săptămîni, a fost reţinut pentru cercetări la Legiunea de jandarmi din Tighina. Adevărul fiind că de cercetat n-a prea fost cercetat, situaţia sa fiind deosebit de limpede. Dar Jiva Jivanović avea un scris elegant, caligrafic, şi jandarmii l-au folosit cît au putut tărăgăna şi ei lucrurile, utilizîndu-l ca furier. La 16 septembrie, a fost repartizat ca om de serviciu în lagărul prizonierilor americani de la Timişul de Jos, gradul său neîngăduindu-i o altă condiţie. A sosit în lagăr în ultimele zile ale lunii septembrie.

Mult mai tîrziu, la începutul anului următor, a ajuns în cantonamentul din Carpaţii meridionali încă un militar iugoslav : sergentul major activ Voin Sreten Panaitović. Fusese capturat de germani la Visegrad, în Bosnia, la 20 aprilie 1941. A evadat dintr-un lagăr de prizonieri din Germania şi numai el ştia cum a reuşit să ajungă tocmai în comuna Lipnic din judeţul Soroca, unde s-a predat autorităţilor româneşti, în ianuarie 1944.

În sfîrşit, ajungem şi la captivii evocaţi în cartea lui James Dugan şi Carroll Stewart. La 1 octombrie 1943, au descins la Timişul de Jos încă trei subofiţeri iugoslavi : plutonierii majori Milos Gelitović, Voislav Jivković, şi Vladimir Radeţki. Povestea lor se deosebea substanţial de a celorlalţi, fără a fi mai puţin dramatică. Toţi făceau parte din contingentul 1935. Odiseea lor începuse în zilele cînd Germania, Italia, Unga-

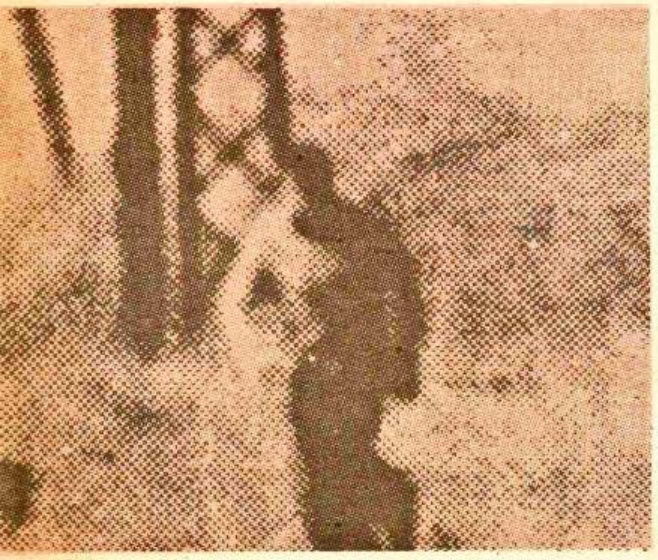

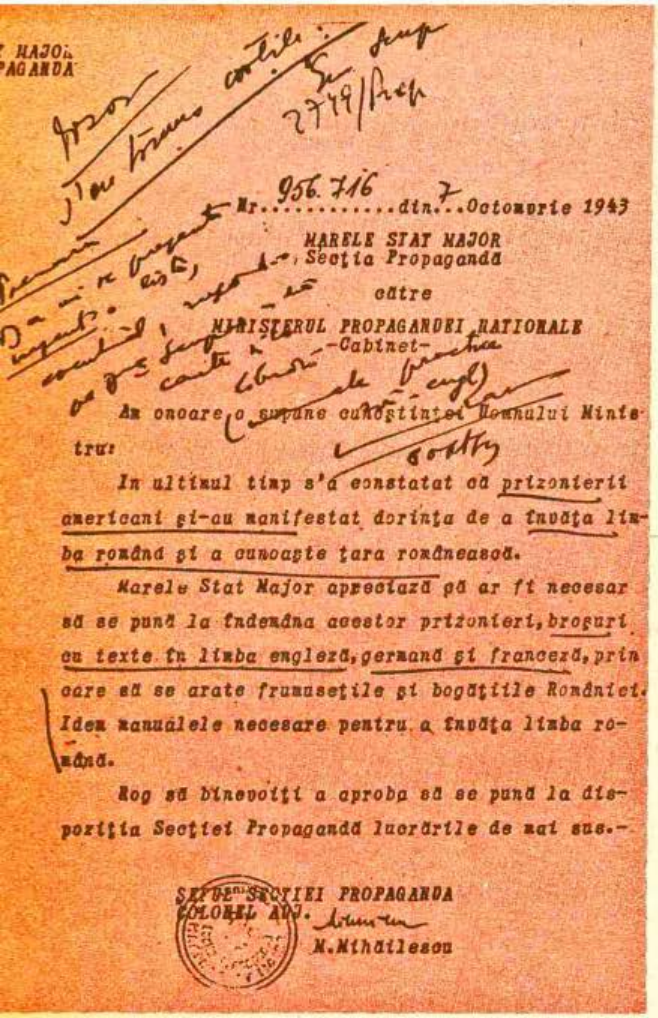

MAJOR
PAGANDA

Mr. 956.716 din 7 Octomvrie 1943

MARELE STAT MAJOR
Secţia Propagandă

către

MINISTERUL PROPAGANDEI NAŢIONALE
-Cabinet-

Am onoare a supune cunoştinţei Domnului Ministru:

In ultimul timp s'a constatat că prizonierii americani şi-au manifestat dorinţa de a învăţa limba română şi a cunoaşte ţara românească.

Marele Stat Major apreciază că ar fi necesar să se pună la îndemâna acestor prizonieri, broşuri cu texte în limba engleză, germană şi franceză, prin care să se arate frumuseţile şi bogăţiile României. Idem manualele necesare pentru a învăţa limba română.

Rog să binevoiţi a aproba să se pună la dispoziţia Secţiei Propagandă lucrările de mai sus.-

ŞEFUL SECŢIEI PROPAGANDA
COLONEL AUJ.
M. Mihăilescu

ria şi Bulgaria atacaseră Iugoslavia. La 10 aprilie 1941, decolaseră cu acelaşi avion de pe aerodromul Ciacik, angajîndu-se într-o misiune de bombardament în spaţiul aerian al Bulgariei. James Dugan şi Carroll Stewart au fost convinşi în cartea lor că echipajul sîrb ar fi dorit să aterizeze în liniile britanice din sudul peninsulei Balcanice, dar ar fi fost capturat de români. În realitate, şi în cazul acesta, lucrurile s-au petrecut în alt chip.

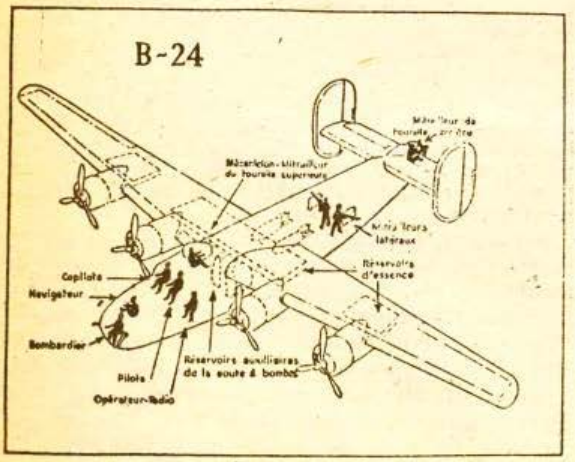

Limanul dezmoşteniţilor: România

După ce şi-a îndeplinit misiunea, în timp ce se mai afla în aer, echipajul a recepţionat o radiogramă disperată, prin care era anunţat că aerodromul Ciacik fusese ocupat de germani. Alte piste disponibile, la o distanţă calculată în raport cu autonomia de zbor a bombardierului lor, nu mai existau. În virtutea împrejurărilor, cei trei subofiţeri au preferat să dirijeze aparatul spre est, pe o rută paralelă cu Dunărea, în speranţa că vor găsi mai devreme sau mai tîrziu un teren de aterizare, de preferat pe teritoriul român. Au regăsit pămîntul abia în Dobrogea, după ce au cerut prin semnale luminoase autorizaţia să aterizeze pe aerodromul de la Mamaia. Nu erau numai la limita carburanţilor, ci şi la capătul puterilor. După un scurt rulaj, bombardierul a capotat şi Milos Gelitović, Voislav Jivković şi Vladimir Radeţki, mai mult sau mai puţin grav răniţi, au fost internaţi în spitalul militar din Constanţa.

Erau în convalescenţă cînd România a intrat în război. După ce s-au însănătoşit, cei trei subofiţeri iugoslavi au ajuns în compania primilor prizonieri sovietici, în lagărul de la Slobozia-Maia. La 30 septembrie 1943, s-a decis transferarea lor în lagărul americanilor de la Timişul de Jos. Încă din primele zile ale captivităţii lor, Crucea Roşie română le procurase cărţi în limbile sîrbă şi croată, înzestrîndu-i în acelaşi timp cu toate efectele şi obiectele de higienă personală necesare. Şi chiar le erau necesare, pentru că nimeni nu pleacă într-o misiune de bombardament cu lenjerie şi periuţă de dinţi. Au primit şi raţii normale de hrană şi ţigări, însă alte facilităţi nu li s-au acordat, referindu-ne cu precădere la soldă.

Convenţia de la Geneva nu avea în vedere drepturi de soldă pentru subofiţeri. Pe de altă parte, România nu participase la agresiunea germano-italo-ungaro-bulgară împotriva Iugoslaviei şi, în consecinţă, subofiţerii sîrbi nici nu erau consideraţi prizonieri de război. În mod firesc, în cazul lor, Convenţia de la Geneva era inoperantă. Avîndu-se în vedere împrejurările neobişnuite în care au ajuns sub jurisdicţia autorităţilor militare româneşti, nu puteau beneficia decît de un statut de internaţi de excepţie. Nici o convenţie internaţională în vigoare în timpul dat nu reglementa situaţia unor asemenea oameni. Şi nici României nu i se putea pretinde mai multă bunăvoinţă decît îi îngăduiau resursele ajunse în pragul epuizării.

Exceptîndu-i pe prizonierii rezultaţi din ostilităţile din răsărit — aproape 60 000 la număr trataţi şi ei conform Convenţiei de la Geneva —, ţara era plină de dezmoşteniţi sosiţi pe pămîntul ei generos în căutarea unei mîngîieri, a unui adăpost, a unui codru de pîine. În multe oraşe şi sate se mai aflau destui militari şi civili cehoslovaci şi polonezi, refugiaţi în România încă din primăvara şi toamna lui 1939. Vreo mie de prizonieri francezi evadaţi din Reich fuseseră repartizaţi de Marele Stat Major la diverse adrese discrete, ferite de atenţia germanilor, în provincie şi mai ales în vecinătatea imediată a Capitalei, şi întreţinerea lor, de asemenea, presupunea cheltuieli importante. Cunoaştem oameni care au avut ocazia să se întîlnească cu unii din ei la ştrandul hotelului-restaurant Lido, în inima Bucureştilor !... În aceleaşi împrejurări, aflaseră adăpost în România sute de militari

olandezi, belgieni, norvegieni și greci, evadați de asemenea din Germania. Sau alți militari britanici decît cei evocați, care nici ei nu izbutiseră să se îmbarce la Dunkerque, și străbătuseră continentul de la un capăt la altul, spre a se sustrage captivității naziste.

Chiar în vara lui 1943, după căderea lui Benito Mussolini, autoritățile militare românești au refuzat să predea germanilor pe cei aproape cinci sute de militari italieni surprinși de evenimente departe de patria lor, care nu mai doreau să lupte sub steag fascist. Implicit, românii și-au asumat și întreținerea lor. Colac peste pupăză, li s-a alăturat curînd un lot important de muncitori spanioli. Din prea multă gugumănie, acceptaseră de bunăvoie să lucreze la o uzină de benzină sintetică din Reich și cînd au văzut despre ce era vorba au dat bir cu fugiții. Și tot spre România s-au îndreptat, disperați și flămînzi. În primăvara și vara lui 1944, încă o mie și ceva de prizonieri americani s-au alăturat compatrioților lor capturați în anul trecut. Peste toate, mii și mii de evrei din întreaga Europă aflată sub jug nazist sau horthyst căutau o salvare între hotarele românești. Și, într-adevăr, s-au salvat, autoritățile românești nu au îngăduit deportarea lor în lagărele de exterminare ale Germaniei naziste.

„Oricine ar fi ei"

Și nu numai la Timișul de Jos, ci și în alte lagăre și cantonamente din România cuvîntul de ordine a fost omenia. Un fapt deosebit de interesant, de aceeași factură, s-a întîmplat în primăvara anului următor. La 21 aprilie 1944, din rațiuni pe care nu le cunoaștem, colonelul sîrb Liuba Iovanovic, comandantul Corpului 65 al cetnicilor lui Draga Mihailovic, a trimis o scrisoare maiorului român Victor Georgescu, șeful subcentrului militar de informații nr. 13 din Orșova. În mesajul său, parvenit peste Dunăre prin intermediul unor pescari, colonelul sîrb întreba dacă se putea refugia în România împreună cu un pluton de militari subalterni. Înainte de a primi vreun răspuns, Liuba Iovanović, însoțit de alți 28 cetnici, chiar s-a refugiat pe teritoriul român, trecînd clandestin Dunărea, probabil plasat într-o situație limită de partizanii lui Iosip Broz Tito.

O vreme, au fost cazați într-o vilă părăsită de proprietar, din Orșova. Dar provizoratul acesta nu se putea prelungi infinit. Maiorul Victor Georgescu l-a sfătuit pe colonelul sîrb să înainteze o petiție mareșalului Ion Antonescu, prin care să solicite precizarea statutului sub care vor rămîne în România. Pe memoriul lui Liuba Iovanović, la 5 iunie 1944, șeful statului român de atunci a așternut următoarea rezoluție: **„Orice om de bună credință ,care se va refugia din cauze politice pe teritoriul român va fi primit și ținut sub scutul legilor române, deci la adăpost de orice neplăceri din partea terților, oricine ar fi ei."** În cazul în speță, terții nu puteau fi decît germanii. În aceeași zi, generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major, a dispus ca rezoluția în speță să fie considerată drept **ordin permanent pentru orice organ militar român.**

Nu ne-am antrenat gratuit într-o digresiune. Întîmplări asemănătoare celor expuse pînă aici, din septembrie 1939 pînă în august 1944, au adunat și au făcut să stăruie între hotarele unei

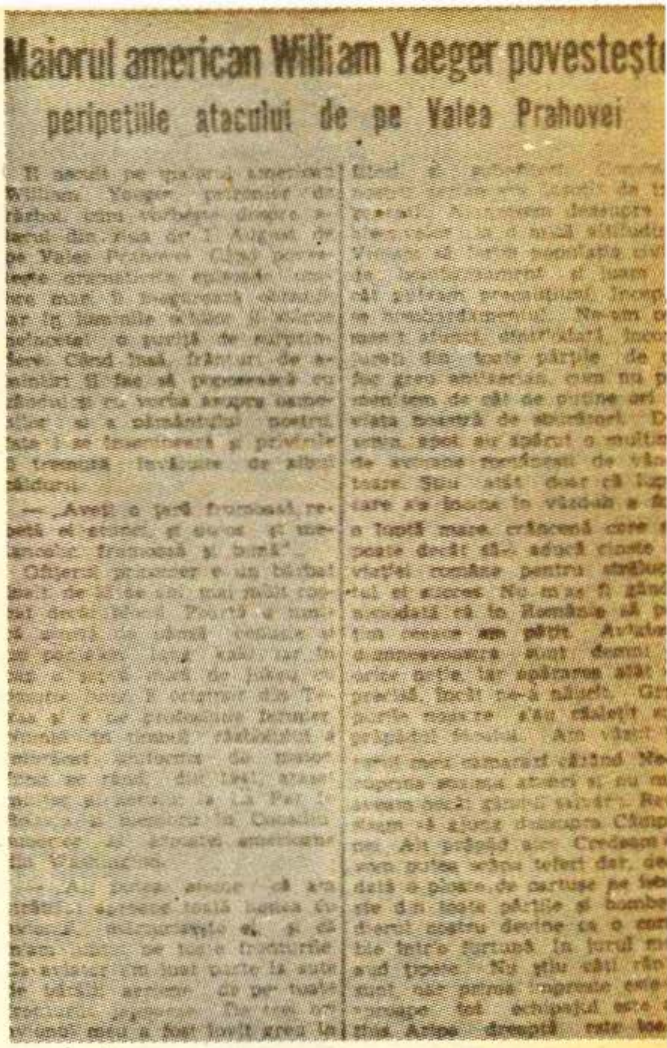
Maiorul american William Yaeger povestește
peripețiile atacului de pe Valea Prahovei

Românii tot mai surpate, un răstimp mai îndelungat sau mai scurt, peste un sfert de milion de nefericiți. Acestora li s-au adăugat refugiații proprii, din teritoriile pierdute în vara lui '40. Cu alte cuvinte, cauzele în virtutea cărora subofițerii sîrbi de la Timișul de Jos nu primeau soldă nu erau de ordin subiectiv. Firește, situația lor de oameni și de soldați nu era de invidiat. O înțelegeau și românii. S-a ivit totuși o ocazie prielnică ieșirii lor din impas, la 5 martie 1944, cînd mareșalul Ion Antonescu, inopinat, a întreprins o vizită în lagărul de prizonieri din Carpații meridionali. Cum e lesne de înțeles, subofițerii iugoslavi nu au lăsat să le scape șansa de a ieși la raport.

Un document militar din epocă menționează că Milos Gelitović, Voislav Jivković și Vladimir Radetki au cerut „să fie lăsați liberi pe teritoriul țării românești în scopul de a lucra și a-și ciștiga existența". Șeful statului român a fost luat prin surprindere. Sau uitase, sau habar nu avea de existența lor. I-a ordonat totuși maiorului Gheorghe Moruzzi, comandantul lagărului, să înainteze un raport adecvat Președinției Consiliului de Miniștri, mai exact colonelului Radu Davidescu, șeful cabinetului militar. Maiorul s-a conformat și a certificat în raport că în timpul captivității comportarea iugoslavilor a fost exemplară. Mareșalul Ion Antonescu a dispus să se prospecteze posibilitatea angajării lor în activități productive. La 2 august 1944, celor

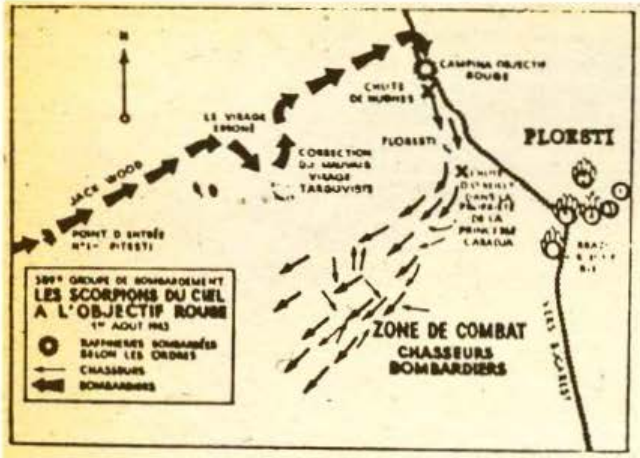

trei subofiţeri le-a fost găsit un plasament la Societatea Anonimă forestieră LOMAS, proprietatea unui etnic sîrb, cetăţean român. La 20 august 1944, internaţii au înaintat autorităţilor o nouă petiţie, prin care cereau să fie eliberaţi **sub cuvînt de onoare** că nu vor întreprinde nici o acţiune de natură să provoace dezordini în România. Însă înainte ca cererea lor să ajungă la Bucureşti, au survenit evenimentele de la 23 August 1944, cînd România s-a alăturat efortului militar aliat.

După această dată, toţi ofiţerii, subofiţerii şi soldaţii iugoslavi menţionaţi în evocarea noastră, ca şi britanicii la care ne-am referit, şi-au recîştigat automat libertatea de mişcare.

Un tandem cu „va urma"

Nu puteau lipsi din această colecţie de destine răvăşite de conflagraţie şi nişte figuri de tot misterioase. Acestea au descins în lagărul de la Timişul de Jos în primăvara anului următor capturării americanilor. La 12 aprilie 1944, secţia a II-a informaţii din M.St.M. i-a ordonat maiorului Gheorghe Moruzzi să se prezinte în Capitală pentru a prelua şi escorta personal la Timiş doi prizonieri olandezi. Maiorul nu era un naiv şi a înţeles că i se încredinţa o captură de soi. Într-adevăr, era vorba despre doi ofiţeri olandezi de marcă : contraamiralul Laom Dooman şi aghiotantul său Dederic Walter baron von Lynden. Cînd germanii au invadat Olanda, refuzaseră să se angajeze sub cuvînt de onoare că nu vor ridica armele împotriva lor. Şi ei evadaseră dintr-un **stalag** din Reich, predîndu-se autorităţilor româneşti, şi se aflau în acel moment la Biroul Statistic Militar din Bucureşti, organ de contrainformaţii mascat al armatei române.

În cartea lui James Dugan şi Carroll Stewart, numele contraamiralului olandez, probabil captivul cu cel mai înalt grad din România acelui timp, apare ortografiat L.A.C. Doorman, iar cel al aghiotantului său sub forma baron van Lyndon. Nu ar fi exclus ca furierii secţiei de prizonieri din Marele Stat Major, confruntaţi cu onomastica şi patronimele unui întreg continent, să le fi dactilografiat numele într-o formă coruptă. Dar autorii americani se înşeală cînd îşi închipuie că au fost camarazi de captivitate cu compatrioţii lor chiar din momentul cînd au descins aceştia pe Valea Timişului. Au sosit în lagăr, însoţiţi de maiorul Gheorghe Moruzzi, abia la 15 aprilie 1944. Fără nici o escortă. Faţă de români, ofiţerii olandezi nu ezitaseră să-şi angajeze onoarea că vor avea o conduită întru toate loială. S-au comportat loial.

A plutit în permanenţă în jurul lor un aer de taină şi de stranie discreţie. Vor fi fost personaje de seamă în ierarhia armatei lor şi germanii, implicit, puneau un preţ important pe capetele acestora ? Vor fi fost angrenaţi în confruntările din culisele conflagraţiei ? Cine mai poate să ştie ? ! Limpede este că documentele secţiei de prizonieri le-au vehiculat cu o maximă zgîrcenie identitatea. În unele rapoarte, am surprins numai aluzii deosebit de vagi cu privire la existenţa lor. Ceea ce ne determină să nutrim convingerea că şi ofiţerii români, poate chiar explicit, şi-au angajat onoarea în ocrotirea contraamiralului olandez şi a aghiotantului său.

Aceştia au avut în permanenţă statutul de internaţi politici. La sfîrşitul lui mai 1944, au fost vizitaţi la Timiş de un consilier al Legaţiei Suediei din Bucureşti. Convorbirea s-a purtat între şase ochi şi numai şase urechi i-au reţinut replicile. După 23 August 1944, cei doi olandezi nu s-au alăturat americanilor şi britanicilor care au zburat spre Foggia cu avioanele Flotei a 15-a americane. Curînd, s-a propus deplasarea lor în lagărul de triere de la Corbeni, în vederea repatrierii. Mai departe, documentele tac. Dar sîntem convinşi că sub tăcerea lor se ascunde o poveste senzaţională. Îi vom cerceta cu un alt prilej dedesubturile.

Cartea lui James Dugan şi Carroll Stewart a făcut carieră şi cititorii străini, neavînd posibilitatea să verifice toate afirmaţiile autorilor, sînt nevoiţi să accepte, sub beneficiu de inventar, o sumă de enormităţi dintre cele mai stranii. De pildă, de unde le-a parvenit celor doi americani informaţia stupidă că poliţiştii români, în plină caniculă, erau obligaţi să poarte căciuli căptuşite cu blană de iepure ? Ca să nu mai vorbim şi de alte bizarerii. Mai supărătoare se arată a fi, însă, răstălmăcirea statutului moral al poporului nostru, prin acreditarea unor versiuni dintre cele mai neloiale cu privire la resorturile adînci ale comportamentului românilor în raporturile cu militarii străini ajunşi temporar sub puterea lor. Această răstălmăcire ne propunem s-o spulberăm şi precizările noastre, întemeiate pe cercetări întreprinse în arhivele militare, prin ele însele reprezintă în demonstraţie un argument superior. Îndeobşte, în literatura dedicată celui de-al doilea război mondial, despre prizonieri s-a vorbit doar în cifre. Faptul că la noi, după atîta amar de ani, se mai poate afla aproape totul despre un om care a traversat pe aceste meleaguri un moment de cumpănă al existenţei sale este prin excelenţă revelator. În România, un om a fost totdeauna un om.

Mihai Pelin

OTHELLO grandiosul maur și FRANCO ZEFFIRELLI

Să ții minte, Iago!

Trecînd prin cele mai grele și spectaculoase încercări — un cutremur, cîteva raiduri aeriene, grave îmbolnăviri, un love story italian al deceniului —Franco Zeffirelli (și echipa lui) și-a dus pînă la capăt ambițiosul proiect al celui mai scump film-operă care s-a putut realiza vreodată. Avîndu-l ca star pe Placido Domingo, turnarea acestui film este o adevărată legendă.

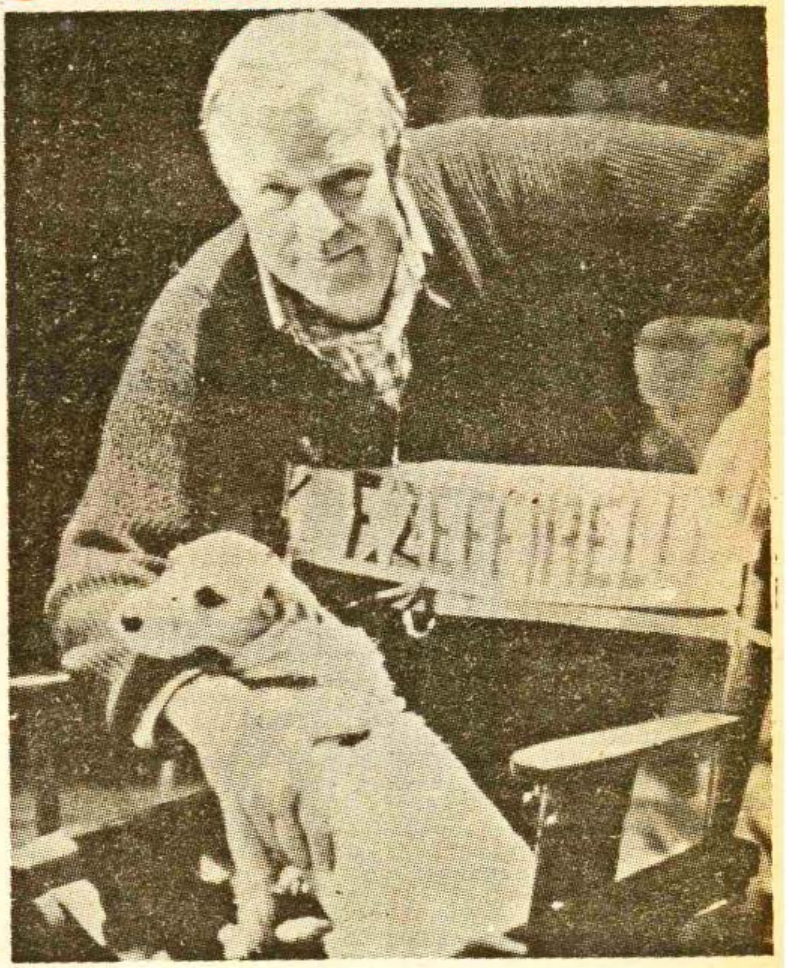

Într-o aripă retrasă, a unei fortărețe îndepărtate, scăldat într-o baie de lumină artificială, marele maur cade în genunchi, cu inima zdrobită de disperare, în timp ce Iago îi dă tîrcoale, pîndind cum șarpele veninos al geloziei năpădește sufletul și sîngele victimei. Două mîini se ridică la cer, ca aripile sfîrșite ale unui uriaș, pentru a ucide femeia pe care Othello o mai iubește încă. Aparatul alunecă lent într-un travelling înapoi. Zeci de tehnicieni, care au văzut întreaga scenă dinainte, rămîn, de tulburare, nemișcați. Un reporter încercat de ani, fotografiază conștiincios fiecare clipă, în timp ce lacrimi sincere îi brăzdează obrajii. „Benissimo", mormăie, mai mult pentru sine, Zeffirelli. „Opriți". Scena se descompune, misterul ei topindu-se într-un du-te-vino infernal și într-un vacarm ce devenise obișnuință. Cîțiva artiști ai machiajului încep să mișune pe lîngă Othello și Iago, retușîndu-le chipul, aranjîndu-le părul, pregătindu-i pentru viitoarele prim-planuri. Regizorii-asistenți se ceartă între ei, dînd tot felul de comenzi. Se solicită repoziționarea aparatului de filmat, pentru schimbarea unghiului. Comenzile se încrucișează. Se stropesc pereții și solul, pentru a mai potoli praful alb și gros al sudului fierbinte al Italiei.

Zeffirelli își găsește un mic răgaz să se arunce în scaunul de piele, regizoral, bînd o gură de whisky și mîngîind-o puțin pe Bambina, terrier-ul de care este nedespărțit.

„Benissimo" înseamnă pentru el că este deplin mulțumit. Zgîrcit în superlative, Zeffirelli se arată rar entuziasmat în timpul filmărilor. „Perfetto" este expresia cea mai înaltă a elogiului său. „Stupendo" (uimitor, uluitor, fantastic) este expresia rezervată rarelor momente dramatice, de apocalips. În acest al 9-lea film al său, strigătele de „stupendo" se aud aproape zilnic, stimulînd întreg personalul de producție — măgulit în amorul propriu doar de o reacție a regizorului — făcîndu-i, pe toți, să alerge mîncînd pămîntul și să acționeze ca într-o lume miracu-

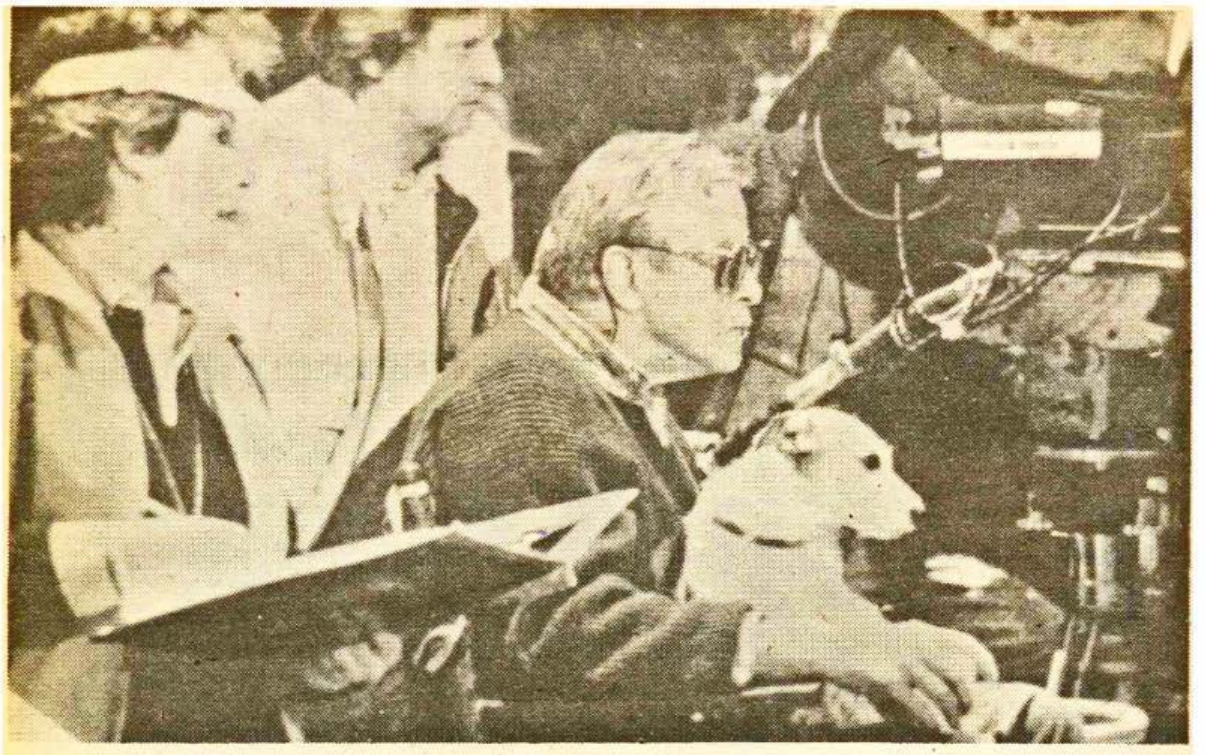

Un moment de încordare în timpul filmărilor: alături de Zeffirelli, secretara de platou, consultantul Rolf Feichtinger și nelipsita Bambina

loasă. Marele magician poate fi uneori nemulțumit chiar de sine și atunci se apostrofează supărîndu-se și trimițîndu-se la culcare. După cum stropesc cu și mai multă apă, cu și mai mult zel, oamenii lui și-au dat seama nu numai că regizorul nu va pleca, dar că el este în toane atît de proaste, încît totul treubie să fie mai mult decît perfect, pentru a nu fi martorii unei noi explozii.

„Posizione", răcnește unul dintre asistenți. „Fiecare la locul lui".

Abia din acest moment, regizorul se poate adresa actorilor principali. Indicațiile lui sînt scurte, seci, nepolitic-oase chiar, dar sînt repede însușite. Dintr-odată, zîmbetul jovial, de satisfacție de sine, dispare de pe chipul lui Zeffirelli : **„Să ții minte"**, tună el către Iago, **„sifilis"...**

Primul asistent al regizorului strigă prelung : „Liniște !". Se aude vocea lui Zeffirelli secerînd aerul : „Motor". O pocnitură din degete și, la ora patru, tragedia maurului începea să fie înregistrată pe peliculă.

„Am să fac opere mari"!

Dacă Franco Zeffirelli nu s-ar fi născut, spun marii ziariști ai lumii, el ar fi trebuit să fie născocit pentru a turna „Othello". Tîrzia operă a lui Verdi — care a făcut, cîndva, gloria operei italiene și unica piesă a lui Shakespeare care a suportat să fie îmbogățită firesc prin adaptarea muzicală — impuneau un regizor care să fi cucerit Stratford-ul, tot atît de mult ca și Scala. Și l-au găsit în italianul anglofil, care-l venerează pe marele bard și care îl înfruntă, cu un devotament revoltător pe compozitor.

Singur pe scena lumii, Zeffirelli a reușit să țină multă vreme afișul. Mai mult de un sfert de veac în urmă, el a copleșit Teatrul Old Vic prin pasiunea tinerească cu care a împrospătat **Romeo și Julieta** și a făcut senzație la Stratford-upon-Avon cu John Gielgud în **Othello.** El a făcut un star din Joan Sutherland în senzaționalul **Lucia** la Covent Garden, a adus-o pe Maria Callas la Dallas, l-a adus pe **Much Ado** la Paris, pe **Hamlet** la Roma și tot el a creat nemuritoarea legendă Callas-Gobbi în **Tosca,** la Royal Opera House, în 1964.

Odată cu anii, spectacolele sale au crescut tot mai mult în extravaganță, nemulțumindu-i pe producători, uimindu-i și încîntîndu-i pe spectatori.

„Am să fac opere mari", s-a pronunțat Zeffirelli, într-o bună zi, lipsit de modestie.

Un personaj sus-pus, al vieții new-yorkeze, și-a cîștigat un bun renume pentru că i-a dat lui Zeffirelli 1 milion de dolari, să-i cheltuiască numai pentru **operă.**

În ciuda filmografiei sale restrînse, Zeffirelli e recunoscut drept unul dintre liderii cinematografului italian, moștenind un colț din mantia propriului său mentor, Luchino Visconti, care l-a convertit să treacă de la scenografia de teatru la regia de film, făcîndu-și-l asistent.

Tot el i-a domesticit pe Burton și pe Taylor prin **The Taming of the Shrew** (Scorpia neîmblînzită), i-a filmat ca

adolescenți, pe **Romeo și Julieta** — producția pe care mulți o văd ca pe capodopera regizorului — și, în 1977, a realizat, pentru ecranul televiziunii, **Isus din Nazaret.**

Acoperindu-și, în cele din urmă, cheltuielile, acest ultim film al său s-a dovedit fantastic de avantajos. **The Champ** a adus un beneficiu de 15 milioane. **Endless love** (Dragoste nesfîrșită), a cîștigat 80 milioane. Acum producătorii sînt cei ce vor să lucreze cu Zeffirelli.

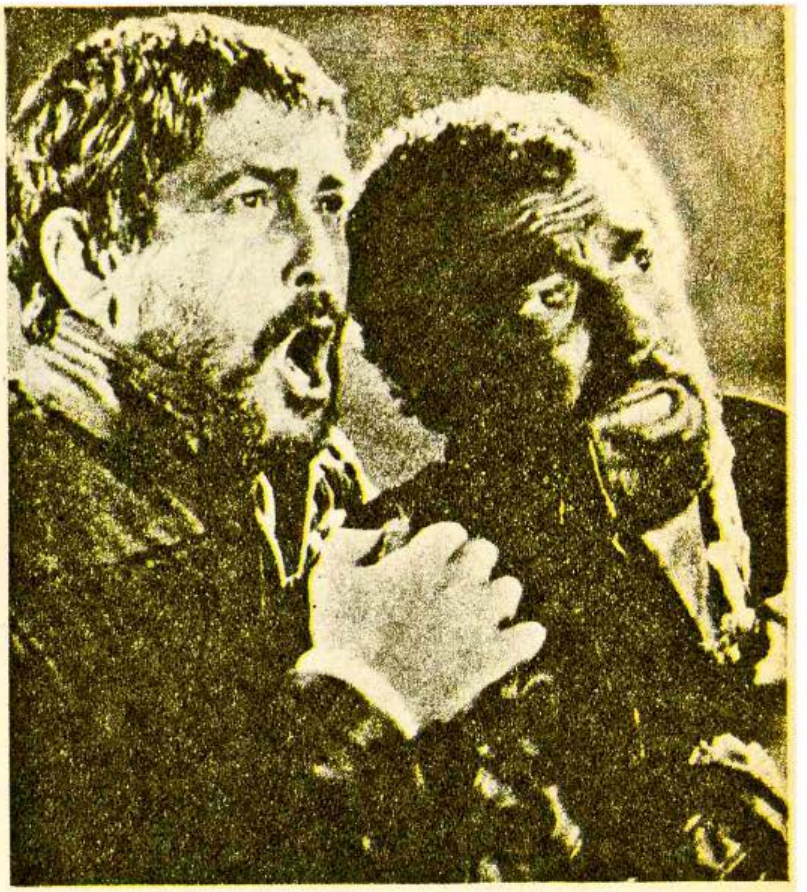

Othello — Placido Domingo (dreapta) și Iago — Justino Diaz (stînga)

●

Refuzînd categoric să joace disperarea printr-o criză convulsivo-epileptică, Placido Domingo optează pentru o reprezentare artistică a căderii umane

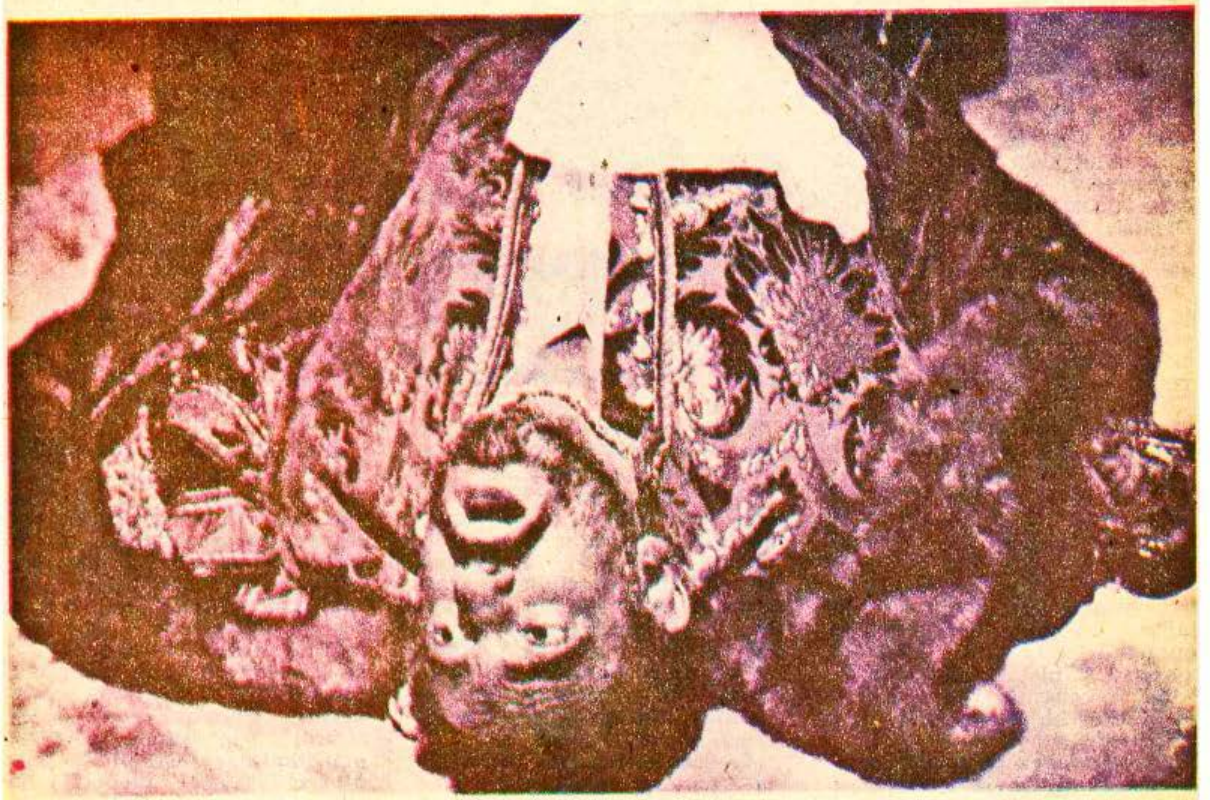

Primul a fost Domingo

Prin natura sa, opera cere ca primul angajat să nu fie regizorul, ci cîntărețul principal. Placido Domingo, regele operei, a fost abordat de societatea Cannon din Israel (Menahem Golan și Yoram Globus) să interpreteze o temă muzicală. I s-a oferit rolul principal în **Trubadurul** de Verdi, cu Roberto d'Anna ca regizor și Zubin Mehta la pupitru. Apoi, Domingo le-a propus să cînte **Othello** : cu Carlos Kleiber ca dirijor și cu Zeffirelli, ca regizor. Domingo și-a expus pretențiile, pentru că e obișnuit să i le satisfacă toată lumea, fără ezitare. Cannon deliberează cu grabă și acceptă colaborarea. S-au semnat contractele, s-au pus banii la dispoziție, așteptîndu-se produsul finit după 18 luni. Încă din faza proiectului, producătorii și-au dat seama că **Othello** o să coste mai mult decît orice altă operă filmată. Dar cunoscînd faptul că apetitul publicului pentru opera filmată a fost cultivat, prin drumul deschis de filmele **Don Juan** de Losey, **Carmen** de Francesco Rossi, **Traviata** lui Zeffirelli (distincte de înregistrările de televiziune ale ariilor de operă), producătorii au fost siguri că riscul nu va fi în pierdere. Oricum, ei s-au așteptat ca apariția unui film ca **Othello** să compenseze lanțul de produse subartistice (**Lifeforce, Ordeal by Innocence**), pe care firma Cannon și-a construit considerabilul imperiu.

Domingo, bucuros, și-a reglat programul pe următoarele două luni și i-a făcut cunoscută propunerea lui Zeffirelli. „**Am lucrat împreună** Tosca, **la Metropolitan**", își amintește regizorul. „**Nu trecea o zi fără ca Domingo să nu-mi spună ! Hai să facem Othello, dacă mai așteptăm mult, s-ar putea să fie prea tîrziu...**". Amîndoi înțeleg, astăzi, că mîna destinului i-a unit în aceeași dorință.

Domingo are acum 45 de ani și, în mod cert, pe plan mondial, nu are adversar pentru rolul titular, satisfăcînd și cea mai severă parte a criticii internaționale de specialitate.

„**Pe Dumnezeul meu**", exclamă Lord Olivier, urmărind **Othello** pe video, în vila lui

Descoperirea lui Zeffirelli: Edwin Francis (în Montano), luînd lecții de scrimă

Zeffirelli. „**Nu numai că joacă tot atît de bine ca și mine, dar cum cîntă...**".

Ajuns la vîrsta de 63 de ani, cînd orice om se concentrează asupra proiectelor neîmplinite, Zeffirelli a început **Othello** cu o precipitare uimitoare. Primul contact cu Cannon la 1 martie, anul trecut, pentru ca în mai să promită că va prezenta copia finală la Festivalul Filmului de la Cannes (un an mai tîrziu). Ceea ce a și făcut.

La conferința de presă de la Cannes, Zeffirelli este întrebat de jurnaliști, cu ostentație : „**Cum puteți să vă prostituați, lucrînd cu firma Cannon ?**" Menahem Golan, unul dintre producători, i-a smuls microfonul din mînă : „**Noi am făcut cîteva filme de nivel coborît, de violență**", admite el, „**dar vom finanța, pentru Zeffirelli, o operă de artă. Sînt pregătit să pierd cîteva milioane pentru acest proiect**".

„**Menahem a început ca regizor de film**", explică partenerul lui. „**Cînd i-am spus că îl aveam pe Zeffirelli, am crezut că leșină. Îl divinizează**".

Al doilea a fost Diaz

În acest stadiu, forța care conduce mai este, încă, Domingo. Alegîndu-și regizorul, acum își selecționează staturile. Pe vremea cînd juca **Tosca** în Puerto Rico, Domingo a fost distribuit împreună cu un prieten vechi, Justino Diaz. Impresionat de al său Scarpia, Domingo îl întreabă pe Diaz dacă-l știe pe Iago. Portoricanul își scutură capul. Domingo are, totuși, încredere să mizeze pe el și, după ce îl pune să-i cînte cîteva arii, îl expediază, rapid, la Zeffirelli, în Italia.

Din această zi, Diaz poate crede, cu tot sufletul, în steaua lui. După un turneu meteoric la Metropolitan, în anii '60, cariera lui a stagnat. El a cîntat de cîteva ori în Statele Unite și Europa, în săli bune, dar n-a dat niciodată lovitura cea mare. A apărut o dată la Covent Garden, de cîteva ori pe discuri, dar niciodată în film. La 46 de ani este un șmecheraș, care n-a prea cîntat cine știe cît. („Eroul", în operă, nu e, de regulă, baritonul).

Zeffirelli care avea repulsie să folosească un actor care nu are experiența lui Iago este, la început reticent, apoi se lasă convins după o discuție și de succesul probei filmate a lui Diaz. Chiar de la începutul filmărilor, Diaz a fost o adevărată revelație, nefiind niciodată nevoie să i se explice ceva de două ori, întrecîndu-l chiar pe grandiosul Domingo, în cîteva stranii confruntări. „**Acesta e primul meu Othello**", meditează el, „**dar, făcîndu-l cu un regizor ca Zeffirelli e**

ca și cum l-aș fi cîntat de 200 de ori. Franco te face să simți fiecare frază".

Odată cu Desdemona apare regizorul

Asupra Desdemonei, nu încape nici o îndoială. Și Domingo și Zeffirelli o doresc pe Katia Ricciarelli, o frumoasă-blondă, soprană italiană. Există o singură rezervă. Inclinația ei pentru paste făinoase a maturizat-o prea de timpuriu. Zeffirelli stipulează în contractul ei să slăbească 10 kilograme, dacă vrea să-și păstreze rolul. Katia slăbește 12 kg. El i-a dat dispoziție să nu se expună toată vara la soare, pentru ca pielea ei să fie în puternic contrast cu pielea închisă a maurului. Domingo a părăsit mingea. Cel care începe să devină singurul răspunzător, conducînd cu autoritate, este, de-acum, Zeffirelli. Făcînd o prospecție în sudul Italiei, pentru a alege locul filmării, el a coborît într-un castel părăsit din sec. al XII-lea pe coasta Adriaticii, la Barletta. Ruinele au fost restaurate pentru a forma un cordior de trecere spre camerele care servesc drept capelă, bibliotecă, dormitor, sală de arme. Plăci mari de polistiren au acoperit pereții, formînd false arcade, încadrate de incredibilele sculpturi ale unor lei impunători, părînd din piatră masivă. În tavanele boltite s-au scobit cavități, pentru a instala arcurile de lumină. Un set de grupuri electrogene, de rulote, de cinemobile cu recuzită, cu costume, face să se ridice, din exterior, zidurile castelului. Întreaga Barletta rămîne stupefiată. Nu s-a mai întîmplat, acolo, ceva atît de palpitant, din vremea Renașterii. Încîntat de așezarea unei biserici pe malul mării, la Trani, Zeffirelli decide să filmeze aici scena furtunii, de la începutul operei. Cu întreaga echipă, el așteaptă săptămîni la rînd, fără ca vremea să i se supună. Iată-l forțat să abandoneze un moment crucial pe mîna unuia dintre asistenți. Desigur, ar fi putut să construiască decorul italian pe un platou, dar Zeffirelli, care e un mare fantezist, nu acceptă să-și filmeze viziunile decît acolo unde le simte că pot exista de-adevăratelea. El decide să filmeze secvențele următoare în Creta, dîndu-le drept Ciprul din piesa lui Shakespeare. Cîteva secvențe le-a planificat în decorul autentic al Veneției, cîteva în Tunisia, unde a montat **Traviata**, și restul, în studiourile Cinecittà, din Roma. În orice caz, costurile cresc vertiginos. Proiectul inițial al firmei Cannon, de 5 milioane, s-a dublat. Cei implicați, presupun că, în timp, cheltuielile se vor tripla, devizul putînd ajunge ușor la 15 milioane de dolari, triplul bugetului oricărei opere filmate. Zvonuri alarmante vin din partea lui Globus, numai pentru a atenua extazul lui Menahem Golan, în urma vizionării primelor secvențe developate.

În luna iulie protagoniștii merg la Milano unde se fac play-backurile. Dirijorul pre-

Pentru a păstra rolul Desdemonei, Katia Ricciarelli a respectat cu strictețe două clauze contractuale: să slăbească zece kilograme și să nu se expună nici o zi la soare, timp de un an de zile...

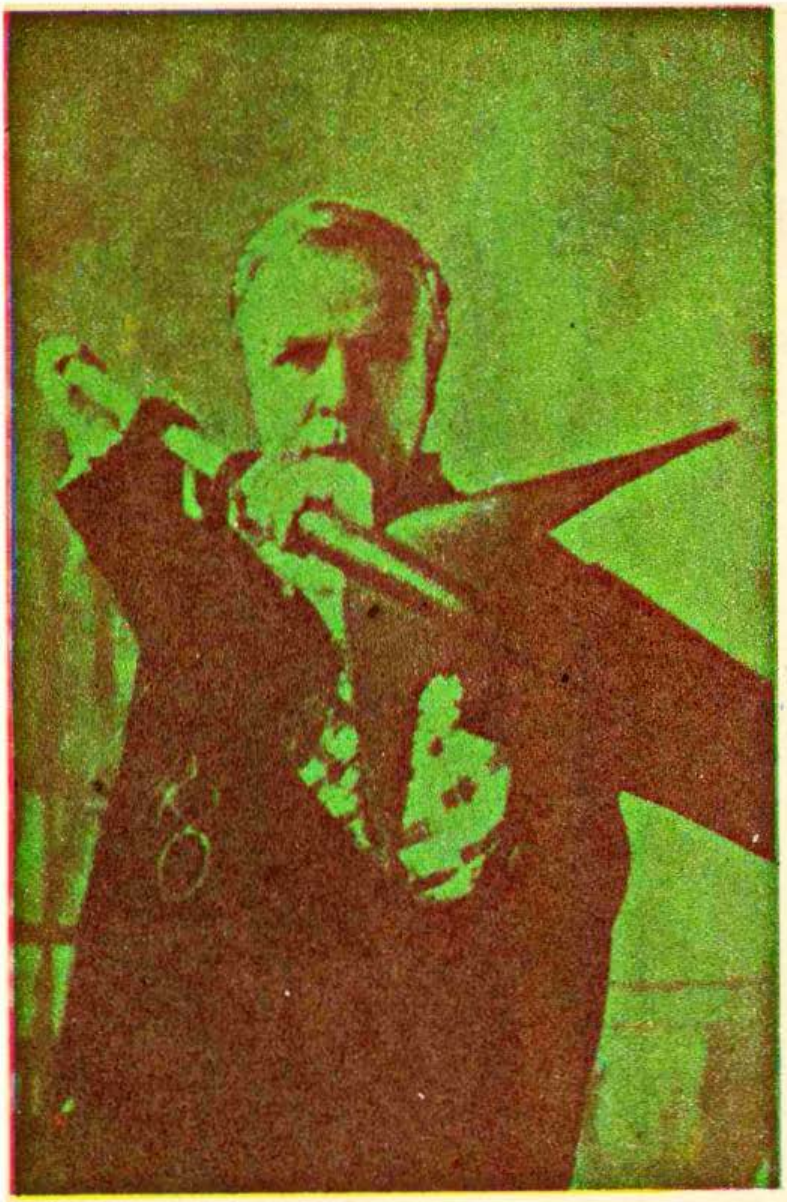

ferat, Kleiber, conform previzibilului imprevizibil, a renunțat. Bagheta este acum în mîinile lui Lorin Maazel, primul dirijor al Operei de Stat din Viena, mai nou, un maestru itinerant, în căutarea altor piscuri. Zeffirelli l-a făcut să înregistreze fiecare secvență de 3—4 ori, în tempo-uri diferite pentru a avea posibilități de alegere, la momentul necesar. **„Mr. Maazel are o tendință spre solemnitate"**, se plînge Zeffirelli. **„El face opera cu 10 minute mai lungă. Dar e un foarte bun dirijor".**

Play-back-urile au costat 500 000 de lire sterline, de 4—5 ori mai mult decît înregistrarea obișnuită a oricărei alte opere (înregistrările au

Zeffirelli minuind o lance pentru a demonstra protagoniștilor mișcările armei într-o scenă de luptă

fost făcute de o firmă britanică).

În ultima vară, Zeffirelli a cheltuit cu larghețe, sume mari, în vederea stabilirii distribuției rolurilor episodice. Cea mai stranie alegere este pentru Montano — fostul guvernator al Ciprului. Edwin Francis, un tînăr englez, lucrînd în Austria ca scenograf de teatru, solicită impresarului lui Zeffirelli o angajare, sperînd că va fi acceptat printre asistenții acestuia. El a fost invitat la vila regizorului, la Positano, și, după o scurtă conversație, i s-a oferit un rol. Francis nu a mai jucat niciodată, din ziua cînd făcea parte din corul de copii. El și-a petrecut prima lună de filmare cu un instructor, învățînd să lupte precum Cassio cu spade medievale autentice. Zăngănitul armelor se putea auzi în întreg castelul. La ora mesei, unul sau celălalt, era, în mod curent, rănit.

O deprimare învinsă

Domingo s-a întors, în septembrie, la Chicago, pentru ultimul spectacol de operă, înaintea filmărilor. El a deschis stagiunea cu **Othello.** În timpul acela, un cutremur înspăimîntător se abătu asupra Mexicului, distrugîndu-l. Acolo locuiesc multe dintre rudele sale, acolo s-a născut și a crescut el însuși. Imediat, după căderea cortinei, Domingo a zburat către zona distrusă. Părinții lui au fost salvați, dar patru dintre rudele apropiate au murit. Cînd s-a întors din Mexic, două săptămîni mai tîrziu, Domingo era un alt om. Viața lui, pînă atunci, fusese senină și sănătoasă. Dintr-odată, cunoscuse o altă față a vieții, care-l întoarse pe dos. **„Trăiește izolat, pentru o vreme, pentru a păstra, în tăcere, regretul pentru cei dispăruți"**, explică un prieten de-al lui. **„Mexicul a fost pentru Domingo primul loc unde a răsucit robinetul de baie — acolo nu i s-a întîmplat nimic rău, niciodată".**

Prima lui reacție a fost să-și anuleze toate contractele pe un an, cedînd concertele în favoarea victimelor cutremurului. A convocat directorii operelor din lume, cerîndu-le concursul, în acest sens. El s-a gîndit să anuleze chiar și filmările, dar, după ce a reflectat, și-a dat seama că afacerea implică prea mulți bani și a cedat cu amabilitate.

Domingo a ajuns în Barletta două zile mai tîrziu și Zeffirelli i-a permis să se odihnească o săptămînă. Tristețea lui era deprimantă și pentru ceilalți. Prietenii au încercat și nu au reușit să-i alunge mîhnirea. Dar Domingo este un profesionist.

Odată costumat și machiat în negru, fără să fie deloc inhibat, el s-a abandonat personajului. Totul a fost uitat — cu excepția acelei tragedii prin care a trecut și de care depinde, cît se poate de vizibil, realizarea singeroasei drame a lui Shakespeare.

„Sangue, sangue, sangue", urlă el, amenințător, printr-o ușă, strigîndu-și disperarea pierderii oricărei speranțe. Înfruntările lui cu Iago l-au determinat pe Zeffirelli să împingă luptele lor pînă aproape de moarte. În timpul nopții, cînd ultimele cadre au fost trase, actorii au devenit palizi cînd au realizat ce și-au făcut unul altuia. **„Lancea m-a făcut să-mi pierd capul"**, urlă Diaz. **„Ți-am spus, Franco, ai exagerat".**

Regizorul are o imaginație crudă

Regizorul a văzut conflictul dintre ei din perspectiva unei boli venerice. **„Nu e prea pregnant imprimată în mintea voastră**, expune el pedant, **ideea că în Anglia elizabetană, oricine, în special soldații, aveau sifilis. Mintea li se aprindea din cauza acestei boli. O boală incurabilă, fără scăpare, cauzînd disperare și brutalitate. De aceea, ei întreceau măsura în tot ce făceau, erau vicioși și perverși".** Pentru Othello el diagnostică o formă de epilepsie, ca simptom secundar și invită un medic eminent să simuleze un atac, în folosul lui Domingo. Tenorul a refuzat categoric să exprime o stare convulsivă. **„Este un act inestetic"**, a spus el sever, fără menajamente.

Diaz a avut și mai puțin succes în schimbarea tacticii lui Zeffirelli. Lui i-ar fi plăcut ca Iago al său să fie un om onest, incitat la rău de poziția lui Othello față de Cassio (încurajat pe nedrept). **„Ai greșit"**, îl întrerupe regizorul, **„asta-i o interpretare banală".**

Zeffirelli, catolic desăvîrșit, îl vede pe Iago **„ca pe însăși întruchiparea spiritului răului, nimic altceva decît o încarnare a diavolului". „Nu poate fi nici o îndoială, că întreaga lui comportare e inspirată de diavol. Se pot vedea asemenea lucruri chiar și astăzi. Privește la tinerii libanezi cărora li se iau interviuri înainte de a fi aruncați în aer, cu mașinile pline de dinamită ; poți vedea că sînt posedați. Tot așa au fost și Brigăzile Roșii, în Italia. Oricine altcineva care dorește răul altor ființe este condus de Satana. Cu filmele mele încerc să fac numai bine".**

Zeffirelli dînd indicații regizorale lui Placido Domingo

În ciuda vieții de boem, pe care o duce ca celibatar, Zeffirelli este credincios bisericii, aducînd prozeliți noi catolicismului, cu **Jesus of Nazareth.**

Pentru prima dată, l-a întîlnit pe Domingo, la Vatican, la o Mișă de Beethoven, pe care Zeffirelli a regizat-o pentru Papa Paul al VI-lea. **«Am adus două orchestre, coruri și soliști celebri din Germania — și pe acest tenor, un tînăr spaniol, rotofei, cu obrajii bucălați, dar cu ce voce... Cînd Papa a mulțumit interpreților, numai el și cu mine am îngenunchiat și i-am sărut roba... Ceilalți, toți luterani, au înclinat capul, rămînînd nemișcați. Placido plîngea de emoție : „De m-ar putea vedea, acum, maicămea..."».** Din clipa aceea, l-am iubit.

Cele două oracole ale filmului „Othello"

În timpul filmărilor, Zeffirelli și Domingo au consultat permanent, două oracole. Unul era Rolf Feichtinger, care a stat tot timpul în spatele re-

gizorului. Supervizînd, pînă acum, fidelitatea muzicală a peste 15 filme, el și-a dezvoltat o abilitate unică în armonizarea mișcării buzelor în sincron cu play-back-ul. „Perfetto", declară, la un moment dat, Zeffirelli. „Da, Rolf ?" Austriacul îl întrerupe liniștit : „Este asincron...". Zeffirelli reia secvența fără comentarii. Noaptea, tîrziu, după un pahar, Rolf este tentat să reflecteze. **„Presimt ceva senzațional : se va schimba ceva în întreaga natură a operei în film".**

Al doilea arbitru, filmîndu-i lui Domingo fiecare mișcare cu o cameră video, este soția tenorului, Marta. Fostă cîntăreață de operă, ea îl însoțește pretutindeni, sfătuindu-l și criticîndu-l mai sever decît oricine altcineva. **„Si, pel ciel, Placido"**, șuieră către soțul ei, cerîndu-i să accentueze prima silabă a ariei răzbunării. Domingo acceptă cu supunere. Zeffirelli nu are nimic de obiectat.

Alte evenimente externe se interpun mersului firesc al filmărilor. Trei israeliți au fost omoriți în Cipru și raidul lor aerian se întoarce împotriva cartierului general al palestinienilor din Tunis. **„Este evident că nu vom mai putea filma pentru Israel, în Tunis"**, spune cineva din echipă.

Zeffirelli refuză să găsească o altă localitate și se claustrează, făcîndu-și planuri, pînă tîrziu, către miezul nopții. Unii spuneau despre el că are o spontaneitate reținută, alții îl acuzau de machiavelism. El e, însă, cît se poate de fericit doar cînd lucrează singur cu Domingo sau cu Diaz. Posibilitățile limitate de interpretare ale Katiei sau dificultatea rostirii ei îl irită. **„Voi subtitra versiunea italiană"**, spune el repulsiv, vrînd să schimbe sensul discuției.

În scenele de masă el este predispus acceselor de furie, **„izbucnind în răcnete, pînă își distruge victimele, iar pe alții îi lasă să tremure de frică"**, spune unul dintre cei vizați. Doar cu starurile rămîne cumpătat.

Spectacole pentru sinistrați

Domingo își consumă nopțile la telefon, pledîndu-și cauza de a cînta gratuit. El s-a retras din **Othello** de la Covent Garden, sperînd să intre, în centrul atenției, în stagiunea actuală, anulînd și angajînd alte concerte în Mexic. Primul spectacol a fost sărbătorit la Bari, într-o duminică în care nu filmau. Beneficiul s-a ridicat la cifra de 70 000 de lire sterline, dar ceva a ratat momentul. Două soprane l-au anunțat, în ultima clipă, pe Domingo, că se retrag. Propria lui voce, afectată de nenorocirea și de șocul din Mexic, i s-a voalat în timpul celor două arii importante și a fost obligat să-și ceară scuze în public, pentru motivul că nu este în formă perfectă. Greutatea concertului a rămas pe umerii Katiei și ai lui Diaz. Katia cea blondă a dat lovitura cu o bombă de ultimă oră. Două zile înainte, făcu publică vestea logodnei cu Pippo Baudo, o personalitate de vîrstă medie, echivalentul lui Johnny Carson sau Terry Wogan. Ricciarelli, pînă la 39 de ani nu a fost căsătorită, deși, în presă, i s-au atribuit tot felul de iubiri. „Micuța Katia, în sfîrșit, fericită", apăru pe manșeta tuturor publicațiilor, ultima răutate a ziariștilor.

Baudo s-a asociat cu Zeffirelli, în calitate de co-prezentator al concertului lui Domingo. Mexicul este uitat, Domingo, eclipsat. El găsește repede consolare într-un spectacol la o școală din Barletta, care a urcat rețeta, într-o singură zi, prezentînd un cec de 300 000 de lire (120 lire sterline) pe care elevii i-au colectat între ei.

Scaunul de picic al regizorului

În fiecare zi, la orele 12 și seara, între 8 și 9, Zeffirelli conduce o procesiune grea și plicticoasă, în afara cetății, trecînd peste podul mobil, către confortul relativ al celui mai bun hotel din Barletta. Zeffirelli prezidează o masă de staruri, de soții și de invitați preferați. La vremea lichiorului, regizorul este într-o formă nebună. El rămîne pe scaun pînă la trei dimineața, jucînd cărți sau vorbind de fotbal : el urăște pe Juventus și a fost dat în judecată de ei pentru calomnie. Dis-de-dimineață, la ora șase, Zeffirelli se trezește blajin ca un copil, fără urmă de furie.

„Anglia m-a ridicat", anunță el cu vehemență, într-o noapte. El ar dori să se întoarcă la Covent Garden și la National Theatre, dar recunoaște că nu-i mai sînt acceptate propunerile. **„Nu sînt destul de plecat, nu am aripile destul de frînte, pentru Peter Hall".**

În dimineața următoare, scaunul de piele regizoral a dispărut de la închisoarea-cetate. Era primul indiciu care sugera că filmările luaseră sfîrșit la Barletta. Scaunul fusese îmbarcat direct pentru Creta. Trei zile mai tîrziu, gălăgioasa „familie" a lui Zeffirelli a luat avionul pentru Grecia. Timp de o lună au filmat noapte de noapte și au dormit ziua. Antrenîndu-se cu toții să realizeze, într-o noapte de decembrie, secvența furtunii, mulți din echipă s-au îmbolnăvit grav ; zece dintre ei au murit de pneumonie virală. Cu toate aceste drame, filmările au continuat.

Puțin timp după aceste întîmplări, la o petrecere importantă, la Roma, puțin înainte de sărbători se produce incredibilul : vine rîndul lui Zeffirelli să cadă. Este dus de urgență la spital și tratat de pneumonie. O noapte întreagă i-a trebuit pînă și-a revenit.

Starurile, concediate, s-au împrăștiat în toate direcțiile, schimburile de amabilități continuînd, prin telexuri și telefoane, de la distanță.

Ultimele zile ale lui **OTHELLO** s-au filmat, centimetru cu centimetru, în emoții. Zburînd pentru o zi la Madrid, Domingo a suferit o dublă operație de hernie. Diaz a trebuit să vină de la San Juan, Ricciarelli, probabil, din luna sa de miere.

Trecînd prin atîtea „evenimente", Zeffirelli și trupa lui au trebuit să termine filmul, pentru a se ține de cuvînt și **Othello** a fost prezentat anul acesta, în mai, la Cannes.

Nicoleta Gherghel

DE LA FRUMOSUL AMOREZ LA HAMLET

Richard Chamberlain a reușit să devină — datorită filmelor de televiziune — milionarul semi-excentric, adorat de tot mai pasionatele femei ale lumii, de care nu știe cum să se mai ascundă...

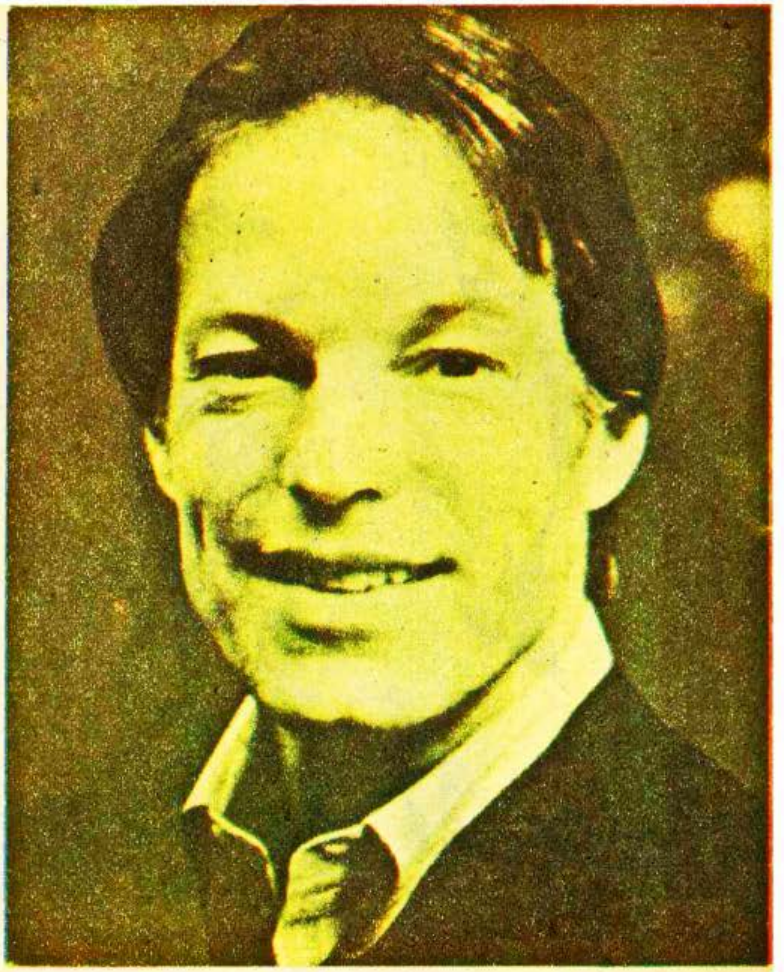

Richard CHAMBERLAIN

REFUZĂ SUCCESUL

Atît de frumos încît poate fi oricînd un pericol!

Odrin anii '60 era cel mai bun medic. Nu a greșit niciodată un diagnostic. Nu a fost niciodată morocănos cînd era trezit, cu noaptea în cap, pentru a consulta vreun bolnav închipuit. Nimeni nu l-a văzut, vreodată, neglijent, cu halatul șifonat, în nici o împrejurare. Și dacă, totuși, vreo umbră de îndoială se abătea asupra chipului senin, liniștit, ...atunci era acolo dr. Gillespie, directorul spitalului, pentru a limpezi toate lucrurile... **Dr. Kildare,** căci despre el este vorba, era atît de iubit, atît de frumos, încît telespectatorii lumii întregi așteptau, cu emoție, lăsînd totul la o parte, aventurile lui. Și dacă e greu de aflat cîtor caractere le poate da viață, însuflețindu-le, atunci nimeni nu se mai îndoiește de talentul care l-a condus prin profesiunea de... medic ...la renumele mondial.

Richard Chamberlain, junele-prim considerat în mediile feminine, atît de frumos, încît poate fi, oricînd, un pericol —, care a devenit la fel de bogat și de celebru ca și dr. Kildare, nu a visat niciodată să devină actor. Talentul său și l-a manifestat prin tușele penelurilor și prin viscozitatea uleiurilor. Studiind arta, în general, și pictura, în special, proaspăt întors în țara sa din Coreea, unde l-a prins războiul, s-a decis să se dedice profesiunii lui Picasso, Dali, Goya, Michelangelo...

A deschis cîteva expoziții în Los Angeles, bine primite

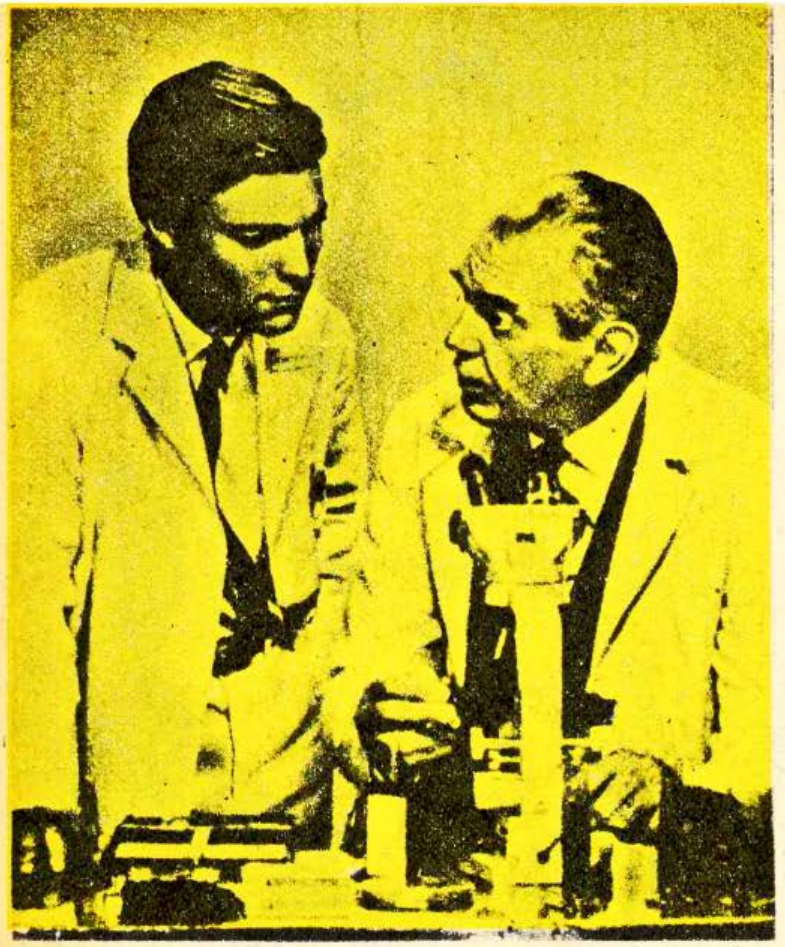

de critică, dar, drumul deschis de pictură s-a răsucit, într-o bună zi, cînd un producător de televiziune i-a oferit rolul principal într-un serial de televiziune. Lipsurile l-au determinat să accepte și, în următorii doi ani, era deja o stea de necontestat.

Pentru un triumf autentic

Virtuos între virtuoși, Richard n-a prea crezut într-o astfel de stea. Dîndu-și seama, la timp, că poate rămîne un simplu robot sau un bun de consum care să alimenteze foamea nebună a industriei televiziunii, Chamberlain abandonează micul ecran, pentru a se dedica, în exclusivitate, teatrului și cinematografului. Pentru prima lui incursiune în teatru, el „aterizează" direct pe Broadway, alături de Mary Tyler Moore. Prima ieșire pe scenă : un dezastru. Au avut loc doar patru reprezentații și spectacolul a căzut cu scandal, din cauza înverșunării și indignării tuturor criticilor.

Dar Richard nu s-a speriat și a decis să-și încerce norocul în altă parte. A plecat direct în Anglia. Ajungînd în cercurile unui regizor „de neatins" — Richard Lester — acesta îi face propunerea de a deveni soțul nevropat al lui Julie Christie în **Petulia.** Chamberlain acceptă și, de astă dată, realizarea sa este o adevărată revelație. Ridicat în slăvi, acum, de întreaga critic engleză, Richard prinde curaj să facă teatru și se gîndește, nici mai mult, nici mai puțin, decît la **Hamlet.**

Richard Chamberlain este azi la fel de bogat ca și Dr. Kildare

Însoțit de o trupă, în întregime. engleză, Richard pune în scenă **Hamlet,** într-o localitate aflată la 50 km de Londra. Succesul este atît de mare, încît televiziunea, atentă la publicul shakespearean, care l-a proclamat drept cel mai bun Hamlet al deceniului, i-a oferit un contract fabulos, numai ca să-l joace pe prințul Danemarcei, avîndu-i ca parteneri pe John Gielgud și pe Michael Redgrave.

Foarte curînd, se prezintă la el Ken Russell, și consacrarea mondială, alături de Glenda Jackson, veni ca un vis frumos (cu **„Celălalt chip al iubirii).**

Aplaudat, divinizat în Europa, transformat într-un actor prestigios, fostul **dr. Kildare** face cale întoarsă în S.U.A. Colegii l-au primit pe jumătate supărați, pe jumătate uimiți. Producătorii s-au plecat cu respect în fața fostului june-prim care a învins „ocara" anterioară a presei, în fața noului Richard, care s-a sustras succesului ușor, comercial, și au început să-i ofere contracte de vedetă la cel mai înalt nivel.

Despre el se putea spune la trecut : **a fost** curtezanul frumos, care a suferit din cauza asalturilor prea multor femei, al prea multor admiratoare ; a apucat cerul cu ambele mîini la o vîrstă cînd alții abia își încep o carieră ; a preferat să riște totul, pentru a-și reabilita prestigiul. În prezent se spune : Richard a învins și învinge, tot mai mult, cu fiecare clipă...

Așa a ajuns la **Păsările cîntă pînă mor,** un succes fabulos în toată lumea și la impecabilul **Șogun,** în urma realizării căruia a fost caracterizat, ca și John Blackthorne, drept **opusul** lui Toshiro Mifune în istoria Japoniei medievale.

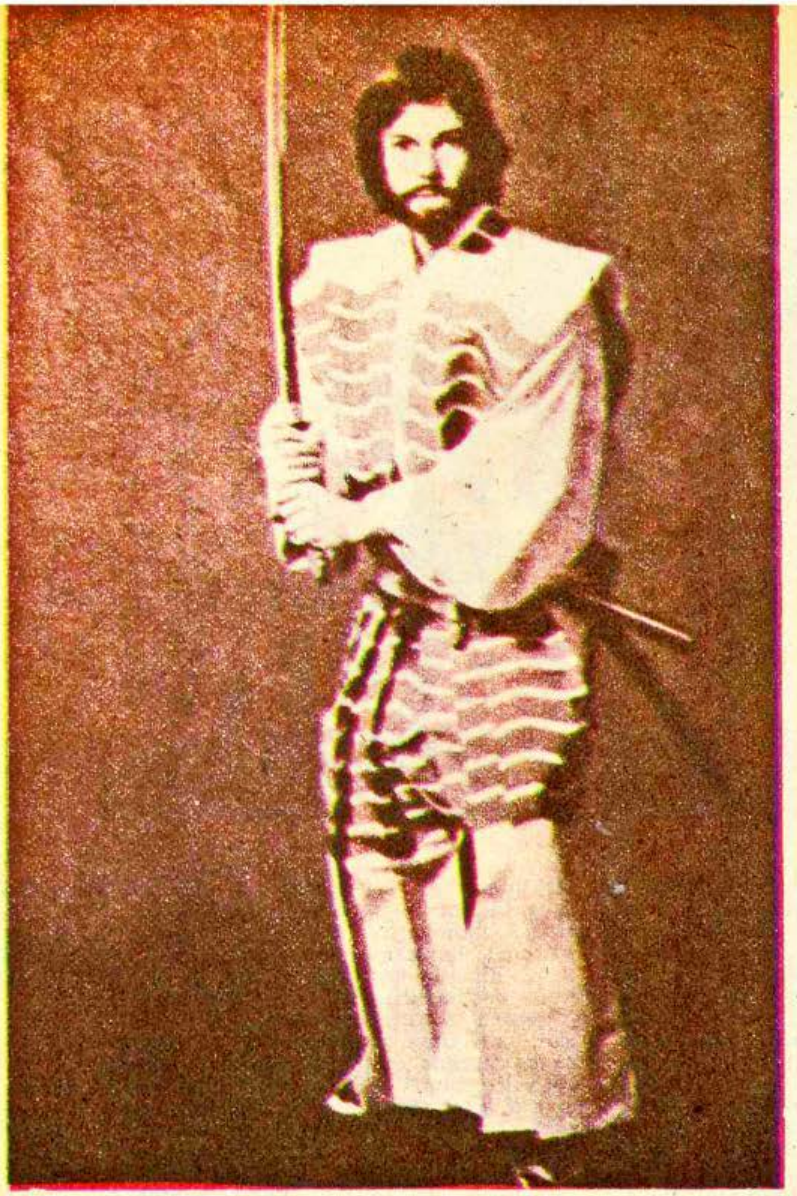

Un excentric cuminte

Astăzi, Richard se află în posesia a trei proprietăți, una în Los Angeles, o alta în Hawai și o a treia, în New York, este hrănit de un bucătar francez și de un altul chinez, care călătoresc împreună cu el, pretutindeni, preparîndu-i tot felul de specialități, după dorință și stare... Obișnuit să cumpere opere de artă, de cînd dispune de bani, Chamberlain își împodobește pereții cu tot felul de măiestrii din toată lumea, aducînd, pe această cale, un mic prinos pictorului frustrat.

La cei 51 de ani ai săi, Richard face tot ce dorește, dispune de viața lui cum vrea, îi face plăcere să urmeze chiar capriciile modei (excentricitățile lui fiind totuși **cuminți**), toate acestea, însă, în schimbul unei munci asidue, bine făcute.

Ca și zbuciumatul cardinal din cartea lui Coleen McColough, ca și marinarul englez care ajunge în Japonia (din **Șogunul**), ca și **dr. Kildare**, Richard Chamberlain este un milionar semi-excentric care a reușit, paradoxal, pentru că a dorit să fugă și să scape de succesul mărunt al **amorezului** și pentru că a putut depăși în acest fel ștacheta coborîtă a fostului decorativism exterior. Femeile te urcă, femeile te coboară, a auzit el o vorbă din bătrîni... Și, fugind de ele, iată-l **bogat**, încălzit de dragostea lumii...

Olimpia Nicola

Chamberlain în rolul unui șogun... ● rol care l-a făcut să devină chiar replica occidentală a lui Toshiro Mifune... numai pentru a nu mai fi recunoscut ● Și iată-l pe Richard Chamberlain în viața de toate zilele

E.M. CIORAN

CELE DOUĂ ADEVĂRURI

După cum povestește o legendă de inspirație gnostică, a avut loc, în cer, o bătălie între îngeri. În această luptă, adepții arhanghelului Mihail i-au învins pe susținătorii Dragonului. Îngerii indecișI, care s-au mulțumit doar să privească, au fost izgoniți pe pământ pentru a se gîndi și a lua o decizie în favoarea uneia din părți, opțiune foarte greu de luat, deoarece nu mai duceau cu ei nici o amintire despre luptă și nici despre propria lor atitudine ambiguă. Astfel, începutul istoriei ar avea drept cauză o îndoială, iar omul ar fi rezultatul unei ezitări originare, al incapacității sale de a formula o opțiune, înaintea surghiunului. Azvîrlit pe pământ, pentru a învăța să opteze, va fi condamnat la faptă, la acțiune și nu va avea succes, decît în măsura în care a reușit să-l distrugă pe spectatorul din el. Cum numai cerul permite neutralitatea, pînă la un anumit punct, istoria, dimpotrivă, va apărea ca o pedeapsă pentru cei care, înainte de a se manifesta, n-au găsit nici o justificare pentru opțiunea luată. Se-înțelege de ce oamenii au atîta grabă pentru a se înscrie la o cauză, a se uni, a se aduna în jurul unui adevăr. În jurul cărui adevăr?

În perioada budismului tîrziu, în special la școala **Medyamika**, accentul se punea pe opoziția radicală dintre adevărul real, sau **paramartha**, care aparținea omului liber, și adevărul comun sau **samvriti**, adevărul „voalat" sau mai bine zis, „adevărul erorii", privilegiu sau blestem al omului ne-liber.

Adevărul real, care își asumă toate riscurile, inclusiv pe acela al negării oricărui adevăr și a însești ideii de adevăr, este o prerogativă a inactivului, care se situează, în mod deliberat, în afara faptelor și pentru care contează numai înțelegerea inconsistenței (bruscă sau metodică, aceasta nu mai are importanță), înțelegere, care nu este însoțită de nici un sentiment de frustrare, ba, dimpotrivă, căci deschiderea la non-realitate implică o misterioasă îmbogățire. Pentru el, istoria va fi un vis urît, la care se va supune, pentru că, oricum, nimeni nu vrea să fie în situația de-a avea coșmarurile pe care le-ar dori.

Pentru a înțelege esența procesului istoric, sau, mai bine zis, **lipsa** lui de esență, trebuie să se supună evidenței că toate adevărurile pe care le poartă cu sine sînt adevărurile erorii, și așa este, pentru că le atribuie o natură proprie, pe care n-o au, o consistență, pe care nu pot să o aibă. Teoria adevărului dublu permite înțelegerea locului pe care-l ocupă, în istoria irealităților, istoria, apoteoză aberantă, paradis al somnambulilor, obnubilație în marș. Dar, trebuie să spunem, nu există, în totalitate, o lipsă de esență, pentru că tot are o esență, esența amăgirii, cheie a tot ceea ce orbește, a tot ceea ce ajută a trăi în timp.

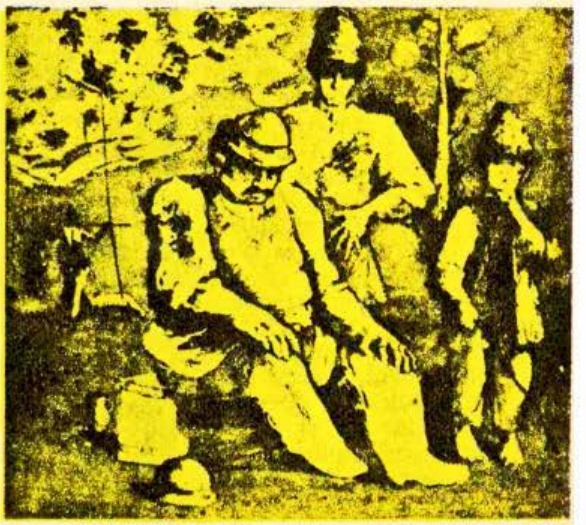

Sarvakarmaphalatyaga... Scrisesem acest cuvînt, cu mulți ani în urmă, pe o foaie albă de hîrtie, pe care o lipisem pe un perete din camera mea, în așa fel, că puteam s-o privesc toată ziua. Am ținut-o acolo, mai multe luni, pînă cînd, într-o zi am aruncat-o, deoarece mi-am dat seama că eram atras, din ce în ce mai mult, de magia sa și, mai puțin, de conținut. Totuși, ceea ce însemna : **renunțarea la fructul faptei** are o anumită importanță, pentru că cel care, cu adevărat, își dă seama de aceasta, nu mai are nimic de făcut, deoarece ar fi atins unica limită valabilă, aceea a adevărului real, care le anulează pe toate celelalte, goale, gol el însuși, pe de altă parte, dar gol, conștient de el însuși. Să ne imaginăm un act de conștiință, suplimentar, un pas în plus spre trezire, iar cel care-l va face va fi o fantasmă inclasificabilă. Cînd s-a atins acest adevăr limită, începe jocul unui rol trist în istorie, care se confundă cu totalitatea adevărurilor — eroare, adevăruri dinamice, al căror principiu, oricare-ar fi, este iluzia. Cei care s-au trezit, dezamăgiți, inevitabil debili, nu pot să fie motorul evenimentelor pentru că le-au văzut inutilitatea. Interferența celor două adevăruri este fertilă pentru trezire, dar nefastă pentru faptă. Marchează începutul unei fisuri, atît pentru individ, cît și pentru o civilizație, inclusiv pentru o rasă.

Înainte de trezire, se traversează ore de euforie, ca acelea pe care le-ar putea cunoaște un înger beat. Dar după abuzul de iluzie, urmează dezgustul. Trezirea este înstrăinarea de orice, este exfanatică prin excelență și nu mai poate suporta încărcătura de himere, seducătoare sau grotești. Se îndepărtează atît de mult, că nu mai înțelege cum de a putut să se lase cucerit de ele. Datorită lor a putut să strălucească și să se afirme.

Acum, cu greu, își mai poate imagina trecutul, dar și viitorul. Le-a delapidat substanța, așa cum fac popoarele, care, abandonate demonului schimbării, evoluționează destul de rapid, încît, epuizîndu-și idolii, termină prin a nu mai avea rezerve. Charron comenta că la Florența, în zece ani, s-au petrecut atîtea evenimente, cît în cinci sute de ani în regiunea Grisones și conchidea că o comunitate nu poate supraviețui, decît în măsura în care a reușit să **ajungă** la apirit.

Societățile arhaice au dăinuit atît de mult timp, pentru că nu cunoșteau dorința de înnoire și de prosternare permanentă în fața altor simulacre, iar cînd acestea se schimbă, cu fiecare generație, nu trebuie să ne așteptăm la o longevitate istorică. Antica Grecie și moderna Europă sînt tipurile de civilizație atinse de moarte precoce, ca o consecință a unei aviditați de metamorfoză și al unui consum excesiv de zei și de înlocuitori ai acestora. China și Egiptul de demult s-au împotmolit atîtea milenii într-o magnifică scleroză. Sau societățile africane înainte de contactul cu occidentul. Acum se află și ele amenințate, pentru că au adoptat alt ritm. Pierzînd monopolul stagnării, se grăbesc tot mai mult și merg fără oprire, după modelul adoptat, spre distrugerea civilizațiilor lor, incapabile să mai dureze mai mult de zece, douăsprezece secole. În viitor, popoarele care ajung la o hegemonie se vor bucura și mai puțin timp de ea, deoarece istoriei, care se desfășoară lent, i s-a impus inexorabil o istorie gîfîitoare. Cum să nu se mire faraonii și **colegii** lor chinezi ?

Tablouri de Bogdan Stihi

Instituțiile, societățile, civilizațiile diferă ca durată și semnificație, fiind supuse unei legi care dorește ca impulsul, greu de oprit, factor de avansare, să se relaxeze, și să se oprească, după un anumit timp, astfel declinul corespunde unei încetiniri a delirului, acel generator de forță. Față de perioadele de expansiune, de demență pentru realitate, cele de declin par chibzuite, și sînt, destul de mult, ceea ce le face să fie tot atît de funeste ca și primele.

Un popor care s-a realizat, care și-a delapidat talentele, și și-a exploatat, pînă la ultima limită, resursele geniului, își ispășește aceasta, nemaiputînd să dea nimic. Și-a îndeplinit misiunea, aspiră doar la stagnare, dar, ghinionul lui, nu se va putea bizui pe osteneala necesară efectului. Cînd romanii — sau ceea ce din ei mai rămăsese — au vrut să se odihnească, au năvălit barbarii peste ei. Se citește în manuale despre invazii, că germanii, care serveau în armata și administrația statului, au adoptat nume latine ; dar, odată cu invaziile, și-au reluat numele german. Oboșiți, în retragere din toate sectoarele, foștii stăpîni nu mai erau nici temuți, nici respectați. „O fatală lîncezeală domnea peste tot" nota Salviano, cel mai acerb censor al delicvescenței antice în ultimul său studiu.

Într-o noapte, mă aflam în metroul parizian și priveam în jurul meu : toți veneam din altă parte... Între noi, totuși, două sau trei figuri de aici, siluete incomode, care parcă-și căutau scuze că se aflau acolo. La fel mi s-a întîmplat și la Londra. Astăzi, migrațiile nu mai au loc prin deplasări compacte, ci prin infiltrații succesive : unul se „insinuează" încet, încet, printre „indigenii", destul de istoviți și diferențiați pentru a se mai umili la ideea unui „teritoriu". După o mie de ani de supraveghere, se deschid porțile... Gîndindu-te la nesfîrșitele rivalități dintre francezi și englezi, dintre francezi și germani, s-ar putea spune că ei, toți, slăbindu-se reciproc, n-aveau

Grafică de Luminița Tudor

altă misiune decît să grăbească ora ruinii comune, pentru ca alte specimene ale umanității să vină să preia schimbul. La fel ca în antichitate, noul **Volkerwanderung** va suscita o confuzie etnică ale cărei faze nu se pot prevedea cu claritate. În fața unor indivizi, atît de diverși, ideea unei comunități cu o anumită omogenitate este de neconceput. Inclusiv posibilitatea unei mulțimi, atît de heteroclite, sugerează faptul că în spațiul pe care-l ocupă nu mai exista, între autohtoni, dorința de a salva nici măcar umbra unei identități. La Roma, în sec. al III-lea e.n., la un milion de locuitori, numai șaizeci de mii erau de origine latină. Din momentul în care un popor și-a îndeplinit misiunea istorică pe care-o avea, nu mai are nici un motiv pentru a-și păstra deosebirile, pentru a-și veghea unicitatea, pentru a-și salva trăsăturile, într-un haos de ființe.

. . . . . .

Cînd o națiune și-a pierdut orgoliul și nu se mai simte argument sau justificare pentru univers, se exclude ea însăși din viitor. **Și-a înțeles** soarta sau nenorocirea, după cum vrea fiecare să creadă. Și dacă în ambiții cauzează disperare, îl fascinează, în schimb, pe meditativul puțin depravat. Merită atenție numai națiunile periculos de avansate, mai ales, cînd întrețin relații turbulente cu Timpul și-i fac curte lui Clio din nevoia de a se autopedepsi, autoflagela. Pe de altă parte, această nevoie incită la aventură, mare sau mică. Fiecare dintre noi lucrează **împotriva** propriilor interese și nu sîntem conștienți de acest lucru, pe timpul cît acționăm, dar dacă exagerăm oricare epocă, vom vedea că fiecare se agită și se sacrifică, aproape întotdeauna, pentru un adversar virtual sau declarat : oamenii revoluției pentru Bonaparte, Bonaparte pentru Bourboni, Bourbonii pentru Casa de Orleans. Poate că istoria inspiră numai gluma și nu are nici un obiectiv. Dar nu, are mai multe, dar le realizează invers. Fenomenul este, în mod universal, verificabil. Se realizează contrariul obiectivului propus, se avansează în direcția contrară a frumoasei minciuni pe care cineva și-a propus-o ; de aici, interesul pentru biografii, genul literar cel mai puțin plicticos, în comparație cu toate celelalte, care sînt îndoielnice.

Voința n-a folosit niciodată, nimănui : cu cît este mai controversat un lucru, cu atît este mai important și solicită cele mai multe privațiuni. Acest adevăr este valabil atît pentru scriitor, cît și pentru un cuceritor, de fapt, pentru oricine. Orice scop invită la tot atîtea reflecții ca și acel al unui imperiu, sau al omului însuși, foarte orgolios că a ajuns la poziția verticală și foarte preocupat să n-o piardă și să revină la înfățișarea primitivă, dar terminînd pînă la urmă cursa tot așa cum a început-o : gîrbovit și păros. Peste fiecare ființă apasă amenințarea de-a reveni la punctul de plecare (parcă pentru a ilustra inutilitatea itinerarului, a oricărui itinerar), iar cei care se sustrag acesteia dă impresia că escamotează o obligație, că refuză să-și joace jocul, inventîndu-și un mod de a decădea, care, de altfel, este paradoxal.

Rolul perioadelor de decandență este acela de a despuia o civilizație, de-a o dezbrăca de prestigiul și aroganța care rezultă din realizările ei. Așa se poate judeca ceea ce valora și ceea ce valorează, ceea ce era iluzioriu în efortul și convulsiunile sale.

Pe măsură ce se desparte de ficțiunile care-i asigurau renumele, va da un pas considerabil spre cunoaștere... spre dezamăgire, spre trezirea generalizată, avans fatal care-o va proiecta în afara istoriei, pentru că nu mai este prezentă, nu mai strălucește în această istorie. Universalizarea trezirii, fruct al lucidității, ea însăși fruct al eroziunii reflexelor, este semnul emancipării, la nivel de spirit și de capitulare, la nivelul faptelor, în mod precis, ale istoriei, care se reduce la un stadiu de faliment : din momentul în care privirile se îndreaptă spre ea, ești în situația unui spectator consternat. Corelarea mecanică ce se stabilește între **istorie** și **sens** este tipul perfect al adevărului-eroare. Istoria comportă, dacă vreți, un sens, dar acest sens o chestionează, o neagă, în fiecare moment, și o restituie picantă, sinistră, lamentabilă și grandioasă, irezistibil demoralizatoare. Și cine-ar lua-o în serios dacă n-ar fi drumul însuși al degradării ? Chiar faptul de-a te ocupa de ea, spune destul de mult despre ceea ce reprezintă, despre conștiința pe care-o avem despre ea, după Erwin Reisner, simptom al sfîrșitului timpurilor. Într-adevăr, nu poți să fii obsedat de istorie, fără să cazi în obsesia pentru sfîrșitul ei. Teologul se gîndește la evenimente cu **privirea** îndreptată către judecata finală : temătorul (sau profetul) către un decor mai puțin fastuos, dar la fel de important. Și unul și celălalt dau ca sigur o calamitate, asemănătoare cu aceea pe care tradițiile indienilor Delaware o proiectau din trecut și în timpul căreia se rugau nu numai oamenii, din cauza terorii, dar și animalele.

Dar despre perioadele senine ce se putea spune ? Există, fără îndoială, mai ales cînd seninătatea este un coșmar strălucitor, un calvar **obținut.**

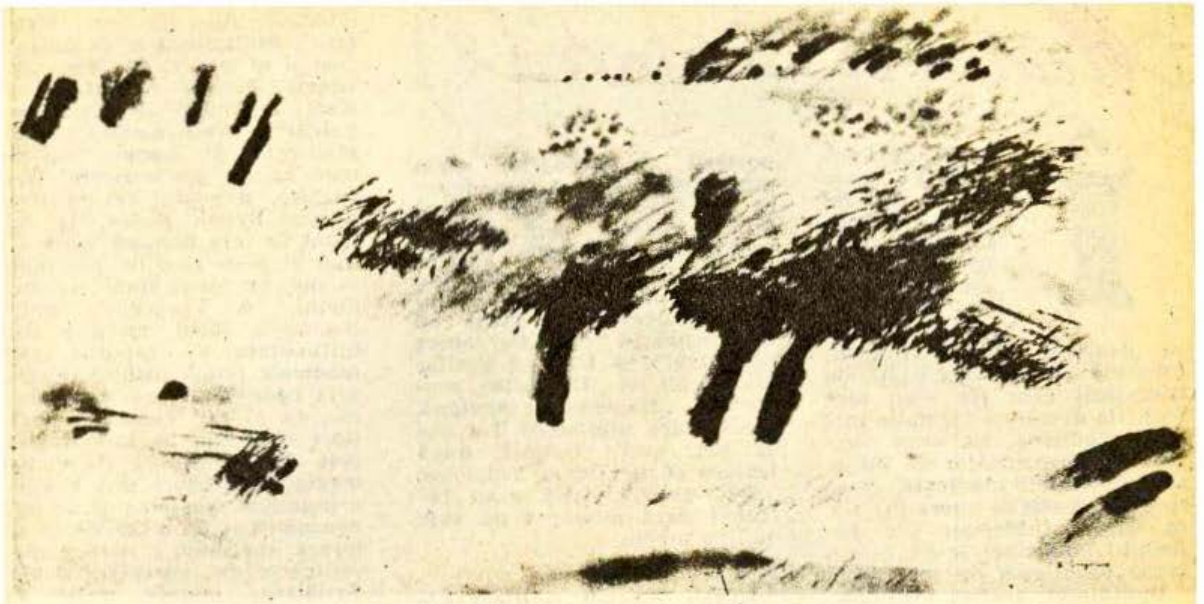

Raluca Grigorcea : „Peisaj"

Noi nu putem să admitem, precum alții, că tragicul este legea individului, și nu a istoriei. Spre deosebire de omul tragic, istoria este silită și mai marcată de modul în care se închide cercul curiozității pe care-o suscită. Istoria este pasionantă pentru că știm, din instinct, ce surprize o pîndesc și ce admirabilă ieșire oferă înțelegerii... Pentru un spirit avertizat, ea nu adaugă prea mult insolubilului, drumului îngust fără ieșire originală. La fel ca și tragedia, istoria nu rezolvă nimic, pentru că nu există nimic de rezolvat. Spionarea viitorului este, întotdeauna, o nebunie. Păcat că nu se poate respira, deoarece toate evenimentele par suspendate în aer. De fiecare dată cînd se lasă simțite, ceva mai mult, se observă un asalt pentru acces la determinism, de furie fatalistă. Prin arbitrar, se explică numai **suprafața** istoriei, aparențele pe care aceasta le îmbracă, vicisitudinile ei exterioare, nu profunzimile, cursul real pe care-l conservă, în ciuda oricărui fapt, de orice natură, inclusiv misterios. Unul se întreabă stupefiat de ce Hanibal n-a cucerit Roma. Dacă ar fi făcut-o, astăzi ne-am fi mîndrit, în van, că descindem din cartaginezi. A susține că hazardul, capriciul și, în sfîrșit, individul nu joacă nici un rol în istorie este o inepție. Totuși, de fiecare dată cînd se caracterizează viitorul, verdictul **Mahabharatei** vine inevitabil către spirit : „Nuditatea destinului nu poate să fie descifrată, nimic în această lume nu este rezultatul faptelor noastre"... Victime ale unei duble încîntări, striviți între cele două adevăruri, condamnați a nu putea să înțelegem de ce se dorește celălalt lucru, sîntem destul de clarvăzători pentru a nu fi niște decepționați, dincolo de iluzie și de absența iluziei, aproape de Rancé, care, prizonier al trecutului său, și-a consacrat existența de sihastru, pentru a polemiza cu cei pe care-i abandonase, cu acei autori de pamflete, care puneau la îndoială sinceritatea convertirii lor, arătînd prin aceasta că era mai ușor să reformeze capcana decît a se sustrage din veac. Tot așa și cu istoria, nimic nu este mai ușor decît îndepărtarea de ea, că, de fapt, se iese doar la suprafață și nu este posibil s-o uiți. Istoria este obstacolul revelării ultime, barieră care se ridică numai dacă s-a înțeles nulitatea oricărui eveniment, cu excepția aceluia care reprezintă însăși această percepere, grație căreia se atinge, pe moment, adevărul real, adică victoria asupra tuturor adevărurilor. Atunci se înțelege fraza lui Momsen : „Un istoric trebuie să fie ca un dumnezeu, trebuie să iubească totul și pe toți inclusiv pe diavol". Cu alte cuvinte, să nu ai preferințe, să te exerciți în absență, în obligația de a nu fi nimic mai mult. Este permis să-ți imaginezi omul eliberat ca pe un istoric lovit în mod subtil de atemporalitate.

Lumea antică trebuie să fi fost foarte afectată dacă a avut nevoie de un antidot atît de eficient pentru cel administrat de creștinism. Lumea modernă este la fel, dac-o judecăm după soluțiile celor care așteaptă miracole. Epicur, înțeleptul cel mai puțin fanatic, a fost și este marele păgubaș.

În românește de
D. Filipescu

Ceramică de Nicolae Gadonschi

Medici și literați (2)

Într-o notă anterioară am avut prilejul de a prezenta unele aspecte ale interferențelor dintre medicină și literatură, ca domenii ale umanisticii, ilustrate prin personalități ale literaturii care fie erau medici, fie aveau ca formație inițială medicina, fie erau scriitori cu surprinzător de întinse cunoștințele medicale, ceea ce s-a oglindit în opera lor, fie, în sfîrșit, subiectele din domeniul medicinei le-au fost o sursă predilectă de inspirație.

Continuăm așadar prezentarea, numărul mare al personalităților obligîndu-ne la aceasta.

● Studierea operei lui Shakespeare sub aspectul cunoștințelor sale medicale și utilizării în piesele sale a acestora a constituit o surpriză. Astfel s-a apreciat, ca urmare a studiilor amintite, că de la marele Will ne-a rămas cea mai bogată sursă de informație medicală din istoria literaturii medicale, despre aceasta afirmîndu-se : „Dintre toate citatele de ordin medical întîlnite în opera sa, nu e unul care să nu trezească admirație prin justețea sa, prin detaliul minuțios și mai ales prin incontestabila exactitate științifică... Iar această observație ascuțită, această intuiție genială este întovărășită de incontestabile cunoștințe tehnice asupra artei medicale a epocii sale". ● Deși a avut față de practica medicală a timpului și în special față de medici o atitudine critică, polemică, Molière ne-a oferit în piesele sale o istorie vie a medicinei din Franța secolului al XVII-lea ; satira antimedicală molierească, criticînd denaturările scolastice și dogmatice ale practicii medicale oficiale, susținea progresul medicinii, umanismul său hipocratic. ● Tot un dramaturg, H. Ibsen, poate și pentru faptul de a fi fost timp de 6 ani farmacist, și-a creat personajele principale din piesele sale Hedda Gabler, Nora, Rața sălbatică, Strigoii, utilizînd cunoștințe medicale, ceea ce a determinat pe unii exegeți ai operei sale să dea o interpretare psihiatrică comportării personajelor din amintitele piese. ● Capodopera lui Cervantes, Don Quijote, analizată prin prizma problemelor de ordin psihiatric pe care le pune și mai ales a cunoștințelor autorului în acest domeniu, a făcut să se vorbească de „Cervantes psihiatrul". ● În mod similar s-a vorbit de „Descartes, medic", de „Doamna de Sevigné, medic fără diplomă". Tot așa la noi, mulți cititori, după lectura cărții Ilenei Vulpescu, „Arta conversației" s-au întrebat dacă autoarea nu este cumva medic.

★

Dintre medicii scriitori sau scriitorii medici, fie că au profesat concomitent medicina, fie că au renunțat la aceasta pe măsură ce s-au afirmat în literatură, menționăm : ● Eruditul M. V. Lomonosov a ilustrat cu strălucire toate domeniile abordate ; era medic, savant multilateral — chimist, metalurgist, mineralog — și remarcabil poet, stîrnind admirația lui Pușkin și determinîndu-l pe criticul rus Bielinski să afirme : „Literatura noastră începe cu Lomonosov ; el i-a fost părinte și îndrumător, a fost Petru cel Mare al ei". ● În secolul 18, dincolo de Canalul Mînecii, au trăit și au creat irlandezul Oliver Goldsmith rămas în literatura universală mai ales prin romanul Preotul din Wakefield și scoțianul George Tobias Smollett care a ilustrat prin scrierile sale, alături de alții, iluminismul englez. ● Jean Paul Marat, cunoscut mai ales pentru activitatea sa politică, era medic și a avut o activitate publicistică susținută : poezii, pamflete, eseuri. ● Pierre Cabanes și el medic, și-a ilustrat polivalența ca poet, eseist, biograf, filosof, enciclopedist. ● Eugène Sue, chirurg și romancier, cunoscut mai ales prin „best-seller"-ul apărut în 1842 — „Misterele Parisului", dar și prin alte numeroase scrieri, a manifestat o prolificitate deosebită în ale scrisului, cu toate că au rezistat timpului numai o parte a scrierilor sale, în epocă bine primite. ● Dramaturgul german Georg Büchner, ale cărui piese de teatru se află în repertoriul permanent al teatrelor germane (Leonce și Lena, Moartea lui Danton, Woyzeck), mult jucat și la noi, a fost și el medic. ● Ca și austriecii Arthur Schnitzler și Karl Schönherr și germanul Friedrich Wolf, medici și dramaturgi. ● Lenau, născut cum se știe pe teritoriul țării noastre, și poetul revoluționar bulgar Hristo Botev, la fel, legat de țara noastră, între altele și prin studiile efectuate la noi, au făcut studii de medicină. ● Francezul André Breton a cărui operă a fost influențată de studiile sale medicale (viața psihică, visele, arta copiilor) a fost și el medic, ca și alți cunoscuți scriitori francezi : ● Luc Durtin, fost președinte al Asociației medicilor-scriitori din Franța, a practicat medicina 40 de ani, concomitent cu o activitate literară susținută ; romancierul contemporan apreciat, André Soubiran, marele critic de artă Elie Faure, medic anatomopatolog, Henri Mondor, profesor de chirurgie, membru al Academiei de Medicină al Academiei franceze, eseist, biograf al lui Mallarmé și al lui Paul Valéry, prieten al acestora ca și al lui André Gide. ● O mențiune specială se cuvine unui alt mare scriitor francez și el medic și membru al Academiei franceze, Georges Duhamel, pe care e bine să-l lăsăm să ni se confeseze în legătură cu cele două pasiuni ale sale, arta medicală și arta scrisului : „Este adevărat că am dat tot ce era mai bun din puterile mele pentru a scrie cele vreo 80 de cărți. Sînt considerat de contemporani și de concetățenii mei ca un scriitor. Dar medicina este formația mea din tinerețe... Ea mi-a deschis ochii asupra lumii. Medicinei îi datorez cel mai bun din ceea ce știu...". ● Americanul Frank-Gill Slaughter, chirurg, dar și romancier de succes, foarte mult citit, a publicat numeroase romane, iar germanul de origine italiană Hans Carossa, era și el medic, dar și poet și prozator. ● În sfîrșit, încheiem și această succintă enumerare, atît de departe de a fi completă, cu menționarea prozatorului german de factură expresionistă Alfred Döblin, a umanistului și multivalentului italian Carlo Levi, medic, pictor, poet, eseist și romancier ; a medicului-scriitor englez George Warwick Deeping, autorul, între altele, al romanului Sorell și fiul.

Dr. Constantin Bogdan

Grafica : Eugen Taraș Oituz

Pe drumul de INTOARCERE

— De la nuntă, iată-mă venită direct aici, la servici, spune Letiția. Colegele sînt toate în jurul ei. Are vocea voalată, desigur, din cauza oboselii. Își aduce aminte un amănunt. Reia firul povestirii și lucrul acela mărunt pare să explice mai bine șirul întîmplărilor. Femeile îi simt încordarea. Cineva observă că are sub ochi cearcăne mici de pînză albăstrie. Și că riduri mărunte, abia vizibile altădată, stau acum să se adîncească. O noapte de coșmar. Omul acela mort în mijlocul șoselei. Apoi nebunia cursei... Neliniștea ei s-a transmis și colegelor. Una din fete ar vrea să-i aducă un pahar cu apă, dar nu se desprinde din locul în care stă. Letiția își oprește povestea. Într-adevăr, sună telefonul.

— Alo...

O voce baritonală face să vibreze aparatul.

— Letiția, pe tine te caută... E de la miliție...

Cînd au început, de fapt toate ? Invitația la nuntă venise de vreo două săptămîni. Se mărita fata celei mai bune prietene. Surpriza era atît de mare !... Pe Ancuța o considerau cu toții încă un copil. Evenimentul forfeca imaginea blîndă a trecerii timpului. Părinții pășeau fără să vrea în altă vîrstă. Un „mîine" îi arunca în contingentul bunicilor. Copiilor li se aspreau peste noapte liniile feței : deveneau maturi prin responsabilitățile care începeau să le acopere umerii cu o haină groasă.

— Fetele, povestea Letiția, fetele mele, nu mai trăiau parcă decît pentru seara aceea pe care și-o închipuiau de poveste. Nu mai vorbeau decît de rochiile pe care aveau să le poarte. Nu se gîndeau decît la viitorii parteneri de dans. Își închipuiau ce o să zică unul, cum o să se supere altul... Își formulau chiar replici spirituale pe care se munceau apoi să le memoreze. Urmărindu-le, mă surprindeam citeodată gîndindu-mă că evenimentul în sine nu mai avea nici o importanță pentru ele, deși se mărita cea mai bună prietenă a lor. Desigur, nu era așa. Fetele copilăriseră împreună. Raveca, mama miresei, îmi era ca o soră. Fusesem nedespărțite la școală, apoi la facultate... Și printr-o stranie coincidență și bărbații noștri fuseseră ani și ani împreună și rămăseseră prieteni, cum se spune, „la cataramă". Descopeream însă în această împrejurare o urmă de răutate : Ancuța se mărita : fetele mele mai aveau de așteptat încă. Deși n-aș fi vrut să mă despart niciodată de ele, lucrul acesta trebuia să se întîmple. Și atunci de ce puteam să gîndesc în felul ăsta ? Îmbătrînesc, desigur. Spuneți și voi : nu-i așa că am început deja să judec ca o soacră ?

Natalia Tofan : „Natură statică"

Femeile zimbesc. Nici una nu-i pune o întrebare. O lasă să povestească. Își dau seama că astfel se va liniști, că numai așa se va depărta de coșmarul pe care l-a trăit o noapte întreagă.

— Fetele își aduseseră deja rochiile de la croitoreasă. Stătuseră în fața oglinzii o după amiază întreagă. Cadourile erau cumpărate. Bărbatu-meu mi-a telefonat că n-o să vină acasă O lucrare urgentă îl reținea la servici. „Și ce e mai rău, îmi spuse, așa cum stau lucrurile, n-o să mă mișc de-aici cîteva zile". „Bine, dar mîine e nunta..." „Iei fetele și te duci. Fără vorbă. O să fii și mamă și tată pentru cîteva ore. Te descurci tu !" „Bine, dar ce-o să zică lumea ?" „N-o să zică nimic ! Le telefonez eu. Or să înțeleagă foarte bine. Dacă stau eu aici, la Exploatare, să rezolv chestia asta, ei pot să-și vadă nestingheriți de petrecere. M-am gîndit la toate, fii fără grijă". Ce era să fac ? Îmi spusese ce se întîmplase acolo. Trebuia să pună pe picioare o instalație în foarte scurt timp. Conducerea îi încredințase lui această operație delicată. Și el, ca de obicei, „se sacrificase". Peste cîtva timp mi-a telefonat Raveca. „Am vorbit cu bărbatul tău, mi-a spus tot. Să nu cumva să nu vii ! Vom face o nuntă mică după cîteva zile special pentru el. Să nu ne lipsească". M-a înduioșat chestia asta. Ce era să-i mai spun ? Petrecerea era colea, aproape, în sat, la Prundișu. Mi-am urcat fetele în mașină, am pus darurile în portbagaj și am plecat. Nunta a fost o adevărată desfătare. Fetele au dansat toată noaptea. M-am simțit minunat, mai ales că toți au venit să-mi mulțumească pentru gestul lui Relu. Știți cum e în orășelul nostru : nu poți să ascunzi nimic ! Am plecat de-acolo ceva după miezul nopții. În mașină impresiile erau o cascadă. Conduceam încet, cu prudență. Nu prea merg noaptea. Cînd, deodată, vocea ălelea mici, a Roxanei, ne-a îndreptat atenția spre o mașină imensă parcată în centrul comunei : „Uite, mamă, e mașina lui nea Pandele, vecinul nostru ! Oare ce-o fi căutînd la ora asta tîrzie, aici ?" „Nu poate fi mastodontul lui, zic". „M-am uitat la număr, îmi răspunde, e 1013. Asta e numărul lui : ușor de ținut minte". „L-o fi ajuns și pe el somnul, cine știe de unde vine !" Și discuția reintră pe vechiul făgaș. Eram la capitolul toalete. Nunta a fost o adevărată paradă a modei.

se păru că în depărtare un om face semne disperate cu mîna. Schimbă lumina și acela dispăru deodată în întuneric. Apoi îl văzu cum își mișcă brațele. O clipă se gîndi să nu oprească. Dacă necunoscutul... Opri totuși. Cu vocea sugrumată de emoție omul spuse că la vreo cinci kilometri un bărbat de vreo cincizeci de ani a fost lovit de o mașină. „Mergeți la miliția de aici, din comună, i-a spus Letiția, iar eu voi anunța postul de la marginea orașului".

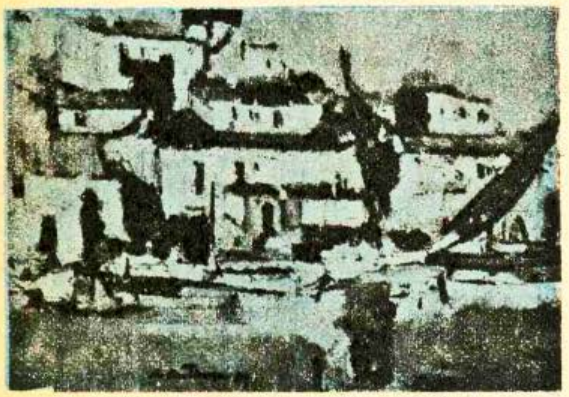

Augustin Costinescu : „Debarcader"

— Pînă acolo am mers și mai încet. Din cînd în cînd îmi apăsam inima care se zbătea într-o mare a neliniștii. Am văzut o lumină mișcîndu-se. M-am apropiat și am coborît din mașină. Fetelor le-am spus să nu se dea jos. Voiam să le feresc de o asemenea priveliște. Victima era întinsă pe asfalt. Lîngă el, un bărbat ținîndu-și de ghidon bicicleta și încă unul, acela care făcuse semn cu lanterna. „Cînd te uiți la el, parcă doarme, zise unul din ei. Probabil are multe leziuni interne". „Dar dacă..." „Nu, mă întrerupse acela, nu mai e nici o șansă... S-a întîmplat de cîtăva vreme. Dacă ar fi fost ajutat imediat...". „Dacă șoferul ăla ar fi oprit atunci...", completă celălalt.

Am pornit imediat. Ceva necunoscut mie mă îndemna să apăs mai tare pedala accelerației. Nu ne depășise nici un vehicol. Dacă îl voi ajunge pe făptaș ? Fetele au înțeles gîndul meu și parcă le-am simțit ghemuindu-se pe banchetа mașinii. Era puțin probabil să-l mai ajung... Și dacă îl ajungeam, cum aș fi putut să-l opresc ? „Vezi, poate ne bagi într-un pom și la un accident mai adaugi unul", spuse mezina, deșteapta familiei. Nu i-am răspuns. Aș fi vrut să-mi dezlipesc talpa de pe pedala accelerației, dar undeva în față mi se păru că zăresc două lumini roșii.

Secvențele care au urmat au fost aidoma celor dintr-un film care a rulat pe ecrane : un mic autoturism încearcă să depășească un enorm autotren. Nu se văd decît roțile gigantului, care amenință în fiecare clipă să strivească fragilul automobil. Cînd, neputincioasă, m-am retras în spatele uriașului, am auzit-o din nou pe Roxana : „E 1013 ! Mamă, uită-te la număr". Am rămas pentru o clipă fără grai. Cum, Pandele să omoare un om și să fugă de la locul faptei ? Era cu neputință ! Un om ca el... Emoția era atît de mare, încît nu mi-am dat seama că trebuie să mă uit și eu la număr ! Cînd am făcut-o am simțit deodată că mă destind. I-am spus Roxanei să-l mai privească o dată. Fata n-a înțeles în prima clipă apoi am auzit-o oftînd. „Vai, ce bine că nu e el !" Era colegă cu fata cea mare a șoferului. Prima grupă a cifrelor de pe număr era 31 în vreme ce Pandele avea o matricolă ce începea cu 21... „Îți dai seama, mamă, dacă nu erai tu și altcineva ar fi putut să încurce cifrele ca noi, ce ar fi putut să pățească nenea Pandele ?"

Ajunsă în oraș Letiția se opri mai întîi la miliție. Acolo relată cu lux de amănunte toate cîte i se întîmplaseră. Apoi se duse acasă. N-a mai putut să adoarmă. Dimineața se urcă din nou în mașină și plecă la servici. Acum povestește colegelor filmul unei nopți pe care n-o s-o uite multă vreme. Femeile stau toate în jurul ei. Deodată își oprește șirul vorbelor. Într-adevăr, sună telefonul. O voce baritonală face să vibreze aparatul : „...Vă mulțumim mult. Datorită dumneavoastră omul, dacă mai poate fi numit om, a fost descoperit. Victima este Ion Petre, artificier la noi, la Exploatare... avea patru copii..."

Letiția nu mai aude, lasă jos receptorul și plînge....

Victor Beda

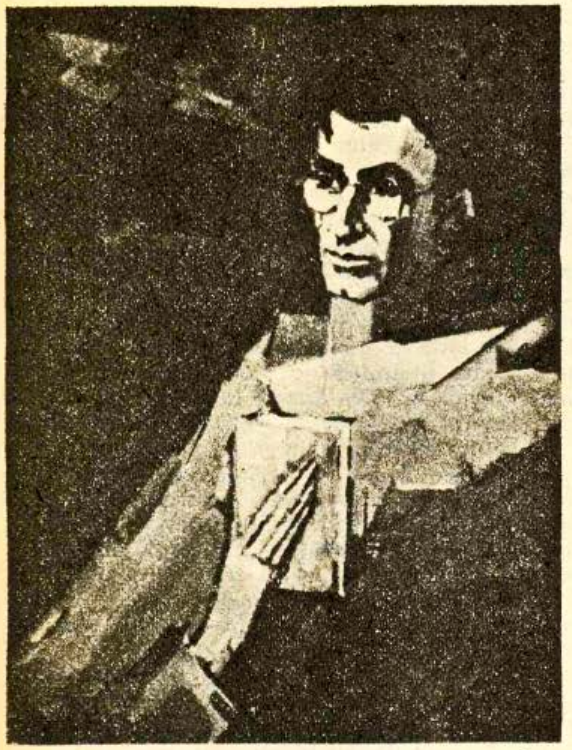

„Sunt un scriitor român"

În 1986, Panait Istrati ar fi împlinit, dacă ar fi avut zile, 102 ani. Așa, însă, nu s-au scurs decît 51 de ani de la moarte, o adunare de ani care face să mai există și azi contemporani lui. Cîți l-au cunoscut și cîți l-au iubit nici nu se mai știe. Avînd vocația — fascinația — prieteniei, cei mai mulți dintre cei care l-au fost prieteni l-au folosit și l-au trădat cînd l-a fost mai

Panait Istrati — tablou de Vespasian Lungu ● Aspect de la festivitatea înmînării premiului „Panait Istrati"

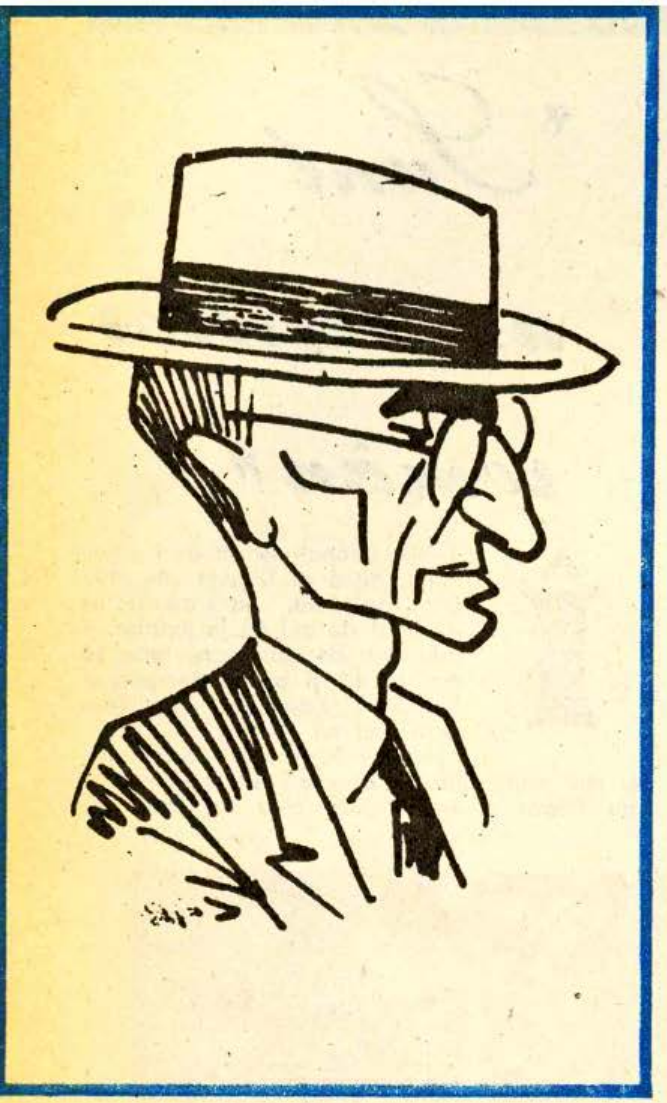

greu. Ceilalți, care nu i-au fost prieteni, l-au urît și l-au urmărit cu obstinație pentru a-l distruge fizic și moral. Numit „Haiduc al siguranței" (ce ar fi fost mai ușor pentru denigratorii străini decît să-l includă pe necunoscutele liste ale siguranței române !), împotriva lui a fost montată de foarte departe o campanie de presă, dirijată de „umanistul" Barbusse (cu rol de păpușă a unui ventriloc mustăcios) și îngăduită de cel care îl numise „Gorki al Balcanilor", prietenul și protectorul său, Rolland. A murit singur, aproape fără prieteni, în „țara nimănui", între linia celor care nu-l iertau pentru vederile sale de stînga dinainte și linia celor care îl considerau vîndut și trădător al vechii sale credințe. De altfel, nimic nu este mai ușor decît să defăimezi un scriitor care-și afirmă cu curaj opiniile sale bune sau rele despre lumea în care trăiește. Dacă ne gîndim bine, puțini au fost acei scriitori — de la noi, desigur, — care ar fi scăpat de „gura lumii", începînd cu Eminescu și Creangă. De aceea, Panait Istrati, hulit și dinafară, dar și dinăuntru, intră și el în seria ilustră a „batjocoriților" în viață. Umbra creată artificial s-a întins deasupra numelui său și după moarte, el lipsind din cursuri și manuale. Aceasta nu înseamnă — cum crede un improvizat istratolog — că lipsea și din conștiința cititorilor. A fost, este și va fi citit, indiferent de opinia cuiva. Este unul dintre faimoșii scriitori ai lumii, ale cărui cărți nu dispar din biblioteci. Și totuși, abia în 1964, prin apariția monografiei lui Al. Oprea, care, în prealabil, prezentase documente cît se poate de elocvente prin care îl „dezvinovățea" de infama calomnie. Panait Istrati este „reabilitat" oficial. În 1976, Al. Oprea tipărește o nouă monografie „Panait Istrati" care, în realitate, prin bogăția materialului inedit, este o continuare a primei. Fosta Editură pentru literatură a reacționat și ea prompt și astfel, în 1966, apar primele volume din **Opere alese** prefațate de Al. Oprea, în traducerea lui Eugen Barbu. Ultimul volum apărut, 8 (versiune Eugen Barbu și Andrei Ion Deleanu) apare în 1983. Cum se vede, această serie e departe de a fi epuizat opera lui Panait Istrati. Meritul însă de a fi înlăturat prejudecățile atît de periculoase în ceea ce îl privește îi revin, deopotrivă, lui Al Oprea și Eugen Barbu. Și aceasta indiferent de opiniile proaspeților istoriografi. E cu atît mai salutară hotărîrea organizatorilor „Zilelor Istrati" din acest an, Cenaclul Uniunii Scriitorilor și Comitetul pentru cultură și educație socialistă al județului Brăila, de a acorda Premiul Panait Istrati lui Eugen Barbu. În acest sens, pe lîngă meritul de a-l fi redat cititorilor români, există între cei doi scriitori multe similitudini ; și în scris, dar și în viață. Deci, nu întîmplător l-a tradus Eugen Barbu, căruia orice i se poate contesta, dar nu și faptul că este un mare scriitor, pe Panait Istrati. Farmecul extraordinar al limbii și, mai ales, al construcției frazei, iubirea de cei sărmani, o viață închinată scrisului, levantului și levantinilor ; dar și fascinația prieteniei în ciuda acelorași mari și mici trădări și trădători ; dar și francheța opiniilor bune sau rele, fericite sau nefericite (e nevoie să mai amintim articolul lui Istrati despre Eminescu ?) ; dar și incomodităților unor personalități puternice care au știut și știu să-și facă dușmani, să-și creeze adversari tenaci, ori chiar să-i încălzească la sîn, cum se zice. L-a trădat Eugen Barbu pe Panait Istrati ? Să fim serioși, de trădat l-au trădat toți cei care n-au făcut nimic pentru a-l readuce între scriitorii români, în cultura română, acolo unde se dorea el însuși, toți cei ce se străduiesc să ne convingă ori că este francez prin adopție, ori grec după tată. „Sunt în primul rînd un scriitor român", scria Panait Istrati.

Prin acordarea Premiului Panait Istrati lui Eugen Barbu nu s-a făcut un act de complezență față de un scriitor care să dea, și-i dă, o aură specială, ci, mai ales, un act de recunoaștere a meritelor incontestabile ale celui care și-a asumat cu un curaj exemplar aventura extraordinară de a-l reda limbii și literaturii române pe vagantul Panait Istrati.

Iulian Neacșu

Un film despre care se vorbește

Meryl Streep : Karen

AMINTIRI DESPRE AFRICA

Robert Redford și Meryl Streep, adică Hatton și Karen

„Amintiri despre Africa“
Un film despre care se vorbește

„Dorothy Chandler Pavilion“ din Hollywood a devenit la 24 martie 1986 locul de desfășurare a ceremonialului anual pe care îl așteaptă cu înfrigurare nu numai lumea cinefilă din America, dar și spectatorii și amatorii de film din întreaga lume : decernarea de către Academia americană a filmului a Premiilor Oscar. Este vorba despre mica statuetă de aur care răsplătește cele mai bune creații de film americane și străine, pe cei mai buni regizori și actori din ultimul an calendaristic.

Anul acesta Premiul Oscar a fost cîștigat de regizorul american Sydney Pollak pentru filmul „Amintiri din Africa“. Acest film a obținut de altfel șapte Premii Oscar : pentru regie, pentru cel mai bun film al anului, pentru cel mai bun scenariu după o operă literară (Kurt Luedtke), pentru cel mai bun operator (David Watkins), pentru cea mai bună punere în scenă, pentru cea mai bună muzică (John Barry), pentru cel mai bun sunet.

După cum se vede, filmul lui Pollak a obținut un succes total. Opera lui are tot ce trebuie unui film pentru a fi încununat de un asemenea succes : mediul exotic al Africii, nostalgia după ce a fost odată, ironie și un anumit gen de umor, dar, mai presus de toate, el beneficiază de contribuția a trei dintre cei mai mari actori ai cinematografiei contemporane : Meryl Streep, Robert Redford și Klaus Maria Brandauer.

Klaus Maria Brandauer în rolul lui Bron

Kurt Luedtke a scris scenariul „Amintirilor din Africa“ după cartea scriitoarei daneze Isak Denisen (Isak este pseudonimul, Denisen numele de fată al lui Karen Blixen, eroina cărții) apărută în anul 1937. Este o carte autobiografică în care, la întoarcerea în Danemarca, autoarea povestește aventura ei sub soarele torid al Africii. „Am avut o fermă în Africa, la poalele muntelui Ngong“, așa începe cartea ei de amintiri. Aceasta este și propoziționea cu care începe filmul lui Pollak.

„Amintiri din Africa“ este mai întîi drama iubirii dintre un bărbat și o femeie, dar și drama dragostei dintre o femeie și o țară. Femeia este Karen Blixen iar țara este Kenya colonială. Acțiunea începe înaintea primului război mondial, la Nairobi, capitala Kenyei, unde Karen vine împreună cu familia ei, din Danemarca. Karen visează să se realizeze de aceea și-a cumpărat o plantație de arbori de cafea, „la poalele muntelui Ngong“. La scurt timp după venirea în Kenya ea se mărită cu baronul Bror Blixen, fratele logodnicului care o părăsise. O căsătorie din alte rațiuni decît dragostea — dacă dragostea poate fi o rațiune ! — Karen cîștigă un soț și un titlu nobiliar, în timp ce Bror, interpretat magistral de Klaus Maria Brandauer, pune mîna pe banii lui Karen. Scenele filmului lasă să se întrevadă, dincolo de legătura lor intimă, cinismul. Karen și Bror știu exact cine sînt și nici nu pot, nici nu vor să joace altceva. Bror nu este capabil să fie un sprijin pentru o femeie ; Karen, care știe acest lucru, dorește de la el măcar un copil, dar în locul acestuia primește o „boală franțuzească“. Căsnicia lor sfîrșește în singurul mod logic și posibil, prin divorț. Un divorț calm, fără scene, fără ură. Relațiile camaraderesc-ironice vor continua.

Pentru Karen divorțul este mai puțin dureros pentru că datorită lui destinul i-a scos în cale dragostea vieții ei, pe scriitorul englez Denys Funch Hatton interpretat — nici nu se putea altfel — de Robert Redford. Între cei doi tineri se înfiripă o dragoste adevărată, plină de gingășie, chiar dacă stările conflictuale nu lipsesc. Dragostea lor sfîrșește însă tragic, cu moartea scriitorului. În felul acesta, Karen rămîne doar cu nostalgia amintirilor despre viața și dragostea trăite în vremea cînd avea o fermă în Africa.

„Fermă în Africa“ a lui Isak Denisen, care în anul 1937 a candidat pentru Premiul Nobel pentru literatură, a atras demult numeroși creatori, printre care Orson Welles și David Lean. În cele din urmă aceștia au renunțat invocînd desfășurarea prea lentă, fără peripeții a ac-

ţiunii. Din acest motiv nici Sydney Pollak nu a fost prea entuziasmat atunci cînd Kurt Luedtke i-a prezentat prima versiune scenografică a „Amintirilor din Africa". Cum însă după filmul „Tootsie" cu care a repurtat un succes triumfal, Pollak nu mai primise nici o ofertă, s-a lăsat pînă la urmă convins. Impresionant în carte şi în film este marele arc pe care Karen Blixen îl parcurge de la dragostea cea mai curată, cea mai mare, pînă la a pierde totul. În felul acesta „Amintiri din Africa" este povestea unei femei care a pierdut, dar a rămas neînvinsă. Se pare că aceasta este o trăsătură tipică a eroinelor literaturii scandinave. Este suficient să ne gîndim numai la Anna din „Anna din pustiul siguranţei", excelentul roman al scriitorului norvegian Dagfin Gronoset.

Pollak a căutat îndelung interpreta pentru rolul lui Karen. În cele din urmă s-a oprit la Meryl Streep, „pe care nu o cunoşteam personal ci numai din filme. De cum a intrat în încăperea în care mă aflam mi-am dat seama că ea este interpreta ideală a acestui rol. Desigur, Meryl este o stea şi se comportă ca atare, dar cu talentul şi temperamentul este o actriţă-creatoare, care îşi pregăteşte perfect fiecare rol".

Pollak a făcut o alegere fericită. Mulţi critici de film sînt de părere că în „Amintiri din Africa" Meryl Streep a făcut cea mai bună creaţie din întreaga ei carieră cinematografică chiar dacă nu a obţinut mult rîvnitul Oscar pentru interpretare feminină într-un rol principal. La cei treizeci şi cinci de ani ai săi Meryl Streep are deja la activ două premii Oscar: unul pentru cea mai bună interpretare feminină într-un rol secundar (pentru creaţia din „Kramer contra Kramer") şi unul pentru cea mai bună interpretare într-un rol principal (pentru rolul Sophiei din „Alegerea Sophiei").

Două secvenţe din filmul „Amintiri despre Africa"

Rolul lui Hatton, Pollak l-a încredinţat lui Robert Redford. Începînd din anul 1966, acesta este cel de al şaselea film pe care îl realizează împreună, primul fiind „Proprietate interzisă", după care au urmat „Aşa am fost", „Cele trei zile ale Condorului" etc.

„Ne cunoaștem de mulți ani și ne-am înțeles întotdeauna fără să fie nevoie să ne explicăm ceva unul altuia, spunea Pollak. Nu avem același ideal de viață, dar ne unește interesul pentru problematica socială, în special aspectele morale ale vieții". În interpretarea lui Redford, Hatton este un personaj hemingwayan.

Filmul lui Pollak a fost distins pe merit. În pofida lungimii sale — durează două ore și trei sferturi — el nu plictisește, la aceasta contribuind exterioarele extraordinare, întregul film fiind turnat în Kenya, interpretarea artiștilor și contribuția remarcabilă a tuturor realizatorilor.

Nene

O scenă din film

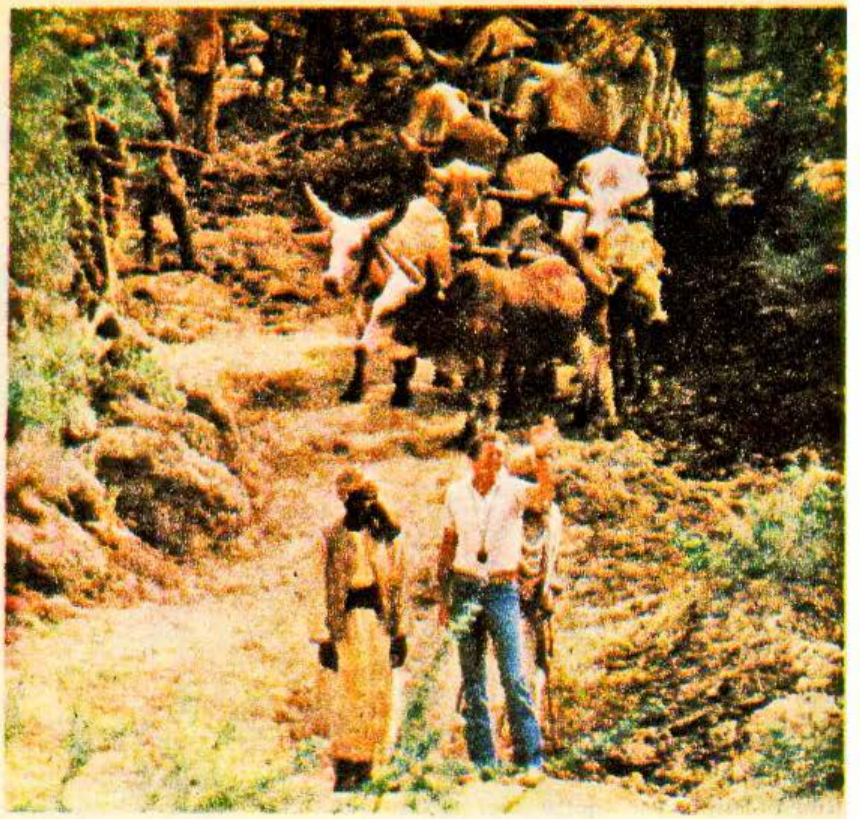

O parte din realizatori la festivitatea decernării Oscarurilor

GOOOOL!!!

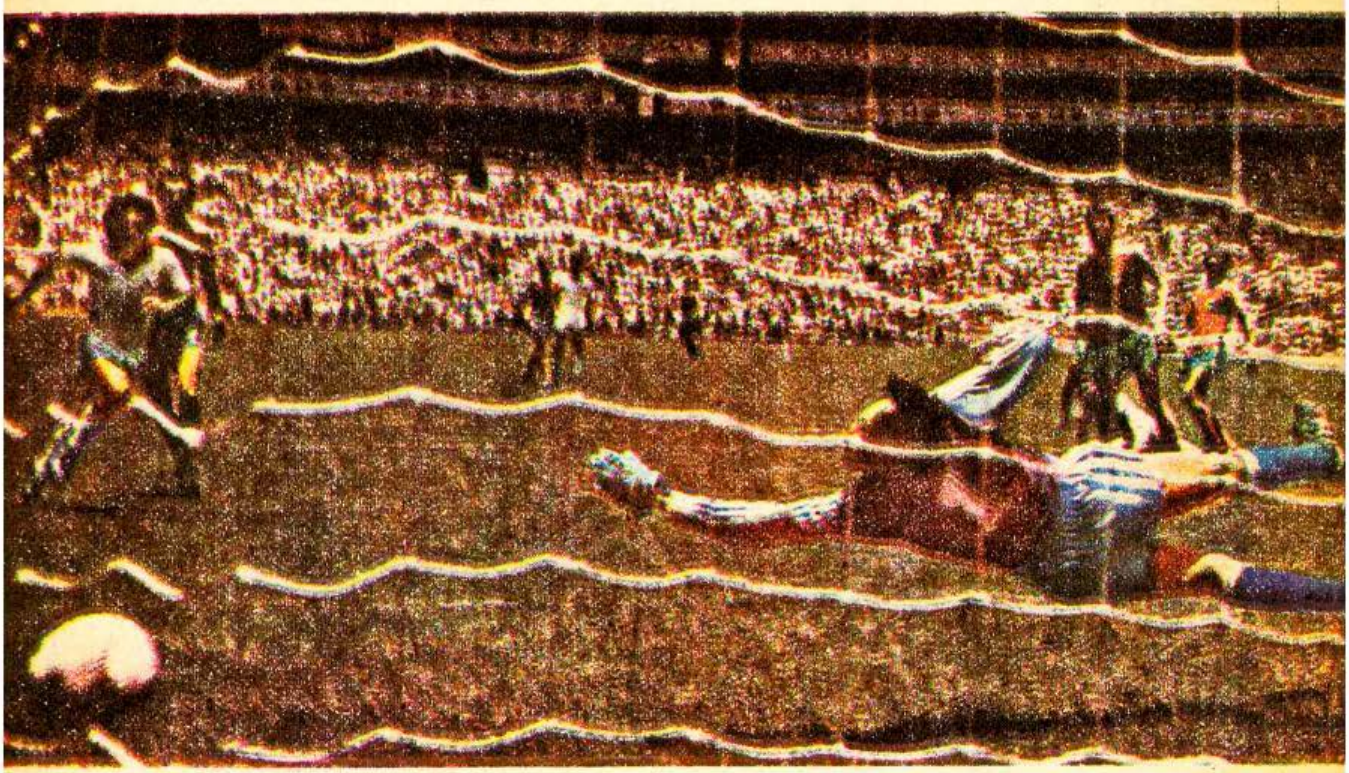

REMEMBER, MEXICO

Platini într-un duel acrobatic

Ecourile celei de a 13-a ediții a Campionatului mondial de fotbal din iunie 1986 par a se stinge, încet, cu totul. Doar argentinienii, vest-germanii și francezii mai țin minte locurile pe care le-au ocupat în final. Adică : 1. Argentina, 2. R.F.G., 3. Franța.

În rest...

Această ediție a fost a

Golul curios marcat de Maradona portarului belgian Pfaff (stinga) ● Față din meciul Polonia – Brazilia

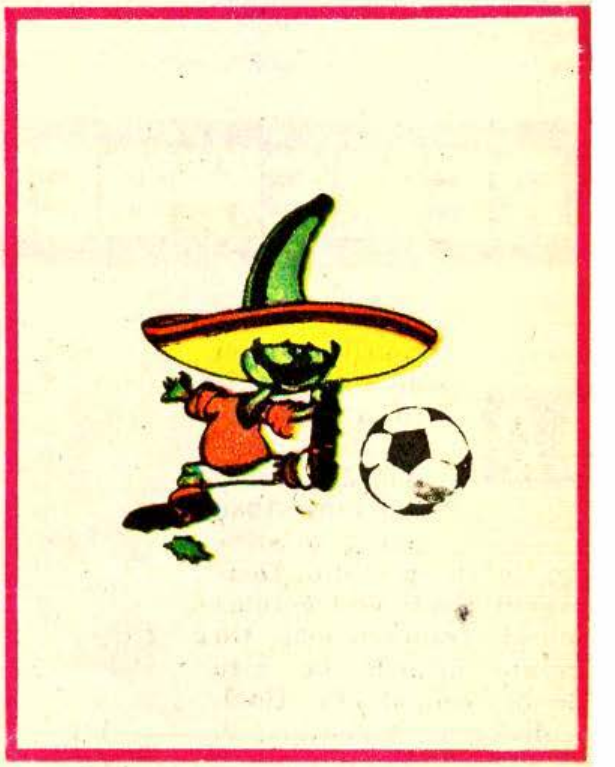

Hugo Sanchez, idolul tribunelor mexicane, a rămas dator din toate punctele de vedere

„Studiu plastic". Fază din meciul R.F.G. – Danemarca

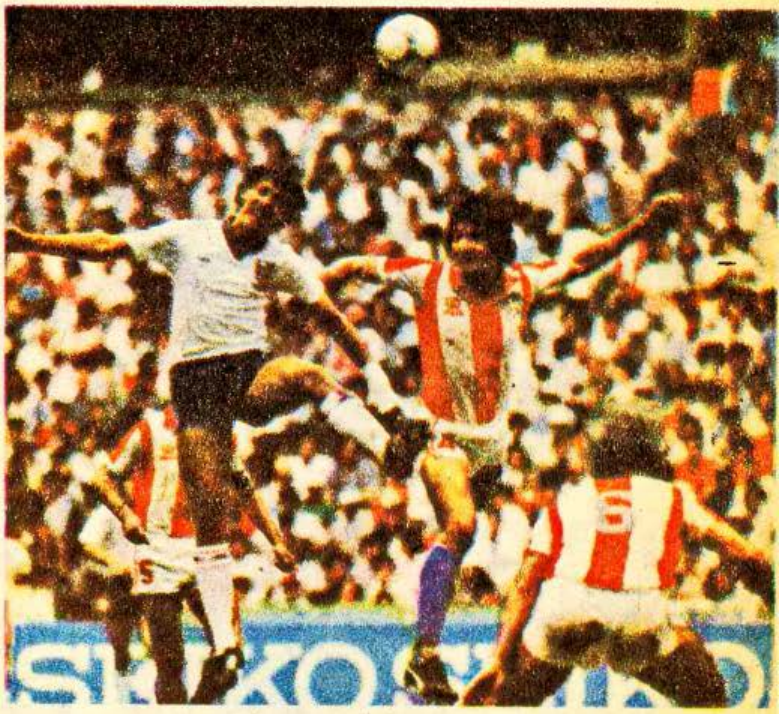

doua organizată pe pămînt mexican. Gurile rele zic că mexicanii au avut în vedere faptul că echipa noastră națională se va califica pentru turneul final și dorea să-i ofere ocazia obținerii — tot pe pămînt mexican —

Dan Elkjaer – periculosul atacant danez – în acțiune ● Lineker (Anglia) – golgeterul Mundialului a avut suficiente probleme cu agresivii apărători uruguaieni

a unei performanțe superioare celeilalte ediții mexicane, cînd, oricum, ne-am ales cu o statuie a lui Dembrovschi la Guadalajara...

Fapt este că Mexicul a găzduit o adevărată sărbătoare a fotbalului,

Balet aerian (fază din jocul Argentina – Uruguay)

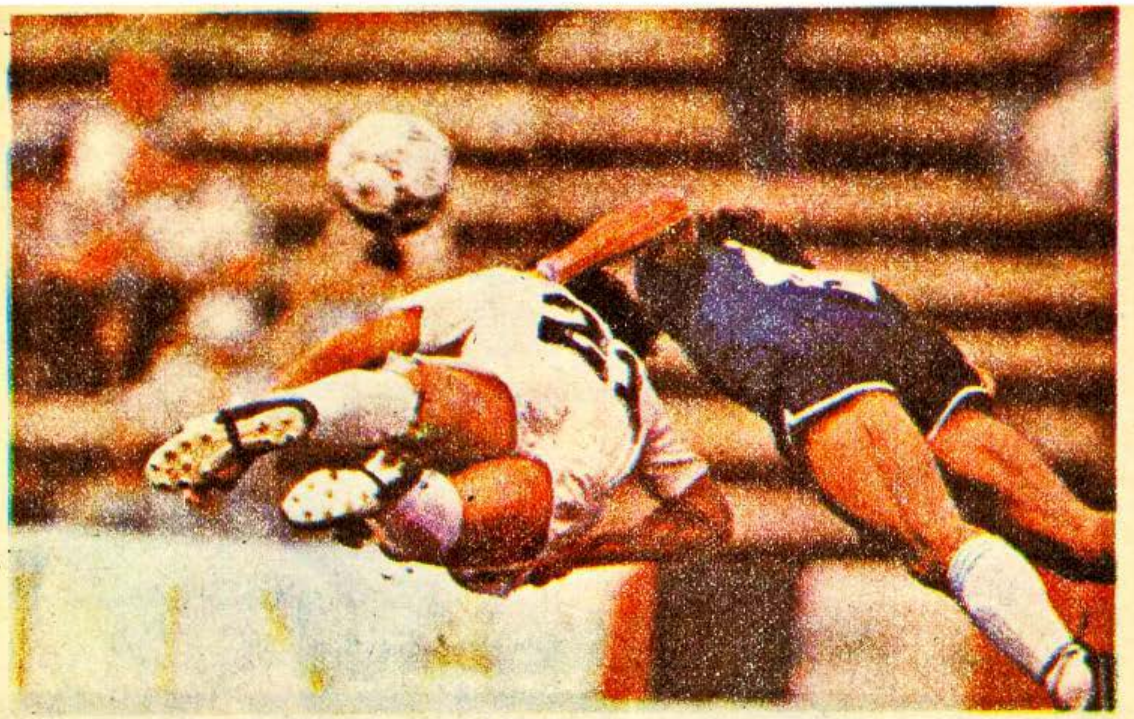

Moment crucial în partida Brazilia – Franța : Zico ratează un penalti (stînga, sus) ● În fața lui Schumacher, Platini pare a fi un monument al neputinței (stînga, jos) ● Falcao sau bucuria golului (sus)

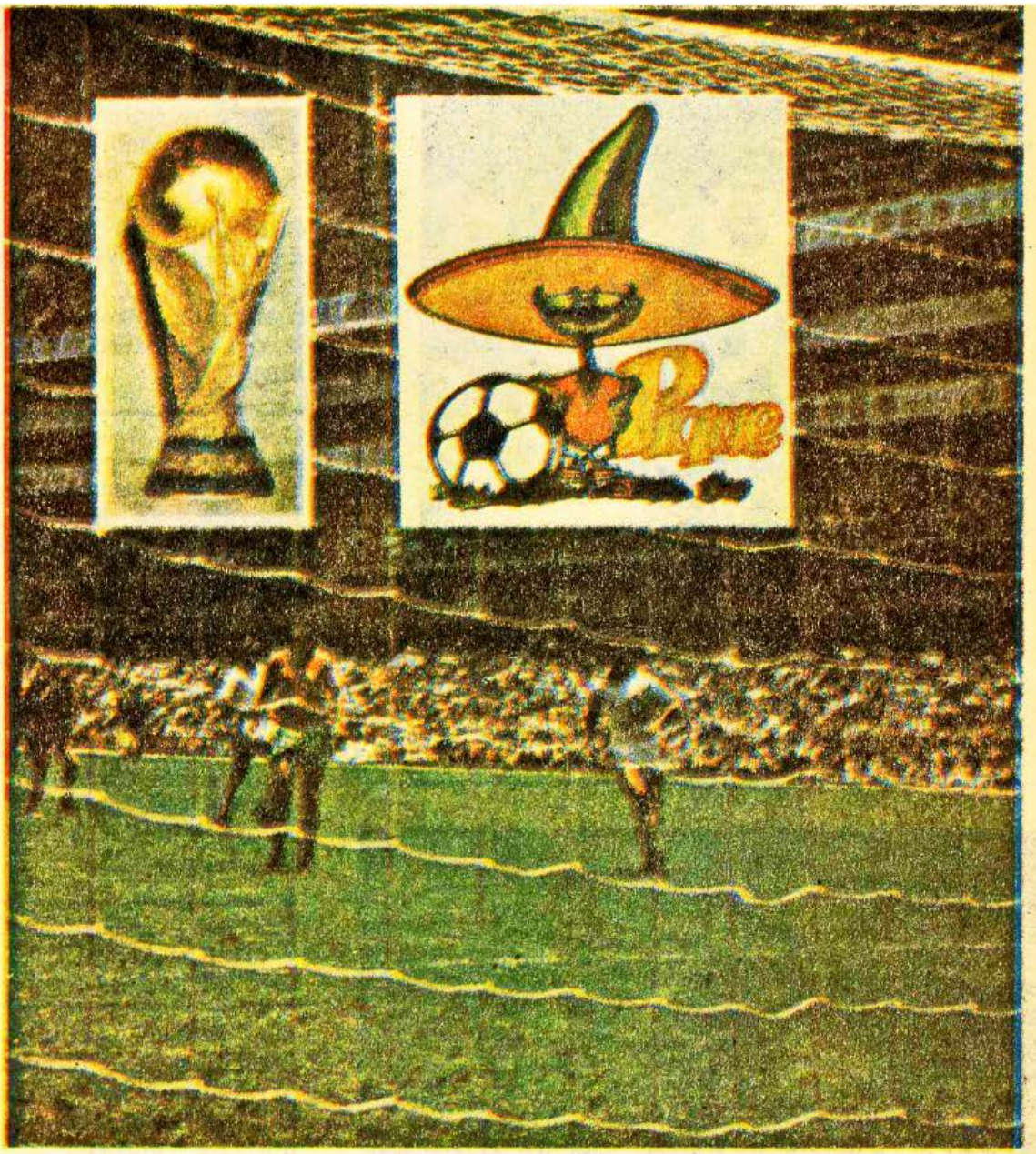

Campionatul mondial depășind așteptările și multe dintre recordurile stabilite pînă la el. În Mexic a învins fotbalul tehnic, tactic, matur și ofensiv, cu alte cuvinte, Mundialul a arătat direcțiile în care trebuie să evoluеze în viitor fotbalul, cel puțin pînă în anul 1990 cînd Italia va găzdui o nouă ediție a Mundialului.

Pînă atunci, să reamintim rezultatele finale.

SFERTURI DE FINALĂ:

R.F. Germania — Mexic 0—0 (4—1, după penalty)
Brazilia — Franța 1—1 (3—4)
Spania — Belgia 1—1 (4—5)
Argentina — Anglia 2—0

SEMIFINALE :

Argentina — Belgia 2—0
R.F. Germania — Franța 2—0

Finala mică :

Franța — Belgia 4—2

FINALA

Argentina — R.F. Germania 3—2

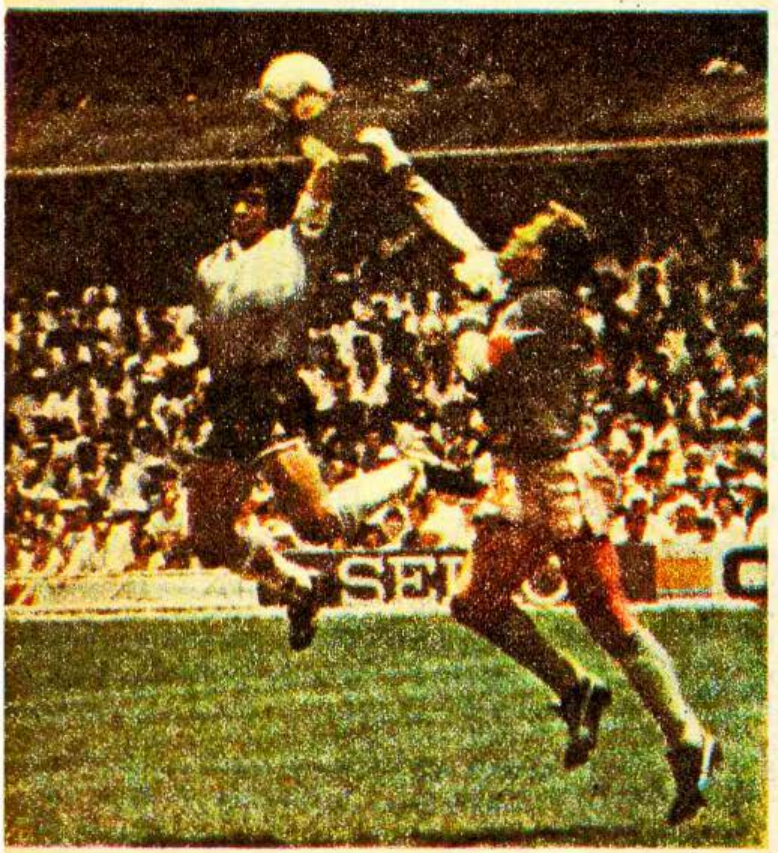

Prezentăm în continuare cîteva date sintetice mai deosebite legate de acest campionat, alcătuite după cele publicate de revistele „Newsweek" (New York), „Times" (Londra), „Europeo" (Milano) și „Stern" (Hamburg)

GOLURI :

În cele 52 partide desfășurate s-au înscris 132 goluri, ceea ce înseamnă 2,53 goluri de meci. În anul 1982, în Spania, s-au înscris 146 goluri tot în 52 partide, revenind 2,8 goluri de meci. Recordul absolut este deținut de ediția suedeză din anul 1958 cînd, în 26 partide, s-au marcat 140 goluri, adică 5,3 goluri de partidă.

CEI MAI EFICACE JUCĂTORI AI TURNEULUI MEXICAN :

1. Lineker (Anglia) 6 goluri ; 2—4. Maradona (Argentina), Careca (Brazilia) și Butrageño (Spania) cîte 5 goluri.

CLASAMENTUL ECHIPELOR DUPĂ NUMĂRUL DE GOLURI MARCATE :

1. Argentina — 14 : 2—4. Franța, Belgia și

Maradona — cel mai bun jucător al Mundialului (sus) ● Și tot el demonstrînd, în partida cu Anglia, că ar putea face față și în selecționata mondială de... handbal

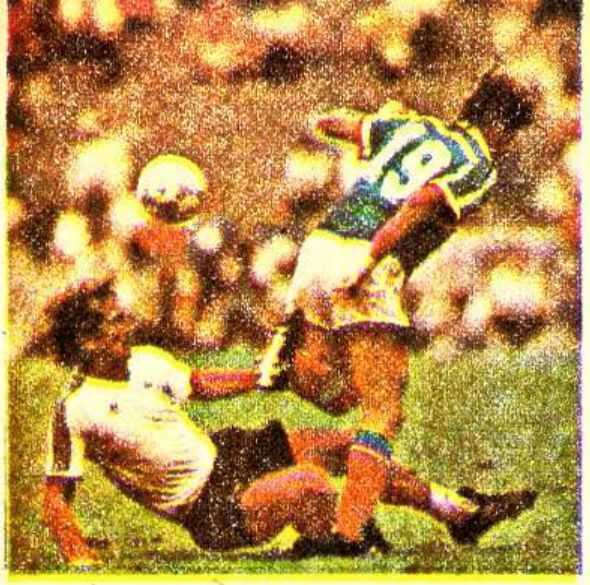

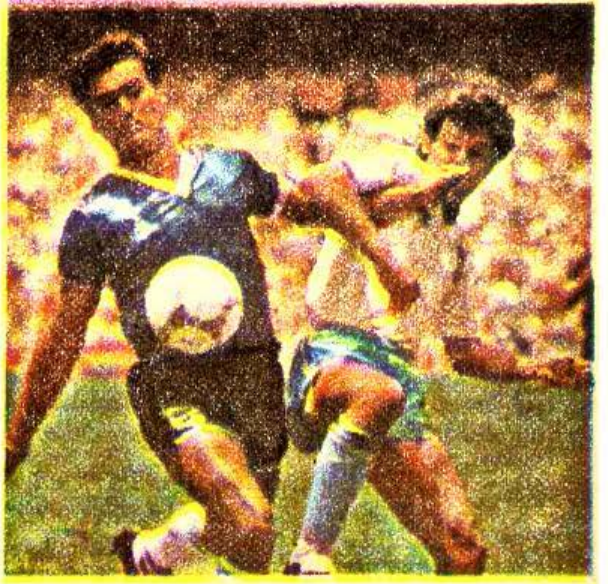

Secvență din meciul R.F.G. – Franța ● Argentinianul Pasculi contra unui apărător englez

Portarul vest-german Schumacher admonestat pentru... tragere de timp

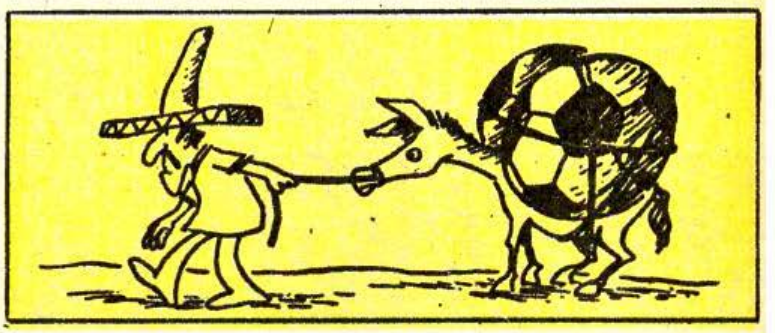

Un jucător sovietic în plin efort

U.R.S.S. — cîte 12 ; 5. Spania — 11 ; 6—7. Danemarca și Brazilia — cîte 10 ; R.F. Germania — 8.

RECORDUL PORTARILOR :

Brazilianului Carlos i-a fost deschis... contul abia după 339 minute de joc efectiv, cînd a primit primul gol în meciul cu Franța.

CEL MAI RAPID GOL :

A fost înscris de spaniolul Butrageño în secunda 63 a meciului cu Irlanda de Nord.

SPECTATORI :

2,4 milioane, cifră care depășește recordul de 2,1 milioane spectatori la ediția din 1982 din Spania.

CLASAMENTUL GÓLGETERILOR CAMPIONATELOR MONDIALE :

1. Just Fontaine (Franța), 13 goluri la ediția din 1958 ; 2. Kocsis (Ungaria), 11 goluri în 1954 ; Eusebio (Portugalia), 9 goluri la ediția din 1966.

CLASAMENTUL GOLGETERILOR LA MAI MULTE CAMPIONATE MONDIALE :

1. Gerd Müller (R.F.G.) 14 goluri la edițiile din

Galeria argentiniană în acțiune

Două frumoase mexicane salută golul lui Negrete (stînga) ● Iată și cîteva tinere din galeria daneză (mijloc) ● Belloumi (Algeria) după înscrierea unui gol (dreapta)

anii 1970 și 1974 ; Just Fontaine (Franța), 13 goluri la ediția din 1958; Pelé (Brazilia), 12 goluri la edițiile din 1958, 1962, 1966 și 1970.

Statisticile ar putea desigur continua, dar despre îndîrjirea cu care s-au disputat întîlnirile ediției mexicane stau mărturie, în primul rînd, filmele făcute atunci, dar și fotografiile, care au imortalizat momentele cele mai dramatice din timpul meciurilor. Cîteva, doar cîteva, dintre fazele cele mai caracteristice surprinse de aparatul de fotografiat în zilele fierbinți ale lui Mexico II v-au fost prezentate în aceste pagini.

Spectator

NOUA POVESTE

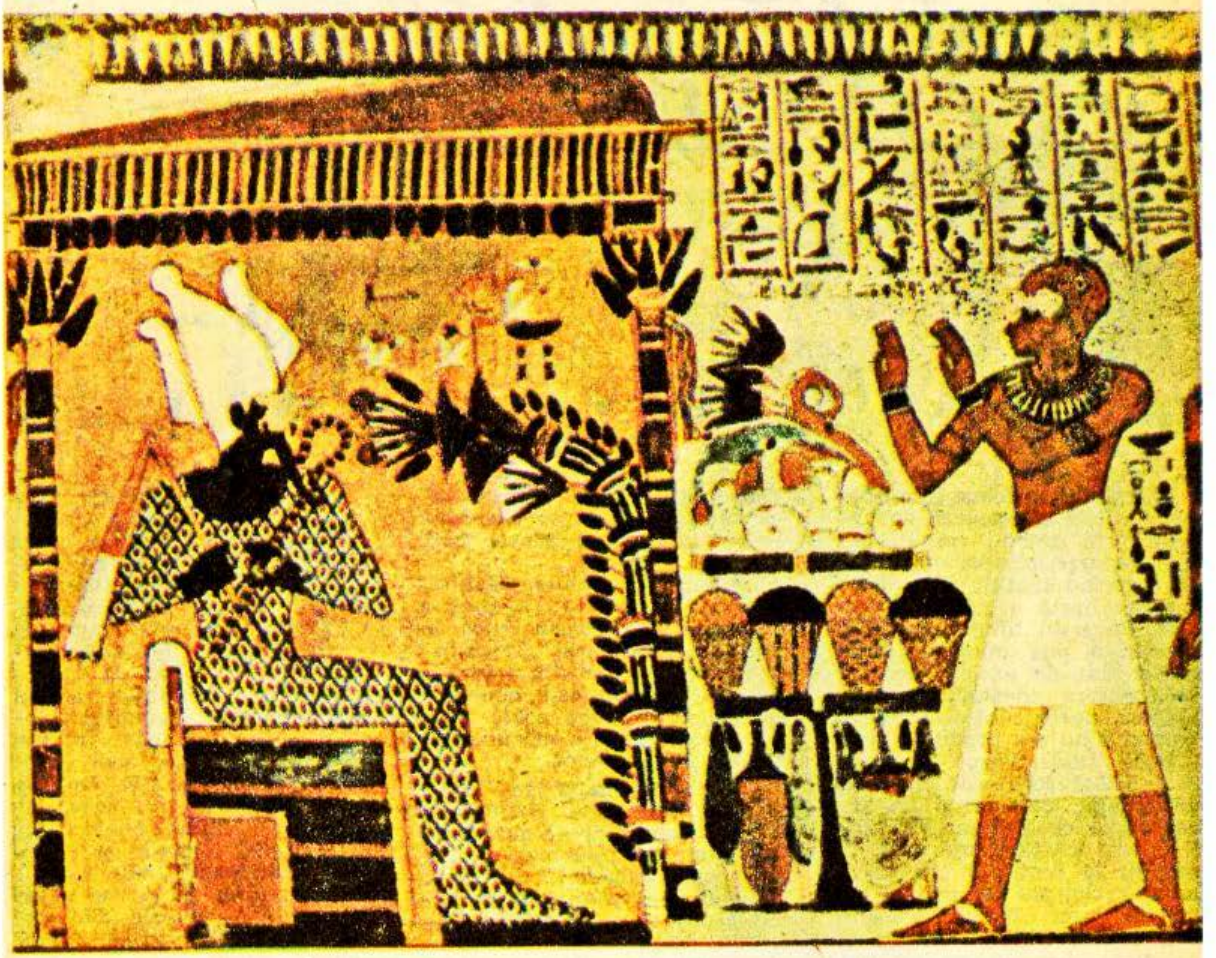

A «MICULUI PRINȚ»

Există o minunată povestire, care a captivat inima multor tineri și vîrstnici de pe toate meridianele lumii. Este vorba despre „Micul prinț", cartea aviatorului și în același timp scriitorului francez Antoine de Saint-Exupéry.

În zilele noastre, o altă poveste a unui alt „mic prinț", poveste de o cu totul altă factură, se înfiripă, venind de departe, din negura mileniilor, străbătînd acel tunel al timpului pe care ne-am obișnuit să-l vedem în producțiile cinematografice.

De data aceasta însă, nu mai este vorba de ficțiune, de science-fiction, sau de aspecte legate de o literatură de anticipație. Este mai curînd vorba de o întoarcere în timp, care constituie ea însăși substanța unei cercetări științifice și a unei posibile literaturi retro, a trecerii prin timp a unor ființe.

Pînă la francezul care a adus în paginile cărții sale personajul micului prinț drept simbol al curajului și dreptății, au existat în decursul anilor povești pline de farmec, care au stors multe lacrimi copiilor... de toate vîrstele.

Nu ne propunem ca noua variantă a „micului prinț" să stoarcă lacrimi. Oricum, prin noutatea ei, va fi capabilă să trezească interesul unui mare număr de oameni, dornici să investigheze limitele cunoașterii umane. Este numai un început de drum. Este o pistă pe care savanții s-au angajat și pe care o cercetează sub toate aspectele, descoperind noi și nebănuite fațete, utilizînd cu pricepere datele cele mai subtile ale microstructurii celulare și ale investigării profunde a funcțiilor intime ale celulei.

Și așa, din aproape în aproape, limitele cunoașterii se împing prin efortul comun, tot mai departe, mintea omenească cucerind spațiile albe de pe infinita hartă a cunoașterii.

În decursul timpului, într-o literatură mai mult sau mai puțin voit de anticipație, s-a scris despre redeșteptarea unor oameni peste secole. Dar fenomenul nu s-a produs... încă.

Dacă Jules Verne nu mai este astăzi scriitorul de pură anticipație, deși acum un secol părea de-a dreptul fantezist prin cărțile sale „De la pămînt la lună" și „În jurul lunii", „Doi ani pe un bloc de gheață", sau „20 000 de leghe sub mări", el ar fi rămas și astăzi în domeniul anticipației dacă ar fi scris ceva despre somnul prelungit peste secole și revitalizarea unui organism uman.

Au fost însă alți scriitori, care, fără să fie atît de multilateral anticipativi ca el, au atins subiecte care tratau revenirea la viață a unor ființe a căror moarte survenise cu milenii în urmă.

Théophile Gautier în „Romanul mumiei" scria despre un tînăr lord englez și un egiptolog german care, pătrunzînd într-un mormînt bine conservat al unui faraon, au avut surpriza de a descoperi intactă mumia unei tinere fete frumoase, care, grație unei îngrijite îmbălsămări, avea păstrate toate aparențele vieții, de parcă ar fi dormit.

În legătură cu acest lucru să vedem ce surprize ne vor oferi recentele forări ale piramidei lui Keops, în care fibroendoscoapele vor „inspecta" cu multă indiscreție camerele secrete ale grandioasei construcții.

De fapt, Théophile Gautier a tratat „varianta egipteană a străvechiului basm cules de frații Grimm, acel „Dornröschen" sau „Fata din pădurea adormită", cum este cunoscut la noi, fapt care arată preocuparea pe toate meridianele pentru această temă.

La rîndul său, Edgar Allan Poe, în nuvela sa „Faptele în cazul domnului Valdemar", sub impulsul unui curent nou în acea perioadă, utilizează magnetismul animal drept mobil al revenirii la viață. Este vorba despre „mesmerism", după numele celui ce a descris fenomenul, medicul german, Franz Mesmer (1734—1815), care descoperise un așanumit magnetism animal, pe baza căruia se putea provoca, pe lîngă sugerarea anumitor acțiuni sau vindecarea unor boli, și somnul artificial.

Iar dacă ar fi să ne luăm după „American Review" din decembrie 1845, nici o persoană nu fusese magnetizată în „articulo mortis" adică în pragul morții.

Iată cum redă însuși Poe momentul revenirii la viață după un somn de numai... șapte luni, a eroului său: „Singurul indiciu real al influenței magnetice la domnul Valdemar, era că limba începea să-i vibreze ori de cîte ori îi adresam o întrebare. Părea să facă eforturi ca să răspundă, dar nu avea destulă voință".

De altfel problema revenirii la viață după un anumit timp, a unor oameni, este atacată și de Emilio Salgari în cartea intitulată „Minunile anului 2000", în care personajul principal este înglobat într-un bloc de gheață și apoi trezit într-o altă civilizație. De altfel, citind sau nu cartea aceasta, sau altele, poate înrudite cu ea, o serie de societăți americane au promis chiar înainte de a se vinde biletele sau locurile din cosmos, „vieți viitoare" unor „clienți grași", care, dornici de viață, socoteau că, ulterior tăierii firului vieții și după un odihnitor somn, pot să se trezească mai proaspeți ca oricînd, peste cîteva secole, beneficiind de un supliment de viață, care, oricît ar fi de costisitor, rentează cînd e vorba de propria-ți persoană! Vorba aceea: „Dai un ban, dar stai în față!". De altfel, și Maiakovski recurge la procedeul „înghețării" personajelor sale pentru a-și construi intriga piesei sale „Ploșnița".

Și în basmele diferitelor popoare apare tema trezirii la viață a ființei iubite, condamnată de vrăjitoare sau duhuri rele să zacă sub un strat gros de gheață și care va fi salvată de căldura trupească și sufletească a ființei umane.

Criotehnica și crioterapia — tehnica și terapia prin frig — vor juca pînă la un moment

dat rolul principal în cadrul acțiunii de revitalizare a unor organisme umane, un rol care va fi însă completat de alte elemente, fără de care viața nu poate fi prezentă. Pentru că nu este suficient, ca un organism să fie bine conservat, pentru ca viața să poată reveni automat.

În cadrul marelui orologiu care este organismul uman, este necesar să funcționeze toate rotițele sale, fapt care nu ar conta prea mult, dacă ne gîndim că trebuie să existe acea mișcare a cheiței și mai ales că cel ce învîrte cheița trebuie să o facă în sensul care este necesar pornirii mecanismului.

De curînd, specialiștii în studiul celulei, cercetători ai laboratorului de citologie ai Universității suedeze din Upsala, examinînd mumiile egiptene aparținînd Muzeului de antichități din Berlin, capitala R.D.G., piese aflate în plin proces de restaurare, au constatat cu stupoare că bătrînele exemplare din muzeu mai prezintă încă urme de viață.

Nu mai este nevoie să subliniem senzaționalul acestei descoperiri. Sub colimatorul cercetătorilor a nimerit o bucată de epidermă care intrase demult în al treilea mileniu de „existență" și care mai prezenta încă un „suflu" de viață. Celulele epidermei zbîrcite aparținînd copilului de un an, de bună seamă, de viță nobilă, conținea încă o substanță de o covîrșitoare importanță în propagarea vieții: ADN, ceea ce nu este altceva decît prescurtarea acidului dezoxiribonucleic. Așa că la 2430 de ani, la care o toleranță de plus-minus 120 de ani nu mai contează, „micul prinț" furniza o descoperire uimitoare, care va avea probabil urmări favorabile în dezvoltarea cercetărilor citogenetice. Povestea este lungă și complicată. Nu este vorba despre „povestea micului prinț", care, ca orice copil de vîrsta lui, nu ne-ar fi putut-o istorisi. Este povestea lungilor și complicatelor cercetări declanșate de mica particulă de ADN rămasă „trează", la datorie, timp de două milenii și jumătate ! Este o poveste care începe sub ochii noștri și care se va termina — cine știe cînd și cum ?

Dealtfel, în „Amintiri despre viitor" (1969), Erich von Däniken semnala cercetările asupra unei alte celule epidermice, apte de viață, găsită de

astă dată în mumia unei prințese egiptene : „Există realități care depășesc pentru moment capacitatea noastră de pricepere ! Iată un exemplu : în martie 1963, biologii de la Universitatea din Oklahoma (S.U.A.) au constatat că celulele pielii prințesei egiptene Mene mai erau apte de viață. Or, trebuie precizat că prințesa în cauză murise cu cîteva mii de ani în urmă !" (pag. 103). Poate că în urmă cu două decenii o asemenea descoperire putea depăși capacitatea noastră de înțelegere. În intervalul care a trecut însă, progresele tehnicii și ale cercetării fundamentale în genetică au luat un considerabil avînt, întrezărindu-se astfel posibilitatea reactivării unor celule milenare, care mai prezintă încă urme de viață.

Căci, așa cum spunea un mare anatomist, Xavier Bichat, întemeietor al anatomiei generale, preocupat în cursul activității sale de limita dintre viață și moarte, „viața este un ansamblu de funcțiuni care rezistă morții". Este un preambul perfect valabil și în cazul de față.

este cît se poate de clar, că orice formă de viață poate trezi viață. Și, deci, nu este nici fantezist, nici hazardat să gîndim că peste un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, creația acestui acid nucleic, ADN-ul, încă activ, prezent în piele, poate declanșa apariția unei copii perfecte, exemplar geamăn al micului prinț sau al prințesei Mene, recreat însă la o mare distanță în timp.

Nici chiar Frankenstein, în delirul său creator, nu a avut

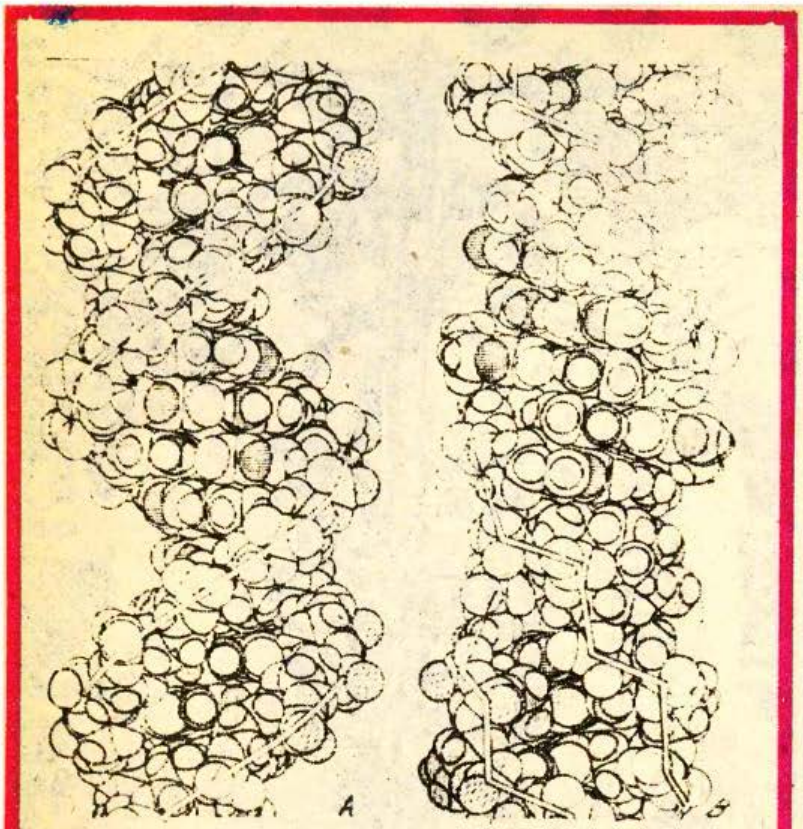

Molecula de ADN ; modelul Watson — Crik (a) și ADN — Z (b)

curajul unei asemenea imaginații. Și totuși, e posibil ? Cum ? În ce mod ? Prin obținerea unei molecule de ADN din celula cutanată a mumiei și după transferul său într-un ovul provenit de la o femeie din zilele noastre, ovul al cărui nucleu va fi scos, și care va fi reimplantat în ulterul mamei, într-un fel, adoptivă, care va da naștere unui nounăscut de... cîteva mii de ani! Cu numai cîțiva ani în urmă, în 1979, medicul american Landrum Shettles, a făcut extracția unui nucleu dintr-o celulă aparținînd unui contemporan, nucleu pe care l-a introdus apoi într-un ovul enucleat, special preparat în acest scop.

Plasat într-o eprubetă, „embrionul" confecționat din piesele sale componente a început să se dividă și după vreo 10 diviziuni s-a oprit, astfel încît nu a depășit stadiul de schiță embrionară. Tehnic vorbind, asamblarea era perfectă, lipsea însă elementul motor care determina segmentația. Deci, din nou povestea cu... cheița.

Să revenim însă la mumia noastră. Să ne gîndim la aceastăă metodă, care ar permite unor specimene umane antice, defuncte, de a da naștere la frați gemeni, deci de a se perpetua în sensul propriu al cuvîntului, la distanțe seculare sau milenare... Această metodă va fi mai greu aplicată în cazul mumiilor egiptene și nu sunt deocamdată speranțe prea mari de a vedea născîndu-se dintr-o

mamă purtătoare a zilelor noastre, un descendent al lui Ramses al II-lea sau al lui Amenofis al IV-lea și a preafrumoasei sale soții Nefertiti !

În credința egipteană, cadavrul trebuia păstrat, conservat cît mai perfect, pentru a-i da putința de a reînvia. Acest fapt a condus la o adevărată știință a conservării morților, la mumificarea lor. În cursul celei de a XXI dinastii (1085—950 î.e.n.) s-au făcut progrese enorme în a reproduce cît mai fidel chipul defunctului, în așa fel încît aspectul exterior al mumiei să fie o copie cît mai „fotogenică" a respectivului. Se așezau ochi artificiali, se aplica păr castaniu, pielea se farda cu roșu la femei și cu galben la bărbați. În Egipt, cadavrele erau golite înaintea îmbălsămării de organele interne, cu excepția inimii și a rinichilor. Organele interne erau apoi așezate în patru vase, zise canopice, iar după ce se sfîrșea mumificarea, viscerele erau puse la locul lor, dar nu neînvelite, ci în vase cu chipul fiilor lui Horus — zeul șoim. Din această dinastie s-ar putea, în principiu, recupera pe cale genetică mai multe celule dătătoare de viață — deci am avea șansa teoretică de a obține „duplicate" ale regilor antici egipteni !

Creierul era de asemenea scos, fragmentat, prin nări, cu ajutorul unui instrument curbat, iar resturile de substanță cerebrală se distrugeau prin injectarea de substanțe dizolvante. Această curățire completă a interiorului organismului nu cruța testiculele și bineînțeles ovarele. Or, fără gonade, orice reproducere pe cale sexuală, devine imposibilă.

Dacă ne îndepărtăm de Egipt, și ajungem pe continentul asiatic, întîlnim o altă tehnică de mumifiere, în care speranțele cele mai mari rămîn... „în picioare". În Imperiul Celest nu se practica ablația viscerelor, iar corpul nu suferea nici o leziune. Perfecta stare de conservare ținea mai puțin de știința îmbălsămării, și mai mult de ritualurile înmormîntării.

Mumia unui demnitar defunct era introdusă într-o ladă confecționată dintr-un

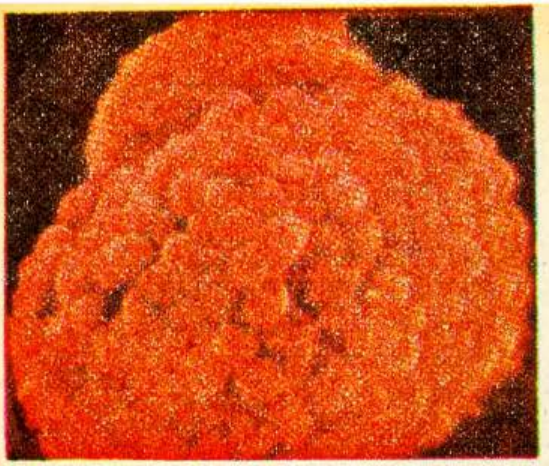

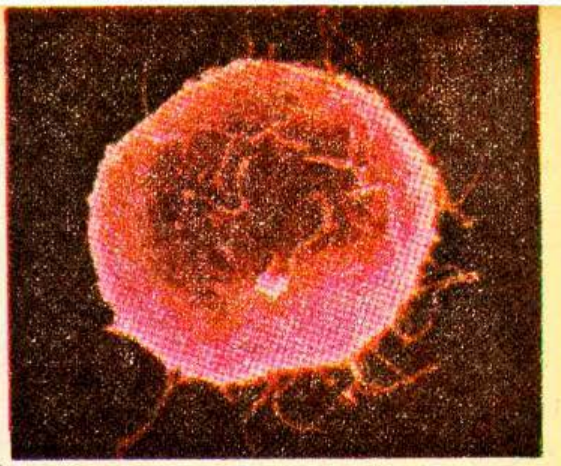

lemn, recunoscut pentru trăinicia lui în timp, un conifer indigen, ştiinţific denumit „Cunninghamia lanceolata". Cutia era apoi introdusă în alte trei lăzi-surori, din ce în ce mai mari, confecţionate de astă dată dintr-un lemn deasemenea cunoscut pentru rezistenţa sa, şi anume cedrul — arbore care poate atinge pînă la 40 m înălţime, făcînd parte tot din familia coniferelor.

Ansamblul celor patru lăzi constituia cosciugul. Nu era însă totul. Cosciugul era introdus în interiorul a două cufere, care aveau dimensiuni apropiate şi care intrau unul într-altul. Deci, nu mai puţin de şase straturi izolau corpul de atmosfera cavoului. Mai mult decît atît, în spaţiile dintre lăzi era îndesat caolin şi cărbune de lemn, cu rolul de a neutraliza cea mai mică urmă de umiditate aflată în mediul ambiant... La toate aceste măsuri protectoare contra putrefacţiei, se adaugă şi puterea bactericidă a răşinii provenită de la prima cutie, din lemn de conifer. Mumiile, ele însele, erau îmbălsămate în răşină. În două muzee chineze se află, perfect conservate, şi expuse în sicrie de sticlă, după tehnica din mausoleul lui Lenin o prinţesă (anul 200 î.e.n.) şi un înalt demnitar — ambele mumii avînd vechimea zidului chinezesc.

Celor două mumii chineze li s-au prelevat probe de sînge, putîndu-li-se determina chiar grupa sanguină. De altfel, profesorul Svante Pääbo de la Universitatea din Uppsala, care se ocupă de mumia egipteană, arată că ADN-ul poate fi reactivat foarte mult timp după moarte. ADN-ul face parte din acizii nucleici. Deşi este cunoscut de peste 100 de ani, el este studiat din ce în ce mai intens în ultimele decenii. În 1869, se extrage din puroi o substanţă care conţinea carbon, oxigen, azot şi fosfor, şi care a fost denumită nucleină, bănuindu-se nici pe departe influenţa sa genetică, ea rămînînd într-un anonimat ştiinţific, peste o jumătate de veac. Reluîndu-se studiile, cercetătorii au constatat cu stupoare că este vorba de un acid. Şi aşa a apărut acidul nucleic. În primele trei decenii ale secolului nostru s-au descoperit cele patru baze care formează macromoleculele acidului nucleic : adenina, guanina, citozina şi timina. „Despicînd firul în patru", prin anii '30 s-a stabilit că de fapt e vorba de doi acizi nucleici, dezoxiribonucleic şi ribonucleic (ARN), cîţiva ani după aceea, constatîndu-se că ADN-ul se află localizat în nucleul celular, iar ARN-ul în citoplasma celulară. Cercetări ulterioare au evidenţiat că toate celulele corpului unui organism, dintr-o specie dată, conţin aceeaşi cantitate de ADN., în timp ce spermatozoizii conţin jumătate din conţinutul de ADN al celulelor somatice. S-a conchis că genele sînt formate din ADN. În 1953 — o descoperire epocală, încununată de altfel de premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie, punea în evidenţă modelul structural, dublu spiralat, al acidului nucleic, în care bazele : adenina, guanina, citozina şi timina, se aflau la interior, fiind unite prin legături de hidrogen. Descoperirea lui Watson şi Crick a deschis o epocă nouă în această lume plină de farmec al ultramicrocosmosului. De fapt, dimensiunile ultramicroscopice ale acestor fragmente celulare pot da prin însumare valori palpabile şi totodată total diferite de la o specie la alta. ADN-ul unei bacterii ajunge astfel la un milimetru lungime, conţinînd $35{,}20^5$ perechi de nucleotide şi ar avea o lungime de un metru divizat în cromozomi, în timp ce A.D.N.-ul unei celule somatice de ma-

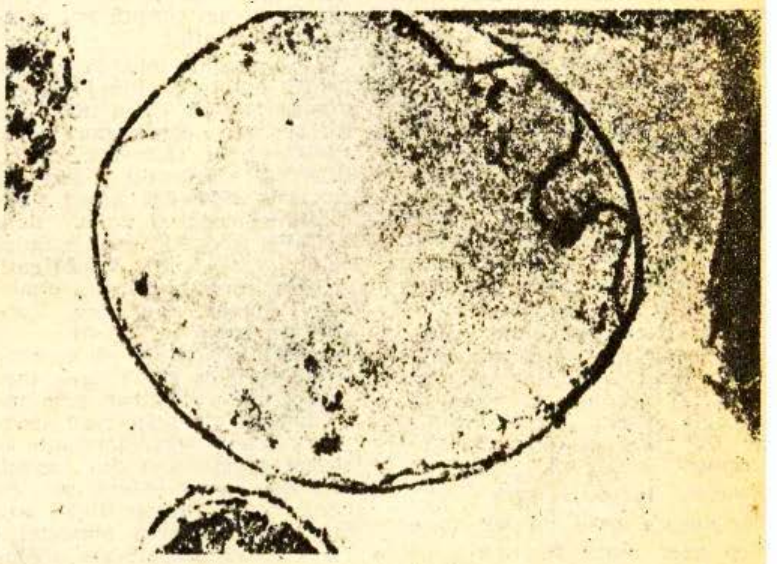

mifer ar avea o lungime de doi metri. Subliniam puțin mai înainte faptul că ADN-ul are capacitatea de a fi reactivat. Totul este, ca și ADN-ul prelevat din celulele sexuale, după un timp lung de stagnare, să devină capabil de a reveni la viață.

Bazați pe acest argument, savanții sovietici și americani au încercat să readucă la viață o serie întreagă de vechi vietuitoare, găsite într-o excelentă stare de conservare. În urmă cu peste două decenii, cu ocazia sărbătoririi unui eveniment științific deosebit — descoperirea unui mamut perfect conservat în straturile de gheață arctice, s-au oferit participanților chiar gustări din carnea mamiferului — pe care gurmanzii nu au... ratat prilejul de le încerca ! La Leningrad, prof. dr. Michelson, încercînd să resuscite mamuți dispăruți în timpul marilor glaciațiuni din cuaternar, a utilizat două tehnici, pe care le vom aminti ca eventuale puncte de plecare în cadrul acestor cercetări, ancorate puternic în realitatea științifică. Într-o primă tehnică, s-a încercat prelevarea unei celule din corpul unui mamut, extrăgîndu-i nucleul și reinserîndu-l într-un ovul — în prealabil enucleat, al unei femele de elefant, și apoi s-a încercat reimplantarea ovului manipulat, în uterul femelei-purtătoare. Teoretic, după 18—20 de luni, s-ar obține un mic mamut, care ar fi fratele geamăn al strămoșului congelat. În cea de a doua tehnică, ar fi necesară participarea a doi mamuți, de sexe diferite. În acest caz, s-ar preleva de la mascul. spermatozoidul, și după ce ar fi convenabil revitalizat, ar fi pus să fecundeze ovulele recoltate de la femelă. Deci nu ar fi vorba decît de o aplicare particulară a metodei utilizate pentru producerea „copiilor-eprubetă".

Cîte specii de animale dispărute, cu mai mult sau mai puțin timp în urmă, nu ar putea fi readuse în circuitul biologic și cîte transformări nu s-ar mai produce încă în circuitul ecologic ?! Această ofensivă începută prin anii '80, despre care nu se știe încă prea mare lucru și în

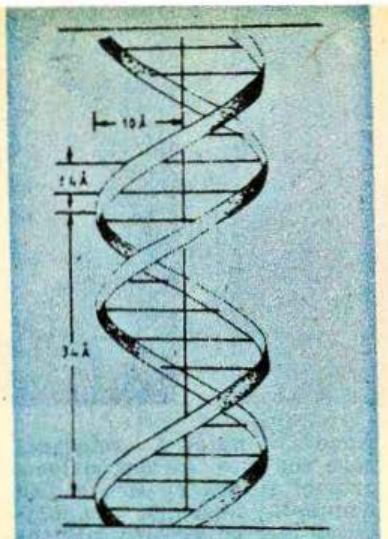

DNA. Modelul Watson-Crick

care se înaintează cu pași mici, va furniza în viitor suficiente metode și tehnici, care vor ajuta la recuperarea unor exemplare ale unor specii dispărute. Așa se face că în S.U.A., la Universitatea californiană Berkeley, o echipă de cercetători caută să recreeze o specie a zebrei de altădată, Equus quagga, care a trăit în Africa, și al cărui ultim exemplar a fost văzut în anul 1883. Punctul de plecare l-a reprezentat un mic fragment dintr-un mușchi al zebrei quagga, expusă în cadrul muzeului de la Mainz (R.F.G.). S-a stabilit că A.D.N.-ul fragmentului uscat a rămas încă funcțional. Trebuie însă constatat, dacă acest ADN este capabil să recreeze viață, ceea ce este cu totul altceva. Să avem răbdare, căci timpul le va lămuri pe toate !

Să revenim însă la „micul prinț" egiptean. Piesa de inventar cu Nr. 721 a muzeului est-berlinez, contemporană cu Ptolemeu I (360—283 î.e.n.) rege al Egiptului, sau cu Amassis (568—525 î.e.n.) penultimul rege al celei de-a XXVI-a dinastii, este supusă celor mai fine investigații și celor mai sofisticate tehnici ale ingineriei genetice. Pentru că există și o astfel de inginerie, capabilă să opereze modificări în structura genetică a unui organism prin introducerea de gene noi, aparținînd unor organisme din aceeași specie sau din specii diferite, prin inserarea de gene sintetizate artificial sau prin reorganizarea materialului genetic propriu-zis. Bioingineria este o achiziție recentă a științelor biologice, avînd în jurul a patru decenii și jumătate și la baza ei stau trei descoperiri fundamentale. Prima dintre ele a demonstrat că ADN-ul este purtătorul codului genetic. Ea este urmată de descoperirea structurii spațiale a acidului nucleic de care am mai amintit — și în sfîrșit, de elucidarea codului genetic.

Să pătrundem puțin în intimitatea proceselor pe care vor să le interfereze cercetătorii pentru a pune în practică noțiunile teoretice și pentru a transforma fantezia în realitate. Așa cum spuneam, ADN-ul este prezent în nucleul fiecărei celule, sub forma unei lungi molecule prezentată sub formă de ghem, greu identificabilă. Molecula se scindează în cromozomi, bine puși în evidență în momentul diviziunii celulare. În plan funcțional, ea reprezintă o „bandă magnetică" purtătoare a unui limbaj codificat, în care este înmagazinat întreg patrimoniul genetic al individului. Fiecare caracteristică a individului va fi determinată de o genă, adică de o minusculă porțiune a unei molecule de ADN, un ADN uman, numărînd în total în jurul a cinci sute de mii de gene aliniate în șiruri-șiruri, în lungul moleculei. Fiecare genă este formată din milioane de unități de nucleotide, dispuse într-o ordine particulară și conținînd fiecare una dintre cele patru baze pe care le-am amintit. Inițialele celor patru baze reprezintă cele patru litere fundamentale ale alfabetului genetic și ordinea în care sînt plasate în interiorul fiecărei gene determină mesajul codificat al respectivei gene. Mesajul, oricît de complicat ar fi el, este descifrat fără greșeală de computerul celular după care este convertit în proteine. Fiecărei gene îi corespunde o proteină specifică, a cărei compoziție este în funcție de aranjamentul bazelor A, C, G, T, aflate în interiorul genei, începînd cu proteinele codificate de genele ce formează diferitele țesuturi ale organismului : inimă, plămîni, ochi, păr, unghii etc. A fost necesară această paranteză explicativă, în care am punctat cîteva noțiuni de genetică — o știință care la prima vedere ar părea aridă, dar care, după cum vedem, nu este lipsită de o anume poezie — pentru a

familiariza cititorul cu mecanismul funcțional de la nivelul intim, celular.

Celulele epidermice, prelevate de la „micul prinț", nu oferă, din păcate, decît molecule de ADN foarte incomplete, reprezentînd 0,5% dintr-un total, 99,5% fiind degradat în decursul mileniilor. Cu toate acestea, cercetătorii suedezi au avut ambiția să studieze „mesajele" fragmentului prelevat. Și s-a constatat că ADN-ul egiptean al epocii faraonice utiliza același alfabet genetic, ca cel de astăzi, neavînd caractere „hieroglifice". Cercetătorii de la Uppsala nu s-au mulțumit să constate numai prezența, ci și agilitatea acidului dezoxiribonucleic. Așa că l-au decuplat cu ajutorul unei enzime, așa-numite de restricție, și l-au grefat, bucată cu bucată, pe o bacterie — celebra Escherichia colli — un fel de „fată în casă", bună la toate, numai cînd este vorba de bacteriologie, dar care, în treacăt fie spus, a fost adoptată cu succes și în domeniul bio-ingineriei. Pe scurt, s-a procedat în maniera următoare : în primul moment s-a extras din bacterie un plasmid — formațiune determinant extracromozomială, capabilă de replicare independentă, deci este vorba de o mică moleculă de ADN, aproximativ 0,5 — 2% din întreg, sub formă de inel, pe care-l găsim în citoplasma bacteriană și care este independentă de marea moleculă de ADN cromozomial, comună tuturor organismelor. S-a deschis inelul cu ajutorul enzimei de restricție și s-a inserat un mic fragment de ADN al mumiei în deschiderea inelului. Apoi plasmidul a fost replasat în bacterie și s-a urmărit cu nerăbdare continuarea evenimentelor. Bacteria a continuat să se dividă, dînd la fiecare nouă generație o copie a plasmidului manipulat. Și ceea ce este interesant de subliniat, este, că fiecare dintre noile plasmide conțineau micul fragment de ADN, aparținînd mumiei. Era cea mai bună probă că ADN-ul este întotdeauna „funcțional". Se caută în continuare cu febrilitate un ADN intact — singurul care ar putea permite obținerea unui frate geamăn al unei mumii. Principalul interes, însă, este acela de a studia ADN-ul în trecut și astăzi, ceea ce ajută la o mai bună înțelegere a evoluției speciilor și a omului. Se estimează astfel, că la fiecare milion de ani, 0,4% din molecula ADN-ului suferă modificări, fie prin pierderea anumitor elemente, fie prin dobîndirea de elemente noi, fie prin schimbarea ordinii elementelor. Grație studiului comparat al cromozomilor s-a putut stabili că omul s-a separat de cel mai apropiat, cel mai asemănător lui dintre animalele existente pe planetă, acum cinci milioane de ani. Există deci o diferență de trei milioane de ani față de ceea ce afirmau paleontologii, care datau la opt milioane de ani această separare, bazîndu-se pe studiul osemintelor fosile. Proba cea mai bună a acestei separări, este aceea că 98% din materialul genetic al cimpanzeului de astăzi corespunde omului actual. O mumie de 2430 de ani nu poate fi de o mare utilitate pentru studiul evoluției, dar există un domeniu în care mumiile bine conservate ne pot aduce prețioase informații în privința migrărilor umane, fiind stabilit că fiecare rasă umană posedă în globula roșie a sîngelui său un număr de elemente deosebitoare, grupate cu nu mai puțin de 17 sisteme, între care citățm : sistemele Rhesus (Rh), sistemul MNSs, OAB, P, Lewis, Kidd etc.

Din punct de vedere statistic, numărul acestor sisteme este mai ridicat la anumite rase decît la altele.

Așa cum s-a identificat grupa sanguină a mumiilor chineze, vom putea găsi în bună stare aceste elemente la alte mumii, iar prin studii comparative se vor putea reconstitui marile trasee străbătute de diversele grupări umane, traversînd timpul și spațiul.

Cîte surprize ne vor mai furniza însă vestigiile trecutului ?

Cîte lucruri nu vor mai fi lămurite și cîte noi întrebări se vor mai naște ?

Și la toate, mintea omenească va căuta să afle răspunsul.

Florin Colonaș

Cafenea literară madrilenă

Cu Don George Uscătescu la „Nebraska"

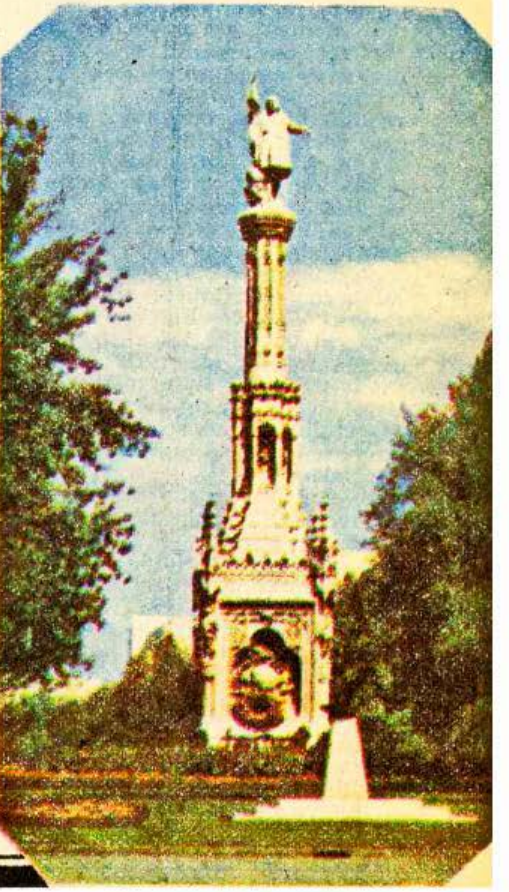

Acolo, la Puerta del Sol, țara dorințelor fierbinți și-a marilor gesturi irepetabile pe drumurile simple, complicate, și dureroase ale zborului către în sus, mărginite de țărmuri dorade, de lămîi în floare, de puritate albă și de lumină, și-a lipit nemurirea de cer cu nebunii mari, nebunii tragice și mereu culminante, că lumea s-a mirat mult, aproape s-a speriat de această îndrăzneală nemaipomenită.

Apoi s-a dezmeticit, s-a mai potolit și-a-nceput să le privească altfel, ba chiar cu ironie, mai ales cînd aceste mari „nebunii" nu erau chiar nebunii, așa cum încercau să le spună „cuminții pămîntului", probabil din invidie sau din neputință sau cine știe din ce altă cauză, ci erau „altceva", din moment ce-au devenit, treptat, treptat, excepții concrete, botezate creștinește, cărora le-au zis, mai tîrziu, pur și simplu „genii".

Astăzi, lumea, la margine de neliniște, le mai numește și marile repere. Cum ar fi Cervantes, Picasso, Dali...

Într-o dimineață de toamnă tîrzie-n oraș, mă plimbam fără țintă precisă, nu departe de Puerta del Sol, pe Gran Via, marea arteră madrilenă, unde viața trepidantă a orașului nu se oprește nici ziua, nici noaptea și, mînat de singurătate, am intrat, din obișnuință, la Cafeteria **Nebraska.**

O „cafeterie" normală, care, între timp, îmi devenise dragă, nu atît pentru „confortul" său deosebit, era ca toate celelalte, cît mai ales, pentru compania plăcută, prietenească, ocrotitoare a Lui, a Profesorului.

...Mesager neobosit al spiritualității românești, autor al unei vaste opere de largă respirație, și semnificație — zeci de studii, eseuri, cărți de filosofie, estetică, artă, cultură etc., etc. — poet de autentică inspirație românească, filosof cu importantă contribuție la „ontologia culturii", ocupînd, asemenea lui Mircea Eliade, Ștefan Lupașcu, Emil Cioran, Constantin Noica, un loc distinct în Marea Istorie a Filosofiei Contemporane, profesorul era acolo, la o „taza de té".

Era acolo, ca de obicei, înconjurat de prieteni, de ascultători ; era acolo, „solitar", „rebelde" și independent, „personaj fără vîrstă, nici timp, în anul 2000", cu privirea adîncă, albastră ca cerul, cu prospețimea cuvîntului clar în marea împărăție a liniștii, purtîndu-și cu demnitate pe chip, și țara, și limba, și poporul de care nu s-a desprins niciodată.

Era acolo, El, profesorul, filosoful, poetul George Uscătescu.

Era acolo, el, marele reper român în Hispania, țara dorințelor fierbinți și-a marilor „nebunii", care-ascultă îmblînzită și află de la el, că la cealaltă margine de Europă, niște „nebuni" de-ai noștri se urcaseră în basme mitice și zburdau nestingheriți, prin ceruri. Bunăoară, tocmai povestea despre un copil năzdrăvan de la noi, care n-a îmbătrînit niciodată. Și avea acest copil năzdrăvan niște mîini miraculoase, care gîndeau în același timp cu „materia" și cum o atingea, se prefăcea pe loc în „ou", în „pește", în „broască", în „Leda", în „cocoș", în „pinguin" și așa mai departe, și, mîngîindu-le, acestea deveneau ele însele mîini, aripi, ba chiar păsări întregi și-ncepeau să se-nvîrtească, la-nceput mai încet, apoi mai tare, pînă cînd se transformau în zboruri adevărate și-ncepeau să-l ridice, să-l tot înalțe, pînă se pierdea de tot în înalt, că se crucea lumea și spune că fugea prin timp ca pe „bulevard", pînă ajungea la limitele spațiale și apoi trecea dincolo, în absolut.

Și ei îl ascultau pe profesor și se minunau de cîte puteau să facă românii.

Apoi, după ce mai ceru o „taza de té", se opri, văzîndu-mă că-l ascultam demult, împreună cu ceilalți, și mi se-adresă simplu, direct : „Ce mai este pe-acasă ?".

Îi adusesem ziarul. Îl luă ușor, îl privi un timp, apoi începu să-l răsfoiască, de la-nceput pînă la sfîrșit, foaie cu foaie, apoi se opri la „Frumoasa din Insula Soarelui" și mă rugă să-i citesc un fragment.

Asculta, asculta, privindu-mă cu nemărginirea :

„În dimineața aceea înaltă și ocrotitoare, oameni mulți, și mari și mici, o imensitate de oameni, îmbrăcați cu așteptare și cer, și Dunăre, și-au dat întîlnire cu toamna, sub bolți împletite din zboruri și ghirlande de poveste, la marea sărbătoare a tradiției, în împărăția Frumoasei din Insula Soarelui. Femeile s-au împodobit ca duminică, iar copiii cu bra-

țe-ncărcate de bucurii aleargă după zvonuri de legendă și vise știute. O fanfară de culori ce și-au pierdut senzualitatea ca-ntr-o pictură cu stele cînta balada Frumoasei și doina de dor.

Însoțită de flăcăii nebuni ce-i horeau devenirea, gătită în vis de pădure sub care se văd picioare lungi, ferme și neastîmpărate, pe care se joacă raze de soare proaspăt și căluți albi, sălbatici, de mare, în timp ce sînii rotunzi — bucurie de fruct dat în pîrg — se mîră slobozi în așteptarea discretă sub părul bogat, rod plin, ce stă a se despleti holdă grea, în legănarea spicului copt peste mijlocu-i diafan, strîns în centură de ape, își face apariția Frumoasa din Insula Soarelui.

Și, deodată, în piața nemărginirii, țîșnesc infinit coloane de liniște.

Sosește Țara !

Sosește Țara la marea sărbătoare a Frumoasei din Insula Soarelui. Frumoasa holdelor bogate este fericită, venise Țara să o sărute. Venise Țara cu urări de bine, de liniște, de dragoste, de pîine, de pace, de casă nouă, de împlinire.

Nostalgii de vară culese-n grămezi de aur în snop stau rînduite-n șiruri cuminți sub roua dimineților de floare tîrzie. În ochii adînci și limpezi ca apa de cristal, așezați pe fața-i ovală întoarsă spre Țară se citea lumina toamnei încărcată de flăcări și profeție.

Și lumina, lumina inundă dintr-odată toată dimineața aceea înaltă și ocrotitoare, jucîndu-se cu părul bogat de mătase al Frumoasei din Insula Soarelui, care se descătușase, izbucnise într-un dans fierbinte, se aprinsese ca o mare grea, aurie, încărcată de rod, ce se unduiește rar, plin și etern sub ploaia de raze coapte ale soarelui matur, dogorîndu-i puternic. obrajii, devenirea, tinerețea.

Oameni mulți, și mari și mici, o imensitate de oameni, îmbrăcați cu cer, și Dunăre, și vise și-au dat întîlnire cu toamna, sub bolți împletite din zboruri și veșminte de poveste, la marea sărbătoare a tradiției, în împărăția Frumoasei din Insula Soarelui".

...Și el, poetul, filosoful, profesorul se simțea bine, asculta, se simțea „noi", se simțea „acasă" — la marea sărbătoare din împărăția Frumoasei din Insula Soarelui.

Un „buenos dias, don Jorge" de la masa vecină îl trezi din visare, îl opri din zbor, îl readuse în Hispania, îl readuse la „Cafeteria" de pe Gran Via, cunoscută stradă madrilenă plină de animație, și ziua și noaptea, fără încetare.

O liniște fără margini se așternu peste noi, și-o tristețe grea, adîncă, i se întipări pe față.

„Străinătate drum de fier,
străinătate drum nedrum
Dorm în vis, ca niciodată,
dorm în ceață și în umbră
Dorm cîmpiile asire
nebunii sub ape mute
Străinătate drum de fier,
străinătate drum nedrum".

Era prima strofă din poezia cu același titlu, din volumul „Millenarium", pe care George Uscătescu îl publicase, de curînd, la Madrid.

Era doina de jale, doina de dor, care-l însoțea, care-l dura, durîndu-l, pretutindeni.

D. Filipescu

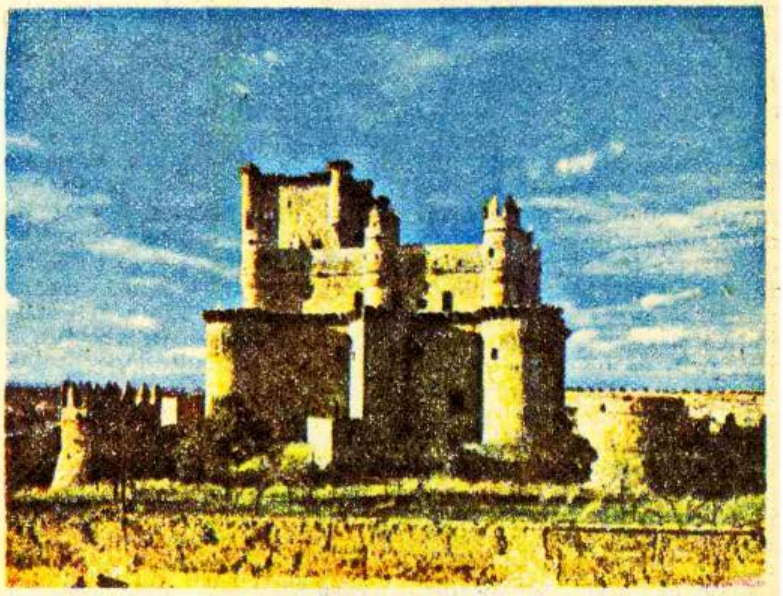

SINGUR ÎN MONGOLIA

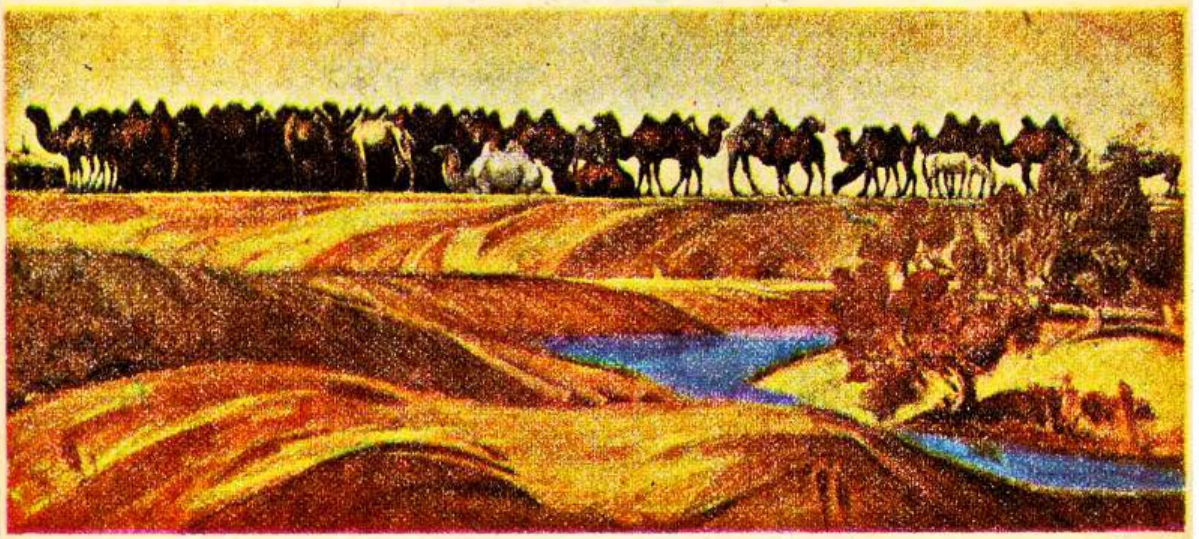

de Mircea Micu

Plecăm de la Kara-korum pe drumuri de iarbă și fiori spre o destinație destul de ambiguă. Eu am pledat cu moderație pentru necuprinderea Deșertului Gobi. Confratele sovietic nu pare pasionat de melancolia rumegătoare a cămilelor cu ochi frumoși, nici de singurătatea dunelor măturate de vînturile neadormite. I s-a făcut dor de civilizație, de confortul hotelului cu siluetă de transatlanic din Ulan-Bator.

Se mută cu mine în mașină plictisit probabil de sfaturile consoartei care-i poartă de grijă, maternă: „Tolia, să nu fumezi, Tolia să nu bei (evident nu cumîs), Tolia să nu răcești...“

E morocănos și îngîndurat. Scoate din servieta diplomat o sticlă pe care scrie „mineralnaia voda“. O desupă și-o clătină ridicînd-o în dreptul ochilor. Un miros parfumat de coniac armenesc îmi gîdilă nările. Înțeleg stratagema. Eu dețin o sticlă a cărei etichetă corespunde conținutului: Archi. Vodcă mongoleză adică. Îmi dă mîna! Eu am venit singur în Mongolia. Ne înviorăm puțin făcînd schimb de ambalaje. Lui Tolia îi este mai la îndemînă vodca. Eu sînt un admirator al coniacului fin. Toastăm invocînd toate rudele în viață precum și cele dispărute. Asortăm fiecare înghițitură cu o porție de cumîs. E bun acest lapte de iapă fermentat. Bun și revigorant și reface flora intestinală. Am băut cantități pantagruelice și, în consecință, cred că, vorba lui Fănuș, mi-am refăcut nu numai flora dar și fauna. Miros ca un mînz de opt luni. Îl întreb pe Tolia dacă are idee care ar fi ținta călătoriei. Nu știe. I s-a răspuns ca și mie că ni s-a rezervat o surpriză.

În Deșertul Gobi – tablou aparținînd pictorului Sandshid ● Primăvara – ceramică de Dordsh

După aproximativ două ore de drum drept, mașinile se angajează brusc în escaladarea unei pante care insinuează începutul unui drum tăind pieptul munților răsăriți pe neașteptate în fața noastră. Urcăm aproape la pas, legănați și zdruncinați, ținînd

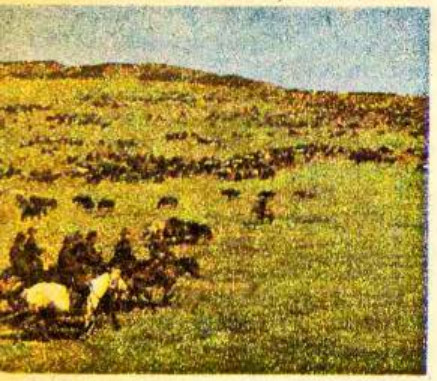

strîns la piept sticlele cu conținut optimizant. De trei ori am vrut să coborîm și să însoțim per-pedes vehiculele ale cărora radiatoare bolborosesc ca niște vulcani noroioși. De fiecare dată ni s-a spus că mai avem doar cîteva minute...

Ajungem în sfîrșit în vîrful muntelui care stă înfipt ca o spadă de piatră sub imensitatea Eternului Cer Albastru.

Se zice că aici venea Marele Han, călare și neînsoțit de nimeni, înaintea unei campanii militare. Se prosterna cu fața la pămînt și asculta sfaturile cerului. Ne prosternăm și noi, dezmorțindu-ne oasele.

Pe versantul celălalt priveliștea este magnifică. Un șir de șapte lacuri legate între ele pare un imens colier de argint cu nuanțe albăstrii. Pe unda apelor neclintite plutesc în somnolență regală sute de lebede cu ciocuri de rubin.

Coborîrea e mai puțin riscantă și șoferii execută un fel de slalom uriaș printre bucățile de granit și stîncile ce marchează o idee de drum.

Ajungem în valea unde iarba miroase a mentă și-a mugur de salcie.

Liniștea e profundă și năucitoare. În jur, evident, nici țipenie de om. Vulturi uriași stîrniți de curiozitate planează la mică înălțime mulți și amenințători. În curînd se vor așeza pe stîncile din preajmă, la mică depărtare, așteptînd impasibili. De undeva și de nicăieri se aude un glas catifelat de cuc.

Cobor din mașină lăsîndu-l pe Tolia în grija consoartei și mă apropii de mal. Apa e incredibil de limpede și, am să constat mai tîrziu, incredibil de rece. Mii de păstrăvi, unii de dimensiuni respectabile, execută un dans care mi-aduce aminte că am fost odinioară pescar. Mă gîndesc la Băieșu și la Titus Popovici și la mulinetele lor sofisticate. Eu nu posed nici măcar un cîrlig în afară de acul de siguranță cu care-mi prind la piept lanțul ceasului de buzunar. Cer unui șofer o bucată de liță subțire. Improvizez o undiță rudimentară. Îndoi vîrful acului și-l călesc la flacăra brichetei să fie mai trainic. Scormonesc sub pietre și găsesc cîteva rîme anemice. Activitatea mea misterioasă și singuratică e urmărită cu interes de gazde. Numai Tolia s-a pierdut în desișul unui plic de sălcii convins de necesitatea unei băi de soare reconfortante. Consoarta sa, din depărtarea amăgitoare, demonstrează figuri de gimnastică suedeză înveșmîntată într-un costum de baie cu desene florale greu de distins. Confratele stă în picioare la umbra unei sălcii echipat cu chiloți, ce-mi amintesc de jucătorii echipei Dinamo Tbilisi. Le fac un semn amical cu mîna și arunc cu putere undița în apele limpezi. În clipa următoare un snop de păstrăvi se aruncă asupra prăzii lacomi și flămînzi. Sub privirile mirate ale asistenței trag cu mîndrie la mal un exemplar de aproximativ juma de kil. Îl desfac din cîrlig și ri-

dicîndu-l, îl scutur spre Tolea care crede probabil că am pescuit o sticlă de vodcă. Îmi dau seama de deruta lui după felul în care şi-a pus mîna streaşină la ochi.

Gazdele sînt ocupate cu o altă îndeletnicire. Au scos din portbagaj un batal viu, negru şi creţ. Şoferii se arată interesaţi de starea sănătăţii sale. Ceilalţi încnopesc un foc pe altarul unei stînci orizontale. Aud un behăit scurt din dreptul unei tufe unde cei doi au dispărut cu nevinovatul batal. Arunc iarăşi undiţa şi scot un nou exemplar cam de aceeaşi dimensiune. Stîrniţi de mirosul sîngelui, vulturii şi-au desfăcut aripile imense şi execută largi rotocoale de recunoaştere.

rde năprazznic soarele verticalizat pe cerul de-un albastru ireproşabil, în faţa mea, un munte calcaros, ca faţa unui bătrîn posomorît, hrăneşte o pădure de pini anemici. Nici un fir de iarbă nu înviorează panta tăiată de şanţuri alpestre. Doar macii de munte, galbeni, şi fragii sorb cu disperare aerul umezit de respiraţia lacurilor.

Pradă lăcomiei am rupt un astfel de mac şi alcătuirea lui insinuînd aripi de fluturi s-a topit într-o clipă, carbonizîndu-se parcă.

Însoţitorii noştri hărnicesc în jurul batalului care este supus unui tratament special. Voi afla mai tîrziu modul de preparare, cred că unic în lume, şi-mi amintesc acum, apropo de ex-

Trecut şi prezent în Mongolia de astăzi

centrismul culinar, felul în care, într-o anume ocazie, am pregătit împreună cu Fănuş un zdravăn curcan autohton. Posedînd oarecari cunoştinţe gastronomice, i-am spus prozatorului din Balta Brăilei (cel care mănîncă peştele de parcă ar cînta la muzicuţă) că un curcan, înainte de sacrificare, pentru a i se frăgezi carnea, trebuie musai tratat cu o doză de rom. N-am precizat doza. Fănuş, generos, i-a turnat pe gît mai cu frumosul, mai cu munca de lămurire cam un sfert de litru de rom cubanez. A rezultat o friptură mai mult decît fragedă...

Dar să mă întorc la peisajul cu rezonanţe primordiale. În cupa acestui crin de piatră fiecare membru al caravanei noastre îşi vede de preocupări. Eu pescuiesc păstrăv şi sînt convins că nu mă va crede nimeni în ţară. Un exemplar magnific, probabil tatăl tuturor celor capturaţi pînă atunci, îmi potoleşte zelul. Se repede la momeală (de data aceasta pusesem în undiţă o bucată de salam) trage năprazznic şi se duce în lume, luînd drept suvenir din România şi acul de siguranţă, retezînd liţa ca pe un firav fir de bumbac. Dau din mîini şi mă agit spre nedumerirea prietenului Tolia care stă în picioare, cu mîinile-n şold şi cu o originală umbrelă de brusture pe cap. Din ataşament conjugal e obligat să admire figurile de gimnastică ale consoartei care se copilăreşte ştiindu-se urmărită de priviri pe sub sprînceană.

Tînărul translator, ins lipsit de prejudecăți și cu studii filologice terminate la Moscova, a pus punct exercițiilor de yoga și acum, văzînd că am rămas fără ocupație, își permite să încerce adîncul lacului.

Are un costum de baie roșu cu dungă albastră și mă privește cu oarecare superioritate. Eu nu posed. Prietenul Tolia, după cum v-am relatat, nici atît.

Translatorul înaintează pe buza unei stînci aplecată spre apă, face cîteva mișcări de rotație cu mîinile și se aruncă în undele limpezi ca lacrima. Îl urmăresc invidios cum lunecă submersiv cam treizeci de secunde. Apoi iese la suprafață și-mi face semn să-i urmez pilda. N-am fost niciodată un înotător de excepție. Săritor de la trambulină nici atît. Zgîndărit în orgoliul propriu mi-am luat avînt și am sărit „broasca", ca un pietroi adică, resimțind puternic impactul cu suprafața apei. M-am scufundat și o secundă am avut senzația că sînt pur și simplu gilotinat. Apa era atît de rece încît mi se părea că mă strînge ca o chingă de oțel. Am îngăimat o rugăciune și-am început să înot grăbit spre malul care, de altfel, era la cîțiva pași. Treptat însă o senzație reconfortantă mă cuprinse, mușchii scăpați de încleștarea inițială își reluară funcțiile normale, la suprafață stratul lichid avea o temperatură acceptabilă.

După ce ies pe mal fac o incursiune în jur în căutarea unui izvor.

Mi-este o sete năpraznică și n-am mai gustat apă de patru zile. Găsesc ochiul limpede tremurînd între două pietre. În ciuda recomandărilor severe făcute de medicul care ne însoțește mă aplec și beau ca o cămilă însetată, cu orice risc. Apa e rece și nemaipomenit de gustoasă, insinuînd un vag miros de mentă. Aud din spate vocea confratelui care mă dojenește de două ori. O dată pentru faptul că mă scăldasem, amintindu-mi că pe vremea lui Gingis-Han îmbăiatul era cu desăvîrșire interzis, și a doua oară pentru nesăbuința de-a bea din ochiul acela înconjurat de iarbă și flori de munte. Ar fi băut și el, îl văd după privirea pofticioasă a ochilor albaștri, dar consoarta veghează și-l avertizează de departe: Tolia.

Privim cu nădejde spre locul de unde vine un miros inconfundabil de carne friptă sau, mai bine zis, răscoaptă. Batalul e dislocat din jarul care l-a pătruns de la coadă pînă la bot. Mai corect ar fi spus : de la coadă pînă la gît. Și veți vedea de ce. Doi dintre șoferi se ocupă de toaleta sacrificatului. Unul toarnă apă din belșug pe șoriciul galben-auriu, celălalt îl masează cu un cuțit de lemn. În picioare, cu un aer grav, un bătrîn mongol adus în ultima mașină dă indicații monosilabice făcînd gesturi scurte în direcția batalului. Era specialistul transportat expres pentru surpriza pregătită. Sîntem chemați să ne apropiem. Batalul stă impasibil și fierbinte așezat cu labele-n sus pe o bucată de placaj. Șoriciul auriu aburește ușor. Mă așez turcește pe iarba grasă și țin în mînă înghițind în sec o imensă farfurie de tablă. Alte ustensile — niente ! În timp ce consoarta confratelui își schimbă toaleta, am timp să studiez mai atent obiectul apropiatului ospăț. Remarc două lucruri bizare. Batalul n-are cap iar burta este rotunjită ca și cum l-ar fi copt cu mațe cu tot. Anticipînd imaginativ metodologia preparării, elanul îmi scade brusc. În fine, sîntem toți adunați. Tolia are agățat la gît un imens șervet de olandă ca să nu se păteze. Doamna cere o furculiță și

un cuțit. Nu aude nimeni. Ni se înmînează cu solemnitate cîte cinci fire de ceapă sălbatică, legumă atît de rară ca și piperul pe timpul lui Henric al IV-lea. În fața fiecăruia se află un mic bol de porțelan a cărui utilizare n-o întrevăd încă, precum și tradiționalele păhărușe de sticlă. Președintele scriitorilor mongoli scoate la iveală două sticle de vodcă Archi cu etichetă albastră.

Mă înviorez și schimb o privire complice cu Tolia care-și mîngîie preocupat șervetul de olandă. Ni se umplu paharele și încep toasturile. Unul de bun venit în zona celor șapte lacuri, altul de mulțumire din partea lui Tolia care este șef de delegație și are darul vorbirii. Încă unul pentru sufletul celui ce odihnește rumen în fața noastră. Altul de mulțumire și admirație din partea mea. În fine, încă unul pentru calitățile subsemnatului de pescar și înotător și la sfîrșit pentru prietenia de nezdruncinat dintre popoarele noastre toate.

E inutil să precizez că fiecare toast era asorat cu un păhăruț de Archi și o gură de cumîs.

În fine, bătrînul mongol cu chip impasibil dar cu o ușoară ironie înscrisă în încrețiturile ochilor, își suflecă mînecile caftanului tradițional, pune mîna pe un cuțit enorm și cu o dexteritate de chirurg despică batalul. Apucă cu palma o bucată de piatră rotundă răsărită din pîntecele ce aburește bierbinte și-o trece celui din dreapta. Acesta o mută rapid dintr-o palmă în alta și-o dă mai departe. Piatra ajunge la mine. E fierbinte și cu o mișcare fulgerătoare i-o trec confratelui care știe lecția. Mai fusese în Mongolia. După ce piatra face un tur de răcire, timp în care din burta despicată ies mirosuri apetisante, bătrînul mongol ne servește pe fiecare. Costat cu uimire că primesc o bucată de pulpă și ceva organe. Ritualul este exact și imparțial. Fiecare dintre cei prezenți aveau în farfurie cîte

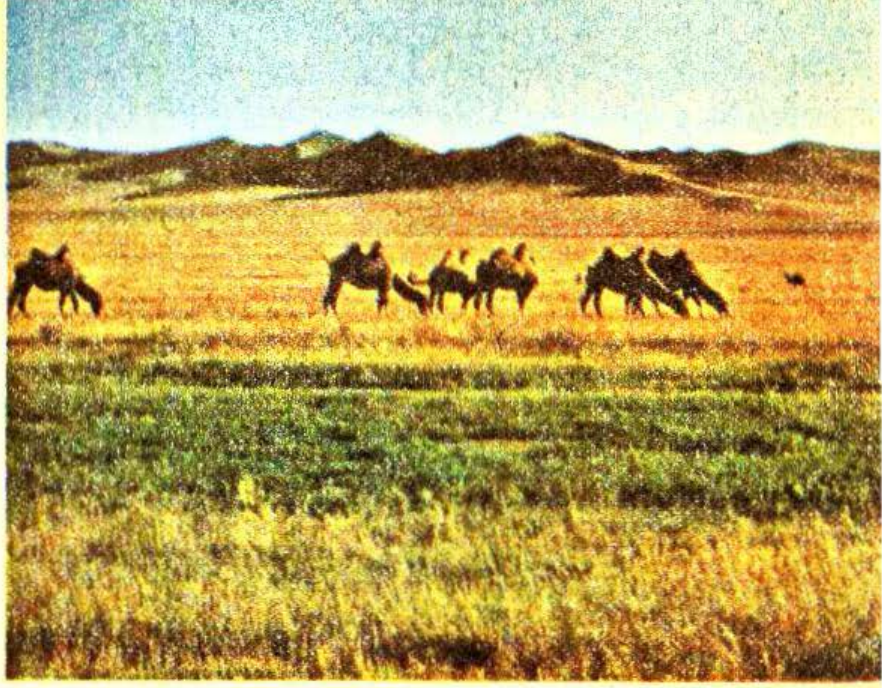

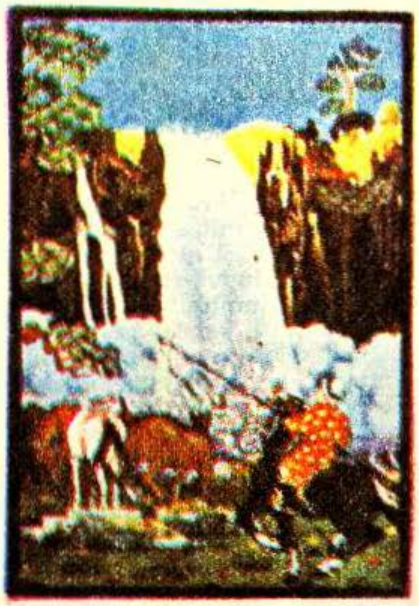

o bucată de pulpă și ceva organe. Mă gîndesc cîte pulpe, cîți ficați, rinichi și inimi putea avea acest exemplar. Și atunci am înțeles absența capului. Sacrificatul nostru fusese îndopat pur și simplu cu bucăți bine alese aparținînd altor patru sau cinci frați.

În bolurile de porțelan din fața noastră ni se servește bulion. Adică sucul aromat și gustos. Și, de fiecare dată cînd servește, meșterul preparator scoate cîte o piatră fierbinte și rotundă.

Pe stîncile din jur vulturi impasibili așteaptă desigur sfîrșitul ospățului.

uropeni prin definiție și chiar atestați ca atare, subsemnatul și confratele ne străduim să demonstrăm un apetit domol și o masticație în consecință.

Era un festin calm, finalizat cu naturalețea pe care o imprimă păstorii de la noi sau de-aiurea.

Nici n-am avut timp să observ cînd s-au adunat din fața noastră așa-zisele rămășițe.

Se insinua un amurg lenevos. Iarba mirosea sălbatec a mentă și a frunză de pelin. Lacurile abureau. Pe cele șapte ochiuri implacabile, pe suprafața lor nemiș-

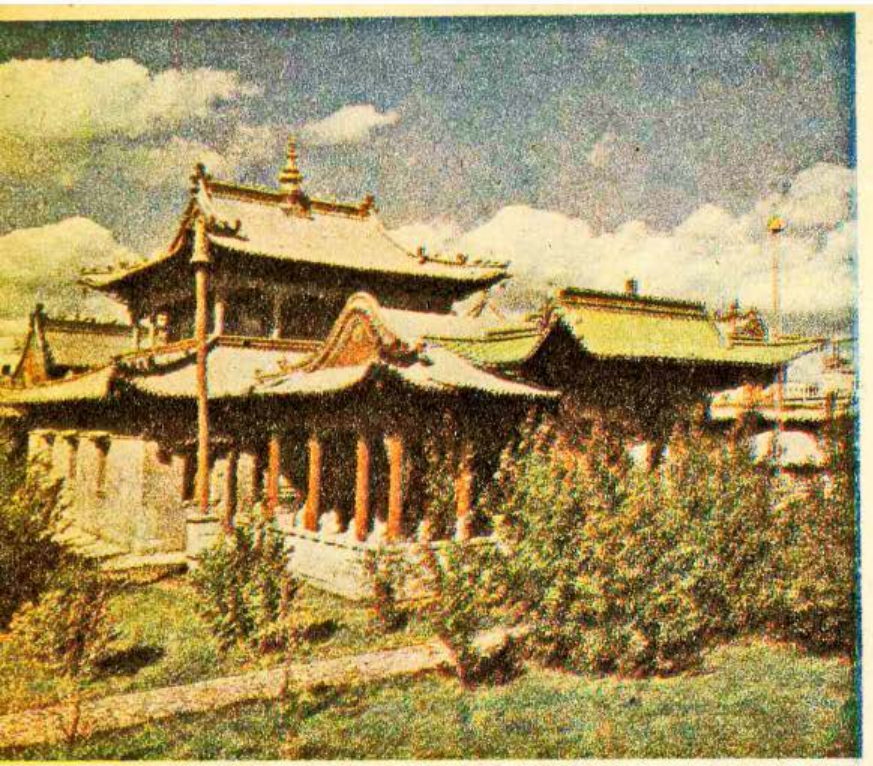

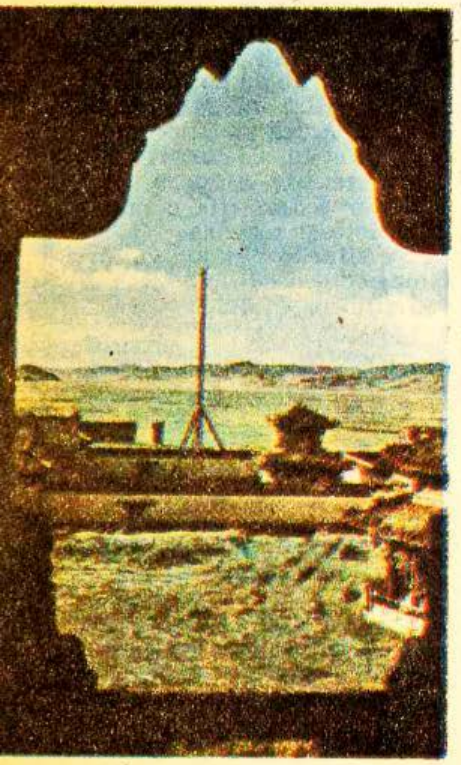

cată, sute de lebede își reluară somnolența imperială.

Bătrînul mongol, cel adus special, căzuse în melancolia de seară.

Nici o fibră nu se mișca pe fața lui mitraliată de vînt. Ochii vioi și șireți mă priveau cu indulgență și oarecare mulțumire.

De fapt, privea peste noi. În zare privea. Undeva peste lucruri nevăzute. Poate spre pădurea îngălbenită înainte de vreme. Poate spre piscul acelui munte golaș, împănat cu schelete de pini, ce păstra aproape de vîrf, tulpina unui copac uriaș.

Nu știam ce vede el acolo. Poate doar amintirea legendei unei morți îndelung întîrziată dar sigur pronosticată.

Să fie cedru acel arbore spre care privirea mea se îndrepta fără voie ? Să fie un simplu stejar răsărit miraculos în coasta săracă ?

Ce gînduri îl bîntuie pe bătrînul mongol ? Să mai țină el minte legenda bizară și balada cu versurile de litanie ?

Fiindcă Marele Han se oprise cîndva, undeva, pe malul lacului, nu departe de răzvrătirea unui munte și ceruse să fie îngropat la poalele copacului uriaș ? Era acest ceas un prilej de melancolie ?

„Ca șoimul zburai tu
odinioară.
Și astăzi, scîrțiind, un car
te poartă.
Ai părăsit într-adevăr,
nevastă și copii și țară ?
O, rege !

Tu ne duceai în zbor
semeț odinioară
Și astăzi ai căzut lovit
de soartă
Așa cum cade mînzul
neînvățat să sară...
O, rege !“

Poate că această baladă străveche ritma în timpul vîrstnicului mongol. Poate că noi nici nu existăm în trufia tristeții lui fără egal.

O secundă, mi-am amintit legenda mormîntului necunoscut. Șirul de ani care au ghilotinat orice relație de tip funerar.

Sicriul pe care Marele Han cu două sau trei luni înaintea sfîrșitului și-l comandase, și-l purta după el.

Acea tibitcă mortuară, cu iurta așezată deasupra, și steagul fluturînd în vînt semn că înăuntru e un om bolnav dar nu un mort, roțile ei (șase la număr) tăind șesuri și podișuri dinspre China spre primitorul pămînt al Mongolilor Albaștri, n-o puteam vedea înaintînd pînă aici...

Și totuși, sicriul de bronz aurit și armele grele de nestemate, și caii pe care l-a stăpînit pînă în ultima clipă, chiar și masa de argint cu picioare delicate și ultima nevastă ; toate acestea au fost cărate pe drum de moarte și pierzanie pînă la atingerea zidului cetății numită Kara-Korum.

Nimeni nu avea voie să știe că nemuritorul a pierit. Tot ce-a fost viu în cale a fost dat morții.

Două luni au trecut de la înștiințarea oficială a tuturor căpeteniilor răspîndite în lume...

Toate aceste lucruri citite și auzite mi-au venit în minte privind figura imposibilă a bătrînului mongol care scruta înălțimile melancolic și neliniștit.

Deodată, în cupola acelui crin de piatră, se auzi cucul cîntînd besmetic și ireal. Eram cu puțin înainte de așa-zisul praznic al binecuvîntatului Petru. Semn care, la noi în România, din obiceiuri străvechi marchează tăcerea cucului.

S-a mai auzit odată ca un oftat de mătase estompat de ape...

Apoi, nimic... Am stat o vreme așteptînd și, în cele din urmă, confratele Tolea m-a întrebat cu voce tare și traducere liberă : „Mircea, la voi pînă la ce dată cîntă cucul... ?"

Am răspuns. „Ca la voi. Păsările sînt conduse de instincte ancestrale".

Într-un elan de recunoștință m-am ridicat și luîndu-mi cravata de origine finlandeză (numai buline și culori) am dăruit-o melancolicului mongol. A luat-o. S-a uitat la ea ca la o altă minune a lumii ușor trist, poate doar debusolat, și și-a așezat-o în jurul gîtului scrijelat, ca o scoarță de copac.

Era fericit și nu prea. Peste caftanul tradițional, sub pletele fără pic de fir argintiu, această scornire incomodă îi venea ca un șarpe.

N-aveam altceva de dăruit. Ceasul era de la Nichita, iar sticluțele de coniac cu etichete purtînd numele unui poet exilat le prăpădisem cu și fără folos. Prietenul Tolea a vrut să-i dea trei decorații. Bătrînul și-a întors reverul caftanului și i-a arătat alte treizeci.

Sclipea amurgul. Ca un cuțit finlandez. Ca un jungher de subofițer (vorba lui Fănuș Neagu). Ca o coadă de vulpe incendiind pădurea. Ca o ultimă, și implacabilă bătălie a zilei cu soarele.

Ce mai : ca un semafor de circulație în nopțile fără lună. Și bătrînul mongol, ridicîndu-se, îmi întinse prima vertebră a acelui fost batal, sticloasă și sidefată ca osul unui ghicitor în stele, mică precum o verigheță de logodnă, caldă încă, și privindu-mă îndelung, a murmurat ceva stins.

Vertebra, adusă prin toate vămile văzduhului, o păstrez la mine acasă...

Ne pregătim să părăsim zona celor șapte lacuri. Ospățul s-a terminat, vodca Archi de asemenea și mă mistuie o sete năpraznică.

Confratele Tolea e bîntuit de aceleași dorinți. Îl văd după cum mă privește melancolic și înghite în sec. Are un surîs șiret și simt că ascunde ceva. În timp ce gazdele adună tacîmurile și celelalte ustensile, consoarta confratelui se retrage în spatel mașinilor să-și schimbe toaleta. Tolea profită de absență și-mi propune cu voce tare să mergem la culeș de ceapă sălbatecă. Există așa ceva. E o legumă ciudată, cu bulb lunguleț și inflorescență violetă. Are un gust iute și o aromă neobișnuită. Simt că nu de ceapă îi arde dar îl urmez docil. Dispare în tosul unor tufe de sălcii și după cîteva momente îl găsesc aplecat deasupra unui ochi de apă căutînd ceva. Scoate, ca un prestidigitator, două sticle de bere reci și brumate...

Secătuim conținutul sticlelor și, cu veleități de discoboli, le facem vînt spre lac. De, obiceiuri de europeni. În timpul acesta gazdele curăță locul festinului. Pînă și vatra de piatră pe care s-a perpelit batalul e ștearsă cu un șomoiog de iarbă.

Se aude glasul vigilent al consoartei care strigă adunarea. Ne instalăm în mașini și începe un nou calvar al urcușului printre stînci și bolovani de granit. Cele șapte lacuri rămîn în singurătatea lor primordială. Pe catifeaua apelor neîncreţite de nici o boare stolul de lebede și-a reluat somnolența regală. Păstrăvii prinși de mine au fost restituiți lacului. Am insistat degeaba în ideea de-ai prepara în vreun fel. Gazdele n-au reacționat în nici un fel.

După o oră și ceva de urcuș neîntrerupt coborîm spre o vale tăiată de firul șerpuitor al unui rîu leneș. Trei iurte singuratice strălucesc în depărtare albe și ireale. O herghelie de cai roșietici cu cozile pînă la pămînt stau adunați bot lîngă bot într-o ciudată așteptare.

Vom fi oaspeții bătrînului mongol, cel care a preparat batalul și care coboară acum din mașină purtînd la gît, peste caftan, cravata mea cu buline. Sîntem poftiți în iurta pentru oaspeți.

urta centrală mai spațioasă decît celelalte două. Ne așezăm pe scăunele de lemn. Paharul tradițional, din argint masiv, umplut ochi cu rachiu de lapte trece din mînă în mînă. Bătrînul mongol ne arată cu mîndrie interiorul iurtei. Amestec de tradițional și modern. Alături de mobila colorată, miniaturală, de paturile scunde cu schelet de alamă, de icoane vechi pictate pe sticlă, de o grămadă de obiecte de rit așezate pe o etajeră joasă, într-un colț tronează la vedere un televizor color Lîngă el, un generator electric tip Honda. O dată pe săptămînă, aici în inima platourilor înalte, departe de civilizație, bătrînul mongol dă drumul la generator și deschide televizorul la care are invitați păstori care vin călare la acest spectacol gratuit de la sute de kilometri. După ce gustăm rachiul de lapte și ciugulim brînzeturile așezate în fața noastră, bătrînul ține să ne prezinte familia. Fiul său, nora, ambii cam de vîrsta subsemnatului și trei nepoate zvelte cu părul albăstrui. Familia stă în picioare în ușa iurtei. Nu se vor așeza nici o clipă rămînînd într-o atitudine contemplativă Una din fete poartă în mînă un fel de vioară prelungă cu două corzi, terminată cu un capăt de cal sculptat cu rafinament.

Se înclină decent și trece arcușul scurt peste corzile subțiri.

Un sunet mătăsos crește tînguitor. Surorile încep să cînte cu voci catifelate. Ne cîntă o baladă străveche, o legendă pe care încerc s-o reproduc cît mai fidel. De fapt e povestea unui haiduc botezat Cucu (legenda cucului singuratic) care se îndrăgostește, în timp ce făcea armata, de o fată de la poalel munților Altai. După ce termină armata se întoarce în ținutul său de pe malurile Kerulenului și se căsătorește cu o femeie înstărită. El nu-și poate însă uita iubita și în fiecare noapte străbate cinci sute de kilometri pînă la poalele munților unde trăiește prima lui dragoste. Dimineața, înainte de-a cădea roua, se întoarce la iurta lui din stepă, se strecoară lîngă soție și se preface că doarme profund. Cum putea însă străbate cinci sute de kilometri într-o singură noapte ? Avea un cal fermecat, un cal „zburător" cu aripi la picioare. Într-o dimineață soția îl prinde, îl vede descălecînd și observă aripile calului fermecat. Și atunci soția ucide calul în semn de răzbunare.

Despărțit de două lucruri scumpe, de iubită și de cal, haiducul a început să plîngă cu tristețe. Și pentru a-și alina dorul, haiducul a luat capul calului și pielea lui, și păr din coada lui și-a meșterit un instrument de cîntat denumit **morunhor**, cap de cal adică. Și-a început să pribegească din loc în loc, din iurtă în iurtă, cîntînd pe cele două corzi simbolice povestea nefericitei sale iubiri.

Plecăm pe înserat din iurta bătrînului mongol care se desparte greu de noi.

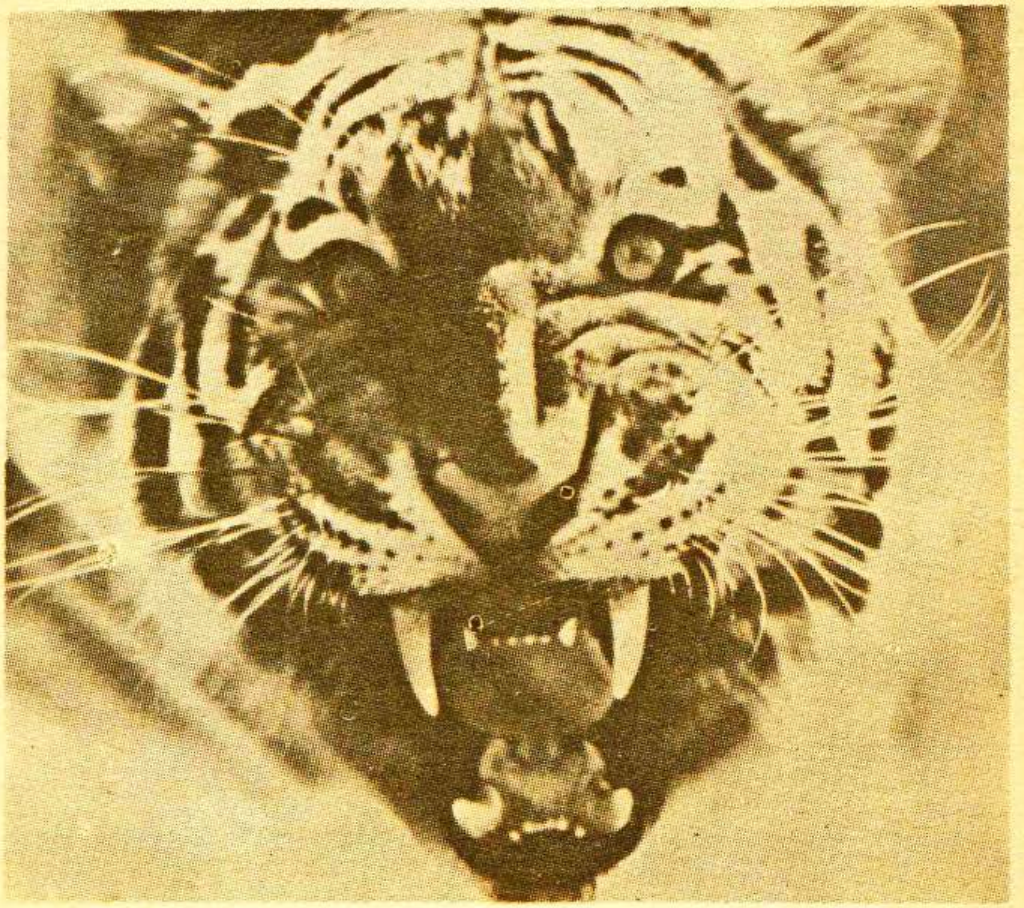

SFINX

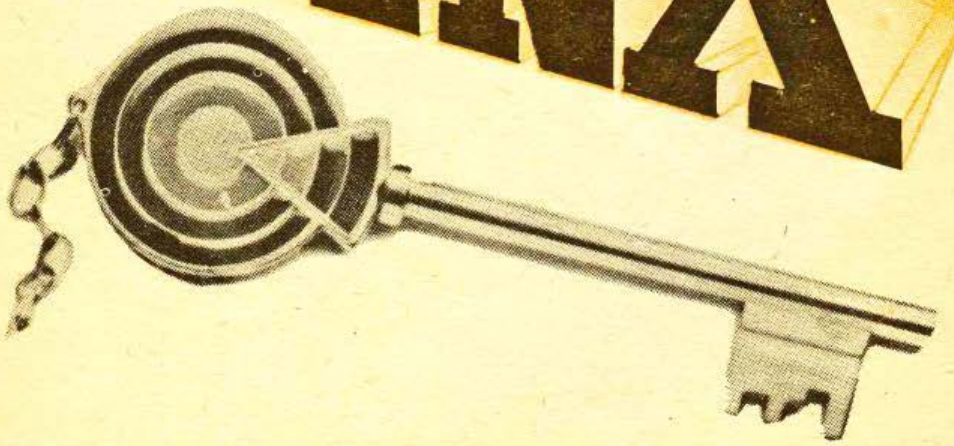

DJAGANNATH DIKSHIT
~India~

TIGRUL UCIDE, APOI DOARME

FORȚA, NUMAI FORȚA !

În casa veselului pictor Djadav care nu demult scăpase de sărăcie grație căsătoriei cu o fată bogată, vechii prieteni se strîngeau în fiecare joi seara. Toți se bucurau de aceste întîlniri : ceai și tutun era din belșug și amîndouă erau excelente.

Într-o zi, în perioada ploilor, camera de primire a lui Djadav era înțesată de oaspeți. Zîmbind, Djadav îi întîmpina pe rînd pe noii veniți. Acum tocmai intrase profesorul Devsthali, care se întorcea cînd la unul, cînd la altul din cei doi elevi ai săi : avocatul Nene și poetul Kishor. Curînd, cînd veni și ultimul invitat, încăperea era deja afumată, pe tavan plimbîndu-se un nor în adevăratul înțeles al cuvîntului. După ce intră, doctorul nu vru să-l întrerupă pe profesorul Devsthali, de aceea se postă lîngă ușă sprijinindu-se de perete. Toți îl salutară cu simpatie.

— Fii binevenit, Kaushikkar.

— Bun venit, doctore.

— Vino și ia loc, ceaiul e sigur pe gustul dumitale.

Doctorul Kaushikkar era un bărbat ca la treizeci de ani, cu păr des și mustață stufoasă. Trăsăturile feței lui exprimau forță, hotărîre.

Devshali continua să vorbească. Nu putea nega că în buimăceala în care se zbate întreaga omenire conștiința individului are o importanță primordială...

— Importanță pentru cine ? îl întrerupse Kaushikkar.

— Pentru fiecare în parte și, prin aceasta, pentru întreaga societate.

— Mai întîi, profesore, ar trebui să fie stabilită măsura responsabilității și precizat ce înseamnă binele și ce înseamnă răul.

— Ar fi în zadar, se auzi glasul lui Kishor, să recunoaștem valorile în această lume. Greutatea principală provine tocmai din faptul că prea puțini le recunosc.

— Tocmai de aceea eu susțin, spuse Kaushikkar,că conștiința individului nu are absolut nici o importanță. Ceea ce vrem să facem, facem fără să ținem seama de conștiință. Vechea învățătură indiană despre bine și rău nu mai este valabilă pentru vremurile noastre.

— Atunci cine conduce acțiunile individului ? întrebă profesorul Devsthali. Cine-i mînă pe oameni la luarea hotărîrilor lor ?

— Forța, numai forța. Forța spiritului și forța fizică !

— Asta înseamnă violență premeditată !

— Și de ce n-ar fi ? De ce să nu se poată societatea lipsi de tot ce-i slab, de tot ce-i nefolositor, de tot ce-i neajutorat ?

— Dacă ați vrea să aplicați acest principiu la scara întregii omeniri, spuse profesorul Devsthali, dv. ați distruge societatea umană. Cel care se bazează numai pe forță decade nu numai moral. Este suficient să ne gîndim la Timur Lenk...

— Pricina pieirii dinastiei Timur nu a constituit-o forța, respinse Kaushikkar punctul de vedere al profesorului, ci slăbiciunea lor. I-au învins englezii, care au fost mai puternici. Și dacă n-ar fi fost englezii, ar fi fost alții, profesore. Conștiința, care după părerea dv. ar trebui să fie măsura tuturor lucrurilor, nu-i bună la nimic.

În încăpere intră un băiat care aduse ceai proaspăt, din care cauză discuția fu întreruptă. Djadav umplu cănile, apoi le dădu invitaților. Kaushikkar se apropie de Kishor ca și cînd ar fi avut de gînd să-i spună ceva, cu toate că

Grafica: Eugen Taraș-Oituz

acesta era pe picior de plecare. Kaushikkar spuse și el că nu poate rămîne mai mult și plecă împreună cu Kishor.

După ce Kaushikkar părăsi casa, profesorul Devsthali spuse că părerea doctorului îl neliniștește peste măsură.

— Este prea mîndru și prea sigur pe el, din această cauză își închipuie că este mai puternic decît viața însăși. Se înșeală amarnic însă.

LUCRURILE SERIOASE NU SE DISCUTĂ PE STRADĂ

Poetul Kishor era vestit și bogat, nu demult primise „Premiul național" pentru ultima lui carte. Și tocmai pentru că avea destui bani se temea de orice prieten care i-ar fi putut cere cu împrumut. Acum, de pildă, că plecă de la Djadav împreună cu Kaushikkar, se temea că acesta o să-i ceară o sumă oarecare.

— Aș vrea să vă spun ceva foarte serios, îi zise Kaushikkar.

— Lucrurile serioase nu se discută pe stradă, spuse încet Kishor.

— E ceva secret și urgent.

— Atunci fie și aici, fu Kishor de acord fiindu-i foarte clar ce avea să-i spună Kaushikkar.

Doctorul avu o mică ezitare, apoi își luă inima în dinți.

— Vă spun direct : vă cer să-mi împrumutați trei mii de rupii. Dacă nu dau acești bani în două zile, va trebui să părăsesc Bombay-ul, să-mi las baltă cercetările și să iau în primire un amărît de post de doctor de țară.

Kishor era pregătit pentru o asemenea cerere, suma solicitată îl surprinsese însă.

— Am ajuns la strîmtoare din cauza intermediarului, continuă Kaushikkar. Cînd m-am hotărît să mă dedic practicii medicale, intermediarul mi-a asigurat locuința și cabinetul medical pe cheltuiala lui. Ne-am înțeles în legătură cu toate astea. Am muncit pe brînci, n-am avut duminică, sau sărbătoare, am scris la gazete, am ținut cursuri la facultate, în concluzie am făcut toate muncile posibile, numai pentru a cîștiga bani. În doi ani am achitat două treimi din datorie, iar dacă intermediarul ar mai aștepta încă un an, aș reuși să plătesc în întregime datoria. El însă insistă să-i achit imediat restul de bani. Dacă nu plătesc, mă aruncă în stradă. Mă găsesc într-o situație disperată. Dacă o să mă ajutați, viitorul o să-mi fie asigurat.

— Apreciez faptul că ați venit la mine, spuse Kishor. Este o dovadă de încredere pe care mi-o arătați.

Kaushikkar oftă.

— Cu toate că — reluă Kishor — dacă aș face-o, aș intra în contradicție cu principiile mele. Cîndva i-am achitat pe toți cei care mi-au cerut-o, dar am pierdut de fiecare dată fie bani, fie prieteni. De aceea am hotărît să

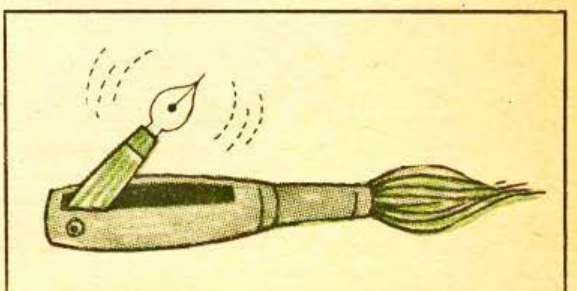

refuz împrumuturile. N-aș putea face pentru dv. ceea ce am refuzat altora.

— Dar n-o să știe nimeni.

— Dar conștiința mea ?

Kishor și Kaushikkar se despărțiră repede.

AȘ AVEA O SOLUȚIE

Kaushikkar rămase foarte surprins, încît la început nici nu-și dădu seama că fusese refuzat. Abia după o clipă, cînd Kishor îi dispăruse din fața ochilor, zise dînd din cap :

— Conștiință ?! Ipocritul !

Rămase puțin pe loc, apoi se îndreptă spre țărm, se opri și privi absent valurile mării. Ce-i de făcut ? Kishor fusese ultima lui nădejde. Kaushikkar nu era dator numai intermediarului, dar și croitorului și cismarului și proprietarului casei... Și nu avea de unde aștepta nici cel mai neînsemnat ajutor. Or asta însemna sfîrșitul activității lui. N-ar fi oare mai bine să moară ? Nu, numai lașii se omoară ! Cei puternici luptă pînă la ultima răsuflare !

Hotărî să se ducă la cămătarul Dubhash, un avocat falimentar, despre care auzise vorbindu-se ca despre un om de nimic, ale cărui afaceri depășeau litera legii. Pînă acum Kaushikkar se ferise să se dea pe mîna acestui șantajist, acum însă nu mai avea de ales.

Cămătarul locuia pe dealul Malibar într-o locuință veche compusă din două case, din care una dădea în stradă, cealaltă în curte.

Kaushikkar bătu îndelung la ușă pînă cînd să se arate slujnica, o femeie adusă de spate. Se scuză că-l lăsase să aștepte, dar a trebuit să aprindă lampa cu gaz. Îi mai spuse lui Kaushikkar că locuința lui Dubhash se află la primul etaj.

Doctorul urcă și sună. Nici un răspuns. De abia după cîteva alte momente se auzi zgomot de pași iar ușa se deschise.

— Ce doriți ?

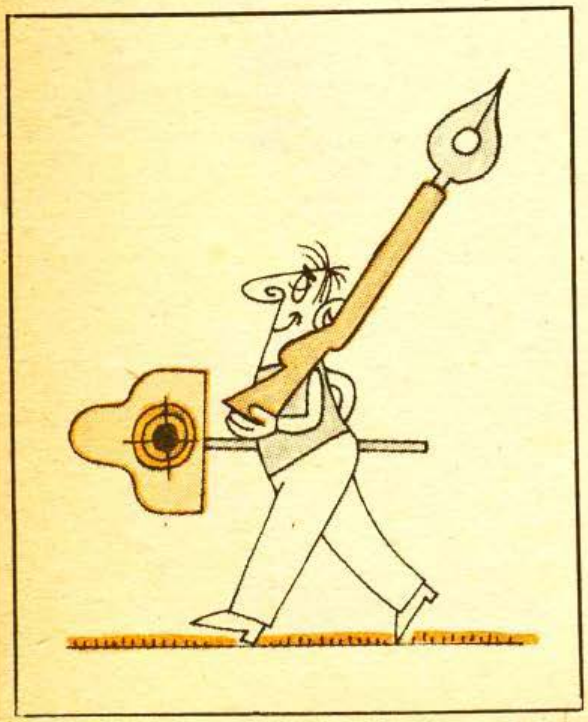

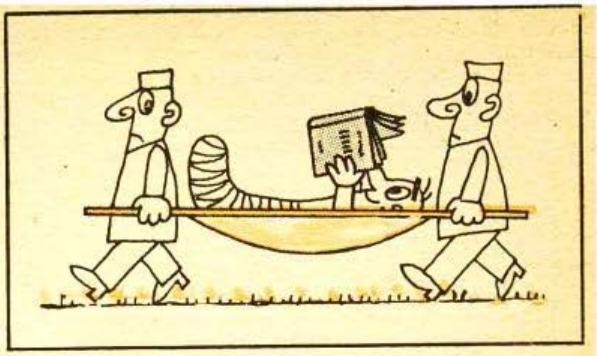

— Aș vrea să vorbesc cu domnul Dubhash.

— Eu sînt, dar dv. cine sînteți ?

— Doctorul Kaushikkar.

— Eu n-am chemat nici un doctor...

— Eu nu vin în calitate de doctor, spuse Kaushikkar, ci de client.

— Nu mai primesc clienți la ora asta.

— Bine, dar sînteți acasă... insistă Kaushikkar.

— Mă rog, intrați, zise Dubhash. Aici, în biroul meu.

Încăperea era plină de obiecte simple, dar și de sumedenie de acte și hîrtii, mirosind a mucegai.

— Secretarul meu este bolnav, de aceea nu mă bucur să primesc pe cineva cînd sînt singur, spuse Dubhash.

Se așeză apoi la birou.

Kaushikkar îi povesti pe scurt situația în care se afla.

— Despre care intermediar este vorba ? întrebă Dubhash.

— Despre També.

— Îl știu. Asta are obieceiul de a lua înapoi obiectele vîndute în rate, aproape cînd se apropie scadența. Se îmbogățește în felul acesta. Cît i-ați plătit pînă acuma ?

— Cu dobînda aproape douăsprezece mii de rupii, răspunse Kaushikkar.

— Și-i mai datorați încă trei mii.

— Din păcate. Și tocmai mi-i pretinde.

— E-o afacere bună, zise Dubhash arătîndu-se foarte entuziasmat de șmecheria intermediarului També. Și dacă v-aș împrumuta cele trei mii de rupii, ce garanții mi-ați putea oferi ?

— Trebuie să recunosc că nici una, în afară de mine însumi, de capacitatea mea care-mi va asigura, sper, un viitor plin de speranțe.

— Destul de puțin față de suma mare pe care o solicitați, fără să mai vorbim că acum nici n-aș avea de unde să vă dau trei mii.

Doctorul se ridică să plece.

— Nu plecați încă, doctore, îl strigă Dubhash. Aș avea o soluție pentru dv. : nu vă rămîne decît să vă căsătoriți...

LA REVEDERE, DRAGĂ DOCTORE...

Se auzi soneria.

Venise agentul bancar. Dubhash se scuză și se duse să ia o hîrtie de la agent.

— Banii sînt pregătiți, îi spuse el agentului.

Scoase din buzunar niște chei și deschise o casă mare de bani, așezată într-un colț al încăperii. Stătea cu spatele la Kaushikkar. Nu se auzea decît fișiitul bancnotelor. Cămătarul

se întoarse și-i dădu agentului un teanc de bancnote. Acesta le numără, semnă de primire și plecă.

— Ei, și-acum să ne continuăm discuția, doctore. V-am propus singura modalitate care v-ar ajuta să scăpați de datorii.

— Cum aș putea să mă căsătoresc în starea de sărăcie în care mă găsesc? Și-apoi nu știu nici o fată la ai cărei părinți să mă duc s-o cer...

— Ce-ați zice dacă v-aș propune eu una?!

— Știu eu, poate...

— Văd că sînteți surprins, doctore. Eu sînt prieten bun cu clienții mei și încerc să le fiu pe placi, zise Dubhash zîmbind. Cunosc o femeie rămasă văduvă nu demult, dintr-o familie bogată, și o fetișcană a unuia dintre bunele mele prietene. Și una și cealaltă v-ar putea fi soție remarcabilă. Amîndouă sînt frumoase și inteligente și ar corespunde pretențiilor dv. De altfel, le am și fotografiile.

Dubhash trase un sertar și scoase de acolo două fotografii pe care i le întinse lui Kaushikkar.

Una din ele înfățișa o femeie în jurul a patruzeci de ani. Pe cealaltă era o fată frumoasă, cu trăsături de om inteligent.

Dubhash se uită cîteva clipe la Kaushikkar apoi spuse:

— După ce le vedeți bine putem sta de vorbă. Nu pot să spun nimic rău despre nici una. Toate acestea sînt probleme delicate asupra cărora mă simt nevoit să vă atrag atenția, lucru pe care-l fac fără teamă, pentru că sînteți un om fără prejudecăți.

Și zicînd acestea, Dubhash se schimonosi la față.

— S-a întîmplat ceva? îl întrebă Kaushikkar.

— Da, doctore, mă dor cumplit dinții, spuse Dubhash. Dar mai bine să vorbim despre problemele noastre. Această femeie, zise el arătînd fotografia văduvei, este o văduvă bogată. Primul ei bărbat a fost un comerciant isteț, care a cîștigat bani frumușei din contrabandă. Și pentru că nu vreau să vă ascund absolut nimic, vă mai vînd și secretul că această femeie cam cochetează cu opiumul. Dar nu mă îndoiesc că dv. ca doctor o să reușiți s-o dezbărați de acest viciu...

— Credeți?

— Sînt sigur, doctore. Iar dacă nu veți reuși să faceți nimic în această privință, veți rămîne în scurt timp văduv, înțelegeți? Și pentru că contractul de căsătorie va prevedea aceasta, veți rămîne moștenitorul întregii ei averi.

— Dar cealaltă? întrebă Kaushikkar zăpăcit de-a binelea de spusele cămătarului.

Dubhash îi răspunse zîmbind.

— Cealaltă femeie e în floarea tinereții. Și-a făcut educația la „Arja-Kanja-gurukul", care este, după cum bine știți, cel mai bun pension pentru fete din întregul ținut Bombay. A trăit împreună cu mama ei și acolo, în mediul acela tentant, i s-a întîmplat o nenorocire. Ca să zic așa, a fost îmbrobodită de un băiat drăguț, de la care s-a ales cu un băiat, pe care tatăl său l-ar fi luat la el acasă, dacă din întîmplare n-ar fi fost căsătorit! Ei l-au asigurat pe copil cu două mii de rupii, așa că după nuntă ați putea lua dobîndă pînă la majoratul băiatului — dacă cumva n-o să moară pînă atunci... Știți și dv., sănătatea unui copil mic în condițiile climei criminale din Bombay este cît se poate de nesigură. Dar dv., doctore, o știți cel mai bine... sfîrși Dubhash ținîndu-se din nou de față cu mîna.

— Să vă văd și eu dantura, mă lăsați? spuse Kaushikkar.

Dubhash încuviință.

— Nu vi se usucă adesea buzele și nu aveți o senzație de sete? întrebă Kaushikkar.

— Ba da, chiar așa...

— Vederea nu vi se întunecă din cînd în cînd?

— Ba da, destul de des.

— Mîncarea are gust?

— E foarte gustoasă. Cu cît mănînc mai mult, cu atît slăbesc mai mult, răspunse Dubhash.

— Vă prescriu niște prafuri, spuse Kaushikkar.

— Mulțumesc, doctore. Despre restul vorbim data viitoare, pentru că am impresia că o să ne întîlnim cît de repede, după ce o să analizați toate datele ofertei mele.

— O să mă gîndesc.

— Așa e bine, spune Dubhash. Cred că nu-i grabă prea mare.

— Ba cam este, cel puțin în ceea ce mă privește pentru că dacă nu-i plătesc lui També, mă aruncă în stradă. Or, în această situație cum m-aș mai putea căsători?

— Eh, nu se pot rezolva lucrurile atît de repede. Sînteți dator și chiria proprietarului casei?

— Da, recunoscu Kaushikkar, pe ultimele trei luni.

— Bine, doctore, spune Dubhash, acesta e un impediment pentru També. Acum la revedere, dragă doctore, la revedere...

Kaushikkar strînse cu totală lipsă de plăcere mîna cămătarului și plecă.

SUNĂ SONERIA, SUNĂ...

În timp ce trecea pe la parterul casei în care locuia, Kaushikkar auzi glasul portarului:

— Domnule doctor, v-a sosit un plic.

Era un plic oficial mare și cu multe ștampile.

„Așadar, a început", își zise Kaushikkar și bagă plicul în buzunar. Mulțumi portarului apoi dădu să se îndrepte spre camera lui.

Portarul îl reținu.

— Puteți să plătiți, domnule doctor? îl întrebă și-i întinse niște hîrtii.

Kaushikkar se simți din cale afară de înjosit

NIC. NICOLAESCU

și rușinea îl împiedică să scoată un singur cuvînt. Luă hîrtiile din mîna portarului și bombăni ceva fără importanță. După ultima rată plătită în urmă cu trei zile lui També, îi mai rămăseseră în buzunar numai cinci rupii iar acum mai avea doar cîțiva paiși.

Ajuns în locuința lui se așeză la birou și se apucă să scrie articolul pe care trebuia să-l predea a doua zi la redacție. Nu putu însă să se concentreze de aceea rămase cufundat în gîndurile sale.

După puțin timp auzi soneria de la ușă — o fi vreun bolnav, un bolnav bogat de la care aș putea scoate ceva bani, își zise în gînd. Se ridică și se duse să deschidă.

Era proprietarul, care venise după chirie.

— Trec eu pe la dv. peste cîteva zile, zise Kaushikkar. Astă seară nu am timp de pierdut, trebuie să scriu în articol științific.

— Nici eu n-am timp de pierdut, îi răspunse proprietarul. Mîine trebuie să plătesc niște scadențe și mă bizui pe dv., domnule doctor.

— Bine, dar v-am spus că nu am bani, îi răspunse Kaushikkar morocănos.

— În schimb eu am familie și copii și sper că nu doriți să se întîmple ceea ce pot să fac să se întîmple.

Kaushikkar știa foarte bine că proprietarul are familie, și încă una numeroasă, pentru că în urmă cu patru ani el le acordase îngrijiri medicale, fără să aducă măcar vorba de onorariu. Scăpă în cele din urmă de proprietar și se întoarse la birou pentru a se apuca din nou de lucru.

După alte cîteva clipe soneria se auzi din nou. În ușă apăru un băiețaș îmbrăcat în dhota, care-i ceru doctorului bani pentru rufele spălate. Scena dureroasă pe care o jucă cu puțin timp înainte în fața proprietarului, o jucă acum din nou.

Enervat, Kaushikkar se duse din nou la articolul lui, încercînd să se concentreze, cînd auzi deodată bătăi în ușă.

„Poate am închis greșit și o fi servitorul Bahshi. Dar ce-o fi vrînd ?"

Kaushikkar se ridică să vadă cine venise. Era într-adevăr servitorul Bahshi cu o expresie de om încurcat pe figură.

— Am venit să vă cer leafa pe care trebuia s-o primesc încă de săptămîna trecută.

— Ți-o plătesc mai tîrziu.

— Dar nu mai pot aștepta, domnule doctor.

— Dar acum n-am nici un ban !

— Dacă ați fi de acord, domnule doctor, zise Bahshi cu jenă, dar apăsat, aș lua haina cea nouă pe care ați adus-o de la cusut, iar dacă n-o să facă atîta, atunci...

— Ia-o, spuse Kaushikkar, ia-o, ia-o...

Bahshi luă haina de la cuier și adăugă :

— Și vă mai rog, domnule doctor, ca de azi înainte să nu mai contați pe mine, eu am să-mi caut o altă slujbă.

Și puse cheile pe birou.

Kaushikkar se lăsă obosit într-un fotoliu și se uită prin încăpere. Nu peste mult timp va pierde tot ce-l înconjoară, tot ce l-a costat atîția bani și atîtea griji.

Soneria.

Kaushikkar rămase mai departe în fotoliu zicîndu-și că nu deschide nici dacă ar fi pacientul cel mai bogat și mai înțelept.

După cîteva clipe auzi bătăi ușoare în ușă. Se ridică și se duse spre ușă. De cum deschise se trezi față-n față cu o fată fermecătoare, care-l îmbrățișă.

— Sînt atît de bucuroasă că te-am găsit acasă...

S-AU TREZIT UNUL ÎN BRAȚELE CELUILALT...

— Mi-a venit o idee grozavă, am venit să cinăm împreună, zise.

Este o fată înaltuță, cu păr negru și ochi albaștri, care căutau veseli la Kaushikkar. La auzul spuselor ei, Kaushikkar se încruntă.

Fata îl întrebă nelinștită :

— Poate nu trebuia să vin...?

— Ah, nu, Patricia dragă ! Tu știi că sînt bucuros să te văd cît mai des, îi răspunse Kaushikkar. Numai că azi nu-ți pot oferi nimic, am în buzunar doar cîțiva paiși, zise îmbrățișînd-o.

— Dar asta n-are nici o importanță ! Am eu niște bani și dau fuga să cumpăr ceva, șopti Patricia în timp ce-și îmbrăca pardesiul. Afară plouă cu găleata iar dacă nu mă duc acasă ca de obicei, mama o să creadă că am rămas la pension.

Și o rupse la fugă.

— Nu cumpăra nimic ! strigă Kaushikkar în urma ei. Fata însă cobora deja repede pe scări. El se așeză la birou pentru a termina articolul.

Se iubeau de doi ani.

Pe atunci, Kaushikkar preda cursul de anatomie la o școală din apropierea Bombay-ului și pe drum întîlnea mereu o fată frumoasă cu niște planșe mari și cu un geamantanaș cu culori, fapt care l-a făcut să creadă că studiază pictura la „Arja-Kanja-gurukul", aflat prin apropiere. La început ea nu-l interesă în mod deosebit, dar după o vreme întîlnirile cu ea începură să-l bucure. Dacă n-o vedea, era dezluzionat. Nu se cunoșteau, de aceea Kaushikkar nici nu o saluta. Dar ochii lor se întîlneau, prilej cu care își și zîmbeau. Trecură așa cîteva luni fără ca ei să fi schimbat un singur cuvînt măcar.

Odată, în perioada ploilor, fugind către gară de o ploaie torențială, Kaushikkar o ajunse din urmă și văzu că n-are umbrelă.

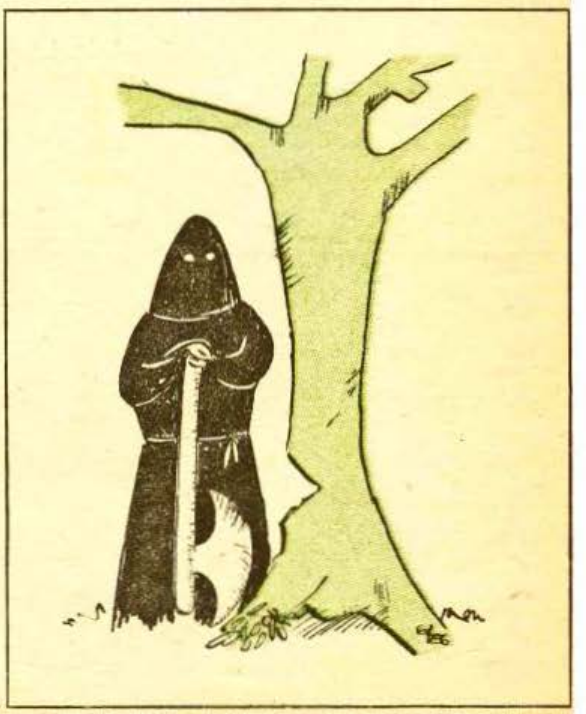

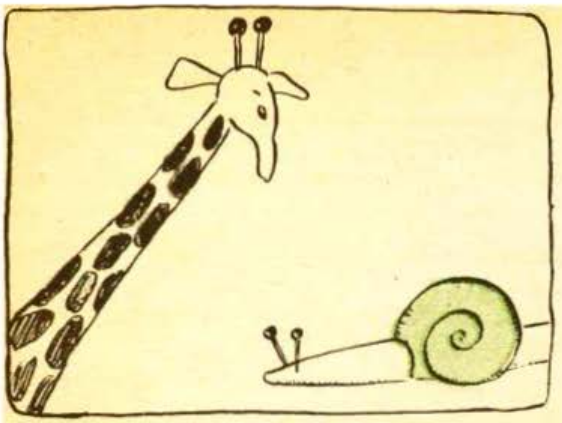

— A început să plouă și pînă la gară mai este o bucată de drum. Mi-ați permite să vă iau sub umbrela mea ?

Fata se învoi, zîmbindu-i, iar în tren șezură unul lîngă altul, ducînd-o într-o discuție veselă care-i apropie și mai mult.

Se numea Patricia Faria și era fiica unui pictor cunoscut, care murise subit în urmă cu cîțiva ani. Moartea tatălui aruncă familia fetei în sărăcie. Doamna Faria începu să coasă feluri lucruri pentru familiile mai bogate, Fernando, fiul ei, părăsi studiile și începu să lucreze pe lîngă un avocat și pe lîngă cămătarul Dubhash. Patricia, care învățase să picteze de la tatăl său, ajunse învățătoare de desen. Mai mult, cîștiga și din pictarea evantaielor și a unor obiecte pentru diferite sărbători. După un timp, cînd starea familiei se mai îmbunătăți, Fernando hotărî să-și încerce norocul în Anglia.

Impresia pe care Patricia o făcu asupra doctorului Kaushikkar fu foarte puternică, chiar dacă el nu-și dădu seama de la bun început de acest lucru. Mult mai tîrziu înțelese el că mușchiul unic, pe care îl numim inimă, mai este bun și pentru altceva decît doar pentru asigurarea circulației sîngelui. Se îngrozi de această constatare... Dar asta nu-i fu de nici un folos.

Nu cu mult înainte de vacanță, care pentru ei însemna despărțire, hotărîră ca ea să nu plece la Bombay cu trenul, ci să meargă împreună pînă la periferii, de unde vor putea închiria o ricșă.

A fost o plimbare minunată și cam pe la jumătatea drumului s-au trezit unul în brațele celuilalt, sărutîndu-se.

CUM A FOST ?

Cînd Patricia se întoarse Kaushikkar încă mai lucra. E drept, mai trebuia trei-patru rînduri și articolul era gata. Pînă atunci Patricia puse pe masă tot ce cumpărase.

Umplu farfurioarele, apoi dădu fuga în bucătărie pentru a aduce ceainicul. După care se așezară amîndoi la cină.

— Scoate-ți toate grijile din cap, Ashok, îi zise ea lui Kaushikkar, al cărui chip rămăsese tot posomorît. Să fim veseli și să ne bucurăm că sîntem împreună. Ești de acord ? Și-i întinse mîna peste masă.

Kaushikkar i-o luă recunoscător și rîse.

— Nu-i așa că-i frumos, continuă Patricia în timp ce se uita la el, nu-i așa că-i frumos cînd sîntem împreună și discutăm și ne iubim ? N-ai vrea să repetăm cît mai des cina asta în doi ?

— Nu se poate, răspunse Kaushikkar dînd și din cap a nu.

— De ce nu, Ashok ? Explică-mi și mie !

— Nu vreau să te necăjesc cu grijile mele. Lasă-mă singur cu ele, o rugă Kaushikkar.

— Nu se poate ! spuse Patricia. Crezi că nu sînt în stare să împart grijile cu tine ?

Kaushikkar îi povesti totul : refuzul lui Kishor, vizita la Dubhash, întîmplările cu proprietarul, cu portarul și cu servitorul.

— Bine, dar tu lucrezi ! Cum de s-au putut întîmpla atîtea ?

— Poate pentru că am calculat greșit crezînd că munca este totul, că prin muncă se cucerește orice. Și uite și tu unde am ajuns. Am fost un prost că m-am încrezut în També, în promisiunea lui de a aștepta pînă cînd îi voi putea plăti. Eram fericit că în sfîrșit mă voi pune pe picioare și că voi putea începe o viață de doctor independent. Acum însă També mă amenință cu confiscarea lucrurilor și a tuturor celorlalte. Nu-mi rămîne altceva de făcut decît să plec din Bombay, să las toate studiile și s-o iau de la capăt ca medic de țară.

— Tu chiar ai de gînd să pleci ? îl întrebă Patricia aproape strigînd.

— Nu văd altă ieșire, chiar dacă mă apucă disperarea cînd mă gîndesc că asta înseamnă sfîrșitul tuturor speranțelor mele, sfîrșitul cercetărilor mele, sfîrșitul dragostei noastre.

— Dar nu trebuie să ne despărțim, spuse Patricia cu multă însuflețire. Vin cu tine.

— Exclus ! Cum aș putea să te trag după mine în sărăcie ?

— Și cu toate astea n-am să te las singur. Doi oameni care se iubesc nu pot fi nefericiți. Singur și părăsit ai cădea în deznădejde. Nu mi-e frică de sărăcie, sînt obișnuită cu ea. Ashok, dragul meu, tu ai încredere în mine ?

Kaushikkar se ridică și o îmbrățișă.

— Știu că mă iubești, dar nu pot accepta acest sacrificiu din partea ta. Aș fi cel mai mare laș. Trebuie să plec singur.

— Nu te îndoi de mine, Ashok. Sînt fericită în Bombay chiar dacă te văd doar cîteva clipe

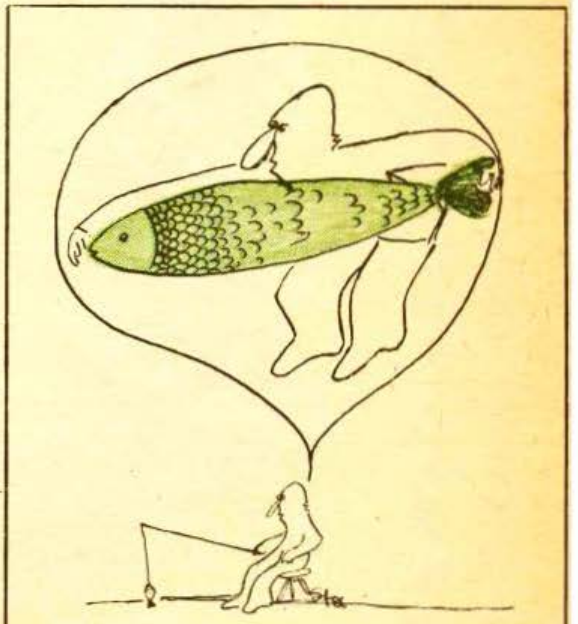

SORIN TRUȘCĂ

pe săptămînă. Dar cît de fericită aș fi oriunde știindu-mă tot timpul aproape de tine...

Se îmbrățișară și tăcură. Primul care rupse tăcerea fu Kaushikkar.

— Mai există încă o posibilitate, poate mă ajută cămătarul Dubhash.

— Tu știi măcar ce fel de om este ?

— Cel puțin cîștig timp, dacă nu și altceva, îi răspunse Kaushikkar. Mîine îi voi face o nouă vizită să văd ce și cum.

— Am să vin să te întreb cum a fost, îl asigură ,oftind, Patricia.

LUCRUL CEL MAI DREPT

Kaushikkar nu-și făcea prea mari iluzii, cu toate acestea a doua zi o porni spre Dubhash. Trebui și de data aceasta să i se deschidă. Dubhash deschise larg ușa numai cînd îl recunoscu pe Kaushikkar.

— Nu-mi fac prea multă plăcere vizitele de seară, de aceea de multe ori nici nu deschid, spuse cămătarul. Pentru clienții mei cei mai buni am stabilit un semnal ca să știu că ei sînt. Dacă o să mai veniți, aveți în vedere ca după ce sunați de trei ori să bateți încet.

Între timp ajunseră în biroul cămătarului. Kaushikkar tăcu o clipă și dacă văzu că Dubhash nici gînd n-avea să înceapă discuția, zise:

— N-ați luat în considerație cererea mea ?

— Se-nțelege că nu, dragă doctore. Am abordat azi dimineață cîțiva oameni pe această temă, zise el și tăcu.

— Și...? făcu Kaushikkar.

— Trebuie să vă spun că neputînd soluționa cererea dv., am vizitat-o pe tînăra despre care v-am vorbit și am întrebat-o ce-ar zice de un tînăr doctor pe care îl așteaptă un viitor strălucit, băiat sănătos și frumos. Și nu vreau să vă măgulesc, doctore, eu nu fac decît să constat faptele, dar ea a fost interesată de o atare posibilitate.

Kaushikkar îl întrerupse nerăbător.

— Avem timp berechet pentru a ne gîndi și la acest din urmă pas...

— Eu nu stărui, zîmbi cămătarul. Dv. știți cel mai bine ce este cel mai bine pentru dv.

Se despărțiră, Kaushikkar plecînd grăbit spre casă. Înainte de a pleca la Dubhash lăsase cheia de la locuință la portar, pentru ca Patricia, în cazul că ar veni înaintea lui, să nu-l aștepte pe scări. Sună, iar Patricia apăru imediat în ușă.

— Spune, cum a fost ?

— Exact cum mă temeam că o să fie, spuse Kaushikkar pășind în vestibul. Dubhash n-a găsit pe nimeni care să mă poată împrumuta.

Se îmbrățișară.

Intrînd în cameră, Kaushikkar observă pe masa laterală sumedenie de alimente. Surprins, se uită la fată. Patricia începu să rîdă.

— Am pregătit între timp ceva pentru cină pentru că și astăzi vreau să rămîn cîteva ceasuri cu tine.

Îl luă pe doctor de mînă apoi continuă :

— N-am vrut să fii singur cînd te întorci de la ciinele ăla de cămătar. A trebuit să inventez ceva ca să pot pleca de lîngă mama.

— Dar ce-i cu festinul ăsta ?

— Trebuie să mîncăm ceva, nu ? rise Patricia.

Și se așezară la masă. Discutară de una, de alta, dar cel mai mult își spuneau ochii lor, exprimînd ceea ce simplele cuvinte n-ar fi fost în stare să spună.

Abia după cină pe Kaushikkar îl cuprinse neliniștea și teama pentru viitorul lui apropiat. Spuse încet :

— Ți-a propus ceva de rușine ? întrebă Patricia.

— Îmi oferă două neveste...

— Mă așteptam la una ca asta.

— Din această cauză îmi refuză împrumutul pe care i l-am solicitat, cu toate că pentru el asta ar fi floare la ureche. Își închipuie că presat de împrejurări voi ceda și mă voi căstăori cu vreuna din cele două pe care vrea să mi le bage pe gît.

— Vezi cît este de mișel ? spuse Patricia.

— Cînd mi-a dat de înțeles despre posibilitatea morții văduvei și apoi a copilului aceluia slăbănog, zise Kaushikkar, mi-a venit ideea morții lui, zicîndu-mi că n-ar fi nimic rău dacă cineva omoară o mizerie de om ca el.

— Da, numai că o astfel de faptă poate comite doar un om care n-are conștiință, spuse Patricia.

— Cel care țipă e soțul meu. Tocmai are o discuție cu șeful lui care i-a tăiat o zi din salariu.

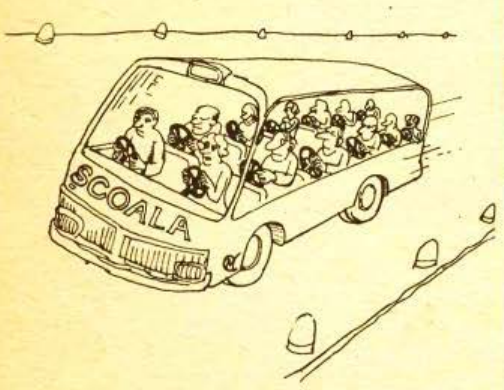

V. CRĂIȚĂ MÎNDRA

— Te asigur că nu conştiinţa ar fi cea care m-ar opri s-o fac, spuse Kaushikkar. Înainte de a face aşa ceva se judecă toate datele pro şi contra şi dacă se dovedeşte că există suficiente motive pentru a o face, atunci oamenii sînt liniştiţi după comiterea faptei, fără mustrări de conştiinţă sau păreri de rău.

— Indiferent ce-ar fi, ar fi bine ca Dubhash să nu fie ucis, spuse Patricia rizînd.

— Dar tu singură eşti de acord cu mine că Dubhash merită să moară !

— Da, recunosc, dar moartea să-i fie pricinuită de dumnezeu sau de tribunal, nicidecum de mîna unui individ, de mîna cuiva dintre noi. Chiar dacă ştim că lucrul cel mai drept ar fi să moară.

PUMNALUL DE DJADHPUR

În seara aceea domnişoara Faria trebuia să se întoarcă acasă mai devreme. Kaushikkar se aşează la birou şi se dedică studiului. Avea la ce să lucreze. Şi lucra. Tocmai în asta consta tăria lui, că avea o formidabilă voinţă de a lucra în toate împrejurările, chiar şi atunci cînd acestea nu-i erau prielnice. Cînd lucra nu era atent la nimic, îl interesa doar munca lui, ceea ce făcea.

Aşa fusese pînă acum...

Astăzi însă nu se mai putu concentra asupra gîndurilor sale iar voinţa parcă l-ar fi părăsit cu totul. Încerca să se stăpînească, dar nu reuşi cine ştie ce. Era obsedat de un singur nume, care-i revenea mereu în minte, iar numele acesta era Dubhash.

„Nimic nu-i mai simplu", îşi zise în gînd.

De ce gîndul la crimă îi dădea tircoale tot mereu ? Nu era ceva ciudat ? Doar pînă acum nu-i trecuse prin cap ideea de a ucide un om...

Şi iată-l acuma găsind motive, şi încă motive puternice, care-l convingeau că moartea violentă a unui cămătar ar fi întrutotul justă şi justificată.

Îi apărură broboane de sudoare pe frunte. Căută cîteva elemente care să vină în avantajul cămătarului. Nu găsi nici unul.

Atunci de ce ezita ? De teama mustrărilor de conştiinţă ? Nu ! Oamenii inteligenţi nu au mustrări de conştiinţă dacă ajung la o concluzie în urma unei mature chibzuinţe.

Trebuia cumva să-i fie teamă că va fi prins şi pedepsit ? Nu ! Oamenii inteligenţi nu pot fi prinşi cu una cu două. Şi-apoi poliţia habar n-are cu ce se îndeletniceşte acum doctorul Kaushikkar. Aşa dar, are toate atuurile în mînă.

Se ridică şi începu să umble nervos prin cameră.

Dubhash nu avea nici un fel de rude sau alţi moştenitori cărora să le lase averea. Cine se va înfrupta după moartea lui din banii pe care i-a strîns ? Nimeni ! Nimeni n-ar fi văduvit de cele cîteva pachetele de bancnote pe care Kaushikkar şi le-ar însuşi. Lui Kaushikkar cuvîntul hoţ i se păru infinit mai rău decît asasin.

Cînd tocmai era muncit de aceste gînduri, cineva sună la uşă. Doctorul se duse să deschidă.

Îl salută un om oarecare şi-i zise :

— N-aş fi vrut să vă deranjez la această oră tîrzie, domnule doctor, dar femeia mea naşte şi moaşa nu se pricepe, zice că-i ceva rău... De aceea am venit să vă rog să veniţi şi să vedeţi despre ce-i vorba..

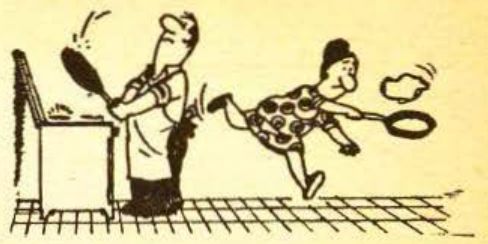

Colaborare...

Kaushikkar îşi luă pardesiul pe braţ şi plecă cu individul.

Starea femeii era atît de gravă, încît pentru a-i putea fi salvată viaţa trebuia sacrificată cea a copilului. Kaushikkar se întoarse acasă odată cu mijitul zorilor.

În piaţa din apropiere se auzea deja zumzet de voci omeneşti pe străzi însă domnea încă liniştea nopţii.

Kaushikkar nu stătuse pe gînduri cînd a fost să-l omoare pe noul-născut, care ar fi putut trăi în mod cinstit cincizeci, poate şaizeci de ani, în schimb ezita cînd era vorba să-i facă de petrecanie unui cămătar respingător, care dacă mai are de trăit cîteva luni.. Salvarea femeii slăbuţe îl ajutase să ia o hotărîre, dar interesul lui, interesul lui vital nu fu de natură să-l convingă la o acţiune similară. Cîtă nehotărîre, cîtă derută, cîtă slăbiciune şi laşitate !

Kaushikkar umbla ca hipnotizat. La un moment dat zări pe cealaltă parte a străzii un obiect. Acesta sclipi în lumina lunii care pătrundea prin spărtura unui nor. Îl ridică.

Era un pumnal de Djadhpur cu mînerul împodobit.

Kaushikkar se uită jur-împrejur şi dacă văzu că nu-l observă nimeni îl ascunse în buzunar.

Soarta cămătarului era pecetluită.

— Vă rog să fiţi sigură că soţia mea a adus pantalonii la dv. Aşa, ca să-mi facă, ca de obicei, mizerii...

SPRE COLINA MALABAR

Cînd se trezi a doua zi, Kaushikkar se simţi ca după o beţie zdravănă. În cap îi roiau sumedenie de gînduri. Se plimba fără nici o noimă de colo-colo prin locuinţă fără să ştie pe ce să pună mîna. Era surprins el însuşi de starea în care se găsea întrucît nu i se mai întîmplase aşa ceva...

Privirea îi căzu deodată pe pumnalul pe care aseară îl pusese pe o carte deschisă pe birou. Simţi o puternică înviorare sufletească, era ca şi cînd starea de deprimare i s-ar fi risipit cu totul.

Luă pumnalul în mînă şi-l privi îndelung. Era o armă minunată, ascuţită ca briciul. Acum ştia bine că la apusul soarelui va pătrunde în locuinţa cămătarului şi-i va umbla puţin cu lama la gît...

O să fie atît de simplu !

Pumnalul îl va lăsa la locul faptei pentru ca poliţia să creadă că asasinul este unul din Radjasthan sau vreu Sikh din Pundjah.

Se îmbrăcă şi plecă hai-hui pe străzi. Rememorînd tot ce se hotărîse să facă, ajunse la concluzia că pericolul în care urma să intre era mult mai mare decît gîndise şi că şansa de succes este mult mai mică decît îşi imaginase.

În cele din urmă ajunse la o altă concluzie : că pericolul era la fel de mare pe cît de mare era şansa de a se bucura de succes !

Era foarte probabil ca portarul să-l observe, dar era tot atît de posibil ca el să scape neobservat. Nu depindea decît de el. Şontica aia de babă trebuie să aprindă luminile în ambele aripi ale clădirii şi de bună seamă că durează ceva pînă să urce şi să coboare toate treptele. Dacă o să aştepte pînă ce femeia o să iasă din locuinţa ei, el ar putea să-şi ducă planul la bun sfîrşit şi să iasă din casă mai înainte ca portăreasa să se întoarcă. Totul este ca el să fie calm, exact, şi să acţioneze cu sînge rece.

Restul depindea de o întîmplare pe care el nu avea cum s-o prevadă. Dacă o să fie văzut de cineva sau dacă Dubhash n-o să fie acasă, crima urma să fie înfăptuită a doua zi.

Mai exista însă o problemă importantă, pe care Kaushikkar trebuia s-o rezolve chiar azi ; cum va explica apariţia dintr-odată a atîtor bani ?

Zgomotul străzii şi trecătorii nu-l deranjau nicicum. Traversă cartierul Parel şi ajunse pînă la fortăreaţă. Intră într-un local unde luă nişte colţunaşi prăjiţi cu carne de pui şi un pahar cu lapte. Gîtul parcă i se uscase, nu avea nici o poftă de mîncare.

Era tîrziu după amiază cînd reveni acasă. Luă pumnalul, îl ascunse în buzunarul hainei şi o porni spre colina Malabar.

PRINTRE CEILALŢI TRECĂTORI

Amurgul încă nu se lăsase cînd Kaushikkar trecu prin dreptul casei în care locuia cămătarul. Se gîndi să se oprească puţin pe cealaltă parte a străzii, acolo însă se găsea o ceainărie de unde l-ar fi putut observa cineva. Continuă deci să umble, dar se întoarse după cîţiva paşi, pentru a nu pierde momentul cînd portăreasa iese din locuinţă pentru a aprinde felinarele.

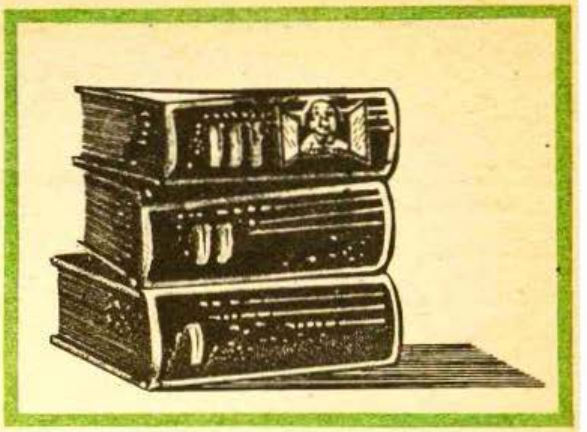

Trecînd prin faţa casei, o văzu pe portăreasă tocmai ieşind. El îşi văzu mai departe de drum pentru ca bătrîna să aibă timp să urce la primul etaj.

Se furişă încet pînă la locuinţa cămătarului şi sună, după care bătu încet, de trei ori, în uşă. Pînă aici totul a mers ca la carte.

Îl auzi pe cămătar apropiindu-se de uşă. După ce deschise, el intră repede închizînd uşa în urma sa.

Ajunînd în biroul luminat, Dubhash îl întrebă :

— Ei, ce este ? S-a schimbat ceva în poziţia dv. ?

Kaushikkar răspunse — pe bune — că nu.

— Atunci înseamnă că aţi venit, continuă cămătarul — pentru a discuta mai în amănunţime despre tînăra mea prietenă ? Cred că a venit vremea să stăm serios de vorbă, tinere doctor !

— Nu, n-am venit să discutăm despre fata aceea. Nu am altă hotărîre decît să vă cer încă odată să-mi împrumutaţi trei mii de rupii. Vă spun deschis că nici nu mă gîndesc la căsăto-

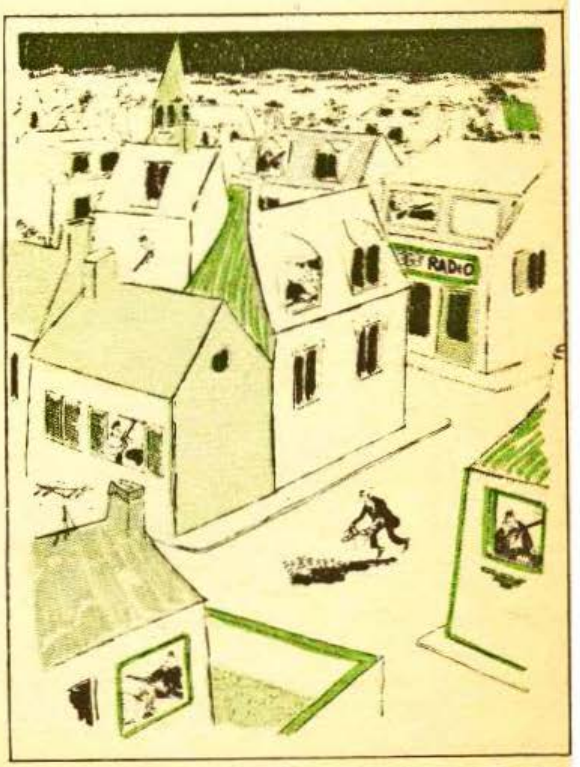

ria cu vreuna din cunoștințele dv. Să trecem însă la obiect : am nevoie, astăzi, de trei mii de rupii pe care mă oblig să-i restitui cel mai tîrziu peste un an, cu dobînda pe care o veți fixa.

— Bine, dar nu am atîția bani, doar v-am mai spus.

— Vă repet, domnule, că sînt într-o situație disperată și în afară de dv. nu am pe nimeni care m-ar putea ajuta cu o sumă atît de mare.

Kaushikkar ridică privirea pentru a vedea pe fața cămătarului efectul rugăminții lui. În momentul acela observă ceva care i-ar fi putut zădărnici acțiunea criminală — o fereastră mare dînd spre curte, prevăzută cu o draperie dată înlături. Vizavi de ea, cîteva ferestre luminate prin care se putea vedea foarte bine tot ce se întîmplă în biroul cămătarului.

Cum ar putea el tăinui crima în fața unor oameni care l-ar putea vedea prin aceste ferestre mișcîndu-se de colo-colo în camera cămătarului ? Nebunie curată !

— De ce nu trageți draperia aia ? îl întrebă Kaushikkar. Mai mult ca sigur că dinții vă dor din cauza curentului. Ar trebui să vă feriți de curent mai ales în perioada ploilor...

Și zicînd acestea întinse mîna spre draperie.

— Stați, spuse Dubhash și puse mîna pe lampă. Să aprind lumina.

Kaushikkar trase draperia, după care îi spuse lui Dubhash :

— Sînt foarte grăbit, dar cu toate astea am un pic de timp la dispoziție pentru a mă uita la dinții dv., așa cum v-am promis.

— N-aș vrea să vă rețin...

— Nici vorbă, așezați-vă și deschideți gura.

Dubhash se conformă.

Kaushikkar îl prinse într-o clipă de frunte de la spate, cu mîna stîngă iar cu dreapta scoase pumnalul din buzunar. Cu o mișcare rapidă îi tăie gîtul.

Sîngele țîșni ca dintr-o arteziană.

Kaushikkar aruncă pumnalul care nu-i mai era acum de nici un folos. Sîngele încetă să mai curgă, prelingîndu-se încet pe vesta cămătarului, în care se afla cheia casei de bani.

Fără să simtă căldura lichidului lipicios Kaushikkar băgă mîna după cheie, pipăind pulpana lui Dubhash.

Deschizînd casa de bani se trezi față în față cu teancuri de monede și bancnote. Își umplu în mare grabă ambele buzunare ale hainei, apoi ieși din cameră fără să închidă casa de bani. Ajuns în fața ușii se opri o clipă pentru a asculta dacă nu cumva se aude vreun zgomot pe coridor. Nimic. Ieși și nu văzu pe nimeni. Cobori repede pe trepte și într-o clipă fu în stradă.

Se amestecă printre ceilalți trecători și respiră adînc.

TREBUIE SĂ SE DUCĂ

Se plimba de voie pe străzi și medita. Acum atenția, nervii și auzul trebuia să nu-i fie încordate. Totul fusese îndeplinit.

Presupunea că, mai mult ca sigur, nu-l văzuse nimeni nici pe stradă, nici în casa cămătarului.

Ca din senin îi veni ideea că ar fi putut fi urmărit. În această situație n-ar fi tocmai indicat să se ducă acasă, pentru că în cazul acesta ar trăda locul unde locuiește. Iuți pasul și o porni hai-hui pe străzi și ulicioare, la dreapta, la stînga...

Vroia să scape de eventualul urmăritor. Nu cumva pentru a-și astîmpăra temerile ?

Ajungînd în cele din urmă acasă, găsi o scrisoare, care glăsuia :

„Dragă doctore
avînd în vedere că mă aflu în drum spre Singapore, unde voi rămîne cîteva săptămîni, vă transmit mulțumirile mele și vă plătesc ceea ce vă datorez pentru ajutorul medical pe care mi l-ați acordat,

Al dv., Shrivastar"

În plic, alături de scrisoare, se găseau două bancnote mari, reprezentînd onorariul pentru îngrijirea medicală pe care Kaushikkar o acordase în urmă cu două luni soției lui Shrivastar.

Ce-i mai păsa acum lui Kaushikkar de cele două sute de rupii ! Ele i-ar fi fost de un real folos acum cîteva ceasuri, dar acum... Acum... Aruncă bancnotele pe birou.

Aprinse lumina și începu să-și examineze cu atenție hainele. Nu aveau nici o urmă în afară de manșeta mînecii drepte care era murdară puțin de sînge. Cîteva picături de sînge pe cămașa unui doctor nu pot însemna ceva care să trezească bănuiala cuiva și nici să bată la ochi. Așadar nu avea de ce să se teamă.

Mai complicat era cu banii furați. Deșertă conținutul buzunarelor, întinse prada pe birou și începu să numere. În total, monedele și bancnote, erau treizeci și cinci de mii de rupii. Mult mai mult decît avea el nevoie. Și-acum, ce era de făcut ? Cum să explice ? De unde-i luase ?!

Privirea îi căzu pe scrisoarea prietenului său Shrivastar și astfel găsi o soluție excelentă. Shrivastar pleacă în Singapore pentru a-și găsi norocul acolo. De ce n-ar pleca și Kaushikkar cu el ? Dacă o să cîștige ceva, dacă n-o să cîștige, tot un drac ! Va spune că a cîștigat bine, iar banii vor fi dovada cea mai bună. Încă în Singapore fiind îi va trimite intermediarului També prin poștă partea de datorie pe care o mai avea.

Între timp însă ce s-o fi întîmplînd pe colina Malabar ? S-o fi aflat de crimă ? Îl stăpînea o dorință irezistibilă de a se duce acolo să vadă. Încercă să se stăpînească, ceea ce reuși peste cîteva minute, dar simți că orice rezistență este zadarnică. Înțelept-neînțelept, el trebuia să se ducă și să vadă !

Înghesui banii într-un sertar, se spălă cu

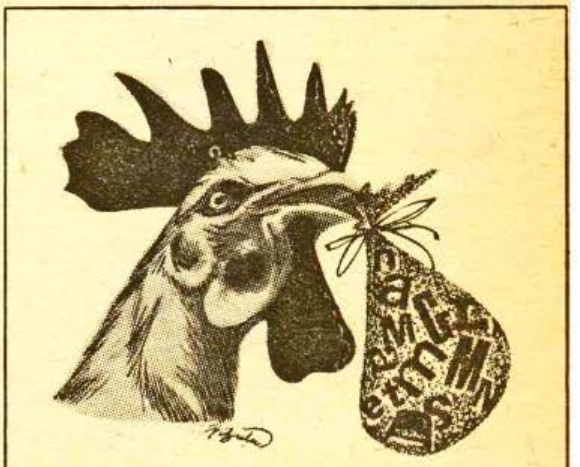

GEORGE BUȚU

rivnă, îmbrăcă o cămaşă curată şi ieşi din casă.

Apropiindu-se de colina Malabar începu să meargă din ce în ce mai încet şi să privească cu atenţie în jurul său. Nu observă însă nimic bătător la ochi. Nici măcar în faţa casei cămătarului nu observă ceva suspect. Aşadar, nimeni nu ştie nimic.

Observă însă dintr-odată că în faţa casei în care locuia cămătarul se iscase zgomot. Cîteva persoane formară în stradă un grup mic ca urmare a faptului că, din casă cineva strigase:

— Dubhash a fost asasinat !

DOVEZILE SÎNT MINIME

Pînă acum Kaushikkar nu se gîndise ce va face după ce crima va fi dată în vileag. Acum însă îşi zise că va aştepta poliţia şi că va merge odată cu ea la casa cămătarului. Era doctor, şi cine a mai văzut doctor să omoare oameni ? Cine ?

Kaushikkar folosi prilejul şi o întrebă :

— Cine l-a găsit mort pe domnul Dubhash ?

— Nimeni, eu cel puţin nu ! răspunse portăreasa. Dar pe sub uşa locuinţei lui curge un firicel de sînge. Şi cu toate că draperiile sînt trase se vede că înăuntru e lumină. Trebuie deci să fie acasă, el nu lasă niciodată lumina aprinsă cînd nu este acasă.

Îşi făcură apariţia doi poliţişti şi un lăcătuş. În fruntea lor mergea un bărbat îmbrăcat civil, probabil comisarul.

— Domnule comisar ! strigă Kaushikkar.

— Ce doriţi ? îl întrebă cel strigat.

— Eu sînt doctorul domnului Dubhash.

— Cum vă numiţi ?

— Doctor Kaushikkar.

Comisarul îi făcu semn să meargă cu el.

Ajungînd la locuinţa cămătarului, comisarul îi ceru lăcătuşului să deschidă uşa. Acesta se uită pe gaura cheii după care scoase din trusă un soi de speraclu şi uşa fu deschisă pe dată. Comisarul ordonă poliţiştilor să nu lase pe nimeni să intre, apoi îl chemă pe Kaushikkar :

— Veniţi cu mine, domnule doctor.

Kaushikkar îl urmă. Pe podea, de la fotoliul pe care stătea cămătarul asasinat se întindea un firicel de sînge închegat. Cadavrul făcu o impresie îngrozitoare.

— Cineva i-a tăiat gîtul, spuse Kaushikkar. Nu mai este nimic de făcut.

— Nu vi se pare că la mijloc este un pumnal de Djadhpur ? întrebă comisarul ridicînd pumnalul aflat lîngă fotoliu.

— Mai că da !

Doctorul ridică puţin capul cămătarului şi examină rana teribilă, în vreme ce comisarul trecea în revistă întreaga încăpere.

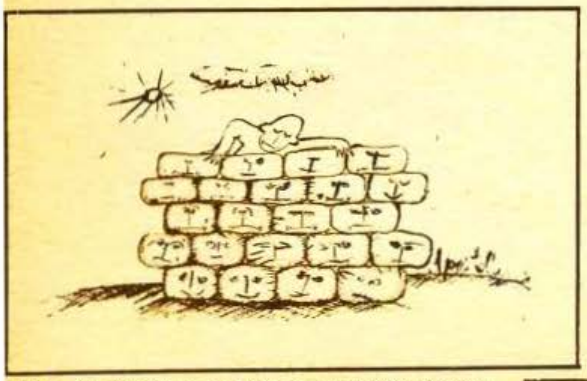

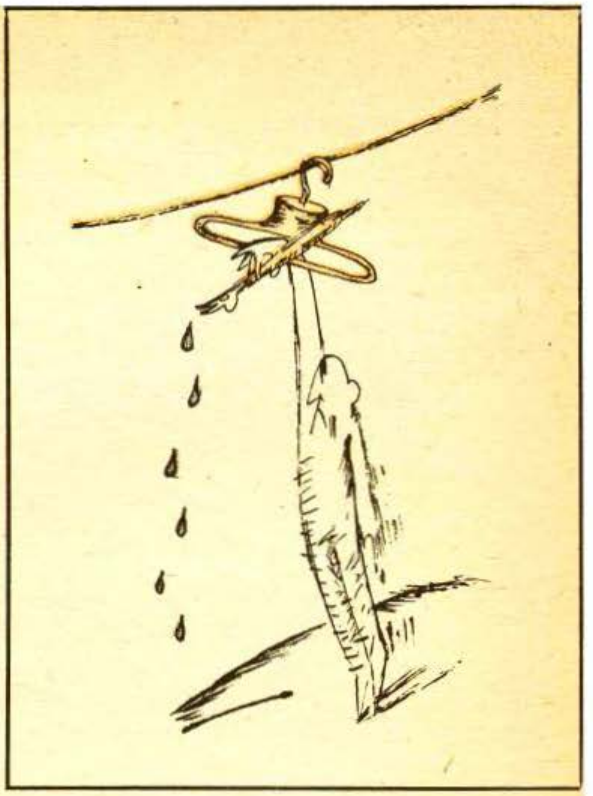

— Casa de bani e deschisă, e vorba deci de o crimă în scop de jaf !

Comisarul deschise uşa care dădea în dormitor.

— Să chemăm un poliţist şi să aşezăm cadavrul pe pat, zise el, în felul acesta îl veţi putea examina mai bine.

Kaushikkar ar fi fost mult mai bucuros să fi rămas în birou pentru a-l putea urmări mai bine pe comisar. Lungi cît putu examinarea cadavrului. Comisarul tocmai o întrebă pe portăreasă :

— Nu aveţi idee dacă în jurul orei şase nu l-a vizitat cineva pe domnul Dubhash ?

— Nu am, pentru că eu tocmai aprindeam lămpile.

Comisarul se întoarse către Kaushikkar :

— Puteţi să-mi comunicaţi părerea dv. ca doctor ?

— Desigur, răspunse Kaushikkar aşezîndu-se la birou. Scria însă în aşa fel încît să audă tot interogatoriul pe care comisarul îl lua portăresei.

— Dar mai înainte de a vă duce să aprindeţi lămpile ? o întrebă comisarul mai departe.

— Pe lîngă casă au trecut mulţi oameni, pe unii din ei îi vedeam pentru prima dată.

— Şi n-a întrebat nici unul dintre ei de domnul Dubhash ?

— Nu, zise ea dînd şi din cap. Adică ba da :

— Cine ?

— Domnul Fernando Faria, fostul secretar al domnului Dubhash... El m-a întrebat dacă domnul Dubhash este acasă.

Kaushikkar încetă să mai scrie.

— Cînd a întrebat ?

— Pe la trei şi ceva.

Comisarul se întoarse către Kaushikkar.

— Credeţi că moartea ar fi putut surveni atunci ?

— Exclus, spuse Kaushikkar silindu-se să pară calm.

— Dar, domnule comisar, nu puteți să-l considerați suspect pe domnul Faria ! strigă portăreasa. Este un băiat cuminte, el nu-i capabil de o faptă ca asta. Și unde mai puneți că domnul Dubhash a fost omorît după ce a fost aprinsă lumina. Or, domnul Dubhash n-o aprinde niciodată în timpul zilei..

Comisarul și Kaushikkar o ascultă cu interes.

— Și-mi mai amintesc ceva, continuă portăreasa. În timp ce urcam scările să aprind lămpile, pe la șase, am auzit cum cineva venea în urma mea pînă la primul etaj. A sunat la domnul Dubhash, după care a bătut de trei ori în ușă. Acesta era semnalul în urma căruia domnul Dubhash deschidea unor anumiți clienți și prietenilor.

— L-ați văzut cumva pe omul acela ? o întrebă comisarul.

— Nu, nu l-am văzut. Nu știu cine a fost. Dar era un bărbat, avea pasul apăsat. Sigur el este asasinul !

Kaushikkar se ridică spunîndu-i comisarului:

— Dacă mai aveți nevoie de mine, dați-mi de veste. Mîine am să plec la Singapore, dar mă întorc repede.

— Nu cred că vom avansa prea repede în acest caz, dovezile sînt minime, spuse comisarul oftînd.

Kaushikkar salută și plecă.

DACĂ O SĂ AI NOROC...

Pe drumul spre casă doctorul Kaushikkar simți o mare ușurare. Se gîndi unde să ascundă banii pînă se va întoarce din Singapore. Era foarte periculos să-i lase acasă pentru că în lipsa lui poliția i-ar fi putut percheziționa locuința. Hotărî să-i împartă în mai mult pachețele și să-i trimită la cîteva oficii poștale la post restant. De aici putea să-i ridice cînd va avea nevoie.

Ajuns acasă se închise în cameră și împărți bancnotele în zece pachețele. La început vru să le pună pe toate în cutia poștală de la colțul străzii, dar tot el își zise că zece pachețele identice ar putea trezi bănuiala cuiva. De aceea își zise că cel mai bine ar fi să le ducă personal.

Se întoarse acasă numai după ce puse cele zece scrisori la zece oficii poștale diferite din Bombay. Era deja noaptea tîrziu. Se întinse imediat și dormi buștean, fără vise pînă a doua zi cînd soarele se ridicase binișor pe cer.

Cînd se trezi își dădu seama că trebuie să scrie domnișoarei Faria pentru a o înștiința de plecare. Își schimbă însă părerea zicîndu-și că cel mai bine ar fi să i-o spună verbal. Cam cu un an în urmă o îngrijise pe doamna Faria, cînd făcuse un atac de cord, de atunci trecea din cînd în cînd pe acolo, fără însă să pară cuiva că se ducea pentru Patricia.

La nouă fără cîteva minute bătu la ușa familiei Faria. Auzi glasul limpede al Patriciei.

— Intrați.

Kaushikkar deschise și o văzu pe Patricia șezînd la un birou mare, pe care erau întinse hîrtii și vopsele. Într-o parte se afla un pahar cu apă și pensule de diferite mărimi. Lucra de zor.

Văzîndu-l pe Kaushikkar mai-mai să exclame Ashok !, dar se stăpîni și strigă spre bucătărie:

— Mămico, a venit doctorul Kaushikkar.

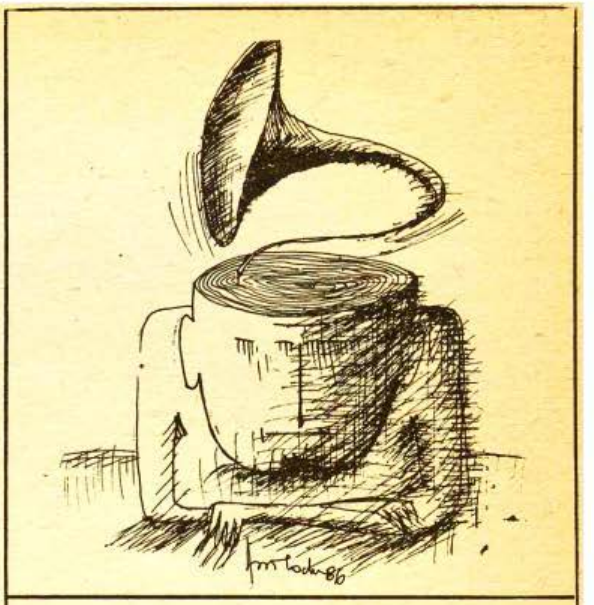

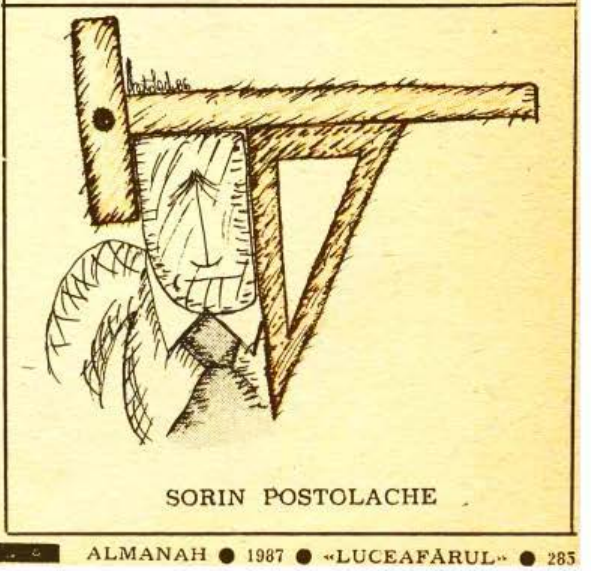

SORIN POSTOLACHE

Doamna Faria veni din bucătărie și-l întîmpină pe tînărul doctor. Kaushikkar spuse că a avut de rezolvat ceva prin împrejurimi și că s-a gîndit s-o întrebe și pe doamna Faria cum se mai simte. După care doamna Faria îi povesti despre cum mai stă cu sănătatea.

Patricia îl privi pe Kaushikkar și i se păru că pe chipul lui se putea citi o anume încordare. Mai mult ca sigur că i se întîmplase ceva grav. Cu toate acestea, el venise pe la ele. Ce se întîmplase oare ?

În timp ce Patricia gîndea în felul acesta, se deschise ușa camerei alăturate și intră un tînăr înalt. Doamna Faria îl prezentă :

— Fiul meu, tocmai s-a întors din Anglia.

Fernando ! Fostul secretar al lui Dubhash !

Tînărul Faria îi strînse cu putere mîna doctorului.

— Ai mei mi-au scris încă în Anglia, iar acum mi-au povestit cît de amabil ați fost cu mama cînd a fost bolnavă. Vă mulțumesc din toată inima, domnule doctor, și sper ca în scurtă vreme să vă putem mulțumi și altfel decît prin cuvinte.

Kaushikkar răspunse cam strîmtorat :

— Să nu mai vorbim despre asta, și eu vă sînt profund recunoscător pentru clipele minunate pe care le-am petrecut aici, zise el și o privi pe Patricia.

După ce-i dădu doamnei Faria cîteva sfaturi privitoare la sănătatea ei, se ridică și se îndreptă spre ușă. Se despărțiră, iar Patricia îi spuse :

— Vă conduc, domnule doctor.

Ajunsă pe coridor îl întrebă tulburată :

— Ce s-a întîmplat ?

— Am vrut doar să-ți spun că după masă plec cu vaporul la Singapore, spuse Kaushikkar încet.

— Ah, pleci ?

— Da. Trebuie. Am primit de la prieten de-al meu un onorariu de două sute rupii, dar nu-mi pot achita din ei toate datoriile. Sper însă să cîștig la vreun cazinou cît să m-ajute să ies din situația asta disperată.

— Dar dacă o să pierzi ?

— N-o să fie cu nimic mai rău decît acum. N-am de ales.

— Ai dreptate, ca-ntotdeauna, dragule. O să te însoțesc cu gîndul...

— La revedere, Patricia. O să mă întorc curînd.

— Dacă o să ai destul noroc, zise Patricia sărutîndu-l.

TURNURA NEAȘTEPTATĂ

Kaushikkar n-avea habar cum se juca în Singapore. Tot ce știa el era că acolo se găseau cele mai vestite cazinouri din Asia. Atît. Plecînd din Bombay, se izbăvi și de starea de iritare de care fusese stăpînit după comiterea crimei. Acum era la fel de liniștit cum fusese și mai înainte.

Poate o să joace ca un ageamiu, și ce-i cu asta ? N-au decît să rîdă de ei ceilalți, dar vor putea depune mărturie că el a fost în Singapore și că a jucat.

În cazinoul în care intrase era aproape liniște. În jurul meselor de joc stăteau jucătorii care își încercau norocul. Toți veniseră pentru a cîștiga...

Se apropie de o masă la care se jucau zarurile. Îi urmări cîteva clipe pe jucători și-și zise că joacă „Shiva cea cu trei ochi". Nu știa jocul, dar puse pe tabla de joc cîteva rupii, ce-o da domnul ! Cîștigă cam de zece ori pe-atîta. Strînse jumătate din rupiile cîștigate iar restul le jucă din ou. Pierdu. Tot un drac !

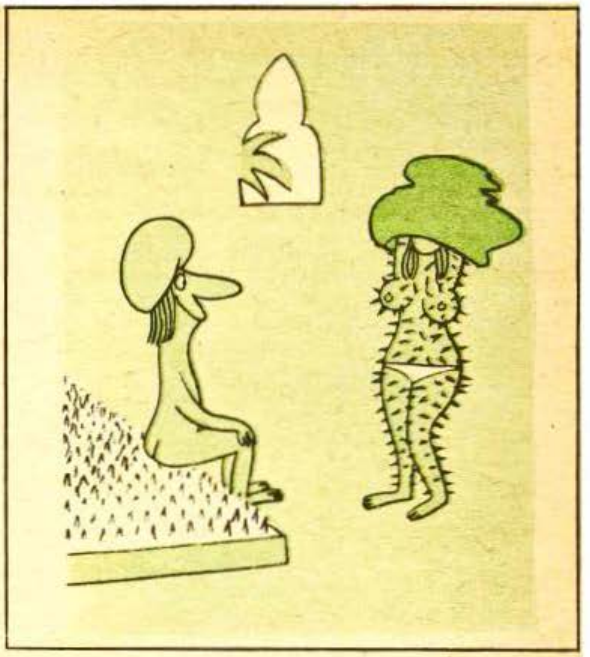

Jucă din nou și banii lui duseră din nou potul. Zîmbi fără să vrea cînd se gîndi că ar fi putut-o porni doar cu cele două sute de rupii ale lui Shrivastar. Acum însă, cînd viitorul îi era asigurat de banii lui Dubhash, puși deocamdată la oficiile poștale din Bombay, își putea permite să zîmbească mai departe. Jucă și cîștigă din nou.

Cîștigul fu atît de mare încît atrase atenția tuturor jucătorilor și a privitorilor. Kaushikkar jucă mai departe și iarăși cîștigă.

În cele din urmă ieși din cazinou și se întîlni cu prietenul său Shrivastar cu soția.

— Unde te duci, prietene ? îl strigă Shrivastar.

Kaushikkar îi explică de ce venise în Singapore legîndu-se foarte de faptul că și cîștigase.

— Cu banii de la mine ? zise Shrivastar frîngîndu-și degetele. Excelent !

— Și nu jucați mai departe ? îl întrebă doamna Shrivastar.

— Am cîștigat atît cît îmi trebuia, de aceea am plecat.

— Veniți cu noi și jucați pe mîna mea, îi zîmbi femeia.

Kaushikkar avu de gînd să refuze, dar Shrivastar îl prinse deja de braț și-l duse din nou în bar.

Se amuzară cam un ceas pe seama norocului care „uite-l nu e!, apoi părăsiră cazinoul.

— Ce faci acum ! îl întrebă pe Kaushikkar.

— Mă duc la poștă să-i trimit banii creditorului meu.

— Te însoțim. Să mergem. Nu-i departe.

După ce Kaushikkar îi trimisese intermediarului ceea ce îi era dator, se despărți de prietenul lui și de soția acestuia și începu să se plimbe prin oraș. Trase la un hotel ca lumea din apropierea portului. Vaporul pentru Bombay pleca a doua zi dimineața.

După cină se duse în cameră pentru a citi „Curierul de Bombay". Privirea îi căzu pe o știre care spunea :

„Cazul asasinării cămătarului Dubhash pe colina Malabar din Bombay a căpătat o turnură neașteptată. În urma unei minuțioase cercetări a locuinței a fost găsit un nasture de la pantaloni împreună cu o bucățică de material. Comisarul este de părere că nasturele provine de la pantalonii asasinului în urma rezistenței pe care i-a opus-o victima. Iată în sfîrșit, o urmă !

Kaushikkar nu avu decît să zîmbească la citirea acestui text. Rezistența opusă de victimă ! Ce să-ți spun ? ! Se ridică însă brusc și începu să-și cerceteze îmbrăcămintea, să vadă dacă nu cumva nasturele găsit de poliție era chiar al lui. Constatînd că nu, se simți rușinat de această dovadă de lipsă de încredere în sine, și de frică...

UNDE A FOST FERNANDO ?

Peste o săptămînă, cînd domnișoara Faria sună la locuința doctorului Kaushikkar, acesta tocmai ieșea din laborator îmbrăcat într-un halat alb. Lucra la niște cercetări.

Se îmbrățișară iar Patricia îl întrebă :

— Ei. cum e ?

Kaushikkar îi povesti cum a fost în Singapore și cum a cîștigat.

— Acum ești liber, poți să te dedici cu totul activității tale, îi zîmbi Patricia.

— Da, în sfîrșit ! Nici o datorie, nici o somație, nici o amenințare din partea tribunalului ! Vezi ce idee bună am avut ?

— Așa a vrut soarta... spuse Patricia. Dar, pentru că vorbim de soartă, de ce nu mi-ai spus și mie ceva în legătură cu soarta tristă a domnului Dubhash ?

— Am și uitat de asta, aveam atîtea griji pe cap...

— E ciudat că cineva l-a omorît la scurtă vreme după ce noi am discutat despre el și am ajuns la concluzia că un asemenea om nu merită altceva decît moartea. Asta nu-i cea mai bună dovadă că soarta este dreaptă și că îi este măsurată fiecăruia după cum merită ?

— Tu ești micul meu filozof, zise Kaushikkar zîmbind. Să nu mai vorbim însă de moartea lui Dubhash, moartea lui nu ne atinge cu nimic.

— Ba ne-ar putea atinge foarte mult dacă n-am crede în justețea destinului, spuse grav, Patricia.

— Cum așa ?

— În gazetă scrie că asasinarea lui Dubhash este mai mult ca sigur opera vreunuia din Radjasthan sau a vreunui Sikh din Pundjab. Asta judecînd după pumnalul cu care a fost comisă crima.

— Da, știu... am văzut pumnalul...

— Și-n plus, poliția a găsit un nasture smuls împreună cu o bucățică de material...

— Am citit și eu despre asta, o întrerupse doctorul. Scria că a fost smuls în timpul luptei asasinului cu victima. Dar asta-i prostie, pentru că poziția în care Dubhash a fost găsit în fotoliu exclude orice luptă. Lovitura mortală i-a fost aplicată pe neașteptate...

— Sînt foarte bucuroasă să o aud de la tine, spuse Patricia, pentru că nasturele acela provine de la Fernando, care-l vizitase pe Dubhash în ziua crimei.

— Da, portăreasa i-a spus acest lucru comisarului.

— Deci poliția știe deja ! strigă Patricia. Groaznic !

— Liniștește-te, Patricia, Fernando nu poate fi învinuit în nici un fel de această crimă pentru că el fusese la cămătar pe la trei și jumătate, iar crima a fost făcută pe la șase. Acest fapt a reieșit din examinarea cadavrului și din aceea că lampa era aprinsă. Ceea ce demonstrează că era întuneric sau cel puțin se lăsase amurgul.

— Asta mă bucură mult, Ashok, zise fata. Și chiar dacă poliția a ajuns la concluzia că nasturele este al lui Fernando, ea nu-l poate învinui de asasinarea cămătarului Dubhash.

Patricia îl privi pe Kaushikkar și-i zîmbi recunoscătoare.

— Dar cum și-a pierdut fratele tău nasturele în locuința cămătarului ? întrebă doctorul.

— Foarte simplu, răspunse Patricia. După ce s-a întors din Anglia, Fernando s-a dus la domnul Dubhash pentru a-i cere o adeverință privitoare la perioada care a lucrat-o la el. Domnul Dubhash i-a dat-o bucuros zicîndu-i și că nu găsește un teanc de acte pe care le lucrase Fernando. Fratele meu și-a amintit că le pusese pe unul din dulapuri. S-a urcat deci pe o măsuță pentru a lua pachetul, dar s-a dezechilibrat și era cît p-aci să cadă. În timpul acesta i s-a rupt și nasturele de la pantaloni.

— Dar de ce nu l-a ridicat ?

— N-a băgat de seamă atunci, ci mai tîrziu. Se-nțelege că nu era să se întoarcă pe colina Malabar numai pentru un nasture...

— Nu-ți fie frică, spuse Kaushikkar, Fernando poate arăta unde se afla atunci cînd a fost făptuită crima, nu ?

— Sigur ! strigă Patricia aprinsă toată la față. A fost cu noi acasă, n-a plecat nicăieri toată seara.

CITAȚIA

Nasturele găsit în locuința cămătarului ucis era de mărimea unei monede de un sfert de rupie, era confecționat din tablă presată și conținea inițialele producătorului : I.D.B. Dacă ar fi fost să se cerceteze la toți croitorii din Bombay pentru a se vedea care din ei a cusut asemenea nasturi, poliția ar fi avut desigur o muncă nu tocmai ușoară. Comisarul a purces însă la consultarea listei producătorilor de mărfuri de lux și a aflat foarte repede că I.D.B. înseamnă I. Desai, Bombay.

Domnul Desai nu fu în stare să răspundă la întrebările comisarului, cu toate că acesta îl lăsase în mod voit să înțeleagă că reclama în jurul producătorului de nasturi ar fi de natură să influențeze pozitiv comerțul cu produsele firmei. Și pentru că domnul Desai era un bun comerciant a spus tot ce știa, iar pînă la urmă i-a pus la dispoziție și registrele sale de însemnări. Aduse cîțiva nasturi ca model și-i explică comisarului că datorită piciorului de aramă în jurul căruia ața se învîrtește în loc să fie cu-

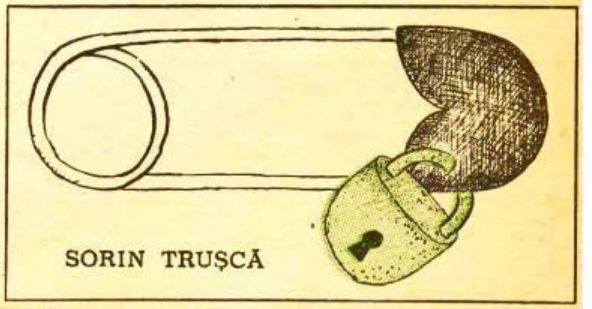

SORIN TRUȘCĂ

sută nasturii aceştia se smulg foarte rar şi aproape de fiecare dată cu o bucată de material.

Cercetările se desfăşurară repede. Domnul Desai ii puse la dispoziţie o listă cu toţi croitorii din Bombay care cumpăraseră nasturi de la el. Ca urmare, zece poliţişti plecară de urgenţă în toate cartierele Bombayului.

Într-o dimineaţă, unul dintre ei ajunse şi la croitorul Muhammad Ali. Acesta era un cititor consecvent al gazetelor iar cînd poliţistul a intrat în magazin, el tocmai citea „Curierul de Bombay". De cum l-a văzut intrînd şi-a dat seama despre ce este vorba.

— Aha, făcu el, dv. veniţi în legătură cu crima de pe colina Malabar, nu ?

Poliţistul zîmbi şi încuviinţă.

Croitorul, care citea nu numai ştirile politice, dar şi cronica judiciară, spuse :

— Păi, eu nu ştiu dacă am să pot răspunde la toate întrebările... Ştiţi, există secrete care ţin de meserie. Unde ar ajunge lumea dacă preoţii, doctorii, avocaţii şi croitorii ar da în vileag secretele pe care le deţin ? Asta ar duce la diminuarea interesului întregii societăţi faţă de meseriile lor.

Poliţistul îşi ieşi din sărite.

— Ascultaţi, Muhammad Ali, fie îmi arătaţi lista clienţilor dv., fie mă întorc în cîteva minute cu ordin de la judecătorul de instrucţie pentru percheziţionarea locuinţei. S-ar putea să aveţi neplăceri pentru că aţi îngreunat îndeplinirea acestei sarcini. Ce faceţi ?

— Păi, aveţi dreptate, zise croitorul dînd din cap.

— Folosiţi şi dv. nasturii firmei I.D.B., nu-i aşa ? întrebă poliţistul.

— Da, sigur că da, răspunse Muhammad Ali. Sînt excelenţi şi nu se rup cu una cu două. Mă străduiesc să-i pun numai pe cei mai buni.

După ce rosti aceste cuvinte se ridică şi luă dintr-un sertar un registru în care erau trecute toate datele legate de clienţi, inclusiv ziua în care dăduse nasturii.

— Bine, am să vă spun cui i-am confecţionat în ultima vreme pantaloni cu nasturi dintr-aştia, şi începu să răsfoiască de la urmă, întrucît el folosea limba urdu. Au fost trei bărbaţi, dar pe dv. vă interesează doar unul, asasinul. Spunea că este din Kaşmir, dar mai mult ca sigur era din Afganistan. Se numea Abu Bakr, dacă nu cumva mînţise. Avea ca la treizeci de ani, era brunet, de statură mijlocie, cu ochi negri şi mustaţă şi cu o cicatrice pe obrazul drept, spuse croitorul.

— Vă mulţumesc, spuse poliţistul luîndu-şi la revedere.

— V-am stat cu multă plăcere la dispoziţie, răspunse Muhammad Ali.

Ajuns în uşă poliţistul se întoarse şi zise :

— Deci pantaloni cu nasturi I.D.B. aţi cusut la trei bărbaţi după cum spuneaţi, nu ?

— Da, doar v-am spus-o chiar eu, de la bun început, dar ceilalţi doi n-au cum să vă intereseze. Sînt oameni binecunoscuţi.

— Păi chiar şi aşa... Spuneţi-mi numele lor.

— Atunci bine, începu el fără nici o ezitare. E vorba de domnul Dikshit, scriitorul, iar celălalt este tînărul domn Faria, care s-a întors de curînd din Anglia.

Poliţistul deveni foarte atent.

— Fernando ?

— Da, dar îl cunoaşteţi ?

Poliţistul nu răspunse şi plecă salutînd.

În după amiaza aceleiaşi zile la locuinţa familiei Faria îşi făcu apariţia un necunoscut. Fernando, care deschise uşa, îl întrebă :

— Ce doriţi ?

— Îl caut pe domnul Fernando Faria, răspunse noul venit.

— Eu sînt, dar despre ce este vorba ?

— V-am adus o citaţie din partea domnului judecător de instrucţie, răspunse individul.

SUSPECT DE CRIMĂ

Fernando îşi imaginase că judecătorul de instrucţie îl citează doar ca martor, nicidecum ca suspect de a fi comis o crimă. Îşi zise că trebuie să răspundă în aşa fel încît să-l convingă pe judecător că este nevinovat şi că despre crimă nu ştie cu nimic mai mult decît ştiu toţi ceilalţi.

Judecătorul era un tînăr elegant cu privire pătrunzătoare. Fernando văzu cum imediat după venirea lui la uşă se postaseră doi jandarmi înarmaţi. Judecătorul îl întrebă numele, data naşterii şi adresa. Într-un colţ al sălii, un grefier zgîriia cu rîvnă pe o hîrtie tot ce răspundea el. După aceea judecătorul începu interogatoriul propriu-zis.

— Cîndva dv. aţi fost secretarul domnului Dubhash ; de ce aţi părăsit această ocupaţie ?

— La domnul Dubhash n-aveam pic de timp pentru mine. Veneam la ora opt dimineaţa, mîncam la el, şi abia la ora şapte seara puteam pleca acasă, la cină. La opt şi jumătate trebuia să fiu din nou înapoi şi să rămîn pînă la zece sau chiar pînă la zece şi jumătate. Speram să pot continua studiile întrerupte din pricina morţii tatălui meu, dar la domnul Dubhash acest lucru a fost imposibil. Acesta este motivul pentru care am plecat de la el.

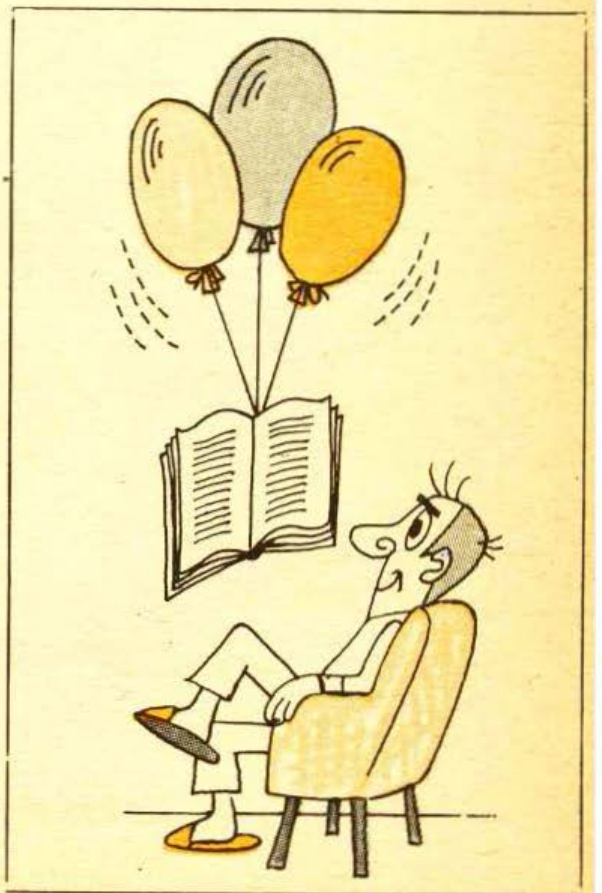

— După aceea unde ați lucrat ?

— La domnul Taraporevala, la el nu trebuia să lucrez pînă seara.

— Cît ați stat la el ?

— Aproape trei luni, după aceea am plecat în Anglia.

— De ce ? Doreați să vă continuați studiile în drept ?

— Mi-am dat seama că uitasem multe lucruri și că ar trebui s-o încep iarăși cu începutul. Nu-mi puteam permite acest lucru de aceea am hotărît să caut ceva în Anglia.

— Cînd v-ați întors la Bombay ?

— În urmă cu paisprezece zile.

— L-ați vizitat pe domnul Dubhash la locuința lui, da ? De ce v-ați dus la el ?

— Voiam să-i cer o adeverință cum că am lucrat la el.

— Asta s-a întîmplat în ziua în care domnul Dubhash a fost asasinat ?

— Da, domnule, răspunse Fernando foarte ferm.

— La ce oră ?

— Am ajuns la el cam pe la trei și am plecat la patru fără un sfert.

— Și v-a dat adeverința ?

— Da, a fost foarte binevoitor. Aceasta e adeverința, zise Fernando scoțind din buzunar o hîrtie împăturită.

Judecătorul examină hîrtia. Prin ea cămătarul adeverea că Fernando Faria lucrase la el ca secretar timp de doi ani și că a fost un lucrător corect, conștiincios și respectuos.

— Ce-ați făcut după ce ați plecat de la domnul Dubhash ?

— Am mers încet pe colina Malabar pentru că nu aveam unde să mă grăbesc. Cîteva clipe bune m-am plimbat apoi pe Marine Drive de unde m-am întors acasă pentru că începuse să plouă, explică Fernando. După aceea n-am mai plecat nicăieri.

— La ce oră v-ați întors acasă ?

— La cinci și ceva.

— În seara ceea a vizitat-o cineva pe mama dv. ?

— Nu, nimeni, răspunse Fernando. Sora mea Patricia s-a întors cam pe la șapte.

— Venind spre casă n-ați întîlnit vreun vecin sau vreun cunoscut ?

— Nu.

Judecătorul de instrucție tăcu puțin apoi continuă.

— Aș mai avea încă o întrebare : cu ocazia vizitei la domnul Dubhash nu v-ați pierdut cumva un nasture ?

— Da, da, răspunse Fernando, mi-am pierdut un nasture de la pantaloni...

Și începu să povestească întîmplarea cu pricina.

Judecătorul nu-l mai întrebă nimic. Discută ceva cu secretarul fără însă ca Fernando să-și dea seama ce. După ce îi citi întregul proces-verbal, pe care Fernando îl semnă, judecătorul spuse :

— Ca urmare a împrejurărilor reieșite din interogatoriul dv. și din depozițiile martorilor, vă arestez ca suspect pentru crimă în scop de jaf, comisă asupra cămătarului Dubhash !

NOI ÎL AVEM PE VINOVAT

Doamna Faria era distrusă. Fiul ei ridicat de poliție ! Ședea pe un scaun, cu mîinile în poală cu capul plin de gînduri. Se ridică brusc și alergă spre căminul pe care pregătea mîncarea preferată a lui Fernando — pilaf cu carne de miel. Orele treceau, dar Fernando nici gînd să vină. Pilaful era gata demult, se răcise. Din nou încălzit și din nou sleit. Începu să plîngă.

Dac-ar veni măcar Patricia...

În sfîrșit, pe trotuar se auziră pașii ei ușori și grăbiți. Doamna Faria se duse să-i deschidă. Aproape să leșine cînd văzu expresia de disperare de pe chipul fiicei sale.

— Tu știi deja ? strigă ea. Cum ai aflat ?

— Fernando mi-a trimis un bilet, răspunse Patricia citindu-i mamei sale conținutul :

„Dragă surioară,

după interogatoriu judecătorul m-a arestat și m-a trimis în detenție. Spune-i asta cu multă grijă mamei, precum și că poliția o să-și dea repede seama de lipsa de temei a învinuirii care mi se aduce și mă va pune în libertate.

Ai grijă de mama în aceste clipe grele.

Vă îmbrățișez și vă sărut pe amîndouă,

Fernando“

Doamna Faria plîngea cu suspine. Patricia încerca s-o liniștească cum știa.

— Nu plînge mamă. Plînsul nu ajută la nimic...

— Acum ce putem face ? întrebă cu disperare în glas doamna Faria.

— Mai întîi am să mă duc la domnul doctor Kaushikkar, răspunse fata hotărîtă.

— Bine, bine, fu mama de acord. Dar nu mă lăsa singură multă vreme... Să te-ntorci cît poți de repede...

Pe întregul drum Patricia mai mult alergă decît merse la pas. Ajunse la locuința lui Kaushikkar gîfîind toată. Sună și veni să-i deschidă servitorul Bachashi, care revenise în slujba doctorului. Patricia intră furtună în biroul lui Kaushikkar.

Kaushikkar se ridică repede și-i ieși în întîmpinare. Îl surprinse expresia de groază de pe chipul ei și o întrebă :

— Patricia, draga mea, ce s-a întîmplat ?

— L-au arestat pe Fernando, spuse Patricia și începu să plîngă.

— Ah ! făcu Kaushikkar surprins.

Crezuse că nu-l vor aresta. Crezuse cu tărie că poliția nu poate aresta un om care-l vizitase

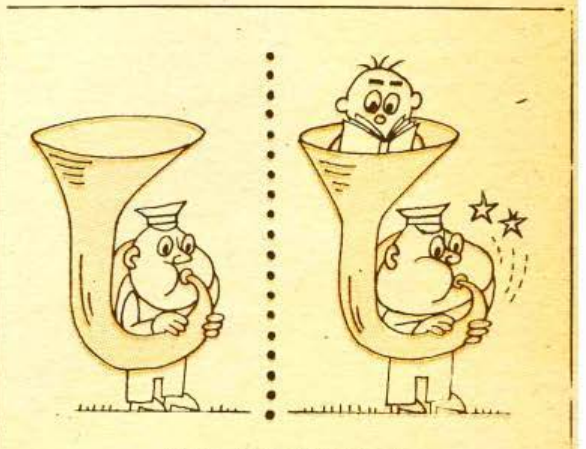

NIC. NICOLAESCU

cu totul întîmplător pe cămătar cu cîteva ceasuri mai înainte ca acesta să fie asasinat.

Cînd se hotărîse să-l omoare pe Dubhash nici prin cap nu-i trecuse că un om nevinovat ar putea fi învinuit de comiterea crimei. Își imaginase că această crimă va rămîne nedescoperită, ca atîtea altele aflate în arhiva poliției. Și, iată, judecătorul de instrucție îl arestează pe un nevinovat, care pe deasupra mai este și fratele fetei pe care Kaushikkar o iubea! Asta îl buimăci pur și simplu. Și acum ? !

— Trebuie să-l aperi, spuse încet Patricia.

— Eu ? Cum să-l apăr eu ? întrebă Kaushikkar oarecum iritat.

— Te duci la judecător și-i spui cum și cînd s-a comis crima, după datele furnizate de examinarea cadavrului. Din astea reiese foarte clar că Fernando nu poate fi criminalul !

— Cum să mă duc la judecător dacă n-am fost citat ? spuse rece Kaushikkar. El singur hotărăște cine și cînd este chemat ca martor.

De unde la început își exprimase compasiunea și părerea de rău pentru Fernando, acum la el predomina egoismul și simțul de autoconservare.

— Dar tu deții niște amănunte, interveni Patricia, care îl vor ajuta pe judecător să-l găsească pe adevăratul făptaș !

— Aș apărea în postură de apărător al lui Fernando.

— Păi tocmai asta îți și cer ! Așa-i că te duci ?

Kaushikkar ezită, dar spuse în cele din urmă :

— Bine, am să mă duc mîine dimineață.

Patricia îl îmbrățișă.

— Dragul meu Ashok, știam că ai să-l aperi...

După aceea se despărțiră, Patricia întorcîndu-se acasă pentru a o liniști pe mama ei.

Kaushikkar rămase încurcat. Nu putea lăsa ca vina pentru comiterea crimei să cadă asupra unui om nevinovat, pe de altă parte, a-l apăra însemna a-i lua poliției omul suspect. Și dacă poliția nu are suspecți, ea începe să și-i caute. Iată pericolul cel mare !

După ce se întinse pe pat, Kaushikkar hotărî irevocabil : nu se va duce la judecător și va lăsa lucrurile să-și urmeze făgașul.

Trezindu-se a doua zi, hotărîrea de cu seară nu i se mai păru a fi cea mai bună. Mîncă ceva și ieși din casă.

Judecătorul îl primi imediat. Kaushikkar îi spuse pentru ce venise și-i explică cum că Dubhash fusese omorît instantaneu, fără să se fi așteptat la așa ceva, că nu avusese loc nici o luptă între el și asasin și că moartea trebuie să a survenit în jurul orei șase.

— Toate astea le-ați arătat în referatul privitor la examinarea cadavrului, domnule doctor, spuse judecătorul. De ce mi le mai repetați și acum ?

— Pentru că — răspunse Kaushikkar — atunci cînd am scris referatul nu știam că în locuința cămătarului va fi găsit un nasture de la pantalonii fostului lui secretar și că din asta vor fi trase concluzii false.

— Părerea dv., domnule doctor, zise rîzînd judecătorul de instrucție, este negativă. Vă exprimați dezacordul față de părerea noastră, dar nu propuneți o alta. Noi îl avem pe vinovat, dv. nu ne puteți arăta un altul. Sau puteți ? !

Și-l privi pe Kaushikkar foarte pătrunzător.

Kaushikkar răspunse neliniștit :

— Nu, asta nu !

Și nu-i mai rămăsese decît să plece.

„Mai mult n-am să fac, să nu-mi dăunez mie însumi", își zise în gînd în timp ce se îndrepta spre casă.

TIGRUL UCIDE, APOI DOARME ; OMUL DUPĂ CE UCIDE, STĂ DE VEGHE !

Kaushikkar luă toate examenele cu excelent și cîștigă convingător amîndouă concursurile. În prelegerile sale remarcabile despre bolile de inimă el dovedi atîta ascuțime și fundament științific, încît pînă și adversarii lui trebuiră să recunoască că au în față un specialist de înaltă clasă.

A fost un succes magistral. Ce însemna moartea unui cămătar pe lîngă un asemenea triumf ? Și ar fi uitat cu totul de moartea lui Dubhash, dacă Fernando, arestat, n-ar fi fost tradus în fața instanței în următoarele săptămîni. Singur acest element fu de natură să-i strice, din cînd în cînd, buna dispoziție. Personal se simțea într-o siguranță deplină și era sigur că poliția n-avea acum să-i calce pe urmă.

Trebuia însă să facă ceva pentru sărmanul Fernando, arestat fără vină. Moartea unui cămătar bătrîn și bolnav nu însemna nimic pe lîngă faptul că pe Fernando îl amenința munca silnică pe viață într-una din insule sau chiar execuția. Așa ceva nu trebuie să se întîmple !

Într-una din miercuri se duse din nou într-o vizită prietenească la pictorul Djadav, la care nu mai fusese de cînd cu încercarea zadarnică de a face un împrumut de la Kishor. A fost întîmpinat furtunos și sincer, criticat însă că-și vizitează atît de rar vechii prieteni.

După aceea își văzură cu toții de discuția începută pe baza ideii din repanishad, pe care avocatul Néné o exprimase cîndva astfel : „Tigrul ucide și doarme. Omul ucide și stă de veghe!".

Kaushikkar ascultă părerile și remarcile prietenilor săi și în adîncul sufletului lui regretă că nu putea aduce în discuție și experiența proprie. Atîta vreme cît asasinarea bătrînului cămătar nu-i făcu griji, dormi foarte bine, somn adînc. Îl căută cu privirea pe avocatul Néné, dar acesta nu era acolo în ziua respectivă.

După ce discutară, fumară și băură, cei prezenți începură să se risipească. Primul plecă Kishor, poate de teamă ca nu cumva Kaushik-

kar să-l obosească din nou cu cererea lui de împrumut.

În încăpere rămaseră numai Djadav, Devsthali și Kaushikkar. Doctorul îi ceru profesorului să-i recomande un bun apărător pentru Fernando Faria. Prietenii aflară din gazete despre acest caz, Kaushikkar le relatase însă și unele amănunte pe care nu le știau. Le explică și pentru ce este interesat în eliberarea nevinovatului Fernando Faria. Cei doi tăcură.

— Dragă doctore, spuse mai apoi profesorul Devsthali, v-aș putea recomanda să încredințați acest caz avocatului Néné. În urmă cu cîțiva ani acesta era încă... eh, de ce să n-o spunem, era cam pripit, iar cuvîntările îi erau pline de atari idei. De atunci însă s-a maturizat mult. În plus, Néné vă este și îmi este prieten și va arăta cazului Faria, și din acest motiv, o atenție deosebită.

Djadav a vorbi și el în același sens, zicînd că ar fi bine să-l caute pe Néné chiar a doua zi.

— Du-te după el la tribunal, dimineața devreme. Mai tîrziu va fi greu de găsit, pentru că tot timpul liber și-l consacră pregătirilor pentru nuntă. De aceea nici n-a venit astăzi printre noi.

— Cuuuum ? făcu Kaushikkar. Néné se căsătorește ?

— Da, faptul e cert, spuse profesorul Devsthali. Fără ce cineva să prindă de veste, Néné s-a îndrăgostit de fata adorabilă a uneia dintre cele mai mari dansatoare ale noastre. Și dragostea lor a fost atît de înfocată, încît după o anume vreme, fata a adus pe lume un băiețel. La început Néné s-a opus căsătoriei, dar pînă la urmă a cedat insistențelor mamei fetei. Zestrea e de două sute de mii de rupii...

Kaushikkar fu surprins de prea multele coincidențe, dintre soția lui Néné și fata pe care i-o recomandase Dubhash. Se gîndi la asta tot drumul spre casă. În cele din urmă făcu însă cu mîna un semn a lehamtie.

APARE DOAMNA KARANDJI

Kaushikkar crezuse că avocatul Néné îi va întări convingerea că eliberarea lui Fernando din detenție e-o chestiune doar de zile și că va fi recunoscut ca nevinovat. Asta în cazul că va fi tradus în fața instanței. Se înșelase însă.

Néné îi spuse :

— Dv., doctore, nu știți că atunci cînd era angajat la Taraporevala a împrumutat, fără știrea acestuia, treizeci și cinci de rupii. Pînă să-i apuce să-i pună la loc, Taraporevala l-a dat afară din lipsă de încredere. Învinuirea este o infracțiune, apoi crimă în scop de jaf. Îl și aud de pe acum pe acuzatorul public cu cîtă plăcere va prezenta aceste lucruri.

Kaushikkar nu găsi răspuns.

— Dar chiar dacă va fi tradus în fața instanței, spune în cele din urmă, asta nu înseamnă că va fi condamnat, ce părere aveți ? Doar este nevinovat !

— Omul poate fi condamnat chiar nevinovat fiind, răspunse avocatul. Se-ntîmplă mai des decît îți închipui, prietene. Din această cauză prefer să fiu apărător decît să fac pe acuzatorul sau pe judecătorul. Sînt de părere că e mai bine să eliberezi un răufăcător decît să condamni un om nevinovat.

Kaushikkar plecă neliniștit din clădirea tribunalului. Cu ocazia altei vizite o întîlni din întîmplare și pe soția avocatului, în care o recunoscu pe fata despre care-i vorbise Dubhash.

„Ia te uită, își zise în gînd, asta ar fi putut fi soția mea ! Aș fi cîștigat două sute de mii, iar Dubhash ar fi rămas în viață !"

Și rise gîndindu-se la copilul ei. Și nu regretă crima făptuită.

Mai tîrziu, gîndindu-se din nou la toate astea, ajunse la concluzia, că conștiința, așa cum este ea înțeleasă, este ceva foarte ciudat... Dar, ce este conștiința, la urma urmelor ? Nu-i doar o noțiune ? Kaushikkar era convins că așa este.

Într-o după amiază, spre seară, Patricia veni la Kaushikkar cu chipul limpede. Ardea toată de bucurie.

— E salvat ! strigă ea dintre uși.

— I-au dat drumul? întrebă Kaushikkar sincer emoționat.

— Nu, asta nu, dar asta nu are nici o importanță acum. Putem însă aștepta liniștiți înfățișarea la tribunal și cu încredere într-un rezultat bun.

— Dar vorbește odată, Patricia! spuse Kaushikkar foarte curios.

— Știi, cred, că săptămînalul „Mumbai" a publicat pe prima pagină portretul lui Fernando. Am crezut că mor cînd am văzut pentru prima dată la chiosc acest ziar. Și, cu toate astea, ziarul în cauză înseamnă salvarea lui Fernando ! Ieri după masă am primit de la portăreasa casei în care locuise acel bătrîn cămătar, un bilet prin care îmi spunea să-i fac o vizită pentru a-mi aduce la cunoștință ceva care o să mă bucure. Mi-a spus că o să mă ducă la o doamnă care l-a văzut cu ochii ei pe adevăratul asasin al cămătarului.

— Ah ! strigă Kaushikkar.

Vestea asta îl zgudui, nu fu în stare să scoată un singur cuvînt. Ca și cînd din senin, l-ar fi lovit un trăznet !

Portăreasa m-a condus apoi la doamna Karandji.

Patricia era atît de captivată de povestirea ei că nici nu băgă de seamă că buzele lui Kaushikkar se făcuseră albe și în ochi îi fulgeră ura.

— Doamna Karandji m-a primit foarte amabilă. Stătea într-un pat lîngă fereastră și mi-a spus că în ziua crimei a citit toată după amiaza apoi întrerupse cititul întrucît se întunecase. Privirea i se plimba de colo-colo și căzu deodată asupra ferestrei domnului Dubhash, unde un

bărbat înalt tocmai încerca să tragă draperia. Cămătarul a aprins lampa iar lumina îi căzu individului exact pe față. Doamna Karandji îl văzu foarte bine. Era un bărbat zdravăn, cu trăsături expresive, cu mustăți și bine îmbrăcat. După aceea draperia a fost trasă și n-a mai putut vedea nimic.

Văzînd portretul lui Fernando în gazetă doamna Karandji și-a dat repede seama că cel din fotografie nu-i bărbatul pe care îl văzuse în locuința domnului Dubhash cu cîteva clipe înainte de comiterea crimei. Mai mult ca sigur că mărturia doamnei Karandji o să-l salveze pe Fernando, sfîrși Patricia.

Îl privi, plină de speranțe, în ochi. Fața lui era schimonosită, fruntea plină de sudoare.

— E o speranță neintemeiată, se străduí Kaushikkar să-și regăsească liniștea. Ceea ce reprezintă o dovadă pentru doamna Karandji, pentru tine sau pentru mine, nu reprezintă o dovadă și pentru tribunal sau pentru juriu.

— Bine, dar ea este o doamnă serioasă, văduvă, proprietăreasa unei case cît toate zilele.

— Da, dar eu mă gîndesc la starea sănătății ei. Spuneai că stătea în pat și cînd ai fost acolo, nu ? De ce ?

— Cu un an în urmă a suferit un infarct și de atunci este paralizată, răspunse Patricia.

— Îmi pare foarte rău că-ți iau speranța, spuse Kaushikkar, care își recăpătase încrederea de sine, dar ca doctor trebuie să iau în considerație acest lucru.

Trebuie însă să-și recunoască sie însuși că infarctul doamnei Karandji nu avea nici cea mai mică influență asupra vederii ei, nici asupra capacității ei spirituale. Da, el o știa bine pe doamna Karandji, foarte bine.

Gîndurile triste ale lui Kaushikkar fură întrerupte de Patricia.

— Dar doctorul ar putea dovedi dacă privirea și starea psihică a doamnei Karandji sînt în ordine pentru a putea fi luate ca mărturii demne de crezare, nu ?

— Asta da, fu de acord Kaushikkar.

— Și ce-ar fi dacă doctorul acela ai fi chiar tu ?

— Eu ? Strigătul lui Kaushikkar semănă cu urletul unei fiare rănite. A se arăta în fața doamnei Karandji ar fi însemnat tot una cu mersul de bună voie la eșafod. Nici să nu te gîndești la asta, zise el.

— De ce ? Doar este vorba de salvarea lui Fernando, iar doamna Karandji este foarte amabilă. Sigur o să fie de acord s-o examinezi.

— Nu vreau și gata !

— Atunci am să mă duc și o să fac singură tot ce-mi stă în putință !

Și plecă.

UCIGAȘUL CARE EXAMINEAZĂ

A doua zi Kaushikkar se duse la avocatul Néné. Intenționa să-i spună că doamna Karandji îl văzuse pe adevăratul asasin, dar mai avea de gînd și să-i bareze, cu autoritatea lui de doctor, drumul spre tribunal. Nu avu însă succes.

Nici nu începu bine să-și expună rezervele că Néné îl întrerupse.

— S-ar putea ca din punct de vedere medical să aveți dreptate, dar nu-i menirea noastră să atragem judecătorului atenția asupra unor lucruri care ar putea diminua valoarea măturiilor în favoarea tînărului Faria. Sînt apărătorul lui și trebuie ca mărturia doamnei Karandji s-o folosesc cum este mai bine.

Kaushikkar tăcu și se uită în pămînt. Vorbi după cîteva clipe :

— Nu am avut de gînd să diminuez mărturia doamnei Karandji, am vrut doar, în calitatea mea de doctor, să atrag atenția asupra slăbiciunilor ei.

— N-aveți nici o teamă, o va face acuzarea. Noi trebuie să susținem că doamna Karandji este atît de proaspătă sufletește și are o vedere atît de bună, încît tribunalul trebuie să țină seama de ea. De altfel, descrierea asasinului făcută de doamna Karandji este destul de neutră și se potrivește mai multor persoane. Și dv., de pildă...

— Și mie ? strigă Kaushikkar.

— Da, spuse Néné calm. Sînteți zdravăn, aveți trăsături expresive, aveți mustață și sînteți bine îmbrăcat. Pericolul pentru noi provine din această nedefinire. Va trebui să procedăm altfel.

Judecătorul de instrucție nu știe deocamdată nimic despre doamna Karandji iar noi n-o să facem acum uz de mărturia ei. O să cerem să fie interogată numai în timpul înfățișării iar ea va declara că tînărul de pe banca acuzaților nu este bărbatul pe care ea l-a văzut trăgînd draperia în locuința cămătarului în clipele fatale din ziua crimei. Asta va avea un efect deosebit asupra completului de judecată și a juraților. Acuzatorul public o să fie luat pe nepregătite.

Această idee îi convenea și lui Kaushikkar pentru că în felul acesta putea evita și întîlnirea cu doamna Karandji.

— Intenționați deci să o aduceți pe doamna Karandji în fața juriului în ziua înfățișării. Dar sînteți sigur că starea sănătății ei nu vă va da peste cap intențiile ?

Néné rise :

— S-ar putea și asta, dar în acest caz mă bizui în primul rînd pe dumneavoastră, doctore.

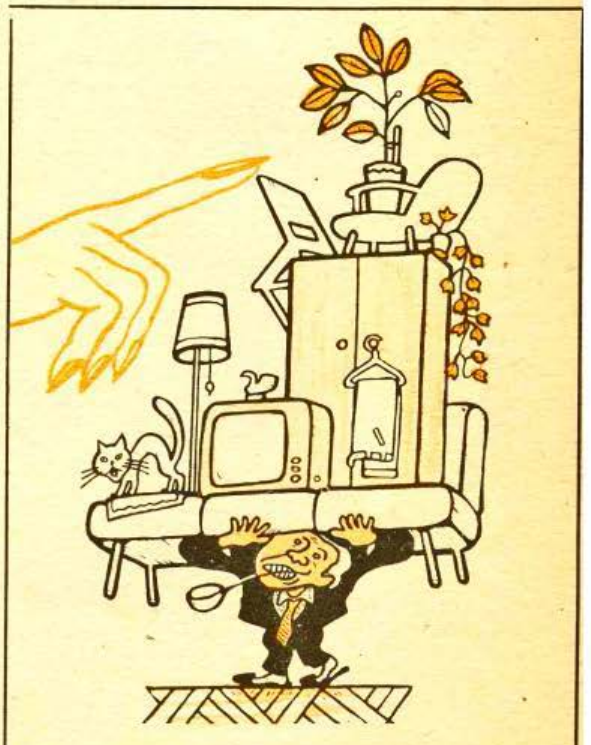

— Și ziceai că nu te pricepi să muți mobila !?

— Pe cine am onoarea să anunț ?

— Cum adică ?

— O veți examina chiar dv. pe doamna Karandji și veți avea grijă de ea.

— Dar eu nu sînt doctorul ei !

— Deveniți cu această ocazie.

— E neplăcut, spuse încet Kaushikkar, să mă bag peste altcineva.

— N-o să vă băgați peste nimeni, veți fi invitat să o faceți... Nu puteți refuza ! N-o să vă lase conștiința !

„Conștiința ? Phi !"

Nu numai Patricia, dar acum și avocatul Néné, apărătorul lui Fernando, îi cereau ca el, ucigașul lui Dubhash, s-o examineze pe doamna Karandji.

Doctorul se despărți de avocat cu capul plin de gînduri negre și se duse s-o viziteze pe doamna Faria. Asta pentru a vedea ce făcuse Patricia între timp.

UN DOCTOR INCAPABIL

Patricia încă nu s-a întors, spuse doamna Faria. S-a dus pînă la doamna Karandji, pe colina Malabar. Poate ar fi mai bine, domnule doctor, dacă v-ați duce și dv. la doamna Karandji. Ați găsi-o și pe Patricia acolo.

Kaushikkar își zise plin de dezgust că asta-i ca un făcut — toată lumea îl împinge către unicul martor al crimei sale !

Discuția se amplifică încet-încet, fără însă ca de vină să fie doamna Faria. În cele din urmă se auzi glasul Patriciei care se întorcea acasă.

— Dv. sînteți aici, domnule doctor ? strigă ea cînd îl văzu pe Kaushikkar. E foarte frumos din partea dv. că ați venit să ne aduceți vești.

— Mai întîi spuneți dv., domnișoară, îi ceru Kaushikkar din cale-afară de curios, dacă lucrurile merg sau nu în favoarea lui.

— Mi se făcuse inima cît un purice în timp ce urcam scările locuinței doamnei Karandji. recunoscu Patricia. Nu eram sigură că doamna Karandji, mă va primi vizita mea fiind neanunțată. Dar a ieșit totul bine.

Doamna Faria își încrucișă mîinile pentru a se putea concentra mai bine.

— Și despre ce ați vorbit ? întrebă Kaushikkar nerăbdător...

— O să ajung îndată și la asta, spuse Patricia, mai întîi însă trebuie să vă rog să mă iertați. Vreau să spun că am inventat ceva la care nu aveam dreptul, continuă ea și-l privi pe Kaushikkar.

— Să-mi cereți mie iertare ? făcu Kaushikkar.

— Da, încuviință Patricia. Întrucît nu ați vrut s-o vizitați pe doamna Karandji în calitate de doctor, i-am cerut să vă primească în cursul zilei de mîine în calitate de prieten bun al familiei noastre, care cunoaște bine cazul fratelui meu.

— Cum ați putut face una ca asta? V-am spus doar că...

— Știu, dar doamnei Karandji nu-i apăreți în chip de doctor, ci de prieten, în ce privește eliberarea lui Fernando, are același interes ca mama mea și ca mine. Cu ocazia acestei convorbiri ați putea s-o observați pe doamna Karandji fără ostentație și să vă convingeți că infarctul, după cîte mi se par mie, nu a lăsat nici un fel de urme, nici asupra privirii ei, nici a stării psihice.

Kaushikar nu asculta ce spunea, se gîndea cu încordare ce să-i răspundă.

— Da, domnule doctor, intră în vorbă și doamna Faria, privindu-l rugător, fiți atît de bun și ajutați-ne. Sînteți singurul nostru ajutor...

— Doamna Karandji a acceptat cu multă bucurie să mergem mîine împreună, adăugă Patricia.

— Ar fi zadarnic, refuză Kaushikkar. Dacă o observați dv. este mai mult decît suficient pentru a putea spera că mărturia doamnei Karandji va avea asupra juriului efectul așteptat. Eu n-am să merg la ea mîine. E suficient dacă o să-i spuneți ce am discutat cu avocatul Néné, zise Kaushikkar și începu să descrie desfășurarea vizitei sale la avocat și la ce concluzie au ajuns.

— Dar de ce avocatul Néné nu vrea să folosească mărturia doamnei Karandji pentru eliberarea lui Fernando din detenție ?

— Indiferent care îi sînt motivele, spuse Kaushikkar, nouă nu ne rămîne decît să ne bizuim pe el. Néné este de părere că ar fi neînțelept să aruncăm în arenă, încă înaintea înfățișării de la tribunal, atuul nostru cel mai bun.

— Néné e avocat, el se pricepe la toate tertipurile avocățești, spuse Patricia îmbrățișînd-o

GEORGE BUȚU

pe mama ei. Trebuie să avem încredere în el și să-l ajutăm așa cum ne cere.

— Am uitat să vă mai spun, continuă Patricia lipindu-și privirea de Kaushikkar, că doctorul doamnei Karandji este domnul Pandit. Îl cunoașteți ?

— Un guraliv orgolios, răspunse repede Kaushikkar, care sub mască oficială încearcă să-și ascundă incompetența și goliciunea sufletească.

Dar abia pronunță aceste cuvinte și își dădu seama că făcuse o altă greșeală. Trebuia să spună că doctorul Pandit este un doctor excelent și că în cercurile specialiștilor se bucură de stimă și considerație. Prin aceasta îl oferise Patriciei un nou motiv ca aceasta să insiste s-o viziteze pe doamna Karandji.

Ceea ce Patricia și făcu.

— Dacă doctorul Pandit este atît de incapabil, pe cît afirmați, atunci n-avem cum presupune că o va lecui pe doamna Karandji pentru a se putea înfățișa tribunalului.

La asta Kaushikkar nu mai avut ce să răspundă și își luă foarte grăbit la revedere.

LA MARGINEA PRĂPASTIEI

Pe drumul spre casă Kaushikkar nu se gîndi decît cum să facă pentru a evita vizita la doamna Karandji. Era convins că o rezistență excesivă ar putea trezi o bănuială neplăcută. Pînă la urmă tot va trebui să facă această vizită. Era asaltat din toate părțile : Patricia, mama ei, avocatul Néné. Și cine știe cine o să li se mai alăture ?

Fusese atît de convins că nu-l pîndea nici un pericol de a fi dat în vileag, încît nu prevedea nimic din ceea ce l-ar fi putut amenința. Și iată, dintr-o dată, apare această doamnă Karandji ! Și cine-o să mai apară mîine ? Poimîine ? Se va sfîrși vreodată urmărirea aceasta ?

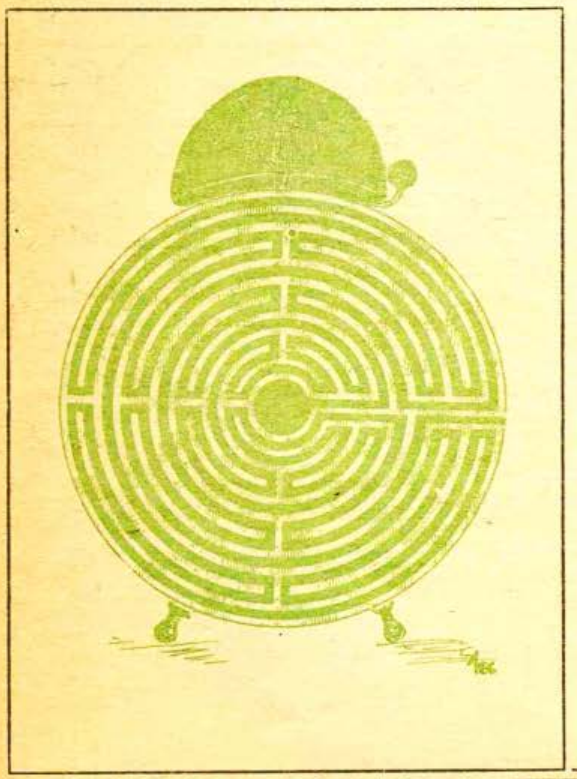

Dacă ar vizita-o pe doamna Karandji, aceasta categoric l-ar recunoaște și n-ar ezita s-o spună în fața tribunalului. Dar și dacă, deocamdată, ar reuși să amîne vizita, tot o va întîlni în sala tribunalului, întrucît și el este citat ca martor. Nu cumva îl amenința pericolul ca el să fie recunoscut chiar acolo și că o să se producă ceva senzațional, dar alt senzațional decît cel prevăzut de Néné ?

Singura garanție ar fi fost să-și schimbe într-atît fizionomia, încît să nu-l recunoască nimeni în afara unor prieteni foarte apropiați. Mustața stufoasă și părul lung au rămas atît de bine întipărite în memoria doamnei Karandji încît aceasta nu le poate uita. Ce-ar fi să se radă și să se tundă ? Ar fi suficient să intre la cel mai apropiat frizer și orice pericol de a fi trădat dispare...

Numai că și Néné subliniase că descrierea asasinului, așa cum o făcuse doamna Karandji, se potrivește și lui. Și dacă s-ar tunde și s-ar bărbieri, nu l-ar face pe Néné să se gîndească de ce a făcut-o tocmai acum ? N-ar fi vorba oare de o nouă lipsă de prevedere, care în loc să-l apere, l-ar face și mai suspect ?. Și ce-ar spune Patricia de una ca asta ?

Ar fi trebuit să se radă și să se tundă de cum l-a omorît pe cămătar ; fusese un prost că nu se gîndise la asta. Dar de unde să fi știut că-l văzuse cineva ?

Iată-l deci la marginea prăpastiei. Ce era de făcut ?

Se găsea în plină stradă, îndreptîndu-se spre frizerie cînd, deodată, își zise că frizerul acela guraliv ar putea umple lumea că doctorul Kaushikkar s-a tuns și s-a ras pe nepusă masă. Se hotărî să se ducă la un frizer care nu-l cunoștea. Pe drum își dădu însă seama că va trebui să explice cumva Patriciei schimbarea fizionomiei și că ar fi deci mai bine dacă ar pregăti-o dinainte.

Își zise despre sine că nu-i capabil să ia o hotărîre, că e nesigur, că bîjbîie, și că toate mijloacele pe care se străduiește să le folosească pentru apărarea sa sînt mizerabile și poartă în ele pericolul de a fi trădat.

Se întoarse acasă într-o dispoziție îngrozitoare.

NICI O URMĂ DE MUSTAȚĂ

A doua zi era duminică. Cînd domnișoara Faria sună la ușa locuinței lui Kaushikkar pe la ora cinci după amiază, îi deschise însuși doctorul, întrucît sluga Bachshi era liber duminica.

Patricia vru să-l îmbrățișeze dar Kaushikkar se eschivă ușor. Fata îl privi fără să înțeleagă.

— Ce s-a întîmplat ? îl întrebă încet.

— Nimic, sau aproape nimic.

— Ești cumva bolnav ?

— Nu, asta nu, dar nu te pot îmbrățișa și săruta, precum aș dori, dintr-o măsură de prevedere.

— Dar ce ai ? Vorbește odată ! zise Patricia și-l privi îngrijorată.

— N-aș putea spune precis, dar de cîteva zile mă tem că sufăr de o boală neplăcută de piele, care cuprinde în special pielea capului și a feței. S-ar putea desigur vindeca, numai că pentru asta ar trebui să mă tund și să mă rad. Este o boală molipsitoare și cum n-aș vrea pentru nimic în lume să te văd tunsă, trebuie să-mi înfrînez dorința de a te îmbrățișa și săruta.

— Dar urmezi un tratament ?

— Încă nu. Mai intîi ar trebui să mă duc la frizer. Iar peste cîteva zile am să te pot îmbrățișa și săruta din nou, dacă n-o să-ți par prea urît, bine-nțeles !

— Ah, dragul meu Ashok, zise Patricia.

Kaushikkar o conduse în cameră.

— Spune-mi, ce se mai aude cu doamna Karandji ?

— E calmă, ca de obicei, începu Patricia să povestească. Cînd m-am scuzat că o deranjez din nou, mi-a spus amabilă că este foarte bucuroasă să vadă cu cît ardoare m-am aruncat în apărarea fratelui meu și că vrea să-mi fie cît mai mult de ajutor. Cînd i-am expus planul avocatului Néné n-a părut prea entuziasmată, ba și-a exprimat chiar surprinderea față de o asemenea tergiversare. În cele din urmă s-a declarat de acord, dar fără prea mult chef. A mai spus că nu poate garanta că va putea părăsi patul pentru a veni la tribunal, dar că speră...

— Doamna Karandji speră că o să poată sta în curînd în picioare ? întrebă doctorul cu vădit interes.

— Da, răspunse Patricia. Doctorul Pandit i-a promis că n-o să mai dureze mult și o să se facă bine.

— Ceea ce ar putea să se și întîmple, spuse Kaushikkar.

Patricia nu părea din cale afară de convinsă și lăsa să se observe lipsa ei încredere în spusele doctorului Pandit. Kaushikkar își dădu seama că în sinea ei Patricia îmbrățișa din nou ideea ca de tratamentul doamnei Karandji să se ocupe el. Trebuia să i-o ia înainte.

— Am destul timp, spuse el, pentru că încă nu a fost fixată data înfățișării. Am să mă duc la doctorul Pandit și am să-l întreb despre starea sănătății doamnei Karandji. După aceea vedem ce avem de făcut.

— Dragă Ashok! strigă Patricia strîngîndu-i mîna cu recunoștință. Acum trebuie să plec, trebuie să-i povestesc totul mamei. Mai mult ca sigur că mă așteaptă cu nerăbdare.

— Te conduc o bucată de drum, vreau să-i fac o vizită lui Néné, mai discutăm.

Plecară împreună.

Întorcîndu-se de la avocat, Kaushikkar nu mai stătu pe gînduri și intră în prima frizerie întîlnită în cale. Frizerul manifestă o sinceră uimire față de dorința neobișnuită a lui Kaushikkar, dar o execută întocmai. Pe capul doctorului nu mai rămase nici un firicel de păr și nici o urmă de mustață pe față.

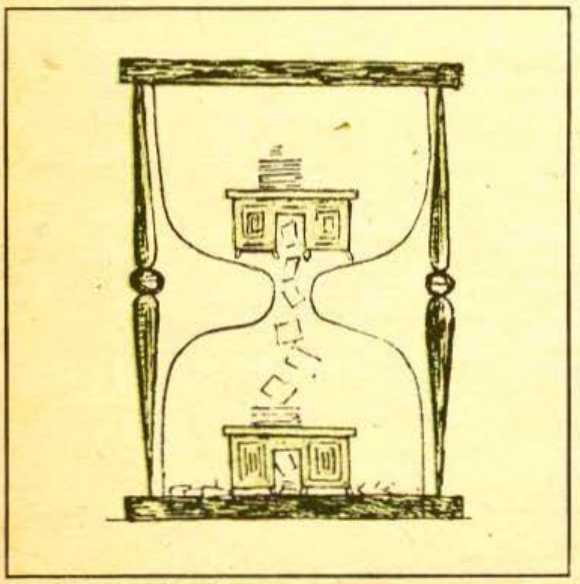

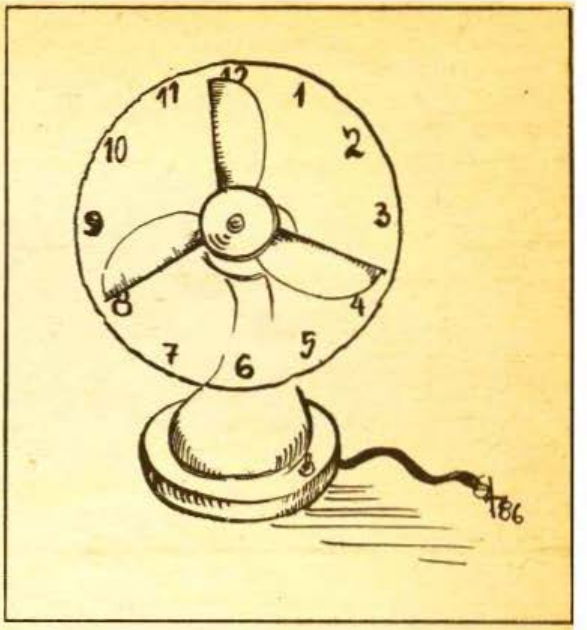

ÎNAINTE CA EA SĂ APRINDĂ LAMPA

După cum îi promisese Patriciei, Kaushikkar îl vizită pe doctorul Pandit cu care discută despre doamna Karandji. Doctorul Pandit îl primi cu obișnuita condescendență și-l informă, zîmbind cu subînțeles, că, datorită îngrijirii lui, starea doamnei Karandji s-a îmbunătățit mult și că pacienta va participa, mai mult ca sigur, la înfățișare.

Și-apoi a venit vremea cînd doamna Karandji s-a dat jos din pat, plimbîndu-se prin casă un sfert de ceas bun...

Kaushikkar se scălda în nesiguranță. Nu cumva doamna Karandji o să-l cunoască dacă-l vede la tribunal ? Și-ar putea pune ochelari sau să simuleze o rană la ochi și să-și pună un pansament... Dar, oare, n-ar fi prea bătător la ochi ? Cineva s-ar putea întreba de ce doctorul Kaushikkar face atîtea eforturi pentru a-și schimba fizionomia iar asta ar duce la darea lui în vileag. Or, tocmai de asta trebuie să se ferească cel mai mult.

Într-una din zile Patricia veni la el absolut disperată și-i spuse că doamna Karandji s-a îmbolnăvit brusc și că nu va mai putea merge la tribunal !

O întorsătură favorabilă !

Kaushikkar trebui să depună mari eforturi pentru a tăinui față de Patricia nebunească lui bucurie. Îi părea sincer rău de nenorocul fetei, dar ce putea face ? O mîngîie pe Patricia pe păr.

— Poate că starea sănătății doamnei Karandji o să se îmbunătățească. Trebuie să nu ne pierdem speranța. Și dacă nu, declarația ei scrisă va avea asupra juraților exact efectul pe care l-ar avea dacă ar fi făcut-o verbal.

— Dar, dragă Ashok, zîmbi Patricia printre lacrimi, am și o veste bună pentru tine. Doamna Karandji dorește să o vizitezi și să o tratezi

— Ah, făcu Kaushikkar. O prinse de umeri și o zgîlții. Asta tu ai pus-o la cale ! Tu ! Tu !

Fata îl privi speriată. Explozia lui neașteptată o înspăimîntă.

— Dar...

— Taci ! E prea mult ! Între noi totul s-a sfîrșit, înțelegi ? Pleacă ! Nu vreau să te mai văd niciodată !

Fata era pur și simplu înspăimîntată, cu toate acestea îl prinse pe Kaushikkar de mînă și-i spuse calmă :

— Da, ai dreptate, Ashok. Poate am făcut o greșeală, dar te rog să mă crezi că n-am vrut să-ți lezez mîndria. Nu poți să-mi iei în nume de rău faptul că am încercat s-o determin pe doamna Karandji să se arate și altui doctor. Odată i-am vorbit cu totul întîmplător de mama mea, cum ai vindecat-o de paralizia declanșată în urma infarctului. Doamna Karandji m-a întrebat unele amănunte și așa am adus în discuție și numele tău. Iar doamna Karandji și-a exprimat dorința de a o vizita, examina și vindeca. Am vorbit despre tine și cu doctorul Pandit, care te-a lăudat foarte tare, zicînd că ești unul dintre puținii doctori în care poți avea încredere.

— Nu mă interesează laudele acestui guraliv bătrîn ! zise Kaushikkar făcînd și cu mîna un gest care trăda mîndria.

— Doamna Karandji se temea ca nu cumva să rănească vanitatea doctorului Pandit, cu toate că el însuși se oferise să-ți ceară să o vizitați împreună. După cum vezi, nu am făcut ceva chiar atît de groaznic care să te mînie atîta...

Kaushikkar era bîntuit de cele mai sumbre gînduri. Stăruința Patriciei o putea refuza ușor, dar rugămintea colegului de a-l ajuta n-o putea refuza, asta făcea parte din datoria unui doctor. Iată așadar apropiindu-se clipa cînd va trebui să se întîlnească cu martora crimei.

Imediat după plecarea Patriciei, în încăpere intră sluga Bachshi și zise:

— Domnul doctor Pandit dorește să vă vorbească, domnule.

Pandit îl lăudă cu amabilitate.

— Sînt foarte bucuros să vă revăd, domnule coleg. De cînd v-am văzut prima dată mă gîndesc tot timpul la dv. Astăzi m-a adus la dv. cazul unei paciente care a paralizat în urma unui infarct.

— Vă referiți, desigur, la doamna Karandji, sublime Kaushikkar.

— Da, desigur. I-am propus eu însumi să cheme și un alt doctor care s-o examineze și cu care să ne consultăm. Se-nțelege că am pronunțat numele dv. V-am recomandat doamnei Karandji cu toată responsabilitatea și ea a fost de acord cu sfatul meu.

Kaushikkar îi strînse mîna cu prefăcută cordialitate mulțumindu-i cu cuvinte lipsite de conținut. Gîndurile îi erau în altă parte.

— Cînd ați putea merge cu mine la doamna Karandji ? întrebă Pandit. E groaznic de nerăbdătoare și cred că cel mai bine ar fi să mergem cît mai repede.

La asta trebuia să dea un răspuns. N-avea cum se eschiva. Kaushikkar trebuia deci să o viziteze pe doamna Karandji și să o consulte. Ar fi fost bătător la ochi dacă l-ar fi refuzat. La ce s-o mai amîne ? !

Trase aer în piept și spuse din adînc :

— V-ar conveni mîine ?

— S-a făcut, fu Pandit de acord. La ce oră ?

Kaushikkar se gîndi puțin. Amurgul se lasă cam pe la șase, atunci doamna Karandji desigur nu aprinde încă lampa. N-o să-i observe trăsăturile. Or, despre asta este vorba !

— În jur de șase. Am să trec pe la dv. la șase fără un sfert; locuința nu prea departe.

Doctorul Pandit fu de acord, avu însă o singură remarcă :

— Da, îmi convine, dar vă rog să fiți punctual pentru că la șapte sînt invitat la cină și n-aș vrea să întîrzii.

Kaushikkar îi promise că așa va fi, întrucît punctualitatea era în primul rînd în interesul lui. Și-apoi era și faptul că doctorul Pandit era invitat la cină, asta era cea mai bună garanție că nu vor rămîne mult timp la doamna Karandji și că vor pleca împreună mai înainte ca ea să aprindă lampa.

DOAMNA KARANDJI TĂCU

A doua zi la șase fără un sfert, Kaushikkar sună la locuința doctorului Pandit. Acesta era gata așa că plecară repede spre colina Malabar.

Veni să le deschidă slujnica care-i pofti să intre. Kaushikkar păși în urma lui Pandit și examina locuința. Ajunși în camera în care doamna Karandji zăcea întinsă pe pat, doctorul Pandit îl prezentă pe Kaushikkar. Acesta se înclină și se apropie de pat în așa fel încît lumina de la geam să nu-i vină în față. Amurgul începuse să se lase.

Doamna Karandji se plînse că în ultima vreme suferă de insomnie și dureri de cap.

— Faceți puțină mișcare, interveni Kaushikkar, și duceți lipsă de aer proaspăt. Vă recomand să faceți cîte un duș cu apă rece înainte de fiecare culcare.

— Ah, dar nu suport dușurile reci !

— Atunci am să vă trimit niște prafuri pentru dormit și pentru diminuarea durerii.

Înserarea se așternuse cu totul. Pandit spuse că poate ar trebui să aprindă lampa, dar Kaushikkar refuză zicînd că nu-i nevoie și căuta să se grăbească cu consultul doamnei Karandji.

Cei doi doctori trecură pentru o clipă în încăperea alăturată pentru a se sfătui în legătură

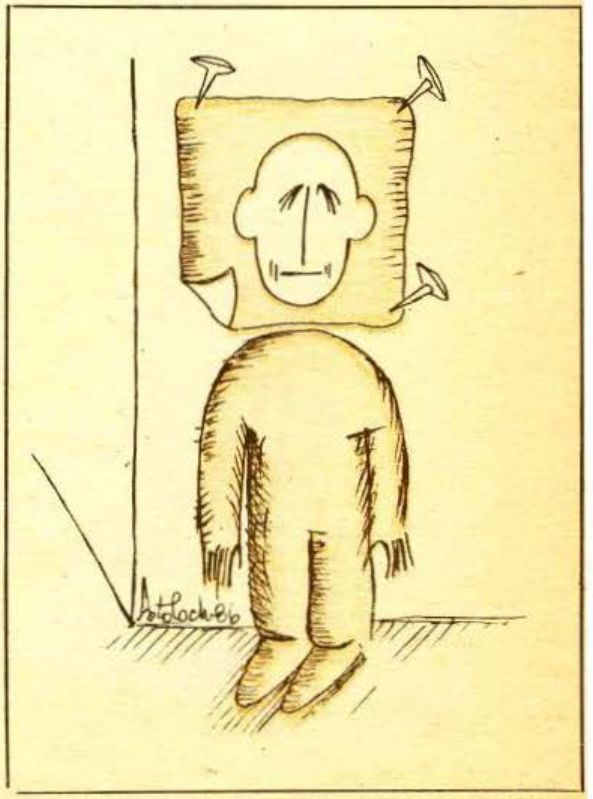

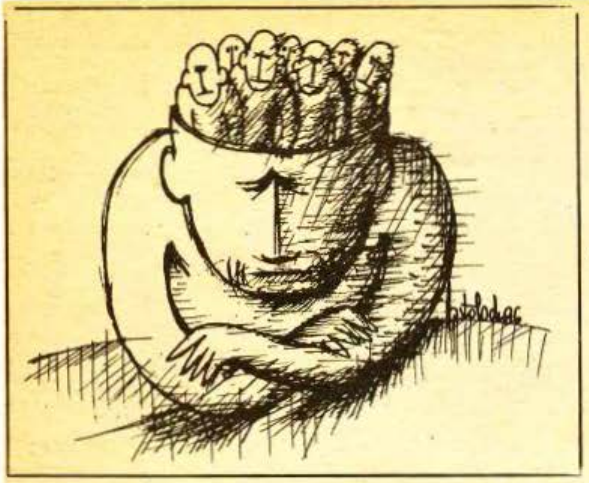

cu tratamentul de urmat. Aveau amindoi motive serioase ca vizita la doamna Karandji să ia sfîrşit cît mai repede. Kaushikkar se temea ca nu cumva între timp sluga să aprindă lampa.

— Să ne întoarcem la doamna Karandji, încheie Kaushikkar discuţia. Deschise uşa dormitorului şi intrară. Lumina puternică îi orbi pe amîndoi. O lampă abajur era aşezată pe noptiera de lîngă pat, iar alte două cu sticlă mată se găseau pe un scrin iar lumina lor se reflecta într-o oglindă.

Kaushikkar încremeni, dar îşi reveni repede dîndu-şi seama că dacă nu va fugi — ceea ce ar însemna recunoaşterea crimei — nu-i rămîne altceva de făcut decît să-şi păstreze echilibrul şi siguranţa de sine şi să păsească calm, în lumină.

Doctorul Pandit luă cuvîntul şi-i înfăţişă pe scurt doamnei Karandji concluzia la care ajunseră. Nu lăsă să-i scape ocazia pentru a ajunge în faţa ei. După cîte se părea, doamna Karandji nu-i acorda însă prea multă atenţie.

Ea se uita fix la doctorul Kaushikkar care se străduia zadarnic să se aşeze în aşa fel încît lumina să nu-i vină din faţă. Doctorul Pandit era încîntat de propriul glas şi nu observa nimic în jur. Kaushikkar tremura tot neştiind ce ar putea însemna această privire fixă...

Deodată doamna Karandji puse mîna pe lampa de pe noptieră şi-i ridică abajurul. Un jet de raze luminoase căzură exact pe faţa lui Kaushikkar. Doamna Karandji scoase un strigăt.

— S-a întîmplat ceva, doamnă Karandji ? o întrebă doctorul Pandit.

— Nu, nimic, răspunse.

Doctorul Pandit, care era convins că le pricepe pe toate, zîmbi.

— Aha, făcu el, vă surprinde desigur chipul tînăr al domnului coleg Kaushikkar ? În realitate, ar fi arătat mai bătrîn, dacă nu s-ar fi ras şi nu şi-ar fi tăiat părul.

Doamna Karandji dădu drumul abajurului.

La auzul spuselor lui Pandit, Kaushikkar se îngălbeni iar inima sta să-i sară din piept.

Doamna Karandji duse mîna spre fereastră şi-l întrebă pe Kaushikkar:

— Nu cumva l-aţi cunoscut pe cămătarul care a fost omorît ?

Kaushikkar nu avea cum să mintă.

— Ba da, i-am examinat cadavrul îndată după comiterea crimei.

— Dar l-aţi vizitat ?

— L-am întîlnit de cîteva ori.

Nerăbdător, doctorul Pandit se postă lîngă uşă. *Doamna Karandji tăcu iar cei doi doctori plecară.*

O SCRISOARE FATALĂ

De ce v-a întrebat doamna Karandji de cămătarul ucis ? întrebă doctorul Pandit îndată ce ieşiră în stradă.

— N-am idee, minţi Kaushikkar gîndindu-se ce ar putea face întru apărarea sa.

După o clipă doctorul Pandit opri o ricşă, se despărţi de Kaushikkar, se aşeză pe scaun şi se duse la cina la care nu putea întîrzia.

Kaushikkar respiră uşurat. În sfîrşit, scăpase de incomodul său coleg şi abia acum se putu gîndi la posibilităţile pe care le avea întru apărarea sa. Mai mult ca sigur că doamna Karandji îl recunoscuse şi că avea anumite îndoieli, şi dacă avea anumite îndoieli, doctorul Pandit i le-a risipit prin precizarea legată de păr şi de mustaţă.

Dar ce-ar putea face doamna Karandji ? O să-i spună Patriciei sau doctorului Pandit sau poate chiar judecătorului de instrucţie ? Kaushikkar era îngrozit cel mai tare de clipa cînd Patricia va afla că el este adevăratul asasin, şi nu fratele ei ! Asta o va distruge ! S-ar putea ca seara aceasta să fie ultima în care vor fi împreună...

Intră într-un restaurant şi comandă pentru două persoane cu rugămintea ca mîncarea să-i fie dusă în cameră îndată ce va fi gata. Patricia o să fie fericită şi poate că şi el o să uite ziua de mîine...

Patricia aştepta în spatele uşii iar cînd auzi paşii lui Kaushikkar se duse repede să-i deschidă. Îl întrebă repede :

— Ei, cum e, Ashok ?

— Fernando e salvat... răspunse doctorul.

— Doamna Karandji o să vină deci la tribunal ?

— Asta n-o ştiu, dar acum nu mai depinde de asta.

— Ah, cît sînt de bucuroasă, zise ea îmbrăţişîndu-l. Şi nu mai eşti supărat pe mine, aşa-i ?

— Tu ştii că nu... Şi de fapt nici n-am fost supărat, ci numai puţin iritat.

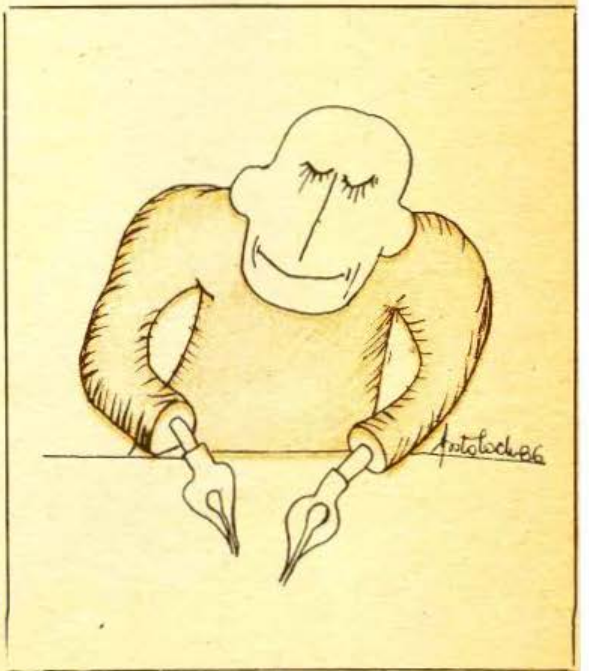

— Vezi, așa a vrut soarta ca tu să mergi la doamna Karandji chiar dacă te-ai opus. Și așa cum destinul a hotărît moartea cămătarului, tot el a hotărît și eliberarea lui Fernando.

— Tare-aș vrea să știu ce mi-a hărăzit mie destinul, zise Kaushikkar cu glas amar. Dar să lăsăm destinul cu ale lui. Ți-am pregătit o surpriză — cinăm împreună.

— Ești drăguț, Ashok, zise Patricia zîmbind.

Kaushikkar o privi cu plăcere încercînd să nu se mai gîndească la blestemata aia de doamnă Karandji. Cu toate acestea îi era limpede că nu trebuie să renunțe la luptă, că nu trebuie să-și vîre singur gîtul în ștreang. Se baza pe forța spiritului și inteligenței lui fiind convins că un om inteligent trebuie să găsească totdeauna o ieșire acceptabilă pînă și din cele mai deznădăjduite situații. O să găsească el o soluție peste noapte.

Sună servitorul și aduse mîncarea în niște farfurii acoperite. Kaushikkar îi dădu un bacșiș iar servitorul plecă salutîndu-i.

— Să lăsăm farfuriile acoperite, să nu ne uităm ce este în ele, propuse Patricia. O să le luăm pe rînd, în felul acesta o să fim surprinși de conținutul fiecărei farfurii. Vrei ?

Kaushikkar acceptă cu plăcere și se apucă să mănînce. Stăteau față în față și se priveau drăgăstos și gingaș.

La un moment dat se auzi clopoțelul. Se priviră surprinși.

— Nu deschide, șopti Patricia. S-ar putea să te cheme cineva și să ne strice seara.

Clopoțelul se auzi din nou, de data asta mai insistent.

CRISTIAN MIHAILESCU

— Mă duc să văd cine este, spuse Kaushikkar ridicîndu-se. S-ar putea să fie ceva important.

În prag apăru servitoarea doamnei Karandji care-i întinse un plic.

— E de la stăpîna mea și trebuie să-i duc răspunsul.

Kaushikkar o lăsă să aștepte în hol, el intrînd în cameră pentru a citi ce-i scrisese martora crimei.

„Domnule doctor,

vă cer să mă vizitați încă în cursul acestei seri. Este vorba despre ceva grav. Vă aștept pînă la ora nouă. În caz că nu aveți timp acum, vă aștept mîine dimineață începînd de la ora opt.

Pushja Karandji."

Reveni apoi în hol și-i zise servitoarei :

— Spuneți-i stăpînei dv. că vin peste un sfert de ceas.

— Ce mare păcat că nu putem fi mai mult împreună dar e bine și așa, sigur e ceva în legătură cu Fernando.

— Îmbrățișează-mă, iubito, spuse Kaushikkar deprimat.

Patricia îl luă în brațe iar el o sărută cu delicatețe.

...SUCUL DIN PAHAR

Înainte de a trece pe la doamna Karandji trecu pe la birou pentru a lua prafurile pe care i le promisese. Dintr-un sertar ascuns scoase și o biluță albă pe care o puse în buzunarul cu prafuri. Această soluție bruscă îl liniști pe deplin. Era sigur că-și va păstra forța și că nu va claca. Zîmbi cînd își dădu seama că de-acuma toate erau la discreția hazardului : fie că doamna Karandji va recunoaște că s-a înșelat și că nu Kaushikkar fusese cel pe care-l văzuse în locuința lui Dubhash trăgînd draperia, fie că el o va face să tacă. Acestea erau gîndurile cu care tînărul doctor se îndreptă spre colina Malabar.

— Luați un scaun domnule doctor, îi spuse doamna Karandji, și așezați-vă lîngă mine. Ca să putem vorbi cît mai încet.

Kaushikkar făcu întocmai, dar se așeză și de data aceasta în așa fel încît lumina să nu-i cadă pe față.

— Dv. știți, domnule doctor, începu doamna Karandji, că din acest loc eu am putut vedea fața asasinului nefericitului domn Dubhash.

— Da, spuse Kaushikkar, domnișoara Faria mi-a spus acest lucru.

Doamna Karandji îl privi iscoditoare.

— Desigur ați observat cînd v-ați aflat aici acum cîteva ceasuri împreună cu doctorul Pandit, că v-am privit cu bănuială, cu neîncredere chiar. Mi s-a părut că v-am mai văzut undeva, fără să-mi fi putut aminti și unde anume și în ce împrejurare. Abia cînd ați revenit împreună cu doctorul Pandit în încăperea luminată și cînd eu însămi v-am luminat fața, abia atunci mi-am dat seama că trăsăturile expresive și privirea de oțel a ochilor dv. sînt ale individului pe care l-am văzut trăgînd draperia în biroul domnului Dubhash în seara aceea fatală.

Pe chipul lui Kaushikkar nu se mișcă nici un mușchi. Spuse încet :

— Dacă memoria dv. ar fi în regulă, iar vederea dv. perfectă, ar fi destul de neplăcut pentru mine.

— Da, așa cred și eu, spuse doamna Karandji și tocmai de aceea v-am chemat, pentru a discuta cu dv. înainte de a face alt pas. Este, de

pildă, posibil ca în ziua în care l-am văzut pe bărbatul acela cu păr lung și mustață trăgînd draperia, dv. să fi fost deja tuns și ras. În cazul acesta bănuiala ar cădea de la sine, spuse privindu-l fix.

— Nu, răspunse nesigur, în ziua crimei încă nu eram tuns și ras. La frizer am fost în urmă cu cîteva zile cînd mi-a apărut o boală neplăcută de piele.

— Bine, spuse doamna Karandji, dar poate că în timpul cît s-a comis crima dv. v-ați aflat în cu totul altă parte și puteți demonstra acest lucru. Ar fi atunci foarte limpede că nu dv. sînteți asasinul și că eu m-am înșelat cînd am spus că-l recunosc în dv. pe bărbatul pe care-l văzusem la domnul Dubhash în clipa fatală.

Kaushikkar nu răspunse.

— Sau, poate, continuă doamna Karandji, atunci trăiți în niște condiții financiare atît de bune încît puteți face dovada că n-ați fi putut fi împins de sărăcie la comiterea unei atare fapte disperate. Și există încă multe alte posibilități prin care ați putea răsturna presupunerea mea ca nefondată.

Kaushikkar tăcu, buzele lui răsfrînte nici nu se mișcară.

Doamna Karandji tăcu și ea o clipă apoi continuă.

— Dacă nu vreți să vă dezvinovățiți eu nu vă pot obliga. Mă gîndesc acum numai la tînărul pe nedrept învinuit, care zace în închisoare în locul adevăratului asasin. Mîine dimineață am să-l înștiințez pe judecătorul de instrucție.

Kaushikkar se ridică brusc.

— N-o veți face !

— Ba am s-o fac, răspunse calmă doamna Karandji. Așa mă îndeamnă conștiința. Și nimeni nu mi-o poate lua în nume de rău, că vreau să scap de pedeapsă un om nevinovat.

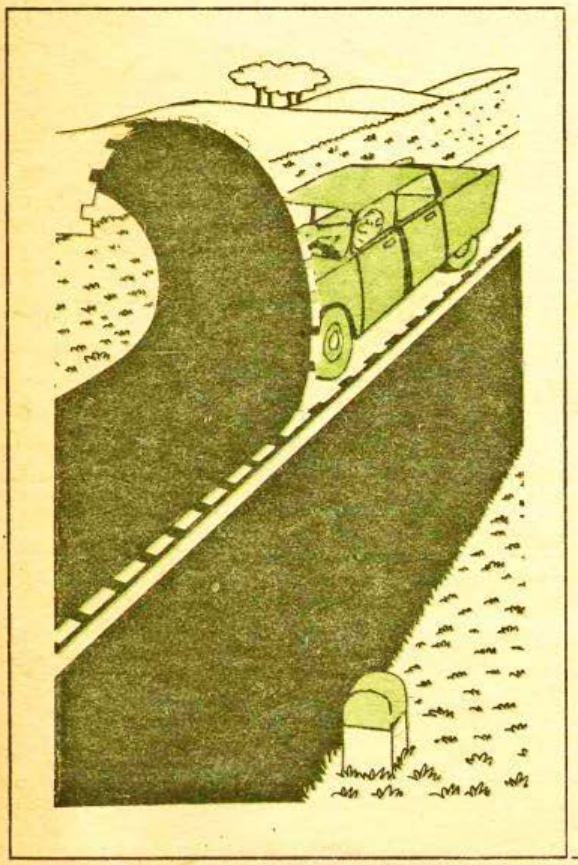

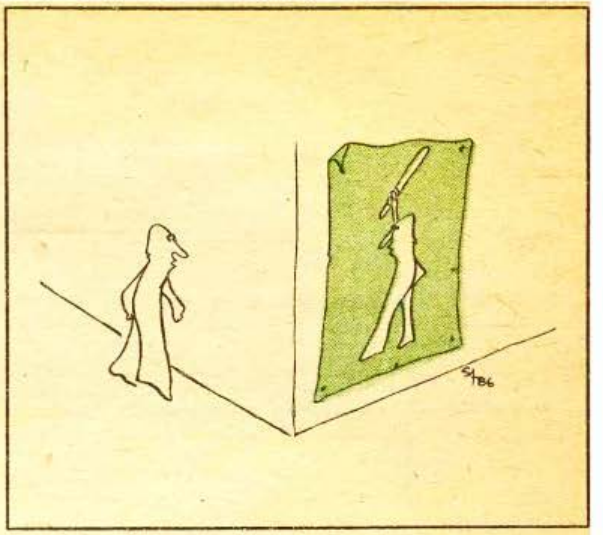

— Vă pot demonstra, spuse Kaushikkar cu voce vlăguită, că ați fost victima unei erori, că a fost doar o iluzie, o arătare, o halucinație.

— Demonstrați asta în fața tribunalului, domnule doctor.

Se priviră o clipă și privirile lor vorbeau foarte răspicat.

Kaushikkar își strînse toată încrederea în sine și spuse ferm:

— Dinspre partea mea, faceți ce vreți. Mie nu-mi rămîne decît să mă apăr...

O salută și plecă. Ajuns în ușă se opri, se întoarse spre patul doamnei Karandji și bagă mîna în buzunar.

— Cît p-aci să uit, v-am adus prafurile contra insomniei și durerilor de cap pe care vi le-am promis, spuse și le puse pe noptieră. Și tot atunci, fără să fie observat, dădu drumul biluței albe, aproape transparentă, în paharul cu suc de manga.

Doamna Karandji nu observă nimic. Sună și-i spuse slujnicei.

— Condu-l pe domnul doctor.

Biluța albă se dizolvă repede în sucul din pahar.

VINOVAT !

Kaushikkar se întoarse acasă. Nu aprinse lumina. Se așeză în fotoliu și capul îi fu pe dată inundat cu felurite gînduri.

Nu-i rămînea altceva de făcut decît să aștepte lovitura. Doamna Karandji se condamnase singură, fără să-și dea seama, la moarte. Era totuși posibil ca ea să nu bea sucul de manga, fie pentru că n-o să-i fie sete, fie pentru că s-ar putea să verse paharul. Bine-nțeles că ambele nu puteau fi decît un joc al întîmplării. Îl cam speriase felul categoric în care nu a ezitat să sacrifice viața martorei numai pentru a o salva pe a lui. Hotărîrea de a-l omorî pe Dubhash — atunci însă nu fusese în joc viața unui om ci doar un interes material — a mers mult mai complicat. Doamna Karandji îl amenințase că va depune mărturie în fața judecătorului de instrucție. Dar dacă o și depusese ? ! Dacă spusese vreunei prietene sau altcuiva ceea ce văzuse prin fereas-

tra lui Dubhash ? ! Va fi nevoie să mai facă de petrecanie și altor martori ?

Aproape întreaga noapte și-o petrecu numai cu asemenea gînduri. I se păru că timpul s-a oprit în loc și că noaptea e nesfîrșită. Adormi abia cînd începură să se arate zorii.

Peste o oră soneria se auzi puternic. Sări ca ars și se frecă la ochi. Soneria se auzi tot mai insistent, iar el se grăbi să deschidă.

În ușă apăru slujnica doamnei Karandji iar Kaushikkar înțelese că destinul lucrase în favoarea lui, doamna Karandji băuse sucul de manga otrăvit...

— Stăpîna nu mai respiră și n-o pot trezi ! turui ea ca o morișcă. Am fost mai întîi pe la doctorul Pandit dar mi-au spus că a plecat undeva.

— Vin cu dv., spuse Kaushikkar fără să mai întrebe ceva. Îi erau toate foarte clare.

Intrînd în dormitorul doamnei Karandji și uitîndu-se la fața victimei sale doctorul se cutremură. Reuși să se stăpînească și o trimise pe slujnică după o luminare. După ce aceasta ieși, el luă de pe noptieră tubul cu prafurile pe care le adusese aseară și le aruncă în buzunar. Tubul gol îl puse din nou de unde îl luase.

Examinarea femeii moarte nu dură prea mult : flacăra luminării duse în fața nasului ei nu se clinti cîtuși de puțin, iar inima nu-i mai bătea demult.

— Mai mult ca sigur că doamna Karandji s-a otrăvit luînd o cantitate prea mare de prafuri pentru dormit, spuse Kaushikkar. Trebuie să anunțați repede poliția pentru a începe cercetări, termină el, apoi plecă.

Acasă îl aștepta Patricia, foarte curioasă să afle de ce-l chemase aseară doamna Karandji. Doctorul o îmbrățișă ușor și-i spuse că doamna Karandji e moartă. Fata fu disperată la auzul veștii, iar Kaushikkar nu avu cum s-o liniștească.

Avocatul Néné fu și el zguduit de aflarea veștii. Își reproșă că dacă s-ar fi făcut imediat un proces-verbal cu depoziția doamnei Karandji și nu ar fi așteptat ca aceasta să fie dusă în fața tribunalului, mai mult ca sigur că Fernando ar fi fost liber. Dar și așa el încercă să o liniștească pe Patricia.

— Acuzația se bazează numai pe nasturele acela... Expertiza medicală a lui Kaushikkar a risipit însă acuzația ca pe o ceață, el arătînd că între asasin și victimă n-a avut loc nici un fel de luptă. Trebuie să ne bizuim pe asta...

CONDAMNAT LA MUNCĂ SILNICĂ

A venit și ziua procesului intentat lui Fernando Faria, acuzat de crimă în scop de jaf săvîrșit asupra cămătarului Dubhash de pe colina Malabar.

Fernando se apăra fără convingere, lăsînd impresia omului care se lasă în voia soartei și căruia îi este absolut totuna ce se întîmplă cu el. Răspunsurile la întrebările judecătorului sunau de așa natură, încît parcă nici el nu credea în nevinovăția lui, de parcă tot ce spunea ar fi fost inutil, fără nici un rost.

A urmat apoi interogarea martorilor dar aceștia n-au adus nimic nou. Singur Muhammad Ali reuși să-i înveselească pe cei prezenți atunci cînd a declarat că el păstrează secretul meseriei !

Kaushikkar vorbi scurt și exact. În esență el n-a făcut altceva decît să repete tot ce scrisese în procesul-verbal la locuința lui Dubhash, atunci cînd i se prezentă comisarului de poliție drept doctorul de casă al cămătarului.

Kaushikkar terminînd, a venit rîndul avocatului Néné care a cerut președintelui completului de judecată să-l întrebe pe doctorul Kaushikkar care este părerea lui despre presupusa luptă între asasin și victimă.

Kaushikkar descrise cu lux de amănunte poziția în care găsise cadavrul cămătarului și cum din asta și din felul în care fusese aplicată lovitura mortală se putea conchide cu siguranță că înaintea făptuirii crmiei nu a avut loc nici un fel de luptă. Își dădea toată silința să facă impresie bună nu numai asupra juraților, dar și asupra judecătorului.

A cerut apoi cuvîntul avocatul apărării Néné.

— Aș vrea să atrag atenția domnilor juați asupra acestei depoziții și a autorității științifice a martorului.

Situația lui Fernando se îngreună după mărturia cămătarului Taraporevala, care n-a uitat să sublinieze că fostul lui lucrător își însușise treizeci și cinci de rupii.

Luînd cuvîntul, acuzatorul public arătă că admite că înainte de comiterea crimei nu a avut loc nici un fel de luptă, dar nu poate crede afirmația acuzatului Faria precum că își pierduse nasturele în timp ce căuta niște acte pe dulap. Nasturele a putut fi rupt cu prilejul unei mișcări bruște în timp ce-i era tăiat gîtul lui Dubhash. Juații ascultară cu interes această explicație.

Mărturia lui Kaushikkar nu fusese contestată, ci doar serios șubrezită.

Avocatul Néné își mușcă buzele. Cuvîntul lui, exprimat îndată după aceea, de altfel remarcabil și elocvent, nu făcu nici un fel de impresie.

După aceea juații se retraseră pentru deliberări. N-a durat mult și ei au revenit. Sentința lor : vinovat !

Fernando Faria a fost condamnat la douăzeci și cinci de ani muncă silnică pe insulele Andaman. Auzind sentința, Patricia i-a căzut lui Kaushikkar în brațe și a început să plîngă.

Ședința fu închisă, iar paznicii îl ridicară pe Fernando.

INSULA LUI FERNANDO

Asasinarea cămătarului Dubhash nu avu aproape nici o influență asupra stării sufletești a lui Kaushikkar. Era calm și echilibrat ca mai înainte ba chiar mai mult pentru că nu mai era strîmtorat de grijile bănești. Somnul îi era adînc iar sănătatea nu-i dădea bătaie de cap. Cînd s-a văzut nevoit să o omoare pe doamna Karandji n-a fost însă nici pe departe atît de liniștit.

La început povestea nu-l chinui prea tare pe Kaushikkar. El își zise că dacă n-o să poată dormi o să lucreze atît de mult pînă o să reușească. După cîteva zile însă se convinsese că nici oboseala mai mare în urma muncii intense nu-i aducea mai mult somn. Își petrecea aproape toată ziua în laborator sau la clinică iar cînd în jurul orei două din noapte punea capul pe pernă nu era chip să adoarmă. Iar cînd reușea să aținească, se trezea lac de sudoare și speriat. Trebuia apoi să se foiască mult pînă să adoarmă din nou. Și-atunci îl urmăreau vise de groază, bîntuite de halucinații și fantome.

Kaushikkar înțelese că toate acestea erau efectul eforturilor psihice, de aceea hotărî că este cazul să obosească fizic. Ieșea de aceea din casă în fiecare seară și nu se întorcea pînă nu acoperea, alergînd, șapte sau opt mile.

Numai că asta n-a ajutat la nimic. Cădea frînt de oboseală pe pat, dar somnul nu se lipea de el. În cap i se învălmășeau tot timpul împrejurările legate de cele două crime și, în plus, îi mai apărea în fața ochilor și nevinovatul de Fernando. Fantezia îi contura condițiile cumplii.

Împrejurările legate de comiterea crimelor îl urmăreau și în timpul zilei. Pentru el ca doctor care văzuse atîtea cadavre, care făcuse atîtea autopsii, imaginea cămătarului și a doamnei Karandji erau exasperante. Astea toate îl chinuiau.

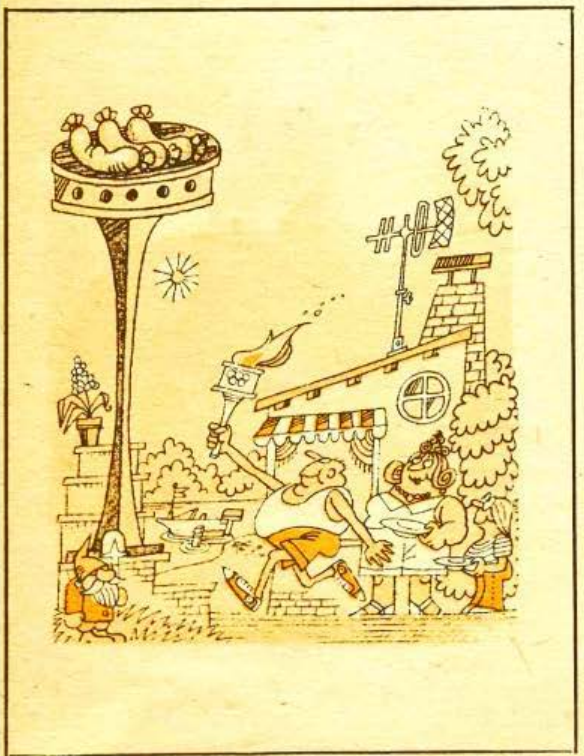

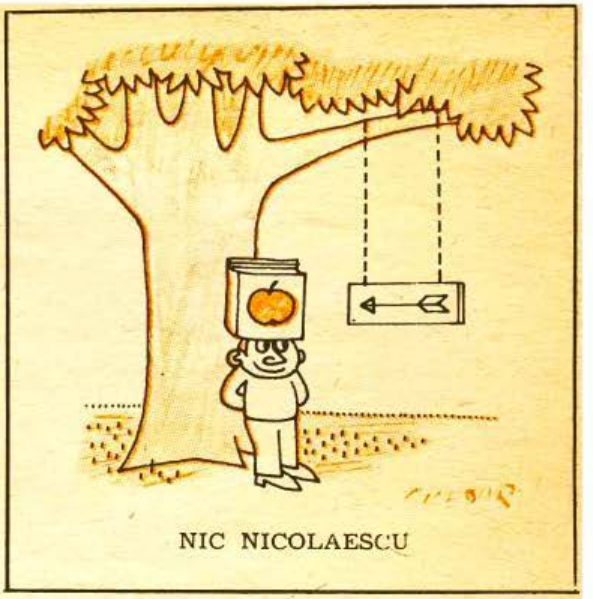

NIC NICOLAESCU

Îl vedea pe Fernando în cătușe lucrînd sub cerul hain al insulelor Andaman și-și zicea că el este cel ce trebuie să se afle în locul lui.

Crezuse totdeauna despre el că este o personalitate puternică, că ar putea ajunge la țelul dorit fără să țină cont de nimeni și că își poate stăpîni perfect capul dar și spiritul, inima, creierul... Iar acum...

Puternic și liniștit se simțea numai în prezența domnișoarei Faria. Avea mare nevoie de apropierea ei...

FĂRĂ PREJUDECĂȚI

Patricia, sora lui Fernando, cu toate că era întristată din cauza soartei fratelui ei, era totuși fericită pentru că în aceste clipe grele, doctorul Kaushikkar era alături de ea, căutînd chiar prilejuri de a fi cît mai mult împreună. Nu trecea nici măcar o zi în care Kaushikkar să nu o întîlnească măcar cîteva clipe.

Fata observase schimbarea radicală petrecută cu Kaushikkar și, cu toate că nu și-o putea explica, o bucura nespus. Înainte ca Fernando să fi fost condamnat, cînd ei își luau la revedere, el se apuca de lucru mai înainte ca ușa să se închidă în urma ei. Acum despărțirile durau mult, el o conducea și nu se putea hotărî să-i dea drumul din îmbrățișare. Cînd îl vizita din nou, a doua zi, el era însă tăcut, gînditor, înnourat.

Trebuia să treacă clipe bune pînă cînd Patricia să izbutească să-i creeze bunadispoziție.

Într-o seară Patricia sună la ușa lui fără să se fi înțeles să se întîlnească. Ochii fetei ardeau de bucurie și începu să strige de cum Kaushikkar îi deschise ușa :

— Ashok, azi vin la tine pentru multă, pentru atît de multă vreme cîtă ai să vrei tu să fie de multă...

Se aștepta măcar la o îmbrățișare caldă din partea lui, dar nu s-a întîmplat așa. Tînărul doctor tăcu și se încruntă.

— Tu te-ai gîndit la altceva ? întreabă Patricia neliniștită. Voiai să pleci undeva ?

— Nu, nu, mă gîndeam la mama ta... că o lași în singurătate... răspunse el într-un tîrziu.

— Azi n-a rămas singură, dragule, spuse Patricia, și îl privi zîmbindu-i. Nu-ți face griji, n-am lăsat-o singură. A venit la noi mătușa din Puna și rămîne cîteva zile, așa că mama n-o să fie părăsită. Eu am profitat de situație și iacă-tă-mă-s !

— Dar nu intri ? întrebă Kaushikkar.

— Stau pe gînduri, Ashok, îi răspunse ea încurcată. Poate tu ai treabă... n-aș vrea să te deranjez.

— Nu pricep ce ai, zise Kaushikkar nestăpînindu-se De ce m-ai deranjat ? De ce mă privești așa ? Hai, spune ce vrei ?

Patricia făcea eforturi să vorbească liniștită chiar dacă vorbele lui Kaushikkar îi tulburaseră inima.

— Iartă-mă... nu te supăra pe mine dacă am spus ceva care nu trebuia. Totdeauna stric totul.

O îmbrățișă și o așeză lîngă el.

— Mie te-ai găsit să-mi ceri iertare ? întreabă și se purtă atît de delicat cu ea, ca și cînd ar fi vrut ca prin asta să șteargă purtarea de pînă atunci.

Cinară și fură bucuroși că se află atît de aproape unul de altul.

După ce Patricia aduse ceaiul, Kaushikkar frînse liniștea.

— Patricia, iubito, vrei să fii soția mea ?

— Ashok ! strigă Patricia și i se aruncă în brațe. Apoi, după o clipă : Nu se poate, iubitule !

— De ce nu ? De ce nu se poate ? strigă Kaushikkar.

— Fernando... Rușinea... Totuși...

— Ah, făcu Kaushikkar. Doar nu-ți închipui că plec urechea la prejudecățile societății noastre...

Și se îmbrățișară.

O IUBESC PE PATRICIA

După ce trecu primul val al plăcutei surprize, Patricia îl întrebă grav :

— Te-ai gîndit bine ? Ai luat în considerație toate elementele, sau a fost doar o inspirație de moment ?

— Vreau să te iau de soție pentru că te iubesc și pentru că știu că fără tine n-aș putea fi fericit. Am nevoie de dragostea ta, de gingășia ta, de speranța ta de viitor și de zîmbetul tău vesel.

— Dar te-ai gîndit — continuă Patricia — că sînt săracă iar fratele meu e ocnaș ? Sînt demnă de tine ? De tine, care te bucuri de respectul celor mai înalte cercuri ? Pot să nu mă gîndesc la clipa în care vei regreta această hotărîre, poate pripită ?

— Nu, nu, făcu Kaushikkar și o îmbrățișă. Sigur nu fac o greșeală. Vreau să iau de soție numai o fată care mă iubește, restul n-are nici o importanță.

— Ah, iubitule, oftă Patricia trăgîndu-se aproape de el, acum sînt fericită.

— Aș vrea ca nunta să aibă loc cît mai repede, spuse Kaushikkar... Apoi cel mai important lucru este să găsim o casă nouă și frumoasă în care tu să fii pentru totdeauna stăpîna mea.

— Ashok, dragul meu Ashok?

— De-acum n-am să mai fac nici o prostie, n-am să mă mai dau pe mîna nici unui intermediar. També m-a costat cam mult ! zise Kaushikkar iar în ultimele lui cuvinte se simți o oarecare asprime.

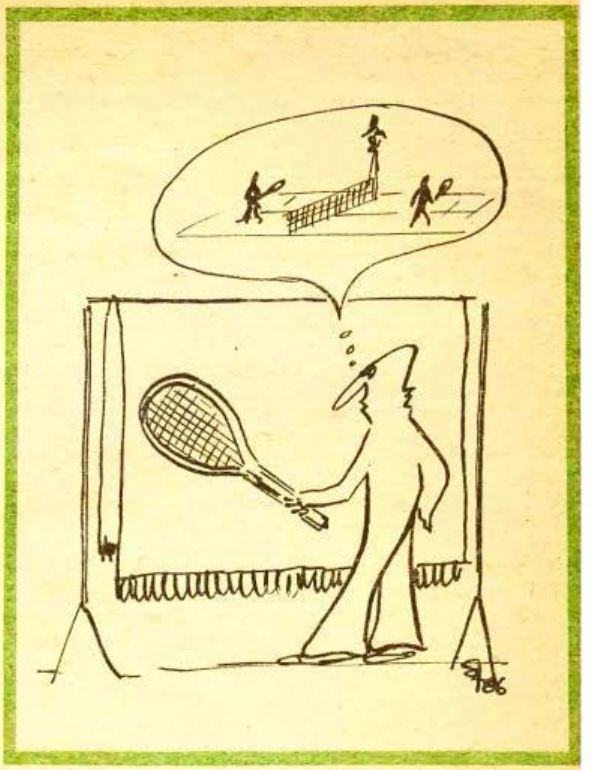

N-o să avem nevoie de ceva prea mare, zise el, ca și cînd ar fi vorbit pentru el cu glas tare. Cabinetul, laboratorul, o cameră pentru tine, una pentru mama ta...

— Ah, Ashok! Tu chiar vrei să... strigă Patricia cuprinsă de bucurie.

— Bine-nțeles ! Doar nu ți-ai imaginat că am să-ți cer s-o lași singură pe mama ta, pe care o iubești atît de mult...

Patricia prinse mîna lui Kaushikkar și se uită la el cu ochii strălucind de bucurie.

— Ești atît de bun, Ashok, atît de nobil...

Kaushikkar se hotărî să-i facă cît mai repede o vizită doamnei Faria pentru a-i cere mîna Patriciei.

— Mama o să se bucure, spuse Patricia în timp ce se despărți de Kaushikkar, plecînd spre casă cuprinsă de speranță și de o mare fericire.

A doua zi Kaushikkar o găsi singură pe doamna Faria. Mătușa din Puna era plecată după cumpărături.

Doamna Faria se uită la Kaushikkar plină de teamă. Dacă înțelegea el bine, ea aștepta vești despre Fernando.

— Astăzi n-am venit pentru Fernando, doamnă Faria, spuse el calm. Astăzi am venit pentru ceva în legătură cu domnișoara Patricia.

Teama doamnei Faria crescu și mai mult.

— E bolnavă cumva ? Ați descoperit vreo boală ?

— Nu, nici vorbă ! răspunse Kaushikkar repede. Liniștiți-vă. Bănuiesc că cele ce vreau să vă spun n-or să vă întristeze.

— Nu vă supărați, domnule doctor, dar în ultima perioadă m-am dezobișnuit să primesc vești bune, se scuză doamna Faria. Dar luați loc, vă rog.

Kaushikkar luă loc și se uită calm la doam-

na Faria care stătea chiar în fața lui. Apoi zise :

— Cam de multă vreme domnișoara Patricia a trezit în mine un sentiment de gingășie, de respect. Este o fată frumoasă, bună, plină de farmec. Nu este deci de mirare că m-am îndrăgostit de ea din toată inima și că astăzi am venit pentru a vă cere mîna ei.

În ochii doamnei Faria apărură lacrimi. Cîteva clipe nu fu în stare să scoată nici măcar un cuvînt, abia mai tîrziu îngînă :

— Ne faceți o mare onoare, o mare cinste, domnule doctor, și o mare bucurie Patriciei. Iertați-mă că nu m-am putut stăpîni, dar în ultima vreme am fost atît de nefericită încît nu mai sînt în stare să primesc o veste bună.

— Nu aveți pentru ce să vă scuzați, doamnă Faria...

— Vă vorbesc foarte sincer, domnule doctor. Sînt foarte bucuroasă de căsătoria dv. cu Patricia. Și ea vă iubește, mi-am dat de mult seama de asta. V-aș ruga însă să aveți în vedere situația noastră, o biată familie fără tată. Dv. sînteți un om fericit, un savant de succes, avînd în față un viitor strălucit. Sînteți sigur că în situațiile care vor apare de acum încolo nu veți considera căsnicia drept o piedică ?

— Nu sînt o fire schimbătoare, spuse Kaushikkar grav. Iar pe Patricia o iubesc din tot sufletul.

— Atunci e bine, spuse doamna Faria. E bine...

OAMENII SÎNT ADESEA BĂNUITORI...

Într-o bună zi doamna Faria nu veni la micul dejun. Rămăse nemișcată în pat ținînd în mînă fotografia lui Fernando. Moartea mamei o înăspri pe Patricia. Ea se simțea acum și mai singură și se refugie tot mai mult în amintiri.

Cercetarea morții subite a doamnei Karandji fusese oprită întrucît poliția ajunsese lo concluzia că, sărmana doamnă văzînd că nu are șanse de însănătoșire, într-un acces de disperare a înghițit un tub întreg de

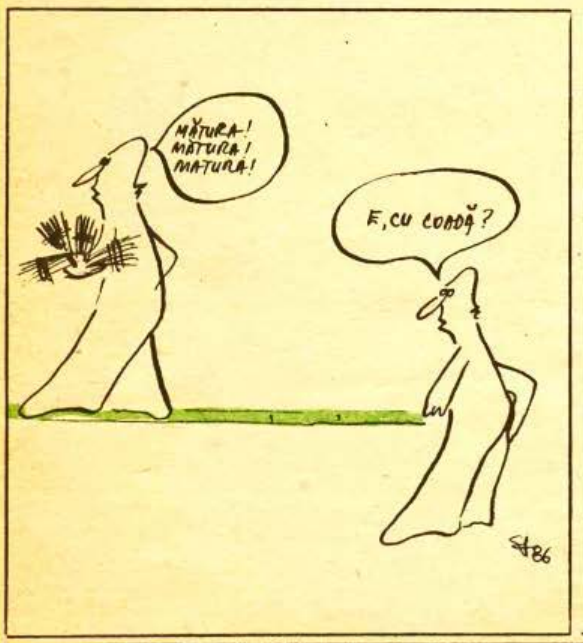

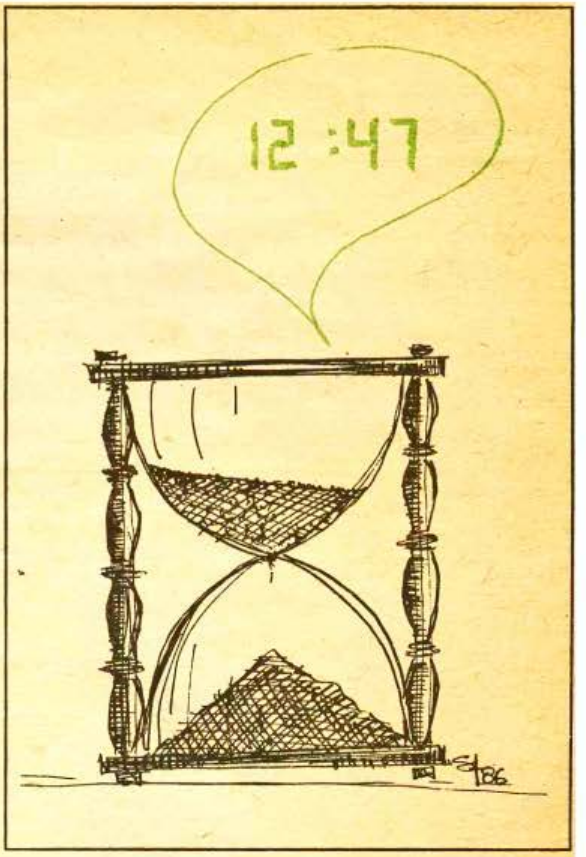

prafuri pentru dormit în urma cărora a părăsit de bună voie această lume.

Gîndurile apăsătoare care o chinuiau din ce în ce mai tare pe Patricia nu puteau fi ascunse. Chiar dacă încerca să se convingă că este neînțeleaptă, ea începu să devină tristă și tăcută. Ajunse pînă acolo încît și Kaushikkar observa starea în care se afla.

Acesta încercă mai întîi să și-o explice din punct de vedere medical. Ajunse la concluzia că Patricia nu era bolnavă. Asta însemna că era vorba despre altceva, mai grav, dar nu îndrăznea să se gîndească și ce anume. Soția lui devenea din ce în ce mai enigmatică, iar faptul acesta îl neliniștea. Trecuseră cîteva zile pînă să priceapă ce se întîmpla cu Patricia. O constatare cumplită pentru el.

Da, trebuie să-și recunoască sieși că Patricia bănuia măcar în parte adevărul !

Nici poliția, nici tribunalul, nici societatea — pe scurt nimeni în afară de el însuși nu-i știa cumplitul secret. Iar acum și Patricia !

— N-am nimic, te asigur ! Nu mă deranjează nimic și mă simt foarte bine. Nu știu ce vezi tu la mine, se apără Patricia.

Kaushikkar continua însă să creadă că îl suspecta, că-i ascunde gîndurile ei.

— Nu, nu ! strigă Patricia, care se temea să spună ce anume o frămînta. Nu-ți ascund nimic, spunea ea parcă liniștită. Mă neliniștește neliniștea ta, iritarea ta continuă, somnul tău agitat. Poate și asta mă mănîncă și mă sperie, poate nu ești fericit cu mine, poate...

— Într-adevăr, nu te frămîntă altceva? întreabă Kaushikkar îmbrățișînd-o.

După ce îl asigură că nu, Kaushikkar spuse liniștit.

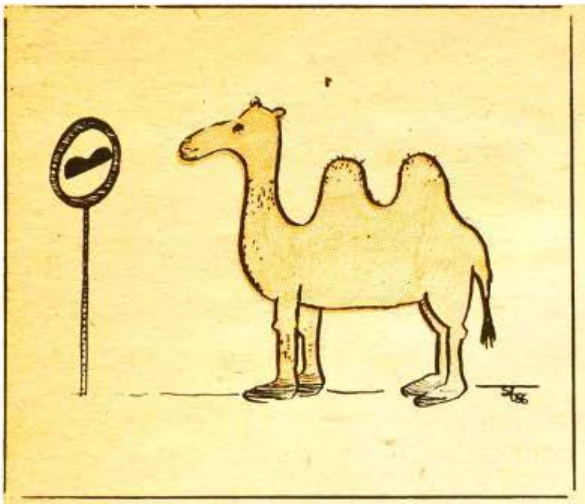

— Îmi pare bine că nu-i altceva. Știu, oamenii de știință sînt adesea neliniștiți și bănuitori și nu dorm nici pe departe atît de sănătos și adînc ca oamenii de rînd.

Cîteva zile mai tîrziu avu loc între soți o discuție asemănătoare. Patricia făcu tot ce putea pentru a-i pune capăt, pentru a nu trebui să răspundă la întrebările lui, dar fără să reușească.

Kaushikkar înțelese că Patricia evita să-i răspundă la întrebări. În cele din urmă își pierdu răbdarea și început să strige :

— Bine, dacă nu vrei s-o faci de bună voie, am să te oblig !

— Cum ai să mă poți obliga să fac ceva ce nu vreau să fac? întrebă Patricia, adăugînd repede; Mai ales că eu nu-ți ascund nimic!

— Ha, ha! rise Kaushikkar rău prevestitor. Am să te hipnotizez și ai să fii cuminte ca un mielușel.

— Te asigur că nu-ți tăinuiesc nimic și chiar dacă ai să mă adormi, nu vei afla de la mine mai mult decît poți afla trează fiind.

— Rămîne de văzut, spuse Kaushikkar.

— Și dacă n-am să fiu de acord ? întreabă Patricia cu glas tremurat.

— Atunci am să te hipnotizez în somn și n-o să știi nimic cînd ai să te trezești...

ȘTII PREA BINE DE CE

Era noapte. Kaushikkar respira greu și se frămînta în pat.

Patricia nu putea nici ea dormi, capul îi era plin de fel de fel de gînduri. Ce-o să se aleagă din căsnicia ei ? În anumite momente totul devenea de-a-dreptul de neînțeles. Cînd însă punea unul lîngă altul datele izolate pe care le avea i se părea că ele se leagă într-un singur lanț. Dar care să fie pricina ? În subconștient Patriciei i se părea că e ceva cumplit de aceea încerca să nu se mai gîndească la asta. Gîndurile însă îi zburau ca un stol de lebede. Începu să tremure de frică.

— Patricia... Patricia... Iartă-mă...

Patricia îl privi. Fața lui era crispată și se putea citi pe ea teamă și suferință.

— Ah, Patricia... tu bănuiești... Tu știi... Nu fratele tău a fost cel care...

Patricia își înghiți cu greu strigătul care i se agita în gît.

— Da, Patricia... tu știi că...

Patricia nu fu în stare să facă nici o mișcare. Capul îi duduia pur și simplu.

Era deci adevărat ! Un adevăr cumplit, la care ea nu îndrăznise să se gîndească : Soțul ei era un asasin !

Se hotărî pe moment. Se sculă din pat, își luă cîteva dintre lucrurile cele mai necesare, alcătui o scrisoare scurtă pe care o puse pe biroul lui Kaushikkar, după care părăsi locuința.

Trezindu-se dimineața, Kaushikkar constată că patul Patriciei era gol. Strigătul lui rămase fără răspuns.

Cîteva clipe mai tîrziu descoperi pe birou scrisoarea Patriciei :

„Am plecat și nu mă voi mai întoarce
la tine. Tu știi prea bine de ce.
Nu încerca să mă cauți.
Adio,
P."

Kaushikkar căzu într-un fotoliu. Se ridică după aproape o oră, se spălă, bău un pahar de apă rece și plecă.

UN OM CĂRUIA ÎI SURÎDE VIITORUL

Era o dimineață de la începutul perioadei ploilor. Doctorul Kaushikkar pășea încet spre Academie. Mergea greu, adus de spate, cătînd fix înainte fără să ia seama la cei din jur.

În dimineața aceea îmbătrînise cu un veac.

— Cine e? îl întrebă cineva pe profesorul Devsthali, aflat în fața Academiei într-un grup gălăgios de prieteni.

— Nu-l cunoașteți pe doctorul Kaushikkar ? Astăzi va fi primit în Academie. Un om căruia viitorul îi surîde... Un mare viitor...

SÎNT O PROASTĂ, DOMNULE JUDECĂTOR

Cam în același timp, cînd în fața clădirii Academiei se petrecea scena de mai sus, la tribunal se prezentă servitoarea doamnei Karandji. Întrebă de judecător, iar cînd îl găsi îi spuse fără a se lăsa întrebată.

— Sînt o proastă, o proastă domnule judecător m-am luat cu înmormîntarea stăpînei mele și cu alte treburi și am uitat. Doamna Karandji, stăpîna mea, mi-a spus că în seara cînd a fost omorît domnul Dubhash ea l-a văzut pe doctorul Kaushikkar în camera acestuia...

— Bine, dar acesta nu-i nici un secret, a declarat chiar el acest lucru, n-a negat că a fost acolo. A fost chemat de poliție pentru a examina mortul.

— Da, domnul judecător, dar doamna Karandji l-a văzut acolo mai înainte ca sluga cămătarului să strige că stăpînul ei a fost ucis ! ! !

În românește de
Nicolae Nicoară

Peisaj de iarnă

ORIZONTAL : **1)** Pictor și grafician român (1880—1956), autorul tabloului „Iarna la marginea orașului“ — Ținutul gheților veșnice. **2)** Clasic al liricii noastre, din a cărui poezie „Reverie de iarnă“ citâm versurile : „Cad din cer mărgăritare / Pe orașul adormit“. **3)** Puternici trăgători pe tărîmuri mereu înghețate — Perioada... glaciațiunii (pl.) — Scoarțe de lemn ! **4)** Buchetul purtător de noroc, oferit în prag de an nou — Un „munte“ de zăpadă (pop.). **5)** Colindat în miez de iarnă — Scriitor francez contemporan, autorul poemului „Trandafirii iernii“. **6)** Urme de gheață ! — Tratată cu multă, multă căldură — Poet român, autorul poeziilor „Sanie“, „Drumețule“, etc. (Tiberiu). **7)** Teme finale ! — A se împotmoli — A vui. **8)** Resemnații purtători de poveri — Furnizor de cetină. **9)** Maestru al penelului (1881—1958) care ne-a lăsat tabloul „Iarna“... — ...și clasic al picturii românești, autorul pînzelor „Transport de buți, iarna“ și „Peisaj de iarnă cu scene de patinaj“ — Barbu Ștefănescu. **10)** Piept — Se schimbă în miez de iarnă — Din nou (inv.). **11)** A adormi — Stalactită de sezon. **12)** Se adună iarna la gura sobei — Înghețată pentru vecie.

VERTICAL : **1)** Fulgi de nea — Liric transilvănean (1886—1954), autorul poeziei „Ninge“. **2)** O pătură mai groasă — Resturi. **3)** Vas intrat definitiv la apă — Poet sovietic căruia îi aparțin poemele „Iarna“, „Viscol“, „Întîia zăpadă“, etc. (1895—1925). **4)** Bagajul excursionistului — 16 ianuarie ! — Cupeu ! **5)** Strigătul ochiului — Trăgător de sănii pe vaste spații albe — Sîmbure de caisă ! **6)** Minuscul fragment de gheață — Poetă română contemporană (n. 1924) din a cărei lirică amintim poeziile „Iarna“ și „Noapte de iarnă“ (Nina). **7)** Rîu în Irlanda — Autorul poemului „Va veni iarna albă“ — Povestire de demult. **8)** Vremea zăpezilor — Înghețată, în miez de iarnă — Căuș ! **9)** Scriitor și publicist (Fănuș), printre ale cărui scrieri se numără și nuvela „Ninge în Bărăgan“ — Înghețat (fig.). **10)** Spus... din inimă ! — Sfîrîie la gura sobei — Fir. **11)** Poet romantic austriac (1802—1850), autorul poeziei „Noapte de iarnă“ (Nicolaus) — Blana ursului din pădure (masc.). **12)** Cu ochi înghețați — Acoperit cu zăpadă — Soarele... la sfîrșit de primăvară !

Dicționar : EME. ĂUI. EAR. DEE.

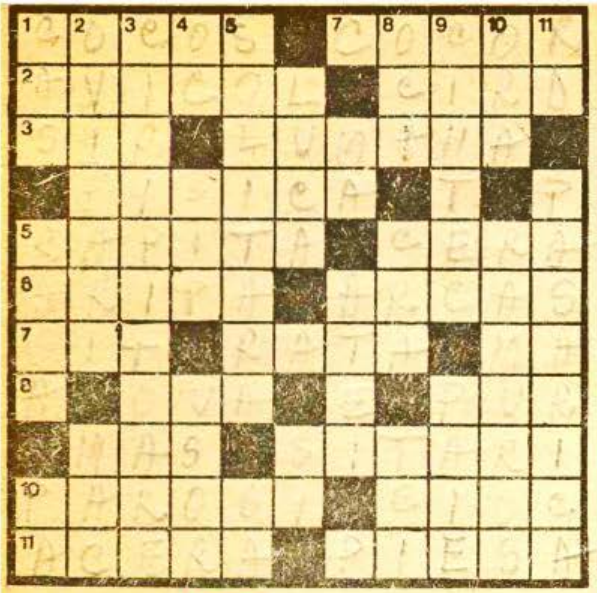

ÎN ZBOR

ORIZONTAL : 1) Se culcă odată cu găinile ! — Pasăre migratoare cu ciocul ascuțit, cu gîtul și picioarele lungi, cu pene cenușii. **2)** Aparține științei care se ocupă cu creșterea rațională a păsărilor de curte — Grup de păsări. **3)** Păsări în zbor — Licurici în noapte. **4)** Le vine (uneori) de hac păsărilor. **5)** Luată din zbor ! — A da cu ceară. **6)** Se desfășoară în zbor — Trăgător cu săgeata. **7)** Cap de sitar ! — Cu ciocul lat și turtit, cu trunchiul scurt și îndesat și cu picioarele scurte — Mea ! **8)** Produse avicole — Ceapa ciorii (bot.). **9)** Rămas peste noapte — Păsări călătoare cu carnea foarte gustoasă. **10)** Acoperiți cu un strat pufos — Plisc. **11)** Vultur — „Zbor deasupra unui cuib de cuci".

VERTICAL : 1) „Dovada inocenței" la puii de păsări — Felul aripatelor — Cap de pasăre ! **2)** Se înmulțesc prin ouă — Imită strigătul rațelor ! **3)** Ca o pasăre (fig. pl.). **4)** În cioc ! Sticlă (reg.) — Ca o pană (masc.). **5)** Ca un cuc (fem.) — Sac fără fund **6)** Scriitor român contemporan, (n. 1924), autorul romanului de aventuri „Cuib de viespi" (1966) — Legătură lexicală. **7)** La mare ! — Fără nici o credință (pl.). **8)** Măsura lui Cuza (pl.) — Strigătul corbului — Trustul de construcții Ilfov. **9)** Ciripit de păsărele — „Material" pentru cuiburile păsărilor. **10)** Anunțată de... cuc — Cum e codrul. **11)** Într-un cînd ! — „...mută-ți cuibul".

Dicționar : PUR, ȘIP, OCI, TCI.

IONEL M. PASCU

BACOVIANĂ

(Monoverb cu încastru : xxxxxxox)

Scriitori, confrați, admiratori

PĂRERI...

Un poet debutant așteaptă cu înfrigurare verdictul redactorului de la o revistă literară.

— Sînt între manuscrisele dumneavoastră două poezii pe care nu le-ar fi putut scrie nici Hugo, nici Pușkin !

— Așa să fie ? ! Aș fi încîntat să fie așa ! Dar care sînt poeziile ?

— Cele în care vorbiți despre avioane și televiziune.

SOLUȚIE

Pe Mark Twain îl „vizitară" într-o noapte hoții. A doua zi el afișă pe ușa locuinței un anunț : „În atenția celor care mă vizitează noaptea : Tacîmurile de argint au fost înlocuite cu altele de alpaca. Le găsiți în dulapul din dreapta, chiar în prima cameră. Nu mai am nimic vrednic de semnalat în afară de cîțiva pisoi care dorm într-un coș tot în această încăpere. Dacă luați coșul puneți pisoii pe covor. Vă rog să aveți grijă, pisoii dorm foarte ușor. La plecare vă rog să închideți bine ușa".

CEEA CE VĂ POT SPUNE...

Se iscase odată o controversă cu privire la vîrsta lumii. Fu întrebat și Voltaire ce părere are în această problemă.

— Habar n-am, răspunse, ceea ce vă pot spune e că privesc lumea ca pe o bătrînă care cochetează mereu ascunzîndu-și vîrsta.

CONTRA UMEZELII

Mark Twain era în vizită la un pictor. Pe șevalet se afla un tablou abia terminat. Pictorul îl invită să-i spună dacă îi place. Twain îl privi, apoi începu să-l critice mai ales pentru faptul că norii sînt pictați cu prea multă voluptate. Se înfierbîntă și, ca să dea mai multă greutate cuvintelor sale, își trecu mîna peste tablou.

— Atenție, strigă pictorul ! O distrugi ! Pînza e încă umedă.

— Nu-ți face griji, replică Twain, port mănuși.

CELE DOUĂ NATURI

Un tînăr pictor îl vizită pe Max Lieberman la atelier. Începu o discuție care se părea că nu se va termina niciodată.

— Maestre, spuse tînărul care se făcuse remarcat mai mult prin discuțiile sale decît prin pînzele pe care le adusese în expoziții, nu trebuie oare să pictăm natura așa cum o vedem ?

— Desigur, cu condiția să n-o vezi așa cum o pictezi dumneata.

EXAMEN DE ADMITERE

— Și acum o altă întrebare, domnule candidat. Ce îmi puteți spune despre cei mai mari romancieri ai secolului al XIX-lea ?

— Au murit cu toții.

GARABET IBRAILEANU

1871 — 1936

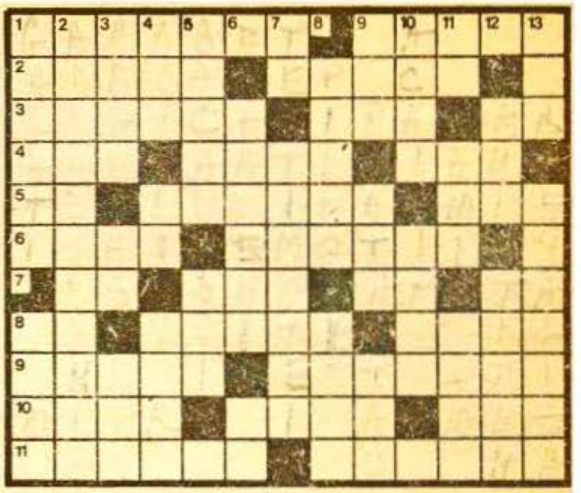

ORIZONTAL : 1) Numele primit de viitorul teoretician, critic și istoric literar la 23 mai 1871, la nașterea sa în Tîrgu Frumos — Țăranul din „Amintirile“ lui G. I., „un personaj foarte important“... 2) Singurul roman scris de G. I. socotit de criticii vremii o revelație, Eugen Lovinescu în a sa „Istorie a literaturii române contemporane“ considerîndu-l „un model de literatură psihologică, străbătută de o poezie reală“ — E zugrăvită în romanul „Adela“. 3) Referitor la cugetările debutului, criticul G. I. se va arăta mult mai îngăduitor decît cu versurile : „Era în aceste cugetări pătrundere și.... Pentru vîrsta de optsprezece ani însemna ceva“ — Siglă pentru „Întreprinderea produse alimentare“ — Apare ! 4) Articol posesiv — G. I. spunea că „umblă, ca și știința, după adevăr“ — Roman de Vlahuță, scriitorul ales de G. I. pentru teza sa de doctorat intitulată „Opera literară a domnului Vlahuță“. 5) Epilogul cărții ! — Ziarul în care a apărut pentru prima oară „Balada morții“ de Topîrceanu, poezie care după părerea lui G. I. este cea mai bună dintre creațiile poetului — Mioriță. 6) Oraș în Japonia — „.... cauzate de grava boală a lui tată-meu mi-au produs o curioasă psihopatie : la școală nu puteam să încep lecția. Deveneam mut.“ (Amintiri...). 7) „Licența“ lui Alecsandri — Oraș în U.R.S.S. — Anton Pann — Tudor Arghezi. 8) Literare ! — Realizați în mod intenționat — Singuraticul și meditativul erou din romanul „Adela“. 9) Poezie de Nicolae Văcărescu (2 cuv.) — Scriitor român (1884—1935) a cărui creație a fost analizată de G. I. în revista „Viața românească“ (noiembrie 1924) și despre care spunea că aduce în literatură „adevărul vieții nealterate“. 10) Personaj din mitologia scandinavă — Prinț troian (mit.) — Cuvînt în legătură cu anumite cărți. 11) „Cu cît ești mai politicos, cu atîta ridici tot mai multe ziduri și forțuri împotriva cordialității inoportune, care dă... în încinta vieții tale“, cugetare din „Privind viața“ (Editura Cultura națională) — „Noua revistă...“ unde, în 1901, G. I. trimite cîteva articole (revistă cu care apoi va polemiza).

VERTICAL : 1) Orașul în care Mihai Pastia, ajutorul lui Mihai Carp în administrarea „Vieții românești“ (sora ultimului, Elena, fiind soția lui G. I.), a înființat cea dintîi școală pentru muncitorii adulți — Coleg de la liceul „Codreanu“ din Bîrlad (Raicu Ionescu-...) cu care G. I. se împrietenește 2) „Amintiri din copilărie și...“, publicate postum 3) Piesă la șah — Carte de succes — Revistă (abr.) 4) Numele a trei personaje masculine din creația lui Sadoveanu — Cap limpede ! — Poezie de Coșbuc despre care marele critic ieșean G. I. ne asigură că aceasta este cea mai frumoasă din toată opera poetului, apropiind-o în lirismul ei de poezia eminesciană 5) Orașul în care tînărul licențiat e numit, la 1 septembrie 1896, suplinitor la gimnaziul de băieți — După unu ! 6) Naționalitatea părinților viitorului „critic de la Iași“ (cum a fost pentru mulți dintre contemporani văzut de la distanță G. I.) — „E destul de rău cînd vine El cu experiența și... nu, dar încă atunci cînd se întîmplă contrariul !“ („Privind viața“). 7) Corp de literă ! — Profesorul de matematici din romanul „Adela“. 8) Termen muzical — Pictor și grafician român (1881—1958). 9) Pseudonim al lui Topîrceanu, prietenul lui G. I. — Fir — „Insulă“ în toponimia chineză. 10) La sesiunea din 1918 a refuzat primirea ca membru a lui G. I. De-abia în 1948 e proclamat membru post-mortem (abr.) — Prefix însemnînd „peste“, „exagerat de...“. 11) Nota autorului — „Bel-...“, roman de Guy de Maupassant apărut în editura „Samitca“ din Craiova, tradus de Cezar Vraja, unul dintre pseudonimele lui G. I. — Maria Marcovici (ca fată), soția lui Teodor, care avea să moară cînd copilul avea 5 ani, iar tatăl, cînd avea 16 ani, evocare duioasă în romanul „Adela“ și „Amintiri“. 12) După numai 65, se stinge din viață la sanatoriul „Casa Diaconeselor“ din București. — Atributul acordat de G. I., în studiile sale, lui Lev Nikolaevici Tolstoi 13) Soția neînțelesului Dan din romanul cu același titlu de Vlahuță, roman despre care G. I. a afirmat că : „are o mare valoare, reliefînd multe infamii mascate ale clasei noastre stăpînitoare cu pretenție de civilizație și cultură“ — „Cel mai bun roman de... pe care îl avem“, nota G. Călinescu în articolul său „G. Ibrăileanu. Adela și Viața românească“, la apariția romanului.

Dicționar : ISAI, DNO, OTER, MAZ, TAO.

MEXICO 86

MINUTUL 91

Declarații imaginare

Am făcut imprudența de a publica două materiale satirice pe teme de fotbal : o pagină consacrată cîștigării de către națională noastră a Cupei Mondiale, în finala istorică cu Miribamba (în numărul de Anul Nou al revistei „Săptămîna") și o suită de interviuri imaginare care anticipau marea întrecere din Mexic (în Almanahul aceleiași reviste, pe 1986). Nu știu cît umor am avut eu, dar am aflat că mulți dintre cei vizați n-au prea avut. Unul, de pildă, s-a jurat pe nevastă și copii că nu-mi va mai răspunde la salut, dar avînd în vedere că nu-l prea salutam eu nici înainte, nu e nici o pagubă. Din fericire, există oameni ca Eugen Barbu și Sabin Bălașa care nu numai că nu s-au supărat, dar au și plusat : primul a trecut cu mîna lui, în spalt, cuvintele „eu sînt gropar de meserie", iar cel de-al doilea mi-a mulțumit că l-am așezat lîngă Romica Puceanu, căreia s-a angajat că îi va face portretul. Acest portret o va reprezenta pe renumita cîntăreață lîngă orgă, citind din George Sand și Charlotte Brontë. Efectul va fi zguduitor. Precizînd încă o dată că tot ce scriu pe această temă este un simplu amuzament, care n-are o legătură directă cu persoanele fizice invocate, vă mai propun o suită de declarații imaginare înregistrate în minutul 91 al finalei Argentina — R.F. Germania. Ele au fost luate prin diverse mijloace : prin telefon, prin satelit, prin efracție, prin bunăvoință și prin telepatie. Avem exclusivitate mondială.

ȘERBAN CIOCULESCU: Am urmărit desfășurarea meciurilor cu ajutorul cronicilor semnate de Ioan Chirilă și Gheorghe Nicolaescu. În aceste cronici s-au strecurat unele greșeli de gramatică și erori de informație, dar nu voi insista acum asupra lor. Îmi pare nespus de rău că sora noastră Franța a fost învinsă de țara în care și-a dat obștescul sfîrșit Caragiale. Din fericire pentru mine acel trist moment a fost compensat de un eveniment excepțional : am găsit, în sfîrșit, cel de-al șaptelea nasture de la jiletca galbenă a lui nenea Iancu. L-am căutat timp de 50 de ani și unde credeți că era ? Neștiutoare ca orice muiere, Zoe Dumitrescu-Bușulenga l-a cusut la un jupon al Anei Blandiana. Acest nasture, după cum probabil vă amintiți, a fost pierdut de către dramaturg la o petrecere cu lăutari, dar nu la Berăria Cooperatistă, ci la Gambrinus, ceea ce schimbă situația.

Revenind la fotbal aș vrea să se știe că am de gînd să pregătesc o echipă a Academiei, cu care cred că vom da lovitura în Campionatul Onoare. Ea va avea următoarea componență: Alexandru Dobre (în poartă), Cristofor Simionescu, Ion Coteanu, Mihnea Gheorghiu, Ștefan Pascu (linia de fund), Al. Rosetti, Ana Aslan(linia de mijloc), Alexandru Balaci, Alexandru Graur (aripi), Mihai Beniuc și Eugen Barbu (vîrfuri de atac). Rezervă va fi Geo Bogza. Media de vîrstă va fi, ce-i drept, de 77 de ani, dar viteza de joc nu va avea de suferit, ba dimpotrivă. Pînă îi pun pe picioare m-am gîndit că n-ar fi rău să dau la tipar un studiu intitulat „De la plastronul lui Duiliu Zamfirescu la jambierele lui Nicolae Dobrin".

MARIUS POPESCU : După cum se știe, datorită cîtorva goluri marcate în minus, dacii noștri dragi nu s-au calificat în Mexic. S-au calificat ei galii, celții, goții, aztecii, romanii, valonii, slavii și alte seminții ale pămîntului, numai ai noștri nu. Nu și nu. Tocmai ei, despre care un cronicar sportiv de demult scria că sînt cei mai destoinici dintre ceilalți. Tovarășul Cornel Popescu a scris recent un studiu fundamental consacrat acestei ratări, dar cei de la „Sportul" au refuzat să i-l publice. Dacă nu va apărea nici în Revista de Arheologie, i-l publicăm noi la „Munca".

OCTAVIAN PALER : Mexic. Sau exilul și împărăția fotbalului, cum ar fi spus Camus. Aici, fiecare piatră poartă amprenta de neșters a șarpelui cu pene, Quatzelcoatl. Din înălțimi, Popocatepeti acoperă cu grandoarea lui țipătul enigmatic scos într-o trizerie de o femeie. Femeia asta țipă de cîțiva ani buni, dar mă mir că nimeni n-o observă. Mangustele mănîncă cobre, cobrele mănîncă țînțari, țînțarii mă mănîncă pe mine și eu mănînc semințe, a un leu bascula. Acesta e ciclul vieții. Cînd am fost eu în Mexic nu se desfășura nici un campionat mondial, iar cînd s-a desfășurat așa ceva, n-am fost eu în Mexic. E foarte simplu. N-a fost nici măcar Ion Bocioacă, de la ziarul cu pricina, bun vorbitor al limbii mexicane. Ce-aș mai putea spune acum, în minutul 91 ? Argentina, cîștigătoare fără glorie, a învins o Germanie Federală în care Briegel se agita ca Domul din Köln la cutremur iar Rummenigge și Höness erau pleșuvi ca Lucas Cranach cel Bătrîn. Pregătesc, dealtfel, un volum de „Polemici cordiale" referitoare la fotbal, care va avea două capitole : „Viața pe un gazon" și „Un fotbalist norocos". Prefața va fi semnată de G. Dimisianu. În rest, cum or vrea zeii.

ION DOLĂNESCU : În seara finalei dintre nemții vest-germani și argentinieni, mă aflam, ca tot omul, la o nuntă în comuna Potigrafu. Sus pe casă. Interpretam, după cum lesne bănuiți, lucrări vocal simfonice de Bach, Schubert și Wagner, ceea ce l-a determinat pe mire (care era cam latino-american la culoare) să creadă că țin cu nemții. În confuzia creată era cît pe-aci să se spargă nunta, noroc cu socrul mic și cu nașu' care au cerut „Cielito Lindo" și „La Cucaracha". N-am prea înțeles mare lucru de meci, pentru că eram cu un ochi la folcloristul Al. Amzulescu și cu altul la cei 17 frați ai mei. Oricum, am înțeles că toată lumea dorea prelungiri, așa încît la golul egalizator al lui Voeller s-a produs o emoție foarte mare. Atît de mare, încît o capră zăpăcită a izbit cu copita în stația de amplificare, aceasta a căzut peste ciorba de potroace și s-a făcut scurt-circuit, moment în care microfonul m-a curentat, bițiindu-mă în așa fel încît am căzut cu streașină cu tot peste Tiberiu Ceia, care tocmai juca biza cu Ionela Prodan. Nuntașii n-au prea observat, întrucît cîntau de mama focului două șlagăre de mare succes : „Maradona de ce minți / Că arbitrul n-are dinți" și „Platini băiatul mamii / Te mănîncă vest-germanii !" Cu greu m-am tîrît pînă la locuința unui radioamator, acesta a chemat Stația Meteorologică de pe Vîrful Omul, care mi-a trimis un delta-plan. Acum sînt în spital, la maternitatea Polizu. Noroc că sora șefă are mîine nuntă cu un brancardier care s-a purtat cu bravură în Războiul de Independență, așa că voi mai încasa o primă de joc.

DAN ZAMFIRESCU : Avem tradiții de-a dreptul extraordinare. Recent, am descifrat un text mai puțin cunoscut din „Învățăturile lui Neagoe Basarab" din care reiese că fiul său, Teodosie, bătea băsica în spatele Mănăstirii Curtea de Argeș. Există chiar indicii ale primului meci internațional, jucat în compania unor ieniceri veniți după haraci. Arbitrul nu se zbenguia ca acum, pe tot terenul, ci stătea în clopotniță și bătea toaca la fiecare infracțiune. La banchetul de sfîrșit de meci, Teodosie se pare că a băut rece, a făcut pneumonie și a dat ortul popii. Iată că, deși avem asemena înaintemergători, n-am participat în Mexic! Răspunderea o poartă, firește, Mircea Lucescu. Pentru viitoarele preliminarii îi propun ca antrenori pe alții.

GHEORGHE NICOLAESCU: După cum probabil v-ați dat seama din cronicile publicate de ziarul „Sportul", eu am fost unul din cei doi ziariști români acreditați în Mexic. Numele celuilalt cronicar îmi scapă, pentru moment. Începutul marii finale m-a surprins aranjîndu-mi freza în alama strălucitoare a unui trombon. Rar veți găsi o frezăă mai rebelă. Sfîrșitul meciului nu l-am apucat, pentru că m-a chemat la telefon Eftimie Ionescu, pentru a mă informa că Țicleanu vede acum cu ambii ochi dar a damblagit de urechea stîngă. Așa că nu știu rezultatul nici măcar acum, dar unui cronicar sportiv nu i se poate cere chiar totul. Ceea ce m-a impresionat la argentinieni a fost uluitoarea asemănare a lui Maradona cu Oblemenco : șutează din alergare, dar și de pe loc, sare la cap atît cît poate, dă goluri și cu mîna.

TITUS POPOVICI : În calitatea mea de redactor-șef al revistei „Vînătorul și pescarul" am înaintat mai demult o propunere la Federația Română de Fotbal privind alcătuirea naționalei. Aceasta i-ar fi reunit, printre alții, pe Glonț, Vînătoru, Pistol, Prepeliță, Șoarece, Dulău, Șoiman, Pescaru, Pitulice, Lupu, Ursu și Cangurul-Gabor. Vă dați seama ce echipă ieșea ? Dar federația a respins propunerea și mi-a trimis un răspuns incalificabil : „Lăsați fotbalul, are destule Lumini și Umbre și fără dvs., mai bine v-ați ocupa de revistă !" Oricum, îmi pare bine că Maradona va juca din sezonul viitor la Victoria București, în tandem cu Tîrchinici. Poate îl bag și într-un film, mai știi ?

Corneliu Vadim Tudor

TREI VÎRSTE

Președintele Lincoln plecase într-o călătorie în Vestul mijlociu. La un moment dat dădu ordin vizitiului să oprească. I se păru că a văzut lîngă gardul unei ferme un bătrîn care plînge. Se întoarse și văzu într-adevăr un mosneag cu lacrimi șiroind pe obraz.

— Dar, omule, nu se poate așa ceva !, spune-mi ce s-a întîmplat ?

— Tata mi-a dat o palmă, zise bătrînul printre lacrimi.

— Da, l-am bătut ! se auzi vocea altui mosneag care se apropia. A fost nerespectuos față de bunicul său. Merita palma pe care i-am dat-o.

Lincoln rămase înmărmurit : omul care plîngea părea de mult trecut de șaptezeci de ani. Vasăzică tatăl lui avea... Iar bunicul...

BĂRBIERUL REGELUI

Regelui George al V-lea al Angliei i se pregătise o primire... regească în Olanda. Pe chei, atunci cînd nava care-l purta pe suveran a acostat, se aflau, alături de oficialități, cîteva sute de școlari olandezi. La un semn elevii începură să cînte din toată inima imnul regal britanic. Numai că în loc de „God save the King" (Dumnezeu să-l apere pe rege), micii cîntăreți cîntau „God shave the King" (Dumnezeu să-l radă pe rege).

...Copiii cîntau cu atîta patos, încît regelui i-a fost cu neputință să creadă că e vorba de o farsă.

EPIGRAME

UNUI ANUMIT POET

Recordu-i de necontestat —
Metaforele-i curg în salbe
Că se exprimă colorat
În versuri... albe !

UNII ACTORI CELEBRI DEVIN CÎNTĂREȚI ȘI VICEVERSA

M-am hotărît! Mă pregătesc tot anul,
Să intru-n toamnă la Conservator,
Să-mi văd cu ochii idealul:
De a mă face... croitor.

UNUI PROZATOR ÎNCERCAT

Se recomandă prozator
Și-o face-adesea cu căldură ;
Da-n tot ce scrie el de zor,
E sigur doar de semnătură!

UNEI POETE CARE PRACTICĂ ERMETISMUL

Cînd se produce la cenaclu
În stilu-i propriu, încifrat
O tot ascultă ...și automat
Te duci cu gîndul la... șperaclu !

Corin Bianu

Părinți și copii

CURIOZITĂȚI

— Taticule, în Groenlanda trăiesc oameni ?
— Da, copile.
— Trăiesc și berze acolo ?
— Nu, e prea frig.
— Atunci cine le aduce oamenilor copiii ?

ZOOLOGIE

— Peștii, ca mai toate viețuitoarele, au văz, auz, miros...
— Da, mai ales atunci cînd sînt stricați...

ORA DE ISTORIE

— Cine a fost cel mai mare cuceritor al tuturor timpurilor ?, întreabă profesorul. Să răspundă eleva Ionescu.

Eleva se ridică și roșește pînă în vîrful urechilor.

— Ei, nu știi ? întreabă profesorul.
— Don Juan, răspunde eleva cu glas scăzut.

INTERVENȚIE

— Ești un măgar !, strigă Ionel.
— Da' tu ești și mai mare !, îi răspunde fratele său.
— Liniște copii ! Se poate așa ceva ?, spune bunicul care citește ziarul în fotoliu. Ați uitat că mai sînt și eu aici ?

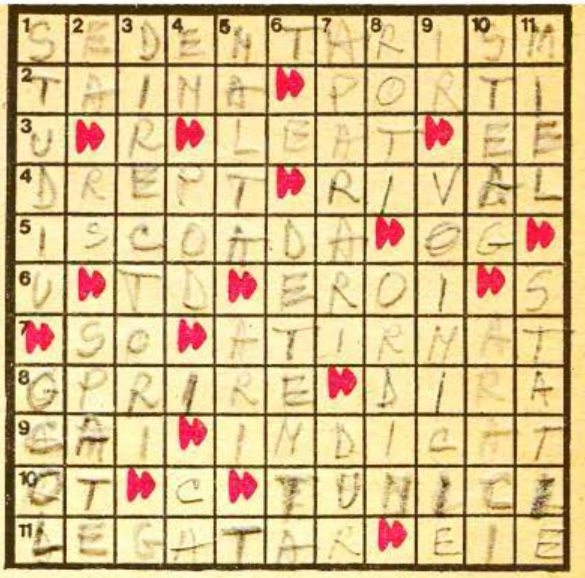

PE LOC REPAUS

ORIZONTAL : 1) Rezultatul nedorit al unui repaus prelungit. **2)** Descoperită de cercetași — Reflectă fidel capacitatea de apărare **3)** Contingent — Date în exemplu ! **4)** Disciplină — Dușman **5)** Cercetaș — Epilog la prolog ! **6)** Sînt 14 trădători ! — Viteji **7)** Soldat abia încorporat ! — Ținut cu mîinile sus **8)** Comandă : „Pe loc repaus" — Indiciu pentru cercetași **9)** Fruntașii companiei de roșiori — E marcat pe hartă **10)** Complot descoperit în ceele din urmă ! — Haine militare **11)** Beneficiarul unei moșteniri — Pus între ei ? ! !

VERTICAL : 1) Cercetare — Împrejmuire **2)** Leat de mijloc ! — Înapoi marș ! — Ariergardă **3)** Comandant (pl.) **4)** Cîte două la locotenent ! — Lucrare genistică — Primele la cavalerie ! **5)** Măreață (pop.) — Unități de teren **6)** Marchează superioritatea la înălțime **7)** Unități în defensivă — Tare **8)** Unități de bază ale diviziei motorizate — Respectat cu strictețe **9)** Dat pe față — Vitejie, eroism (fig.) **10)** La el se face gardă permanentă — Drepți în vii **11)** Atributul celor blînzi — Puncte de reper la pornirea pe itinerar (sg.).

Dicționar : EIE.

IOAN ALBU
Alba Iulia

ARHEOLOGICĂ ...ÎNTRE COLEGI

(Monoverb eliptic angramat : (4) + 5 = 8)

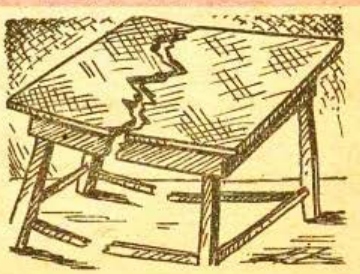

DIVERSE

ORIZONTAL : 1) Inaugurarea casei **2)** Cade casa pe el (pl.) **3)** Casă pe roți, de la Zaharia Stancu citire — Vasile Rebreanu, pentru romanul „Casa" **4)** Interiorul casei ! — Domiciliu de azi pe mîine (od.) — E în vestibul ! **5)** Gospodărie în preajma casei (pl.) **6)** Tapet interior aflat într-o încăpere ! — Așezat în capul mesei **7)** Totalitatea semnelor simbolice aflate pe blazonul unor case mari — Ansamblu de oeteraşi (pl.) **8)** Eol bate din spate ! — Patul din casa mare — Cuier instalat în birou ! **9)** Casele de la marginea orașului — Licăr interior ! **10)** Formații camerale — Așezăminte culturale (sing.) **11)** Alături de noi — Casă de cumpărat sau dacă vreți casă de vînzare.

VERTICAL : 1) Schimb de locuință — Garnitură de casă **2)** Domiciliu stabil pe o perioadă de șapte ani — Fructe de casă **3)** Coasociat la ridicarea unei case noi — Specialitatea casei **4)** Gard în gard și casă lîngă casă — Ritmul vieții **5)** Casa lui Caragiale (pl.) — Nota de la casierie ! **6)** Holișorul de la ieșirea din dormitor ! — Etajul 11 ! — Rocă eoloană. **7)** Reflectat în oglinzile venețiene — Liber în familie **8)** Cele trei Crișuri... mijlocii ! — A scoate apa din pămînt — Cule din Pleniță ! **9)** Casa poeziei antice — Vestiarul din dreapta ! **10)** Merge pe roșu **11)** Casă de comenzi — Podeaua din pragul casei (pl.).

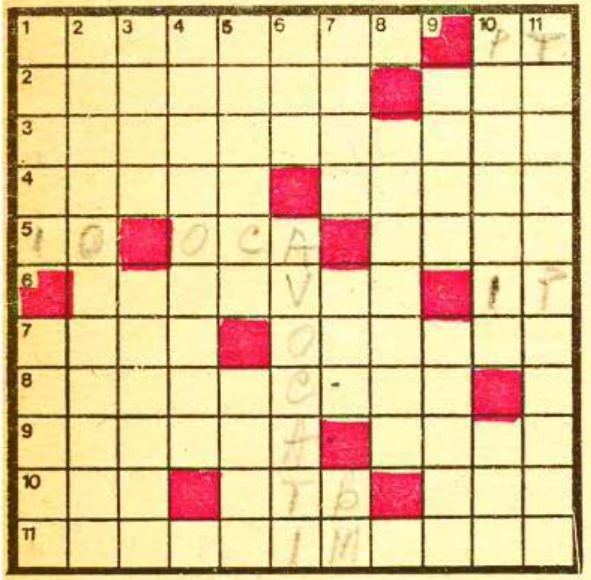

CU APRECIERE

(Rebo eliptic : (4) + 5 = 8)

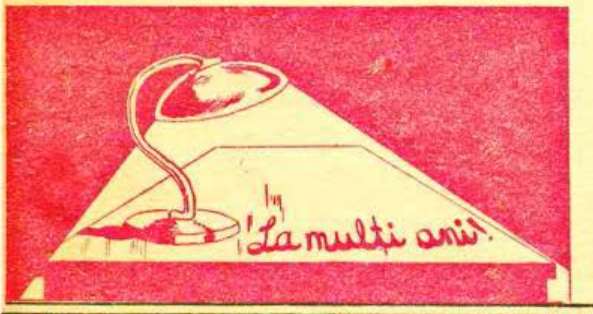

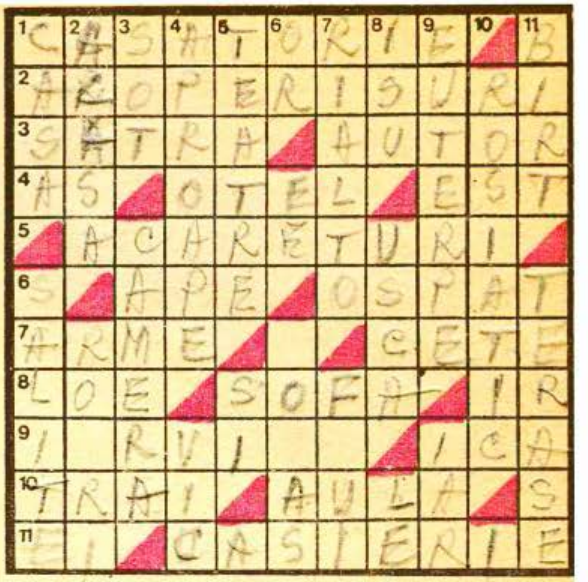

recitiri

ORIZONTAL : 1) Schimb de vederi în lumea celor care nu cuvîntă — Pat rămas gol în toiul nopții ! **2)** Factor de decizie, după verificarea cunoștințelor (pl.) — Fondul literar ! **3)** Se culcă după stingerea luminii **4)** Munca la domiciliu (pl.) — Spală rufele în familie **5)** Fior lăuntric ! — Întreoe orice măsură (od.) — Moare în felul lui **6)** Prins între ziduri — Comună la chip ! **7)** Prinsă de gît pe toată viața — Cum mă vezi și cum te văd **8)** Execuție de excepție **9)** Sportive de performanță — Fierte-n clocot **10)** Este în stare — Nu ne privește pe noi, oamenii — Mod de receptare a operei literare **11)** Respins la examenul de admitere.

VERTICAL : 1) Confecții din piele — Campion popular al unor competiții de masă **2)** Scriere de anticipație **3)** Bazin acvatic — Caz de forță... minoră (pl.) **4)** Șantier literar (pl.) **5)** Unică în felul ei — Element de compunere pentru un ștuitor de carte **6)** Luate în vizor ! — Acționează în sprijinul legii **7)** Schimb de direcție — Element de artă populară decorativă — Basm fără conținut **8)** O scurtă trecerea în revistă **9)** Corespondent de presă — Bambus autohton (pl.) **10)** Evidențiată în lipsă — Mișcarea de seară, pentru rebusiști ! **11)** Cel peste care a trecut uitarea.

CORNEL POPESCU

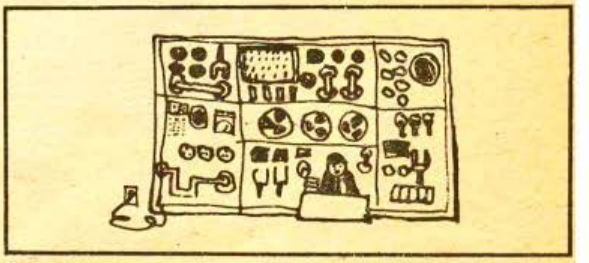

ISTORII ELVCIDATE DOAR IN ANECDOTE

ÎNTRE COMANDANȚI

Hanibal încearcă în mai multe rînduri să-l oblige pe comandantul roman Fabius să dea lupta decisivă acolo unde i-ar fi convenit lui. Dar Fabius se eschiva cu îndărătnicie impunînd dușmanului marșuri lungi și obositoare. În această împrejurare cartaginezul trimise o solie adversarului său : „Dacă Fabius e un comandant atît de mare pe cît ar dori să se creadă, trebuie să accepte să dea lupta !“ Romanul îi răspunse : „Dacă Hanibal e marele comandant care se crede trebuie să mă forțeze să o dau !“

ÎNGERUL ÎNOTĂTOR

Pe un viitor recamier stătea domnul Talleyrand. Avea în dreapta și în stînga sa pe doamnele de Staël și de Récamier. El, galant cu amîndouă. Poate ceva mai galant cu doamna de Récamier. Doamna de Staël observă zelul domnului de Talleyrand.

— Dacă am cădea amîndouă în apă, pe cine ați avea fericirea să o salvați mai întîi ?

— Vai, doamnă, dar sînt sigur că înotați ca un înger !

DESPRE BĂTĂLII PIERDUTE

Vizitiul nu mai reuși să struneaască armăsarii. Aceștia se speriaseră și răsturnaseră caleașca în care se afla Friederich al II-lea. Slujitorii se repeziră să-l scoată pe rege din rădvan. Cînd îl văzu pe vizitiu, îl amenință că o să ordone să fie băgat la închisoare pentru toată viața.

— Sire, spuse înfricoșat vizitiul, e adevărat, e o nenorocire. Dar oare majestatea voastră n-a pierdut niciodată o bătălie ?

BUFONUL REGINEI

Bufonul reginei Elisabeta I a Angliei fu iertat în mai multe rînduri pentru „necuviința“ de a fi spus niște adevăruri neconvenabile. Totuși, într-o zi, suverana porunci să-l arunce în temniță pe măscărici pentru că întrecuse prea mult propriile-i „glume“. După o vreme regina își aduce aminte de el și porunci să fie adus iarăși la curte.

— Sper că de azi înainte n-o să ne aduci mereu aminte de greșelile pe care le facem, zise regina.

— Bineînțeles, majestate, doar n-o să repet într-una lucruri de care vorbește toată lumea.

REGRET

Părăsind Parisul, fratele lui Friederich cel Mare, principele Henric, care fusese trimis cu o ambasadă în capitala Franței, îi spuse ducelui de Nivernais care îl însoțea :

— O jumătate de viață am dorit întruna să vadă Parisul. Cealaltă jumătate o să mi-o petrec regretîndu-l.

EXPLICAȚIE

În fața lui Alexandru cel Mare fu adus un pirat. Tînărul rege îi spuse că, fără îndoială, va fi judecat și condamnat. Totuși îi ceru să-i spună de ce practică o asemenea murdară meserie.

„Sînt pirat, răspunde acela, pentru că nu am decît o singură corabie. Dacă aș avea mai multe, m-as numi cuceritor“.

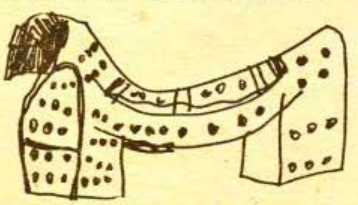

Desene de Gabi Popescu

AUDIENȚĂ

Ambasadorul Prusiei îi ceruse în repetate rînduri o audiență lui Petru cel Mare, dar acesta se părea că îl amînă cu bună știință. Cum suveranul său îl presa să aibă o discuție cu țarul, ambasadorul porni într-o dimineață să-l caute pe acesta în port. Îl găsi într-adevăr acolo, suit pe catargul unei corăbii unde înnoda niște parîme.

— Majestate, strigă de pe chei ambasadorul, vă caut de multă vreme. Îmi acordați audiența ?

— Desigur, domnule, se auzi glasul tunător al lui Petru. Urcați, vă rog, pînă la mine !

SCARA

Mareșalul Condé se prezentă la palat să prezinte omagii suveranului său, după victoria pe care o repurtase la Seneffe. Ludovic al XIV-lea îi ieșise în întîmpinare cu întreaga curte și îl aștepta pe ultima treaptă a scării palatului. Condé, din cauza gutei care îl chinuia, urca cu greutate scara. Cînd se apropie de rege, îi spuse :

— Sire, îmi cer scuze pentru că v-am făcut să așteptați.

— Nu-i nimic, răspunse suveranul, te înțeleg : cînd porți povara gloriei nu poți merge prea repede.

ȘANSA

Un ofițer din garda regală fusese trimis în grabă să-i anunțe lui Ludovic al XIV-lea o strălucită victorie a armatelor sale.

— Mă bucură vestea pe care mi-o aduci, tinere. Cu ce pot să te răsplătesc ?

— Sire, fiți mărinimos și decorați-mă cu Crucea Sfîntului Ludovic, răspunse fără reținere ofițerul.

— Cum ? Dar e cea mai înaltă distincție pe care o pot oferi... Ești prea tînăr pentru aceasta !...

— E adevărat, majestate, dar în Regimentul Regal nu se trăiește prea mult !

BUNA VECINĂTATE

Paznicii de pe domeniile ducelui de Longueville îi aduseră la cunoştinţă stăpînului lor că nobilii vecini vinează mereu pe moşia sa.

— Lăsaţi-i să vîneze, le spuse ducele. Prefer să obosească alergînd după iepuri. Astfel n-o să mai aibă putere să clevetească.

SFAT

În galeria savanţilor distraţi trebuie trecut desigur şi cavalerul de Lorenzi. Acesta fusese atacat la drumul mare de mai multe ori de briganzi care îi luaseră tot ce avea mai de preţ la el. Un prieten îl sfătui să poarte întotdeauna un pistol.

— La ce mi-ar folosi ? Hoţii o să-mi ia arma de la bun început !

INCOGNITO

Despre califul Hegiaj se spune că era un om drept dar deosebit de aspru cu cei care nesocoteau legile. Atît de aspru, încît simpla rostire a numelui său inspira groază unora dintre supuşi. Ca să cunoască mai bine felul de a fi şi de a gîndi al celor pe care îi conducea, califul obişnuia să cutreiere ţinuturile incognito. Într-una din zile, întîlnind pe careva, îl întrebă ca din întîmplare dacă îl cunoaşte pe califul Hegiaj.

— Nici nu vreau să ştiu de el. E un adevărat monstru. Mereu însetat de sînge.

— De ce spui asta ? Ce vini i se aduc califului ?

— Toate... absolut toate... E învinuit de toate fărădelegile tiranilor.

— L-ai cunoscut oare pe calif ?

— Nu !

— Nu l-ai văzut niciodată ?

— Nici nu mi-aş dori asta !

— Atunci află că eu sînt califul Hegiaj.

Arabul îl privi cu ochi din care se scursese vlaga.

— Mă trag dintr-o familie ciudată. Toţi ai mei au cîte o zi pe an în care înnebunesc. Desigur, astăzi e ziua nebuniei mele.

Califul nu mai avu replică. Scoase din deget inelul lui cu pecete şi îl dădu călătorului.

— Dacă te va întreba cineva ce fel de om e Hegiaj, poate îi povesteşti şi întîlnirea ta de azi cu un monstru însetat de sînge.

BRAŢ ŞI SPADĂ

Unul din cei mai mari conducători de oşti din Evul Mediu a fost, neîndoios, Skanderbeg. Pentru că ieşise victorios în atîtea zeci de bătălii, i se atribuiseră puteri supranaturale. Turcii răspîndiseră zvonul că eroul albanez nu ar fi reuşit să cîştige nici o luptă dacă ar fi fost lipsit de spada sa care ar avea însuşiri miraculoase. Se spune că într-un interval de pace Skanderbeg îi trimise spada sa sultanului Mahomed al II-lea. Eroul auzise că sultanul ar dori să examineze temuta armă „fermecată". Mahomed se miră cînd i se aduse spada. Se uită la ea în fel şi chip, o oferi sfetnicilor săi cu gîndul că poate cineva o să descopere secretul paloşului. Pînă la urmă trimise înapoi spada spunînd că nu înţelege cum au putut fi săvîrşite atîtea fapte de vitejie cu o spadă umilă ca aceasta, în vreme ce el are cîteva spade mult mai bune.

Cînd i se aduseră la cunoştinţă cuvintele lui Mahomed, Skanderbeg îşi privi arma :

— Are dreptate, sultanul, zise. Dar el nu înţelege că trimiţîndu-i spada nu i-am trimis şi braţul...

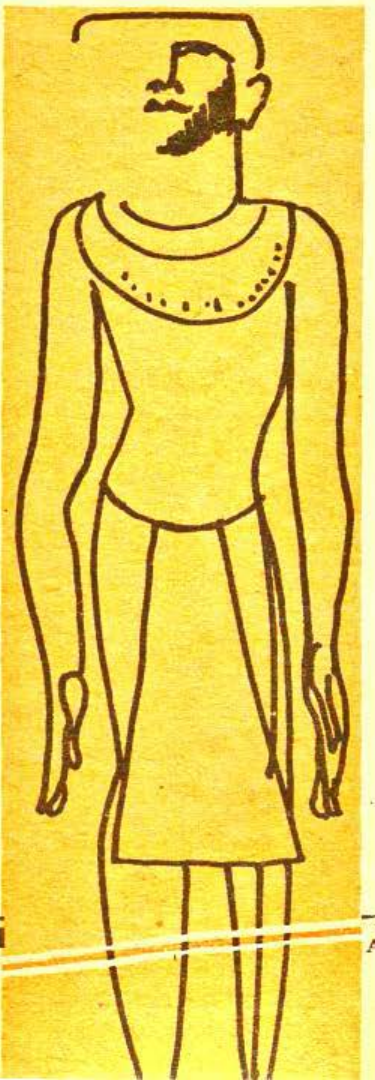

SEARĂ DE IARNĂ

Într-o noapte geroasă de iarnă Suvorov ieşi din casa unde îşi fixase comandamentul şi chemă la el sentinela. Generalului îi plăcea să se ştie înconjurat numai de oameni isteţi şi cu prezenţă de spirit şi cerea ofiţerilor ca pînă şi paznicii să fie dintr-aceştia.

— Spune-mi soldat, cîte stele sînt pe cer ?

Sentinela se nimeri să fie un mucalit. După ce dădu onorul se apucă în linişte să numere stelele.

Suvorov aşteptă cît aşteptă... Omul numărase deja cîteva sute... Frigul era pătrunzător... Generalul se lăsă păgubaş şi intră în încăperea în care ardea focul.

POLITICĂ

Se spune despre Cromwell că atunci cînd era vorba de chestiuni importante dicta secretarului său două sau trei scrisori care se contraziceau şi îi ascundea întotdeauna pe cea pe care a dădea curierului.

EXCES DE ZEL

O delegaţie a unei Academii de provincie fu primită cu multă bunăvoinţă de Ludovic al XVIII-lea.

— Domnilor, întrebă regele, aveţi mulţi elenişti printre academicienii acestei înalte instituţii ?

— Elenişti !, se miră conducătorul delegaţiei. Nu avem nici unul ! De multă vreme i-am înlăturat pe toţi. Acum, în departamentul nostru nu mai sînt decît vreo doi-trei ticăloşi care regretă pe prizonierul din insula Sfînta Elena.

MEDICII PACIENȚI

ZÎMBETE CU ESCULAP

Sharp, un celebru chirurg englez, primi să-l consulte pe un țăran care, i se spuse, venise de foarte departe si că se văita într-una că-l doare tot corpul.

— Am fost și la doctorul nostru de țară, zise omul, dar el mi-a spus că n-am nimic. Nevastă-mea, săraca, mi-a spus să vin la Londra să mă vadă un profesor, că nu-i de glumit.

După ce își examină pacientul, medicul îi zise cu blîndețe :

— Omule, să știi că doctorul vostru are dreptate. Aproape as zice că n-ai nimic !

— Totuși, domnule doctor, cum să fac să scap de dureri ?

— Păi uite, aș zice să urmezi tratamentul pe care-l urmez și eu : Cînd simt că încep durerile o rog pe soția mea să-mi dea cîteva pahare de vin încălzit. Apoi ea mă bagă în pat și îmi pune o sticlă cu apă fierbinte la picioare. A doua zi nu mai am nimic !

— Foarte bine, domnule doctor, spuse țăranul. Așa o să fac ! Dar spuneți-mi, cînd credeți că îi convine mai mult soției dumneavoastră să vin pentru tratament ?

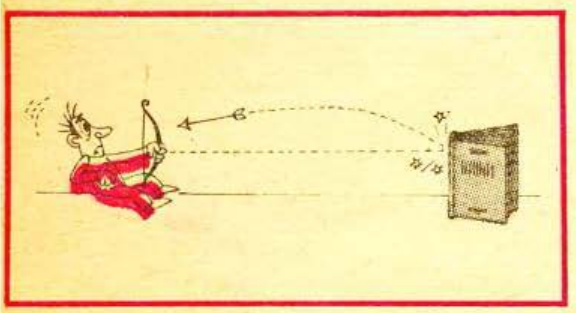

MEDICUL ȘI BOLNAVII

Rana pe care o căpătase Ludovic al XV-lea începuse să-l chinuie sălbatic. Durerile deveniseră insuportabile. Cîțiva medici îl consultară pe suveran, dar regele ținu să fie chemat și doctorul Moreau, marele chirurg al vremii.

— Sînt convins că mă vei trata mai bine decît îi tratezi pe cerșetori.

— Sire, cu părere de rău o spun, sînt în imposibilitate să vă ofer o altă îngrijire.

— Chiar așa ?, se miră regele.

— Într-adevăr, eu îngrijesc cerșetorii ca pe niște regi !

ACASĂ

— Ei, dragul meu, spune doctorul, maladia dumitale nervoasă a regresat într-atît încît te poți înapoia acasă la nevasta dumitale.

— Ce, domnule doctor, mă credeți nebun ?

INTERVENȚIE

După o dezbatere furtunoasă în parlament, un deputat încearcă să-l sicaneze pe cel care a ținut un discurs fulminant :

— Ascultă domnule, am auzit că dumneata ești de meserie medic veterinar...

— Da, îl întrerupe acela. De ce mă întrebi ? Ești cumva bolnav ?

Culese și adaptate de
A. PAȘCHIN

CU SUCCESIUNE

(Monoverb cu încastru : XXXXXXXXO)

ȘTIAȚI CĂ...

...Printre scriitorii „fericiți" care și-au văzut necrologul, fiind în viață, a fost și ION CREANGĂ ?

Prin 1884, datorită unei confuzii pricinuite de boală, marile ziare din Capitală s-au grăbit să publice necrologul scriitorului care, cu un ris revoltat, ar fi spus : „Dacă atîta era să-mi fie toată jelania după moarte, îmi pare bine că n-am murit încă ; aș vrea să mor numai cînd s-or găsi și în țara asta oameni cărora să le pese ceva mai puțin de unul ca mine".

...Marele scriitor MIHAIL SADOVEANU a fost unul dintre primii scriitori români ecranizați ?

Punctul de pornire al filmului despre care este vorba, realizat în 1929, l-a constituit romanul „Venea o moară pe Siret". Ulterior au mai fost ecranizate „Neamul Șoimărețtilor", „Frații Jderi", „Nada florilor" (sub titlul „Vacanță tragică") și „Dumbrava minunată".

...Scriitorul EMIL GÎRLEANU a fost unul dintre primii scenariști de film ai țării noastre ? După scenariul scris de el, avînd ca inspirație „Cetatea Neamțului" de VASILE ALECSANDRI, a fost turnat un film mut în anul 1912, avînd ca actori întreaga trupă a Teatrului Național din Craiova.

Aproximativ în același timp, LUCIA STURDZA BULANDRA a turnat într-un hangar din București filmul „Amorul fatal", iar GRIGORE BREZEANU „Războiul Independenței".

...În afară de romanele „Manoil" (1855) și „Elena" (1862), DIMITRIE BOLINTINEANU a scris și un al treilea roman, puțin cunoscut astăzi, intitulat „Doritorii nebuni", roman care zugrăvește frămîntările din epoca pașoptistă, promovînd cu vădită simpatie ideile democratice, progresiste ? Romanul a apărut în foileton în ziarul „Dîmbovița" (3 iunie—15 noiembrie 1864). Nu a fost tipărit în volum.

DUMITRU VASI-SOIMOȘANU

UN PROZATOR

(Monoverb : 2—7)

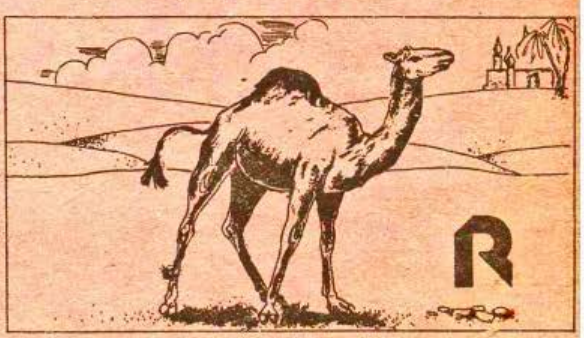

CA OCHII DIN ... CAP

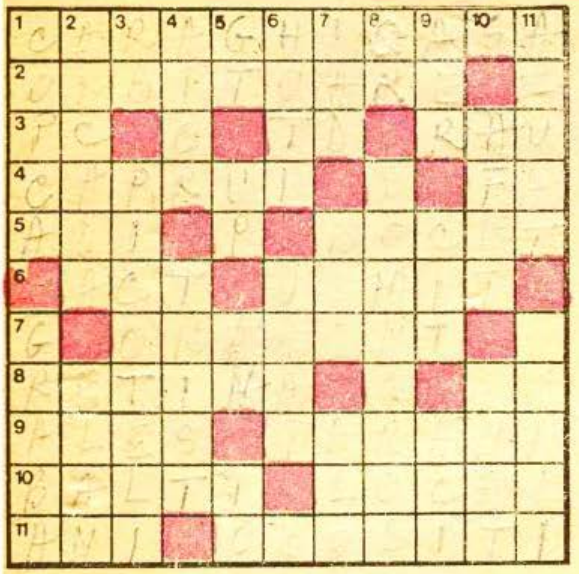

ORIZONTAL : 1) Se face de rîs în ochii lumii; 2) Îți ia ochii; 3) Un plic gol ! ● Tancred, extremistul! ● Poet de la „Steaua". 4) Ochii care fură inima oricui. ● Un sfat esențial!; 5) Adrian cel mic. ● Te face să-ți umezești ochii; 6) Te însoțește de cînd deschizi ochii. ● Cu ochii holbați. 7) Îl ai în fața ochilor; 8) Fund de ochi. ● Scump la vedere !; 9) Scos în față, așa pe sprînceană. ● Țin la preț; 10) Ochii broaștelor. ● Da mîncare și băutură la toată lumea. 11) Vin și pleacă în plină iarnă ● Li se închid ochii.

VERTICAL: 1) Ochi de gheață ● Nu-i de nici o treabă, cică mai mult strică; 2) Stau deasupra ochilor (sing.) ● E bun cînd pui piciorul în prag; 3) Chiar curbe ! ● Acțiuni realizate cu ochii închiși; 4) Umbrela vegetală. ● Cu ochii plecați; 5) Ghiont superficial ! ● Upercut de stînga ! ● Încheietura la mînă ! ● Iodat bine !; 6) Acționează feriți de ochii lumii ● Îndelung folosit; 7) Aici se merge cu ochii închiși. ● Plin de viață. ● Bun de legătură ; 8) Chior la dreapta, orb la stînga ! ● Unul căruia i se închid ochii; 9) Trasul la coș. ● Ce-ți mai rămîne. ● Mai apropiat nici nu se poate ; 10) Susținător la ochire. ● Dat de pomană cu bună intenție ; 11) Se zice că ar crește văzînd cu ochii. ● Simplu ochi (pl).

Dicționar : AIOR.

MARIA BOTA

ORIZONTAL : 1) Se ia după capul fiecăruia. ● Dat peste cap dintr-o sorbitură; 2) Cap într-o întreprindere; 3) Înregistrează bine la... cap. ● Chiar nimic; 4) Zece sute în cap ● Bună de cap; 5) Gura ce-ți vrea binele ● Te oprește la drumul mare; 6) Luate pe după cap ● Rană !: 7) Evaluate la timp ! ● Mîncat din... ochi 8) Te anunță că arzi gazul de pomană. ● Tații care și-au pierdut capul!; 9) Datul în vînt (pl.); 10) Folosit pînă peste cap. ● În frunte ți-s puse (sing.); 11) Moalele capului ● Din cap pînă-n picioare.

VERTICAL: 1) Protejează vasele la cap ● Ținute sub papuc !; 2) Secrete feminine (sing.) ● Iute la cap ! ● N-are cap ci căpățînă; 3) Unele care își cam fac de cap. ● Apucat de cap ! 4) Trase prin urechile acului ● O duce capul; 5) Boală la cap ● Ued fără sfîrșit !; 6) Ochi de pește ● Tratat cu multă căldură ● Negru în cerul gurii (pl); 7) Se încadrează în normele clasei sale ● Acțiuni premergătoare unei cercetări în adîncime; 8) Era în slujba domnului ● Arc de cerc !; 9) Vai de capul lui ● Unul care nu s-a legat la cap niciodată; 10) Cel ce și-a pierdut capul ● Dovezi sigure ! ; 11) Asta chiar face cum îl taie capul.

MIRON BOTA

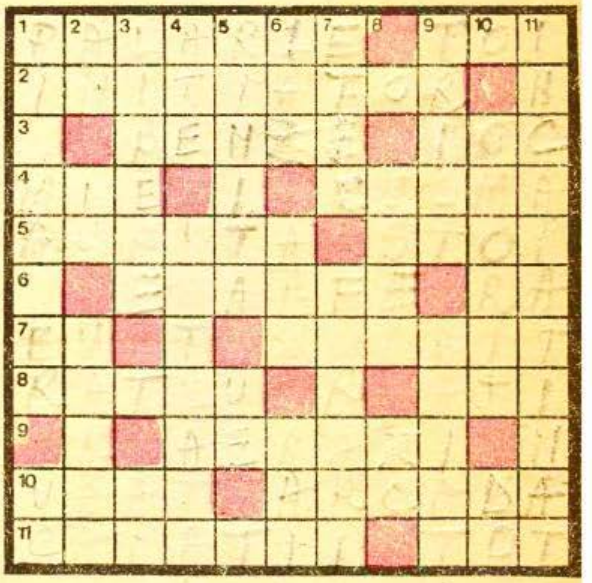

CU VOLUM

(Metagramă : xxxxox)

CU VALOARE

(Monoverb : 3—8)

CÎTE CEVA DESPRE GENII MUZICALE

PATRIOTISMUL LUI VERDI

După premiera nemuritoarei opere „Traviata" care a avut loc la teatrul „Fenice" din Veneția (1853) — aflată atunci sub ocupație austriacă — și care s-a bucurat de un imens succes la public și a fost elogiată de critică, prietenii săi l-au sărbătorit pe compozitor în cadrul unei festivități la care au participat și cîțiva ofițeri austrieci.

Unul dintre ei, cunoscîndu-i sentimentele anti-austriece, i-a oferit o cupă de șampanie și, ciocnind, i-a spus rizînd.

— Vă felicit pentru succesul obținut de dumneavoastră și vă invit la anul la o altă cupă la... Torino ! (Aluzie la intenție Imperiului de a ocupa și acest oraș.)

Răspunsul lui Verdi a fost prompt.

— Vă mulțumesc pentru felicitări, dar mă îndoiesc că vă veți onora invitația, căci regele nostru Victor Emanuel nu obișnuiește să pună la dispoziția prizonierilor săi... șampanie !

RĂSPUNS

Între compozitorul Giaccomo Puccini (1858—1924) și dirijorul Arturo Toscanini (1867—1957) existau legături de strînsă prietenie, ceea ce îl făcea pe primul ca în fiecare zi de An Nou să-i trimită prietenului său prin poștă un colet cu dulciuri.

Prin toamna anului 1922, între ei interveni o neînțelegere care degeneră în ceartă. Totuși în ajunul anului nou, Puccini, uitînd de diferendul existent, îi trimise lui Toscanini coletul cu dulciuri prin poștă.

Imediat, însă, regretînd gestul, îi expedie următoarea telegramă.

„Expediat coletul cu dulciuri din greșeală. Puccini".

A doua zi el primi următorul răspuns telegrafic.

„Mîncat dulciuri din greșeală. Toscanini".

Culese și adaptate de
MIHAI COCIU

Numerale

„Primul prea se ține tare" !
Zise Unul către Doi.
Trei le spune : „E-o-ntîmplare
Că-i mai mare peste noi".

Foarte vesel, ca la teatru,
Cu fireturi zorzonat,
A intrat în sală Patru
De secund aplaudat.

Hîtru Cinci cu limbă lată
Sosit tocmai de la Iași
Născocește-o glumă-ndată
Despre leul buclucaș.

Zece care peste toate
Se visa că-i înzecit,
S-a trezit de... Jumătate
Cu discreție, ghiontit...

Constantin Atomii

arta Modei

ORIZONTAL : 1) Un fel de cămașă bărbătească, îmbrăcăminte pentru partea superioară a corpului ● Acoperămînt de cap, un fel de beretă cu marginile îndoite înăuntru **2)** Pardesiu, raglan confecționat din stofă subțire (pl.) ● Fular de diferite forme purtat la gît sau pe cap **3)** În cucă ! ● Arbust cu lemn tare ● Soarele din maramă ! **5)** Obiecte mărunte de îmbrăcăminte : mînuși, cravate, ciorapi expuse într-un magazin (pl.) **5)** Refren oltenesc ● Bluză din portul popular românesc ● La intrarea în ocean ! **6)** În divan ! ● Căciulă sau pălărioară pentru femei ori acoperămîntul magistraților. **7)** Pantaloni țărănești lungi, strîmți și încrețiți pe picior, specifici portului popular ● 3,4 tichii ! **8)** Haină de iarnă, lungă, din stofă groasă, purtată peste celelalte obiecte de îmbrăcăminte ● Bătută în războiul de țesut. **9)** Primele tivilichii ! ● Pomi roditori. **10)** Lucrători ai obiectelor din piele. **11)** Atîtat. **12)** Haină bărbătească de ceremonie, din stofă neagră, terminată la spate cu două cozi ● Pieptare țărănești, fără mîneci, încheiate în față.

VERTICAL 1) Pantaloni strîmți confecționați din material rezistent, purtați de tineri ● Localitate ardeleană din... chipiu ! ● Moale la așternut. **2)** Nădrag (pl.) **3)** 24 bundițe ! ● Cravată lată, înnodată sub formă de fundă. **4)** La intrarea în zețărie ! ● Primele articole ! ● Apă stătătoare folosită la... lustruitul încălțămintei **5)** Arbori din zăvoi ● Prenume bărbătesc (dim.). **6)** Om al frumosului ● Animal din blana căruia se confecționează haine scumpe. **7)** Anton Ene ● În tocă ! ● Ciolan tăiat ! **8)** Campionul din bască ! ● Îmbrăcăminte femeiască dintr-o singură piesă (pl.) ● În slip ! **9)** Manta țărănească mițoasă, din lînă, purtată de mocani ● Elegant. **10)** Căciulă din paie ● Veșmînt din pînză, purtat în casă sau pentru protecție (pl.).

Dicționar : ILA, OCE, IVA, ZETA, CIOL

NICOLAE ROTARU

SCOȚIENE

ALTERNATIVA

Mr. Walker s-a hotărît : nu mai are rost să trăiască. Azi își va pune capăt vieții. Se duce la farmacie și cere o otravă puternică. Pentru asta îi întinde farmacistului un penny.

— Regret, îi spune farmacistul, nu vă putem vinde substanța asta ; un penny este prea puțin. Cea mai mică cantitate pe care v-o putem oferi vă costă un shiling.

— Cît ? Așa mult ? sare ca ars scoțianul. Dacă e așa, mai bine rămîn în viață !

STAȚIA TERMINUS

Un scoțian călătorește cu trenul. În fiecare stație sare din vagon și aleargă spre casa de bilete a gării. Acolo își cumpără un bilet și dă fuga să se urce iarăși în tren. Un tovarăș de călătorie, intrigat de purtarea scoțianului, îl întreabă de ce coboară de fiecare dată.

— Domnul meu, cobor pentru ca să-mi cumpăr bilet pînă la stația următoare.

— Bine, dar de ce nu v-ați luat de la început bilet pînă la stația la care vreți să coborîți.

— N-ar fi avut nici un rost. Nu se știe dacă voi ajunge pînă acolo. Medicul mi-a spus că mă pot aștepta din clipă în clipă să mor de atac de cord. Și atunci, de ce să cheltuiesc degeaba ?

ZIUA DE MIERE

Proaspăt căsătoriți, Jim și Mary pleacă în călătorie de nuntă nu mai departe decît în orașul cel mai apropiat. Fericiți, ei se plimbă pe străzi și admiră frumusețile străvechiului burg. Jim intră într-o prăvălie și cumpără un pachet de ciocolată. Rupe o bucățică și o întinde grațios soției ; cu grijă ia și el o bucățică iar restul îl bagă în buzunar.

— Ce a rămas, iubito, păstrăm pentru copiii noștri.

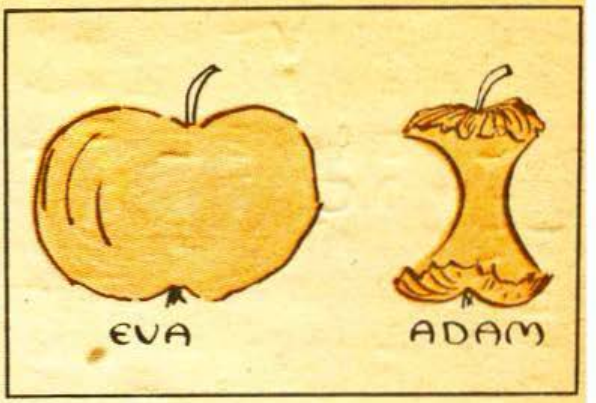

CONVALESCENȚA

Medicul își consultă pacientul.

— Se pare, stimate domn, că ai scăpat. Criza, e sigur, a trecut. Trebuie să mulțumești Fortunei și părinților dumitale care ți-au dăruit o constituție viguroasă.

— Sînt bucuros, domnule doctor, și cred că veți ține seama de cei care m-au ajutat, atunci cînd veți stabili și onorariul dumneavoastră.

CÎT COSTĂ UN ZIAR ?

Un vînzător de ziare țipă cît îl ține gura : „Catastrofă aeriană. Prăbușirea avionului de pe linia Glasgow-Londra".

— Vai de mine ! spune îngrozit scoțianul care stătea de vorbă cu prietenul său. În avionul ăsta am suit-o dimineață pe nevastă-mea.

— Cumpără un ziar, îl îndeamnă prietenul, vei afla amănunte.

— Ce rost mai are ? Acum, că tot s-a întîmplat, o să cumpăr ediția de mîine care va da și lista victimelor !

r.r.

De ce NU așa?

ORIZONTAL : 1) Tratat cu leacuri băbești — Punct alimentar. **2)** Un fel de galbeni — Notă de creditare ! — Înscris poștal (abr.). **3)** Înaintaș polonez — Fără ele, aproape că nu-i chip. **4)** Face curte, într-o manieră rustică — Cu o figură îndoliată. **5)** Mișcare de înviorare. **6)** Soliști la corn — Cuprins de amețeală ! **7)** O bătaie în pumni — Se pregătesc pentru o trecere... cu bacul. **8)** Fata (!) mosului și a babei (masc.) — Foarfeci ce nu ruginesc. **9)** Bate la poartă. **10)** Voiajul de nuntă al apicultorului — A avea răspunsul pregătit — Sămînță de mohor ! **11)** Avion personal — Urmărește obținerea avantajului la serviciu.

VERTICAL : 1) Un rezultat favorabil — Calificat fără prelungiri. **2)** Un tip de rea credință — Cale de acces spre litoral — Plantat în cuiburi. **3)** Previn accesul. **4)** Miez sec ! — Un căprior bun de pus la sanie — Plasat în opoziție. **5)** Reacție în lanț. **6)** Emit judecăți de valoare — Scurtă istorie ! **7)** Cîntăreț de epopee — Noi între noi (fem.). **8)** Generatoare de forță — Tragere specială. **9)** Piesă de schimb. **10)** Izvorul cunoașterii — Prezintă simptome de... elefantiazis. **11)** Agent diplomatic ! — La fundul clepsidrei — Sămînță de rîs. **12)** Se fac remarcate într-un grup vesel — Circul pe apă.

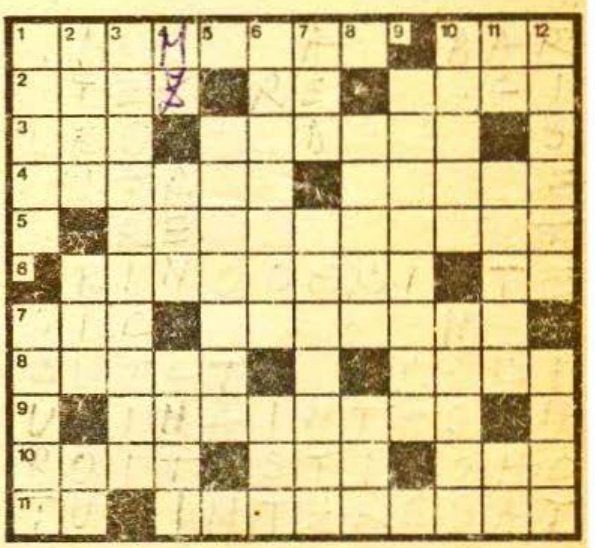

La drept vorbind

ORIZONTAL : 1) La drept vorbind (pl.). 2) Dafin — Unul care a luat startul. 3) Element de culpabilitate — Sertarul din dreapta ! 4) Picată la tanc ! — Îndreptată. 5) Specialitatea celor în drept. 6) Teze prescurtate ! — Autentică de drept anumite acte. 7) Pisici sălbatice — Întîlnit uneori... în apărare ! 8) Îți ia apărarea, la nevoie (fem.) — Nu-s prea drepte. 9) Cupă ! — Nu admit nicicum nedreptatea — În pripă ! 10) Lideri ai clasamentului — Așezat în linie dreaptă. 11) Le ia pe toate drept bune — Judecă, și nu greșesc.

VERTICAL : 1) Suprafață prin definiție dreaptă — Exagerat de drept. 2) Al din dreapta ! — O speță oarecare — Patrupedul din bucătărie. 3) Localitate în Franța — Cap de rînd ! — Două drepte ! 4) La drept vorbind, sînt exagerat de severe. 5) Nu-și are locul printre cei drepți (fem.). 6) Beneficiază de servicii avocățești (pl.) — Fragment de vinilin ! 7) Unitate de ceasornicărie — Lăsat fără suflare. 8) Caiere ! — Angajament solemn în instanță. 9) Vin într-ajutor — Cap de linie ! 10) O vorbă ce îndreaptă privirea — Partea ce ia întotdeauna apărarea. 11) Prefix... cu vechime — Comandă tematică, în procesul de instrucție.

Dicționar : TAR, EUP, ILI.

D-ALE FILOSOFILOR

LOGICA

Diogene a fost întrebat odată de ce întotdeauna cersetorii stîrnesc mila oamenilor în vreme ce soarta filosofilor nu trezește nici un fel de compasiune ? Filosoful ar fi răspuns : Fiecare deplînge propria-i soartă : oricine se gîndește că poate mîine va fi șchiop, ciung sau orb — filosof, însă, niciodată.

REACȚIE

Filosofului grec Antistheme i se spuse odată că fusese lăudat de niște indivizi pe care acesta, se știa, îi privea ca pe niște nemernici.

— Vai de mine, exclamă filosoful, pesemne am făcut cine știe ce faptă necugetată !

RĂSPUNS

Întîlnindu-l într-o zi pe Aristotel, un individ limbut începu să-i vorbească filosofului despre tot felul de lucruri fără nici o noimă.

— Nu-i așa că tot ce ți-am spus e plin de înțelepciune ? îl întrebă acela. Nu ești uimit de tot ce ai auzit ?

— Sînt uimit de un singur lucru, răspunse Aristotel. Că există pe lume un om care are urechi să asculte, deși are picioare să scape cu fuga.

ADEVĂRUL UNEI VIEȚI

Bătrîna doică a lui d'Alembert îl sfătuia de fiecare dată pe acesta să acorde mai mult interes mărinimilor zilei care îl vizitau din cînd în cînd. Ea îi atrăgea atenția că toți aceștia ar putea să-i ofere niște rente. Dar d'Alembert rămînea în continuare nepăsător.

— O să rămîneți toată viața un filosof !, îi spuse doica cu o urmă de compătimire în glas.

— Și, mă rog, ce este un filosof ?

— Un nebun care se chinuiește o viață întreagă ca să se vorbească despre el după moarte !

GREȘELI

Într-o discuție, Voltaire avu un cuvînt de laudă pentru un alt filosof. Cel cu care vorbea îi atrase atenția că filosoful acela vorbea de fiecare dată despre Voltaire ca despre un oarecare.

— Nu e exclus să greșim amîndoi, veni răspunsul.

BIVERB MIORITIC

(2, 5)

(Monoverb eliptic : OXXXXXXX)

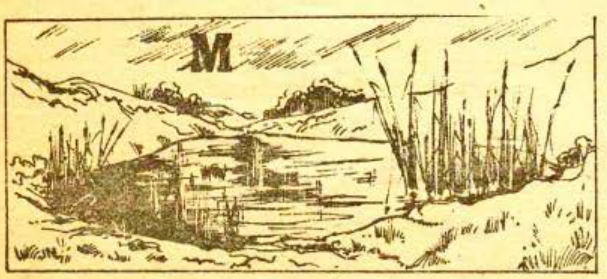

ARTISTICĂ

(Metagramă anagramată : xxxxxxo — xoxxxxx)

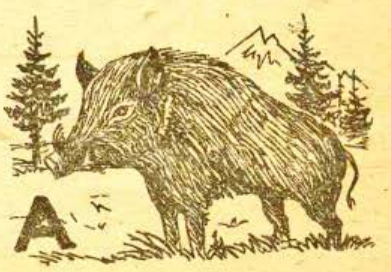

DE DRAGOSTE

ORIZONTAL : 1) **Înger și....** poezie de Mihai Eminescu din care transcriem ultima parte : „Am urmat pământul ista, vremea mea, viața, poporul. / Cu gîndirile-mi rebele, contra cerului deschis : / El n-a vrut ca să condamne pe.... ci a trimis / Pre un înger să mă-mpace. si-mpăcarea-i... e amorul" — Poet clujean (Emil), autorul poeziei **Am sărutat în piatră.** **2)** Zeu al iubirii — Iubit. **3)** Personaj din mitologia vechilor greci care, pentru a se răzbuna pe Heracles, îi lasă Deianirei, soția eroului, în dar, un filtru miraculos, menit să-i aducă sotul înapoi cînd acesta avea s-o părăsească pentru altă femeie — Colindare. **4)** Hamac din Brazilia — Istoric și lingvist român (1745—1806), autorul următoarelor cuvinte : **„Cu cît mai mult vei iubi pe alții, cu atît mai mult și mai tare vei trage pe alții ca să te iubească și să-ți facă bine si fericirea ta să o înmulțească"** — Teme ! **5)** Poet sovietic (1895—1925), autorul poeziei **Dragostea mea astăzi e alta** — Sat în județul Satu Mare. **6)** Din capul locului — Celebru operator de film francez (Henri), semnatarul imaginei la filmele **Îndrăgostiții din Verona** (regia : A. Cayatte), **Patru fete îndrăgostite** (regia : M. Allegret). **7)** Erou grec, căzut sub zidurile Troiei. Era îndrăgostit de frumoasa Elena — Localitate în Franța. **8)** Scriitor ungur (Karoly ; 1824—1894) — Adina Florescu. **9)** A se rușina — Relativ la dragoste. **10)** Mod neprincipial de a face... cunoștință cu o fată (inf.) — Compozitor român (Gheorghe ; 1882—1932), autorul piesei vocale **Je t'aime** pe versuri de Jean Richepin. **11)** Eroul unui poem de Vasile Alecsandri — Arma lui Eros — **...Eugeniței Costea,** nuvelă de Mihail Sadoveanu în care eroina, aflată la vîrsta adolescenței, se îndrăgostește de... contele de Monte Cristo (neart.).

VERTICAL : 1) Poet englez (Samuel ; 1562—1619), autorul versurilor : „Iubirea e o boală / Care respinge orice leac" (din **Triumful lui Hymen**) — Poet român contemporan, autor al poeziei **Depărtare** din care spicuim versurile : „Rătăcitor prin lume te strig / Iubita mea tînără, țară, / Maica mea milenară...". **2)** Eseist și poet american (Ralph, 1803—1882) care, în volumul **Eseuri : Legile spirituale,** spunea : „All mankind love a lover", adică „un îndrăgostit este iubit de toată omenirea" — Măsura lui Cuza. **3)** Iubirea pentru ea este un zid, după cum spunea Eminescu în **Scrisoarea a III-a** — Celebrul căutător al Linei de aur, îndrăgostit de vrăjitoarea Medeea. **4)** Localitate în Nigeria — Alt personaj din mitologia vechilor greci care, deși iubit de multe fete, disprețuia dragostea. Drept pedeapsă zeița Nemesis l-a făcut să se îndrăgostească de propria-i înfățișare. **5)** Scriitor moralist englez (1821—1904) care, în lucrarea **Fii om de caracter,** spunea : „Există oameni pe care este suficient să-i cunoști spre a-i iubi, respecta, onora și admira..." — Cută ! **6)** Oraș în județul Arad — Lac în Canada. **7)** Harnic, vioi — Cuvînt care intră în diverse toponimice arabe. **8)** Infinitiv... din dragoste — Iubire mare (fig.). **9)** Ofițer otoman — Abreviație pentru „acidul ribonucleic" în terminologia anglo-saxonă — Un sărut... bănățean. **10)** Se fac femeilor iubite — Cea mai iubită femeie la... olteni ! **11)** Actrița americană, unul dintre cei mai iubiți „copii minune" ai Hollywoodului din anii '30. Din vasta ei filmografie : **Sărutul și povestea** și **Un sărut pentru Corliss** — Localitate în Cehoslovacia.

Dicționar : ~~IRI~~, TRIP, ~~AME~~, ~~ACS~~, ~~ORU~~, ~~IRUC~~, KSAR, BNA, ~~CUZ~~.

CONSTANTIN GRIGORE

AVIATICĂ

(Metagramă anagramată : xxxxxo — xxxoxx)

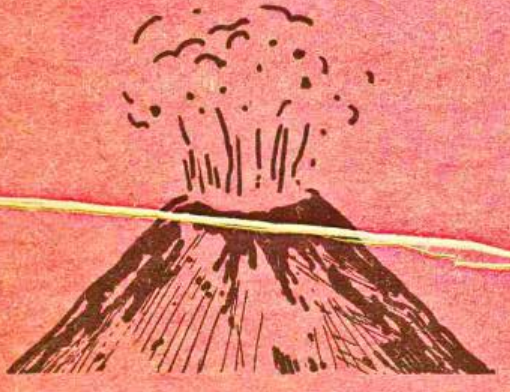

PRIN PĂDURE

(Scart anagramat : xoxxxxxx)

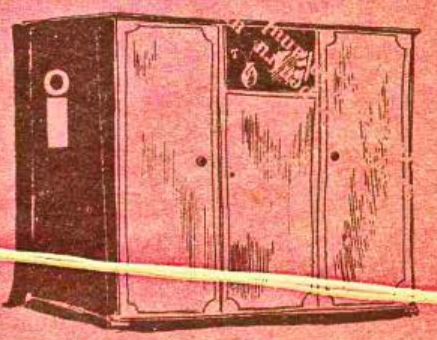

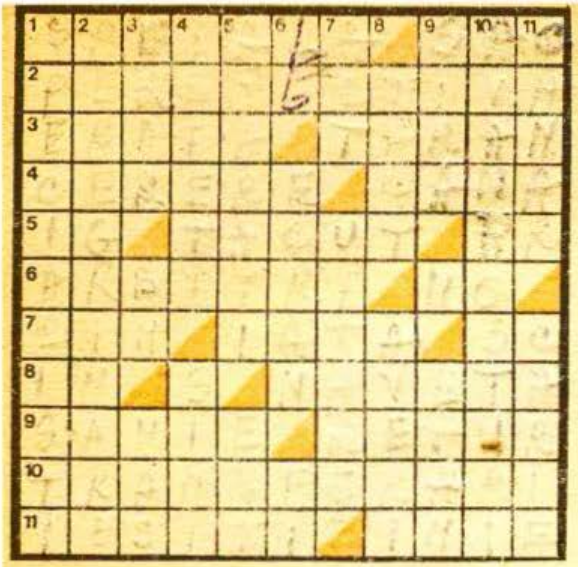

amalgam

ORIZONTAL : 1) Calitate specifică celor ce nu sînt ce par a fi — În campanie pune adesea spatele la greu 2) Are viitorul în față 3) Scuza autorilor, prezentată în cele din urmă cititorilor — Autorul unor lucrări în scoarță, cu rezultate remarcabile 4) Scrisoare recomandată, căreia i se așteaptă un răspuns imediat — Autoare de depuneri făcute la negru 5) Strigăte din inimă ! — Adept al proverbului „Tăcerea e ca mierea" — Cînd primăvara începe, prin aprilie ! 6) Iau măsuri de anvergură pe orice teren — Primele noutăți, apărute în orice anotimp ! 7) Cu somnul dulce, mult aduce — Ți-o spune drept în față, fără ocolișuri — Sînt la primele apariții pe scenă ! 8) Introducere în informatică, făcută de niște începători ! — Mijloc de deplasare în interes de serviciu 9) Confecții pentru anotimpul rece, pregătite încă din vară (sing.) — Răspunde prompt oricărui serviciu, ce i se face 10) Schimburi de servicii 11) Scoase în relief (masc.) — Precipitații specifice anotimpurilor reci (sing.).

VERTICAL : 1) Ași la serviciu, cărora li se mai poate da totuși cîte o replică 2) Plimbare făcută... „așa, de dorul lelii" 3) Normator în domeniul comerțului de stat — Bidon din care s-a golit conținutul ! — Prezintă două căi de acces spre cer 4) Cuminți de te uimesc cum se descurcă ! — Locuri de desfacere a produselor lactate, rezervate celor mici 5) Puși sub tutela legii, încît de ei nu te mai poți atinge — Poarta soarelui, deschisă-n zori 6) Cule amplasate în vale ! — Plan întocmit pentru o întreprindere de proiectări — Prolog prezentat la film, în final ! 7) Lucrări în regie, între care se fac multe pauze (sing) — Se așterne uneori pe lunga timpului cărare. 8) Ține tot timpul cadența — Rezultat incontestabil al oricărei adunări (pl.) 9) Construcție măreață, mult apreciată în sectorul zootehnic — Arde gazul de pomană și el tot folositor este 10) Măsuri de siguranță, luate de apărarea imediată 11) Interpreți exotici ai muzicii de cameră (sing.) — Te obligă să tragi la măsea cînd o vezi cum dă din colț în colț.

IOAN ALBU
Alba Iulia

SOAREA

(Anagramă : 6 litere)

ÎNTRE DAVID ȘI SOLOMON

Schiller își cumpără o harfă și începu, fără nici un moment de răgaz, să descopere secretele acestui falnic instrument. Exercițiul său nu prea semăna a cîntec, dar el continua zi și noapte făcîndu-i pe vecini să-și caute liniștea în altă parte.

Într-una din zile, însă, unul dintre vecini îi spuse :

— Cîntați ca David, numai nu atît de frumos.

— Și dumneavoastră vorbiți ca Solomon, răspunse poetul, dar numai nu atît de inteligent.

DESPRE UZUL EXPRESIILOR

La masă ședea Fontenelle împreună cu doi tineri. Tinerii — cam îngîmfați, cam pedanți — discutau într-una despre uzul unor expresii. Fontenelle îi privea dezamăgit. La un moment dat unul din tineri îl întreabă pe acesta, evident în glumă, cum e corect să spună : „dă-ne de băut" sau „adă-ne de băut".

— Cel mai corect ar fi „du-ne la adăpat !"

CU LECTURĂ

(Rebo eliptic anagramat : (4) + 4 = 7)

Luceafărul

Redactor şef :
Nicolae Dan Fruntelată
Mihai Ungheanu (redactor şef adjunct), A. I. Zăinescu (secretar responsabil de redacţie)

Citiţi iarna şi vara almanahurile revistei

Luceafărul

ALMANAHUL „LUCEAFĂRUL“ 1987

Redactor responsabil : M. Ungheanu
Secretar de redacţie : Mircea Croitoru

Fotoreporter : Ion Cucu

Coperta : Decebal Scriba şi Dan Stanciu

Tipărit la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii“ sub comanda 60430

O LUME A PĂCII ● VICTORIA ROMÂNEASCĂ DE LA ROVINE ● 2 500 – BIZANȚUL ÎNAINTE DE BIZANȚ ● UN „ZEU AL LUPILOR" LA CARPAȚI ? ● UN LIDER AL DEMOCRAȚIEI ÎN ACȚIUNE ● PAGINI DIN ISTORIA ANTIFASCISMULUI ROMÂNESC ● INTELECTUALI CĂZUȚI LA DATORIE ● ASASINAREA LUI IORGA ● UN CEAS AL ISTORIEI DAT ÎNAPOI ● ROMÂNIA – PĂMÎNT AL SPERANȚEI ● UN FILM DESPRE CARE SE VORBEȘTE ● REMEMBER MEXICO – 1986 ● SFINX ● TIGRUL UCIDE, APOI DOARME ● DOMINO ● CUVINTE ÎNCRUCIȘATE

almanah LUCEAFĂRUL

Lei 25